

Constantin Bacalbaşa

BUCUREȘTI DE ALTĂDATĂ

[II]: (1878—1884)

Ediție îngrijită de
ARISTIȚA și TIBERIU AVRAMESCU

EDITURA EMINESCU

1993

d. Yu. 1632069

Notă

Inițial volum al acestei noi ediții a serialului memorialistic publicat inițial de Const. Bacalbașa într-o formă mai redusă în foiletoanele ziarelor *Adevărul* și *Universul* și reluat apoi în patru tomuri (în 1927—1932) a apărut la Editura Eminescu la începutul anului 1988 (pe copertă fiind imprimat însă anul 1987) și, evident, toate precizările cuprinse în respectiva „notă asupra ediției” sînt și rămîn valabile și nu le mai reluăm aici. Văzînd lumina tiparului în condițiile dificile determinate de existența, în regimul comunist, a unei cenzuri severe și, implicit, a autocenzurii, am fost nevoiți să intervenim în acest prim volum în sensul eliminării unor pasaje care se refereau la relațiile româno-ruse mai ales în timpul Războiului de Independență, la Basarabia, la problema evreiască, la colindele de Crăciun ș.a., intervențiile respective — puține, din fericire și marcate întotdeauna prin croșete — neafectînd structura și orientarea cărții precum și a notelor noastre informative. În condițiile în care ni se impuneau alte noi intervenții — și eram noi înșine pe deplin conștienți că menținerea unor afirmații privitoare la evenimentele anului 1878 ar fi putut duce atunci la nedifuzarea cărții — am retras din cuprinsul ediției aflate în faza „bun de tipar” întreg capitolul referitor la acest an zbuciumat și tragic din istoria țării noastre (deși această hotărîre a dus la refacerea integrală și obositoare a indicilor de nume), în speranța că un viitor care ne părea încă incert ne-ar putea oferi posibilități mai adecvate pentru exprimarea adevărului istoric nefalsificat de intervenții deformatoare. Și acest viitor presimțit vag atunci a sosit totuși la timp pentru a ne permite continuarea publicării Bucureștilor de altădată, începînd cu al doilea volum, în absența oricărei cenzuri și autocenzuri ideologice impuse.

Beneficiînd de acest nou climat cultural-editorial, al doilea tom al ediției de față începe, așadar, cu capitolul referitor la anul 1878, capitol cu care ar fi trebuit să se încheie primul volum pentru a oferi astfel o imagine globală și marcată printr-un act final semnificativ (Congresul din Berlin) asupra unei etape importante din istoria țării noastre, etapă care a culminat cu obținerea deplinei independențe a României și afirmarea ei hotărîtă ca stat european liber și suveran. Textele pregătite acum de noi pentru tipar se referă la o perioadă de 11 ani din istoria Ro-

mâniei, perioadă care s-a caracterizat prin modernizarea într-un ritm intens a structurilor ei economice și social-politice; momentele importante ale acestui deceniu sînt, printre altele: recunoașterea, cu întârziere, în plan internațional, a independenței fărăi noastre; răscumpărarea căilor ferate; crearea unui sistem bancar și în primul rînd a Băncii Naționale; proclamarea regatului, în 1881; adoptarea unor legi rurale în sprijinul țărănimii și a altora de încurajare a industriei naționale; modificarea în sens liberal a Constituției din 1866 etc. — statul român, constituit ca o monarhie constituțională cu un regim realmente democratic (în contextul epocii respective) fiind apreciat, în plan internațional, la sfîrșitul secolului trecut, ca un important factor de civilizație și ordine în această parte a Europei, bîntuită de toate furtunile istoriei.

Așadar, volumul al II-lea al acestui serial memorialistic în această nouă ediție a sa ar fi trebuit să cuprindă evenimentele anilor 1878—1888 din istoria țării noastre și, implicit, a capitalei sale, perioadă dominată cu autoritate de guvernarea asigurată de gruparea liberal-radicală a lui I. C. Brătianu și C. A. Rosetti. În acest deceniu s-au obținut, într-adevăr, rezultate remarcabile în direcția construcției statului modern român, poate mai importante decît în cele două decenii anterioare cînd au fost puse doar bazele teoretice și instituționale ale acestor realizări ce au contribuit la deplină noastră integrare între statele democratice ale Europei.¹ Dar acum, în anul 1991, „cenzura” economică nu ne-a îngăduit — dacă vrem ca lucrarea de față să ajungă și în mîinile cititorilor, cei mai mulți cu venituri modeste — să oferim o carte de 600—700 de pagini la prețul ridicat determinat de costurile mereu „îmbunătățite” ale manoperei tipografice și a materialelor. Așa că am fost nevoiți să împărțim acest proiectat tom II în două părți aproximativ egale: volumul II, cuprinzînd anii 1878—1884, marcați de dominarea autoritară a guvernului liberal și volumul III (1885—1888), cînd se intensifică lupta „opozității unite” de răsturnare a acestui guvern, ambele volume, gata pentru tipar, urmînd să apară la interval de cîteva luni, dacă va fi posibil.

Textele au fost reproduse de noi după ediția inițială, considerată de bază, apărută în Editura ziarului Universul: Constantin Bacalbașa, Bucureștii de altădată, vol. I, 1871—1884, București, 1927 (p. 215—335, anii 1878—1884) și vol. II, 1885—1900, București, 1928 (p. 3—102, anii 1885—1888). Ediția a II-a a cărții lui Bacalbașa (vol. I a apărut în 1935—1936; volumul al II-lea nu l-am aflat în bibliotecile bucureștene pe care le frecventăm și s-ar putea să nici nu fi fost editat) nu a fost, mai mult ca sigur, văzută, în manuscris, de autor (care a încetat din viață în februarie 1935)

¹ Am aflat în memoriile lui Constantin Argetoianu, recent apărute, o caracterizare pregnantă a epocii de după 1878, în care s-a produs treptat dar sigur dispariția unei lumi vechi și apariția României moderne și nu ne putem reține să o cităm aici — după ce am încheiat lucrul anevoios la acest volum — pentru caracterul ei într-adevăr clar, revelator și profund: „Războiul Neatîrnării trage o brazdă între două lumi. Lumea veche cu obiceiurile și cu tradițiile ei, pe care curențele moderne și influența Occidentului începuseră deja să le clatine, face loc unei lumi noi. Libertatea de mișcare și porțile deschise tuturor posibilităților au incitat pe fiecare să iasă din liniștea vieții patriarhale, limitată între cele cîteva ziduri ale cerdacului sau ale divanului strămoșesc și să se arunce în învălmășeala străzii. România modernă începe să se contureze și se îndreaptă cu pași mai mult repezi decît siguri spre destinele ei” (Constantin Argetoianu, Pentru cei de mîine. Amintiri din lumea celor de ieri, vol. I, ediție cu postfață de Stelian Neagoe, Ed. Humanitas, București, 1991, p. 19).

asa încît nu ne poate fi de nici un ajutor în stabilirea textului, mai ales că abundă în greșeli de tipar (omisiuni de fraze și cuvinte, de pildă, în vol. I, ed. a II-a, la p. 294, un rînd lipsă; p. 301, un paragraf lipsă; p. 323, un rînd lipsă; p. 327, un rînd lipsă; p. 353, un rînd lipsă; p. 364, mai multe nume lipsă; p. 368, un rînd lipsă etc., cele cîteva minore îndreptări stilistice putînd fi efectuate de vreun corector ceva mai isteț).

Într-o formă primară, succintă, reprezentînd cel mult jumătate din textul existent în volume (și fără organizarea pe ani, narațiunea urmînd fluxul unei rememorări foarte libere, evitînd, de obicei, datele precise și documentele) amintirile lui Bacalbașa publicate de noi acum au apărut mai întîi în foiletonul de sîmbătă după-amiază al ziarului Adevărul (primul fragment în: „Cronică săptămînală”. Bucureștii de altădată de Constantin Bacalbașa, foiletonul XXX, Adevărul, an XXXV, nr. 11 772, 14 august 1922, p. 2, iar ultimele în foiletonul LIX, Adevărul, an. XXXVI, nr. 11 986, 18 martie 1923, p. 1—2).

În operația, nu foarte dificilă, de reproducere a textului am ținut seama de normele în general uzitate astăzi de Editura Minerva și colaboratorii săi în cazul scriitorilor din primele decenii ale acestui secol, puținele probleme pe care a trebuit să le rezolvăm nefîind demne de semnalat în amănunt aici. Precizăm doar că am menținut unele dublete fonetice, neștiînd care ar putea fi opțiunea autorului, ezitările fiind întîlnite atît în volume cît și în Adevărul: era - eră; Caragiale - Caragiiali ș.a.; formele de genitiv-dativ terminate în - ei le-am transcris potrivit ortografiei și pronunției actuale: lunii; inimii; puterii; acțiunii etc. și nu: lunei; inimel; puterei; acțiunei, cu cîteva excepții, cînd ni s-a părut că intervențiile noastre ar fi alterat în prea mare măsură forma cuvîntului folosit de Bacalbașa: scrisoarei, ploaiei, închisoarei, privighetoarei; strădei ș.a., menținute deci ca atare în text.

Notele explicative, ca și în cazul primului volum, poate supraddimensionate (deși unui cititori mai răbdători ne-au mărturisit interesul cu care le-au parcurs) încearcă să răspundă exclusiv la problemele pe care le ridică textul lui Bacalbașa (nu lipsit — se va vedea — de numeroase erori sau de afirmații necontrolate), oferînd informațiile — și corijările necesare — tuturor categoriilor de lectori, și îndeosebi acelorora care nu și-au putut forma, în deceniile trecute, o cultură istorică adecvată.

Cînd și-a revizuit și și-a completat textul pentru a-l publica în volum, autorul a foiletat, pentru a se informa și a-și aminti cronologia evenimentelor, cîteva jurnale, și în primul rînd, pentru perioada la care ne referim, Românul și l'Indépendance Roumaine; noi i-am verificat afirmațiile — operație absolut necesară — și prin confruntarea cu alte publicații periodice, menționate la locul potrivit și îndeosebi apelînd la Telegraful lui I. C. Fundescu (pînă cînd — după 1882 — jurnalul, punîndu-se cu prea multă pasiune în slujba politicii guvernamentale, oferă informații accentuat partizane și deci nesigure) și, pentru anii de după 1882—1883, la Războiul tipografului Johann Weiss. Utilizarea în scop strict documentar a celei de a doua gazete, mediocru alcătuită de un grup de redactori oarecare (amintiți-vă de Agamiță Dandînache din O scrisoare pierdută de I. L. Caragiale: „La un caz iar... pac! la Războiul!”) poate părea ciudată, dar am luat această hotărîre determinată de două motive: colecția ziarului Războiul de la Biblioteca Academiei Române din București este

...deci, mai ușor de consultat, fără
...informația internă oferită de acest cotidian este abun-
...Regretăm totuși că nu am putut folosi după vre-
...periodice precum : Timpul, Lupta, Epoca, Națiunea ș.a., pe
...am fost nevoiți să le străbatem, în condiții incredibile pen-
...civilizată, cu ajutorul unor microfилme aproape ilizibile, pri-
...sănătatea ochilor.

Pentru informarea mai completă a cititorului am adăugat la sfârși-
...fiecărui volum o „Addenda“ cuprinzând, într-un prim compartiment,
...fragmente eliminate de Bacalbașa cu prilejul preluării materialului din
...în volum sau relatări prezentate în Adevărul cu detalii sau interpre-
...tări diferite de cele existente în forma finală a textului. Atragem însă
...atenția că unele dintre aceste texte, eliminate de autor în forma definitivă
...a memoriilor sale ar putea să cuprindă — în măsura în care nu au putut
...fi verificate integral de noi — și afirmații dubioase. Într-un al doilea com-
...partiment al „Addendei“, la sfârșitul acestui volum, am inclus un mate-
...rial documentar pe care-l considerăm esențial pentru înțelegerea mai
...exactă a perioadei prezentate în serialul memorialistic al lui Bacalbașa :
...textul integral al Constituției române din 1866, cu precizarea, în subsol
...a modificărilor adoptate în 1879 și 1884 ; toate paragrafele referitoare la
...țara noastră din sinteza proceselor-verbale ale Congresului din Berlin
(Tractatul de Berlin urmat de protocoalele Congresului, București, 1878),
...precum și câteva documente din volumul Congresul din Berlin. Actele
...și discursurile plenipotențiarilor A.S. principelui Carol I al României, Bu-
...curești, 1878 ; extrase mai ample din publicația oficială referitoare la pro-
...clamarea regatului român în 1881 (14 martie și 10 mai 1881. Actele privi-
...toare la proclamarea regatului român și ceremonia înscăunării M.M.LL.
...Regelui și Reginei. București, 1882). La sfârșitul volumului al III-lea al
...acestei ediții vom reproduce, printre altele, și o listă completă a guver-
...nelor României din perioada 1866—1888.

În vederea exprimării mai concentrate a trimiterilor bibliografice
...din notele noastre am stabilit următoarele sigle și abrevieri pentru lu-
...crările mai des citate (precizăm că am înregistrat în continuare numai
...periodicele și volumele care apar menționate în note, și nu cele, mult mai
...numeroase, pe care le-am consultat) :

Pentru publicații periodice :

AD. : Adevărul, București, 1922 (an XXXV) ; 1923 (an XXXVI) ;

D.A.D. : Dezbaterile Adunării Deputaților, București, 1886 ; 1887 ;
1888 ; 1889 ;

D.C.L. : Monitorul oficial al României. Dezbaterile Corpurilor
Legiuitoare, București, 1881 ; 1882 ; 1883 ; 1884 ; 1885 ;

D.S. : Dezbaterile Senatului, București, 1886 ; 1888 ;

I.R. : l'Indépendance Roumaine, Bucarest, 1881 (V-e année) ; 1882
(VI-e année) ; 1883 (VII-e année) ; 1884 (VIII-e année) ; 1885 (IX-e année) ;
1886 (X-e année) ; 1887 (XI-année) ; 1888 (XII-e année) ;

M.C.P.B. : Monitorul comunal al Primăriei București, București,
1878 (an. III) ; 1879 (an. IV) ; 1880 (an. V) ; 1882 (an. VII) ; 1883 (an.
VIII) ; 1884 (an. IX) ; 1888 (an. XIII) ;

MOF. : Monitorul oficial al României, București (cuprinzând pînă în
1881 și Dezbaterile Corpurilor Legiuitoare), 1866 ; 1878 ; 1879 ; 1880 ; 1881 ;
1882 ; 1883 ; 1888 ;

RĂZ.-W. : Războiul [-Weiss], București, 1881 (an. V) ; 1882 (an.
VI) ; 1883 (an. VII) ; 1884 (an. VIII) ; 1885 (an. IX) ; 1886 (an. X) ; 1887
(an. XI) ; 1888 (an. XII) ; 1889 (an. XIII) ;

ROM. : Românul, București, 1875 (an. XIX) ; 1878 (an. XXII) ; 1879
(an. XXIII) ; 1880 (an. XXIV) ; 1881 (an. XXV) ; 1882 (an. XXVI) ; 1884
(an. XXVIII) ; 1885 (an. XXIX) ;

TEL. : Telegraful. București, 1879 (an. IX) ; 1881 (an. XI) ; 1882
(an. XII) ; 1883 (an. XIII) ; 1886 (an. XVI).

Pentru volume :

Bulei, Partidul conservator : Ion Bulei, Sistemul politic al României
moderne. Partidul conservator, Ed. Politică, București, 1987 ;

Căzan ; Rădulescu-Zoner, Tripla Alianță : Gheorghe Nicolae Căzan ;
Șerban Rădulescu-Zoner, România și Tripla Alianță (1879—1914), Ed. ști-
ințifică și enciclopedică, București, 1979 ;

Ciachir, Independența : Nicolae Ciachir, Războiul pentru indepen-
dența României în contextul european, Ed. științifică și enciclopedică,
București, 1977 ;

Cîncea, Viața politică : Paraschiva Cîncea, Viața politică din România
în primul deceniu al Independenței de stat, Ed. științifică și enciclopedică,
București, 1974 ;

Din corespondența familiei Ion C. Brătianu, I—IV : Din corespon-
dența familiei Ion C. Brătianu, vol. I (1859—1883), București, 1933 ;
vol. II (1884—1886), București, 1934 ; vol. III (1887—1888), București,
1934 ; vol. IV (1888—1889), București, 1935 ;

Eminescu, Opere, XI—XIII : M. Eminescu, Opere, vol. XI, Publi-
cistică (17 februarie — 31 decembrie 1880, „Timpul“), Ed. Academiei,
București, 1984 ; vol. XII, Publicistică (1 ianuarie — 31 decembrie 1881,
„Timpul“), Ed. Academiei, 1985 ; vol. XIII, Publicistică (1882—1883 ;
1888—1889), Ed. Academiei, 1985 ;

Independența României : Independența României, studii, redactor
responsabil al Comitetului de redacție, acad. prof. Ștefan Pascu, Ed. Aca-
demiei, București, 1977 ;

Iorga, Independența : N. Iorga, Războiul pentru independența Româ-
niei — acțiuni diplomatice și stări de spirit, București, 1927 ;

Iorga, Istoria presei românești : N. Iorga, Istoria presei românești
de la primele începuturi. Cu o privire asupra presei românești din zilele
noastre de C. Bacalbașa, București, 1922 ;

Maiorescu, Discursuri parlamentare, II—III : Titu Maiorescu, Dis-
cursuri parlamentare cu privire asupra dezvoltării politice a României
sub domnia lui Carol I, vol. II (1876—1881), București, 1897 ; vol. III
(1881—1888), București, 1899 ;

Anul 1878

[Felonia rusească. Diverse. Pacea de la San Stefano. „Cîntecul gîntei latine.“ Congresul din Berlin. Intrarea triumfală a armatei române în București. Din timpul rușilor.]

[Felonia rusească]

Dacă anul 1877 a fost anul entuziasmului, al speranțelor mari și al victoriilor, în schimb anul 1878 fu anul decepțiilor și al deziluziilor.¹

Țara începea să se umple de răniți. Cele două ziare ilustrate și de format nr. 4², *Războiul și Dorobanțul* dedeau fotografiile³ ofițerilor morți și răniți.

Spitale peste tot. Mulți particulari pusese la dispoziție câte o cameră din locuința lor și cu paturile trebuincioase pentru căutarea răniților. Văduvele celor căzuți începeau să ceară pensuni, fiindcă nu mai aveau cu ce trăi, polițele victoriei încep să devie exigibile.

Bucureștiul se umple și de prizonieri turci care, pe o iarnă cumplită, au fost aduși pe jos, goi și flămînzi. Erea o jale să vezi pe acești nenorociți.⁴

La începutul anului, Regimentul 13 dorobanți din Iași-Vaslui este trimis acasă de pe front. Pentru vitejia purtării sale la Plevna în ziua de 27 august 1877, domnitorul decorează drapelul regimentului cu „Steaua României“. Fiind răcit, ceremonia s-a făcut la Palat, în sala tronului. Cu acest prilej au fost decorați mai mulți ofițeri. Doamna le-a pus însemnele pe piept.⁵

Bilanțul Casei de Depuneri la 31 decembrie 1877 a fost următorul : în numerar lei 279 567, în efecte lei 86 690 000. Putem face comparație cu ce este astăzi spre a trage concluziile.

Consiliul de administrație era astfel compus : Ion Ghica, Dimitrie Brătianu, Const. Cornescu, Menelas Ghermani, D. Cariagdi, M. Sachelarie, Stancu R. Becheanu, G. Missail, C. D. Atanasie.⁶

Acei cari au combătut înființarea noii decorațiuni pentru civili au avut dreptate ; de-abia realizată și decorațiile se impart cu mîile, toată

¹ Intrucît din cauza dimensiunilor unor note explicative acestea nu ar fi putut fi așezate întotdeauna în aceeași pagină cu textul, ca în cazul volumului I al acestei cărți, ele au fost trecute, toate, la sfîrșitul fiecărui capitol (pentru „Anul 1878“ începînd cu p. 31).

Maiorescu, Istoria contemporană a României : Titu Maiorescu, Istoria contemporană a României, 1866—1900, București, 1925 ;

Maiorescu, Insemnări zilnice, I—II : Titu Maiorescu, Insemnări zilnice, publicate cu o introducere și note de I. Rădulescu-Pogoneanu, vol. I (1855—1880) ; vol. II (1881—1886), vol. III (1887—1891), București, 1936—1943 ;

Masseff, Teatrul românesc, II, III : Ioan Masseff, Teatrul românesc. Privire istorică, vol. II, Editura pentru literatură, București, 1966 ; vol. III, Editura pentru literatură, 1969 ;

Memoriile, XIII—XVII : Memoriile regelui Carol I al României (de un martor ocular), vol. XIII—XVII, București, 1912 (anul pe coperta interioară numai la vol. XV—XVII) ;

Ornea, Junimea : Z. Ornea, Junimea și junimismul, [ed. I], Ed. Eminescu, București, 1975 ;

Potra, Bucureștii : George Potra, Din Bucureștii de altădată, Ed. științifică și enciclopedică, București, 1981.

Aceste două tomuri ale ediției noastre au fost pregătite pentru tipar în intervalul iunie 1988 — octombrie 1991, volumul II fiind finalizat practic pînă în decembrie 1989, cînd, eliberați de rigorile cenzurii și autocenzurii am început să elaborăm fără crîspare aparatul de note al volumului III, grija pentru respectarea adevărului istoric integral fiind însă aceeași în toată perioada de definitivare a ediției de față (începînd cu volumul I).

Sîntem convinși că, în condițiile complexe de după Revoluția din decembrie 1989, evocarea unor tradiții democratice, totuși indiscutabil „europene“ ale vieții politice românești — cu lumînile și umbrele inerente oricărui început — precum și a unor figuri exemplare din trecutul nostru (dintră care se detașează, în aceste volume, chipurile regelui Carol I și al lui I. C. Brătianu, ale căror merite reale de făuritori ai României moderne nu au fost cunoscute de mulți cititori, beneficiari ai unei culturi istorice rudimentare formată exclusiv pe baza manualelor școlare într-adevăr „unice“ în circulație pînă nu demult), tradiții despre care știm astăzi atît de puțin, ar putea constitui, prin cunoașterea lor, un prilej de sinceră reflecție pentru toți lectorii acestei cărți care vor descoperi — poate cu surprindere — că multe lucruri nîi s-au spus și nu s-au făcut acum pentru înțîia oară în această țară blestemată să-și înceapă în fiecare secol istoria de la capăt și că nu e drept ca lecția democrației, a libertății, a unei vieți parlamentare normale să o învățăm astăzi numai după abecedare în limbi străine.

octombrie 1991

Editorii

lumea vrea să fie decorată, toată lumea e decorată. În curînd ordinul pierde orice însemnătate și seriozitate. Atît de repede a fost discreditat ordinul, încît într-o zi, pe cînd Calea Victoriei e rea plină de lume, un ciine străbate strada în fugă, avînd la coadă atîrnată „Steaua României“.

S-a ris mult de această glumă a unui farsor, dar gluma avea înțelesul ei serios.

Un incident supărător se produce: un domn Bibănescu, magistrat, fiind destituit de către ministrul Justiției, Eugen Stătescu, pîndește pe consilierul tronului și-l lovește. Faptul produce, firește, mare senzație.

Presa conservatoare de opoziție jubilează; iar cel mai violent dintre aceste ziare, *Războiul*, introduce în limbă verbul: a bibăni — bibănire.

Războiul înființează și o rubrică permanentă cu titlul „Bibani“, unde se înregistrau toate glumele. Rubrica aceasta a rămas cît timp a trăit ziarul.⁷

Ziarul *Românul* păstrează încă vechea nomenclatură a lunilor anului. În fruntea articolului întîi — „editorialul“, cum se spune în Franța, articolul de fond, cum se spune la noi — citim tot: călîndar, făurar, mărțișor, priar, florar, cireșar, cuptor, august, răpciune, brumărel, brumar, undrea.⁸

D-soara E. Teodorini concertează la Teatrul Național în ziua de 16 ianuarie.

Au dat concurs la serată: d-soara Niculescu-Aman, d-na Gianetti, d-nii Castagna, Fattori, L. Wiest și Bianchi. Beneficienta, între altele, a cîntat *Hora Griviței* de Vasile Alecsandri, muzica de Grigore Ventura.⁹

O mare știre artistică pentru București: marele artist tragedian Rossi vine în București pentru o serie de 14 reprezentațiuni. Întîia reprezentațiune a fost cu *Othello*, în ziua de 20 ianuarie. Este de prisos să spunem marea impresiune produsă de jocul artistului neîntrecut al Italiei.¹⁰

La Senat, Dimitrie Ghica (Beizade Mitică) interpelează guvernul în urma zvonurilor ce au început să circule cum că Rusia pretinde României Basarabia.

Iată interpelarea anunțată în urma comunicării făcute în Camera Comunelor de către guvernul englez cum că, între condițiile de pace ale Rusiei este și: „Independența României cu indemnitate teritorială suficientă“.¹¹

„...Subsemnatul interpelez pe domnii miniștri:

1) A face cunoscut Senatului dacă a participat întru ceva și țara noastră ca beligerantă la formularea acestor condițiuni [preliminare de pace];

2) Dacă aceea condițiune este de natură a îngriji pe români și dacă guvernul ne poate asigura că integritatea teritoriului patriei noastre, așa cum există astăzi, are să fie respectată și menținută.“¹²

La Camera, profesorul Vasile Alexandrescu — Urechia face o interpelare la fel.¹³

Bineînțeles aceste interpelări ereau anunțate din inițiativa guvernului, care voia să silească pe ruși a-și da pe față jocul.

În ziua de 20 ianuarie, după propunerea lui Mihail Kogălniceanu, susținută de Ion Brătianu, se ține o ședință secretă a Senatului, la care participă și deputați. În această ședință guvernul a comunicat actele priuitoare la intrarea României în rezel alături de Rusia, cît și tot ce eea în legătură cu această alianță.

Ședința secretă se ține trei zile în șir¹⁴ și dezbaterile sunt foarte pasionate. Afară, tot felul de știri îngrijitoare circulă. Emoțiunea populară e mare, oamenii cari spun că sunt foarte bine informați afirmă că Basarabia este pierdută și că împăratul Alexandru, oricare i-ar fi bunăvoința, este silit, de guvernul său și de voința armatei ca să nu facă României concesiuni pe această chestie.

După trei zile de o mare și legitimă emoțiune Senatul, în ședința de la 26 ianuarie, după ce Dimitrie Ghica își dezvoltă interpelarea¹⁵ și îi răspunde ministrul de Externe Kogălniceanu¹⁶, votează cu apel nominal, pe față și cu unanimitate de 46 voturi, următoarea moțiune semnată de Dimitrie Ghica, Dimitrie Sturdza și Vasile Boerescu.

„Moțiune

Ascultînd explicațiile ministerului în privința dispozițiunilor ce a arătat guvernul rusesc d-a lua o parte din teritoriul României în schimbul cu pămînturi de peste Dunăre;

Avînd în vedere că integritatea României este garantată de marile puteri europene;

Avînd în vedere că prin convențiunea de la 4 aprilie 1877 Rusia în special a garantat din nou această integritate prin Art. 2 în coprinderea următoare: «Pentru ca nici un inconvenient sau pericol să nu rezulte pentru România din faptul trecerii trupelor ruse pe teritoriul său, guvernul maiestății sale Imperatorului tutulor Rusielor se obligă a menține și a face a se respecta drepturile politice ale statului român, astfel cum rezultă din legile interioare și tractatele existente, precum și a menține și a apăra integritatea actuală a României»;

Considerînd că România și-a îndeplinit cu fidelitate obligațiunile care decurg din acea convențiune și este deplin convinsă de sentimentele de înaltă dreptate ale maiestății-sale Imperatorului Rusiei;

Considerînd marele sacrificiu și chiar sacrificii de sînge făcute de țară pentru păstrarea integrității și pentru consolidarea independenței sale;

Considerînd că o Românie independentă și omogenă răspunde atît la interesele vecinilor săi cît și la acelea ale Europei întregi;

Senatul declară :

Că este hotărât a menține integritatea teritoriului țării și a nu admite o înstrăinare din pământul ei, sub nici o denumire și pentru nici o compensațiune teritorială sau dezdăunare.¹⁷

În aceeași zi Camera, în urma interpelării lui V. A. Urechia¹⁸, a votat aceeași moțiune cu unanimitate de 93 voturi.

Moțiunea a fost prezentată de Gheorghe Vernescu, care a declarat :

„Dacă poate fi salvată Basarabia cu averea mea, o dau toată țării“¹⁹.

Îndată după votarea moțiunii, Ion Brătianu a cerut Camerei ca, în interesul patriei și al înfrățirii românilor în aceste împrejurări atât de mari, să scoată de sub acuzare pe foștii miniștri conservatori.

Fără discuțiune și cu apel nominal, Camera, cu 64 voturi contra 6 și 3 abțineri, votează ridicarea acuzațiunii.²⁰

Prin urmare acum chestiunea e lămurită. Rusia ne cere cele 3 județe basarabene ce ne-au fost restituite prin Tratatul de la Paris.

Din ceasul acesta prietenia românilor pentru Rusia este sfârșită. În țară naște, deodată, simțirea antirusă. Rușii sunt de acum priviți cu răceală sau cu dușmănie. Conflicte zilnice se întâmplă în toată țara cu militarii ruși. Ingratitudinea rusească cit și călcarea fără pudoare a angajamentelor luate formal prin convențiunea de la 4 aprilie revoltă toate sufletele românești.

Cauza Rusiei în România este pierdută pentru totdeauna.²¹

La 31 ianuarie se încheie armistițiul între turci și toți beligeranții : termenul de renunțare la armistițiu e de trei zile.²²

[Diverse]

În București la sala Bossel joacă o trupă franceză de operetă având o celebră stea, frumoasa și talentata artistă Keller. Aceasta a adus pentru prima oară în România operetele lui Offenbach, Lecocq și alții, precum : *La Fille de Madame Angot*, *La Belle Hélène*, *Les Brigands*, *La Grande duchesse de Gérolstein* etc.

Succesul acestei artiste e foarte mare și mulți ani în urmă s-a vorbit în București de această divă a operetei.²³

Parlamentul votează legea răspunderii ministeriale.²⁴

Armistițiul încheiat între turci și beligeranți provoacă o nouă febră mare în țară. Emoțiunea e pricinuită de faptul că Rusia a încheiat armistițiul fără să consulte și România și fără să-i dea voie a avea un reprezentant. Când colonelul Arion s-a dus la locul întâlnirii, rușii nu au voit să-l primească printre beligeranți.²⁵

Dimitrie Ghica interpelează în Senat :

„1) Dacă s-au comunicat guvernului condițiunile de pace în ceea ce privește [pe] România ; 2) Care sunt principiile cari au să conducă pe guvern față cu viitorul Congres ; 3) Ce dispozițiuni s-au luat spre a apăra, pe cale diplomatică, interesele țării.“²⁶

Ghica și conservatorii susțineau că guvernul radical al lui Brătianu nu convenea Rusiei și că dacă România va pierde Basarabia, aceasta va fi din cauză că are un guvern roșu care e suspect în Rusia monarhică.²⁷

Kogălniceanu a răspuns recunoscând că bazele armistițiului sunt jignitoare pentru România, arătând că a protestat contra acestor baze în ceea ce privește România.

O pasionată discuțiune se încinge în Senat și, de astă dată Dimitrie Ghica, ca și Vasile Boerescu și Epureanu, susținând că guvernul a lucrat greșit, a propus următoarea moțiune de blam :

„În urma interpelațiunii prințului Dimitrie Ghica, Senatul, ascultând explicațiile guvernului, declară că ministerul n-are destulă autoritate morală pentru a apăra adevăratele interese ale țării față cu viitorul Congres“.

(Semnați) D. Ghica, P. P. Carp, D. P. Vioreanu, B. Boerescu.²⁸

După un lung discurs al lui Kogălniceanu și altul al lui Ion Brătianu, Senatul a respins moțiunea de blam cu 36 voturi contra 16 și 3 abțineri ale miniștrilor.

Moțiunea de incredere prezentată de N. Voinov e primită cu 39 voturi contra 2 și 2 abțineri.²⁹

Atacul în contra guvernului erea, în realitate, atacul numai în contra lui Kogălniceanu.

Partidul centrului, de curind înființat, avind în cap pe prințul Dimitrie Ghica, dar al căruia suflet erea Vasile Boerescu, voia să vină la putere. Ca să vină singur erea cu neputință, ca să răstoarne, acum, în toil războiului, pe Ion Brătianu erea foarte greu, dacă nu chiar imposibil.³⁰ Manevra erea deci să facă o spărtură în cabinet și să mănince pe Kogălniceanu pe motivul că nu a știut apăra cu destulă dibăcie interesele țării.

Dar Kogălniceanu era o prea mare capacitate pentru ca învinuirea de nepricepere să prindă ; atunci opoziția conservatoare a găsit un argument : deoarece guvernării ereau liberali și tratați încă ca radicali roșii, aceștia nu se puteau bucura de simpatia unui monarh autocrat. Deci, Basarabia se pierdea fiindcă ereau la putere roșii ; deci Basarabia ne-ar rămîne dacă ar veni la putere albi.³¹

Argumentul era prea copilăros pentru ca să prindă. Și n-a prins.

Dar n-au trecut prea multe luni și partidul centrului a intrat în partidul liberal, prințul Ghica a ajuns președintele Senatului, iar, mai târziu, Vasile Boerescu ministru de Externe.³²

Kogălniceanu, deși o mare capacitate, nu erea omul unui partid. Cu toate eminentele lui calități, a suferit soarta tuturor individualităților : neșpriținându-se pe o puternică organizațiune, era la discreția celorlalte partide, în ultimul timp era la discreția lui Ion Brătianu. Când Brătianu n-a mai avut nevoie de el și, mai ales, când a simțit nevoia de a dezorganiza opoziția conservatoare care începuse să devie supărătoare, și-a

atras centrul, a adus pe Vasile Boerescu la Externe și a jertfit pe Kogălniceanu.

Așa au pățit, rind pe rind, Manolachi Costachi, Gheorghe Vernescu, Nicolae Ionescu și alții.

Rîndul lui Kogălniceanu se apropia.³³

În ziua de 12 februarie, cetatea Vidinului, care era asediată de români, cît și fortăreața Belgradjikul, capitulează.³⁴

Între Izzet-pașa, comandantul Vidinului și general Manu, comandantul trupelor române s-a încheiat o convențiune în termenii căreia armata turcă nu capitula ci numai preda cetatea armatei române și se retrăgea, nu numai cu arme și bagaje, dar și cu toate onorurile. Art. V al convențiunii spunea :

„Onorurile militare se vor da reciproc. Statul-major român va primi defilarea trupelor imperiale la ieșirea lor din fortăreață și viceversa : statul major otoman va primi defilarea trupelor române la intrarea lor în cetate.”³⁵

Duminică 12 februarie la orele 3 jum. armata română a intrat în ultima cetate de pe Dunăre care mai rămăsese ocupată de turci.

Intrarea trupelor române în Vidin s-a făcut în mijlocul entuziasmului populației ; seara, Izzet-pașa a invitat la un prînz pe generalul Manu și ofițerii superiori români ; a doua zi generalul Manu a invitat pe Izzet-pașa și pe ofițerii superiori turci la dejun în Calafat.

O reală cordialitate creștea între turci și români, în aceeași măsură creștea animozitatea românilor față de ruși. În București toată lumea, fără excepție, arăta simpatie prizonierilor turci, iar pentru ruși nu mai era decît ostilitate.

Pacea de la San Stefano

La 20 februarie vine știrea că, în urma tratatelor directe între turci și ruși, pacea a fost încheiată la San Stefano.³⁶

Condițiile acestei păci erau în parte :

Bulgaria nu va cuprinde Salonicul, nici Xeres, dar va cuprinde Kavala și Drama. Țărmii Bulgariei se întindeau de la Mangalia pînă la Midia, Dobrogea era delimitată printr-o linie de la Mangalia la Cernavoda. Bulgaria mergea pînă în împrejurimile Monastirului, trecînd prin Ciarman, la vreo 20 de mile la vest de Adrianopol.³⁷

Serbia va poseda Lienița, Novibazar, Leskovat, Wranza, Pirot și Cearkioi. Muntenegrul va avea Antivari, Podgorița, Lpuz și Wikoici.³⁸ Despăgubirea de război era socotită la un miliard patru sute zece milioane ruble. Cesiunea teritorială era reprezentată printr-un miliard o sută milioane ruble. În definitiv, 300 milioane ruble forma despăgubirea în bani propriu-zisă.³⁹

Dar acest tratat de pace produce revoltă generală. Prin acest tratat, României nu i se acorda despăgubiri de război în bani, pe de altă parte

Anglia și chiar Austria nu puteau primi întinderea Bulgariei așa cum o cerea Tratatul de la San Stefano.

În această privință diplomația turcă a fost dibace. Acordînd Rusiei o Bulgarie cît mai mare, care se întindea pînă aproape de Galipoli, acordîndu-i dar puțința de a fi la Constantinopole oricînd va voi Rusia, știa bine că va ridica pe englezi și pe austriaci,⁴⁰ Ceea ce s-a și întîmplat.

Telegamele spuneau că conferința europeană pentru ratificarea păcii se va ține la Baden-Baden, alte telegrame anunțau că Austria cere ocuparea Bosniei și Hertegovinei.

Telegramele ulterioare din Berlin comunicau mai pe larg condițiile de pace de la San Stefano.

Dobrogea era cedată Rusiei pentru ca s-o schimbe eventual cu România contra Basarabiei. România urma să formeze un stat independent de Turcia și i se recunoștea dreptul la despăgubiri de război.

Această din urmă condiție era o ratificare a condiției publicată de către ruși.

La Teatrul Național trupa artiștilor asociați joacă o piesă nouă a ziaristului Grigore Ventura, *Curcanii*. Fiind o piesă cu subiect eroic în legătură cu ultimul război al Independenței, succesul e însemnat.⁴¹

Animozitatea contra Rusiei crește. Țarul, avînd remușcări și înțelegînd cît de odioasă e fapta Rusiei care răpea pămîntul unui popor ce-i salvase la Plevna onoarea militară, face cele mai largi propuneri României : îi oferă mari despăgubiri bănești, îi oferă o cît mai mare compensațiune teritorială în Bulgaria, numai să renunțe de a protesta în contra răpirii celor 3 județe basarabene. Bineînțeles, toată opinia publică, ca și guvernul, resping aceste oferte nedemne.⁴²*

Dar Anglia face febril pregătiri de război.

Rusia, pe de o parte, refuză să supună Tratatul de la San Stefano ratificării unui congres european, iar pe de altă parte concentrează trupe numeroase către Galipoli, Bosfor și Dardanele. Anglia protestează energic și amenință să intre în acțiune.⁴³

În luna martie, Camera votează legea prezentată de ministrul Justiției, Eugen Stătescu, prin care se desființa clauza penală la contractele în bani.⁴⁴

Trupa de operetă franceză Keller trece să joace la Teatrul Național.⁴⁵

Situația externă se încordează.

* Notele marcate cu asterisc și care se referă la variante de text rezultate din colacionarea acestuia cu versiunea inițială apărută în cotidianul *Adevărul* (v. nota asupra ediției) se află la sfîrșitul volumului (*Addenda*, I, începînd cu p. 229).

Austria nu poate vedea cu ochi buni întărirea prea mare a Rusiei în Peninsula Balcanică, pe de altă parte Anglia pune cu hotărâre piciorul în prag și-și trimite flota în Marea de Marmara.

Rusia protestează și cere Angliei să-și retragă flota afară din Dardanele. Anglia amenință că nu va veni la congres, apoi sunt semne că, în acest caz, Franța și Italia o vor urma.

Răspunsul cu un ton luat de sus al cancelarului Gorciakoff către guvernul englez produce în Anglia furtună. Toată presa engleză aproape cere rezebelul contra Rusiei. Guvernul cere reginei să semneze decretul pentru convocarea rezervelor, ordine sunt date flotei engleze de a se concentra către Dardanele.

Neaprobând convocarea rezervelor și războiul contra Rusiei, lordul Derby își dă demisia de la Departamentul Externelor; în locul său vine marchizul de Salisbury.

La București, atitudinea Angliei produce entuziasm și manifestațiile contra rușilor devin mai tari.⁴⁶

În urma atitudinii energice a Engliterei și a febrilelor sale pregătiri de război, Austria își schimbă atitudinea cea în doi peri și declară oficial că nu poate primi Tratatul de la San Stefano.

Dar, după tratative care durează aproape două luni, situația se îmbunătățește. Rusia cedează în multe părți ale Tratatului, afară de Basarabia, și astfel pericolul războiului anglo-rus dispăre.⁴⁷

„Cîntecul gîntei latine“

Societatea limbilor române de la Montpellier publicase, cu un an mai înainte, un concurs pentru cel mai bun poem cu titlul: *Cîntecul latinului sau Cîntecul gîntei latine*. Au concurat mulți poeți francezi, italieni, spanioli etc., dar premiul l-a obținut Vasile Alecsandri în ziua de 7 mai.

De Roqueferrier, secretarul perpetuu al Societății, a vestit pe Alecsandri prin următoarea telegramă:

„Alecsandri

Mircești

Juriul compus din Mistral, Tourtoulon, Quintana, Obedenaru și Ascoli vă conferă în unanimitate premiul. Vă așteptăm.
Premiul consta dintr-o cupă simbolică.⁴⁸

Iată cîntecul:

Latina Gîntă e regină
Într-ale-lumei gînte mari;
Ea poartă-n frunte-o stea divină
Lucind prin timpii secolari.
Menirea ei tot înainte

Măreț îndreaptă pașii săi;
Ea merge-n capul altor gînte
Vărsînd lumină-n urma ei.

Latina gîntă-i o vergină
Cu farmec dulce, răpitor,
Străinu-n cale i se înclină
Și pe genunchi cadă cu dor.
Frumoasă, vie, zîmbitoare,
Sub cer senin, în aer cald,
Ea se ogîndă-n splendid soare,
Se scaldă-n mare de smarald.

Latina gîntă are parte
D-ale pămîntului comori
Și, mult voios, ea le împarte
Cu celelalte-a ei surori!
Dar e teribilă-n minie,
Cînd brațul ei liberator
Lovește-n cruda tiranie
Și luptă pentru-al ei onor.

În ziua cea de judecată,
Cînd, față-n cer cu Domnul sfînt
Latina gîntă-a fi-ntrebată:
Ce ai făcut p-acest pămînt?
Ea va răspunde, sus și tare:
„O, Doamne!-n lume cît am stat.
În ochii săi, plini de-admirare,
Pe tine te-am reprezentat!“⁴⁹

Pe la sfîrșitul lunii mai guvernul pune în circulațiune o mică parte din biletele ipotecare a căror emisiune a fost votată de Parlament în anul trecut. Bancherii, convocați de guvern, au declarat că vor primi aceste bilete *al pari*.

Biletele sunt primite cu mare încredere de întregul public chiar de la începutul circulațiunii.⁵⁰

Congresul din Berlin

La 11 iunie s-a întrunit congresul care va hotărî asupra tratatului de pace încheiat între ruși și turci.

La acest congres, Germania e reprezentată prin Bismarck, Rusia e reprezentată prin cancelarul prinț de Gorciakoff, Anglia prin lordul Beaconsfield și marchizul Salisbury, Franța prin d. Waddington, Italia prin dl. de Corti, Austro-Ungaria prin contele Andrassy, Turcia prin Savfet-pașa, România prin Ion Brătianu și Mihail Kogălniceanu, avînd ca secretari pe Mihail Ferikydy și Ion Sturdza, deputați liberali.*

Pe lângă principalii delegați mai figurau și diferiți ambasadori pentru fiecare țară.

La prima ședință, după propunerea contelui Andrassy, prințul de Bismarck este ales președinte.⁵¹

Un sugestiv proces la Curtea cu jurați. Un oarecare Logositopolu și-a ucis mama, tăind-o în bucăți cu cuțitul. În fața juraților, asasinul a avut un fel original de a se apăra, el a invocat înrîurirea eredității, spunînd că scoboară dintr-un neam de ucigași : tatăl său și-a omorît soția, un frate al său și-a omorît soția și copiii. Dar jurații l-au osîndit și a primit pedeapsa muncii silnice pe viață.⁵²

Plecînd Brătianu la Congresul din Berlin, C. A. Rosetti este numit ministru de Interne⁵³; imediat în unele ziare streine apar articole alarmiste ce spun că Rosetti este un revoluționar anarhist. Aceasta spre a scade influența delegației române la Congres.

La București se aștepta cu înfrigurare rezultatul tratativelor de la Berlin. Tot soiul de versiuni circulau. Din spirit de opozițiune, conservatorii prognosticau că Basarabia e pierdută definitiv, dar adăugau : firește că e pierdută, atît din cauza incapacității guvernului cît și din cauză că la putere se afla un guvern radical pe care Rusia oficială nu-l poate iubi.

Observatorii susțineau în presa lor că România nu putea fi bine reprezentată la Berlin prin Ion Brătianu, deoarece acesta vînduse împăratului Rusiei Basarabia încă de la Livadia. Prin urmare, Brătianu nu mai avea autoritatea ca să apere Basarabia.

Liberalii răspîndeau știri optimiste și sperau mult de la influența pe care Brătianu o va putea exercita asupra diplomaților europeni, apoi își închipuiau că capacitatea diplomatică a lui Kogălniceanu va face minuni. Dar știrile de la Berlin sunt rele. Brătianu și Kogălniceanu în întrevederile ce au cu membrii Congresului nu cîștigă nimic, toți diplomații le spun că Rusia, care e dispusă să facă concesiuni pe toate celelalte puncte, la Basarabia nu renunță cu nici un preț.⁵⁴ Prin urmare, toți sfătuiesc pe delegații români să se înțeleagă direct cu Rusia, de la care pot dobîndi concesiuni teritoriale cît mai largi în Bulgaria.⁵⁵

La București, o părere identică își face apariția. Nicolae Krețulescu, un fruntaș om politic, dă la lumină o broșură prin care sfătuiește tocmai același lucru : renunțarea la Basarabia și tratative directe cu Rusia spre a obține cîștiguri însemnate peste Dunăre.⁵⁶

Dar opinia românească respinge cu indignare acest tîrg nedemn cu prețul pămîntului strămoșesc.

Brătianu și Kogălniceanu resping și ei propunerea, așa-că delegația română părăsește Berlinul.^{57*}

Asupra participării și acțiunii plenipotențiarilor principelui Carol I al României la Congres, să adaug următoarele :

Deși beligerantă, România n-a fost admisă la Congres ca deliberrantă. Congresul a admis însă ca cei doi plenipotențiarai ai principelui Carol I al României să fie ascultați.⁵⁸

În ședința de la 19 iunie s. v./1 iulie s. n. au vorbit întîi Kogălniceanu, al doilea Brătianu⁵⁹, în urma următoarei invitațiuni trimisă lor de către președintele Congresului :

„Principele de Bismarck, cancelar al Imperiului, conformîndu-se unei deciziuni a Congresului luată în ședința de astăzi, are onoarea de a înștiința pe Excelențele-Lor d. Brătianu și Kogălniceanu, miniștri ai Înălțimii Sale Principelui Carol al României, că Congresul stă gata a asculta în ședința hotărîtă pe luni, 1 iuliu (la 2 ore), comunicațiunile ce Excelențele-Lor ar avea a-i face din partea guvernului lor.

Berlin, 29 iunie 1878“⁶⁰

La București face o foarte jalnică impresiune faptul că România a fost atunci părăsită de toată Europa.

Cele două puteri interesate mai ales ca Rusia să nu răpească Basarabia, Anglia și Austria, au tăcut și au lăsat să se facă. Tăcerea și consimțămîntul Austriei au fost cumpărate cu mandatul ce i s-a dat în Bosnia și Herțegovina.⁶¹ Consimțămîntul Angliei a fost cumpărat cu autorizarea de a ocupa insula Cipru și alte mări concesiuni în Asia.

În dezacord cu limbajul mîndru și atitudinea dîrză, cu două luni în urmă, cînd șeful guvernului englez anunța convocarea rezervelor și războiul contra Rusiei, lordul Beaconsfield a mers pînă a justifica jaful Basarabiei, lordul Beaconsfield a avut atunci micimea de suflet de a susține cum că retrocedarea către România, la 1856, a celor 3 județe basarabene, a fost o eroare și o nedreptate.⁶²

Românii aveau atunci o singură mîngiere, aceea că premierul englez se numea Disraeli și că erea evreu.

Toate glasurile independente din Europa au vestejit opera acestui congres în care s-a consacrat dogma jafului, nedreptății și a imoralității.

Țările mici au fost jertfite fără nici un scrupul, țările mari precum Rusia, Anglia și Austria ieșeau din congres cu prada în gură : Rusia cu Basarabia, Anglia cu insula Cipru și Austria cu Bosnia și Herțegovina.⁶³

Afară de asta, evreii au exercitat la congres înrîurirea lor, au impus României — prin delegatul Franței de astă dată — revizuirea Articolului 7 din Constituție.⁶⁴

România dobîndește doar recunoașterea independenței sale.⁶⁵

Articolele 43 pînă la 57 din Tratatul de pace sunt privitoare la România, la Dunăre și la gurile Dunării.⁶⁶ Prin Art. 46 al Tratatului, Delta Dunării, Insula Șerpilor și Dobrogea erea date României.⁶⁷ Dunărea este declarată liberă, în jos de Porțile-de-Fier nu vor fi ținute vase de rezbil, afară de cele ușoare pentru poliția fluvială și serviciul vamaal.

Congresul, închizându-se în ziua de 13 iulie, a durat exact o lună. Tratatul de pace s-a tipărit pe 23 pagini și are 64 articole.

După întoarcerea de la Berlin, Ion Brătianu este victima unui accident de trăsură. Leșind de la palatul Cotroceni, unde prinzise, caii de la birja în care se afla s-au speriat. Trăsura răsturnându-se, Ion Brătianu se lovi cu capul de un stâlp și și pierde cunoștința. În starea aceasta a fost ridicat de doctorul Davila și dus la el acasă.⁶⁸

Dar rana ce primise la cap nefiind primejdioasă, restabilirea a venit repede.

Curentul antirusesc creștea astfel în țară, încît rușii îngrijorați cer guvernului român să ia măsuri, iar ei iau măsuri militare spre a preveni orice atac neașteptat.

Din Basarabia vin știri neliniștitoare pentru ruși. Ziarelor se comunică următorul cîntec pe care au început să-l cînte țărani acolo :

Frunză verde baraboï,
Ne-a făcut maica pe doi,
Unul miercuri, altul joi
Ș-a umplut lumea cu noi.
Ș-am avut o surioară,
Ce-a umplut lumea de pară !
Maica s-a luat prin țară.
Să ne strîngă grămăjoară
Să ne deie-n Bălți⁶⁹ la școală
(Mai bine-am muri de boală !).
Muscălește să-nvățăm
Și la oaste să intrăm !
Muscălește-oi învăța
Cînd eu limba mi-oi uita,
Cînd o crește grîu-n tindă,
Ș-o ajunge pînă-n grindă,
Cînd o crește grîu-n casă,
Ș-o ajunge pînă-n masă !⁷⁰

În urma recunoașterii independenței României, principele Carol se hotărăște ca să ia titlul oficial de Alteță Regală⁷¹, iar agențiile oficiale sunt înălțate la rangul delegațiunii oficiale. Deocamdată aceasta s-a decis pentru Paris, Viena și Berlin; titularii: Callimachi-Catargi, Ion Bălăceanu și Vărnăv-Liteanu au primit acest titlu.⁷²

La 15 septembrie, Camerele sunt convocate în sesiune extraordinară spre a ratifica Tratatul de pace. Unii parlamentari din minoritate propun ca să se retragă autoritățile din Basarabia, dar să nu se primească Dobrogea în schimbul Basarabiei. Această propunere nu trece, iar noua situație creată prin Tratat este ratificată.⁷³

[Intrarea triumfală a armatei române în București]

În ziua de duminică 8 octombrie armata română își face intrarea triumfală în Capitală.

Programul a fost următorul :

La ora 8 dimineața, 21 lovituri de tun.

La ora 12 Măria-Sa Regală Domnul și Doamna au venit la Băneasa unde, în mijlocul trupelor, erea un altar de cîmp. Împrejurul altarului erea trofeele luate de la inamic.

Mitropolitul primat a oficiat.

La capul șoselei Kiselef a fost ridicat un arc de triumf, iar la dreapta și la stînga tribune pentru corpul diplomatic, autoritățile înalte etc.

După terminarea serviciului divin, M. S. Regală Domnul s-a pus în capul trupelor, a trecut pe sub arcul de triumf și a intrat în Capitală. Aci a fost întâmpinat de către primarul Capitalei și delegațiunile județelor și comunelor.

Garda orașenească și societățile de tir erau înșiruite în bătaie pe ambele lature ale șoselei.

Domnul a primit defilarea pe Piața Teatrului. Domnul a condus însuși defilarea. Iată ordinea :

Un pluton de gendarmi călări ;
Răniți și
Drapelele luate trofee, duse de sergenții decorati ;
Măria-Sa Regală Domnul ;
Statul major domnesc ;
Comandanțul superior al trupelor ;
Statul său major ;
Muzicele de la toate regimentele de infanterie ;
Drapelele și stindardele armatei de linie și teritoriale ;
Comandanțul Diviziei I de infanterie ;
Batalionul de geniu ;
Batalionul I de vînători ;
Batalionul II de vînători ;
Tunurile luate trofee, conduse de pompieri ;
Regimentul mixt de dorobanți ;
Regimentul 2 de linie ;
Regimentul 3 de linie ;
Regimentul 2 de artilerie ;
Comandanțul Diviziei 2 de infanterie ;
Plutonul de marinari ;
Batalionul 4 de vînători ;
Regimentul 4 de linie ;
Regimentul 5 de linie ;
Ambulanța ;

Regimentul 7 de linie ;
Regimentul 1 de artilerie ;
Comandantul brigăzii de cavalerie ;
Muzicele regimentelor de roșiori ;
Divizionul mixt de călărași ;
Regimentul 1 de roșiori ;
Regimentul 2 de roșiori.

Tunurile luate trofee aveau ghirlande de stejar cu inscripția bătăliei unde au fost cucerite.⁷⁴

În acea epocă Capitala nu avea primar, locul îl ținea ajutorul de primar I. Procop Dumitrescu.

Tot orașul erea bogat gătit cu drapele și lampioane, o lume imensă alergase din toate colțurile României, așa că pe Podul Mogoșoaiei nu se mai putea circula.

Niciodată Bucureștii nu au avut un atât de sărbătoresc aspect, Seara iluminată din belșug.

Cu acest prilej primăria a schimbat numele citorva strade.

Podul Mogoșoaiei a luat numele de Calea Victoriei ; strada Tirgoviștei : calea Griviței ; Podul de Pământ : calea Plevnei ; strada Craiovei : calea Rahovei ; actuală stradă Clemenceau, care nu avea nume : strada Corăbiei ; strada Germană : strada Smîrdan.⁷⁵

Arcul de triumf, ridicat la rondul al 2-lea de la Șosea. Pe capitel, sub statuia Victoriei, erea inscripția : „Apărătorilor Independenței“, apoi dedesubt : „Orașul București“.

Mai jos, de o parte și de alta numele : Grivița, Opanez, Plevna, Rahova, Arcer-Palanka, Lom-Palanka, Smîrdan, Vidin. Dedesubt datele bătăliilor. De o parte și de alta, între două colonade, literele MM. LL. regele Domnul și Doamna și fama cu trîmbița ei.^{76*}

În toată țara se fac alegeri comunale pe 4 colegii, cum erea legea de atunci.

La București, liberalii susțin la Colegiul I pe Constantin Bosianu, Dimitrie Cariagdi, doctorul Kalenderu și Costescu-Comăneanu, dar sunt aleși generalul I. Florescu, general G. Manu, Vasile Paapa și Cariagdi. Deci trei conservatori și numai un liberal. La celelalte colegii au ieșit numai liberalii.

Conservatorii jubilează, căci au biruit la Iași, la Tecuci și în alte orașe la Colegiul I.⁷⁷ Pierderea Basarabiei a provocat un curent ostil guvernului.

Domnitorul se duce la Brăila, de unde trece în Dobrogea ca să ia în stăpînire provincia. Prefect de Constanța e numit Remus Opran, iar de Tulcea George Mihail Ghica.⁷⁸

De pe vaporul „Stefan cel Mare“, domnitorul a asistat la trecerea armatei dincolo, după ce a stat față la serviciul divin oficiat la Brăila.

Cu acest prilej, strada Mare din Brăila a primit numele de strada Regală.

Domnul a trecut la Ghecet și acolo a pus piciorul pe pământul dobrogean. După ce a trecut trupele în revistă, s-a înapoiat.⁷⁹

Camerele se deschid. C. A. Rosetti, demisionînd de la Ministerul de Interne, e ales președinte al Camerei.⁸⁰ Cu câteva zile mai înainte demisionase și Gheorghe Chițu de la Departamentul Instrucției Publice.⁸¹

După deschiderea Parlamentului, ministerul se remaniază și Kogălniceanu este jertfit. Iată compunerea noului cabinet : I. Brătianu, președinte, la Interne ; D. Sturdza la Finanțe ; Eug. Stătescu la Justiție ; Ion Câmpineanu la Externe ; Mihail Ferikydy la Lucrări Publice ; George Cantili la Instrucție. Peste câteva zile, colonelul Dabița la Război.⁸²

La Senat, vicepreședinți sunt aleși Dimitrie Ghica și Constantin Bosianu.⁸³ Trecerea lui Beizadea Mitică în partidul liberal este un lucru făcut de fapt, în curînd Vasile Boerescu va intra în guvern luînd portofoliul Externelor.⁸⁴

Ion Brătianu lucrează ca să dezorganizeze opoziția care începea să devie supărătoare, apoi îndepărtează pe unii frunțași cu personalitate. Astfel, Ion Ghica fusese trimis agent al României la Londra⁸⁵, iar Dimitrie Brătianu e numit, la sfîrșitul lui 1878, ministru plenipotențiar la Constantinople.

Din timpul rușilor

Societatea bucureșteană a oferit în timpul acestui război un contrast : pe de o parte devotamentul și spiritul de sacrificiu al tuturor claselor, iar pe de alta înflorea viața de petreceri și de afaceri, ce se dezvoltau zilnic sub influența potopului de ruble rusești.

Administratiile rusești erau corupte din felul lor, iar corupția se hipertrofia acum cu atîtea prilejuri oferite de război.

Erau în București — în afară de puținele cluburi ale epocii, două sau trei — și un număr de case de joc înființate de ocazie. În aceste case clandestine, ofițerii ruși, mai ales cei din fruntea intendențelor, veneau să reverse valurile de poli imperiali de aur. Acum era momentul jocului de cărți, al băuturii, al femeilor cu viața ușoară și al fraudelor pe scară întinsă.

Toate atelierile de croitorie, modiste, rufărie etc. începeau să se golească de lucrătoare.

Prin aceste atelierile nu mai rămăsese decît lucrătoarele bătrîne, cele cu totul urite și oarecare ucenice prea copile ; toate celelalte ureau în brațele ofițerilor ruși.

Același deficit în lumea servitoarelor. În fiecare zi, gospodinele se plîngeau că le-a dispărut servitoarea, cînd era tînără și curățică ; peste câteva zile o vedeau la Șosea, răsturnată într-un muscal, alături de un ofițer rus.⁸⁶

Un avocat de pe vremuri, prieten al meu, care era secretar al marelu avocat Petre Grădișteanu, mi-a povestit următoarea întâmplare :

Fusese angajat de către una din intendențele rusești ca să o reprezinte într-un proces ; pe vremea aceea un avocat mic și începător pleda pentru un poli. Dar fiindcă era vorba de o administrație rusească, amicul meu se hotărî să forțeze nota. Astfel, cînd veni la ghișeul de plată, prezentă 5 chitanță de 5 poli.

Ofițerul plăților, un colonel gros și bărbos, luă chitanța, o citi și o respinse cu dispreț.

Iată cum povestește amicul meu aceasta :

„Cînd am văzut asta, am început să bilbii sfios, spunînd : «Am avut alergături lungi... cheltuieli... timbre... amînare !»

Dar muscalul mă intrerupse brusc :

«Nu 5 poli... 25 poli !...»

Nu-mi credeam urechile !

M-am trîs de o parte, am făcut repede altă chitanță de 25 poli și i-am prezentat-o. În schimb am primit 5 poli. Plusul de 20 poli l-a împărțit rusul pe din două cu mine.»

Astfel se opera peste tot și pe o scară foarte întinsă în toate afacerile ce priveau administrațiile rusești.

Advocatul de care vorbim se numea Constantin Ștefănescu Suhățeanu, supranumit și Vulcan din cauză că era înalt și oacheș. Era fratele lui Barbu Delavrancea.⁸⁷

Epoca de ocupație rusească a fost însemnată și prin multe drame rămase necunoscute, inerent, firește, războiului. Iată o întâmplare ce mi-a povestit-o d. colonel Obedenaru, căpitan la Comenduirea pieței pe timpul războiului din 1877. Îi las să vorbească :

„Aveam obiceiul, pe cînd eram la Comenduirea pieții, ca în fiecare dimineață — dimineața de tot — să fac cite o preumblare călare prin împrejurimile orașului.

Intr-o dimineață de vară, poate erau orele 6, călăream pe șoseaua Filaretului, cam prin regiunea viilor. Cînd văd venind înspre mine un grup compus dintr-o trăsură și oarecari cazaci călări. Grupul d-abia se zărea. Din spirit de prudență, m-am ascuns repede în dosul unor tufișuri dese, spre a nu fi zărit. Și, în adevăr, bine am făcut.

Grupul se apropie. În cap erau doi cazaci călări, apoi o trăsură avînd pe capră doi militari, iar înăuntru un alt militar-ofițer și un civil. Trăsura fu oprită nu departe de locul unde stam ascuns.

După ce s-au asigurat că locul e pustiu și că nici o privire indiscretă nu-i vede, cazacii s-au dat jos de pe cai, dimpreună cu unul dintre militarii de pe capră, au scos niște sape din lădița trăsorii și au început să sape în grabă o groapă. Cînd groapa fu săpată îndeajuns, țivilul — care pareă amărîț, căci probabil i se administrase un narcotic — fu dat jos din trăsură și așezat în groapă, apoi unul dintre cazaci îi aplică revolverul pe tîmplă și trase. Trupul se prăvăli. Pămîntul fu aruncat deasupra cu niște lopăți, groapa fu astupată, pămîntul fu bătătorit cu picioarele, apoi, cu aceeași grabă, convoiul porni înapoi.

În tot timpul acestei operațiuni, care a putut dura vreo jumătate de ceas, am stat pitulat de teamă ca să nu mi se destăinuiească prezența

prin vreo mișcare. Căci cine știe de ce-ar fi fost capabili rușii în cazul cînd s-ar fi văzut descoperiți.

Am aflat, după aceea, că cel ucis și îngropat era un spion grec.»

Rușii se slujeau, pe vremea aceea, mai ales de spioni greci și armeni cari, fiindcă știau limba turcă, pătrundeau cu ușurință pînă în rîndurile armatei turcești peste Dunăre. Dar mulți dintre acești spioni mîncau la cite două iesle, adică spionau pe turci în folosul rușilor și pe ruși în folosul turcilor și primeau bani din două părți. Cînd rușii descopereau trădarea, vinovatul era executat după cum am văzut. De altfel, ca măsură de precauțiune, chiar dacă nu aveau nici o dovadă înipotrivă unora dintre acești spioni, tot îi suprimau după ce se serveau de dinșii citva timp.⁸⁸

Căderea Plevnei a provocat în București iarăși un curent de animozitate împotriva rușilor ; pe cînd ziarele române anunțau că Osman-pașa a capitulat față de armata română și că spada și-ar fi dat-o unui colonel român, rușii anunțau, în mod oficial, că comandantul turc a capitulat la ruși.

Bineînțeles că comanda supremă în fața Plevnei o avea țarul Rusiei și că formalitatea capitulării oficiale trebuia îndeplinită către dinșii, dar versiunea sprijinită pe dovezi spunea că armatele turce, căutînd să treacă printre liniile de investire ale armatei ruse, au trecut două linii de tranșee și n-au fost oprite decît la linia a treia, unde se aflau regimentele gardei imperiale. Dar aceasta era diversiunea, căci Osman-pașa, luînd altă direcție, a voit să treacă pe unde țineau românii tranșeele. Și aci a fost rănit și prins.⁸⁹

Sufletul omenesc are ciudate manifestări și complexe complicații.

Deși românii se băteau contra turcilor și aveau de tovarăși pe ruși, totuși toate simpatiile populare mergeau către turci. Prizonierii turci aduși în București erau obiectul tuturor solicitudinilor, după cum am mai spus, iar presa sărbătorea pe Osman-pașa, eroul apărător al Plevnei. Afară de rusofili din clasa aristocrată, ceilalți români nu iubeau pe ruși. Fiindcă cu nimic în purtarea și în manifestările lor sufletești nu se impuneau admirației. În război se arătase miitari inferiori, în viața publică și socială nu excelau decît prin prevaricațiuni, excese de băutură, joc de cărți și luxurie.

Vechea admirație a unora din clasele noastre față de puterea moscovită pierise.

Dar chestia Basarabiei dăte lovitura de grație influenței rusești în România.⁹⁰

Intrarea rușilor în țară făcuse bucuria nu numai a lăutarilor, birjarilor și a femeilor cu morăvuri ușoare, dar și a unora dintre vechii boieri cari își aduceau aminte cu drag de vremea lui Kiselef și a Regulamentului organic.

Din numărul acestora era un descendent din familia Filipeștilor, un bătrîn încărcat de ani, care fusese ofițer de cavalerie în armata moscovită. De cum au intrat rușii în București, Dădu Filipescu și-a comandat

o scinteietoare uniformă de colonel de gardă, a îmbrăcat-o, a încins sabia și în fiecare zi bucureștenii îl vedeau trecând pe jos pe Podul Mogoșoaiei, puțin cam încovoiat și tirind piciorul. Lumea îi privea cu mirare căci, în adevăr, atît prin vîrsta cît și prin uniforma lui, era o arătare din alte vremuri, un fel de strigoi care reîdeștepta în minți o epocă de înjosire și de toate umilințele naționale.

Cînd omul acesta, îmbrăcat în uniforma străinului, trecea pe străzi, îi trecea pe dinaintea ochilor trecutul.

Dar Bucureștii aveau și nota lor veselă. Un om al zilei era și poetul State Prudănescu.

Acest poet (?) era de origine bulgar, un fel de maniac, nu departe de a fi cretin, dar om cu trecere printre mahalagiile lui. Este destul să spun că State Prudănescu era ctitor la biserica Sfinților.

Activitatea lui poetică nu era mică : tipărise cărți cu poezii și cărți de filozofie pe care le trimisese spre aprobare Consiliului permanent al învățămîntului.

Mărgăritarele poetice ale lui Prudănescu (lumea îi spunea Prudănescu) erau în toate gurile.

Cel puțin timp de 40 de ani numele acestui om a fost în toate gurile ca prototip al pedantului timpit și încîntat de persoana lui.

Pe vremea aceea cine nu cunoștea celebrele poezii ale lui Prudănescu ?

Intr-un an s-a dus să viziteze Mehadia ; de îndată a cîntat-o în versuri :

*La băi la Mehadia
Gine avea parale
Minca măcaroane.
Iar cine n-avea,
Sedea și se uită.⁹¹*

Oprindu-se pe podul care trece peste rîu Cerna, a cîntat :

*Pe pod lume multă trece,
Pe dedesubt apă rece.⁹²*

Intrînd într-o cafenea din strada Sfinților, o cafenea mare cu 3 biliarde, a văzut în perete cîteva portrete ale foștilor noștri voievozi. Instantaneu, geniul poetic l-a inspirat :

*Stefan, Mihai și cu Mircea,
Trei biliarde sunt aicea l...*

State Prudănescu, stîlp al societății, ctitor la biserica Sfinților, credincios pravoslavnic, era și proprietar urban. Avea pe la Sfinți case pe care le dedea cu chirie. Pe vremea războiului avea printre alți chiriași

și pe un militar, căp. Căpităneanu, specialist în astronomie.⁹³ Nu știu cum se făcu, dar căpitanul nu-i plătea chiria la timp, ba îl purta cu vorba mai multe ciștiuri ; drept răzbunare, Prudănescu îl fulgeră cu versurile sale. După ce arată cum se poartă lumea în alte țări, el exclamă indignat :

*Așa se petrec lucrurile în Europa
Și chiar în Austria.
Iar nu ca căpitan Căpităneanu,
Care nu mi-a plătit chiria !...⁹⁴*

State Prudănescu a avut ceasurile lui de mare celebritate. Emulul lui la Craiova era poetul Basma.⁹⁵

Rușii încep să se retragă din țară, urmați de blestemele și de ura românilor. La un moment dat există temerea că va fi ciocnire între cele două armate. În București se zvoneste că armata română va fi concentrată în Oltenia ca să supravegheze mișcările rușilor și să fie gata pentru orice acțiune.⁹⁶

Masele de pahonți, acei cărauși cari veniseră cu miile ca să aducă din Rusia provianturi, încep să ia drumul întoarcerii. Apoi se începe incendiarea depozitelor cu provizii. Marile magazii de sub administrația lui Varșavsky⁹⁷ — nume devenit celebru în urma marelui foc care a distrus magazii cu multe milioane de ruble — sunt distruse pînă în temelie. Rușii în retragere lichidau tot, adică distrugeau toate urmele marilor hoții săvîrșite cu toate furniturile de război.

Din acest contact între ruși și români s-a făcut un schimb de daruri foarte importante.

Mai întîi rușii au lăsat în țară multe ruble mulțumită cărora Bucureștii au luat imediat un mare avînt edilitar. Din acest punct de vedere, e bineînțeles că Bucureștii au rămas cu un mare cîștig de pe urma trecerii armatelor moscovite.

Imediat după război orașul a început să ia o față nouă, multe clădiri au fost ridicate, comerțul a luat un nou avînt, lucrări mari au fost concepute, precum : canalizarea orașului, lărgirea și rectificarea Dimboviței.⁹⁸

Rușii ne-au lăsat sămînța nihilistă. Numai din contactul direct cu rușii a putut lua cunoștință tineretul școlar român de ideile socialiste cari au prins rădăcini, mai întîi la Iași și ceva mai tîrziu la București.⁹⁹

În schimbul acestor două daruri, rușii au plecat din România cu dragostea de libertate ale căreia binefaceri le-au putut constata personal.

În adevăr, militarii ruși ereau minunați de ceea ce vedeau în România. Ereau minunați cînd vedeau cum prințul Carol circula liber prin mulțime, fără un singur jandarm la spatele lui. Ereau minunați cînd vedeau libertățile publice, cînd vedeau cum presa este liberă chiar în timp de război, chiar cu o armată străină în țară. Erau minunați văzînd că treburile publice se dezbăteau într-un Parlament în care toată lumea, guvernamen-
tali și opozanți, puteau vorbi în deplină libertate.

După cum, după retragerea rușilor s-a putut observa în România începuturile mișcării socialiste, tot astfel acțiunea nihilistă a dobândit în Rusia, o vigoare și o impulsivitate extraordinară imediat după încetarea războiului.

Mai târziu, un ministru rus a spus că mai degrabă Rusia s-ar fi dispensat de războiul victorios în contra turcilor decât să-l câștige cu prețul otrăvei adusă de arătațele rusești din România. Otrava erea ideile liberale.⁴⁰⁰

Pe lângă alte neajunsuri, pe lângă știința de a da foc depozitelor și de a falsifica registrele — știință care s-a dezvoltat la noi până la virtuozitate — ocupația rusească ne-a lăsat pe cap și potopul de ruble de argint cărora li se dăduse un curs cu mult mai sus decât valoarea lor intrinsecă.⁴⁰¹ Una din cele dintâi griji ale guvernului fu, îndată după plecarea rușilor, că să scadă treptat valoarea rublei, până la complectă demonetizare.

Cea dintâi știrbire, făcută de către ministrul de Finanțe Dimitrie Sturdza, a stîrmit o mare nemulțumire în rândurile deținătorilor, mai cu seamă în rândurile bogătașilor.

Din cauză acestei operațiuni, zicrele din opoziție au tăbărit asupra ministrului, căruia i-au adus porecla de „Mitită roade ruble”.

Îmi amintesc că, din cauza acestei scăderi, am fost păcălit și eu cu câteva parale. Și iată cum. Eram copist în Ministerul de Instrucție, unde primeam salariul lunar de 88 lei. E lesne de înțeles că întotdeauna noi, micii slujbași, trăgeam pe dracul de coadă.

Cînd ne puteam împrumuta asupra acestor salarii, consideram lucrul acesta ca o binefacere.

Ei bine, într-o zi, un ajutor de șef de birou, care erea și mandatarul nostru — odică acela asupra căruia se făcea mandatul de plată a salariilor — ne oferi la toți funcționarii din Divizia școalelor ca să ne împrumute cu salariul integral pe o lună, și cu o dobîndă ceva mai mică decât ne lua cămătării profesioniști care operau în ministerul nostru. Am primit cu entuziasm, iar împrumutul l-am primit numai în sfonți rusești.

Peste câteva zile, un nou scăzărînt al monetei rusești fu decretat, care că deodată ne-am găsit scăzuți cu cel puțin 25 la sută asupra banilor din buzunar.⁴⁰²

Mai târziu am oflat cum se făcuse operația. Unul din cămătării de care vorbii aflase, prin relațiile pe care le avea la Ministerul de Finanțe că, peste câteva zile, o nouă scădere a rublei de argint va fi decretată. Imediat a dat fuga la minister, s-a înțeles cu mandatarul nostru ca să înlesnească operația împrumutului și... farsa ne fu jucată.

Bineînțeles, numai mandatarul nostru n-a pățit pățania noastră.

NOTE

¹ În capitolul precedent al acestei lucrări (v. vol. I), Const. Bacalbașa se referă la evenimentele cruciale ale anului 1877: proclamarea deplinei independențe de stat a României la 9/21 mai și participarea glorioasă a tinerei noastre armate la războiul împotriva Imperiului Otoman, culminînd cu marea victorie de la Plevna, din 28 noiembrie/10 decembrie, cînd Osman-pașa și trupele sale s-au predat armatelor aliate ruso-române. Anul 1878 începă însă, după cum vom vedea mai departe, sub auspicii nefavorabile, datorită pretențiilor Rusiei țariste care, încălcîndu-și angajamentele solemne luate prin convenția din 4/16 aprilie 1877, va emite pretenții teritoriale asupra loialului său aliat. Situația de la acest neguros început de an va fi caracterizată foarte exact de Nicolae Iorga în 1916: „Și totuși, în loc de a avea momentul nostru de mare glorie, am trecut prin cele mai dureroase momente ale istoriei noastre contemporane, cu degenerarea dreptului nostru absolut, cu încălcarea îndatoririlor formale, cu înlăturarea celor mai elementare scrupule de morală politică” (N. Iorga, *Politica externă a regelui Carol I. Lecții ținute la Universitatea din București, București, 1916, p. 260—261*).

² De format ceva mai mic, respectiv 35 x 25 cm. (*Războiul*) și de 35 x 26 cm. (*Dorobanțul*). Celelalte principale jurnale bucureștene erau, în 1877, de format mai mare: 57 x 40 cm. (*Românul*); 58 x 40 cm. (*Timpu*); 50 x 35 cm. (*Telegraful*) și 50 x 36 cm. (*Pressa*).

³ Nu fotografiile, ci gravuri reproduse prin procedee xilografice; primele clișee zincografice lineare, care permiteau reproducerea în cărți și ziare a fotografiilor, au fost executate în țara noastră abia în 1887, în atelierul grafic Sococ.

⁴ La 2/14 ianuarie 1878 a sosit la București al optulea și ultimul eșalon de prizonieri turci, plecat de la Plevna la 10/22 decembrie 1877, în condițiile unei lerni deosebit de aspre.

⁵ Regimentul 13 dorobanți, care se evidențiasse în timpul luptelor de la Plevna, a fost „desconcentrat” la 5/17 ianuarie 1878; ceremonia de la „Palatul Domnesc”, pe care o amintește Bacalbașa, a avut loc câteva zile mai înainte, la 31 decembrie 1877/12 ianuarie 1878.

⁶ Sold numerar: 279 567,56 lei; efecte, acte și obiecte: 86 690 600,17 lei (MOF, nr. 4, 5/17 ianuarie 1878, p. 70—71). Componenta Consiliului de administrație este corect înregistrată.

⁷ Rubrica va apare pentru prima oară în *Războiul* din 3/15 martie 1878, p. 3.

⁸ Denumirea lunilor potrivit calendarului nostru popular nu era înregistrată în frontispiciul *Românului* — așa cum precizează și Bacalbașa — ci numai la începutul editorialului care, după obiceiul vremii, nu purta titlu (și nici nu era semnat) ci doar indicațiile privind locul și data reală a apariției jurnalului, de pildă: „București, 16 martișor 1878” pentru gazeta care menționa în frontispiciu data de 17 martie 1878. Bacalbașa reproduce corect numele lunilor anului utilizate de *Românul*, care și manifesta astfel atașamentul la tradiție; denumirile mai des uzitate, potrivit calendarului popular românesc sînt următoarele, în ordine, începînd, bineînțeles, cu ianuarie: gerar, făurar, mărțișor, prier, florar, ciresar, cuptor, gustar, răpelușe, brumărel, brumar, îndrea. Un articol despre numele popular al lunilor anului la români apăruse în presa cotidiană chiar în anii către care se îndreaptă acum firul narațiunii lui Bacalbașa (*Despre numirile lunilor la români*, ROM., 16 martie 1882, p. 259).

⁹ Concertul în beneficiul sopranei Adele Gianetti care urma să aibă loc la Ateneu, la 13/25 ianuarie 1878, s-a aminat pentru luni 16/28 ianuarie, în sala Teatrului Național, *Românul* încheindu-și anunțul respectiv cu precizarea: „N-avem nevoie d-a

recomandă publicului acest concert, numele d-rei E. Teodorini e destul ca s-atragă lumea, fericită d-a saluta încă o dată pe această excelentă artistă română" (*Teatrul Național, ROM.*, 16, 17 ianuarie 1878, p. 51). La concert au luat parte — în afară de Elena Teodorini — Ludwig Wiest, Zoe Niculescu-Aman, Bianchi Castagna și Tommaso Fattori; tinăra cântăreață română (era născută în 1857), care se afla la începutul unei cariere glorioase (la Scala din Milano va debuta în martie 1880) a cântat arii din opere de Rossini, Donizetti ș.a., încheind programul cu „Hora Griviței” (v. Viorel Cosma, *Cântăreața Elena Teodorini*, Ed. Muzicală, București, 1962).

¹⁰ Celebrul actor italian Ernesto Rossi (1827—1896) a dat, începând de luni 23 ianuarie/4 februarie 1878 o serie de 14 spectacole în București cu piese de Shakespeare (*Othello, Romeo și Julieta, Hamlet, Regele Lear, Richard al III-lea, Macbeth*), Silvio Pellico (*Francesca da Rimini*), Schiller (*Intrigă și amor*), Victor Hugo (*Ruy-Blas*), Al. Dumas-tatăl (*Kean*), Casimir Delavigne (*Ludovic al XI-lea*) ș.a. Deși prețul biletelor de intrare era ridicat (un abonament pentru toate cele 14 reprezentațiuni costa, în loja I, 650 lei, iar la stal II, 80 de lei) sala Teatrului Național a fost plină în toate seriile de spectacol; în presă au apărut comentarii elogioase, actorul italian fiind decorat de domnitor, înainte de a părăsi Capitala, cu crucea de ofițer al ordinului „Steaua României” (*Pressa*, an. XI, 22 februarie 1878, p. 2).

¹¹ După ce anunțase în prealabil cabinetele puterilor europene în legătură cu condițiile păcii cu Turcia, diplomația țaristă a adus la cunoștință, cu brutalitate, României, la începutul lunii ianuarie 1878 că va anexa la Rusia cele trei județe din sudul Basarabiei, oferind o compensație teritorială în Dobrogea — și acesta străvechi pământ românesc. Intențiile Rusiei au fost comunicate la 13/25 ianuarie 1878 generalului Ioan Ghica, reprezentantul oficial român la Petersburg, de către țarul Alexandru al II-lea și de către prințul Gorceakov („L'Empereur et le Chancelier m'ont formellement fait connaître leur intention de reprendre la partie de la Bessarabie jusqu'à Kilia. En compensation la Roumanie recevra le Delta du Danube et la Dobroudja jusqu'à Küstendje” — v. telegrama generalului Ioan Ghica către Mihail Kogălniceanu, dată: St. Petersburg, 14/26 ianuarie 1877 în: *Documente oficiale din corespondența diplomatică de la 2/14 septembrie 1877 până la 17/29 iulie 1880*, București, Ministerul Afacerilor Străine, 1880, p. 22). Pentru a obține consimțământul României la aceste nedrepte cesiuni teritoriale a sosit la București, la 19/31 ianuarie 1878, în drum către Adrianopol, unde urma să trateze condițiile păcii cu Turcia, generalul Nikolai Ignatiev, ambasadorul țarist la Constantinopol, cu o scrisoare (nedată) adresată de împăratul Alexandru al II-lea principelui Carol, și alta a cancelarului Gorceakov către Kogălniceanu. Chiar în ziua sosirii el a avut o discuție cu I. C. Brătianu și Kogălniceanu și apoi, după amiaza, cu principele Carol, autoritățile românești /refuzând hotărât orice tranzacție privitoare la integritatea teritoriului național („Am sperat — i-a declarat cu mîhnire principele Carol generalului Ignatiev — că atitudinea mea în cursul războiului m-a scutit de o astfel de umilire; supușii mei nu-mi vor ierta niciodată că i-am dus în acest război pentru a ajunge la un rezultat atât de dureros care calcă Constituția pe care am depus jurămint și violează convențiunea încheiată cu Rusia” — Ciachir, *Independența*, p. 230. Iar într-o scrisoare adresată mai târziu, la 9/21 februarie 1878, tatălui său, domnitorul României sublinia apăsător, cu accente patetice și sincer patriotice: „Cu toate acestea nu m-am putut reține să-i spun lui Ignatiev că intențiunea Rusiei de-a lua aliatului său o bucată din țara sa trebuie să-mi pară stranie... Independența ne-am cîștigat-o cu sîngele nostru și deci ne-o datorăm numai nouă” — Regele Carol I al României, *Cuvîntări și scrisori*, tomul II, București, 1909, p. 186). Stărea de neliniste a opiniei publice românești a fost accentuată îndeosebi de știrea, reproducă în presa română, privind condițiile păcii propuse de Rusia țaristă Turciei, condiții comunicate în Camera Comunelor din Londra și preluate imediat de Agenția Havas (v. MOF., nr. 14, 19/31 ianuarie 1878, p. 256, știre dată la „Londra, 29 ianuarie”). Discuțiile din Senat și Camera Deputaților au fost inițiate, evident, de liberalii radicali, adepții unei atitudini hotărâte și intransigente față de intențiile Rusiei care urmărea, de fapt, două obiective principale prin pretențiile teritoriale pe care le ridica față de România: să șteargă, prin aceasta, una din clauzele considerate umiltoare ale Tratatului de la Paris, din 1856, care îi fusese impus de puterile europene și, totodată, să redevină un stat riveran Dunării, cale comercială de primă importanță pentru accesul mărfurilor rusești în centrul Euro-

pei. În aceste condiții hotărîrea oficialităților țariste era nestrămutată și definitivă, așa cum, de altfel, ținea să precizeze cu cinism cancelarul Gorceakov generalului Ioan Ghica, în ianuarie 1878: „Quelle que soient vos arguments, ils ne peuvent en rien modifier notre décision; elle est inébranlable. Vous êtes en face d'une nécessité politique” (telegramă a lui Ioan Ghica, din Petersburg, dată 17/29 ianuarie 1878, către Mihail Kogălniceanu, în vol. *Documente oficiale din corespondența diplomatică de la 2/14 septembrie 1877 până la 17/29 iulie 1880*, p. 25).

¹² *Senatul, Ședința de la 20 ianuarie 1878*, MOF., nr. 16, 21 ianuarie/2 februarie 1878, p. 317.

¹³ „Dacă nu este oportună și sosită ora în care reprezentanța țării să fie pusă în cunoștință de ceea ce este sau nu real din zgomotele îngrijorătoare care să întetesc pe toată ziua în presa străină și română” (*Adunarea deputaților. Ședința de la 20 ianuarie 1878, ibid.*, p. 317—318).

¹⁴ În ședința Senatului din 23 ianuarie/4 februarie 1878 Mihail Kogălniceanu, considerînd că interpelarea lui D. Ghica nu putea fi „trată” în ședință publică (din dorința de a nu irita și mai mult diplomația țaristă) a propus ca Senatul și Camera să se întrunească în ședințe comune, „confidențiale și secrete”, pentru a lua cunoștință de toate documentele referitoare „la cesiune”; prima ședință secretă a avut loc în aceeași zi, după-amiaza, următoarele la 24 ianuarie/5 februarie și 25 ianuarie/6 februarie 1878.

¹⁵ „Voi numai a proba că națiunea română nu vrea să trafice pămîntul strămoșesc” (*Senatul. Ședința de la 26 ianuarie 1878*, MOF., nr. 21, 27 ianuarie/8 februarie 1878, p. 445).

¹⁶ Mihail Kogălniceanu a recunoscut că s-au făcut oficialităților române propuneri privind cedarea sudului Basarabiei „cu compensațiuni”, răspunsul pe care acestea l-au dat fiind însă unul singur: „Nu putem” (*ibid.*).

¹⁷ *Senatul. Ședința de la 26 ianuarie 1878*, MOF., nr. 21, 27 ianuarie/8 februarie 1878, p. 445—446. Moțiunea a fost într-adevăr votată în unanimitate (46 de votanți).

¹⁸ „De multe ori națiunile ca și individele întîlnesc în calea lor rezistențe, stavile pe cari le numim fatale, fatale căci nu afirmă de voința națiilor a le întîlni sau nu în calea lor și pentru că numai cu mari lupte se puteau înlătura. Afirmă oare de națiunea noastră ca să aibă o altă situație topografică? Afirmă oare de ai noștri strămoși ca să aibă alți vecini, vecini cari să fie mai apropiați cu inima decît cei pe cari soarta i-a pus în jurul țării noastre?... Cum? Cînd ostenii noștri mor vitejește pentru a realiza independența țării, noi, ostirea legilor ei vom da subscrierea noastră pe un act prin care se va dezlipi de la patria-mumă o provincie a ei?... Suvenirurile Rusiei în Basarabia? Dar ale Rusiei sunt de un secol și ale noastre de 17. (*Aplauze.*) Dar din al Rusiei ori al nostru sînge este plămădit pămîntul acestei țări pînă în rărunchii lui?” (*Adunarea Deputaților. Ședința de la 26 ianuarie 1878*, MOF., nr. 21, 27 ianuarie/8 februarie 1878, p. 447 și 449).

¹⁹ În procesele verbale ale Adunării Deputaților nu este înregistrată fraza pe care, potrivit amintirilor lui Bacalbașa, ar fi rostit-o G. Vernescu. Moțiunea propusă de G. Vernescu, D. Giani, N. Ionescu, I. Poenaru-Bordea, V. A. Urechia, I. C. Fundescu și alți deputați a fost votată într-adevăr cu unanimitate de 93 voturi (*ibid.*, p. 451).

²⁰ În aceeași ședință a Adunării Deputaților din 26 ianuarie/7 februarie 1878 I. C. Brătianu — subliniind necesitatea realizării unității de opinie a tuturor partidelor, în momentele dificile prin care trecea țara — a cerut retragerea acuzațiilor aduse ministrilor fostului guvern conservator Lascăr Catargiu, înlăturat de la putere în 1876. Propunerea sa, combătută vehement de Pantazi Ghica, a fost acceptată cu 55 voturi pentru, 6 contra (I. C. Fundescu, Pantazi Ghica, D. I. Ghica ș.a.) și trei abțineri (*Adunarea Deputaților. Ședința de la 26 ianuarie 1878*, MOF., nr. 21, 27 ianuarie/8 februarie 1878, p. 451).

²¹ Unul dintre purtătorii de cuvânt ai națiunii române în acele momente tragice ale istoriei ei, Mihail Kogălnicescu, se va referi și el, în fraze mărturisind o mișnire deșănă, la ingratitudea Rusiei față de un aliat leal, ale cărui drepturi incontestabile erau căutate brutal în picioare, cu acordul mai mult sau mai puțin tacit al Europei civilizate. „Contra forței nu este rezistență, dar credem că mai presus de forță este opinia publică și conștiința umană. Acestea nu vor fi de partea Rusiei care, ca răsplătă pentru resursele materiale pe care i le-a dat România, ca preț al singelui copiilor noștri vărsat generos înaintea Plevnei, în loc de a ne restitui toată provincia Basarabiei, luată nedrept în 1812, vrea să ne ia și bucata pe care o datorăm puterilor europene” (Iorga, *Independența*, p. 152).

²² Ca urmare a puternicii ofensive ruse pornită după căderea Plevnei (la 18/30 ianuarie 1878 trupele imperiale ajung în apropiere de Constantinopol), Turcia a cerut armistițiul, ale cărui preliminari au fost semnate la Adrianopol, în seara zilei de 19/31 ianuarie 1878. Armistițiul s-a încheiat în numele tuturor puterilor beligerante, dar fără participarea reprezentanților României și Serbiei, delegatul României, colonelul Eraclie Arion nefiind primit la tratativele care se purtasera la Kazanlic numai între Rusia și Turcia (v. mai departe textul, precum și, mai jos, nota 25).

²³ Spectacolele de operetă ale trupei Emiliei Keller s-au bucurat în anii 1872—1877 de mare popularitate în rândurile spectatorilor bucureșteni și datorită caracterului lor frivol. Astfel, după mai multe reprezentații cu opereta *La Vie parisienne* de Offenbach, în martie 1873, ministrul Instrucțiunii avertiza Comitetul teatral asupra jocului actriței Keller care se abătea „cu totul de la regulile bune-cuviințe prin gesticulațiuni exagerate” (Massoff, *Teatrul românesc*, II, p. 432). Operetele *La Belle Hélène* (1864), *Les Brigands* (1869), *La Grande Duchesse de Gérolstein* (1867) îi aparțin lui Jacques Offenbach, iar *La Fille de Madame Angot* (1872) lui Charles Lecocq, V. și vol. I al acestei lucrări, p. 72 și nota 226.

²⁴ Proiectul de lege „asupra responsabilității ministeriale” a fost prezentat Adunării Deputaților în ședința din 30 ianuarie/11 februarie 1878, raportul asupra proiectului fiind citit, în lipsa raportorului, D. Giani, de către Emil Costinescu. El a fost adoptat, în forma finală, după numeroase discuții provocate de opoziția conservatoare, abia la 23 martie/4 aprilie 1879 (de către Senat) și la 24 martie/5 aprilie 1879 (de către Adunarea Deputaților), fiind promulgat de către principele Carol la 26 aprilie/8 mai 1879 (*Lege asupra responsabilității ministeriale*, MOF., nr. 28, 2/14 mai 1879, p. 2441—2443). Legea responsabilității ministeriale — cu un evident caracter democratic — stabilea cazurile de culpabilitate a miniștrilor, precum și durata de suspendare a drepturilor publice pentru ministrul considerat culpabil (*Istoria Parlamentului și a vieții parlamentare din România până la 1918*, Ed. Academiei, București, 1983, p. 272—273).

²⁵ Textul oficial al convenției de armistițiu încheiată între ruși și turci la Adrianopol, la 19/31 ianuarie 1878, a ajuns la Petersburg, din cauza drumurilor greu practicabile în condițiile unei ierni aspre, abia la 3/15 februarie 1878; el a fost cunoscut la București la începutul lunii februarie, accentuând, așa cum era și firesc, starea de agitație și de nemulțumire din țară. Deși în textul armistițiului se arăta că acesta fusese încheiat între „puterile armate ale Rusiei, Serbiei și României de o parte și ale Turciei, de alta”, reprezentanții României și Serbiei nu au fost admiși la masa tratativelor. La punctul 3 convenția de armistițiu menționa: „Independența României și a Serbiei va fi recunoscută. O despăgubire teritorială îndestulătoare va fi asigurată celei dintii și o modificare de frontieră celei de-a doua” (*Protocolul privind bazele prealabile ale păcii și convențiunea de armistițiu iscălite la Adrianopol la 19/31 ianuarie 1878*, MOF., nr. 34, 12/24 februarie 1878, p. 345).

²⁶ *Senatul. Ședința de la 13 februarie 1878*, MOF., nr. 38, 17 februarie/1 martie 1878, p. 965. D. Ghica depusese interpelarea în scris în ședința Senatului de la 7/19 februarie 1878.

²⁷ Într-adevăr, oficialitățile țariste se arătasera încă de la începutul războiului indispușe de faptul că vor fi nevoite să colaboreze cu un guvern român „roșu”, în

componenta căruia intrau foști revoluționari pașoptiști (I. C. Brătianu, M. Kogălniceanu ș.a.). Potrivit unui raport din 15 iunie 1877, al agentului diplomatic al Austro-Ungariei la București, Zwiedinek, țarul Alexandru și prințul Gorceakov ar fi preferat să-l vadă pe ministrul de Externe român, Mihail Kogălniceanu, a cărui inteligență și abilitate diplomatică incomodau, înlocuit cu Vasile Boerescu sau cu prințul Dimitrie Ghica (Beatrice Marinescu, Șerban Rădulescu-Zoner, *Rapoarte consulare inedite cu privire la activitatea diplomatică de la București în ajunul și în timpul Războiului pentru independența României*, *Revista de istorie*, tom. 30, nr. 5, mai 1977, p. 838).

²⁸ *Senatul. Ședința de la 13 februarie 1878*, MOF., nr. 39, 18 februarie/2 martie 1878, p. 1021.

²⁹ Discuțiile aprinse din Senat, din 13/25 februarie 1878, au fost provocate într-adevăr de grupul V. Boerescu — D. Ghica, care, profitând de dificultățile guvernului liberal ar fi vrut să-i succedă la putere. În acest sens, la 29 ianuarie/10 februarie 1878 Vasile Boerescu ceruse o audiență la principele Carol prevenindu-l că „în actualele împrejurări” ministerul liberal ar fi trebuit să se retragă. În Senat, atacurile neloiale și inoportune împotriva guvernului liberal au fost susținute de D. Ghica, P. P. Carp, Manolache Costache-Epureanu, Vasile Boerescu, D. A. Sturdza, care propusese o mișcare privind retragerea neîntârziată a trupelor române de peste Dunăre, a amintit în cuvântul său de un proverb german „care de acum va deveni un proverb român”: „Es ist nicht gut mit grossen Herrn Kirschen essen” (Este primejdios să măninci cireșe cu boierii cei mari). Politica guvernului — singura îndreptățită în condițiile concrete ale anului 1878 — a fost sprijinită și justificată de Nicolae Voinov („În loc ca toți să susținem acest guvern în împrejurări mari ca acele de față, se tinde la răsturnarea lui”, p. 973), Mihail Kogălniceanu („Noi n-am fost ruși, precum nu suntem austriaci, nu suntem germani, nu suntem francezi, ci înțelegem și voim să fim români — aplauze — voim să urmărim o politică românească...”, p. 966. „Am fost incapabil, se poate... Dară nu cunosc încă pe geniul acela mare născut în România care să poată a se proclama capabil să facă pe o națiune de 80 de milioane să renunțe la realizarea unei dorințe, la înlăturarea unei cestiuni de amor-propriu, de sentiment, căci revindicarea Basarabiei nu este nimic alt” — p. 968), I. C. Brătianu (care a explicat în ce condiții s-a definitivat convenția cu Rusia, din 4/16 aprilie 1877: „Și n-am iscălit decît atunci cînd m-am încredințat că rușii trec, numai cînd m-am încredințat că nimeni nu va trage spada ca să-i oprească” — p. 1017). Motiunea de blam a fost într-adevăr respinsă de Senat cu numărul de voturi notat de Bacalbașa; aceea în care se exprima „deplina încredere că el [guvernul] va întrebuița toate mijloacele, fără a cruța nimica pentru a apăra drepturile și interesele țării la viitorul congres”, propusă de N. Voinov, N. Juvara, Petre Opran ș.a. a fost acceptată cu 39 de bile albe, contra 6 negre și două abțineri (*Senatul. Ședința de la 13 februarie 1878*, MOF., nr. 39, 18 februarie/2 martie 1878, p. 1021).

³⁰ În ședința Camerei din 13/25 februarie 1878 I. C. Brătianu, știind că nu putea fi răsturnat de la putere, se adresa ironic grupului centrist al lui Vasile Boerescu: „Voiți puterea? Suntem gata să v-o dăm. Veniți însă și vă afirmați ca partită, spuneti cu cine vreți să veniți la putere, faceți-vă programa” (*Senatul. Ședința de la 13 februarie 1878*, MOF., nr. 39, 18 februarie/2 martie 1878, p. 1020).

³¹ Reamintim cititorilor că în epocă albi erau conservatorii, liberalii radicali fiind numiți roșii (sau colectivisti).

³² Vasile Boerescu a devenit ministrul Afacerilor Străine în guvernul I. C. Brătianu la 11/23 iulie 1879.

³³ Într-adevăr, Mihail Kogălniceanu, care nu făcea parte din rândurile liberalilor radicali, a fost acceptat în guvernul I. C. Brătianu pentru activitatea sa politică incontestabilă, recunoscută și în afara hotarelor țării, fără însă ca el să se bucure de întreaga încredere a șefului guvernului și a amicilor politici ai acestuia. De altfel, un mod diferit de a concepe rezolvarea conflictului cu Rusia țaristă a adâncit divergențele dintre cei doi remarcabili oameni politici, încă de la mijlocul anului 1877, așa cum observa, foarte exact, Gh. I. Brătianu într-un studiu din 1928: „...il est inté-

ressant de voir s'affirmer déjà en juillet 1877 ces deux opinions dans la politique roumaine : l'une, qui était alors celle de Kogălniceanu, cherchant à sonder le gouvernement russe pour obtenir des compensations territoriales à la rétrocession de Basarabie, qu'il pensait devoir céder à la force ; l'autre, qui sera celle de Jean Brătianu et de son ami Rosetti, opposés à tout compromis sur cette question et résolus à maintenir l'intégrité des frontières garantissant par le traité du 16 avril" (G. I. Brătianu, *Le problème des frontières russo-roumaines pendant la guerre de 1877—1878 et au Congrès de Berlin*, București, 1928, p. 20). Mihail Kogălniceanu, diplomat cu experiență, știa să tragă foloase pentru țara sa printr-o politică mai flexibilă și mai realistă, în timp ce I. C. Brătianu — la fel ca, mai târziu, fiul său Ionel — promova o atitudine rigidă, generată de un patriotism sincer, dar care, uneori, nu oferea nici satisfacții morale, mai ales în relațiile cu marile puteri care nu numai atunci au aplicat cu dezinvoitură cinică dreptul forței.

³⁴ După cucerirea Plevnei, armata română, reorganizată în cursul lunii decembrie 1877, s-a regrupat pentru a acționa în zona de operații Vidin-Belogradcik. La 1/13 ianuarie 1878 gruparea otomană de la Belogradcik (localitate la 45 km. sud de Vidin) a fost complet încercuită ; garnizoana din Vidin cuprindea cca. 12 000 de militari ; operația de încercuire completă a cetății Vidinului de către trupele române s-a încheiat la 9/21 ianuarie 1878, dată după care au urmat lupte înverșunate pentru reducerea aliniamentului de încercuire și cucerirea cetății ; la 12/24 ianuarie 1878 au fost ocupate redutele de la Smirdan și Inova, cu prețul jertfei eroice a numeroși militari români din Divizia a II-a aflată sub comanda generalului Mihail Cerchez. Luptele au încetat definitiv la 23 ianuarie/4 februarie 1878, ca urmare a prevederilor armistițiului de la Adrianopole. Cetatea Vidin, cea mai puternică fortăreață turcească de la Dunăre, a fost predată armatei române la 12/24 februarie 1878, iar Belogradcik o zi mai târziu, încheindu-se astfel, în chip glorios, viuroasa campanie românească susținută vreme de șapte luni peste Dunăre, soldată cu pierderi grele : circa 10 000 de militari, morți, răniți și dispăruți.

³⁵ MOF., nr. 36, 15/27 februarie 1878, p. 905. Convenția a fost semnată de reprezentantul generalului Manu, colonelul Ștefan Fălcoianu, șeful Statului Major al armatei române și de guvernatorul militar al Vidinului, Ferikül Izzet-pașa.

³⁶ Tratatul de pace ruso-turc, semnat la San Stefano (azi Yeşilköy, orașei în apropiere de Istanbul, pe malul Mării de Marmara), la 19 februarie/3 martie 1878 de către Nikolai Ignatiev, membru al Consiliului imperial, și de Aleksandr Nelidov, consilier de stat — din partea Rusiei țariste, iar din partea Imperiului Otoman de către Savfet-pașa, ministru de Externe și Saadulah-bei, ambasadorul Turciei la Berlin (România, Serbia și Muntenegru nu au fost invitate la masa tratatelor) ; prevedea, la Articolul 5 : „Sublima Poartă recunoaște independența României ; aceasta va valorifica drepturile sale la o despăgubire ce va urma să fie dezbătută între ambele părți” iar la Articolul 8, după ce se preciza că „până la formarea completă a unei miliții locale”, Bulgaria va fi ocupată vreme de „aproximativ doi ani” de zece divizii de infanterie rusă și două de cavalerie (circa 50 000 de militari) se menționa că „trupele de ocupație ruse din Bulgaria își vor menține comunicațiile cu Rusia nu numai prin România (subl. ns.), dar și prin porțile de la Marea Neagră : Varna și Burgas...” (Documente privind istoria României. Războiul pentru Independență, vol. IX, Ed. Academiei, București, 1955, p. 363—365), prevederi care au neliniștit autoritățile și opinia publică românească, temătoare de perspectivele transformării țării noastre — ca de atâtea ori în trecut — într-un bulevard pentru o armată străină.

³⁷ Prin tratatul de pace se crea un mare principat autonom bulgar (de 160 000 km²), care avea ieșire atât la Marea Neagră, cât și la Marea Egee, ajungând, la apus, până la 80 km. de Marea Adriatică și înglobând întreaga Macedonie (Ciachir, *Independența*, p. 245) ; acest fapt — ca și alte prevederi ale tratatului — a nemulțumit marile puteri, și în special pe Anglia, care a cerut revizuirea documentului semnat la San Stefano în cadrul unui congres european.

³⁸ Prin Tratatul de la San Stefano teritoriul Muntenegrului se mărea de trei ori (Ciachir, *Independența*, p. 245).

³⁹ Despăgubirile de război datorate de Imperiul otoman Rusiei erau constituite din 900 milioane ruble cheltuieli de război (întreținerea armatei, înlocuirea materialului, comenzi de război) ; 400 milioane ruble daune provocate litoralului meridional, comerțului exterior și drumurilor de fier ; 100 milioane ruble daune provocate de turci în Caucaz ; 10 milioane ruble daune provocate supușilor și instituțiilor ruse din Turcia — în total un miliard 410 milioane ruble. Întrucât statul turc nu avea posibilitatea să onoreze această sumă, ei urma să cedeze Rusiei unele teritorii în zona caucaziană și transcaucaziană (printre care cetățile Ar Dahan, Kars și Batum) precum și, în sudul Dunării, „sandgeacul Tulcea, adică districtele (cazalele) Chilia, Sulina, Mahmudiâ, Isaccea, Tulcea, Măcin, Babadag Hirșova, Küstendže și Medgidia, împreună cu insulele din Deltă și insula Șerpilor” cu mențiunea, referitoare la aceste cesiuni, că „Rusia își rezervă facultatea de a le schimba cu partea Basarabiei detașată la 1856 și mărginită la sud cu talvegul brațului Chilia și cu gura Stari-Stambul” ; toate aceste teritorii erau cedate Rusiei pentru echivalentul sumei de un miliard 100 milioane ruble, datorita de război care rămânea să se achite efectiv fiind de 310 milioane ruble, dintre care 10 milioane ruble pentru supușii ruși din Turcia (Art. 19 al Tratatului de la San Stefano, Documente privind istoria României, vol. cit., p. 367).

⁴⁰ Starea de iritare agresivă a Austro-Ungariei era determinată în plus și de faptul că nu primise provinciile Bosnia și Herțegovina, făgăduite de Rusia țaristă ca preț al neutralității.

⁴¹ Premiera dramei în patru acte *Curcanii* de Grigore Ventura (1840—1909) a avut loc — pe scena Teatrului Național — sâmbătă 4/16 martie 1878 ; piesa — jucată mai întâi la Galați, orașul natal al autorului — a avut un mare succes de public, fiind inspirată de principalul eveniment la ordinea zilei, Războiul de Independență („Autorul a voit prin această piesă să facă nemuritor numele vitejilor noștri dorobanți porecliți curcani, cari au ridicat atât de sus prestigiul armelor românești, atrăgând asupra nației române admirația Europei întregi” — B. R., *Revista teatrală*, „Curcanii” de d. Gr. Ventura, *Pressa*, an XI, nr. 54, 9 martie 1878, p. 1).

⁴² Bucalbașa rezumă foarte succint și aproximativ evenimentele dramatice care au frământat națiunea română în primăvara anului 1878. În condițiile în care autoritățile noastre au protestat hotărât în legătură cu prevederile tratatului de pace cu Turcia, împăratul Alexandru al II-lea a comunicat trimisului român la Petersburg, generalul Ioan Ghica, prin intermediul cancelarului Gorceakov că „dacă aveți intențiunea... d-a vă împotrivi voinței sale, atunci [țarul] va ordona ocuparea României și dezarmarea armatei române” (*Memoriile*, XIII, p. 79). Imediat după primirea mesajului, la 21 martie/2 aprilie 1878 principele Carol I-a însărcinat pe Kogălniceanu să telegrafizeze la Petersburg următorul text memorabil : „O armată care a luptat la Plevna în fața împăratului Alexandru al II-lea poate să se bată până va fi nimicită, dar nu se va lăsa să fie dezarmată” ; drept represalii au avut loc mișcări ale trupelor țariste în România care au pus în pericol suveranitatea țării ; a fost ocupat orașul Giurgiu, Divizia a XI-a de infanterie rusă a luat poziții amenințătoare între Giurgiu și București ; câteva zile mai târziu, la 1/13 aprilie 1878 două regimente de cazaci au trecut demonstrativ prin București și s-au așezat în bivouac la Băneasa ; a existat, în această perioadă, și un „ordin preliminar strict secret” privind ocuparea Bucureștilor (nr. 9/1878, semnat de generalul Drenteln — v. mai departe nota 46, p. 38—39). În această situație deosebit de gravă Mihail Kogălniceanu a adresat de câteva ori (la : 1/13 aprilie ; 12/24 aprilie ; 24 aprilie/6 mai ; 16/28 mai) note de protest agentului diplomatic al Rusiei la București, baronul Dimitri Stuart, exprimându-și îngrijorarea în legătură cu desfășurarea forțelor armate rusești pe teritoriul României. La 20 aprilie/2 mai 1878 Consiliul de Miniștri a hotărât regruparea întregii armate într-o zonă strategică de rezistență națională, situată între Slatina (Divizia IV infanterie), Pilești (Divizia I infanterie), Curtea-de-Argeș—Cimpulung (Divizia II infanterie) și Tirgoviște (Divizia III infanterie — care escortase prizonierii turci luați la Plevna), pregătindu-se „pentru o apărare de lungă durată” (*Istoria infanteriei române*, vol. I, Ed. științifică și enciclopedică, București, 1985, p. 379) ; în Parlament s-a discutat chiar despre abandonarea Capitalei și retragerea guvernului la Craiova ; de altfel, la 29 aprilie/11 mai principele Carol părăsea Bucureștii, pentru a inspecta, vreme de peste două săptămâni, armata

concentrată în Ottenia, restul țării aflându-se, practic, sub ocupație rusească. Au existat însă în toată această perioadă de incertitudine și dezamăgire și unele încercări de a tempera conflictul, venite chiar și din partea țarului Alexandru al II-lea, care, iritat de eșecurile nefavorabile pe care amenințările nechibazute ale diplomației țariste le avuseseră în opinia publică europeană, îi scria principelui Carol la începutul lunii aprilie 1878: „Un aranjament amical între guvernele noastre ar fi putut regula lucrările cu înlesnire în vederea situației noi pe care ar crea-o pacea definitivă” (Memoriile, XIII, p. 90). Treptat însă — și datorită protestelor exprimate de celelalte mari puteri europene — starea de tensiune între cei doi foști aliați s-a diminuat, fără însă ca Rusia să cedeze în problema pretențiilor teritoriale, considerate de țar și de prințul Gorceakov ca „o datorie de onoare și de demnitate națională”.

⁴² La 5/17 martie 1878 țarul a ordonat ca, în eventualitatea unui război cu Anglia, trupele rusești să fie concentrate în zonele Constantinopol și Gallipoli; în același timp, flota engleză pilota între Dardanele și Marea de Marmara, conflictul amenințând să degereze într-un nou război care ar fi opus Rusiei — Anglia, Austro-Ungaria și Turcia.

⁴³ „Legea pentru anularea clauzei penale din oarecare contracte și pentru adausul unui aliniat la Art. 1099 din Codul Penal” a fost votată — după numeroase discuții — de către Senat la 29 ianuarie/10 februarie 1879 și de către Adunarea Deputaților la 15/27 februarie 1879, fiind sancționată de către domnitor la 19 februarie/3 martie 1879 (MOF., nr. 40, 20 februarie/4 martie 1879, p. 1677: „Clauza penală aflată în contracte de împrumut sau de prestațiuni în natură este și va rămânea anulată, oricare va fi data actului a cărui executare se cere...” etc). Noua lege era menită să-l apere „pe omul simplu sau nenorocit” de stipulațiile unor contracte de împrumut care prevedeau importante penalizări în cazul nerambursării împrumutului la termenul prevăzut și se referea atât la cămătării neomenoși cât și la moșierii sau arendașii care împrumutau bani țărănilor, prevăzând ca penalizări pentru întârzierea restituirii lor efectuarea unor zile suplimentare de muncă pe pământul moșieresc; în timpul discutării proiectului de lege în Senat, raportorul desemnat de înaltul for, Vasile Boerescu, a insistat asupra caracterului oneros al clauzei penale din unele contracte de împrumut, ridicându-se în apărarea omului simplu care „făcându-și calculul că are să plătească cutare sumă și cutare dobândă, se trezește, după un timp oarecare, că are să plătească o sumă îndoită, înzecită și înșutită poate decât capitalul care-l primise odinioară. Drept este aceasta? Moral este acesta? Nu este nici drept, nici moral și libertatea convențiilor nu poate merge pînă acolo încît să acopere asemenea nedreptate și imoralitate” (Senatul. Sedința de la 24 ianuarie 1879, MOF., nr. 22, 27 ianuarie/8 februarie 1879, p. 452).

⁴⁴ La începutul lunii aprilie 1878 trupa Emiliei Keller dădea reprezentații la Teatrul Național, printre altele, cu *Le petite mariée* și *Giroflée (Girofla)*.

⁴⁵ Bucureștenii erau îngrijorați, în primăvara anului 1878, și de zvonurile privind posibila ocupare de către armatele țariste a orașului și n-au aflat niciodată cît de iminentă era această primejdie, deși atunci și mai târziu diplomația imperială a încercat să nege cu ipocrită indignare această intenție a comandamentului armatei ruse din România; istoria ne rezervă însă uneori surprize și astfel, în 1965, într-o carte apărută în Finlanda aflăm documente revelatoare, provenite din arhiva generalului-locotenent Kasimir Gustav Ehrnrooth, comandant în 1878 al Diviziei a XI-a de infanterie rusă, documente îndubitabile referitoare la hotărîrea comandamentului armatei țariste de a ocupa Bucureștii. În volumul amintit, publicat de unul dintre urmașii generalului finlandez, Magnus Ehrnrooth, este reprodus, după original, ordinul „strict secret” semnat de generalul A. R. Drenteln, pe atunci comandantul trupelor rusești cantonate în România, prin care Divizia a XI-a infanterie urma — la momentul oportun — „să ocupe orașul București”, batalionul 47 înaintînd către Côtroceni „și stația de cale ferată Tyrgavel” (Tîrgoviște — Gara de Nord de azi), iar batalionul 48 către Filaret și Văcărești („Sinteți obligați — preciza documentul — să luați cele mai severe măsuri pentru menținerea ordinii în rândurile populației orașului, acționînd cu armele împotriva locuitorilor... Orice încercare, fie cît de mică, de construire de baricade, de tragere cu armele de la ferestre etc. va trebui reprimată cu energie”). În arhiva generalului finlandez se mai află, în limbile

franceză și rusă și decretul cu privire la proclamarea stării de asediu în orașul București („Pe toată durata stării de asediu sînt suprimate: dreptul de a organiza întruniri, dreptul de a purta arme, libertatea presei cu excepția celei aprobate de guvernatorul militar al orașului”) și „Proclamația către populația capitalei României” („Locuitori ai Bucureștilor! Complicațiile politice survenite în ultimul timp fac indispensabilă ocupația temporară a orașului București de către trupele armatei imperiale ruse... Armata imperială nu vine ca inamic. Disciplina sa este cunoscută...” etc.) (Gheorghe Matei, *Mărturie finlandeze privind războiul din 1877—1878 împotriva Imperiului otoman și România. Analele Institutului de studii istorice și social-politice*, nr. 4, 1968, p. 52—59; în volumul original finlandez; Magnus Ehrnrooth, *Kasimir Ehrnrooth*, documentele sînt publicate în cap. „Divizia a XI-a la porțile Bucureștilor” — p. 125—129; ele sînt semnate de „comandantul șef al trupelor ruse în România, generalul adjutant al m.s. imperiale, Drenteln”).

⁴⁷ Referințele lui Bacalbașa la relațiile dintre marile puteri europene la începutul anului 1878 sînt, în general, exacte, în zona Balcanilor ciocnindu-se cu violență interesele Rusiei, Austro-Ungariei, Germaniei și Angliei, aceasta din urmă adînc preocupată de menținerea regimului de liberă navigație prin strîmtori, care-i asigurau calea cea mai scurtă către coloniile ei din Asia. Totuși, după o perioadă de încordare, marile puteri s-au înțeles, la început prin acorduri bilaterale (anglo-rus, la 18/30 mai 1878; austro-englez, la 26 mai/6 iunie, anglo-turc, la 24 mai/4 iunie, prin care Angliei i se ceda insula Cipru, în schimbul sprijinului acordat Turciei), apoi în cadrul Congresului de la Berlin, unde puterile europene au stabilit în zonă un echilibru fragil, inclusiv prin cesiuni de teritorii care, ca de obicei, nu le aparțineau. Lordul Derby, ministrul de Externe al Angliei, adept al colaborării cu Rusia, a fost înlocuit, în martie 1878, cu Robert Arthur Talbot, marchiz de Salisbury care, la indicațiile premierului Benjamin Disraeli, conte de Beaconsfield a promovat o politică de intimidare a imperiului țarist.

⁴⁸ Înființată în 1869 la Montpellier, Societatea limbilor romanice — care-și propunea să revie vechile tradiții provensale și să afirme totodată solidaritatea popoarelor latine — a anunțat în 1875 organizarea unui concurs pentru cea mai frumoasă poezie pe tema „gintei latine” (*La Chanson du Latin*), premiul urmînd să fie acordat cu prilejul celui de-al doilea congres al Societății din 1878. Decernarea premiului unui poet român (din 550 de poezii trimise la concurs) a provocat un val de entuziasm în țară, într-un moment în care România independentă, sacrificată de diplomația marilor puteri, simțea nevoia afirmării peste hotare, atât în plan politic cît și cultural. Telegrama lui De Roqueferrier era datată 7/19 mai 1878; textul telegramei este reprodus după: ROM., 18 mai 1878, p. 459 (v și Maria Platon, *Vasile Alecsandri, poezii felibri și „Cîntecul gîntei latine”. O pagină din istoria relațiilor culturale și literare franco-române*, Ed. Junimea, Iași, 1980).

⁴⁹ *Cîntecul gîntei latine* a fost reprodus de Bacalbașa după numărul citat din *Românul*, din 18/30 mai 1878; poezia apăruse, cu o zi mai înainte, în *Pressa și Războiul*. Poetul laureat a fost sârbătorit la București la 3/15 iunie 1878, printr-un banchet organizat în sala Teatrului Național de către „amicii literaturii” sale, la care au luat parte peste 500 de persoane (G. C. Nicolescu, *Viata lui Vasile Alecsandri*, Ed. pentru literatură, București, 1962, p. 482).

⁵⁰ „La 1 iunie [1/13 iunie 1878] apar primii bani românești de hîrtie” (*Memoriile*, XIV, p. 32). Pînă la 15/27 noiembrie 1878 au fost predate casieriei centrale a statului bilete ipotecare în valoare de 10 760 000 lei.

⁵¹ Eriindu-se în „arbitru al Europei” sau, mai exact, după cum singur o spunea, atribuindu-și rolul de „samsar cinstit”, prințul Bismarck își va oferi bunele oficii pentru organizarea unei conferințe a statelor care semnaseră Tratatul de la Paris, din 1856, conferința care urma să revizuiască hotărîrile „păcii” de la San Stefano, prin care erau lezate îndeosebi interesele Austro-Ungariei și Angliei în Balcani și Orient. Congresul de la Berlin a început la 1/13 iunie 1878 și nu la 11 iunie, cum notează greșit Bacalbașa, principalii delegați ai țărilor reprezentate oficial fiind Otto, principe de Bismarck, cancelar al Imperiului, Bernard Ernest de Bülow, ministru de Externe (Germania); comitele Andrassy de Csik-Szent-Kiraly, ministru al Afacerilor Externe (Austro-Ungaria); William Henri Waddington, ministrul Afacerilor

Externe (Franța); Benjamin Disraeli, conte de Beaconsfield, prim-ministru, Robert Arthur Talbot, marchiz de Salisbury, ministrul Afacerilor Externe (Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei); Ludovic Corti, ministrul Afacerilor Externe (Italia); Alexandru Gorceakov, cancelar al Imperiului; Piotr Suvalov, general de cavalerie, ambasador în Anglia (Rusia); Alexandru Caratheodori-pașa, ministrul Lucrărilor Publice (și nu Savfet-pașa, cum notează Bacalbașa) (Imperiul otoman). În afara statelor reprezentate oficial la Berlin au mai trimis delegați, pentru a expune doleanțele țărilor lor: România (I.C. Brătianu și Mihail Kogălniceanu); Serbia (Jovan Ristić, ministrul Afacerilor Externe), Grecia (Theodore Delyannis, ministrul Afacerilor Externe), Muntenegru (Voevoda Bojo Petrović). (V. unele documente privitoare la Congresul de la Berlin la sfârșitul acestui volum, în *Addenda II*, p. 266—296).

⁵² Unele amănunte oferite de Bacalbașa sînt contradictorii (asasinul și-a omorît mama, iar tatăl său — soția). Ștefan Logotetopulo (cîtește Logositopulo), grec în vîrstă de 48 de ani, își ucisese mama în dimineața zilei de 21 ianuarie / 2 februarie 1878. Procesul „paricidului din strada Lucaci“ a început în fața Curții cu jurați din Ilfov la 27 martie/8 aprilie 1878; asasinul încercase să simuleze că ar fi fost bolnav mintal, cu antecedente în familie, dar experții consultați în această problemă (G. Alexianu, medic legist al Capitalei, A. Sutzu, medic primar al spitalelor civile și Paul Petrini, medic al spitalelor civile) l-au declarat sănătos și pe deplin „responsabil de fapta sa“ (*Raport medico-legal asupra stării mintale a lui Ștefan Logotetopulo, acuzat de omor*, elaborat de d-nii G. Alexianu, A. Sutzu și Petrini Paul, București, 1878, p. 23). La 6/18 iunie 1878 Curtea cu jurați din Ilfov l-a osîndit pe Ștefan Logotetopulo la muncă silnică pe viață (*Procesul Logotetopulo, Pressa*, an. XI, 9 iunie 1878, p. 3).

⁵³ La 26 mai/7 iunie 1878 a avut loc o remaniere ministerială; P. S. Aurelian și-a dat demisia din postul de ministru al Lucrărilor Publice, în locul său trecînd I.C. Brătianu; cu această ocazie, I. C. Brătianu a renunțat la postul de ministru de Interne, care l-a revenit lui C. A. Rosetti (MOF., 27 mai/8 iunie 1878, p. 3191). În aceeași zi, I. C. Brătianu și M. Kogălniceanu plecînd la Congresul de la Berlin, C. A. Rosetti a fost însărcinat cu interimatul președinției Consiliului de Miniștri, Gh. Cbițu cu al Ministerului de Lucrări Publice și Eug. Stătescu cu al Ministerului Afacerilor Străine. Intermitele respective au încetat la 26 iunie/8 iulie 1878 cînd cei doi oameni politici români s-au întors de la Berlin (MOF., 27 iunie/9 iulie 1878, p. 3760).

⁵⁴ La Berlin, I. C. Brătianu și M. Kogălniceanu au avut întrevederi succesive, încă din primele zile ale sosirii lor, cu Bernard von Bülow, Aleksandr Gorceakov, contele Andrassy, Ludovic Corti, William Waddington și cu delegații turci, primind unele asigurări de simpatie care dovedeau — după cum transmitea în țară M. Kogălniceanu — „o bunăvoință platonice, adică sterilă. Basarabia trebuie considerată pierdută“ (*Independența României*, p. 308). La 12/24 iunie 1878 trimișii României au înaintat președintelui Congresului, principelui Bismarck, un memoriu, exprimîndu-și speranța, în scrisoarea însoțitoare, „că nu se va lua vreo decizie în privința României mai înainte de subsemnării plenipotențiarilor ai Înălțimii-Sale Domnitorului Carol I să fie ascultați“: memoriul cuprindea cinci revendicări (în prima se preciza că: „Nici o parte a teritoriului actual al României să nu fie dezlipită de dînsa“), întru totul îndreptățite (v. memoriul integral în *Addenda II*, p. 291—294).

⁵⁵ Indicațiile pe care principele Carol le-a dat delegaților români, la 26 mai/7 iunie 1878, se refereau la o înțelegere pe care aceștia ar fi trebuit să o realizeze la Berlin prin discuții directe cu cancelarul Gorceakov și Piotr Suvalov, înie de conduită acceptată de Kogălniceanu, dar respinsă hotărît de I. C. Brătianu (sprijinit de C. A. Rosetti) care mai spera cu naivitate într-un conflict armat între Rusia și Anglia, ultima putere fiind favorabilă menținerii integrității teritoriale a României (*Memoriile*, XIV, p. 29).

⁵⁶ Nicolae Krețulescu, *Cugetări asupra retrocedării județelor din Basarabia*, București, 1878. Publicată în martie 1878, broșura de 12 pagini a medicului și omului politic român, liberal moderat, Nicolae Krețulescu (1812—1900) îndemna la o atitudine prudentă, de neprovocare a Rusiei și a celorlalte puteri europene („nu știu pînă la ce punct un stat mic ca al nostru, care are încă nevoie de multe trude pînă să se poată consolida, trebuie să înfrunte puterile Europei celei mai mari“ — p. 11), propunînd luarea în considerație a posibilității oferite de Rusia ca vechia provincie româ-

nească Dobrogea să revină la România (eș insista asupra avantajelor economice pe care le-ar fi adus aceasta, inclusiv faptul că în provincia transdunăreană s-ar fi putut construi „cu înlesnire, paralel cu actuala cale ferată de la Cernavodă la Kiustendge, un canal din cele mai avantajoase pentru comerțul țării“ — p. 9), aici aflîndu-se, de altfel, o populație românească „destul de numeroasă“ (p. 9).

⁵⁷ Brătianu și Kogălniceanu au părăsit Berlinul înainte ca lucrările congresului să se încheie, ajungînd la București în seara zilei de 26 iunie/8 iulie 1878.

⁵⁸ În ședința din 17/29 iunie 1878 a Congresului de la Berlin, după ce au fost audiați delegații Greciei (care au fost admiși pentru a fi „auziți dar nu ascultați“), lordul Salisbury a propus ca delegația română să fie primită și ea de Congres (apreciînd că înalta Adunare, „după ce a ascultat delegații unei națiuni cari reclamă niște provincii străine, s-ar arăta echitabilă ascultînd și pe reprezentanții unei țări a cărei dorință este de a păstra un teritoriu ce-i aparține“ (v. *Addenda II*, p. 268); propunerea lordului Salisbury a fost susținută de delegații Italiei, Austro-Ungariei și Franței, plenipotențiarilor ruși trebuînd să fie și ei, în cele din urmă, de acord, după ce contele Șuvalov afirmase iritat că „pentru guvernul său observațiunile adresate de către delegații români ar spori dificultățile discuțiunii, deoarece, în adevăr, Rusia nu va suferi să i se facă acuzări fără ca să se apere“ (*Ibid.*, p. 269).

⁵⁹ În dimineața zilei de luni 19 iunie/1 iulie 1878 Brătianu și Kogălniceanu au fost primiți de Benjamin Disraeli, prim-ministru al Angliei care, după ce l-a ascultat cu o bunăvoință glacială, i-a asigurat cu cinism că „în politică ingratitudea este adesea prețul celor mai bune servicii“ (v. *Addenda II*, p. 294; nota 18); la orele 14,30 ei s-au prezentat în fața Congresului, cuvîntul lui Kogălniceanu fiind, într-adevăr, de mare sobrietate și forță oratorică: „Nous n'insisterons pas — afirma el la începutul discursului său — sur les événements dans lesquels nous avons été entraînés par de nécessités de force majeure. Nous passerons également sous silence soit l'action militaire à laquelle nous avons participé, soit l'action diplomatique à laquelle il ne nous a pas donné de prendre part. Nous avons eu occasion de constater déjà que la période des négociations nous a été moins propice que la fortune des armes“ (Mihail Kogălniceanu, *Opere*, IV, *Oratorie*, II, 1864—1878, partea a IV-a, 1874—1878, text stabilit, studiu introductiv, note și comentarii de Georgeta Penelea, Ed. Academiei, București, 1978, p. 603); v. traducerea în *Addenda II*, p. 273. Intervenția sobră și argumentată a delegaților României la Congresul de la Berlin, fără a schimba hotărârile dinainte luate, a impresionat asistența, nu foarte încîntată de situația într-adevăr penibilă impusă de Rusia țaristă diplomației europene („O jenă generală întîmpina pe reprezentanții unui stat condamnat“ — Iorga, *Independența*, p. 160); de altfel, într-un scurt dialog apocrif cu Brătianu, purtat înainte de ședința, Kogălniceanu și-ar fi propus să afirme răspicat adevăruri dureroase și, desigur, reușise („Coane Mihalache, ne facem de rîs“, zise Brătianu cu un ton trist. „Coane lancule, răspune Kogălniceanu, las' pe mine, c-am să-i fac eu de rîs...“ — și aici o exclamație neaoș românească“ — G. I. Ionescu-Gion, *Mihail Kogălniceanu și răpirea Basarabiei*, București, 1994, p. 49). Prin conduita lor ireprosabilă și demnă, delegații români la congres au ilustrat, desigur, pilduitor, îndemnul pe care C. A. Rosetti, rămas în țară, îl transmitea lui I. C. Brătianu la 11/23 iunie 1878: „Les grandes... peuvent faire des transactions; les petits nations ne doivent vendre... leurs frères. Sârac și curat!“ (Ion C. Brătianu, *Acte și cuvîntări*, vol IV, București, 1932, p. 63; ultimele cuvinte sînt notate în românește în original).

⁶⁰ *Congresul din Berlin. Actele și discursurile plenipotențiarilor A. S. principelui Carol I al României*, București, 1878, p. 8; v. *Addenda II*, p. 294. Discursul lui Kogălniceanu, concisul cuvînt al lui I. C. Brătianu („Tot ce-mi permit este de a adăuga că despuierea noastră de o porțiune din patrimoniul nostru nu ar fi numai o durere adîncă pentru națiunea română, ci ea ar dărîma, în sinul ei, orice încredere în țaria tractatelor și în sînta pază, atît a principilor de dreptate absolută, cît și a drepturilor scrise“ — *ibid.*, p. 12), precum și rezumatul discuțiilor purtate apoi de reprezentanții marilor puteri, în absența delegaților români, la sfârșitul acestui volum, p. 273—280.

⁶¹ Austro-Ungaria, care urmărea limitarea influenței Rusiei în Balcani și, în compensație, mai puternica infiltrare a ei în zonă, a obținut, la Congresul de la

Berlin, „ocuparea și administrarea” provinciilor Bosnia și Herțegovina, precum și dreptul de a ține garnizoane în sangeacul Novi-Bazar. Totodată, împreună cu Anglia, a impus reducerea la o treime a teritoriului Bulgariei, care urma să se întindă între munții Balcani și Dunăre, cuprinzând orașele Sofia și Varna și congresul hotărârea totodată constituirea unei provincii bulgărești, Rumelia Orientală, în partea de sud a Balcanilor, provincie care „va fi pusă direct sub autoritatea politică și militară a M. S. sultanului în condițiile de autonomie administrativă. Ea va avea un guvernator general creștin” (Art. 13). Această provincie se va uni însă cu Bulgaria, șapte ani mai târziu, în 1835.

⁶¹ Bacalbașa susține o enormitate; Anglia nu putea apăra politica expansionistă a Rusiei țariste, cu care venea în conflict și concurență atât în zona Balcanilor și a Strimtorilor, cât și în Asia. La Congresul de la Berlin lordul Beaconsfield nu a făcut nici o declarație în sensul afirmațiilor lui Bacalbașa; în ședința din 17/29 iunie a Congresului el și-a exprimat dezacordul în legătură cu stipulațiile Articolului 19 al Tratatului de la San Stefano privitoare la sudul Basarabiei, considerându-le „une imixtion dans le Traité de 1856” (*Affaires étrangères. Documents diplomatiques. Affaires d'Orient. Congrès de Berlin, p. 157*), precizând că țara sa nu va întrebuița forța în acest caz dar va protesta „contre ce changement” (*Ibid.*, p. 158). Ceea ce a sensibilizat însă opinia publică românească au fost dezvăluirile publicate în cotidianul englez *The Globe* la sfârșitul lunii mai 1878 privind înțelegerea anglo-rusă, prin care Bulgaria urma să fie împărțită în două, Rusia rezervându-și dreptul de a ocupa sudul Basarabiei și Baturii (*Memoriile, XIV, însemnare din 20 mai/1 iunie 1878*). Jurnalul englez reproducea o declarație atribuită ministrului de Externe al Marii Britanii, marchizul de Salisbury, în care acesta: „deploră retrocedarea Basarabiei, dar nu se opune”. De altfel, delegații României la Congresul de la Berlin — după mai multe contacte dezamăgitoare cu reprezentanții marilor puteri — erau conștienți de faptul că acestea se înțelegeau pe seama și în defavoarea țării lor mici, așa cum, printre altele, li comunica I. C. Brătianu lui C. A. Rosetti, referindu-se la interesul statelor occidentale ca România să facă greutăți Rusiei „pentru că astfel situația acesteia devenea incomodă și dinșii puteau să-i smulgă foloase pentru ei înșiși, sacrificându-ne pe noi, lucru la care erau hotărâți mai dinainte” (*Memoriile, XIV, p. 43*).

⁶² Ca urmare a hotărârilor Congresului de la Berlin imperiul țarist a fost nevoit să renunțe la multe din avantajele stipulate în favoarea lui în Tratatul de la San Stefano, influența Rusiei în zona Balcanilor reducându-se simțitor, aceasta fiind, totodată, constrinsă să inapoleze Turciei o parte din teritoriul pe care și-l atribuisese în Asia (valea Aleșkardului și orașul Bayazid). Aprecierile lui Bacalbașa privind caracterul de dictat al marilor puteri pe care-l avusese Congresul de la Berlin sînt exacte și acest lucru îl sublinia, cu pătrundere, în epocă, Mihail Kogălniceanu (care-i scria, la 16/28 iunie 1878 lui Eugeniu Stătescu, ministru ad-interim de Externe: „Căcun se fait la part du lion sur le compte des petits Etats” — Mihail Kogălniceanu, *Opere, IV, Oratorie, II, partea a IV-a, p. 607*) sau un alt reprezentant al micilor state, ministrul de Externe al Serbiei, Jovan Ristić (care sublinia că la Berlin marile puteri au căutat „să profite cât mai mult pe seama celor mici, iar cele puternice pe seama celor slăbe” — Ciachir, *Independența, p. 264*). Foarte exact și cu mult bun simț caracteriză, în epocă, rezultatele Congresului de la Berlin jurnalul românesc *Telegraful*: „Tractatul de la Berlin nu este alt decît un lucru de cirpeală, iar nicidecum o operă prin care să se procure lumii o pace durabilă” (*TEL., 3 ianuarie 1879, p. 1*). Și într-adevăr, faptul că acest tratat a lăsat nerezolvate în zona Balcanilor unele probleme grave privind constituirea statelor naționale, a dus, peste aproape patru decenii, în 1914, la izbucnirea, în această parte a Europei, a primului război mondial precum și la stările conflictuale de astăzi.

⁶⁴ În ședința din 1 iulie 1878 a Congresului de la Berlin ministrul de Externe al Franței, Waddington, propusese ca independența României să fie recunoscută în aceleași condiții ca a Serbiei, adică după ce se vor acorda drepturi civile și politice tuturor confesiunilor religioase (v. *Addenda, II, p. 277*, precum și, mai departe, nota 2, p. 58—60 și nota 41, p. 68).

⁶⁵ „Art. 43. Înaltele părți contractante recunosc independența României...” (*Documente privind istoria României. Războiul pentru Independență, vol. IX, p. 382*),

legînd-o însă de renunțarea la discriminările religioase și de retrocedarea „M.S. împaraturii Rusiei” a „porțiunii teritoriului Basarabia, despărțită de Rusia în urma Tratatului de la Paris din 1856 și care, la apus, se mărginește cu talvegul Prutului iar la miazăzi cu talvegul brațului Chiliei și cu gura Stari-Stambulului” (*Ibid.*).

⁶⁶ Articolele 43—57 se refereau într-adevăr la România precum și la libertatea navigației pe Dunăre și în zonă (funcționarea Comisiei europene a Dunării, întreținerea farului de pe insula Șerpilor, executarea unor lucrări de amenajare a fluviului în zona Porțile-de-Fier, operație încredințată Austro-Ungariei ș.a.).

⁶⁷ În afară de Delta Dunării, Insula Șerpilor și „sanguacul Tulcei, cuprinzînd districtele Chilia, Sulina, Mahmudia, Isaccea, Tulcea, Măcin, Babadag, Kiustenge, Medgidia” care erau „întropate” cu România, țara noastră mai primea, la propunerea ministrului de Externe francez, Waddington (susținut de contele Andrassy și de Ludovic Corti), care considera că românii „ont été traités un peu durement” (*Congrès de Berlin, p. 168*) și „ținutul situat la sudul Dobrogei pînă la o linie care, plecînd de la răsărit de Silistra răspunde în Marea Neagră la miazăzi de Mangalia” (Art. 48, *Documente privind istoria României. Războiul pentru Independență, vol. IX, p. 383*), în felul acesta și Mangalia revenind României, fapt cu care, pînă la sfârșit, și Rusia s-a declarat de acord (v. și *Addenda, II, p. 278—279*).

⁶⁸ Accidentul despre care aminteste Bacalbașa a avut loc în seara zilei de 4/16 iulie 1878; iată o relatare mai colorată a întîmplării, evidențînd patriarhalitatea vieții bucureștene de atunci, într-o scrisoare a soției primului ministru, Pia Brătianu, din 6/18 iulie 1878, adresată copiilor săi aflați la moșia de la Florica: „Alaltăieri seara, pe la orele 10, se întorcea singur într-o birjă de la Vodă; căli au luat vînt, coborîndu-se de la Cotroceni; dînsul a pus mina pe hățuri și, trăgînd să oprească trăsura, caii s-au dat îndărăt și atât de mult și repede, încît l-au azvîrlit la o mare distanță, cu capul nu știu de ce. A rămas ca un moșt, jos, rece și fără puls, ca la vreo trei sferturi de oră. Cînd au venit sergenții, l-au luat și l-au dus într-o casă de mahalagioaică (cucoana Marița). Ea a avut ideea să trîmîță la Davila; l-a sculat din somn. El s-a îmbrăcat îndată și a venit de l-a frecat; a aruncat apă, oțet, odicolon de l-au deșteptat, l-au adus la dînsul acasă. Au venit toți medicii din București și Bucureștii întregi, fiindcă se credea că a fost asasinat de ruși...” (*Din corespondența familiei Ion C. Brătianu, I, p. 161—162*). Probabilitatea unei tentative de asasinat, sugerată aici, vag, de către Pia Brătianu s-ar putea să nu fi fost prea departe de o realitate rămasă nedeslușită pînă azi, căci atitudinea demnă a lui I. C. Brătianu în relațiile cu reprezentanții aroganți ai Rusiei, și mai ales activitatea sa în timpul Congresului de la Berlin, a deranjat mult diplomația țaristă, umilită de expunerea unor adevăruri incontestabile și incomode; iar în România și în București, în timpul războiului și după aceea, agenții secreți ruși mîsunau peste tot și erau interesați, desigur, nu numai de urmărirea „nihilistilor” fugiți din „țara spînzurătorilor” într-o țară cu adevărat liberă...

⁶⁹ Satul Bălți (n.a.), iar în *Românul*, tot în notă subliniară: „Un sat din Basarabia de sub Rusia”.

⁷⁰ ROM., 17, 18 iulie 1878, p. 667 („acesta e fragmentul unui cîntec care se cîntă în Basarabia rusească”, deci în nordul provinciei, aflat sub ocupație neîntreruptă țaristă începînd din 1812). Versurile erau reproduce în *Românul* după celebra culegere a lui V. Alecsandri din 1866, *Poezii populare ale românilor*, unde fuseseră cuprinse în capitolul „Cîntece din Basarabia”. „Bălțile — explica Alecsandri într-o notă adicentă — sunt un oraș de pe malul Prutului, în Basarabia” (V. Alecsandri, *Poezii populare*, publicate de G. Giuglea, ed. a II-a revăzută, București, p. 358), dar orașului Bălți — capitală a județului cu același nume din Basarabia, care s-a numit o vreme județul Iași — se află, de fapt, în interiorul provinciei, la vreo 50 de km est de Prut. În cadrul politicii de rusificare forțată a Basarabiei, utilizarea limbii române în școli a fost interzisă în anii de după 1860 (în 1866 se suprîmă predarea limbii române — chiar ca materie facultativă — la liceul regional din Chișinău — cf. *Basarabia*, monografie, sub îngrijirea lui Ștefan Ciobanu, Chișinău, 1926, p. 145). În Basarabia, în anii 1880, nu apăreau ziare și nici cărți în limba română, primirea lor din România fiind strict oprită. Versuri asemănătoare celor culese de Alecsandri — dar mai dramatice prin simplitatea lor — le va publica un român basarabean,

George Madan, câteva decenii mai târziu, la sfârșitul anului 1897; ele fuseseră înregistrate în comuna sa natală, Trusești, din județul Chișinău: „Di cât la moscali chicâm. / Mai ghini mă spinzuram, / Că ti bati, ti stîlșești / Di grăiești moldovi-nești“ (George Madan, *Suspine* — poezii populare din Basarabia, B.P.T., nr. 138, București, [1897], p. 23).

⁷¹ La 9/21 septembrie 1878, ca urmare a unui referat prezentat de către Mihail Kogălniceanu, Consiliul de Miniștri îl autorizează pe acesta ca, în calitate de ministru de Externe, să ia legătura cu cabinetele străine în vederea recunoașterii titlului de „Altetă Regală“ principelui României, ce „i se cuvine atît ca membru al unei auguste dinastii, cît și ca suveran al unui stat independent care, prin importanța lui politică, prin întinderea sa teritorială, prin populațiunea și gradul său de civilizațiune poate fi pus mai sus de multe alte țări care figurează în numărul statelor europene chiar cu numele de regat“ (*Documente oficiale din corespondența diplomatică de la 2/14 septembrie 1878 pînă la 17/29 iulie 1880*, București, 1880, p. 3—4). Era primul pas în direcția proclamării regatului român. Titlul de „Altetă Regală“ acordat domnitorului României a fost recunoscut încă în cursul anului 1878 de cinci puteri europene: Franța, Austro-Ungaria, Italia, Rusia și Germania.

⁷² La 5/17 septembrie 1878 au fost semnate decretul prin care agenții diplomatici ai României la Viena, Paris și Berlin erau numiți trimiși extraordinari și miniștri plenipotențiar, dar lupta pentru „înălțarea“ agențiilor diplomatice la rangul de legății a fost mai complicată decît își închipuia Bacalbașa și ea a fost strîns legată de recunoașterea de către fiecare stat în parte a independenței României, confirmată condiționat prin Tratatul de la Berlin. Primele țări care au recunoscut independența României au fost Austro-Ungaria, Turcia și Rusia, care au stabilit cu aceasta, în cursul anului 1878, relațiile diplomatice obișnuite între statele independente; cel dintîi diplomat român acreditat și acceptat în străinătate ca trimis extraordinar și ministru plenipotențiar a fost Ion Bălăceanu, la Viena (11/23 septembrie 1878); trimișii țării noastre la Constantinopol și Petersburg au fost D. Brătianu și, respectiv, generalul Ioan Ghica. Celelalte mari puteri europene, sub presiunea „cancelarului de fier“ Bismarck, au condiționat recunoașterea independenței de stat a României de aplicarea Art. 44 al Tratatului de la Berlin, șeful guvernului german urmărind, de fapt, să determine țara noastră prin diplomația forței să răscumpere de la Societatea acționarilor, în condiții nefavorabile nouă, căile ferate construite de ea. În această situație guvernul italian a recunoscut independența României abia în decembrie 1879 (deși ministrul de externe italian, Depretis, declarase în Parlamentul țării sale că „România este... trup din trupul nostru și sînge din sîngele nostru“), iar Franța, Germania și Anglia la începutul anului 1880, după promulgarea, la 26 ianuarie/6 februarie 1880, a legii privind „cesiunea căilor ferate ale Societății acționarilor către statul român“ (v. *Reprezentanțele diplomatice ale României*, vol. I, 1859—1917, Ed. Politică, București, 1967). În perioada la care se referă Bacalbașa, N. Callimachi-Catargi și G. Vărnăv-Liteanu au funcționat în continuare ca agenți diplomatici la Paris și, respectiv, Berlin, primul trecînd la legăția noastră din Londra în 1880 (este primit în audiență de regina Victoria, pentru a-și prezenta scrisorile de acreditare, la 19/31 iulie 1880).

⁷³ Sesiunea extraordinară a Corpurilor Legiuitoare ale României, care urmau să discute prevederile Tratatului de la Berlin referitoare la țara noastră s-a deschis oficial vineri 15/27 septembrie 1878, mesajul domnesc — alcătuit probabil de Kogălniceanu — a fost citit de către acesta; în el se făceau referiri la principalele probleme care frământau atunci opinia publică românească: „Europa a primit România în familia statelor independente înapoiindu-i gurile Dunării și întregindu-i posesiunile pînă la mare. Totodată însă marele tribunal a chemat România la un dureros sacrificiu, la cedarea județelor noastre, de peste Prut. Nu există român, de la Domn pînă la ultimul cetățean carele să nu depîngă dezlipirea unei părți din pămîntul strămoșesc decretată de Europa“ (MOF., nr. 204, 15/27 septembrie 1878, p. 5223). Discuțiile propriu-zise asupra Tratatului de la Berlin au început însă cîteva zile mai târziu, la 23 septembrie/5 octombrie 1878, desfășurîndu-se atît în ședințe publice cît și în ședințe secrete. Asupra atitudinii pe care România trebuia să o ia față de Tratatul de la Berlin s-au ivit opinii contradictorii, unele aberante, ca, de pildă, aceea amintită de Bacalbașa, ca țara noastră să refuze primirea Dobrogei;

atît șeful guvernului, cît și M. Kogălniceanu au luat atitudine hotărîtă în legatură cu această propunere, stăruind asupra străvechilor drepturi ale României asupra provinciei transdunărene: „Desfid să vie oricine cu un singur document ca să probeze că Dobrogea a făcut parte din statul Bulgariei, Turcia a venit la începutul secolului al XV-lea de a luat-o de la noi cu sabia și acum, cînd s-a luat de la Turcia înapoi, s-a luat iarăși cu ajutorul brațului României“, I. C. Brătianu — *Senatul, Ședința din 28 septembrie 1878 — seara*, MOF., nr. 219, 3/15 octombrie 1878, p. 582; „... Dobrogea n-a făcut niciodată parte din Bulgaria. Da, domnilor, Dobrogea nu este țară a bulgarilor, la fiecare pas unde se va săpa în pămîntul ei vom da de osemintele, de urmele, de monumentele strămoșilor noștri români!“ — M. Kogălniceanu în ședința Camerei din 30 septembrie/12 octombrie 1878; M. Kogălniceanu, *Opere, IV. Oratorie*, II, partea a IV-a, ediție îngrijită de Georgeta Pe-nelea, Ed. Academiei, București, 1978, p. 639. În cele din urmă, majoritatea liberală a Parlamentului român, sprijinită de grupul D. Ghica — V. Boerescu, a impus, în Senat, la 28 septembrie/10 octombrie 1878, o moțiune aprobată cu 48 de voturi pentru și 8 contra, în care se autoriza guvernul să ia în posesiune Dobrogea și Delta Dunării, urmînd ca Adunarea Constituantă să discute problema revizuirii Constituției, cerută prin Art. 44 al Tratatului de la Berlin. O moțiune asemănătoare a fost adoptată de Cameră, în ciuda opoziției lui G. Vernescu și N. Ionescu, la 30 septembrie/12 octombrie 1878 cu 83 voturi pentru și 27 contra („Camera Deputaților a luat cunoștință de dispozițiile Tratatului de la Berlin în privința României. Silită de hotărîrea puterilor mari și spre a nu fi o piedică la întărirea păcii Camera împuternicește pe guvern a se supune voinței întregii Europe, retrăgînd autoritățile civile și militare din Basarabia și luînd în stăpînire Dobrogea, Delta Dunării și Insula Șerpilor. Celelalte chestiuni vor fi regulate pe cale constituțională“ — *Memoriile*, XIV, p. 80).

⁷⁴ Bacalbașa a reprodus „programul“, cu prescurtări neesențiale, după: ROM., 7 octombrie 1878, p. 927; l-am verificat cu *Programul intrării triumfale a armatei în capitala României*, MOF., nr. 222, 6/18 octombrie 1878, p. 5665. Cu prilejul primirii festive a oștilor românești în Capitală s-a dat un înalt ordin de zi pe armată din care cităm începutul: „Bravi oșteni! Țara, prin delegații ei, împreună cu Capitala, împodobită ca niciodată și însuflețită de cel mai sacru simțămînt al patriei recunosătoare, vă primește astăzi și salută în voi nu numai pe eroii de la Grivița, Plevna, Rahova și Smirdan, dară chiar și pe aceia cari, prin singele lor, au pus pe fruntea României cununa independenței“ (MOF., nr. 226, 11/23 octombrie 1878, p. 5736).

⁷⁵ Decretul privind schimbarea numelui unor străzi din București, semnat de principele Carol și de ministrul de Interne C. A. Rosetti, poartă data de 4/16 octombrie 1878; în afară de străzile citate de Bacalbașa au mai primit nume noi: strada Herăstrău, care s-a numit strada Dorobanților; Calea Vergului — Calea Călărășilor; strada Spirei — strada 13 Septembrie; strada Filaret — strada 11 Iunie; „bulevardul din vale de la strada Brezoianu spre Cotroceni“ — Bulevardul Independenței (MOF., nr. 222, 6/18 octombrie 1878, p. 5663). Strada Corăbiei nu este menționată în decret: ea se numea, inițial, strada Victoriei; i s-a schimbat numele în august 1884, probabil pentru a se evita confuzia cu Calea Victoriei („Strada Victoriei de lîngă grădina Episcopiei se va numi Corabia“ — RĂZ.—W., 19 august 1884, p. 2); în momentul revizuirii acestor note (1991) poartă numele Gabriel Péri, după ce în perioada interbelică s-a chemat Georges Clemenceau. Podul de pămînt se numea — la data apariției decretului — strada Belvedere.

⁷⁶ *Arcul de triumf*, ROM., 8 octombrie 1878, p. 931.

⁷⁷ Alegerile comunale au început duminică 5/17 noiembrie 1878; *Rezultatul alegerilor Col. I comunal*, în ROM., 6, 7 noiembrie 1878, p. 1027. Bacalbașa exagerează importanța testului electoral din noiembrie 1878, cînd opoziția (în curs de dezorganizare, prin atragerea grupului centrist V. Boerescu — D. Ghica în partidul liberal) a obținut unele succese nesemnificative. La Colegiul I comunal București au ieșit învingători, într-adevăr, trei reprezentanți ai opoziției și un singur liberal, D. Cariagdi, care va deveni însă primar al Capitalei; la Colegiul al II-lea au fost aleși însă numai liberali (I. Prăcopie-Dumitrescu, N. Manolescu, C. Bosianu și Dim. Giani). La Colegiul I comunal Iași au cîștigat alegerile: V. Pogor, Ioan Ianov. Sculi Logotetides și scriitorul N. Gane, iar la Tecuci: Anton Cîncu, I. Georgiadi și dr. C. Petraș.

⁷⁸ Inițial, Dobrogea a fost organizată, din punct de vedere administrativ, în trei județe, conduse fiecare de câte un prefect: județul Küstenge, cu capitala la Küstenge (Constanța), prefect Remus Opran, fost procuror general la Curtea de Apel din București (decret din 13/25 noiembrie 1878, MOF., nr. 258, 19 noiembrie/1 decembrie 1878, p. 7225); județul Silistra Nouă cu capitala Rasova, prefect generalul Tobias Gherghely (*Ibid.*); județul Tulcea, cu capitala la Tulcea, prefect George M. Ghica (*Ibid.*, p. 7226).

⁷⁹ Ceremonia trecerii armatei române în Dobrogea a avut loc marți 14/26 noiembrie 1878, la Brăila; la ceremonie au participat principele Carol, primul ministru I. C. Brătianu, Carol Davila, generalul de brigadă George Angheliescu, comandantul diviziei care urma să treacă în Dobrogea ș.a. În proclamația adresată dobrogenilor, proclamație redactată de Kogălniceanu (v. *Memoriile*, XV, p. 12) se menționează: „Locuitorilor de orice naționalitate și religie, Dobrogea, vechea posesiune a lui Mircea cel Bătrîn și Ștefan cel Mare, de astăzi face parte din România. Voi de acum ați răniți de un stat unde nu voința arbitrară ci numai legea dezbătută și incuviințată de națiune otărăște și ocîrmuiește...” (*Proclamațiunea M. S. Regală către dobrogeni*, MOF., nr. 253, 16/28 noiembrie 1878, p. 7161). Cu ocazia acestui eveniment, strada Portului din Brăila a primit numele de Calea Dobrogei (decret din 24 octombrie/5 noiembrie 1878, în: MOF., nr. 240, 28 octombrie/9 noiembrie 1878, p. 5957). Războiul de Independență se încheiase așadar într-o notă mai optimistă, cu revenirea Dobrogei, străvechi pământ românesc, în cadrul hotarelor firești ale patriei, moment evocat și de N. Iorga în finalul cărții sale despre evenimentele anilor 1877—1878, după care marele nostru istoric conchidea sesizînd, ca întotdeauna, esențialul: „Astfel se termină acel război fătîș cu Turcia care n-a fost, de fapt, de la un capăt la altul, decît un război ascuns, cu scopurile de cîmpire ale Rusiei țarului în Orient. Îl terminam cu pierderi, dar peste amărăciunea ceasului prezent, se ridica terea și singura conștiință a unei națiuni libere care-și verificase pe cîmpul de luptă virtuțile morale” (Iorga, *Independența*, p. 163).

⁸⁰ Corpurile Legiuitoare ale României s-au deschis în sesiune ordinară, potrivit uzanțelor, la 15/27 noiembrie 1878, în cadrul primei ședințe citindu-se mesajul tronului, redactat tot de Kogălniceanu, în care se menționa solemn: „România a intrat astăzi cu deplinătate în familia statelor de sine stătătoare” (*Deschiderea sesiunii ordinare a Corpurilor Legiuitoare, 1878—1879*, MOF., nr. 254, 15/27 noiembrie 1878, p. 7145). În cadrul acestei sesiuni parlamentare s-au făcut mai evidente neînțelegerile dintre gruparea liberalilor radicali și grupările lui Gh. Vernescu și a liberalilor ieșeni („fracționisții” lui Nicolae Ionescu); șeful președinte al Camerei la 17/29 noiembrie 1878, C. A. Rosetti nu acceptă această funcție decît opt zile mai tîrziu, după remanierea guvernului, ca urmare a intervenției energice a lui I. C. Brătianu, care-și alcătuisese un cabinet liberal mai omogen.

⁸¹ Demisia lui Gh. Chițu, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice, a fost primită la 31 octombrie/12 noiembrie 1878.

⁸² Remanierea ministerială a avut loc la 25 noiembrie/7 decembrie 1878, componența noului cabinet fiind aceea notată de Bacalbașa, cu singura observație că I. C. Brătianu a asigurat și interimatul Ministerului de Război pînă la 8/20 ianuarie 1879, cînd în această funcție a fost numit colonelul Nicolae Dabija.

⁸³ În ședința Senatului din 25 noiembrie/7 decembrie 1878 mitropolitul primat a fost ales președinte (avîndu-l contracandidat pe M. Costache-Epureanu, sprijinit de senatorii conservatori), iar Dimitrie Ghica (cu 38 de voturi din 45; deci și cu cele ale liberalilor) și Constantin Bosianu, vicepreședinți. După alegere, D. Ghica s-a simțit obligat să precizeze, făcînd un nou pas către încadrarea sa în partidul liberal: „Dorîni mei, luîndu-mă din rîndul minorității și alegîndu-mă vicepreședinte, cred că nu pot atribui această onoare decît încrederii ce aveți că voi ști a conduce dezbaterile cu cea mai mare imparțialitate.” (*Senatul, Ședința din 25 noiembrie 1878*, MOF., nr. 263, 26 noiembrie/8 decembrie 1878, p. 7348).

⁸⁴ La 9/21 decembrie 1878 principele Carol, cu prilejul unei manifestări a Senatului va menționa în memoriile sale că vicepreședintele acestuia, D. Ghica, „ca

și fostul ministru conservator V. Bocrescu se apropie acum de partidul guvernamental” (*Memoriile*, XV, p. 26).

⁸⁵ Ion Ghica a fost numit trimis extraordinar și ministru plenipotențiar la Londra abia în iulie 1881 (v., mai departe, p. 104 și nota 69, p. 125).

⁸⁶ În timpul războiului, numărul prostituatelor sporise cu noi profesioniște, recrutate din mediile amintite de Bacalbașa; multe dintre ele contractaseră „boli lumesti”, punînd în dificultate unitățile sanitare destul de bine organizate ale Bucureștilor („Femeile prostituate care s-au întors în Capitală după excursiile făcute la garnizoanele militare și mai ales cele venite de dincolo de Dunăre au fost mai toate infectate de boale venerice...”). În toamna anului 1878 își desfășurau activitatea în Capitală 407 prostituate înregistrate și „supuse privegheii sanitare”, dintre care 403 în bordeluri și 4 „singuratece”, dar prostituția clandestină continua să fie încă înfloritoare („Accastă plagă a tuturor urbelor mari a devenit și la noi manifestă în urma rezelului”) (*Dare de seamă asupra administrațiunii comunale a orașului București pe timpul de la 1 septembrie 1877 pînă la 1 septembrie 1878*, M.C.P.B., nr. 42, 28 octombrie/9 noiembrie 1878, p. 633).

⁸⁷ Constantin Ștefănescu-Suhățeanu (n. în București la 1846), fost o vreme procuror de Dîmbovița; era, într-adevăr, unul dintre frații mai mari ai scriitorului Barbu Ștefănescu Delavrancea.

⁸⁸ Zvonuri despre isprăvile tenebroase ale poliției secrete țariste în România au circulat în tot cursul anilor 1877—1878 și unele — puține — au fost înregistrate și în presă; astfel, în octombrie 1877, se vorbea de dispariția misterioasă a birtașului Lazăr, care făcea „serviciul de masă” la cartierul general rus și care ar fi fost „acuzat de spion, condamnat și executat împreună cu trei chelneri ai săi” (*Presse*, an. X, 13 octombrie 1877, p. 3), știre dovedită apoi falsă. Un an mai tîrziu însă, tot în octombrie, C. Dobrogeanu-Gherea, pentru activitatea sa anti-țaristă, va fi răpit de poliția secretă rusă, în gara militară Galați, de unde avea să ajungă, în scurt timp, în vestita fortăreață-temniță Petropavlovsk din St. Petersburg (v. Z. Ornea, *Viața lui C. Dobrogeanu-Gherea*, Ed. Cartea românească, București, 1932, p. 127—138).

⁸⁹ Osman-pașa s-a predat colonelului Mihail Cerchez, comandantul Diviziei a 2-a de infanterie română (caruia i-ar fi spus: „Capitulez cu armata mea predîndu-mă în mîinile junei și bravei armate române”).

⁹⁰ „Chestia Basarabiei” și-a găsit o vremelnică rezolvare în toamna anului 1878. După sesiunea extraordinară a Parlamentului din septembrie 1878 (v. p. 22 și nota 73, p. 44) în care s-a luat act de hotărîrile Congresului de la Berlin (nu înainte ca unii parlamentari ca, spre exemplu, istoricul V. A. Urechia să-și exprime profunda mîhnire pentru nedreptatea evidentă pe care era nevoită să o accepte țara noastră: „Lăsați-mă a spune încă o dată că pămîntul Basarabiei nu a fost niciodată pămînt al Imperiului rusec decît în urma altei închități făcute la 1812... Reprezentant al unei părți din Basarabia plec capul meu împreună cu dv. înaintea forței care primează dreptul... Pe cît timp vor fi românii, Basarabia nu poate fi uitată!” — *Adunarea Deputaților, Ședința din 25 septembrie 1878*, MOF., nr. 213, 26 septembrie/8 octombrie 1878, p. 5396—5397), autoritățile române s-au retras, la 1/13 octombrie 1878, din sudul Basarabiei, fără ca să se semneze, cu această tristă ocazie, vreun document care putea să fie interpretat ca o recunoaștere oficială a acestei mutilări a teritoriului național („Rusia a luat acuma întru totul cele trei districte de dincolo de Prut. Predarea lor s-a săvîrșit fără iscălitura Prințului” — *Memoriile*, XIV, p. 82 — însemnare din 6/18 octombrie 1878). Acest moment tragic din istoria țării noastre, venind în continuarea raptului din 1812, a sensibilizat profund opinia publică românească, devenită, așa cum menționează și Bacalbașa în text, deosebit de reticentă, mulți ani de-acum încolo, față de prea puternicul vecin de la răsărit, fapt care-i va impune României și alianțele pe care le va perfecța în decenlii următoare.

⁹¹ Mai exact (dăm un citat mai întins, menținînd ortografia din original): „Întorcîndu-se în saloane / Onorabile persoane / Se amuză cu cîntări / Și frumoase dănciuri // Iar unile din persoane / Ca să se arate galanteane / Cînd dinează în saloane / Poruncesc la biftecure și macaroane // Iar alți ca să nu facă cheltuielile /

Beau numai cafele / Iar n-ai beau apă rece... / Căci cu atît petrece" (*O preambulare la băile din Mehădia și la băile din România noastră*, compusă în versuri de State Prodănescu, București, 1865, p. 5).

⁹² „Podul în flinte / Amor cu credință / Subt el apă rece / Persoanele podu trece" (*Promenada la podul din cascade, ibid.*).

⁹³ Constantin Căpităneanu (1844—1893), ofițer de geniu, șef al Serviciului geodezic al armatei, fondator al astronomiei de observație din țara noastră (v. : I. M. Ștefan, *Biografia stelelor — locotenent-colonel astronom Constantin Căpităneanu*, Ed. Militară, București, 1971) ; în ianuarie 1877 căpitanul Constantin Căpităneanu anunță că va începe în curînd un „curs sistematic de astronomie populară" (*Unirea democratică*, an. I, 22 ianuarie 1877, p. 3).

⁹⁴ Versurile circului în epocă și în altă variantă, cu referire la întoarcerea victorioasă a armatei române de peste Dunăre, în 1878 : „Eu cînt a armatei noastre glorie / Iar nu ca căpitan Căpităneanu care nu mi-a plătit chiria !" (*Voința națională*, an. X, 12/24 februarie 1893, p. 1).

⁹⁵ Caracterizarea lui Bacalbașa este exactă ; acest personaj odios și totodată ridicol, desigur sărac cu duhul, a existat în realitate ; el posedă unele proprietăți în suburbia Popa Herea, „coloarea de roșu", pe strada Sfinților nr. 70 (unde îl avea chirias și pe d. Căpităneanu „care nu mi-a plătit chiria după hotărîre pe deplin"). Este autorul unor broșuri publicate pe cheltuiala sa, printre care cea amintită mai sus, precum și : *Elementul de filosofie morală...*, București, 1866 ; *Manifestația de la 11 februarie 1866 pentru căderea lui Cuza și numirea prințului Carol I pe tronul Principatelor Române*, 1866, mai 11. Compusă în poezii și filozofie, București, 1866 ; *Progresele Țării Românești sub domnia M. S. R. Carol I de Hohenzollern și M. S. R. Elisabeta de Wied de la 1866 pînă în ziua de azi*. Dedicată d-lui prim-ministru Ioan C. Brătianu, Compusă în poezii, proză și filozofie, București, 1884. Prodănescu a murit în septembrie 1885 (RĂZ.-W, 27 septembrie 1885, p. 3). Despre „poetul craiovean Basmă", mai obscur și cu circulație locală, doar o singură informație în fișele noastre (*Chilimul*, an. I, 6 mai 1884, p. 1, cu trimitere la „amicul său de meserie", Prodănescu, „bardul Bucureștilor").

⁹⁶ V. mai sus, nota 42, p. 37. Trupele rusești au început să se retragă din România în cursul lunii iulie 1878, după încheierea Congresului de la Berlin.

⁹⁷ Abram Moiseevici Varșavsky (numit cu sarcasm de Eminescu în *Timpul* : „marele mucenic", „cuceritul" sau „cuviosul"), reprezentant al intendentei armatei imperiale ruse, va fi învinuit în anii 1879—1880 și de mari afaceri veridice cu „cările de rechizițiune", problemă ce va ajunge, în februarie 1880, și în dezbaterea Senatului (v. mai departe, p. 55—56 și nota 33, p. 67).

⁹⁸ Problema canalizării râului Dimbovița, a aducerii apei potabile în oraș și a pavării arterelor de circulație a fost supusă discuției Consiliului comunal al Capitalei încă în timpul războiului, la 25 octombrie/6 noiembrie 1877, cînd se aprobă, potrivit propunerii „locotenentului de primar" I. P. Dumitrescu : „1. Adîncirea Dimboviței după planul și studiul ce deja se află gata și pus la dispozițiunea onor Consiliu, făcut încă de doi ani... 2. Aducerea apelor pentru îndestularea și curățenia orașului... 3. Pavarea sistematică și treptată a stradelor orașului cu piatră cubică din carierele române sau aducerea pietrei din străinătate..." (M.C.P.E., nr. 1, 11 ianuarie 1878, p. 477). Pornind de la aceste propuneri, la 10/22 iulie 1878 a fost promulgată „legea pentru contractarea unui împrumut de 15 150 000 lei amortizat cu 7% și pe termen de 60 de ani", lege aprobată de Adunarea Deputaților la 9/21 iunie 1878 și de Senat la 3/15 iulie 1878 ; pe baza acestei legi primăria Capitalei urma să execute într-un termen maxim de patru ani cele trei lucrări menționate : canalizarea Dimboviței — 2 500 000 lei ; aducțiunea apei, distribuția ei și lucrări de canalizare — 10 650 000 lei ; reconstrucția treptată și sistematică a pavajelor, cu piatră cubică — 2 000 000 lei (MOF, nr. 155, 15/27 iulie 1878, p. 4151). Festivitatea inaugurării lucrărilor de canalizare a Dimboviței a avut loc la 2/14 noiembrie 1880 (v., mai departe, p. 76 și nota 26, p. 84—85).

⁹⁹ Idei ale socialismului (la început utopic) au pătruns în țara-noastră încă din deceniul al patrulea al secolului trecut, îndeosebi prin intermediul unor lucrări scrise sau traduse în franțuzește. Influența — pe care Bacalbașa o supraestimează — a unor refugiați politici ruși (dr. Nicolae Russel, C. Dobrogeanu-Gherea) s-a exercitat după 1875, cînd iau ființă cîteva cercuri democrat-revoluționare și social-democrate la Iași, București, Ploiești, la care participau tineri intelectuali, îndeosebi elevi și studenți, nemulțumiți de unele aspecte ale vieții social-politice românești.

¹⁰⁰ După războiul din 1877—1878 mișcarea revoluționară narodnică rusă („nihilistă") a luat un avînt deosebit, aceasta datorită, într-adevăr, și accesului liber pe care militarii ruși l-au avut în România la literatura revoluționară în limbile franceză și rusă. În legătură cu aceasta, Zamfir C. Arbure își amîntea (în vol. *În exil. Din amîntirile mele*, Craiova, 1896) că în 1877—1878 furniza, cu ajutorul amicilor săi N. Codreanu și Constantin Stăuceanu, librărilor din București și provincie „cărți revoluționare" („Ofițerii ruși, avizi de a pune mîna pe fructul oprit, năvăliră asupra acestei mărfi cu așa furie, încît două-trei săptămîni au cumpărat de la Graeve & Szöllösy etc. absolut tot ce-am depus p-acolo") ; „această aviditate a muscalilor de a se adăpa la izvorul cuvîntului tipărit, liber de orice cenzură" — cum precizează Zamfir C. Arbure — a atras, firește, atenția autorităților militare rusești care au interzis cu desăvîrșire accesul ofițerilor lor în librăriile românești („Generalul Drenteln interveni pe lângă guvernul român, cerînd să se interzică librărilor de a vinde cărți rusești oprite de cenzura rusească. La această cerere a șefului militar rus din București, guvernul liberal a răspuns că nu poate interzice nimic deoarece, după Constituțiune, cuvîntul tipărit e liber în România, dar că autoritatea rusă poate lesne să ordone supușilor săi de a nu cumpăra cărți interzise. Sfatul politic și sarcastic al guvernului nostru a fost primit de generalul Drenteln și un ordin a fost dat ofițerilor de a nu intra măcar prin librăriile unde se vînd cărți ruse oprite" — v. antologia noastră : *Amintiri literare despre vechea mișcare socialistă*, Ed. Minerva, București, 1975, p. 46—47).

¹⁰¹ Într-adevăr autoritățile militare rusești au impus în România, în timpul războiului — sub amenințarea că altfel vor efectua plățile lor în bilete fiduciare — un curs mai ridicat al rublei de argint decît valoarea ei reală (1 rublă = 4 lei, în loc de 3,70 lei ; 1/2 rublă = 2 lei, în loc de 1,85 ; 1/4 rublă = 1 leu, în loc de 0,925 lei etc.). Profitînd de această situație Banca de Stat a Rusiei a inundat piața română cu monede de argint în valoare de cca. 40 milioane lei, fapt care a provocat grave perturbații circulației monetare din țara noastră („...aurul a fost gonit din țară, parte din argintul nostru național a trecut în Bulgaria și în locu-i a invadat zecimi [zecii] de milioane de ruble pe piețe astfel că aproape singura circulațiune monetară a României devenise aceea a rublelor" — *Curierul financiar*, nr. 50, 7/19 decembrie 1880 — în : C. I. Băicoianu, *Istoria politicii noastre monetare și a Băncii Naționale*. Acte și documente, vol. II, partea a II-a, primul volum de anexe, București, 1939, p. 23).

¹⁰² Bacalbașa se referă la noul curs al rublelor rusești în țara noastră, decretat de D. A. Sturdza, ministru secretar de stat la Departamentul de Finanțe, la 17/29 ianuarie 1879, prin care se revenea la valoarea reală a acestora (1 rublă de argint = 3,70 lei în loc de 4 etc., monedele de argint de 30, 20, 15 și 10 copeici încetînd de a mai avea „curs legal și obligatoriu" — cf. MOF, nr. 14, 18/30 ianuarie 1879, p. 257). Deși așteptată de mai multă vreme, măsura a surprins totuși deoarece „nimeni nu credea, nimeni nu se aștepta ca aceasta să se facă deodată, pe neașteptate, fără nici un fel de termen" (*Pressa*, 20 ianuarie 1879, cf. C. I. Băicoianu, *op. cit.*, p. 24). Rublele de argint au mai circulat legal în România pînă la 27 noiembrie/9 decembrie 1880 cînd s-au schimbat la un curs scăzut (1 rublă = 3,50 lei), inclusiv pe monede românești de argint de 5 lei care aveau curs legal în străinătate, monede confecționate prin topirea urgisitelor ruble (pînă la sfîrșitul anului 1880 au fost retrase ruble în valoare totală de 34 575 800 lei — cf. Costin C. Kirîțescu, *Sistemul bănesc al țelului și precursorii lui*, vol. I, Ed. Academiei, București, 1964, p. 198). V., mai departe, p. 51 și nota 9, p. 61 ; p. 77 și nota 28, p. 85.

Anul 1879

[Diverse. Acordarea drepturilor politice la evrei.
Răscumpărarea căilor ferate.]

[Diverse]

Anul 1878 s-a încheiat asupra unei mari deziluzii și cu o însemnată îngrijorare.

România nu primise tîrgul ce-i oferea Rusia. Generalul Ignatief, fostul ambasador al Rusiei la Constantinopole, fusese trimis de către țară cu o scrisoare pentru regele Carol. În această scrisoare țarul făcea stăruințe ca România să înapoieze Rusiei de bunăvoie cele trei județe basarabene, în schimb dădea României oricîtă întindere de pămînt ar fi dorit în Bulgaria. Dar oferta a fost respinsă de toată lumea.¹

Rămăseseră acum pe spatele României chestiunea evreie.²

Alianța israelită ținuse la Paris o întrunire în prezența Congresului din Berlin; subiectul: drepturile politice ale evreilor în România și Bulgaria.

O delegațiune fu trimisă la Berlin, care vizită, pe rînd, pe toți plenipotențiarilor puterilor și pe lîngă toți stăruia cu mijloacele pe care această alianță știa să le întrebuinteze.³ Rezultatul a fost că acest congres a dat drepturi depline evreilor.

De altfel, Congresul din Berlin n-a mulțumit pe nimeni pe deplin, afară de Anglia care, după spusa unui diplomat „păcălise și pe Rusia și pe întreaga Europă“.

Anul începe la Teatrul Național cu o piesă originală a lui B. P. Hasdeu, intitulată *Trei crai de la răsărit*. Comedia are mult succes, critica o compară cu *Les Précieuses Ridicules* a lui Molière. Această piesă este o satiră împotriva celor cari poceau limba română. Musiu Jorj, franțuzitul, Numa Consule, latinistul și Petrică, băiatul de prăvălie care vorbește românește pe șleau.⁴ Piesa se încheie cu o tiradă în versuri, spusă de Petrică, și care se termină astfel:

Sucînd limba românească,
Strîcînd graiul strămoșesc,
După moda franțuzească
Sau cu modul letinesc,

¹ Vezi notele explicative la sfîrșitul capitolului, începînd cu p. 58.

Ne-am strîns mințile cu fracul
Și simțul ne-am îmbrăcat
Cu haina de unde dracul
Copiii și-a întărcat !
Românimea, cît trăiește,
Graiu nu și-l va lăsa,
Să vorbim, dar, românește ! :
Orice neam cu limba sa !⁵

Factura piesei, naivă, adevărată reprezentare intelectuală a vremii, a plăcut, totuși, unui public restrîns, singurul public care exista la vremea aceea. Apoi era numele lui Hasdeu.

Dar Teatrul Național nu merge prea strălucit bănește, de aceea direcțiunea hotărăște să dea în sezonul iernii 6 baluri mascate. Era o inovațiune.⁶

Tot în anul 1879 s-a deschis grădina de vară cu teatrul din curtea oțelului Dacia. Acel teatru, unde se dedeau atunci spectacole de varietăți, a avut ceasurile lui de izbîndă, dar, mai ales pentru acea vreme, teatrul erea prea departe de centru. Puțina lume care venea la teatru — aceeași și tot aceeași — se depărta cu greu de centru, adică de spațiul cuprins între grădina Episcopiei și Bulevard, plus strada Academiei, pe aceeași întindere. Tot ce era mai departe era excentric.

Direcțiunea acestui teatru o avea artistul I. D. Ionescu.⁷

Preocuparea pentru revizuirea Constituției începe să prindă pe oamenii politici, preocupare foarte serioasă fiindcă trebuiau alese Camere constituționale în cel mai scurt timp, spre a revizui Art. 7 din Constituție.

La Senat, după declarația primului ministru, se alege o comisiune compusă din Dimitrie Ghica, C. Bosianu, B. Boerescu, Al. Giani, N. Voinov, P. Carp și C. Cornescu, care să studieze chestiunea și să prezinte un raport.⁸

Dimitrie Sturdza, noul ministru de Finanțe, stîrnește împotriva lui o mare furtună; el scade valoarea rublelor. Toți deținătorii de ruble, adică toată lumea, sunt furioși.

Iată cum au fost scăzute monedele de argint rusești.

Rubla, de la 4 lei la 3,70.

Jumătatea, de la 2 lei la 1,85.

Sfertul, de la 1 leu la 92 bani.

Aceasta este ultima scădere, după care a urmat demonetizarea.⁹

Senatul și Camera declară că este loc a se revizui Art. 7 din Constituțiune. La Senat raportorul declarațiunii este P.P. Carp iar la Cameră este Dimitrie (Tache) Giani.¹⁰

Este de observat că numai bătrînii conservatori nu iau parte activă la această lucrare.

Pe cînd conservatorii din centru (D. Ghica — B. Boerescu) stau bine cu partidul liberal, pe cînd Petre Carp este un independent și-l vedem în Senat raportor al declarațiunii pentru revizuirea Constituției, bătrînii conservatori, precum Lascăr Catargiu și Manolachi Costache sunt în opoziție ireductibilă. Partidul conservator se firimițează pe zi ce trece. ¹¹*

Acordarea drepturilor politice la evrei

La 25 februarie se inaugurează noua fabrică de chibrituri în fața domnitorului. Discursul, din partea fondatorilor, îl citește Vasile Boerescu.

Fabrica este aceea ce o vedem la Filaret, iar fondatorii ei au fost: Dimitrie Ghica, B. Boerescu, G. Cantacuzino, general Ion Florescu, G. Vernescu, Gr. Cantacuzino, Ion Alexandrescu, C. Boerescu, D. Gobart, George Filipescu. ¹²

După cum pot vedea cititorii, pe vremea aceea numai românii contribuiau pentru asemenea creațiuni economice și de interes național. Neoromânii nu existau încă.

Senatul și Camera, după lungi și pasionate dezbateri, votează că este loc să se revizuiască Art. 7 din Constituție. ¹³ Dar pasiunile se ciocnesc.

În toată țara, un puternic curent antievreesc se afirmă, mai cu seamă în Moldova. Opinia generală este protivnică revizuirii și acordării de drepturi politice evreilor.

Toată puternica popularitate a lui Ion Brătianu abia este de ajuns pentru ca să țină în frîu surescitarea populară. Opoziția, deși foarte divizată, amenință să aibă succese.

Această opoziție de mai multe nuanțe și chiar unii care sunt foarte aproape de guvern vor să profite de ocazie pentru a zdruncina guvernul. Astfel la Senat Dimitrie Ghica, Petre Carp, Vasile Boerescu, Mihail Kogălniceanu cer, într-o lungă discuție, formarea unui minister de coaliție a partidelor pentru ca revizuirea Constituției să se poată face fără primejdia revoluției. ¹⁴ Dar Brătianu nu primește.

În sfîrșit, la 25 martie Parlamentul e dizolvat. ¹⁵

Este interesant să dăm cifrele sumelor cheltuite cu rezebelul din 1877—78.

Cu rezebelul propriu-zis, în anii 1876, 77 și 78 s-au cheltuit 48 181 233 lei, iar cheltuielile din cauza războiului s-au urcat la 9 285 704 lei. ¹⁶

Cît de departe suntem de nenumăratele miliarde ce ne-a costat războiul din 1916.

Agitația electorală începe în toată țara. Deși partidul conservator era îmbucătățit, totuși în București se alege comitetul electoral central compus din conservatori și centriști.

Membrii acestui comitet sunt: prințul D. Ghica, general I. E. Florescu, Vasile Boerescu, G. Cantacuzino, [D.] P. Vioreanu, general Chr. Tell, George Filipescu, Al. Orăscu, prințul Al. Știrbey, Al. Catargi și Nicolae Ioanid. ¹⁷

Un însemnat fapt economic se produce: în ziua de 6 aprilie guvernul reziliază contractul cu Societatea Monopolurilor Tutunurilor și intră în posesia acestui monopol. ¹⁸ De aci și pînă la organizarea actuală a monopolurilor nu este decît un pas.

Dimitrie Cariagdi este ales primar al Capitalei. El prezintă și face să se voteze un credit de 15 milioane lei, trebuincioși la rectificarea și canalizarea Dimboviței. ¹⁹

În vederea alegerilor încep mari schimbări în personalul administrativ superior, astfel prefectul de poliție din București, Radu Mihai, e mutat la Iași, iar locotenent-colonel Candiano Popescu e numit la București în locul lui Radu Mihai. Trimeterea lui Radu Mihai la Iași era motivată de faptul că opoziția conservatoare era foarte tare acolo. ²⁰ Dar Radu Mihai, oricît era el de tare elector, n-a avut nici un succes. Conservatorii s-au ales pe toată linia.

Alegerile dau majoritatea de 2 treimi necesară guvernului pentru revizuire, dar opoziția înregistrează succese mari. De pildă, la Colegiul I de Senat din 30 mandate, 2 sunt îndoite ²¹, opoziția de toate nuanțele ia 17 mandate iar guvernul numai 11. Toți frunțașii opozițiunii intră în Parlament, unde lupta va fi foarte grea. Dar și foarte mulți dintre liberali, precum și dintre acei cari s-au ales cu voturile liberalilor — precum Gheorghe Vernescu la Ilfov — vor vota contra guvernului.

Aceste alegeri au făcut dovada că partidul conservator, deși divizat, era o mare forță. Din acel moment liberalii s-au gîndit la revizuirea legii electorale pentru ca să desființeze Colegiul I, cel prea conservator. ²²

Dar, ceea ce a ajutat mai ales partidului conservator și întregii opoziții, era chestia evreie; țara era împotriva acordării drepturilor politice, era contra revizuirii Art. 7, cerută de guvern. Adică impusă de Tratatul de pace. ²³ Prin urmare, oricine făgăduia că va vota împotriva revizuirii, avea toți sortii ca să fie ales.

Evreii au făcut și urmează să facă o întinsă propagandă pentru izbînda cauzei lor în România; printre alte întrebuintări a energiei și, bineînțeles, a bogatelor resurse ce au, a fost și punerea la contribuțiune a autorității profesorului de la Universitatea din Heidelberg, doctorul Bluntschli.

Bineînțeles, Bluntschli ia, cu toată căldura, apărarea evreilor, susținînd teoria destul de excentrică cum că „baza statului civilizat modern este egalitatea politică a tuturor confesiunilor“.

Consultațiunii doctorului evreu de la Heidelberg a răspuns atunci, într-o serie de articole bine documentate, ziarul *Augsburger Allgemeine Zeitung*.²⁴

Camerele se întrunesc și încep discuția asupra revizuirii Art. 7 din Constituție. La Cameră se prezintă două propuneri, una care admite revizuirea în condițiile arătate în text, cealaltă care declară că „cît pentru acum, nu este loc pentru revizuirea Art. 7 din Constituție“.

Această propunere este semnată, între alții, de Nicolae Blaremburg, Iacob Negruți și filozoful Vasile Conta.²⁵

Este interesant de transcris aci o parte a motivației acestei propuneri :

„Considerînd în fapt că evreii, preținșii persecutați, departe, o mai repetăm, de a emigra din țara noastră ca să fugă de preținsa persecuțiune, din contra, numărul lor crește neconținut prin mulțimea ce năvălește zilnic aci, părăsind chiar și acele țări în care ei se bucur de toate drepturile civile și politice, și prin [insuși] această emigrare dau înșși ei cea mai formală și mai eclatantă dezmințire calomniilor de netoleranță religioasă a românilor, sistematic răspîndite în Europa ;

Considerînd că numele de evreu nu este numai acela al unei secte, dar și a unui neam care, deși risipit pe întreaga suprafață a globului are, însă, trecutul, tradițiunile și aspirațiunile sale proprii, la care n-a înțeles niciodată să renunțe, precum o dovedește experiența, chiar în țările unde ei nu sunt decît într-un număr cu totul restrîns, necum la noi, unde pe alocurea ei reprezintă două treimi din numărul total al populațiunii ;

Considerînd că un Stat, pentru a fi bine constituit, trebuie să aibă cetățeni din o singură rasă, sau cu dispozițiuni de a se contopi pentru a forma un element omogen ;

Considerînd că evreii stabiliți în România se află în condițiuni morale care-i împiedică de-a se asimila și [a se] contopi cu națiunea română ;

Considerînd că evreii din România, prin numărul lor zdrobitor, prin emigrațiunea lor neconținută, prin tendința lor de a forma în România stat în stat, prin solidaritatea lor cu toți evreii din celelalte părți ale lumii cu care conspiră pentru formarea unui stat ebraic pe malurile Dunărei, amenință de a subplanta națiunea română, în loc de a se asimila cu dînsa, ceea ce constituie pentru noi un pericol de distrugere și că stat și ea națiune ;

Considerînd că : în fața acestei tendințe [manifeste] de-a constitui ceva distinct și a invaziunii continue și uriașe la care suntem expuși din partea acestui neam, suntem, față cu dînsul, în cazul de legitimă apărare a neamului nostru, bazat pe dreptul ce-l are orice ființă individuală sau colectivă de a pune propria sa viață mai presus decît poftele altuia ;

Considerînd că a admite aceste pretențiuni ale Alianței israelite universale și aceea ca legile să ni se impună din afară este tot una cu a abdica ca Stat și ca națiune, că concesiunile făcute astăzi, în aceste condițiuni umiltoare, ar fi sancționarea unor altor pretențiuni latente care mîine vor deveni la rîndul lor exigibile ; căci, deschizînd ușa intervențiunii străine, cine ne poate spune unde se vor opri mai tîrziu pretențiunile nedrepte din afară ?

Etc. etc.

Declară că nu e loc, cît pentru acum, la revizuirea Art. 7 din Constituțiune.“²⁶

Dar evreii sunt neobosiți ; Alianța israelită universală lucrează energie pe lingă toate cabinetele cerînd, stăruind ca să se impuie României soluționarea grabnică a problemei.²⁷ Dar la București Parlamentul nu se grăbește deloc.

Opoziția împotriva revizuirii Art. 7 este din ce în ce mai puternică, așa că guvernul vede că nu are cele două treimi.

La sfîrșitul lui iunie se întrunesc la Paris ambasadorii Franței, Angliei, Germaniei și Italiei, spre a găsi soluția care să impuie României revizuirea Art. 7.

Alianța israelită zorea de la spate. Puterile, negăsind soluția, Austria ia asupra-și ca să intervie la București în mod amical. Adăugăm că Anglia, Franța, Germania și Italia condiționase recunoașterea independenței României de revizuirea Art. 7.²⁸

În timpul acestă, presa evreiască din Austro-Ungaria este foarte violentă împotriva României, în special împotriva opoziției care nu voia să revizuiască.

Toată presa evreiască, sau inspirată, sau subsidiată de evrei tună.

În cele două Camere opoziția contra revizuirii e atât de mare că la începutul lui iulie C. A. Rosetti își dă demisia de la președinția Camerei iar Ion Brătianu declară că va demisiona și el.

C. A. Rosetti este reales președinte în aceeași ședință, cu 73 voturi, dar sînt și 42 abțineri. Cele două treimi lipsesc guvernului. A doua zi, Ion Brătianu demisionează.²⁹

Domnitorul însărcinează pe Constantin Bosianu, președinte al Senatului, să formeze un cabinet cu Gheorghe Vernescu, dar Bosianu refuză. În fața acestui refuz, tot Ion Brătianu e însărcinat cu formarea cabinetului, cu condiția de a forma un cabinet de colaborare cu elemente de mai multe nuanțe.³⁰

Cabinetul e astfel constituit : Ion Brătianu, președinte și Lucrări Publice, M. Kogălniceanu, Internele, Nicolae Krețulescu, Cultele, Vasile Boerescu, Externele, Anastase Stolojan, Justiția, Dimitrie Sturdza, Finanțele, colonelul Dimitrie Lecca, Rezbelul.³¹

Cu chipul acesta opoziția conservatoare este slăbită și dezorganizată. Centrul s-a deslipit definitiv de dreapta și a trecut în partidul liberal.

În același timp Camerele sunt prorogate pentru o lună pînă la 11 august.

În timpul prorogărei, numai presa mai participă la luptele politice, ministrul de Externe, Vasile Boerescu, pleacă în misiune în străinătate spre a pleda cauza României pe lingă cabinetele europene.³²

Înainte de intrarea lui Kogălniceanu în cabinet, făcuse senzație și fusese mult exploatăată de opozițiune o acuzațiune îndreptată împotriva lui și a lui Simion Mihălescu, fruntaș liberal și fost prefect de poliție în

seara istorică de 11 martie 1871; acuzația era cum că ar fi fost plătiți de către un oarecare antreprenor rus, anume Varșavsky, spre a-i pune la dispoziție, prin rechiziție, vreo 300 care țărănești.

Denunțarea o face un oarecare Moldoveanu, care declară, prin ziarle opoziției, cum că el însuși a plătit mita. Afacerea ajunge, firește, la Parchet, dar... rezultatul anchetei se pierde în noaptea timpurilor.³³

La teatrul Dacia, un fenomen apare. Este americanul James Swone care, într-un acvarium plin cu apă limpede, intră, se scufundă, scrie, bea, mănincă și fumează, timp de 5 minute.³⁴ Care era „trucul“ acestui scufundător care a izbutit să fumeze în apă, nimeni nu a putut afla.

La teatrul de vară Guichard joacă Păscaly în drama *Sărmanul artist*.³⁵

Îndată după formarea noului minister, Mihaıl Kogălniceanu trimite prefectilor o foarte lungă circulară, în care începe prin a le spune că ministerul cel nou nu este un minister de coalițiune, ci un minister obținut din fuziunea mai multor elemente ale partidului liberal.³⁶

Din străinătate vin două știri de multă senzație: una este moartea prințului Louis Napoleon, care a fost ucis în rîndurile engleze luptînd contra zulusilor³⁷, cealaltă e retragerea contelui Andrassy din capul ministerului de Externe al Austro-Ungariei.³⁸

Cu moartea prințului Napoleon, cauza imperială primește în Franța o grea lovitură. Prin retragerea contelui Andrassy, influența Ungariei la Viena scade simțitor.

La începutul lunii august, principele Alexandru de Battenberg este investit de către sultan ca prinț domnitor al Bulgariei.³⁹

Pe la jumătatea lui septembrie, Alexandru de Battenberg vine în București spre a face o vizită prințului Carol.⁴⁰

În sfîrșit, după lungi și pasionate discuțiuni, aproape toate partidele cad de acord ca să voteze revizuirea Art. 7 din Constituție.

În Cameră, revizuirea e votată la 6 octombrie cu 132 voturi contra 9; la Senat, în ziua de 11 octombrie, cu 56 voturi contra 2. La Senat a votat contra numai Nicolae Voinov și s-au abținut: Vasile Alecsandri, C. Brăescu și N. Bujoreanu.⁴¹

Îmediat după votarea revizurii și în conformitate cu noul text constituțional Parlamentul a votat naturalizarea a 383 evrei cari au fost sub drapel în timpul războiului.⁴²

Revizuirea s-a făcut cu mare greutate. Cea mai mare parte a deputaților și senatorilor — fie opozanți, fie guvernamentali — fuseseră aleși pe făgăduiala că nu vor vota revizuirea. Apoi era revolta produsă în țară de presiunile Alianței israelite universale și de condiționarea impusă de

marile puteri cum că independența României nu va fi recunoscută pînă ce nu vor fi date drepturi evreilor.

Revoltătoarea silnicie a marilor puteri față de un popor mic și brav care-și cîștigase dreptul la viață prin eroismul fiilor săi impunea parlamentarilor rezistența ce făceau condițiunii impuse. România nu venise la Congresul din Berlin ca să cersească independența. Independența o cucerise ea însăși dinaintea Griviței, la Plêvna, la Smîrdan, la Vidin, pentru această independență ea plătise cu viața a 10 000 ostași și cu Basarabia răpită. Iar marile puteri, pentru rușinea Europei și a veacului, mai impuneau României și drepturi pentru evrei, condițiune cu care numai independența ei erea recunoscută.⁴³

Articolul 7 a fost revizuit, dar a rămas și ura împotriva evreilor.

Răscumpărarea căilor ferate

Altă mare chestiune la ordinea zilei: răscumpărarea căilor ferate. În presă și în cercurile opoziției se ridică critici violente. Deși toată lumea e partizană a răscumpărării, dar se spune că unii liberali au făcut o afacere cu cîștig personal din această operație. Și, în adevăr, pe piața Berlinului, de unde acțiunile erau scăzute la 40, deodată se ridică pînă la 60 valoarea nominală!

Ce se spunea în culise? Se spunea că în Consiliul de miniștri în care s-a hotărît răscumpărarea s-a decis, pe cuvînt de cinste, ca taină absolută să fie păstrată. Aceasta pentru ca statul să poată cumpăra pe nesimțite acțiunile pe preț scăzut.

Deodată, însă, acțiunile se urcă, iar statul e silit să le cumpere la valoarea nominală. Ce se întîmplase?

Se spunea, în cercurile opoziției, cum că unul dintre miniștri cit și un ziarist guvernamental, îndată după hotărîrea Consiliului de miniștri, au trimis la Berlin emisari ca să cumpere cîte acțiuni ale căilor ferate române vor putea. Acești emisari au cumpărat mult în contul celor două personaje politice, dar deșteptarea a fost dată pe piața Berlinului, și acțiunile s-au urcat fulgerător. Cînd a venit rîndul statului ca să cumpere, a trebuit să le cumpere la maximum.

Multă vreme cei doi oameni politici au fost învinuiți că au traficant și s-au îmbogățit spre paguba țării.⁴⁴

În sfîrșit, în decembrie 1879, răscumpărarea a fost votată.⁴⁵

După cum apele Nilului, retrăgîndu-se, lasă în urma lor atîtea elemente germinatoare pentru pămînt, tot așa rușii au lăsat în România germenii socialismului. Nihilismul latent pînă la 1877, devine activ în Rusia, dar a pus piciorul și în România.

Un român basarabean, Nicolae Zubcu Codreanu, își face apariția printre studenții în medicină și începe opera de prozelitism. Dar în eurînd moare și este înmormîntat la Curtea-de-Arges.

În Iași se așază un socialist, anume dr. Russel. În București se lucrează printre studenții în medicină. Cine?... Nu se știe.

Într-o seară, sunt invitat la o întrunire secretă la spitalul Filantropia. Sunt acolo următorii studenți în medicină și în drept: Sabin, Stăucănu, Spiroiu, Frunzescu, Scorțeanu, Manicea, Inotescu și, poate, încă vreo câțiva.

Într-o zi, aflăm că a picat un alt basarabean, Zamfir Arbure, cu care facem cunoștință. În sfârșit, la o întrunire tainică de la spitalul Colțea, facem cunoștință și cu Costică Dobrogeanu.

Dobrogeanu venea din Rusia. În timpul războiului se așezase la Brăila, unde deschisese o spălătorie dar, descoperit de către poliția rusească, a fost ridicat într-o noapte și trimis în Rusia. Printr-o fericită întâmplare, pe cînd era transportat în Siberia, s-a putut evada, a trecut cu o funtă în Norvegia, de unde a revenit în România.

Intrarea lui Costică Dobrogeanu în România a fost începutul adevăratei activități socialiste.

Deocamdată acțiunea se mărginea în cercurile studenților, fiindcă lumea lucrătorilor era cu totul neaccesibilă propagandei.⁴⁶

Epoca dintre anii 1879 și 1884 este fără mare relief. Este epoca care a urmat războiului, epoca de odihnă, de culcare pe laurii câștigați, epoca în care cerul este fără nori și oamenii fără griji.

Partidul liberal este în toată atotputernicia sa.

NOTE

⁴ V. mai sus, nota 11, p. 32—33.

² „Chestiunea evreie” a preocupat în mod deosebit opinia publică românească în a doua jumătate a secolului trecut și a o ignora înseamnă a lipsi cititorul de azi, mai puțin familiarizat cu problemele istoriei moderne românești, de posibilitatea înțelegerii mai nuanțate și mai exacte a vieții social-politice a vremii, precum și — printre altele — a modului cum această „chestiune” complicată s-a oglindit în opera publicistică a unor mari scriitori (Eminescu, de pildă). După 1835, în Țările Române s-a înregistrat o creștere simțitoare a numărului de evrei, stabiliți aici după ce trecuseră de regulă clandestin granița, venind din Rusia țaristă (din Podolia), de unde fugiseră pentru a scăpa de persecuțiile religioase sau din Galiția poloneză, aflată sub stăpînire austriacă, de unde, erau alungați de condițiile mizere de viață. În nordul Moldovei îndeosebi, ei acaparaseră în foarte scurt timp aproape în totalitate micul comerț orașenesc, cămătăria practică primitiv și desfacerea băuturilor spirtoase în mediul rural (așa cum menționa, de altfel, P. S. Aurelian într-un foarte judicios articol din 1879 în care se pronunța în favoarea „suprimării barierei ce se pune împămîntenirii celor de rit necreștin”: „Mai tot comerțul a fost acaparat de această populație de proveniență streină, cu apucături și deprinderi streine. Astăzi se poate zice că mai nici o tranzacție nu este posibilă în Moldova fără mijlocirea unui evreu. Ei sunt stăpîni pe toată mișcarea economică, ei urcă și scad prețurile, ei determină curentul mișcării comerciale... Măcelării, brutării, băcăni, restaurante, circumi, comerțul cu fructe, în fine vînzarea celui mai mic obiect de consumație, pînă și apa de băut este privilegiul evreilor... Aceea ce oamenii obișnuiesc a numi clasa de mijloc este mai preste tot locul compusă din israeliți” — P. S. Aurelian, *Cronica științifică, Revista științifică*, an. X, nr. 9, 15 iunie 1879, p. 129—130). Se afirma în epocă, în 1869, că numai în 15 ani numărul evreilor care-și găsiseră un adăpost binevoitor în România se împătrise („...n'oublions pas que le nombre des juifs en Roumanie a plus que quadruplé dans le cours des quinze dernières années” — *La question des israélites en Roumanie*, Paris, 1869, p. 10), sau, în orice caz, crescuse cu 200 000 de persoane, între anii 1862—1872.

(Dimitrie Frunzescu, *Dictionar topografic și statistic al României*, București, 1872, p. XVI), ajungînd, după unele estimări nu foarte precise, la cca. 400 000 (la o populație totală de cinci milioane de locuitori). În aceste condiții, după cum preciza Mihail Kogălniceanu, unul dintre cei mai lucizi oameni politici români ai vremii, „ceștiunea israeliților din întru nu este o prigonire religioasă, ci este o ceștiune națională și economică...” (Mihail Kogălniceanu, *Opere*, vol. IV, *Oratorie*, II, 1864—1878, partea a II-a, 1868—1870, ediție îngrijită de Georgeta Penlea, Ed. Academiei, București, 1980, p. 358). Se impunea, așadar, potrivit spiritelor celor mai luminate ale vremii, ca drepturile civile și politice să fie acordate treptat, fără nici un fel de discriminare de ordin religios, potrivit uzanțelor constituționale numai acelor evrei care doreau sincer aceasta și dovedeau atașament față de patria adoptivă, urmînd ca evreilor sosiți de curînd în țară și care nu cunoșteau limba română, n-aveau adeseori domiciliu stabil, nu practicau o meserie utilă, nu vroiau să satisfacă serviciul militar etc. să li se condiționeze „împămîntenirea” de dovedirea prin fapte, în timp, a năzuințelor lor de a deveni cetățeni români, așa cum, de altfel, se procedea și astăzi în toate țările civilizate. Pornind de la aceste principii, guvernul prezidat de Lascăr Catargiu (din care făceau parte și liberalii radicali I. C. Brătianu și C. A. Rosetti), prezentase spre dezbateri și aprobare în Adunarea României, în iunie 1866, proiectul de Constituție a României, în care Articolul 6 prevedea — în spiritul principiilor democratice promovate de revoluționarii pașoptiști — că deosebirile de credințe religioase nu pot constitui o piedică în calea obținerii cetățeniei române („Însușirea de român se dobîndește, se conservă și se pierde potrivit regulilor statornicite prin legile civile. Religiunea nu poate fi un obstacol la împămîntenire” — *Monitorul, jurnal oficial al Principatelor Unite — România*, 22 iunie/4 iulie 1866, p. 604—605). Dar, sub presiunea deputaților moldoveni din „Fracțiunea liberă și independentă” și a unei neinspirate manifestații de stradă la care au luat parte, la 18/30 iunie 1866, la chemarea lui Cezar Bolliac, circa 300—400 de elemente turbulente, care s-au agitat în jurul localului Adunării Constituante, guvernul a fost nevoit — și de teamă că eventualele tulburări ar putea sluji ca pretext pentru intervenția unor puteri străine în România — să declare, prin vocea ministrului de Finanțe, I. C. Brătianu, că renunță la formularea inițială a Articolului 6. În forma amendată, Articolul 6, devenit Articolul 7 din Constituția României prevedea, contrazicînd principiile democratice care au stat la baza elaborării ei, discriminări cu caracter religios privind obținerea cetățeniei române, discriminări care vizau grupurile de populație necreștine: evrei și — după 1878 — și mahomedani, aflate pe teritoriul țării noastre („Însușirea de român se dobîndește, se conservă și se pierde potrivit regulilor statornicite prin legile civile. Numai streinii de rituri creștine pot dobîndi împămîntenirea” — *MOF*, nr. 142, 1/13 iulie 1866, p. 637). Această concesie, făcută sub presiunea unor elemente ireponsabile și a unor oameni politici lipsiți de simțul realității a creat serioase dificultăți tinărului stat român care a fost învinuit — fără temei — în anii următori, de unele puteri străine sau de organizații de peste hotare (precum „Alianța israelită universală”, fondată în 1860 la Paris, cu concursul lui Adolphe Crémieux, fost ministru de Justiție în guvernul revoluționar francez de la 1848); că promovează pe plan intern o politică de discriminare rasială, pe criterii religioase. Răspunsul argumentat la aceste învinuiri l-a dat, printre alții, și B. P. Hașdeu, într-o serie de articole publicate în *Românul* și redate apoi într-o broșură: *Istoria toleranței religioase în România* (1868), în care a demonstrat cu argumente istorice irefutabile toleranța manifestată de poporul nostru, în ceea ce privește exercitarea credințelor religioase, din cele mai vechi timpuri, precum și spiritul său tradițional de ospitalitate. Pornind de la formularea amintită a Articolului 7 din Constituția României, Congresul de la Berlin, la propunerea ministrului de Externe al Franței, Waddington, a condiționat recunoașterea de către marile puteri a independenței țării noastre și de înlăturarea oricăror discriminări cu caracter religios, cerință precizată astfel în Articolul 44 al Tratatului de pace: „În România deosebirea credințelor religioase și a confesiunilor nu va putea fi opusă nimănui ca un motiv de excludere sau de incapacitate în ceea ce privește bucurarea de drepturi civile și politice, admiterea în sarcini publice, funcțiuni și onoruri sau exercitarea diferitelor profesii și industrii în orice localitate ar fi. Libertatea și practica exterioară a oricărui cult vor fi asigurate tuturor supușilor pămînteni ai statului român precum și străinilor și nu se va pune nici un fel de piedică atît organizației ierarhice a diferitelor comunități religioase, cît și raporturilor acestora cu capii lor spirituali. Naționali tuturor puterilor, comercianții sau alții vor fi tratați în România fără deosebire de religie, pe piciorul unei desăvîrșite egalități” (traducere din epocă în: *Documente*

privind istoria României. Războiul pentru Independență, vol. IX, Ed. Academiei, București, 1955, p. 382); această imixtiune umilitoare a marilor puteri în afacerile noastre interne n-ar fi avut loc dacă în 1866 Articolul 7 al Constituției românești³ ar fi fost adoptat în redactarea inițială propusă de liberalii radicali, așa cum menționa, de altfel, cu multă dreptate și istoricul de origine franceză Frédéric Damé: „Si le cabinet du 10/22 mai 1866 n'avait pas reculé devant les bandes de C. Boliac, la Roumanie n'avait pas été forcée par l'Europe en 1878 modifier sa Constitution” (*Histoire de la Roumanie contemporaine, 1822—1900*, par Frédéric Damé, Paris, 1900, p. 169, n. 1).

³ Potrivit mărturisirilor făcute de el în Adunarea Deputaților, I. C. Brătianu s-a întâlnit în timpul Congresului de la Berlin cu reprezentanții „Alianței israelite”, printre care și Cohen, directorul general al acesteia, și i-a asigura că România va revădea Articolul 7 din Constituție, în aceste condiții nemaifiind necesară, după opinia sa, ridicarea „chestiunii israelite” în fața înaltului for european („Noi cei dinții suntem interesați să ștergem Art. 7 din Constituția noastră — le-ar fi spus Brătianu în încheiere — căci el face coreligionarilor dv. o situațiune privilegiată în România. În adevăr, ca ministru de Finanțe am putut constata că asupra zecii indivizi care călcau legile financiare, opt cel puțin erau israeliți și numai doi creștini. Creștinilor le aplicam amenzi ce le impune legea; israeliților însă, dacă îndrăzneam să ating unul sau doi din opt era lucru mare, pentru că mă temeam că toată Europa are să strige: persecuțiune religioasă” — *Adunarea Deputaților. Ședința de la 25 februarie 1879*, MOF., nr. 47, 28 februarie/12 martie 1879, p. 1287).

⁴ „În frumoasa comedie *Trei crai de la răsărit*, care a fost jucată cu atîta succes la Teatrul cel Mare în săptămîna trecută. B. P. Hasdeu ne înfățișează, ca Molière în *Les Précieuses Ridicules* și în scenele de căpetenie din *Les Femmes Savantes*, trei tipuri deosebite de români, desemnați cu mină de maestru, dintre care două, Măsiu Jorj și Numa Consule se întrec care de care să poacăscă limba română” (Fr. Damé, *Limba românească*, ROM., 14 ianuarie 1879, p. 39).

⁵ Am verificat citatul, reprodus de Bacalbașa din numărul amintit al *Românului*, cu vol. *Trei crai de la răsărit*, comedie în 2 acte, București, 1879, p. 58. Premiera piesei — care inițial purtase titlul *Orthoerozia* — a avut loc marți 2/14 ianuarie 1879, ea reprezentîndu-se, în continuare, în luna ianuarie, încă de trei ori, ceea ce constituia un veritabil succes pentru vremea aceea.

⁶ La sfîrșitul anului 1878 și la începutul anului 1879 Teatrul Național bucureștean — în lipsa unor subvenții din partea statului, care i-ar fi oferit echilibrul financiar necesar — trecea prin serioase momente de criză, încasările realizate nefiind îndestulătoare pentru acoperirea cheltuielilor și asigurarea unei existențe demne actorilor; în aceste condiții, directorul general al teatrelor, Ion Ghica, a inițiat organizarea, în timpul carnavalului din iarna anului 1879, a șase baluri mascate, în zilele de sîmbătă (6, 13, 20, 27 ianuarie, 3 și 10 februarie), apelînd la concursul „orchestrei complete” a Operei italiene (dirijată de Ludovic Wiesl) precum și a muzicii militare (ROM., 8, 9, ianuarie 1879, p. 19). Dar, în ciuda așteptărilor optimiste, doar unul dintre balurile mascate a adus beneficii (cel de la 3/15 februarie 1879 — Masoff, *Teatrul românesc*, III, p. 73).

⁷ Noul „teatru de vară” de la Dacia s-a deschis „marți la 1 mai” 1879, directorul acestuia, I. D. Ionescu anunțînd publicul prin intermediul presei că teatrul său „va întrece tot ce posedă pînă acum Bucureștii în genul acesta, putînd rivaliza cu cele mai mari stabilimente teatrale din Paris, Londra și Viena” (TEL., 29 aprilie 1879, p. 3; ROM., 30 aprilie, 1 mai 1879, p. 407). În vara anului 1879 el s-a bucurat — contrar afirmațiilor lui Bacalbașa — de o mare afliuență de public, potrivit unei aprecieri pe care o presupunem obiectivă, extrasă din paginile *Telegrafului*: „Sunt multe lucruri de văzut în grădina d-lui Ionescu din curtea hotelului Dacia. Începînd de la aranjamentul grădinii și pînă la scamatoriile d-lui Boscu, altfel unice în felul lor, e încă de văzut doi gimnaști excelenți și un echilibrist perfect. Dar mai presus de toate, orchestra d-lui [Ferdinand] Schipeck, deși e mică la număr, e tot așa de bună ca și celelalte mari. E multă și variată lume, în toate serile, în acea grădină; am putea zice chiar că lumea e mai variată decît scena” (S., *Cronica grădinilor*,

TEL., 9 iunie 1879, p. 2—3). Grădina era cochet amenajată, dispunînd de „două rînduri de loji cu intrări separate”, de locuri la stal „numerate” și, de asemenea, de locuri „împrejurul meselor”, fiind luminată „strălucitor” cu „peste 2000 de becuri” cu gaz.

⁸ La începutul anului 1879 Camerele Legiuitoare ale țării au fost chemate să se pronunțe în legătură cu clauzele Tratatului de la Berlin care impuneau modificarea Articolului 7 al Constituției noastre, adevărată imixtiune în treburile interne ale unui stat liber, resimțită dureros de către opinia publică românească (și în acest sens sînt relevabile observațiile lucide ale lui Titu Maiorescu, care a rostit, în epocă, alături de Kogălniceanu, punctele de vedere cele mai echilibrate asupra acestei delicate probleme: „... am fost foarte dureros atins cînd am văzut Tratatul de la Berlin amestecîndu-se în această chestie internă a noastră. Eu, care de altmîtrelea sunt de opinie că Art. 7 nu era bine să figureze deloc în Constituția noastră, îmi pare rău că au venit străinii să ne spună ce să facem cu acel articol” — fragment dintr-un discurs rostit în ședința Camerei de la 28 septembrie/11 octombrie 1878, în: Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, II, p. 198—199). Dezbaterile privind această problemă vor începe în Senat la 17/29 ianuarie 1879 cînd primul-ministru I. C. Brătianu dă citire mesajului domnesc și declarațiunii prin care guvernul prezintă „că este de trebuință a se supune revizuirii Art. 7 din Constituțiune” (*Ședința de la 17 ianuarie 1879*, MOF., nr. 14, 18/30 ianuarie 1879, p. 260). În aceeași ședință, la propunerea lui Vasile Boerescu, se alege o comisie — în componența notată corect de Bacalbașa — care urma să indice „punctele de revizuire ale Constituțiunii”, puncte care trebuiau să fie supuse aprobării „Camerelor de revizuire”.

⁹ V. mai sus, p. 30 și nota 102, p. 49. Prin această măsură, din 17/29 ianuarie 1879, se revenea la vechiul curs al rublelor rusești, de dinaintea legii din 10/22 mai 1877 prin care se stabilise un curs al rublelor în țara noastră superior valorii lor reale.

¹⁰ În Adunarea Deputaților, la 20 februarie/4 martie 1879 (D. Giani fiind „raportorul comitetului de delegați ai secțiunilor”) și în Senat, în aceeași zi (raportor fiind P. P. Carp), s-a propus, în urma unei consfătuiri comune ale ambelor Camere ale Parlamentului român, din 17 februarie/1 martie 1879, o simplă declarație, fără motivare, în care se preciza — la sugestia lui P. P. Carp — că „este loc” pentru revizuirea Articolului 7 al Constituției României. Asupra acestei propuneri au urmat în săptămînile următoare, în Adunarea Deputaților și în Senat, vii discuții privind îndeosebi aspectul formal al problemei (dacă declarația să se facă „cu motivare” sau fără etc.) precum și dacă să se revizuiască numai Art. 7 sau mai multe articole din Constituție.

¹¹ Observația lui Bacalbașa este foarte exactă. Dezagregarea grupărilor conservatoare a continuat în cursul anului 1879, mai ales din cauza unor opinii divergente în chestiunea noii formulări a Articolului 7. Astfel, la mijlocul anului, Vasile Boerescu va intra în guvernul Brătianu, iar încă mai dinainte P. P. Carp și o parte a grupului junimist vor sprijini — în problema revizuirii Constituției, așa cum declara în Senat însuși șeful politic al junimiștilor — guvernul liberal („Dacă este vorba a da, în chestia Art. 7 sprijinul nostru leal guvernului, apoi acela l-am promis de mult și astăzi facem onoare cuvîntului nostru...” — discurs din 28 februarie/12 martie 1879, în: C. Gane, *P. P. Carp și locul său în istoria politică a țării*, vol. I, ed. a II-a, București, 1937, p. 222).

¹² Construcția fabricii de chibrituri de la Filaret (îngă București) începuse în iunie 1878; ea era dotată cu 30 de mașini aduse din Franța și Belgia și producea 300 000 de bețe de chibrituri pe zi (țara noastră importa, pe atunci, anual, 5—6 miliarde de chibrituri din Austro-Ungaria în valoare de circa două milioane de lei). Despre importanța constituirii unei negreze industrii naționale se pronunțase foarte lămurit Vasile Boerescu, în discursul rostit cu prilejul inaugurării acestei prime fabrici de chibrituri din România: „Forța unei nații se măsoară în timpii moderni mai ales după puterea sa productivă. Producția industrială este cea mai însemnată, cea

mai sigură și cea mai puțin expusă la fluctuații și la forță majoră. Pătrunși de această realitate economică, trebuie să căutăm și noi a introduce, a încuraja, a stimula o industrie națională în România, țară care pînă acum era numai agricolă" (*Fabrica română de chibrituri de la Filaret*, TEL., nr. 2061, 3 martie 1879, p. 2—3). După dobîndirea deplinei independențe de stat a țării noastre, guvernul liberal a încurajat, printr-o politică protecționistă, crearea unei industrii naționale în România, în acești ani punîndu-se bazele, într-un ritm ceva mai intens, a unei economii moderne românești — de tip capitalist — care a contribuit la dezvoltarea generală a țării în ultimele două decenii ale secolului trecut și la afirmarea ei pe plan european.

¹³ Potrivit prevederilor constituționale (Art. 129 — v. *Addenda II*, p. 263) declarația de revizuire a legii fundamentale a țării trebuia „citită” și „primită” de corpurile legiuitoare de trei ori, la intervale de cite 15 zile. În Adunarea Deputaților votul după a treia „citire” — de către Al. Candiano-Popescu — a declarației de revizuire a avut loc la 24 martie/5 aprilie 1879 (au votat pentru 75 de deputați și contra 28 — *Adunarea Deputaților. Ședința de la 24 martie 1879*, MOF., nr. 71, 27 martie/8 aprilie 1879, p. 1802) iar în Senat în seara aceleiași zile, pe baza raportului lui P. P. Carp (Senatul preciza că „este trebuință de a supune la revizuire Art. 7 din Constituțiune” — declarația fiind aprobată cu 40 voturi contra 6 — *Senatul. Ședința de seară de la 24 martie 1879*, MOF., nr. 82, 11/23 aprilie 1879, p. 2117). Dintre numeroasele intervenții asupra declarației de revizuire, reținem, printre altele, pentru adevărul revelator pe care-l cuprindeau, două: a fostului ministru conservator D. P. Vioreanu („Departamentul am fi ajuns astăzi dacă de la 1830 deosebitele guverne ce s-au succedat în țară încurajau inițiativa individuală și împingeau societatea noastră către comerț și industrie, către nenumăratele profesii și meserii cari ar fi procurat cetățenilor, pe lângă foloase materiale, mijlocul d-ă lupta cu succes contra năvălirii evreilor” — *Senatul. Ședința de la 27 februarie 1879*, MOF., nr. 50, 3/15 martie 1879, p. 1413) și a lui Vasile Boerescu („Trebuie să căutăm cu toții, în mod practic și independent, mijlocul cel mai bun spre a pune în acord Constituțiunea noastră cu Tratatul de la Berlin, salvînd totodată și interesele vitale ale țării” — *Ibid.*, nr. 51, 4/16 martie 1879, p. 1443).

¹⁴ Ideea unui guvern de coaliție, pe care o propunea, printre alții, și Mihail Kogălniceanu (acesta îndemna în ședința Senatului din 9/21 martie 1879: „Să ne unim, să facem un guvern de fuziune” — *Senatul. Ședința de la 9 martie 1879*, MOF., nr. 61, 16/28 martie 1879, p. 1823), nu izvoră neapărat din intenții politicianiste, ci oferea o soluție practică de rezolvare a problemelor la ordinea zilei prin colaborarea mai multor grupări politice, soluție la care, de altfel, s-a recurs în vara aceluiași an.

¹⁵ Dizolvarea Camerelor Legiuitoare a avut loc duminică 25 martie/6 aprilie 1879, urmînd ca în cursul lunii mai să fie aleasă Adunarea Constituantă, menită să discute și să aprobe noua formulare a Art. 7 din Constituția românească din 1866. În mesajul de dizolvare a Parlamentului, citit de domnitor, acesta avea să facă din nou aluzie la dureroasele sacrificii pe care le impusese patriei noastre Tratatul de pace de la Berlin, inclusiv intervenția brutală în problemele interne ale țării: „După rezebel, atunci cînd ea [România] avea dreptul de a se aștepta nu la sacrificiile dureroase ce se impun națiunilor învinse ci la foloasele la cari au dreptul a pretinde acei cari se întorc încununați de succes, ea a avut forța, tot în interesul păcii generale, a-și îneca durerea și s-a resemnat a primi stipulațiile Tratatului de la Berlin” (*Partea oficială*, MOF., nr. 76, 26 martie/7 aprilie 1879, p. 1858).

¹⁶ În ședința Adunării Deputaților din 22 martie/3 aprilie 1879 P. S. Aurelian a dat citire raportului privind „cit a costat pe tezaurul public acest rezebel, împreună cu concentrările pregătitoare și cu ținerea oștirii pe picior de rezebel pînă în august trecut” (1878). Raportorul preciza că suma reală cheltuită efectiv în timpul războiului ar fi fost de 44 milioane lei, „cu totul minimă în comparație cu cheltuielile de rezebel făcut de orice alt stat din Europa”. Dintre sumele mai importante menționăm: cheltuielile de concentrare și de mobilizare; întreținerea armatei pusă pe picior de rezebel; întreținerea prizonierilor turci: 24 892 135; rechizițiuni pentru trebuințele armatei: 12 282 379 lei; efecte de îmbrăcăminte, de echipament, corturi,

linii telegrafice etc.: 3 795 798 lei; transporturi ale oștirii cu căile ferate și închirieri de vapoare pentru transportul „pe Dunărea”: 3 499 920 lei etc. Cheltuielile provocate din cauza războiului se refereau la: menținerea ordinii publice, întreținerea și exploatarea căilor ferate pentru trebuințele armatelor rusești, „pierderile asupra rublelor de hirtie incasate de la armatele rusești” etc. (*Adunarea Deputaților. Ședința de la 22 martie 1879*, MOF., nr. 67, 23 martie/4 aprilie 1879, p. 1767—1768). Menționăm că toate aceste calcule priveau numai cheltuielile înregistrate de Ministerul „de răzbel”, totalul costurilor reclamate de război (inclusiv pagubele materiale provocate de acesta, otrăndele oferite de populație, pensiile pentru văduve și invalizi etc.) s-ar fi ridicat — după unele estimări mai noi — la aproape 500 de milioane de lei (*Istoria militară a poporului român*, vol. IV, Ed. Militară, București, 1987, p. 827).

¹⁷ Comitetul electoral din Capitală și județul Ilfov al „opozității conservatoare și liberală moderată” a fost ales în cadrul unei întruniri ce a avut loc duminică 18/30 martie 1879 în casele lui George C. Filipescu de pe Calea Victoriei; nămele înregistrate de Bacalbașa sînt corecte, cu excepția celui al lui Nicolăe Ioanid: este vorba de Ștefan Ioanide (Bancherul) (*Adunarea electorală*, *Pressa*, an. XII, nr. 63, 19, 20 martie 1879, p. 1). La 30 martie/11 aprilie 1879 „comitetul electoral din București”, a lansat un apel către „domnii alegători” cerîndu-le să contribuie prin votul lor la alegerea unei „adunări de revizuire” cu adevărat reprezentativă „de natură a salva cele mai nobile interese ale națiunii noastre” (*Apel. Comitetul electoral din București către domnii alegători*, *Pressa*, nr. 72, 30 martie 1879, p. 1).

¹⁸ *Rezilierea contractului Regiei Monopolului Tutunurilor*, ROM., 31 martie 1879, p. 295. Statul român prelua Regia Monopolului Tutunurilor — pe care o concesionase în 1872 unei societăți engleze — cu începere de la 6/18 aprilie 1879; director general al Regiei avea să fie numit, la sfîrșitul lunii martie 1879, G. C. Cantacuzino, director general în Ministerul de Finanțe (MOF., nr. 75, 31 martie/12 aprilie 1879, p. 1970), tînar liberal aflat la începutul unei ascensiuni politice rapide. Administrarea de către stat a monopolului tutunurilor s-a dovedit avantajoasă; în cele 8 luni și 24 de zile cît a funcționat în anul 1879 a oferit tezaurului public 8 650 523 lei în loc de 7 040 000 lei, cît ar fi plătit societatea concesionară (MOF., nr. 71, 27 martie/8 aprilie 1880, p. 2112—2113).

¹⁹ Dimitrie Cariagdi a fost ales primar al Capitalei în decembrie 1878. Problema amenajării riului Dimbovița a fost supusă discuției și aprobării Consiliului comunal al orașului București de către I. P. Dumitrescu, „locotenent de primar”, încă în vara anului 1877 (v. mai sus nota 98, p. 48); Bacalbașa și-a reamintit de această problemă pentru că la 16/28 aprilie 1879 domnitorul a promulgat legea — votată de Adunarea Deputaților și de Senat la 24 martie / 5 aprilie 1879 — pe baza căreia „comuna București are facultatea să facă un împrumut provizoriu pînă la suma de 3 milioane lei la Casa de depuneri pentru executarea în parte a lucrărilor celor mai urgente prevăzute în legea din 10 iulie 1878”, lege prin care se acorda Capitalei împrumutul de 15 150 000 lei necesar pentru efectuarea lucrărilor proiectate (MOF., nr. 90, 20 aprilie / 2 mai 1879, p. 2281).

²⁰ Numirile, înregistrate corect de Bacalbașa, s-au făcut printr-un decret purtînd data de 28 martie / 9 aprilie 1879 (MOF., nr. 75, 31 martie / 12 aprilie 1879, p. 1969). Transferarea lui Radu Mihai ca prefect la Iași a avut în vedere și faptul că acesta — fire autoritară — ar fi putut să asigure ordinea în cazul unor eventuale tulburări provocate de discuțiile referitoare la modificarea Art. 7 (*Memoriile*, XV, p. 66).

²¹ Bacalbașa se referă la faptul că doi candidați au fost aleși fiecare în cite două județe diferite, în cazul de față Mihail Kogălniceanu (la Fălciu și Roman) și I. C. Brătianu (la Roman și Suceava).

²² Alegerile parlamentare din mai 1879 au fost cîștigate de liberalii care, avînd interesul ca modificarea Constituției să nu aparțină în exclusivitate partidului lor, au facilitat accesul în noile Camere și a unui număr mai însemnat de reprezentanți ai grupărilor conservatoare și centriste. Dar, într-adevăr, în cadrul Colegiului I de Senat (al moșierimii) opoziția a obținut majoritatea voturilor în 20 de județe din 30,

aici fiind aleși mulți dintre principalii fruntași ai acesteia, printre care : I. Strat, Dim. Ghica, V. Boerescu, Petre Mavrogheni, Lascăr Catargiu, G. Manu, Manolache Costache-Epureanu, Ion Em. Florescu, G. Gr. Cantacuzino, V. Alecsandri, Al. Știrbey, Th. Rosetti. De aceea Senatul avea să fie foarte slab controlat de guvernul liberal. La Iași—după cum precizează mai sus Bacalbașa — liberalii, în ciuda prezenței ca prefect a lui Radu Mihai, care nu era chiar atât de fioros cum l-au înfățișat unii contemporani, au fost înfrinți la toate colegiile, aici fiind aleși : Titu Maiorescu, I. C. Ciupercescu, G. Mărzescu, Iacob Negruzzi, Vasile Conta, Leon Negruzzi ș.a. (ca deputați) ; Petre Mavrogheni și D. Cornea (ca senatori).

²³ „Țara” nu era — așa cum afirmă pripit Bacalbașa — împotriva modificării Constituției în sensul eliminării discriminărilor de ordin religios, devenite anacronice în secolul al XIX-lea, ci își manifesta nemulțumirea — așa cum au precizat și numeroși deputați și senatori în Parlament — în legătură cu faptul că aceste modificări erau impuse la modul ultimativ de marile puteri, care condiționau recunoașterea independenței României de revizuirea Constituției sale („Lăsați la propria noastră inițiativă și la liberul nostru arbitru — preciza Vasile Alecsandri în octombrie 1879, și avea perfectă dreptate — ne-am fi arătat mai liberali, mai mărinimoși în privirea evreilor decât acum, că ne vedem loviți în amorul nostru propriu național, în dreptul nostru suveran de legiferare și apăsați sub presiune streină” — *Senatul, Ședința de la 10 octombrie 1879*, MOF., nr. 230, 11/23 octombrie 1879, p. 6558).

²⁴ Articolele profesorului Bluntschli au fost reproduse de *Românul* din 13, 14, 15 și 16 iunie 1879 sub titlul *Opiniunea juridică a profesorului dr. Bluntschli în chestiunea evreilor din România*. Profesorul elvețian Johann Caspar Bluntschli (1808—1881); unul dintre fondatorii Institutului internațional pentru drepturile omului, precizase — mai exact — că „numai acel stat ar fi civilizat unde drepturile politice nu depind de credințe religioase” (ROM., 13 iunie 1879, p. 556), afirmație cu care ziarul german era, bineînțeles, de acord, dar făcând mențiunea că aceste drepturi nu prea erau respectate nici în statele occidentale : în Spania (unde prin Constituție se acorda ne-catolicilor doar „o toleranță necondiționată”), în Portugalia sau Italia (aici drepturile cistigate de ne-catolici erau „foarte mici și cu valoare foarte problematică”) și, bineînțeles, cu atât mai puțin în Germania („Apoi, dacă un funcționar, de exemplu, ar voi să dea expresiune acestei independențe prin aceea că nu și-ar boteza copiii, această greșită părere despre independență ar fi astfel pedepsită încât ar simți-o amar” — *Ibid.*). Referindu-se la situația concretă din România, autorul articolului — bine documentat — din *Augsburger Allgemeine Zeitung* (apărut în numerele ziarului din 20, 21 și 23 iunie — șt. n. 1879) arăta că guvernul liberal din țara noastră, promovind o politică democratică („In nici o țară din Europa presa nu are atîta libertate și nicăieri în lume cei ce s-ar crede apăsați nu au atât de nemărginită libertate de a se plînge în public ca în România” — ROM., 16 iunie 1879, p. 569) era capabil să rezolve, fără amestecul „Europei”, o problemă complexă pe care cei din afara hotarelor țării nu o puteau înțelege pe deplin („E cutezător — ca să nu ne servim de o expresiune mai aspră — a face reguli pentru viața unui stat din niște principii abstracte de ale căror relațiuni concrete cel ce le-a făcut abia pare a avea idee” — *Ibid.*).

²⁵ Potrivit prevederilor constituționale revizuirea actului fundamental al țării nu se putea face în cadrul Adunării constituante decât în prezența a cel puțin două treimi a membrilor ei, nici o schimbare neputîndu-se adopta „dacă nu va întruni cel puțin două treimi ale voturilor” (Art. 129). Noul Parlament, rezultat al alegerilor din mai 1879, și-a început lucrările la 22 mai/3 iunie 1879, mesajul de deschidere, citit de principele Carol, subliniind cu luciditate necesitatea rezolvării cu calm a stipulațiilor Tratatului de la Berlin, în ciuda ingerințelor pe care și le îngăduia în afacerile interne ale țării noastre : „Preocupat de a pune capăt luptelor care de secol însîngeră Peninsula Balcană și tulbură periodic pacea Europei, Congresul de la Berlin a voit, în noua ordine de lucruri ce creă în Orient, să întemeieze pacea prin suprimarea inegalității diferitelor naționalități și religii. Deși România era cu totul în afara de cercul acestor lupte, totuși, printr-o regretabilă și persistentă confuziune, Europa ne-a înglobat și de astădată în lumea orientală. Art. 7 din Constituțiune dă, din nefericire, o armă — contra noastră — a celor cari aveau interes să prelungească neînțelegera și astfel paraliză acțiunea noastră contra uneltirilor răuvoitoare. Din cauza

aceasta n-am reușit încă pe deplin a convinge diplomația europeană că națiunea română nu a fost niciodată și nu este nici astăzi animată de spirit de intoleranță și că, din contra, ea a împins adesea ospitalitatea pînă la neprevădere...” (MOF., nr. 114, 22 mai/3 iunie 1879, p. 2737). În cursul lunii iunie, în Cameră și în Senat, au fost alese comisiuni care să propună soluții în privința modului de revizuire a Art. 7 din Constituție : acestea și-au expus concluziile la 23 iunie/5 iulie 1879, în Cameră (prin vocea lui Gh. Mărzescu) și la 24 iunie/6 iulie 1879, în Senat (prin vocea lui C. Boerescu), proiectul lor de revizuire fiind trimis în studiul secțiunilor. Acest proiect, cu care guvernul liberal nu era de acord, propunea împămîntenirea pe bază de cerere individuală, un stagiul de zece ani, după care fiecare solicitare era luată în discuție de Parlament, precum și cîteva categorii de persoane care erau scutite de stagiul (*Adunarea Deputaților. Ședința de la 23 iunie 1879*, MOF., nr. 143, 24 iunie/6 iulie 1879, p. 3505). Paralel cu acest proiect, care avea acordul majorității ambelor Camere legiuitoare, s-au formulat și alte propuneri, printre care și aceea reprodusă mai jos de Bacalbașa, citită de Nicolae Blaremburg în ședința Adunării Deputaților din 18/30 iulie 1879, propunere care, nesocotind realitățile politice concrete și dovînd un regretabil spirit de intoleranță se pronunța împotriva revizuirii Constituției „cît pentru acum”. La propunere, făcută inițial de P. Cazimir, C. Ghica, I. C. Ciupercescu, V. Conta, E. Ghica, N. Blaremburg, D. Rosetti-Tetcanu și I. C. Negruzzi au mai aderat ulterior alți 14 deputați, din marea masă fără merite politice deosebite. Această moțiune, ca și aceea — foarte largă — a lui P. P. Carp de a se elimina pur și simplu paragraful restrictiv din Articolul 7 al Constituției au fost respinse de toate secțiunile Adunării Deputaților, precum și de plenul acesteia.

²⁶ *Revizuirea Constituțiunii. Propuneri de soluțiune*, ROM., 20 iunie 1879, p. 575. Am verificat textul cu : *Adunarea Deputaților. Ședința de la 18 iunie 1879*, MOF., nr. 138, 19 iunie/1 iulie 1879, p. 3397, efectuînd toate corectările necesare.

²⁷ Într-adevăr, insistențele Alianței israelite și mai cu seamă prezentarea denaturată a realităților din România, care era învinuită de practicarea unei politici de violență discriminare pe criterii religioase și implicit rasiale au nemulțumit opinia publică românească, încît chiar unii dintre partizanii cei mai lucizi ai revizuirii Articolului 7, precum Titu Maiorescu, se simțeau obligați să-și exprime protestul în legătură cu presiunea nelocală și sîcîitoare care se exercita asupra tinărului stat român : „Sunt amic al evreilor, nu am nici o antipatie în contra lor — preciza Titu Maiorescu în ședința Adunării Deputaților din 10/22 septembrie 1879. Ca amic al evreilor... ca unul care păstrează aceleași sentimente și aceeași atitudine față cu dinșii și astăzi, voi să sfătuesc, pe evrei să nu întindă coarda prea tare în momentul de față. D-lor, eu am găsit foarte nepotrivită, foarte în contra intereselor evreilor din România lupta pe care a deschis-o Alianța israelită în contra noastră. Alta este a ne lăsa pe noi, în pașnică unanimitate, să rezolvăm chestia între evrei și noi și alta este a revolta sentimentul național în noi prin presiuni ce se fac din afară contra noastră” (Titu Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, II, p. 366—367).

²⁸ Informațiile lui Bacalbașa sînt imprecise și lacunare. Cele patru mari puteri occidentale ce nu recunoscuseră independența țării noastre (Germania, Anglia, Franța și Italia), incitate de Germania, care exercita presiuni împotriva statului român pentru a obține condiții cît mai favorabile pentru acționarii germani cu prilejul proiectatei răscurpărări a căilor ferate din România, își exprimau nemulțumirea în legătură cu ritmul lent de rezolvare a chestiunii constituționale menționate în Tratatul de la Berlin. În luna iunie 1879 aceste presiuni s-au intensificat ; au avut loc, astfel, la ambasada Franței din Viena (și nu la Paris, cum susține, eronat, Bacalbașa) mai multe întruniri ale ambasadorilor marilor puteri din capitala Austro-Ungariei (fără participarea Rusiei), cu care ocazie reprezentanții Germaniei și Angliei s-ar fi pronunțat pentru o intervenție fermă a Imperiului Otoman, ca fostă putere suzerană, în vederea aplicării neîntîrziate de către România a Articolului 44 din Tratatul de la Berlin. Totodată, s-a exprimat părerea, comunicată guvernului român, ca acest Art. 44 să fie introdus, pur și simplu, în locul Articolului 7 din Constituția României, fapt care constituia o imixțiune fără precedent și inacceptabilă în legea fundamentală a unui stat suveran. Pe plan internațional, situația guvernului român devenise deosebit de delicată, așa cum se grăbea să-și anunțe superiorii trimisul

nostru la Berlin, Várnay Liteanu, la 16/28 iunie 1879 : „L'Europe occidentale se prépare à vous adresser une note collective. La situation est d'une gravité extrême. Le plus sérieux dangers menaceraient notre pays s'il ne soumettait pas à la décision du Congrès“ (Ministerul Afacerilor Străine, *Documente oficiale din corespondința diplomatică de la 2/14 septembrie 1878 până la 17/29 iulie 1880 prezentate corporilor legiuitoare în sesiunea anului 1880—1881*, București, 1880, p. 54) ; în chestiunea introducerii Articolului 44 în Constituția României, ministrul nostru de Externe, Ion Câmpineanu, ținea să comunice reprezentanților României la Berlin, Paris, Roma și Viena (la Londra nu aveam încă reprezentant), la 6/18 iulie 1879, că : „Le Gouvernement considère l'introduction pure et simple de l'Art. 44 du Traité dans la Constitution comme la plus dangereuse des solutions. Indépendamment des raisons de convenance et de dignité nationale, qui s'y opposent, cela donnerait lieu dans la pratique aux plus grandes difficultés. Chaque Puissance se croirait en droit de commenter nos lois et d'intervenir à chaque moment“ (*Ibid.*, p. 60—61). Cabinetul de la Viena fusese delegat într-adevăr, de celelalte puteri occidentale să intervină „cu sfaturi“ pe lângă guvernul român pentru a grăbi rezolvarea chestiunii constituționale (*Ibid.*, p. 59).

²⁸ Intrucît proiectul de revizuire a Articolului 7 prezentat — ca raportor — de Gh. Mărzescu fusese acceptat de 4 din cele 7 secțiuni ale Adunării Deputaților și depus pe biroul Camerei la 4/16 iulie 1879, C. A. Rosetti și apoi I. C. Brătianu, nefiind de acord cu acest proiect care nu întrunea adeviziunea guvernului liberal, și-au dat demisia, în aceeași zi, primul din funcția de președinte al Adunării Deputaților iar cel de al doilea din aceea de șef al guvernului. C. A. Rosetti va fi reales președinte al Camerei cu numărul de voturi notat de Bacalbașa (*Adunarea Deputaților. Ședința de la 4 iulie 1879*, MOF., nr. 152, 5/17 iulie 1879, p. 3696).

²⁹ Problema alcătuirii unui cabinet de coaliție se pusese, cum am văzut mai sus, încă din luna martie 1879. În cursul lunii iunie 1879 însuși Brătianu, conștient că guvernul său nu va putea să impună revizuirea Articolului 7 din Constituție într-o formulă agreeată de către puterile occidentale, începuse anumite negocieri pentru alcătuirea unui „minister de fuziune“, așa cum nota principele Carol în memoriile sale, la 28 iunie/10 iulie 1879. După demisia cabinetului Brătianu, prințul s-a consultat, la 5/17 iulie 1879, cu I. C. Brătianu, C. A. Rosetti și Const. Boșianu, iar la 6/18 iulie cu I. C. Brătianu, Gh. Vernescu, Gh. Mărzescu, Vasile Boerescu. S-a vorbit în această perioadă de un cabinet prezidat de președintele Senatului, Const. Boșianu sau de Gh. Vernescu, liberal dizident (TEL., 7 iulie 1879, p. 1), dar, după consultări cu principalii oameni politici ai vremii, domnișorul îl încredințează, la 8/20 iulie 1879, tot lui I. C. Brătianu sarcina de a forma noul guvern, cu participarea unor reprezentanți de frunte ai opoziției liberale și centriste : M. Kogălniceanu, N. Krețulescu și Vasile Boerescu, acestuia din urmă rezervându-i-se unul dintre cele mai importante ministere — mai ales în condițiile concrete ale momentului — al Afacerilor Străine. Această remaniere a cabinetului Brătianu, care făcea posibilă o mai grabnică rezolvare a modificării Articolului 7 a determinat, probabil, puterile occidentale să nu mai trimită nota colectivă de intimidare a României, care, după relatării contelui de St. Vallier, ambasadorul Franței la Berlin, ar fi fost redactată de mai multe zile (Memoriile, XV, p. 94—95, însemnare din 10/22 iulie 1879, pe baza unei informări a lui D. A. Sturdza, aflat în misiune la Berlin).

³¹ Noul cabinet I. C. Brătianu a fost instalat la 11/23 iulie 1879, în componența notată corect de Bacalbașa (MOF., nr. 158, 12/24 iulie 1879, p. 3801—3802).

³² Ședințele Camerelor de revizuire s-au ținut inițial cu o lună, până la 11/23 august 1879, „pentru a aduce la cunoștință puterilor europene hotărîrea națiunii“ (MOF., nr. 158, 12/24 iulie 1879, p. 3802). În acest scop noul ministru al Afacerilor Străine, Vasile Boerescu, a efectuat o călătorie mai îndelungată în străinătate, pe următorul itinerar : Viena, Berlin, Petersburg, Paris, Dieppe (unde s-a întâlnit cu marchizul de Salisbury), Roma, informînd cabinetele europene asupra punctelor de vedere ale guvernului român în legătură cu modificarea Articolului 7, inclusiv prin intermediul unui „Mémoire sur la révision de l'Article 7 de la Constitution roumaine“, publicat la Paris la mijlocul lunii august. Imediat după întoarcerea sa, discuțiile asupra revizuirii Constituției au fost reluate, la 4/16 septembrie 1879, în condițiile în care puterile occidentale deveniseră mai puțin intransigente, ca urmare și a concesiilor făcute de România Germaniei în problema răsucupărării căilor ferate (în acest sens e deosebit de concludent comentariul ironic dintr-o scrisoare a tatălui prințului Carol

către acesta, din august 1879 : „Cred că chestia căilor ferate a fost întotdeauna mai importantă pentru Germania și că chestia evreiască e mai mult un pretext decît un scop“ — *Memoriile*, XVI, p. 24).

³³ V. mai sus, p. 29 și nota 97, p. 48. Mărturisirea lui N. T. Moldoveanu apăruse în *Timpu* din 15/27 aprilie 1879 și ea se încadra în campania de compromitere a guvernului liberal, campanie susținută din ce în ce mai inverșunat de către presa conservatoare. Acuzația avea la bază o scrisoare legalizată de notarul din Odessa prin care Varsavsky, „antreprenorul armatei imperiale ruse“ îi comunica lui Evseev Andreevici, intendentul general al aceleiași armate, că l-ar fi costat mulți „bani, timp și osteneală“ pentru „a-l împăca“ pe directorul Ministerului de Interne din timpul războiului, Simion Mihălescu ; în originalul rusesc se pare însă că nu figura cuvîntul *bani*. Pe baza cercetării documentelor în cauză, Parchetul Tribunalului Ilfov va declara, la 30 iulie/11 august 1879 „că nu este caz a se pune în mișcare acțiunea publică contra cuiva“ (MOF., nr. 178, 5/17 august 1879, p. 5189—5190 ; v. și : *Denunțarea Moldoveanu. Ordonanța judeului instructor*, ROM., 8 august 1879, p. 736).

³⁴ *Spectacole*, ROM., 31 iulie 1879, p. 713. Căpitanul american James Swone, supranumit „omul pește“, care trecuse înot, „fără nici un aparat“, canalul Minecii, și-a început reprezentațiile la Teatrul de vară Dacia miercuri 1/13 august 1879 (TEL., 31 iulie 1879, p. 3). Stagiunea estivală a teatrului Dacia se va încheia duminică 9/21 septembrie 1879, dată după care I. D. Ionescu se va deplasa în străinătate pentru a angaja „artiști noi“ în vederea deschiderii stagiunii de toamnă—iarnă, în octombrie.

³⁵ *Teatrul Guichard*, ROM., 26 iulie 1879, p. 696. Prima reprezentație cu drama *Sărmanul artist*, tradusă și prelucrată de Mihail Pascaly, a avut loc joi 26 iulie 1879 ; au urmat spectacole de divertisment facil precum : *Căzăturile*, *Ce știe satul nu știe bărbatul*, *Orbul și nebuna*, *Năucul din amor*. Obosit și bolnav, Mihail Pascaly se afla la sfîrșitul carierei sale (în toamna anului 1878 fusese înlocuit din postul de director de scenă al Naționalului bucureștean, post preluat de vechiul său rival, Matei Milló) ; de altfel, Pascaly va înceta din viață trei ani mai tîrziu, în 1882, la numai 52 de ani.

³⁶ *Circulara d-ului ministru de Interne către domnișii prefecti de județ*, ROM., 29 iulie 1879, p. 708—709. „Programul nostru se explică prin sine însuși. Nu suntem un minister de coaliție, suntem *minister de fuziune*, format din deosebite nuanțe ale partidului național-liberal. Bărbații care-l compun, deși prin căi diferite, încă din junețea lor au lucrat la formarea statului român și la înzestrarea sa cu înstituițiile democratice care astăzi ne ocîrmuiesc, înlocuind regimul oligarhic al Regulamentului organic“ (Circulara nr. 14732, datată 25 iulie 1879, MOF., nr. 169, 26 iulie/7 august 1879, p. 3992).

³⁷ *Serviciul telegrafic al Agenției Havas*, ROM., 10 iunie 1879, p. 547 ; Eugène Louis Napoleon Bonaparte (1856—1879) era unicul fiu al lui Napoleon al III-lea ; atașat pe lângă statul major al forțelor expediționare britanice din Zululand (Africa de Sud), el a fost ucis în timpul unei misiuni de recunoaștere, la 1 iunie 1879 (s.n.), corpul său fiind străpuns de 18 săgeți ale băștinașilor (zuluși). „Moartea sa este sfîrșitul unei dinastii“ (*Moartea principelui imperial Louis Napoleon*, TEL., 17 iunie 1879, p. 1—2).

³⁸ *Retragerea cămîtelui Andrassy*, ROM., 2 august 1879, p. 719 ; Andrassy Gyula era, din 1871, ministrul Afacerilor Străine al Imperiului austro-ungar.

³⁹ *Firmanul de investitură a domnitorului Bulgariei*, ROM., 9 august 1879, p. 738 ; principele german Alexandru de Battenberg fusese proclamat cneaz al Bulgariei la 29 aprilie 1879.

⁴⁰ *Sosirea principelui Bulgariei*, ROM., 17, 18 septembrie 1879, p. 859. Vizita cneazului Bulgariei, însoțit de o suită de numai zece persoane, s-a desfășurat începînd de marti 18/30 septembrie pînă duminică 23 septembrie/4 octombrie 1879. La 23 septembrie/4 octombrie principii Carol și Alexandru de Battenberg au primit la palatul de la Cotroceni o delegație a bulgarilor stabiliți în țara noastră, cu ocazie domnitorul României, în cuvîntul său, a ținut să precizeze care erau condițiile legăturilor de prietenie româno-bulgară după războiul care se încheiase cu

un an înainte: „Sunt mîndru că armata română și-a vărsat sîngele ei pentru o cauză atît de sîntă [sfîntă] ca aceea a liberării popoarelor subjugate și pentru stabilirea unui viitor fericit pentru dînsule și sper că astfel s-au stabilit legături și mai strîns între poporul bulgar și națiunea română. Numele de Plevna, Rafova, Smîrdan vor fi înscrise pe paginile istoriei noastre comune” (MOF., 25 septembrie/7 octombrie 1879, p. 6175).

⁴¹ După ce, în Adunarea Deputaților, la 11/23 septembrie 1879, proiectul de revizuire a Articolului 7, propus de comisia de inițiativă parlamentară a fost respins, guvernul a propus el însuși, prin vocea ministrului de Externe, Vasile Boerescu, a doua zi, un proiect de revizuire propriu, însoțit de o listă de 1074 persoane „care s-au asimilat cu națiunea” și care urmau să capete cetățenia română concomitent cu adoptarea legii respective; au urmat intervenții ale mai multor deputați care au sprijinit sau au combătut proiectul guvernamental (Vasile Boerescu cerea insistență să se găsească fără întârziere o rezolvare care „să împace și cerințele Europei și interesele legitime ale țării” — *Adunarea Deputaților. Sedința de la 1 octombrie 1879*, MOF., nr. 223, 3/15 octombrie 1879, p. 6378); în sfîrșit, la 5/17 octombrie 1879 guvernul, pentru a se asigura de majoritatea necesară de două treimi pentru aprobarea proiectului de revizuire, a discutat cu „capii opoziției” pentru a cădea de acord asupra unei soluții de compromis. Aceasta a fost găsită astfel încît la 6/18 octombrie Adunarea Deputaților va aproba legea de revizuire a Articolului 7 cu numărul de voturi notat de Bacalbașa (s-au abținut doi deputați: C. Bobeică și P. P. Carp), iar Senatul la 11/23 octombrie 1879, înregistrîndu-se aici o singură abținere (Vasile Alecsandri) și două voturi contra (Costin Brăescu și N. Voinov). „Legea revizuitoare a Articolului 7 din Constituțiune” a fost sancționată de domnitor la 12/24 octombrie 1879 (v. textul Art. 7 în noua sa formulare în *Addenda*, II, p. 248, nota 6). Comentînd votul Corpurilor Legiuitoare ale României, I. L. Caragiale, precizînd că „proiectul de emancipare al guvernului a fost retras, proiectul de naturalizare al opoziției a fost votat cu aproape unanimitatea Adunării” evidenția în *Timpul*, din 13/25 octombrie 1879, cu destulă exactitate, natura dificultăților care stătuseră în calea modificării Art. 7 într-un termen mai scurt: „Pentru noi greutatea soluțiunii cestiunii israelite nu era atît în străinătate, cît înlăuntrul țării. Proiectul guvernului ar fi fost mai mult agreat în străinătate decît proiectul opoziției, votat astăzi, însă acel proiect ar fi dat naștere în țară la niște greutăți necalculabile” (I. L. Caragiale, *Opere*, vol. V, ediție îngrijită de Șerban Cioculescu, București, 1938, p. 387). Totuși, modul de soluționare a cestiunii constituționale de către Camerele legislative ale României — în ciuda unor discuții lungi și uneori sterile — a demonstrat că țara noastră, rezistînd presiunilor inacceptabile ale marilor puteri, știuse să rezolve o problemă dificilă, în spirit tolerant și totodată în consens cu interesele superioare ale națiunii, așa cum sublinia, recent, și un cercetător contemporan: „Conținutul noului Articol 7 ... reprezintă, practic, un răspuns de țară suverană...” (Barbu B. Berceanu, *Modificarea, din 1879, a Articolului 7 din Constituție. Studii și materiale de istorie modernă*, nr. 6, 1979, p. 80). Se elimina astfel din cuprinsul Constituției orice mențiune care putea fi interpretată ca o discriminare pe criterii religioase și, totodată, statul român își rezerva dreptul firesc de a acorda, pe baza legilor proprii și a acordului Camerelor Legiuitoare, cetățenia română. Ca urmare a îndeplinirii și a ultimei prevederi a Tratatului de la Berlin numai Italia a recunoscut independența României, la 24 noiembrie/6 decembrie 1879, în ciuda opoziției ambasadorului Germaniei la Roma (cf. R. V. Bossy, *Politica externă a României între anii 1873—1880 privită de la agenția diplomatică de la Roma*, București, 1928, p. 89); celelalte mari puteri occidentale (Germania, Anglia și Franța) o vor face abia după rezolvarea problemei răscumpărării căilor ferate aparținînd Societății acționarilor.

⁴² Legea „relativ la împămîntenirea israeliților cari au servit sub drapel în timpul Rzebelului pentru Independență” a fost votată de Senat la 13/25 octombrie 1879 și de Adunarea Deputaților cinci zile mai tîrziu. Cele 883 persoane nominalizate „serviseră” în armată, în general, ca soldați, caporalii, sergenți, sergenți-majori sau în cadrul unităților sanitare.

⁴³ Bacalbașa reia cîteva dintre ideile expuse de unii deputați și senatori, printre care, în primul rînd, de Vasile Alecsandri, în ultimele sedințe ale Parlamentului înainte de adoptarea legii de revizuire a Articolului 7. Marele nostru poet

alesese însă prost momentul pentru a exprima unele idei judicioase în general, alături de altele confuze (cum preciza și Mihail Kogălniceanu în ședința Senatului din 11/23 octombrie 1879: „De cite ori onor, meu amic Alecsandri, reprezentantul, contemporanul juneței mele, cel cu care am conviețuit împreună 40 de ani, de cite ori s-a coborît pe pămînt și nu a stat în Olimp totdeauna a greșit” — MOF., nr. 234, 16/28 octombrie 1879, p. 6632); cînd Alecsandri își rosteste discursul în Senat, la 10/22 octombrie 1879, legea de revizuire fusese adoptată de Adunarea Deputaților și opinia publică, obosită de o discuție care se prelungise aproape întregul an, aștepta rezolvarea cît mai grabnică a cestiunii (de aceea și principele Carol a înregistrat cu iritare cuvîntul lui Alecsandri, calificîndu-l drept „inoportun” — *Memoriile*, XVI, p. 35). Totuși nu lipsit de efecte literare și oratorice, discursul barbului de la Mircești cuprindea cîteva idei menționabile, preluate, unele, și de Bacalbașa în aceste file: că poporul român și-a cucerit singur independența, „cu arma în mînă, cu prețul singelui nostru” și nu s-ar fi convenit ca marile puteri să lege recunoașterea acestei realități indiscutabile de îndeplinirea unor condiții („...În calitate de beligeranți învingători... nu învinși... merităm a fi scutiți de orice condiții umilitoare într-un tratat de pace încheiat în urma războiului la care am luat o parte glorioasă”); că poporul român era și fusese întotdeauna un popor tolerant, străinii aflîndu-și aici oricînd un adăpost binevoitor („Noi netoleranți! Noi care n-am avut niciodată un *ghetto* în orașele noastre și care ne-am deschis fruntariile la refugiu tuturor acelor nenorociți evrei persecutați...”); că problema în discuție putea dobîndi o rezolvare mai adecvată dacă nu ar fi fost impusă din afară ci ar fi fost lăsată în seama factorilor constituționali din țară („Lăsați-ne propriii noastre inițiative, liberului nostru arbitru pentru a regula cestiia israelită într-un mod conform cu principiile civilizației moderne, ce le-am aplicat cu generozitate către alții și cu interesele noastre economice și naționale...”) (*Senatul. Sedința de la 10 octombrie 1879*, MOF., nr. 230, 11/23 octombrie 1879, p. 6556—6557).

⁴⁴ Cei doi oameni politici erau Anastasie Stolojan și Emil Costinescu; v. mai departe, p. 72.

⁴⁵ La sfîrșitul anului 1879 rețeaua de căi ferate din România număra 1321,567 km. din care numai 176,342 km. aparțineau statului român (liniile București—Giurgiu—Smîrda; Iași—Ungheni; Ploiești—Predeal; se mai aflau în construcție, în întregime de către tehnicienii români, linia de legătură Buzău—Rîmnicul Sărat—Focșani—Mărășești, care se va inaugura în octombrie 1881); liniile ferate Ițcani—Roman; Pașcani—Iași și Verești—Botoșani (224,068 km.) fuseseră construite de către concesiunea Offenheim și erau administrate de compania austriacă Lemberg—Cernăuți—Iași; linia Roman—Galați—Brăila—Buzău—București—Pitești—Vîrciorova (921,157 km.) fusese construită și era exploatată de către Societatea acționarilor căilor ferate române, cu sediul la Berlin, continuatoare a concesiunii Strousberg (Victor Slăvescu, *Curs de transporturi*, București, 1930, p. 215—216; v. și vol. I al lucrării de față, p. 24, nota 34 și p. 111, nota 327). După obținerea independenței depline a României se punea cu acuitate problema trecerii în proprietatea statului a liniilor aparținînd societăților străine, acesta putînd asigura o exploatare a lor în concordanță cu necesitățile dezvoltării economice tot mai accentuate a țării (în timpul dezbaterilor parlamentare se va menționa faptul că administrarea de către stat a căilor ferate putea asigura un preț mai scăzut și un transport mai rapid al grînelor noastre — pe atunci principalul produs de export al României — către porturile Galați și Brăila sau direct, către apusul Europei). După unele încercări anterioare, la 10/22 mai 1878 Consiliul de miniștri va însărcina pe ministrul de Finanțe să prezinte corpurilor legislative un proiect de lege privind transferarea către guvernul român a întregii administrații a Societății acționarilor (linia Roman—Vîrciorova), mutarea sediului acesteia la București și preschimbarea acțiunilor în obligațiuni ale statului român „de tip 6%”. În cursul anului 1879, începînd din ianuarie, s-au purtat la Berlin tratative privind această tranzacție, succesiv, de către Emil Costinescu, Ion Kalinderu și D. A. Sturdza. Aceștia din urmă, în calitate de ministru de Finanțe, pe baza unei convenții realizată în septembrie 1879 cu societatea concesionară va prezenta Adunării Deputaților „Expunerea de motive la proiectul de lege pentru cesiunea către statul român a căilor ferate ale Societății acționarilor” („Căile noastre ferate vor aparține țării, vor fi exploatate în profitul țării și astfel era independenței va fi inaugurată în modul practic, luînd statul din mîini străine instrumentul cel mai puternic de dezvoltare economică, mijlocul cel

mai periculos pentru stabilitatea în stat o influență mare, a căreia rădăcini nu sunt legate cu interesele noastre și al căreia centru de gravitate e afară din țară" (*Răscumpărarea căilor ferate române. Legea și convențiunea. Expunerea de motive. Discursurile roșii în Parlament pentru susținerea lor*, București, 1880, p. 113). Cu unele amendamente, Adunarea Deputaților a adoptat proiectul de lege propus de D. A. Sturdza la 27 noiembrie / 9 decembrie 1879, dar bancherii din Berlin, puternic sprijiniți de cabinetul german și de însuși cancelarul Bismarck nu au acceptat o parte a amendamentelor și îndeosebi noua redactare a Articolului 28 al Convenției care se referea concret la transferarea sediului Societății la București (președintele exercitat de oficialitățile germane asupra guvernului român pentru a accepta condiții de răscumpărare a căilor ferate cât mai favorabile acționarilor germani). Într-un raport pe principiile Carol care îi scria tatălui său, la 16/28 septembrie 1879: „Dacă ar fi spus garantului consulatului german că d-nii de la Berlin ar vrea să cumpere România ca pe Egipt; regret că răscumpărarea căilor ferate e o necesitate politică, altfel aş refuza sancțiunea mea unei astfel de afaceri“ — *Memoriile*, XVI, p. 29). În aceste condiții dificile — datorită și comunicării cabinetului german că dacă nu va fi votată în cel mai scurt timp convenția de răscumpărare a căilor ferate va declara nesatisfăcătoare rezolvarea „chestiunii evreiești“ (*Memoriile*, XVI, p. 50—51) — Senatul va lua în discuție forma inițială a proiectului de lege și a convenției care vor fi aprobate de către înaltul for, la 22 decembrie 1879/3 ianuarie 1880 (cu 37 de voturi pentru și 4 contra). V. mai departe p. 72, și nota 7, p. 79—80.

⁴⁶ Nicolae Codreanu, unul dintre primii socialiști români, născut în satul Nisporeni de lângă Chișinău, în martie 1852, încetase din viață în ultima zi a anului 1878 și înmormântarea prin forță de către autorități a slujbei religioase în timpul ceremoniei înmormântare care avusese loc la Curtea-de-Argeș la 3/15 ianuarie 1879 provocase o vie polemică în presă (oficiosul liberal *Românul* susținând deplina libertate de exprimare a credințelor religioase sau a ateismului publicase o scrisoare de protest a amicilor lui Nicolae Codreanu: dr. C. I. Istrăți, Eugeniu Lupu, G. V. Manicea ș.a.) și în Parlament (v. interpelarea lui Vasile Boerescu cu privire la „ofensă care s-a făcut religiei noastre“ și răspunsul lui I. C. Brătianu, în ședința din 5/17 februarie 1879 a Senatului, MOF, nr. 34, 13/25 februarie 1879, p. 837—844 precum și: Stelian Neagoe, *Nicolae Codreanu*, Ed. Politică, București, 1970, p. 63—67 și 173—181). Doctorul Nicolae Russel (Sudzilovski) (1850—1930), refugiat politic rus, fiind nevoit să părăsească orașul Curtea-de-Argeș după incidentul cu înmormântarea lui Nicolae Codreanu se stabilește la Iași, participând aici la activitatea cercului revoluționar precum și la editarea revistei *Bessarabia* (1879). Idei democrat-socialiste fuseseră răspândite la București îndeosebi printre studenții medicaliști, organizați de la 1/13 ianuarie 1875 în „Societatea studenților în medicină“, precum și printre cei de la Drept, succesiv sau concomitent, de către Nicolae Codreanu, Dobrogeanu-Gherea, Nicolae Russel, Eugeniu Lupu, Zamfir C. Arbure ș.a. Acesta din urmă, român basarabean născut în 1848 la Cernăuți, după ce activase în mișcarea narodnică rusă se aflase mai mulți mulți ani în emigrație în Elveția; se va stabili definitiv în țară în 1879; asadar, întrunirile secrete ale studenților democrat-revoluționari într-una din încăperile spitalului Filantropia aveau loc cel mai devreme în toamna anului 1879 (când Bacalbașa revine de la Brăila, unde se refugiase în timpul războiului), iar aceea de la spitalul Colțea, după septembrie 1879, când Gherea se întorcea în țară din deportarea siberiană (el evadase din localitatea Mezen, de pe malul Mării Albe, cu ajutorul unui mic vas pescăresc și nu cu „o luntre“ — v. Z. Ornea, *Viața lui C. Dobrogeanu-Gherea*, Ed. Cartea românească, București, 1982, p. 140).

[Bucureștiul după război. Rectificarea Dimboviței, Legea Grădișteanu. Atentatul lui Petrară.]

Bucureștiul după război

Marile frământări au trecut.

A trecut războiul, lumea s-a deprins cu pierderea Basarabiei, amatori de îmbogățire se reped asupra Dobrogei, unde, cu o petițiune de 25 bani se poate cumpăra un pământ rămas fără stăpîn. Fiindcă stăpînul a fugit.¹ A trecut și hopul recunoașterii independenței, și hopul revizuirii Articolului 7 din Constituție. De acum începe o lungă perioadă de liniște și de consolidare, în care partidul liberal, pînă aproape de anul 1885, domnește fără supărare.

Centrul a devenit liberal, Beizade Mitică e președintele Senatului, iar Vasile Boerescu e ministru de Interne. Petre Carp și Vasile Alecsandri vor primi misiuni diplomatice.²

Partidul conservator este slăbit, bătrînii sunt cu totul reduși.

Neexistînd o opozițiune unitară și puternică, se fac diferite încercări de înjghebare de partide. Așa ne pomenim în anul 1879 cu apariția în București a lui Beizade Grigore Sturdza — cunoscut mai popular sub numele de Beizade Vițel. Nume dobîndit în urma renumitului ce-și făcuse cum că, fiind de o mare forță athletică, ridica în toate diminețile un vițel.³

Tot felul de vești circulau în public. Se spunea prin cercurile tinerețului cum că Beizadeaua luca în înțelegere cu Rusia, care plănuia să atragă România în sfera ei de acțiune.

Printul Grigore Sturdza — care a clădit palatul în care se află instalat astăzi Ministerul de Externe⁴ — fondează un nou partid intitulat al „democrației naționale“ și face să apară ziarul zilnic și în format mare intitulat *Democrația națională*. La acest ziar scriu mai mulți partizani recrutați de ocazie, precum un fost ziarist, anume Milone Lugomirescu — sub pseudonim Baba Novac —, un jurist de valoare, avocatul Petre Bors și alții. Beizadeaua își numise și un prefect de poliție care venea zilnic la raport ca să-i comunice toate informațiile politice: acesta era căpitanul în rezervă Florescu, supranumit și „Păpușică“, fiindcă în tinerețe era un bărbat frumos și întotdeauna era elegant îmbrăcat, parfumat, pomădat și

¹ Vezi notele explicative la sfîrșitul capitolului, începînd cu p. 78.

cu mustățile mașinate. Flo-Flo Florescu, ministrul nostru la Varșovia după războiul din 1916 era fiul său.

Partidul și ziarul au trăit de la 25 decembrie 1879 pînă la 21 septembrie 1880.⁵

După plecarea rușilor apar în București un mare număr de femei cari dispăruseră din capitală, fiind duse de ofițerii ruși care în Bulgaria, care în Rusia, care în celelalte orașe ale României. Aceste femei, pline de ruble și de poli imperiali, se arată prin localurile publice rezervate acestui soi de clientelă și fac fericirea tuturor vinătorilor de femei cu bani și cu naivitate.

Anul 1880 este anul în care liberalii încep să fie atacați pe chestia afacerilor și a îmbogățirilor fără muncă. Doi oameni stau în fruntea celor loviți, aceștia sunt : Anastase Stolojan⁶, ministrul Justiției și Emil Costinescu, primul redactor al *Românului*.

Răscumpărarea căilor ferate a fost votată de Cameră numai în urma presiunilor lui Brătianu, altfel n-ar fi trecut niciodată. Dovadă e votul : din 120 votanți, majoritatea fiind 62, legea n-a putut întruni decît 72 voturi : 42 au votat contra, iar 12 deputați s-au abținut.

Opinia publică spunea că răscumpărarea erea necesară, dar că afacerea nu este curată.⁷

Dar lumea acum petrece.

În țară și în Transilvania au fost mari inundațiuni, de aceea serbările de binefacere se succed.

La Teatrul Național se dă un mare bal de binefacere sub patronajul Măriei Sale Regale Doamna. Balul e dat din inițiativa d-nei Pia Brătianu, soția primului ministru.

Dăm, ca lucru interesant, prețurile vremii aceleia : intrarea unei persoane, 5 lei, lojile I și II, 50 lei, loja III, 25 lei. Sînt 47 de ani de atunci.⁸

La Teatrul Național se reprezintă piesa originală a lui Ventura : *Peste Dunăre*. Este mai mult un succes de stimă decît un mare succes real.

Altfel Teatrul Național e jos de tot ; se joacă melodrama *Don Juan de Marana* și feeria *Fata aerului*. Teatrul e întotdeauna gol pe trei sferturi, iar în loji niciodată nimeni.

Dacă n-ar fi închirierile teatrului la trupele streine și balurile mascate, actorii ar muri de foame.⁹

Dar iată că sosește și marele tragedian Tommaso Salvini, rivalul lui Rossi. Întîia lui reprezentațiune este *Moartea civilă*.

Succesul lui Salvini e mare, dar amintirea lui Rossi n-a putut-o do-

bori. Incontestabil artist superior, unul din cei mai covârșitori ai Europei de atunci, însă parcă tot Rossi întrunea cele mai multe sufragii.

Critica, la noi rudimentară, atunci s-a mărginit a lăuda și a înalta fără a dovedi de ce înaltă și laudă.¹⁰

La teatrul Dacia, I.D. Ionescu a adus o trupă de 30 zuluși dănțuitori, numită trupa tribului beni-zug-zug.

Multă vreme s-a vorbit în București despre acești beni-zug-zug.¹¹

Afară de marele Louis Wiest, vioristul atît de popular, Bucureștii încă aveau un mare muzicant, vioristul Franz Schipeck.

Ereau trei frați Schipeck, cehi de origină, muzicanți de întîia mînă. Însă Franz, cel întîii născut, erea cu mult superior fraților săi din urmă.

Franz Schipeck și frații săi, dimpreună cu violoncelistul nostru Constantin Demetrescu, concertau în quartet la Ateneu, unde alerga să asculte muzică aleasă tot Bucureștii oamenilor de gust.¹²

Să dau o idee despre ce ereau alergările de cai acum 47 de ani.

Alergările din primăvara anului 1880 au durat de la 14 la 26 mai și se făceau numai dumineca.¹³

I. Premiul Alteței Sale Domnitorului, alergare de garduri pe distanță de 2 000 metri. Premiul I, un obiect de artă oferit de Domnitor, premiul II, 500 lei.

II. Premiul Societății de încurajare, alergare de iuteală pentru mîzni de 3 și 4 ani născuți în România. Distanță, 2 000 metri. Premiul I, 3 000 lei, pr. II, 500 lei.

III. Premiul vicepreședinților Jockey Clubului, alergare de iuteală pentru cai de orice proveniență, distanță 2 000 metri, pr. I, 2000 lei, oferiți de d-nii generali Ion Em. Florescu și general G. Manu, pr. II, intrările pînă la concurență de 500 lei.

IV. Marele premiu al Jockey Clubului, alergare de fond pentru cai de orice proveniență, pe 3 000 metri. Pr. I, 3 500 lei, pr. II, 500 lei, pr. III, 200 lei.

Alergare militară pentru călărași pe 1-500 metri, pr. I, 500 lei oferiți de d-l Ștefan Petrovici Armis, pr. II, 200 lei, pr. III, 100 lei.

Premiul al 2-lea nu se acorda decît atunci cînd alergau cel puțin 5 cai.¹⁴

Marele sportsman al vremii de atunci erea Constantin Blaremburg, el erea cel dintîi posesor de grajd, caii lui cîștigau cele mai multe premii. Numai cînd, mai tîrziu, apăru Alexandru Marghiloman, steaua lui începu să pălească.

Nevoia de a crea în țară o fabrică de hirtie începe să fie simțită. Prea eream tributari streinilor pentru acest articol de întîia trebuință. La începutul lui 1880, un comitet face apel la public spre a subscrie pentru înființarea unei asemenea fabrice. Comitetul este format din : C. Porumbaru, I. V. Socec, P. S. Aurelian, G. Dem. Teodorescu, dr. Carol Davila, Teodor Ștefănescu și I. P. Balanolu.¹⁵

Dimitrie Sturdza iese din minister părăsind departamentul Finanțelor.¹⁶

La sfârșitul lui martie moare generalul Gheorghe Magheru, unul dintre aceia cari au proclamat revoluțiunea la 1848.¹⁷

C. A. Rosetti începe să fie atacat cu cruzime de către adversari. Camera, în ședința de la 30 martie, îi votează o recompensă națională de 1 111 lei lunar, reversibilă asupra soției.

Dar lui Rosetti Camera îi mai votase și la 1868 o recompensă națională de 3 000 lei vechi pe lună, la 1868, însă, Rosetti a refuzat recompensa, spunând că nu i-a sosit încă vremea ca să fie pus la arhivă. Acum, pe lângă recompensa națională lunară, Camera i-a mai acordat și ceea ce ar fi trebuit să ia de la 1868 pînă la 1880, adică și suma de lei 158 518.

De astă dată Rosetti a primit, zicînd că acum are 64 ani și este bolnav. Cum am spus, opoziția a atacat multă vreme pe C. A. Rosetti, nu atît pentru recompensa națională de 1 111 lei pe lună, cît pentru faptul că a primit și pensiunea ce ar fi trebuit să primească de la 1868 la 1880, dar pe care o refuzase atunci.¹⁸

La sfârșitul lunii mai, C. A. Rosetti trimise lui Vasile Boerescu, ministrul Afacerilor Streine, o scrisoare în care îi spune cum că cel din urmă dintre Văcărești, poetul Văcărescu, i-a încredințat sabia lui Tudor Vladimirescu.

Rosetti spune în scrisoarea sa că astăzi această sabie nu poate fi decât a națiunii, de aceea o încredințează ministrului spre a o depune în Muzeul național.

Vasile Boerescu a mulțumit.¹⁹

În zilele de 14 și 15 iulie s-au întrunit acționarii Băncii Naționale din nou înființată.

Banca Națională, înființată ca bancă de scont și de emisiune, erea o creațiune pur liberală și organizarea ei erea datorită, în mare parte, muncii și prevederilor lui Eugeniu Carada.²⁰

Mă afluam printre acționari, avînd o procură de 10 voturi din partea unchiului meu, Nicolae Bobescu, candidat pentru un post de director.

De astă dată liberalii ereau în mare dihonie, fiindcă numărul candidaților întrecea cu mult numărul locurilor de directori și de cenzori.

Ion Brătianu intră cu buletinul său de vot în mînă, toți candidații îl inconjoară cerîndu-i votul și protecțiunea. Aud încă glasul primului ministru :

— De ce vă adresați mie ? Guvernul nu are decît 10 voturi !²¹

Pană Buescu e candidat și e foarte necăjit că nu-l sprijină guvernul. Au fost de față 562 votanți reprezentînd 2 719 acțiuni. Majoritatea era dar de 1360.

La întîiul scrutin sînt aleși Theodor Ștefănescu cu 1 933 voturi și Theodor Mehedinteanu cu 1 743. Numai 2 candidați au întrunit majoritatea, ceilalți doi, Emil Costinescu și D. Bilcescu sînt aleși a doua zi. Toți patru aleși sînt candidații guvernului.

Cel mai puternic dintre contracandidați era Ion Procopiu Dumitrescu, care a întrunit la întîiul scrutin 1 192 voturi, pe cînd Emil Costinescu nu întrunise decît 1 075, iar D. Bilcescu, 862.

Cenzori au fost aleși Ștefan Ioanid, Menelas Gherman, Hillel Manoach și C. Angelescu.

Guvernator al Băncii Naționale erea numit Ioan Cămpineanu.²²

În partidul liberal încep agitațiile împotriva intrușilor din guvern : acum, după ce au trecut hopul revizuirii Art. 7 din Constituție și celelalte greutăți, liberalii puri cer omogenitatea în cabinet. Nicolae Fleva depune o moțiune în acest înțeles în ultima zi a sesiunii Parlamentului. În urma acestei mișcări, Mihail Kogălniceanu este silit să iasă din cabinet și primește postul de ministru plenipotențiar la Paris. Ministru de Interne e numit Teriachiu. Vasile Boerescu nu poate fi urnit.²³

Studentii universitari din București iau inițiativa tinerii de congrese studentești în fiecare an, pe rînd, într-un oraș din țară. Inițiativa personală pleacă de la Const. Dobrescu, președintele societății studentești Unirea.

Din comitetul de inițiativă de 7 fac și eu parte. Congresul — la care au aderat și ieșenii — se ține la Focșani.

Președinte al primului congres ar fi dorit să fie Dobrescu, dar l-am înfrînt și am ales pe studentul medicinist Alexandru Păcleanu, de fel din Focșani.

Întîiul gînd a fost către poetul de la Mircești, acel care a cîntat Unirea. Păcleanu i-a trimis următoarea telegramă :

„Studentii universitari, dîndu-și astăzi mîna de înfrățire pe malul Milcovului, salută cu căldură pe bardul care a cîntat atît de duios Unirea românilor și a lucrat din toate puterile la îndeplinirea ei.

Președintele societății generale a studenților,

Păcleanu“

Privesc cu mîndrie înapoi la acele vremuri ; au trecut de atunci 47 de ani și mă mîndresc că am figurat în acel comitet de inițiativă și de organizare a primului congres studentesc.²⁴

O telegramă din străinătate anunță moartea lui Manolachi Costache Epureanu, fostul președinte al Constituantei de la 1866, fostul prim-ministru de la 1870 cînd a fost proclamată republica la Ploiești, fostul prim-ministru după căderea lui Lascăr Catargiu și a ministerului Florescu la 1876.

Manolache Costache era conservator, dar în ultimul timp în dezacord cu Lascăr Catargiu. Unii conservatori, crezînd că vor putea astfel întineri partidul și reface adunînd la un loc fracțiunile răzlețe, l-au ales șef în

locul lui Lascăr Catargiu care s-a retras resemnându-se. Dar Manolachi Costache n-a putut face prea mult, mai ales fiindcă nu era aproape de loc om de acțiune.²⁵

Rectificarea Dimboviței

În urma nitațiunii publicate de primărie, lucrările pentru rectificarea Dimboviței au rămas asupra antreprenorului francez d. Boisguérin, care a oferit 11 la sută sub deviz.

Au fost în total 11 concurenți, din care n-au rămas în linie decât 5.

Din partea primăriei e numit director al lucrărilor d. inginer Matac, nepotul primarului Cariagdi.

În ziua de 2 noiembrie au început lucrările pentru rectificarea Dimboviței.

Erau de față Domnitorul, colonel Dabija, ministrul de Lucrări Publice, d. Cariagdi, primarul Capitalei, alte notabilități și un foarte numeros public. Serviciul divin și toată solemnitatea s-a săvârșit într-un pavilion înălțat pe axa proiectată a Dimboviței, aproape de podul de fier de pe calea Văcărești, lângă fântina apelor zise „apele de la Văcărești”. Apoi în față erau tribunele pentru invitați.

După discursul primarului și răspunsul Domnitorului, primarul prezintă Domnului o lopată cu care acesta, făcând câțiva pași înainte, ridică o cantitate de pământ. Lumea izbucni în urale și imediat lucrătorii, înșiruți pe amândouă malurile, începură lucrarea.

În pavilion se servi șampanie și se ridicară toasturi. Muzica gardei naționale intonă imnul regal, iar oamenii din popor învîrtiră hore și chindii.

Lopata cu care Domnitorul ridică cea dintâi bucată de pământ era un obiect de artă: limba era de argint și coada de abanos, de care era inconvoiată o lamă iarăși de argint. Pe limbă era scris:

„Cazma întrebuintată la începerea lucrărilor Dimboviței în ziua de 2 noiembrie 1880, sub domnia lui Carol I.

Președinte al Consiliului de Miniștri, I. C. Brătianu.

Primar, D. Cariagdi; ajutoari: Gr. Serurie, dr. Sergiu, N. Manolescu.

Direcția: profesor N. Culmann și Birkly-Ziegler, D. Matac, reprezentat, inginer sef, C. Simțion, întreprinzător, A. Boisguérin.²⁶*

În calea Rahovei 16 se deschide Expozițiunea națională a Societății Concordia.

Animatorul acestei expozițiuni este un domn Porumbaru, cîț și D. Butculescu, un pasionat îndrumător al mișcărilor economice naționale. Expozițiunea este un început foarte modest, care va avea însă imitatori mai târziu. Intrarea: duminicile, 50 bani, celelalte zile, 1 leu. Marțile, 3 lei.²⁷

Rublele rusești de argint sunt demonetizate pe ziua de 27 noiembrie 1880. La casele publice sunt primite pînă la 31 decembrie.²⁸

Legea Grădișteanu

În sesiunea de toamnă a Camerelor, senatorul Petre Grădișteanu a prezentat o „propunere” care a devenit proiect de lege, prin care pensiunile de retragere, recompensele naționale și remunerațiunile mensuale sau zilnice ale ecleziasticilor, militarilor, impiegaților în genere și tuturor celor plătiți cu luna sau cu ziua din tezaurul public sau din casele altor stabilimente publice sau persoane juridice, fie chiar în virtutea titlurilor anterioare sau puse în execuțiune, nu se pot ceda, nici urmări decât pînă la o treime, pentru datorii către stat provenind din exercițiul funcțiunii ori în caz de penalitate prevăzută de lege și pînă la jumătate pentru întretinerea legiuitei soții și creșterea copiilor.

O asemenea lege era cerută de faptul că întreaga funcționărie și toți pensionarii erau prada unor cămătari cari, întocmai ca paraziții, roiau în jurul ministerelor și a celorlalte autorități și sugeau sîngele bietilor slujbași și pensionari.

Toți funcționarii și toți pensionarii erau datori vinduți cămătarilor, bietul slujbaş și bietul pensionar nu mai avea ce mînca literalmente. Pentru nevoile războiului, Camera votase o reținere de 5 la sută asupra salariilor și pensiunilor. Cămătarii luau 2 lei la 20 pe lună, iar salariile începeau de la sume ridicole, e destul să spun că un copist — după toate reținerile — primea în mînă 87 lei. Legea Grădișteanu — cum i-a rămas numele — venea la timp.²⁹

Atentatul lui Petraru

În ziua de 2 decembrie se întimplă la ieșirea din Cameră atentatul îndreptat de profesorul Ioan Petraru împotriva lui Ion Brătianu.

Ioan Petraru, fost profesor la București și la Tirgoviște, era atunci funcționar la Ministerul de Finanțe.* Cînd Ion Brătianu a ieșit singur din Cameră, Petraru s-a repezit asupra-i cu un cuțit și a voit să îl lovească; Brătianu a oprit lovitura, dar cuțitul a pătruns paltonul, cămașa, și a zgîriat pielea în partea pieptului. Alergînd, deputatul Goga, care tocmai ieșea, a lovit pe atentator cu bastonul în cap și apoi lumea ce a alergat l-a dezarmat. Brătianu s-a ales cu contuziuni ușoare la cap și la obraz.³⁰

A doua zi la Cameră a fost semnată și votată cu aclamațiuni o moțiune de vestejire a atentatului, moțiunea era semnată și de P. Carp și T. Maiorescu. La Senat, cel dintîi care a luat cuvîntul spre a dezaproba atentatul a fost generalul I. Em. Florescu.³¹**

Aceste protestări ereau impuse de împrejurări, fiindcă ziarele liberale, în explozia indignării lor, acuzau partidele de opoziție că, prin violențele scrisului lor, au înarmat brațul asasinului.

Atentatul avu darul de a face să dispară ziarul *Democrația națională* al lui Beizade Grigore Sturdza.³² Beizadeaua a trimis o telegramă unui domn Hrisoscolev la București, care-i era partizan și om de încredere, anunțându-l că desființează ziarul, întâi fiindcă a insultat pe generali cari au combătut peste Dunăre, al doilea, fiindcă zilnic insultă nu numai pe Rosetti și pe Brătianu, dar pe întregul partid liberal de care Partidul democrat-național este mai aproape decât de toate celelalte. Și, fiindcă rusofilismul lui Beizade Grigore eră cunoscut, adăuga că se află mai aproape de partidul liberal deoarece liberalii au luptat alături de ruși.³³

După desființarea ziarului se desființează și partidul. De altfel poliția pretindea că atentatul a fost pregătit de către partidul lui Beizade Grigore.³⁴

Beizade Grigore scrie, însă, o scrisoare în care spune că reprobă cu indignare atentatul, că e convins că toți membrii partidului său arestați în urma atentatului sunt inocenți, iar dacă se va găsi vreun vinovat, să sufere toată rigoarea legilor.³⁵

Acest atentat a provocat numeroase manifestațiuni de simpatie pentru Ion Brătianu și a silit ziarele opoziției din dreapta să scoabă tonul care, atunci, eră foarte violent.

NOTE

¹ Prin „Legea pentru organizarea Dobrogei”, elaborată de Mihail Kogălniceanu și Remus Opreanu, aprobată de Adunările Legiuitoare la 12/24 februarie 1880 (Adunarea Deputaților) și 4/16 martie 1880 (Senatul) și promulgată la 7/19 martie 1880 toți locuitorii provinciei — fără vreo excepție — primeau cetățenia română („Art. 3. Toți locuitorii din Dobrogea, cari, în ziua de 11 aprilie 1877 erau cetățeni otomani devin și sunt cetățeni români” — MOF., nr. 57, 9/21 martie 1880, p. 1581); totodată, legea acorda un termen de trei ani, începînd de la 23 octombrie/4 noiembrie 1878, acelor locuitori care părăsiseră Dobrogea o dată cu retragerea autorităților otomane pentru a reveni „la căminele lor”, cei care nu se vor întoarce pierzînd „orice drept asupra pămînturilor rurale ce au avut înaintea rezbelului” (*Ibid.*, p. 1584); ca urmare a generoaselor principii liberale ale legilor care guvernau provincia românească transdanubiană, o parte dintre locuitorii turco-tătari ai acesteia s-au reîntors la casele lor; pămînturile celor care nu au revenit (îndeosebi marii proprietari) precum și terenurile ce aparținuseră statului otoman „au fost parcelate (începînd din 1886) și vindute la prețuri sub valoarea lor; condițiile de practicare a agriculturii fiind însă aici mai dificile, amatorii de „îmbogățire rapidă”, despre care aminteste Bacalbașa, nu prea s-au îmbulzit la început, așa încît numeroase suprafețe au rămas libere deși inginerii hotarnici „îndemneau ei înșiși pe locuitorii să ia alît pămînt cît puteau munci” (Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *Istoria românilor dintre Dunăre și Mare — Dobrogea*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1979, p. 294). Cu timpul însă suprafața cultivată a Dobrogei a crescut simțitor, de la 240 000 hectare în 1885, la peste 600 000 hectare în 1905 (*Id.*, *ibid.*, p. 295).

² Afirmările lui Bacalbașa sînt exacte, cu cîteva precizări: Vasile Boerescu nu a fost ministru de Interne în guvernul liberal, ci al Afacerilor Străine, în intervalul 11/23 iulie 1879 — 9/21 aprilie 1881; Petre Carp a fost numit reprezentant al

țării noastre la Viena în toamna anului 1882, în special pentru a-și aduce contribuția la rezolvarea „problemei Dunării” și la aderarea țării noastre la Tripla Alianță (v. mai departe, p. 202 și nota 64, p. 220—221); Vasile Alecsandri a fost numit ministru plenipotențiar la Paris abia în februarie 1885.

³ „Beizadeaua” Grigore Sturdza era fiul fostului domnitor Mihail Sturdza (beizadea = fiu de domn) și era înzestrat, într-adevăr, cu o forță fizică rar întâlnită (în fața regelui Carol, la Sinaia, sfărîmase dintr-o singură izbitură, cu pumnul, o piatră destul de mare). Întîmplarea cu vițelul pare să fie adevărată; iar o într-o relatare mai detaliată datorată lui Radu Rosetti, care frecventase casele din Iași ale „Beizadelei”: „Bărbat de o statură înaltă și înzestrat din naștere cu o putere musculoasă neobișnuită n-a cruțat nici o silință pentru a o mai spori prin tot felul de exerciții. Gelos de isprava lui Milon de la Crotona și-a pus în gînd să facă la fel. Spre acest sfîrșit a început să poarte în spinare un vițel mic, în fiecare zi, în cursul unui timp anumit, urmînd să repete această manoperă pînă ce vițelul a ajuns junčan. Această ispravă — fiind cunoscută în țară — Beizade Grigore a căpătat de la popor porecla de Beizade Vițel” (Radu Rosetti, *Amintiri. Ce-am auzit de la alții*, 1922, în vol. *Scrieri*, Ed. Minerva, București, 1980, p. 442).

⁴ Palatul, terminat chiar în anul morții lui Gr. M. Sturdza (1901), s-a aflat în Piața Victoriei, în imediată apropiere a locului pe care s-a ridicat edificiul care adăpostește astăzi sediul guvernului României (v. vol. I al acestei cărți, p. 58, nota 144).

⁵ Grigore Sturdza este autorul „Petiției de la Iași”, din 1871, de esență reacționară (v. vol. I al lucrării de față, p. 23—30 și nota 39, p. 30). Programul Partidului Național Democrat, o înjghebare politică efemeră, impropriu denumită partid de către ambițiosul ei fondator, a fost anunțat de către Gr. M. Sturdza în ședința Senatului din 1/13 decembrie 1879, cu ocazia discutării proiectului de răspuns la mesajul tronului. El se rezuma la unele propuneri generale (alegeri libere, descentralizare, renunțarea la împrumuturile externe, confederație balcanică etc.), și insistă, într-adevăr, asupra necesității orientării politicii externe românești către Rusia („Acum, d-lor, pe cit suntem datori să avem deferență și recunoștință către puterile Europei, cu alît mai mult suntem datori să avem deferență și recunoștință mai cu seamă pentru Rusia... Mai întâi pentru cuvîntul că Rusia este statul cel mai puternic și mai cu înfrîurire în cestiunea Orientului...” — *Senatul. Ședința de la 1 decembrie 1879*, MOF., nr. 273, 4/16 decembrie 1879, p. 7602). Învinuirea adusă de către Gr. M. Sturdza oficialităților românești că ar duce o politică antirusă a trebuit — pentru a nu crea unele complicații internaționale nedorite — să primească o replică promptă, în aceeași ședință a Senatului, din partea lui Mihail Kogălniceanu și Vasile Boerescu. Jurnalul *Democrația națională* (într-adevăr de format mare: 55/39 cm.) se făcea ecoul aceleiași politici rusofile pe care opinia publică românească o respingea, cu amintirea încă vie și dureroasă a întîmplărilor tragice din anul 1878. Ziarul, redactat tern și fără nerv, îl avea ca redactor-șef pe poetul și publicistul Gr. H. Grandea, care se retrăsese din luna iunie 1879 de la conducerea cotidianului *Războiul*; Milone Lugomirescu, care fusese pînă nu demult „oficiant telegrafico-poștal cl. II” a făcut parte din redacția *Democrației naționale*, dar nu a semnat aici nimic cu pseudonimul Baba Novac, pseudonim pe care l-a folosit mai tîrziu la *Epoca*; în 1879—1880 „căpitanul în rezervă” — încă nereîntegrat în armată — Gheorghe (George) A. Florescu practica avocatura și locuia pe strada Clementei, nr. 21; oficiul Partidului Național Democrat a apărut în perioada amintită de Bacalbașa (v. mai departe, nota 32, p. 86), dar „partidul” și-a început existența cu cîteva săptămîni mai înainte și a durat cîteva luni după dispariția jurnalului (v. mai departe, nota 34, p. 87).

⁶ Anastasie Stoiloian a fost ministru de Justiție în primul guvern I. C. Brătianu, de la 11/23 iulie 1879 la 28 iulie/9 august 1880.

⁷ După aprobarea de către Senat, într-o formă amendată, a legii pentru răs-cumpărarea căilor ferate aparținînd Societății acționarilor Adunarea Deputaților — potrivit uzanțelor constituționale — a trebuit să reia discuțiile asupra legii pe care o acceptase în noiembrie 1879, opoziția, prin intervențiile lui Gh. Mărzescu, Al. Lahovary și N. Blaremburg exprimîndu-și îndeosebi dezacordul cu amînarea ma-

țării sediului societății la București. În aceste condiții, Vasile Boerescu, în numele majorității guvernamentale, a atras atenția, în ședința Camerei din 14/26 ianuarie 1880, asupra importanței pe care unele state străine o acordau acestei legi, precum și asupra necesității vitale a naționalizării sistemului de căi ferate din România: „Adevărul este că trei mari puteri nu voiesc a ne recunoaște mai înainte de a se termina chestiunea aceasta a drumurilor de fier... Voim a avea o pozițiune de stat independent. Tocmai fiindcă nu mai vrem a fi vasali nimănui, nici ai Rusiei, nici ai Turciei, nici ai Austriei, tocmai de aceea vrem să emancipăm și drumurile de fier și voim încă ca această emancipare economică să fie tot atât de reală ca și cea politică“ (cf. vol. de documente *Răscumpărarea căilor ferate române*, București, 1880, p. 315 și 319). Cu greutate, legea a fost adoptată de Adunarea Deputaților în ședința din 15/27 ianuarie 1880, cu numărul de voturi notat de Bacalbașa (dar cu 11 abțineri), în esență ea stabilind că Societatea acționarilor cedează „definitiv și fără restricțiune“ guvernului român exploatarea și administrarea căilor sale ferate cu „toată gestiunea întreprinderii sociale“, acesta angajându-se să emită obligațiuni de stat cu dobânda de 6%, amortizabile în 44 de ani, pentru suma de 237 500 000 lei (190 000 000 mărci) din care 209 820 000 lei „vor fi exclusiv destinați pentru preșchimbarea acțiunilor“, restul de 27 680 000 lei rămânând la dispoziția guvernului. Legea a fost sancționată de către domnitor la 26 ianuarie/6 februarie 1880 și publicată în *Monitorul oficial* trei zile mai târziu, după ce la 25 ianuarie/6 februarie 1880 băncile din Berlin declaraseră în scris că primesc convenția (*Memoriile*, XVI, p. 68). Pentru administrarea căilor ferate aparținând statului a fost creată Direcția princiării a Căilor ferate române în frunte cu o primă echipă de trei directori numiți la 11/23 aprilie 1880: Ion Kalinderu, Eugen Stătescu și St. I. Fălcoianu. Direcția princiării (devenită în 1883 Direcția generală a căilor ferate române) a intrat în posesia căii ferate Roman—Galați—Buzău—București—Pitești—Vîrciorova, la 21 aprilie/4 mai 1880 (C. Botez, D. Urmă, I. Saizu, *Epopoea feroviară românească*, Ed. Sport—turism, București, 1977, p. 135 și 114). În final, tranzacția nu a fost dezavantajoasă, ea aducând statului român, după estimările lui Spiru Haret din 1880, o economie de 32 milioane lei (*Ibid.*, p. 91—92). După rezolvarea acestei chestiuni, care-l preocupa în mod deosebit pe Bismarck, implicat în apărarea intereselor acționarilor germani, acesta a propus Angliei și Franței să recunoască independența României, notificarea respectivă fiind adusă la cunoștință guvernului român, simultan, de către cele trei mari puteri, la 8/20 februarie 1880. Era o recunoaștere întârziată, după o serie de presiuni prea puțin diplomatice la care fusese supusă, pe nedrept, țara noastră, așa cum recunoștea, de altfel, și tatăl domnitorului, prințul Carol Anton de Hohenzollern într-o scrisoare către fiul său din ianuarie 1880: „Pentru Germania și pentru celelalte puteri ar fi venit acum timpul d-a arăta României oarecare prevenire, după ce au hăituit-o atîta timp vătămîndu-i cele mai vitale interese“ (*Memoriile*, XVI, p. 67).

⁸ ROM., 17 februarie 1880, p. 155. Balul, dat „în folosul țăranilor români lipsiți de hrană sau inundați“ a avut loc vineri 22 februarie/4 martie 1880. „Toaleta de rigoare“ pentru doamne era „costumul național sau toaleta de bal“.

⁹ Într-adevăr, stagiunea 1879—1880 a Naționalului bucureșten nu s-a desfășurat sub auspicii prea favorabile, publicul larg, atras de spectacole mai facile, ocolind sala de pe Calea Victoriei. Singurul succes real al stagiunii a fost drama în cinci acte, *Despot-Vodă* de Vasile Alecsandri, a cărei premieră a avut loc la 30 septembrie/12 octombrie 1879. În rest, multe eșecuri, printre care și piese care s-au jucat o singură dată, la premieră. Comedia *Peste Dunăre* a „fericitului autor al *Curcanilor*“, o însăllare naivă de scene puerile („Acțiunea, care se începe la Ciupereni, în timpul ce a precedat declarațiunea de răzbel, se urmează la Vidin și împrejurul Vidinului...“ — ROM., 20 februarie 1880, p. 163), s-a reprezentat joi 21 februarie/3 martie 1880; în actul al IV-lea, actorul Mihail Mateescu cânta *Hora Plevnei* de Gr. Venura pe versurile lui Vasile Alecsandri. N-a atras prea mulți spectatori nici melodrama, în reluare, *Don Juan de Marana* de Alexandre Dumas-tatăl, cu Grigore Manolescu în rolul titular, în schimb feeria de mare montare *Fata aerului* de Charles și Théodore Cogniard, cu muzica de I. A. Wachmann, „amesfec de melodramă, poveste, operetă, circ“ făcea săli pline și salva intrucivă starea financiară precară a teatrului (în stagiunea 1879—1880 s-au jucat 37 de piese în 117 spectacole, la care au asistat 37 361 de spectatori, încasările ridicîndu-se la numai 94.486 de lei — Massoff, *Teatrul românesc*, III, p. 80—91).

¹⁰ Turneul celebrului actor italian Tommaso Salvini (1829—1915) a început sîmbătă 8/20 martie 1880, cînd trupa sa a interpretat pe scena Naționalului bucureșten drama *Moartea civilă* de Paolo Giacometti. Au urmat spectacole cu piese de Shakespeare (*Macbeth*), Voltaire, Fr. Halm ș.a. Superior lui Rossi printr-o înțelegere mai profundă și mai nuanțată a structurii psihologice a personajelor, Tommaso Salvini a fost apreciat și de către critica dramatică românească aflată la începuturile sale („Numai după ce ai admirat un mare artist ca Rossi poți judeca un și mai mare artist ca Salvini“ — nota Gr. Ventura în *L'Indépendance Roumaine* din 12/24 martie 1880 — cf. *Istoria teatrului în România*, vol. II, 1849—1918, Ed. Academiei, București, 1971, p. 78). Începînd din 1871, cînd dă spectacole în țara noastră artista italiană Adelaida Ristori, România s-a înscris în circuitul marilor turnee europene, bucureștenii avînd posibilitatea să vadă la ei acasă pe cîțiva dintre actorii prestigioși ai scenei mondiale. De altfel, turneul din România, din 1880, al artistului dramatic italian Tommaso Salvini este înregistrat în biografia acestuia cuprinsă în *Enciclopedia italiana...* (ediziune 1949, vol. XXX, p. 597); în același an Salvini se va deplasa și în Statele Unite ale Americii pentru a da aici o serie de spectacole.

¹¹ „Celebra trupă arabă“, aflată sub direcțiunea lui Sidi-Hadj-Ali-Ben-Mahomed a dat spectacole în sala teatrului Dăcia începînd de la 8/20 martie 1880 (ROM., 6 martie 1880, p. 215).

¹² În cursul anului 1880, compozitorul, profesorul și violonistul Constantin Dimitrescu (1847—1928) a format, împreună cu frații Schipeck (Franz, Ferdinand și Heinrich), „Cuartetul național instrumental“, cu care a dat două serii de concerte, în lunile martie-aprilie și în noiembrie (Octavian Lazăr Cosma, *Hronicul muzicii românești*, vol. IV, Ed. Muzicală, București, 1976, p. 38—39). Primul „cuartet matinal“ a avut loc duminică 16/28 martie 1880, la orele 13, cu următorul program: *Cuartet în fa, op. 18, nr. 1* de Beethoven; *Serenada* de Haydn și *Cuartetul în la minor, op. 41, nr. 1* de Schumann (ROM., 15 martie 1880, p. 247); celelalte trei concerte au avut loc în următoarele două duminici ale lunii martie și în prima duminică din aprilie.

¹³ Bacalbașa nu a înregistrat corect informația preluată din *Românul*. În 1880 au fost programate numai două serii de „alergări de cai“, una primăvara („întrunirea de primăvară“, la 4/16 mai) și alta toamna („întrunirea de toamnă“, la 28 septembrie/10 octombrie).

¹⁴ Programul oficial al alergărilor de cai din București pentru anul 1880, ROM., 19 martie 1880, p. 559 (v. și: Programul oficial al alergărilor de cai din București pentru anul 1880. Întrunirea de primăvară, duminică 4/16 mai 1880, MOF., nr. 75, 31 martie/12 aprilie 1880, p. 2306). Precizarea din final a lui Bacalbașa este greșită; premiul al doilea se acorda numai atunci cînd alergau minimum trei cai, iar premiul al treilea — cînd alergau cel puțin cinci cai.

¹⁵ După obținerea independenței depline a țării noastre, ideologii politici economice liberale (P. S. Aurelian, A. D. Xenopol ș.a.) și-au pus cu din ce în ce mai multă insistență problema dobîndirii și a unei reale independențe economice prin crearea unei industrii naționale, care să reducă importul din țările apusene a produselor de fabrică, import care — prin valoarea sa ridicată — afecta în mare măsură economia națională și împiedica înscrierea țării pe calea constituirii unei economii capitaliste dezvoltate. Pentru susținerea acestor idei progresiste, este revelator studiul lui P. S. Aurelian, apărut chiar în acești ani, în 1881, în care fruntașul liberal preciza: „Guvern, corpuri-legislative și particulari... să nu întîrziem cîtuși de puțin punerea temeliei industriei în România. Să nu ni să răspundă că temelia este pusă fiindcă s-au înființat două-trei fabrici de chibrituri, două-trei fabrici de zahăr, o fabrică de postav și alte cîteva stabilimente. Nu este vorba de înființarea a cîtorva stabilimente, ci despre așternerea unui program general și despre munca de a-l pune în aplicațiune treptat“ (P. S. Aurelian, *Cum se poate fonda industria în România și industria română față cu libertatea comerțului de importațiune*, București, 1881, p. 3). Una dintre industriile vizate în studiul lui P. S. Aurelian, industrie pentru care țara noastră dispunea de condițiile necesare de realizare (materie primă, surse de energie) era aceea a producerii hîrtiei (în 1863 România importa hîrtie de 500 000 de lei, pentru a se ajunge în 1879 la un import de 7 000 000 lei). Inițiativa fondării unei fabrici de hîrtie cu un capital exclusiv românesc a avut-o,

în iunie 1879, industriașul Const. Porumbaru și societatea Concordia română (sprijiniți fără rezerve de guvernul liberal). La 7/19 iunie 1879 „mai mulți capitaliști români” au hotărât înființarea unei societăți pe acțiuni; la 23 iunie/5 iulie 1879 „domnii suptscriitori pentru fondarea fabricii de hirtie” s-au întrunit în localul societății Concordia română de pe Calea Rahovei nr. 16 și au hotărât înființarea societății, alegând și o comisie provizorie, în componența notată corect de Bacalbașa (*Industria națională. Fabrica de hirtie*, ROM., 16 iunie 1879, p. 568; *Societatea pentru înființarea unei fabrici de hirtie*, ROM., 27 iunie 1879, p. 604). Statutele noli societății au fost votate de Adunarea generală a acționarilor din 14/26 ianuarie 1880. Au fost lansate, totodată, acțiuni în valoare de câte 100 lei una, posesorii a 50 de acțiuni fiind considerați fondatori. Pentru a stimula „subscrierea”, principele Carol s-a înscris în fruntea listei de acționari, iar șeful guvernului i-a obligat pe senatorii și deputații liberali să achiziționeze acțiuni în valoare de câte 5000 de lei fiecare, reținându-le contravaloarea respectivă din diurnele parlamentare (*Fabrica de hirtie Letea, 1885—1935*, [București], 1935, p. 15). Apelul la care se referă Bacalbașa (*Apelul către românii doritori de a înființa o fabrică de hirtie în țară*) a apărut în *Oficiul Liberal Român* din 24, 25 martie 1880 (p. 279). Pentru a veni în întâmpinarea inițiativelor private, la 17/29 ianuarie 1881 a fost promulgată „Legea pentru înființarea unei fabrici de hirtie în România”, aprobată în prealabil de Senat la 31 ianuarie/12 februarie 1880 și de către Adunarea Deputaților la 13/25 februarie 1880, lege prin care guvernul liberal acordă societății aprovizionarea cu hirtia necesară pentru toate serviciile publice (minimum 200 000 kg. pe an), vreme de 12 ani, un lot gratuit de teren de 10 hectare pentru construirea fabricii, pe una din proprietățile statului și scutirea de impozite timp de 12 ani (MOF., nr. 16, 22 ianuarie/3 februarie 1881). Lucrările de construcție a fabricii, în comuna Letea Nouă de pe malul Bistriței, au început în iulie 1882, sub conducerea lui Rađu Porumbaru, inginer de mine cu studii la Paris, fiul lui Const. Porumbaru și au durat până în mai 1885, când unitatea a intrat complet în funcțiune (C. Botez, D. Berleşcu, I. Saizu, *Fabrica de celuloză și hirtie „Letea”, Bacău. Nouă decenii de existență*, Bacău, 1971, p. 36—38). Ceroetări recente au insistat asupra faptului, exact, că fabrica de la Letea „constituie în istoria economiei noastre naționale primul exemplu de mare unitate industrială creată numai cu capital autohton” (Const. Botez, Ioan Saizu, *Letea — un secol de istorie*, Ed. Sport-turism, București, 1981, p. 61).

¹⁶ D. A. Sturdza și-a dat demisia din funcția de ministru de Finanțe la 15/27 februarie 1880 pentru a pleca la Berlin unde fusese numit, alături de I. Kalinderu și colonelul N. Dabija, în comisiunea pentru executarea convențiunii de răscumpărare a căilor ferate.

¹⁷ „George Magheru nu mai este. Ieri duminică [23 martie] pe la 4 ore după amiezii și-a sfârșit cariera într-o cameră din otelul Dacia din București” (ROM., 24, 25 martie 1880, p. 277). În capitală ceremonia funebă a avut loc la 28 martie/9 aprilie 1880 în biserica Sf. Gheorghe Nou.

¹⁸ În ședința Adunării Deputaților propunerea acordării unei recompense naționale lui C. A. Rosetti a fost prezentată de D. Gian și aprobată cu 54 de voturi, contra 6 și 2 abțineri (*Adunarea Deputaților. Ședința de la 30 martie 1880*, MOF., nr. 76, 1/13 aprilie 1880, p. 2340); la Senat, propunerea a fost susținută de Petre Grădășteanu și aprobată cu 31 de voturi contra 7 (*Senatul. Ședința de la 2 aprilie 1880*, MOF., nr. 82, 8/20 aprilie 1880, p. 2527); aici însă s-au înregistrat unele rezistențe, exprimate deschis, din partea senatorilor conservatori, pronunțându-se împotriva acordării sumei retroactive Mănoilache-Costache Epureanu, cu precizarea că nu era de acord nici cu supraestimarea meritelor fruntașului liberal („Apoi, d-lor, dacă lucrul este așa, dacă priviți pe d. Rosetti ca regeneratul României, proclamați atunci republica și pe d. Rosetti președinte al republicii”, *Ibid.*, p. 2525). În *Timpul*, Mihai Eminescu a criticat cu vehemență votul corporilor legitimoare, învinuindu-l, pe nedrept, pe C. A. Rosetti de toate eșecurile, reale sau imaginare, ale politicii liberale („Nu tăgăduim că România a intrat într-o epocă în adevăr glorioasă. Nu s-a întâmplat însă nicăiri ca un om să fie recompensat pentru că sub auspiciile lui s-au vărsat în deșert singele cel mai generos al poporului, pentru că sub a lui auspicii s-au pierdut o provincie” — Eminescu, *Opere*, XI, p. 108, articol din 2/14 aprilie 1880). În discuție erau 158 518,52 lei acordați retroactiv pentru perioada 11 mai 1868 — 31 martie 1880, precum și suma de 1111,11 lei (echivalent cu 3000 lei vechi), acordată lunar începând de la 1/13 aprilie 1880.

¹⁹ *Sabia lui Tudor Vladimirescu*, ROM. 30, 31 mai 1880, p. 485. „Cel din urmă dintre Văcărești”, despre care aminteste Bacalbașa, era Iancu Văcărescu (1792—1863), autorul ciclului de versuri „Sfaturi patriotice” (1821), din care face parte și cunoscuta poezie *Glusul poporului sub despotism*, exprimând atitudinea de simpatie a poetului față de mișcarea revoluționară a lui Tudor Vladimirescu. În mai 1882 a fost adus de la Craiova, de către B. P. Hasdeu și col. Vlădescu, și steagul lui Tudor Vladimirescu, pentru a fi depus spre păstrare la Arsenalul armatei (*D-a-le zilei*, TEL., nr. 3000, 12 mai 1882, p. 2).

²⁰ Banca Națională a României se era „din nou” înființată: ea abia fusese creată pe baza „Legii pentru înființarea unei bănci de scont și circulațiune”, votată de Adunarea Deputaților la 31 martie/12 aprilie 1880, de Senat la 27 martie/8 aprilie 1880, lege promulgată la 11/23 aprilie 1880, banca urmând să-și înceapă activitatea la 1/13 iulie, 1880 (MOF., nr. 90, 17/29 aprilie 1880, p. 2792—2793). Răspunzând unei necesități acute, Banca națională era menită să asigure prin acordarea de credite dezvoltarea mai accentuată a industriei și comerțului, contribuind la modernizarea economiei românești, la asigurarea stabilității monedei naționale. Ea dispunea de un capital inițial de 30 de milioane lei, din care 10 milioane depuși de stat și 20 de milioane de către persoane particulare, persoane care aparțineau — prin dirijarea bine organizată a subscrierilor de capital — îndeosebi burgheziei și mosierimii liberale, Banca Națională devenind astfel un puternic factor de influență al Partidului liberal. Ea și-a început activitatea propriu-zisă la 1/12 decembrie 1880 (Victor Slăvescu, *Istoricul Băncii Naționale a României, 1880—1924*, București, 1925, p. 39).

²¹ Potrivit legii amintite mai sus, în cadrul Adunărilor generale patru acțiuni dădeau dreptul la un vot, dar nimeni nu avea dreptul la mai mult de zece voturi. În aceste condiții statul, deși subscrișese o treime din capital, nu dispunea decât de zece voturi.

²² „Subscriitorii pentru acțiunile Băncii Naționale” fuseseră convocați în Adunare generală în ziua de 15/27 iulie 1880, printre altele pentru a alege — potrivit prevederilor statutare — patru directori și patru cenzori (ROM., 13 iulie 1880, p. 631), guvernatorul băncii, alți doi directori și trei cenzori fiind numiți de guvern. Datele prezentate în text sînt exacte (cf. ROM., 18 iulie 1880, p. 647); Nicolae Bobescu — fratele mamei lui Bacalbașa — candidase într-adevăr, fără succes, pentru postul de director (*Banca Națională, Democrația națională*, an. I, 25 iulie 1880, p. 2—3); Eugeniu Carada — considerat, pe drept cuvînt, unul dintre fondatorii Băncii Naționale — va deveni director al acesteia la 4/16 decembrie 1880 (MOF., nr. 274, 6/18 decembrie 1880, p. 7914).

²³ Manevrele pentru îndepărtarea lui M. Kogălniceanu din guvern au fost total lipsite de tact. După unele conflicte devenite publice (la 9/21 aprilie 1880 M. Eminescu nota în *Timpul*: „D. Brătianu caută evident a trîni afară din luntrea ministerială pe d. Kogălniceanu, iar acesta se luptă ca să rămînă în luntre” —, Eminescu, *Opere*, XI, p. 120), în ședința Camerei din 12/24 aprilie 1880 deputatul G. Șefandache îl va interpela pe primul ministru în legătură cu menținerea și după închiderea Adunărilor Legislative a „combinației ministeriale cum e astăzi”. Brătianu va răspunde evaziv, declarînd că „s-ar putea retrage din cabinet doi-trei miniștri”, dar și fără această esența guvernului liberal nu va fi alterată. Va interveni atunci N. Fleva, precizînd că persoanele care au intrat în minister (erau vizate în primul rînd Mihail Kogălniceanu și Vasile Boerescu) „trebuie să îmbrățișeze drapelul partidului liberal și sunt datorii s-o declare în sinul Adunării ca un angajament solemn”, pentru ca, în continuare, să ceară, pur și simplu, înlocuirea lui M. Kogălniceanu la conducerea Ministerului de Interne cu I. C. Brătianu, pe motiv că primul nu cunoaște realitățile decît din partea țării „de dincolo de Mîlcov” (*Adunarea Deputaților. Ședința de la 12 aprilie 1880*, MOF., nr. 87, 13/25 aprilie 1880, p. 2714—2717). Deși motiunea lui Fleva nu a întrunit majoritățile necesare, M. Kogălniceanu — iritat de manifestația de ostilitate pe care i-o organizase grupul brătienist din partidul liberal — își va da demisia din guvern, I. C. Brătianu fiind înmărcinat, la 17/29 aprilie 1880, să asigure interimatul Ministerului de Interne (omul politic moldovean, destul de obscur, Al. Teriachiu va deveni titular al Ministerului de Interne abia la 20 iulie/1 august 1880). Pentru a nu-l îndispune prea mult pe M. Kogălniceanu, I. C. Brătianu îl va numi imediat într-un post diplomatic impor-

tant, ca ministru plenipotențiar la Paris, în locul lui Callimachi-Catargi care va trece ca reprezentant al țării noastre la Londra (referitor la acest neplăcut incident, prințul Carol va ține să-i comunice tatălui său, în aprilie 1880: „Brătianu caută acum să împace pe Kogălniceanu, căci nu e de acord să-l aibe în opoziție, cînd aceasta se și întărește din zi în zi” — *Memoriile*, XVI, p. 90). În ședința mai sus pomenită a Adunării Deputaților, Vasile Boerescu, la interogația ultimativă a lui N. Fleșca avea să declare solemn: „D-lor, sunt liberal...” (MOF., nr. 87, 13/25 aprilie 1880, p. 2716); în consecință el își va păstra postul de ministru al Afacerilor Străine pînă la retragerea primului cabinet I. C. Brătianu (9/21 aprilie 1881). Nechibzuța eliminare din guvern a lui M. Kogălniceanu, om politic de mare autoritate, atît în țară cît și peste hotare, va crea serioase dificultăți cabinetului liberal, învinuit că înlocuiește sau ezită să numească în posturi centrale de conducere personalități originare din Moldova.

²⁴ Inițiativa convocării primului congres al studențimii române a avut-o, într-adevăr, societatea studentescă bucureșteană Unirea, fondată la 28 februarie/12 martie 1879 și care, în 1880—1881, număra 61 de „membri activi” (printre care și Const. Bacalbașa, „student în Drept”) (*Statutele și Regulamentul Societății universitare Unirea...*, București, 1881, p. 25). Propunerea „de a se face o serbare de înfrățire la Focșani între studenții universitari din București și Iași” îi aparține studentului în Litere C. C. Dobrescu, președintele societății Unirea, propunere însușită de studenții bucureșteni în ședința societății lor din 24 mai/5 iunie 1880, apoi și de cei ieșeni. Din „comisia pregătitoare” de 8 membri (și nu 7) a făcut parte, într-adevăr, și Const. Bacalbașa. Congresul s-a desfășurat la Focșani în zilele de 7/19—9/21 septembrie 1880, cu participarea a 66 de studenți bucureșteni și a 44 de studenți ieșeni; președinte al Congresului a fost ales studentul în medicină Al. M. Păcleanu, din București, iar secretari Const. Mille și Al. Spiroiu (v. *Anuarul Asociației generale a studenților universitari din România, Focșani, Pitești, 1880—1881*, București, 1882; telegrama către V. Alecsandri, la p. 11, iar răspunsul acestuia, la p. 23: „Mircești. Rog să exprimați studenților universitari grațitudinea mea pentru suvenirurile lor patriotice. Toate afecțiunile mele sunt cu d-voastră, Alecsandri”). O descriere mai detaliată a primului congres național al studențimii române în cartea noastră: *Constantin Mille. Tinerețea unui socialist*, Ed. Politică, 1973, p. 62—66; o fotografie a congresiștilor în *Magazin istoric*, an. VI, nr. 11 (68), noiembrie 1972, p. 46 (Nora Zizi Munteanu, *Privind o fotografie*).

²⁵ „Încă de alaltăieri o știre dureroasă s-a răspîndit în București — Moartea Costachi Epureanu a încetat din viață” (ROM., 9, 10 septembrie 1880, p. 829). Moartea prematură a fruntașului conservator (n. la Birlad, în 1824), care preluase la începutul anului 1880 șefia partidului, a rezolvat la timp problema reorganizării acestuia, la conducerea clubului conservator bucureștean (care dirija activitatea partidului în întreaga țară) revenind, în decembrie 1880, Lascăr Catargiu, a cărui autoritate era incontestabilă (că moartea lui Epureanu a fost resimțită ca o ușurare o recunoștea destul de brutal Titu Maiorescu într-o scrisoare către N. Gane din septembrie 1880: „Fie-i țărina ușoară, dar bine că am scăpat de el” — cf. Z. Ornea, *Junimea și junimismul*, Ed. Eminescu, București, 1975, p. 240).

²⁶ *Inaugurarea lucrărilor pentru rectificarea Dimboviței*, ROM., 5 noiembrie 1880, p. 1018. Potrivit proiectului inginerului Gr. Cerchez, lucrările de „rectificare” a Dimboviței urmau să scurteze cursul râului prin București cu 1900 m (de la 9200 m. la 7300 m.). Proiectul inginerului român, asupra căruia au referit inginerii elvețieni Culmann și Bürkly-Ziegler, precum și L. Lalanne, inspector general de poduri și șosele al Franței, membru al Institutului, a stat la baza lucrărilor care au fost ipaaurate la 2/14 noiembrie 1880 (fiind terminate trei ani mai tîrziu). Executarea proiectului a fost acordată antreprenorului A. Boisguérin ca urmare a unei licitații ce a avut loc la 20 septembrie/2 octombrie 1880, licitație la care s-au prezentat 9 „concurenți” (și nu 11, cum menționează Bacalbașa); deși, potrivit expertului N. Culmann propunerea lui Boisguérin prezenta „garanții mediocre”, ea a fost acceptată de Consiliul comunei București deoarece prevedea „un scăzîmînt în procente asupra valorii totale a lucrărilor” de 11,10% (costul acestora fiind estimat la patru milioane de lei), reducere mai mare decît aceea propusă de ceilalți ofertanți (*Consiliul comunei București. Ședința extraordinară de la 20 septembrie 1880*, M.C.P.B., nr. 44, 16 octombrie 1880, p. 537—540). În cadrul ceremoniei care a avut loc la 2/14

noiembrie 1880, la bariera Vitan, primarul orașului, D. Cariagdi, s-a referit la acțiunea de modernizare a capitalei României, acțiune care se inaugura prin această importantă lucrare: „Ziua de astăzi este o zi mare pentru bucureșteni, este o zi ce prevestește transformarea capitalei României, o zi ce făgăduiește însănoșire și înfrumusețare orașului...” (MOF., nr. 248, 4/16 noiembrie 1880, p. 7355). Deoarece inginerii din Zürich, N. Culmann și Bürkly-Ziegler („directorii răspunzători ai lucrărilor”) nu s-au angajat să stea în permanență în București, de conducerea operativă a șantierului s-au ocupat inginerii români D. Matac (cu studii la Zürich, specialist în „cestiuni hidraulice”) și C. Simțion (cu „atestat din Zürich”), prima generație de ingineri români afirmîndu-se astfel, de la bun început, în lucrări de amploare (de altfel inginerul N. Culmann opina că pentru dirijarea operațiilor de execuție n-ar fi trebuit să se apeleze la ingineri străini, acestea putîndu-se efectua cu „ingineri din țară, ar fi de interesul nostru a se obicinui inginerii noștri a lucra fără ajutorul străinilor” — cum rezuma primarul Capitalei părerea autorizată a specialistului elvețian — *Consiliul comunei București, Ședința extraordinară de la 14 aprilie 1880*, M.C.P.B., nr. 24, 19 mai 1880, p. 352).

²⁷ Prevăzută inițial pentru 1/13 septembrie 1880, deschiderea Expoziției naționale industriale a avut loc sîmbătă 1/13 noiembrie 1880. Ea a fost organizată de societatea Concordia română (fondată în 1876 — v. C. Botez și I. Săiză, *Acțiuni ale României după războiul de independență. De la Plevna politică la Plevna economică*, Ed. Junimea, Iași, 1988, p. 48); în frunte cu inimosul „industrial” român, amintit și mai sus, Const. Porumbaru. Expoziția era menită, desigur, să demonstreze realizările poporului român în domeniul industriei casnice și al meșteșugurilor dar totodată să atragă atenția asupra serioaselor rămîneri în urmă în ceea ce privește dezvoltarea industriei moderne, așa cum ținea să precizeze, de altfel, Const. Porumbaru în timpul ceremoniei de vernisare a expoziției: „Tablou final de ce avem și de ceea ce ne lipsește, fiecare se va ști din toate pîterile să umple golul ce există. Oglindă strevăzătoare a gradului nostru de cultură, fiecare va vedea într-însa cît de înapoiați suntem și cît trebuie să lucrăm ca să putem ocupa locul ce ni s-a fixat în sinul națiunilor civilizate; fiecare va vedea însă și aptitudinile cele mai pronunțate ce avem mai în toate ramurile activității noastre economice, dar că ne lipsește acea perseverență și acel spirit de asociațiune care duc la limanul dorit” (MOF., nr. 247, 2/14 noiembrie 1880, p. 7334). Starea de înapoiere a economiei românești, îndeosebi a industriei, care abia prindea să se înfiripe era demonstrată de altfel și de catalogul general al „productelor” ce urmau să se prezinte la expoziție, din care cităm aproape în întîmplare: ghebe, ipingele, ilice, mintane, țitari, briuri, ii cusute, opinci, piei tîbăcite, piei de talpă de bou, hături, biciuri, unelte de cășărie și lăptărie ce se întrebunțează la stîne, unelte de dogărie (butnărie) și de rotărie, fuse, otgoane de țel, fîinării, burdușele și bășici de brînză, ghiudemuri, dulceturii și jeleurii etc., etc. — dar și, în sfîrșit! — zahăr de la Chitila și Sascut! (*Catalog general de produsele ce urmează a fi espuse la expozițiunea națională industrială din București în 1880*, M.C.P.B., nr. 30, 29 iunie 1880, p. 412—414). De aceea, salutînd „întîia expoziție română de unelte și meserii” Carol I ținea să precizeze și el, în cadrul aceleiași ceremonii de vernisare: „Am avut întotdeauna dorința cea mai vie de a vedea industria și meseriile naționale asigurate și dezvoltate prin fabrici și prin școlile practice, păstrîndu-se astfel țării atîtea milioane cari merg în fiecare an peste hotare. Voi fi dar recunoscător oricui va contribui și lucra la emanciparea noastră economică” (MOF., nr. cit., p. 7334). La expoziție au luat parte 351 de expozanți, cărora li s-a asigurat transportul gratuit al exponatelor pe căile ferate aparținînd statului și prin poștă; ea s-a închis la 10/22 ianuarie 1881.

²⁸ *Cestiunea rublelor*, ROM., 1, 2, decembrie 1880, p. 1101. Un decret din 15/27 noiembrie 1880, semnat de ministrul de Finanțe, I. C. Brătianu, prevedea că, începînd de la 27 noiembrie/9 decembrie 1880 rublele rusești de argint și subdiviziunile lor „nu vor mai avea curs legal în România”, ele urmînd să se preschimbe la „casele statului”, pînă la 31 decembrie 1880/12 ianuarie 1881, astfel: 1 rublă = 3,50 lei; 3/4 rublă = 2,62 lei; 1/2 rublă = 1,75 lei; 1/4 rublă = 0,87 lei (MOF., nr. 258, 16/28 noiembrie 1880, p. 7537). În aceeași zi de 27 noiembrie/9 decembrie 1880 s-a pus în circulație prima tranșă de monede naționale de argint de 5 lei, „bătute în Monetăria Statului” (ROM., 28 noiembrie 1880, p. 1089), în valoare totală de 5 050 000 lei.

²⁹ Propunerea lui Petre Grădișteanu relativă la modificarea articolului 409 din Codul de procedură civilă a fost făcută în ședința Senatului din 22 noiembrie/4 decembrie 1880. În esență legea propusă venea în apărarea funcționarilor, aflați la nevoie, care, pentru sumele împrumutate își cedau cămătarilor o parte din leafă și mai ales a pensionarilor care — în condițiile neprimirii în timpul războiului a drepturilor cuvenite vreme de 14 luni — își „amanetaseră” la cămătari pensia pe 5—10 ani sau pe toată viața, dobând pentru suma împrumutată ridicându-se la 5 sau 10% pe lună, în așa fel încît pentru o sută de lei împrumutată se plătea o dobîndă anuală de 120 sau chiar de 240 de lei (TEL., 15 ianuarie 1881, p. 1). Numai în București, prezisa P. Grădișteanu într-o altă ședință a Senatului, 383 de persoane își cedaseră integral pensia, uneori pînă în 1898, unui număr de 32 de „cumpărători” (Senatul. Ședința de la 15 decembrie 1880, MOF., nr. 283, 18/30 decembrie 1880, p. 8182). Legea privind modificarea articolelor 409 și 410 din „procedura civilă” a fost votată, în ciuda opoziției unor membri ai cabinetului, de Adunarea Deputaților la 7/19 februarie 1881 și de Senat la 12/24 februarie 1881, fiind promulgată la 1/13 martie 1881 (MOF., nr. 48, 1/13 martie 1881, p. 1355), obiectiile principale referindu-se la caracterul ei retroactiv. „Legea Grădișteanu”, va nota un contemporan, i-a atras autorului ei „binecuvîntările slujbașilor și blestemul cămătarilor” (Dimitrie R. Rosetti, *Dictionarul contemporanilor din România, 1800—1898*, București, 1898, p. 92).

³⁰ *Atentatul în contra d-lui Brătianu*, ROM., 4 decembrie 1880, p. 1109. Atentatul nu a fost urmarea vreunui complot politic ci opera unor dezechilibrați, înfrunți într-un așa-zis Comitet secret român de 50, format din... trei persoane: Ion G. Petraru, Grigore Pătescu, fost institutor și diaconul Nicolae Cârlova. Începînd din luna august 1880 ei au răspîndit mai multe manifeste care au ajuns prin intermediul poștei și la unele organe de presă care le-au publicat (*Războiul*—[Grandeș] și *Războiul*—[Weiss] și înainte); la sfîrșitul lunii octombrie 1880 „comitetul de 50” l-a condamnat la moarte pe șeful guvernului, lansînd totodată un apel către cîțiva oameni politici conservatori ca să constituie viitorul-cabinet (prim-ministru, prințul Grigore Sturdza; miniștri: I. Em. Florescu, Gh. Manu, Petre Bors, Al. Lahovary, cf. TEL., 9 ianuarie 1881, p. 2). Sentința urma să o aducă la îndeplinire Ion G. Petraru, care, în după-amînta zilei de 2/14 decembrie 1880 l-a atacat pe I. C. Brătianu cu un „cuțit ascuțit și foarte tăios” (cumpărat cu un leu de la magazinul de marfă Matei Stoianovici), în dreptul peronului de la intrarea principală a Adunării Deputaților; primul ministru s-a ales cu ușoare contuzii la cap și braț.

³¹ La 3/15 decembrie 1880 Adunarea Deputaților aprobase o moțiune pe baza căreia urma ca o delegație de 30 de membri ai Parlamentului să-l viziteze pe I. C. Brătianu acasă pentru a-i exprima sentimentele unanime de solidaritate și compasiune; moțiunea fusese într-adevăr semnată și de fruntași junimiști Titu Maiorescu și P. P. Carp care, în această perioadă, încercau o mișcare de apropiere de partidul liberal, dorința de colaborare fiind reciprocă. În Adunarea Deputaților atentatul a fost condamnat fără reticențe de generalul I. Em. Florescu, Al. Christofi, Petre Grădișteanu, Vasile Boerescu și D. Sturdza, iar în Adunarea Deputaților de Gh. Chițu, Al. Lahovary, N. Blaremburg, Vasile Maniu și Vasile Boerescu, deci atît de liberali cît și de conservatori. În *Timpul*, probabil Mihai Eminescu, care polemiza aproape zilnic cu oficialul liberal *Românul*, va incrimina cu loialitate atentatul, într-un articol publicat în numărul din 4/16 decembrie 1880 al ziarului: „Trebuie să ne fie rușine, ca români, că și aici, unde nici una din căile legale de mișcare politică și socială nu e închisă, se pot găsi indivizi cari, prin crime de asemenea natură, să arunce o neagră pată asupra țării, asupra caracterului drept al poporului nostru” (Eminescu, *Opere*, XI, p. 433).

³² Așa cum am mai amintit, ziarul *Democrația națională* a dispărut o dată cu nr. 201, din 21 septembrie/3 octombrie 1880, deci înainte de atentatul comis împotriva lui I. C. Brătianu. După unele informații pe care încă nu le-am putut verifica el ar fi reapărut la Iași, la începutul anului 1881 (în numărul din 10/22 ianuarie 1881 *Războiul* [Weiss] menționa că ar fi primit de la Iași, „zilele trecute”, o foaie în format mic intitulată *Democrația națională*, an. II; o informație asemănătoare în TEL., 26 ianuarie 1881, p. 2).

³³ ROM., 15, 16 decembrie 1880, p. 1145. Relatarea lui Bacalbașa reia ideile dintr-o telegramă datată 11/23 decembrie 1880, trimisă de prințul Grigore Sturdza

unui partizan al său, G. B. Chrisosecolu și reproducă fragmentar în numărul mai sus citat al *Românului* după *Timpul* din 13/25 decembrie 1880. Motivele „aproprierii” de liberali erau astfel enunțate de Gr. Sturdza: „Cel puțin au cu noi această mare asemănare că sunt democrați și au combătut alături cu Rusia”. În realitate, bineînțeles, nu era vorba de nici o „mare asemănare”.

³⁴ Așa-zisul Partid democratic național, o formație politică efemeră, lipsită de o organizație serioasă și de partizani, căreia Bacalbașa îi acordă o mult mai mare importanță decît o merită, a sucombat treptat, dispărînd în neant tot atît de repede cum apăruse. Știri despre existența „partidului” am mai aflat totuși încă în martie 1881 cînd vicepreședintele său, Al. N. Rosetti-Rosnovanu (boierul Alexandru Filoti-Buciumanu din romanul lui Mișail Sadoveanu, *Venea o moară pe Sireți*), fusese ales primar al Pașcanilor, „cel mai important centru rural din România de peste Milcov” (*Războiul român*, an. III, 12 martie 1881, p. 1), organizînd aici, cu această ocazie, și un parastas pentru țarul Alexandru Nicolaevici, „liberatorul clăcașilor și al creștinilor”. Implicarea directă a „partidului” lui Gr. Sturdza în tentativa de asasinat a lui I. C. Brătianu nu a putut fi demonstrată; lui Gr. Sturdza și amicilor săi trebuie să le fi convenit însă atmosfera antibrătienistă întreținută de manifestele „comitetului celor 50”. De altfel, unul dintre complicii lui Petraru, diaconul N. Cârlova, fost institutor în comuna Băneasa—Herăstrău de lângă București colabora la *Democrația națională* (cu o scrisoare în problemele de învățămînt, la 5/17 aprilie 1880), și lua primul cuvîntul la o întrunire a „democraților naționali” care a avut loc la 29 septembrie/11 octombrie 1880, în București. După atentatul din 2/14 decembrie, printre cei reținuți de poliție pentru investigații (Gr. H. Grandeș, Petre Bors, Milone Lugomirescu, Titus Dunca, căpitanul George Florescu ș.a.) s-au aflat, așadar, și membri ai Partidului democratic-național. Poetul Gr. H. Grandeș, fostul redactor-șef al *Democrației naționale*, a stat „în prevenție” la închisoarea Văcărești aproape o lună de zile, pînă la 30 decembrie 1880/11 ianuarie 1881. În timpul procesului intentat lui Petraru și celor doi complicii ai săi, procurorul general Ion Dendrino s-a referit, vag, și la supoziția privind încurajarea mai concretă a acuzațiilor de către prințul Gr. M. Sturdza: „dacă există o dreptate pe pămînt, apoi se va dovedi ce legături există între acuzați și acel domn pe care-l voiau cu orice preț să fie la putere, adică șeful răposatului Partid democratic” (*De la Curtea cu jurați. Procesul Petraru*, TEL., 11 martie 1881, p. 2). Desfășurarea procesului nu a confirmat însă această presupunere, dar nici nu a infirmat-o.

³⁵ Afirmatia o făcuse prințul Gr. M. Sturdza într-o telegramă adresată lui I. C. Brătianu și reproducă de *Românul* din 24 decembrie 1880/5 ianuarie 1881 după publicația austriacă *Messenger de Vienne* din 31 decembrie 1880 st. n. Telegrama fusese publicată însă mai întîi de către *Războiul* [Grandeș] (an. II, 9 decembrie 1880, p. 2); reproducem de aici fragmentul rezumat de Bacalbașa: „Aud că s-au arestat cîțiva membri din Partidul democratic național în urma atentatului făcut asupra d-tale. Cred că cercetările justiției vor dovedi inocența lor; dacă însă ar fi în adevăr compromis vreun membru din acest partid, răspunderea îl privește personal, căci asasinatul politic nu face parte din mijloacele de acțiune ale partidului nostru.”

Anul 1881

[Politice. Viața bucureșteană. Proclamarea regatului și serbările încoronării. Cestiunea Dunării. C. A. Rosetti, ministru de Interne. Banchetul lui C.A. Rosetti. Scandalul Callimachi-Catargi. Un duel sui generis.]

[Politice]

Ion Brătianu era un maestru în arta de a dezorganiza opoziția. Ori de câte ori vedea că se organizează un centru opoziționist, îl cucerea, ori de câte ori un om de valoare se manifesta împotriva guvernului, îl lua în minister. Astfel a procedat cu Nicolae Ionescu în 1876, astfel cu Gheorghe Vernescu, astfel cu Vasile Boerescu și Dimitrie Ghica; tot la fel va proceda mai târziu cu junimiștii și cu dizidenții ieșeni.

În ultimul an se formase la Iași un grup de 9 intelectuali, profesori universitari, toți oameni de mîna întâia; din acest grup politic făceau parte Gheorghe Mărzescu — care era șeful —, profesorul Brândză, frații Șendrea, filosoful Vasile Conta etc. Grupul începu să facă opoziție și deveni supărător. Brătianu întinse cursa ademenitoare și prinse în capcană grupul de la Iași, numit în zeflema: „Grupul lui opt și cu Brînză nouă”.

Aproape toți membrii grupului primiseră cite o atențiune, iar sfîrșitul anului 1880 îl găsește pe Vasile Conta ministru al Instrucțiunii.

Grupul lui „opt și cu Brînză nouă” trăise.¹

Acest sistem, dibaci în cit privea dezorganizarea opoziției, prezenta însă și un mare neajuns: ministrii schimbîndu-se foarte des, nu mai era nici o continuitate de concepție pe la departamente. Sub nici un regim ministrii nu s-au schimbat atît de des ca sub Ion Brătianu.

Ziarele liberale anunță dispariția partidului național-democrat al Beizadelei Vițel (Grigore Sturdza) și anunță aceasta cu mulțumire. Fiindcă acest partid, considerat ca un partid rusofil, protejat și susținut pe sub mîna de legația rusească, era privit ca un mare făcător de boclucuri viitoare.

Printre complicii arestați ai lui Petraru era și căpitanul Al. Florescu, zis și „Păpușică”, fiindcă era foarte elegant. Nu prea târziu, „Păpușică” a trecut în partidul liberal și a reintrat în armată, primind și un grad mai mare. Este cunoscut că cei mai mulți dintre intîmii prințului Grigore Sturdza au fost cumpărați de guvern. Așa s-a întîmplat că acest partid, datorit numai ambițiunii lui Beizade Grigore, a dispărut în 24 de ore.

¹ Vezi notele explicative la sfîrșitul capitoului, începînd cu p. 109.

În timpul acesta două evenimente însemnate se produc; cel dintîi este constituirea partidului liberal sub șefia lui Gheorghe Vernescu, cel d-al doilea este un articol pe care Titu Maiorescu îl publică în *Deutsche Revue* și prin care pledează alăturarea României la alianța austro-germană.²

Constituirea partidului vernescan, avînd drept organ *Binele public*, îngrijorăște mult pe Brătianu și pe Rosetti³, iar articolul lui Maiorescu provoacă o mare indispoziție în partidul conservator, a cărui îndrumare e curat rusofilă. În curînd vom vedea că, tocmai cînd Lascăr Catargiu trebuia să devie din nou șeful oficial al partidului conservator, partidul se va sparge din nou.⁴ Și atunci vor rămîne atît de puțini membri la Clubul conservator, încît Alexandru Lahovary a putut spune mai târziu:

— A fost o vreme cînd la Clubul conservator rămăsesem atît de puțini încît nu mai puteam face nici o partidă de pocher.

Ion Brătianu, conform tacticii sale cunoscute, își dădea silința, ca, pe de o parte, să zădărnicească întregirea partidului conservator iar, pe de altă parte, să atragă în guvern pe unii dintre conservatorii cari nu se supuneau disciplinei partidului lor; aceștia erau Petre Carp și Titu Maiorescu. Dar mai era altceva.

Articolul lui Maiorescu din *Deutsche Revue* a pus zizanie în familia conservatoare.

Conservatorii-boieri erau toți rusofili. Ziarul *L'Indépendance Roumaine*, proprietatea lui Emile Galli, avînd director pe Grigore Ventura, era rusofil.⁵ Maiorescu, pledînd alăturarea României la dubla alianță austro-germană, indispucea pe conservatori și aducea un nou motiv de vrajbă în rîndurile opoziției. Dar Ion Brătianu profită de împrejurare.

Pe cînd în partidul liberal creștea curentul omogenității și excluderii elementelor neliberale, precum era Vasile Boerescu, pe cînd mulți liberali — mai ales moldoveni — cereau ca Boerescu să fie scos din guvern și în locul său să fie adus Mihail Kogălniceanu de la Paris, Ion Brătianu alunecă pe nesimțite către elementele conservatoare. În curînd vom vedea că a făcut încercări chiar pe lîngă Alexandru Lahovary spre a-l atrage în minister. Acesta era ministerul care peste cîteva luni trebuia să prezideze la proclamarea regalității.

În cercurile liberale și în toată taina, Ion Brătianu lucra în înțelegere cu regele pentru acest sfîrșit.⁶

Viața bucureșteană

Suntem în epoca lui Claymoor.

Redactorul cel mai popular al ziarului francez *L'Indépendance Roumaine* era Mișu Văcărescu care, sub pseudonimul Claymoor, scria cronicile „mondene” ajunse repede la modă.

Claymoor devenise un fel de arbitru al eleganței, cronicile lui erau foarte apreciate de către toate doamnele din elită; cînd, după vreun bal

sau după vreun spectacol, vreuna din ele fusese trecută cu vederea și nu fusese numită cu amănuntele toaletei, cu vorbe măgulitoare, cu toată atenția, era o adevărată nenorocire. Ofensă mai mare era greu de închipuit. Claymoor ajunsese o mare autoritate în specialitate și nu ereau puține cucoanele care-i trimiteau daruri frumoase pentru ca să le acorde, în cronicile sale, cele mai deosebite laude.⁷

Și la Teatrul Național era Ioan Ghica director. Sub directoratul lui Ioan Ghica au fost trimiși la Paris ca să vadă și să se instruiască Aristița Romanescu și Grigore Manolescu; sub directoratul lui Ioan Ghica, Vasile Alecsandri apare victorios.⁸

George Marianu face să i se joace comedia de salon *După despărțenie*, Frédéric Damé prezintă drama istorică *Hatmanul Drăgan*, literatura dramatică originală începe să se afirme.⁹

La Teatrul Național este acum o reinnoire, deși bătrînul Millo apare din nou, numai steaua lui Pascaly intră din ce în ce mai mult în eclipsă. Cu încetul se ridică acum în teatru: Aristița Romanescu, Dănească, Ștefan Iulian, Grigore Manolescu, Costache Nottara, Ștefan Matăescu etc.¹⁰

În această epocă trebuie să punem începuturile transformării Teatrului Național.*

Dar balurile particulare ? !...

S-a dus epocă aceea — și nu sunt decît 45 de ani — cînd în două mari saloane aristocratice, în salonul prințesei Grigore Suțu din strada Colței și în salonul doamnei Oteteleşanu din calea Victoriei — astăzi Terasa Oteteleşanu — trecea întreaga societate de sus a țării.¹¹

Recepțiunile și balurile acestor două aristocrate erau evenimente și n-au fost niciodată egale, necum întrecute. „Tot Bucureștiul” — după cum se spunea atunci — defila în aceste două case, și nu era om de rasă, om de naștere boierească sau chiar burghez ajuns sau intelectual cu vază care să nu fie invitat la marile serbări date de gazde.

Împrumut penei lui Claymoor din *l'Indépendance Roumaine* din anul 1881 amănuntele unui mare bal dat de către prințul Gheorghe Bibescu, de curînd venit în țară. A fost un bal costumat care a făcut senzație și despre care s-a vorbit mult în saloanele bucureștene.

Costumul francez predomină, firește.

Prințul Bibescu, în ducele de Marly, costum Ludovic XI, Grigore Cantacuzino (Grigri), în Cromwell, Emanuel Băleanu, în Don Juan, Nicolae Cerkez, în Jean de Nivelle, Grigore Cerkez, în Cigogniac din *Capitaine Fracassé*, prințul Ferdinand Ghica în patrician din Veneția, Mihail Marghiloman, în Pompoint din *La fille de M-me Angot*, Alexandru Marghiloman, marchiz Ludovic XV etc. etc.

Doamnele, una mai răpitoare decît alta — așa ne spune Claymoor —, Natalia Suțu în domesticitoare¹², trăgînd după ea un urs lăntuit, prințesa Bibescu, în țărăncă din Mans, prințesa Ferdinand Ghica în nebună, prințesa Maria Știrbey în noapte de toamnă, marchiza D'Aubespine Sully în buchetiera din Piața Inocenților etc. etc.

Și în mijlocul tuturor acestor splendori occidentale și orientale, un singur costum național românesc: doamna Olga Mavrogheni, marea doamnă de onoare a doamnei Elisabeta.¹³

Delicată atențiune și lecțiune severă pentru toată această lume de sus care, cucerită de mindrețile civilizațiilor mai înaintate, uită, în viața de toate zilele, și graiul și portul românesc.

Dealtfel, dacă portul național a fost introdus mai tirziu la balurile și solemnitățile noastre, datorim această inițiativă stăruitoare a Doamnei de pe tron.

O germană învață pe femeile române ca să-și cîrstească și să-și iubească neamul !...

Un bal ca acela dat de prințesa și prințul Bibescu nu mai e cu putință astăzi. Acea lume de prinți, acea atmosferă aristocratică a murit. Și a murit pentru totdeauna.

La 1 martie, telegraful aduce știrea asasinării țarului Alexandru al II-lea al Rusiei.

Țarul Alexandru fusese în România în timpul războiului de peste Dunăre, era dar cunoscut. Țarul căzuse sub bombele nihilistilor.¹⁴

La începutul lunii martie, Curtea cu jurați judecă și condamnă pe atentatorul la viața lui Ion Brătianu și pe complicii săi. Procesul a atras la Curtea cu jurați o mulțime mare. Nici un membru al Partidului național-democrat n-a luat apărarea vinovaților.

Petraru a fost osîndit la 20 ani de muncă silnică, profesorul Pătescu și diaconul Cârlova, complici, la cîte 9 ani recludziune.¹⁵

Societățile Dacia și România fuzionează. Consiliul de administrație e astfel compus: președinte, prințul Dimitrie Ghica, vicepreședinte, Vasile Boerescu, membri: prințul Al. Știrbey, George Cantacuzino, colonel Dabija, Protopopescu-Pache, Dimitrie Frank, Cozadin și Hilel. Director general, Seculies.¹⁶

În cercurile politice se știe acum, aproape sigur, că România va fi ridicată la rangul de regat. Toate puterile și-au dat, se spune, adeviziunea. Singură Austria ar face greutăți, căci ea își subordonează toată consimțămîntul consimțămîntului României la pretențiile austriace în chestia Dunării. În curînd chestia Dunării va deveni arzătoare pentru România.

Proclamarea regatului și serbările încoronării

Cercurile inițiate, dar conservatoare, pretind că prințul de Bismarck și-a dat consimțămîntul, însă a sfătuit ca România să aibă, cînd va proclama regatul, nu un minister pur liberal al unui singur partid, ci un minister de coalițiune.

Ion Brătianu a făcut atunci demersuri pe lângă conservatori, dar, n-a putut izbūti să convingă pe nici un fruntaş.¹⁷ Carp, Maiorescu, Lahovary etc. au propus atunci un minister sub preşedinţia altcuiva decât Ion Brătianu, din minister să facă parte numai tineri conservatori şi tineri liberali, Camerele să fie dizolvate, Lascăr Catargiu să fie ales preşedinte al Senatului şi Ion Brătianu preşedinte al Camerei.¹⁸ Bineînţeles, liberalii au refuzat.

Pe cînd se credea, în genere, că regatul va fi proclamat la 10 mai, iată o lovitură de teatru la 14 martie.¹⁹

Sîmbătă 14 martie, la ora 3 după-amiază, generalul D. Lecca se scoală şi propune Camerei să proclame regatul român. Uimire şi aplauze frenetice.

Camera trece imediat în secţii, apoi generalul Lecca, numit raportor, aduce următorul proiect de lege :

„Art. 1. Principatul României este înălţat la regat şi prinţul Carol I de Hohenzollern ia titlul de rege.

Art. 2. Prinţul moştenitor ia titlul de «Alteţă regală», prinţ moştenitor.

C.A. Rosetti, preşedintele Camerei, rosteşte o cuvîntare entuziastă şi foarte aplaudată.

Alexandru Lahovary, în numele partidului conservator, se asociază şi declară că propunerea va fi votată în unanimitate.

Apoi a vorbit Vasile Boerescu, ministrul de Externe, după care propunerea a fost votată cu unanimitate de 90 voturi.

Taina acestei proclamări fusese foarte bine păstrată.

În câteva minute, ştirea se răspîndi în tot oraşul. Erea o zi călduroasă de martie, cum rar se văd multe la acea epocă. În câteva clipe, lumea năvăleşte pe Calea Victoriei, apoi drapelele apar la ferestre şi la magazine. Este o însufleţire generală şi sinceră, este sufletul românesc care saltă.

La Senat, preşedintele, prinţul Dimitrie Ghica, citeşte telegrama preşedintelui Camerei, care anunţă proclamarea regatului în Camera tină.

După câteva cuvinte ale senatorului Gheorghe Lecca, Dumitru Ghica se scoală şi strigă :

— Trăiască maiestatea sa Carol I, regele României !

Toţi senatorii, în picioare, şi publicul din tribune aplaudă furtunos.

Raportor al legii votate a fost la Senat Ion Ghica.

Au vorbit George Cantacuzino, Lascăr Catargiu şi Vasile Alecsandri, aducînd aderenţele lor. A vorbit şi şeful guvernului.

Legea a fost votată cu apel nominal şi cu unanimitate de 40 voturi.²⁰

Ministerul care a semnat actul acesta era astfel compus :

Ion Brătianu, [prim ministru şi] ministru de Finanţe

B. Boerescu, Externe

Al. Teriachi, Interne

General G. Slăniceanu, Rezel

Colonel N. Dabija, Agricultură, Comerţ şi Lucrări Publice

B. Conta, Instrucţia şi Cultele

D. Giari, Justiţia.

Pentru cîteva zile patimile politice şi polemicile acre lasă locul entuziasmului pentru marele act naţional săvîrşit.

Comerţul Capitalei dă lui Ion Brătianu un banchet de peste 300 tacimuri spre a-l sărbători pentru norocoasa salvare de atentat.²¹

Pe ziua de 1 aprilie 1881 s-a inaugurat Casa de Economii din nou înfiinţată. Casa a fost instalată în localul Casei de Depuneri.

Regele a fost de faţă şi a făcut întîiul vîrsămint de 300 lei.²²

Cu acest prilej, încă o faptă a regelui, pe care am omis-o la timp. Promulgarea legii care înălţa ţara la rangul de regat a semnat-o suveranul cu un condei şi o călimară nouă.

Academia Română a rugat pe rege să-i doneze pe amîndouă fiind, de acum, piese istorice. Regele s-a grăbit să satisfacă cererea Academiei.²³

Imediat după atentatul şi asasinarea ţarului Alexandru II, ministrul Rusiei la Bucureşti a cerut guvernului român să ia măsuri severe şi imediate împotriva unui număr de ruşi stabiliţi în România.

Adevărul e că un număr de nihilişti ruşi se afla în ţară, la Iaşi era doctorul evreu Russel, care desfăşura o mare activitate revoluţionară, iar în Bucureşti mulţi nihilişti ereau adăpostiţi.

Guvernul luă imediat măsuri şi operă numeroase arestări. Apoi Parlamentul votă legea care autoriza fixarea domiciliului streinilor şi chiar expulzarea.

Această lege provoacă o mare mişcare de protestare, dar toată lumea conştientă înţelegea că legea este impusă de Rusia.²⁴

Atacat din toate părţile cu violenţă, ameninţat cu moartea, neputînd compune un minister după dorinţa sa spre a prezida serbările încoronării regelui, Ion Brătianu îşi prezintă demisiunea.²⁵

Dorinţa lui Ion Brătianu era să compune un cabinet cu elemente din dreapta tină, de aceea a făcut propuneri lui Gheorghe Cantacuzino, Carp, Maiorescu şi chiar lui Alexandru Lahovary, dar toate propunerile au fost respinse ori au fost primite cu condiţiuni de neprimite.

În timpul acesta, intimul primului ministru deschid în toată ţara o listă de subscripţiune spre a oferi lui Ion Brătianu un milion. Această iniţiativă provoacă o nouă campanie violentă a opoziţiei avînd drept temei : *milionul lui Brătianu*.²⁶

Dezgustat, dar şi silit de împrejurări, sigur că nu va trece mult şi majoritatea nu va putea trăi fără el. Ion Brătianu îşi dă demisia, iar regele, după refuzul lui C. A. Rosetti de a compune noul minister, dă însărcinarea lui Dumitru Brătianu.

Cabinetul care va prezida serbările încoronării este astfel format :

Dumitru Brătianu, președinte și Externele

Eugeniu Stătescu, Internele

General Slăniceanu, Rezelul

D. Sturdza, Finanțele

Colonel Dabița, Lucrări Publice

M. Ferikidi, Justiția

V. A. Urèche, Instrucția.

A biruit, dar, părerea omogeniștilor, în cabinet nu sunt decit puri liberali roșii.²⁷

Fostul ministru B. Conta e numit consilier la Casație.²⁸

Pentru serbările încoronării a fost bătută o medalie care purta pe o parte următoarele cuvinte :

Serbarea Proclamării Regatului

10 mai 1881

În centru, textul legii votată la 14 martie 1881 cu numele președinților Camerei și Senatului și numele miniștrilor.

Pe cealaltă parte cuvintele :

Serbarea

Proclamării Regatului

10 mai 1881

Legea din 14 martie 1881.

Ion Brătianu,

Ministru președinte

Au fost bătute medalii de aur, de argint și de bronz.²⁹

Serbările încoronării s-au făcut cu un fast deosebit, ajutate de așentimentul, entuziasmul și însuflețirea generală.

La 1866, adică cu 15 ani mai înainte, prințul Carol de Hohenzollern fusese primit de o locotenență domnească compusă din : generalul Nicolae Goleșcu, Lascăr Catargiu și colonelul N. Haralambie, iar ministerul crea astfel compus :

Ion Ghica, prim ministru și Externele

Dimitrie Ghica, Internele

Petre Mavrogheni, Finanțele

C.A. Rosetti, Cultele și Instrucția

D. Sturdza, Lucrări Publice

Dimitrie Lecca, Războiul

Ion Cantacuzino, Justiția.³⁰

Acum la putere erau numai liberali, nuanța zisă roșie, dar nici la 1866, nici la 1881, pentru serbările încoronării Ion Brătianu nu a fost în guvern.

Pentru serbările încoronării au sosit în țară prințul Leopold, fratele regelui și cei doi fii ai săi, Ferdinand și Carol.

Prințul Ferdinand erca moștenitorul tronului.

Nu voi face descripția întregă a serbărilor, voi da numai o idee generală.

La ora 10 iese de la palatul Cotroceni cortegiul.³¹

Regina este într-o trăsură de gală înhămată à la Daumont ; e deschisă și capitonată cu catifea purpurie ce cade în falduri peste tot. Capra era un coș de flori, în locul scărilor o mare coroană.

Regina era îmbrăcată într-o rochie de brocart alb, gulerul Valois cu perle de toate culorile, o trenă nesfârșită garnisită cu dantele, pe umeri o mantilă de satin alb pe margine cu zibelină, pe cap diadema de perle oferită de orașul București la căsătorie.

Opt cai bogat înhămați, cu pene și egrete albe sunt încălecați de jochi îmbrăcați în uniformele roșu și argint ; de partea fiecărei porțiere câte 2 lachei în livrele de mare ținută. Înainte doi picheri călări pe cai cu panășe tricolore. Prințul Leopold, în mare ținută de general prusian, stă alături de regină, dinainte prinții Ferdinand și Carol.

Regele Carol, călare, merge înaintea trăsorii regale. În jurul regelui o strălucită escortă de generali și de ofițeri superiori călări.

După serviciul divin oficiat la Mitropolie, care a fost ceremonia încoronării, a urmat defileul din sala tronului.

La plecarea de la Cotroceni, cortegiul a urmat calea Griviței, Victoriei, stradele Lipsani, Șelari, Rahova și Bibescu-Vodă ; la întoarcere, același parcurs pînă la Palatul Regal din Calea Victoriei.

La Mitropolie, după oficierea serviciului divin, primul ministru a prezentat regelui actul încoronării, pe care l-a semnat dimpreună cu prințul Leopold.³²

La Palatul din Calea Victoriei, regele intră în sala tronului. 60 drăpele ereau înșiruite, ținute de militari. Foarte mișcător acest spectacol, al mulțimii drapelului sfîșiate de gloanțe.

Un sunet de trîmbițe se aude și cortegiul regal se arată. Patru generali purtînd coroanele intră. Coroanele sunt depuse înaintea tronului. Apoi intră corpurile constituite și demnitarii înalți.

La ora 2 jum. regele și regina intră și se așază.

Prințul Dimitrie Ghica, președintele Senatului, înaintă și rosti cuvîntarea care începu cu vorbele :

„Sire, Doamnă.

Astăzi România se încoronează pe sine — și punînd Coroana Regală pe capetele Majestaților-Voastre...”

Etc. etc.

Și prezintă regelui coroana de otel.

În același timp, C. A. Rosetti, președintele Camerei, făcu cîțiva pași către regină și, punînd un genunchi în pămînt zise :

„Doamnă, națiunea, privindu-te, frumoasă se vede”.

Apoi, sărutînd mîna reginei, îi oferi coroana.

Regele răspunse. Cuvintele sále din urmă au fost de o mare elocvență și de răpitoare căldură.

— „Să ne unim, dar, în fața acestor steaguri cari au strălucit pe cîmpul de onoare ; în fața acestei Coroane, emblema a Regatului, impregiurul căreia Națiunea stringă-se ca ostașii impregiurului drapelului... Să ne unim în strigarea scumpă inimelor noastre și care va găsi un răsunset pu-

ternic în acest loc sîntit [sfîntit] prin proclamarea celor mai însemnate acte. Să trăiască iubita noastră Romînie, astăzi încoronată prin virtuțile sale civice și militare !"

Apoi a început defileul tuturor demnitarilor și a delegaților din toate unghiurile țării, delegații a 3000 de comune.

Seara, iluminată strălucită în oraș și la șoseaua Kiselef.³³

După urma acestei sărbători au rămas cîteva amintiri nostime.

Așa, de exemplu, s-au comentat mult cuvintele rostite de C. A. Rosetti reginei.

Se spunea că Rosetti era amoretat de regină și că nu pierdea nici odată prilejul de a-i spune o amabilitate. De rîndul acesta a găsit o vorbă de spirit spre a-i spune că este frumoasă.

Defileul delegaților a fost presărat cu multe incidente hazlii. Așa, un delegat s-a pus în genunchi în fața regelui și nu mai voia să se scoale. Alt delegat dorea morțiș să sărute pe micul principe Carol, fratele regelui Ferdinand. Cu mare greutate a fost scos din sala tronului.

A doua zi, 11 mai, a fost consacrată defileului carelor simbolice. Au fost 45 de care de o mare frumusețe.

Regele și regina primesc defileul la statuia lui Mihai Viteazul³⁴, iar carele simbolice au fost concentrate la Șosea, de unde scoboară de-a lungul Căii Victoriei.

Iată cortegiul :

Membrii comitetului executiv, studenții, mai mulți domnitori din trecut, Traian Împăratul, un șef însoțit de soldații lui îmbrăcați în fier, un stindard turc și soldați turci în lanțuri, cinci țărance tinere ducînd pe pernă de catifea o coroană regală, școli etc.

Apoi carul agriculturii, al Teatrului Național, al comerțului reprezentat printr-o corabie, steagurile căilor ferate, carul artelor grafice, bijuterii și ceasornicarii, florarii. Pe carul florarilor o splendidă coroană de flori ; cînd a trecut carul în fața reginei, i s-a oferit coroana. Carul țesătorilor și al boiangiilor, cizmarii, croitorii, pălărierii, brutarii. Carul brutarilor e tras de 8 boi măreți. Pe car brutarii fabrica pîinea și o arunca mulțimii de jos și lumii de pe la ferestre. Carul caretașilor tras de cai de lux. Carul birjarilor muscali, înhamat în troica este dintre cele mai reușite. Carul tramvaielor tras de cai foarte frumoși călăriți de surugii în costume pitorești. Carul Societății de tragere la semn, al vînătorilor, al israeliților, Marea lojă masonică națională română. Societățile germane, Societatea ungară, carul băuturilor spirtoase, berăriile Oppler și Luter, măcelarii. Aceștia vin cu 6 boi : 4 albi și doi negri, dar atît de frumoși că smulg aplauze pe toată trecerea. Lăutarii, pescarii. Aplauze numeroase salută carul constructorilor români. Lăcătușii, topitoria Lemaitre³⁵, Societatea de bazalt artificial, tîmplarii, dulgherii, tapițerii, plăpumarii, fabrica de bazalt artificial, săpunarii³⁶, fabrica de băuturi gazoase. Carul foarte frumos a fost desenat de pictorul Aman. Dintr-un bazine țîșnesc în ploaie valurile de apă gazoasă și publicul aplaudă frenetic. Fabricanții de chibrituri lucrează în mers. Tăbăcarii urmează. Apare un car monumental tras de 24 boi, reprezentînd noua matcă a Dimboviței.³⁷ Dar carul e atît de înalt și voluminos iar atelajul atît de numeros, încît, cînd ajunge în fața marelui otel de Bulevard și boii vor să cotească la stînga spre statuia lui Mihai, vîrfurile se acață de balconul otelului deasupra fostei librării

Alcalay, pe atunci fiind instalat acolo magazinul de covoare Haas, actualmente în Lipsani.

Un moment de emoție, o parte a carului se rupe, scindurile cad, dar boii cîrmesc la stînga și trec.

Apoi carul fabricii de efecte militare, în sfîrșit Crucea roșie.

Acest defileu a fost un mare succes, atît pentru organizații serbării cît și pentru artiștii cari au desenat carele sau le-au realizat. Industria română a meritat, tot la fel, toate laudele.³⁸

Această serbare a lăsat cele mai frumoase impresiuni, căci a fost, în adevăr, strălucită din toate punctele de vedere.

În zilele noastre, mai ales din cauza scumpetei tuturilor materialelor, o serbare ca aceea nu s-ar mai putea organiza.

La 12 mai trebuia să fie defilarea armatei, însă din cauza ploilor ce cădeau neconținut, a fost amînată pentru 13 mai.³⁹

Cestiunea Dunării

Serbările încoronării trecînd, vine la ordinea zilei cestiunea arzătoare a Dunării.

Acum începe să se lămurească pentru care motive s-a retras Ion Brătianu de la guvern și de ce a plecat și Vasile Boerescu de la departamentul Externelor.

Austria e cea singura putere care mai pune piedici ridicării României la rangul de regat ; Austria făcea un șantaj, făgăduia că va consimți la cererea României, dar pretindea concesiuni în cestiunea Dunării. Spre a obține acest consimțămînt, care e esențial, Boerescu a făcut Austriei concesiuni mai mari decît ar fi trebuit.⁴⁰

La o întrunire, ținută la clubul liberal cu parlamentarii, Dumitru Brătianu, șeful guvernului, a arătat că noul guvern se găsește aproape în fața faptelor împlinite, de aceea situația este foarte gîngășă. Adunarea a telegrafiat lui Ion Brătianu, cerînd să vie în București spre a da lămuriri.

Agitația parlamentară ce urmează are acum și o parte cu dedesubturi : amicii lui Ion Brătianu vor să răstoarne guvernul pe această chestie a Dunării, susținînd că guvernul Dumitru Brătianu este incapabil, că nu știe să apere interesele României, că este inferior guvernului trecut. În fața acestor hărțuiri, Dumitru Brătianu face declarația că cestiunea a fost compromisă de guvernul care l-a precedat.

Dar în cercurile inițiate crește credința că ministerul Ion Brătianu s-a retras tocmai spre a lăsa locul altui guvern care, în cestiunea Dunării, nu e legat de nici un angajament. Erea România legată împotriva intereselor sale în cestiunea Dunării prin nedibăcia guvernului Ion Brătianu-Vasile Boerescu ? Iată care eera întrebarea.

În fața agitației care creștea în cercurile parlamentare, în presă și în public, C. A. Rosetti, președintele Camerei, a pus să se afișeze următorul aviz în culoarele Camerei :

„In fața celor ce se spun, se scriu și se colportează în cestiunea Dunării.

In fața acuzațiilor adversarilor noștri :

Amicii noștri din majoritate sunt rugați să se întrunească astă-seară la clubul liberal spre a se consulta asupra acestei cestiuni.

D-l Ion Brătianu a făcut cunoscut prin telegramă că va veni însuși spre a da lămuririle trebuincioase.

Domnii miniștri vor asista la întrunire.

C. A. Rosetti

Cestiunea Dunării, care agită cercurile politice de mai bine de un an de zile era în rezumat următoarea : Art. 55 al Tratatului de la Berlin, instituind o comisiune europeană a Dunării cu autoritatea de a administra fluviul de la Porțile-de-Fier pînă la gurile lui, acest regim convenea României, dar Austro-Ungaria, vrînd să puie stăpînire exclusiv pe Dunăre, a obținut de la Comisiunea europeană instituirea unei delegațiuni purtînd numele de Comisiunea mixtă, care, în realitate, dedea Austriei supremația și punea România în poziție de subordonanță.

Agitația e mare. Opoziția îndreaptă loviturile în contra cabinetului precedent Brătianu-Boerescu, iar liberalii, precum Gheorghe Chițu, N. Flea și alții atacă pe Vasile Boerescu, acuzîndu-l că a primit instituirea Comisiunii mixte pe care, dealtfel, o combătuse delegatul României în Comisiunea dunăreană.

Interpelări sunt dezvoltate la Senat și Cameră, iar din dezbateri iese cam micșorat Vasile Boerescu.⁴¹

Ion Brătianu, simțindu-se atins de toate aceste împrejurări și mai ales de faptul că fratele său Dumitru — actualul președinte de Consiliu — nu a luat cu căldură apărarea guvernului său în această cestiune, își dă demisiunea de la conducerea partidului și din mandatul de senator.⁴²

Mîhnirea lui Ion Brătianu venea și din faptul că nici măcar un singur membru al majorității din Cameră sau din Senat nu a luat cuvîntul spre a-i susține politica în cestiunea Dunării și spre a răspunde atacurilor lui Alexandru Lahovary și lui Nicolae Ionescu.⁴³

Mare fierbere în partid ! O delegație din Cameră și din Senat se duce la Măgura, unde se retrăsese Ion Brătianu, îl convinge să se reîntoarcă, să ia parte la lucrările Senatului și să aducă puțină liniște în partid.⁴⁴

Dar Ion Brătianu era atunci prea mult deasupra tuturor situațiilor și a tuturor oamenilor politici pentru ca să stea prea mult timp afară de guvern. Iar intrigile și manoperile pe dedesubt urmau înainte.

La 10 mai, regele iscălește decretul prin care se instituia a doua decorațiune română : Coroana României.⁴⁵

In lumea „de sus“, mari hohote de rîs à-propos de o greșeală de tipar apărută în *l'Indépendance Roumaine* la rubrica „Echos Mondains“ a lui Claymoor.

Vorbînd de o recepțiune dată de mecena doamna Elena Oteteleșanu, Claymoor scrie : „Les salons tout garnis de fleurs. La maîtresse de maison

les aîme à la folie. Tous les matins ces nombreux valets doivent garnir de roses les grands vases du petit salon où elle se TEINT.“

„Où elle se TEINT“ în loc de „où elle se TIENT“ provoacă veselii nesfîrșite, mai ales pentru că se potrivea. D-na Oteteleșanu era destul de bătrînă.

Această greșeală a apărut în *l'Indépendance Roumaine* cu data de 9/21 iunie 1881.⁴⁶

Atacurile fățișe împotriva cabinetului Dumitru Brătianu încep. Mai ales Senatul îi este hotărît ostil.

Înțitul atacat este ministrul de Rezbel, generalul Slăniceanu. În urma unei interpelări a lui Petre Grădișteanu care-l acuza de nereguli la o licitațiune, Senatul votează moțiunea de blam cu 27 voturi contra 4.

E drept că ministrul nu a tăgăduit faptele ce i s-au imputat, a declarat numai că el este cu totul afară din cauză, dar a urmat sistemul practicat sub toți miniștrii de Rezbel de cînd este Minister de Rezbel în România.

Acesta era adevărul.

Începutul era făcut, deși ministrul de Rezbel era, în parte, victima urtelor moravuri consacrate prin obicei.⁴⁷

O întrunire intimă a majorității invită pe Dumitru Brătianu să se retragă, iar la începutul lui iunie cabinetul cade. Dumitru Brătianu își prezintă demisiunea.⁴⁸

Regele însărcinează pe C. A. Rosetti să formeze cabinetul, dar „bătrînul vulpoi“, știind că l-ar aștepta, fără îndoială, soarta lui Dumitru Brătianu, răspunde regelui : „Sire, națiunea vrea pe Ion Brătianu !“ „Națiunea“ era majoritatea din Cameră și Senat.

Cabinetul e astfel format :

Ion Brătianu, președinte, Finanțele și interimatul Rezbelului, C. A. Rosetti, Internele, Eugeniu Stătescu, Externele, colonelul Dabija, Lucrările Publice, M. Ferechide, Justiția, V. A. Urechie, Instrucția.⁴⁹

Cu venirea lui Ion Brătianu, liniștea se restabilește în partidul liberal. Acum țara are un minister omogen, cum l-au cerut neincetat Gheorghe Chițu și Nicolae Flea, dar nici Flea, nici Chițu, cu toată dorința și năzuința lor, nu pot ajunge pînă la un portofoliu.⁵⁰

Vacanța începe și nu mai avem decît pe Claymoor ca să inveselească.

La grădina Stavri din strada Academiei — actualmente Liedertafel — joacă o trupă franceză de comedii. Se joacă *L'Étincelle* și *Une demoiselle en loterie*.

Claymoor scrie : „Les loges sont bien garnies. Quelques figures connues : Madame Elise Millo qui, malheureusement, va bientôt nous quitter ; Madame Alexandrine Floresco, en capote duchesse, Madame Candiano, toujours gracieuse, M-me Charles Pherekyde, en bleu Minerve, coiffée d'un chapeau empire à plumes blanches. M-me Pilat en merveilleuse etc.

Dans les fauteuils, la jeunesse dorée, la haute gomme, tout le high-life masculin.⁵¹

Ce stil, ce oameni și ce vremuri !?... Toate acestea parcă ar fi *O mie și una de nopți* și sunt numai de ieri !

Martți, la 14 iunie a fost pusă, în fața regelui și reginei, piatra fundamentală a bisericii Domnița Bălașa, care a fost în întregime reconstruită așa cum o vedem astăzi.

Această biserică a fost clădită întâia oară la anul 1784 de către Domnița Bălașa, fiica prințului Constantin Basarab Brâncoveanu, reclădită în 1831 de către banul Grigore Basarab Brâncoveanu, din nou reclădită la 1838 de băneasa Safta Grigore Basarab Brâncoveanu.

După ce serviciul divin a fost oficiat de mitropolitul primat, s-a procedat la semnarea actului comemorativ al clădirii. Acest act a fost închis într-un tub de sticlă unde au fost introduse și cite o piesă nouă din toate monetele românești de metal ale epocii, de la piesa de un ban pînă la cea de aur de 20 lei. Tubul a fost învelit în cite o foaie a tutuior ziarelor ce apăreau atunci în București și a fost introdus în alt tub de metal.

Regele, regina, mitropolitul primat și doamnele de onoare au primit cite un șort de satin alb cu ciucuri de aur. Apoi regele, cu sculele de argint ce i s-au dat, a pus întâia cărămidă pe piatra fundamentală sub care a fost închis tubul, a doua cărămidă a pus-o regina, a treia mitropolitul și așa mai departe.

Arhitectul a fost Alexandru Orăscu, asistat de Dobre Nicolau și Beneș.⁵²

Dimitrie Brătianu, fiind răsturnat de la putere, este ales președinte al Camerei. Dar în același timp face să apară ziarul *Națiunea*, care ziar, independent deocamdată, va deveni, nu prea tîrziu, un ziar de crîncenă opoziție.⁵³*

C. A. Rosetti, ministru de Interne

C. A. Rosetti se semnalează la Ministerul de Interne printr-o vehementă campanie împotriva subprefecților, a zapciilor, cum li se spunea atunci.

În urma unei lungi inspecții făcute prin țară, constatînd destrăbălarea administrației, a cerut prefecților, prin o serie de circulări, să puie capăt acestei stări de lucruri; în același timp le-a mai cerut să-i recomande alți subprefecți, mai ales tineri cu diplome, foști militari onorabili etc.

C. A. Rosetti este acela care a dat cel dintîi alarma împotriva zapciilor care ereau o plagă pentru bietele populații.

Bineînțeles, fiind date moravurile vremii, Rosetti a fost mai mult zeflemisit decît luat în serios pentru încercarea ce făcea de a tăia în carnea putredă a urîtelor deprinderi.⁵⁴

Eugeniu Stătescu, ministru de Externe, creează biourul presei la ministerul său. E numit în acest post Grigore Ventura, directorul politic al ziarului *l'Indépendance Roumaine*, ziar independent pe vremea aceea.⁵⁵

Rosetti aduce numeroase propuneri democratice, între altele aduce și propunerea eligibilității magistraților.⁵⁶ Rosetti comunică propunerea sa corpurilor constituite a oamenilor de drept. Membrii baroului de Ilfov se și intrunesc ce să discute propunerea.

Bineînțeles, în opinia publică toate aceste reforme democratice ereau primite cu neîncredere și chiar ca lucruri glumețe.

Reformele democratice aduse de C.A. Rosetti la ordinea zilei îi ereau inspirate de fiul său mai mare. Mircea Rosetti, care, venit de curînd de la Paris, aducea toate iluziile cercurilor socialiste pe care le frecventa.⁵⁷ Mircea Rosetti și ideile lui au fost motivul cel dintîi al răcirii legăturilor dintre C.A. Rosetti și Ion Brătianu, vechi prieteni și tovarăși de luptă.

Atunci șeful de cabinet al lui C. A. Rosetti era Gheorghe Panu.⁵⁸

Moravuri ale vremurilor. La colegiul țărănesc din Mehedinți este o vacanță de deputat. Printre candidați se prezintă și Ion Bibicescu, redactor la *Românul*.

Să nu se uite că ministru de Interne erea C.A. Rosetti.

În ultimul moment, toate partidele din opoziție își retrag candidații și prezintă candidatura lui Mihail Kogălniceanu.

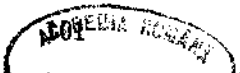
Kogălniceanu, care demisionase din postul de ministru al țării la Paris, este ales cu 288 voturi contra lui Bibicescu, care nu intrunește decît 70.

Opoziția jubilează, dar *Românul* lui C.A. Rosetti și pe care îl redactează Bibicescu, scrie a treia zi :

„Reușita amicului nostru d. Bibicescu față cu un bărbat de calibrul lui Kogălniceanu ar fi fost o înfrîngere morală. Căci s-ar fi zis că reușita redactorului *Românului* era asigurată prin presiunea guvernului. Alegerea domnului Kogălniceanu va pune capăt la toate aceste insinuări. Nu se mai poate zice că guvernul face pe deputați după placul său. Acele timpuri noroase au trecut, soarele libertății lucește peste România, o încălzește s-o reinviază.”⁵⁹

Ce departe suntem astăzi, la 1927, și de acele vremuri, și de acei oameni, și de aceste simțiri. Libertate electorală, cîntată și visată de vizionarul Rosetti, dormi somnul dreptilor alături de cenușa lui. Generația noastră nu a cunoscut-o și nu o va cunoaște.

Trecerea lui C. A. Rosetti pe la Ministerul de Interne produce agitație. Rosetti vine cu un număr de idei înaintate, toate circulările lui, toate reformele ce propune sunt colorate cu acea simțire democratică care încă, la acea epocă, nu erea înțeleasă în România.

Rosetti vrea să reformeze administrația, de aceea cere desființarea vechilor zapcii și numirea în locul lor a subprefecților titrați.

Rosetti se ridică împotriva proprietarilor și arendașilor cari împie-lează pe țărani. El trimite prefectilor o circulară în care le cere să ia mă-suri urgente ca țărani să fie dijmuiți la vreme și să se puie capăt și-canelor care toate au de scop despoierea țaranului.⁶⁰

Rosetti propune alegerea magistraților și reforma radicală a acestei instituțiuni.

Toată lumea conservatoare se ridică împotriva omului de idei : clasele conservatoare, în întregime, repudiază pe Rosetti, însuși partidul liberal nu-l mai cunoaște ; majoritatea cea mare a liberalilor nu mai este purtătoarea tradiției de la obârșie, liberalii încep să devie conservatori. Omul lor este Ion Brătianu, dar deloc C.A. Rosetti.

Pentru a discuta cestiunea reorganizării magistraturii pusă la or-dinea zilei de marele democrat, avocații se întrunesc în cele din urmă zile ale lui august.

Constantin Ghiță Ioan, fratele mai mare al lui Tache Ionescu, doctor în drept de la Paris, de curind sosit în țară după studii strălucite, ia apă-rarea reformelor democratice. C. Ghiță Ioan era ascultat. El propune ale-gerea magistraților de un sufragiu universal compus din cei cari au o diplomă și 2 ani de stagiu în barou. Propune : un singur judecător la prima instanță, 3 în apel și 5 la Casație. Apoi lefuri de trei ori mai mari.

D. Constantin Dissescu, iarăși unul din cei tineri, combate eligibi-litatea, pentru chestiunile de fapt cere juriul, admite juriul și în apel. Cere numirea prin concurs și un fel de inamovibilitate. Primește judecă-torul unic la întâia instanță, 3 la apel și 5 la Casație.

Cel mai lung și interesant discurs a fost al lui Tache Ionescu, de curind sosit de la Paris. Discursul său a fost foarte ascultat. Tache Io-nescu a cerut instituirea juriului civil. Combate apoi dreptul de apel. Judecătorul de întâia instanță propune să fie ales pe 5 ani de către toți alegătorii celor 3 colegii pentru Camera deputaților, plus de delegații Colegiului 4 cu condiția ca să știe scri și ceti. Judecătorul va trebui să aibă minimum 25 ani și 5 ani în barou (?). Jurat civil va putea fi oricare cetățean știind ceti și scrie. Judecătorul de ocol va fi înlocuit printr-un judecător ales de către toți alegătorii circumscripției. A cerut organizația corpului notarilor și avocaților și revizuirea desăvârșită a Codicelui de procedură civilă și de instrucție criminală. Tache Ionescu a spus că răul la noi este confuzia ce se face între cestiunea de drept și cestiunea de fapt.

Au mai fost două ședințe, fiindcă cestiunea a fost dezbătută trei du-minici la rând.

Avocații Grigore Păucescu și Pală au combătut eligibilitatea cu vorbe violente și ofensatoare pentru C. A. Rosetti. Ion Lahovary a fost și el în contra eligibilității. Apoi discuția s-a sfârșit cu un mic scandal.

Tache Ionescu, pe care îl combătuse toți avocații cari au vorbit, a voit să răspundă, dar adunarea nu l-a mai lăsat să vorbească și a închis discuția. Față cu acest procedeu, au părăsit sala Tache Ionescu, C. Dis-

sescu, C. Nacu și C. C. Arion. Iar cei rămași în sală, în număr de 16, au votat următoarele propuneri :

- 1) Inamovibilitatea pentru judecătorii de la Curți.
- 2) Noviciatul fără concurs pentru judecătorii de întâia instanță. Pe viitor ministrul să nu mai poată muta un magistrat fără consimțământul său. Iar înaintările se vor face pe două liste, una întocmită de ministrul luind de normă vechimea, cealaltă alcătuită de membrii baroului.
- 3) Înaintarea pe loc pentru judecătorul de instrucție.
- 4) Sporirea salariilor.

Bineînțeles, nimeni n-a dat importanță acestei hotărâri, realizată în astfel de condițiuni.⁶¹

Cercurile societății de sus au de ce face spume la gură și tot poporul rîde. Tribunalul corecțional osindește în lipsă pe d. baron de Reineck, fiindcă a bătut și a rănit pe doamna baroană, la 3 luni închisoare. Făcînd opoziție, d-nul baron a rămas osindit la 100 lei amendă.

Care va să zică și între baroni se obicinuieste păruiala ?...

Dar de ce, oare, să fi fost silit d. baron a veni la această extremi-tate ?...

Se fondează în luna septembrie întâia fabrică de hîrtie în România. Aceasta e fabrica de la Letea. Inițiativa este a lui Constantin Porumbaru.

Actualul comitet este compus din : C. Porumbaru, I. Balanoli, I.V. Socec, Al. Cretzescu, Gr. Păucescu, N. Zahariad Olmazu, G. Dem Teo-dorescu.⁶²

Claymoor reapare după vacanță. Noul circ Sidoli, acela pe care îl avem astăzi, se inaugurează.⁶³ Reprezentațiile încep din luna septembrie și durează cîteva luni. Pe vremea aceea nu era cinematograful ; cinemato-graful aproape a omorît ciroul.

Claymoor face darea de seamă a spectacolului. Ascultați-l, fiindcă merită :

„*À droite M-me Pierre Gradisiteano toujours (?) belle et très entou-réc. M-me Gradisiteano portait un costume en drap vieil or garni de satin viel or, corsage à l'enfant avec fraise au cou ; sur la tête un chapeau gris avec une plume bleue traversée d'une plume vieil or.*

Etc. etc.

Aux fauteuils tout Bucarest, hommes sérieux, haute gomme, sports-mants, la jeunesse dorée, roulzée et cuivrée...

Les chevaux paraissent bons, cependant il ne faut pas trop encen-ser, car, en somme, ce n'est bon que pour le moment ; puis le prix des places est trop élevé pour un cirque : vingt francs une loge, et quatre francs une stalle, c'est exorbitant. À Paris on paie la meilleure place 2 francs.“⁶⁴

Nu-i așa că astăzi aceste copilării ne fac să rîdem ?

Și au trecut 45 de ani de atunci, de cînd 20 lei o lojă și 4 lei un stal păreau prețuri exorbitante ! ?...⁶⁵

Banchetul lui C. A. Rosetti

Duminică la 27 septembrie s-a oferit un mare banchet lui C. A. Rosetti, pentru împlinirea a 25 ani de la fondarea ziarului *Românul*. Era nunta de argint.

Banchetul a început la ora 6 în foaierea Teatrului Național.

Redacția *Românului* oferise lui Rosetti o masă de stejar sculptată, avînd deasupra bustul maestrului. Masa și bustul erau așezate acolo. În foaier a vorbit Emil Costinescu în numele redacției. I-a răspuns Rosetti, care a sfîrșit cu aceste vorbe călduros aplaudate :

„Eu n-am nici un merit, tot meritul revine celor cari m-au înconjurat ; singurul meu merit este că am fost cu voi“⁶⁶.

La ora 7 a început banchetul în sala Teatrului. Erau trei rinduri de mese aranjate de arhitectul Muntureanu. Masa a fost servită de restaurantul Hugues.

Întîiul toast a fost rostit de primarul Capitalei, apoi Emil Costinescu a citit o scrisoare a regelui.

Banchetul a fost foarte impunător, la el au luat parte peste 300 persoane.

Au toastat : Ion Brătianu, prințul Dimitrie Ghica, I. Câmpineanu, G. Chițu, bătrînul artist Matei Millo etc.

S-au spus și un număr de glume.

Pe meniu era, între altele, și „*filet de Plevna*“. Cînd cei 100 chelneri ai lui Hugues apărură cu farfuriile pline de acest fileu, era parcă o armată care trecea. Atunci un musafir spuse :

— Ia priviți defileul fileurilor de la Plevna.

La o masă era și V. A. Urechia, ministrul Instrucțiunii. Deodată se aude o voce care seamănă cu a sa. Unul din comenseni întreabă :

— Vorbește Urechia ?

— Nu, răspunse vecinul său, Urechia nu vorbește niciodată, ascultă !

C. A. Rosetti a spus :

— Dacă am izbutit să conduc un ziar timp de o jumătate de secol, datorez aceasta redactorilor mei. Între alții domnului Brătianu, acestui domn Brătianu pe care îl vedeți acum alături de mine, și care, sub articolele sale pune întotdeauna „va urma“, însă urmarea nu o dădea niciodată.

Bineînțeles au fost mari hohote de ris în sală.

Sfîrșind, Rosetti s-a adresat tinerimii, spunîndu-i :

— Să nu credeți că noi am făcut tot ce era de făcut. Dacă noi am cucerit libertățile de care ne bucurăm astăzi, celor viitori le revine ca să le păstreze. Și, de multe ori, e mai greu să păstrezi decît să creezi.⁶⁷

Sfîrșind, Rosetti a băut pentru presa de toate nuanțele.⁶⁸

Ion Ghica nu mai este director al Teatrului Național fiindcă e trimis ministru la Londra. Chestia Dunării fiind la ordinea zilei în mod arzător, guvernul trimite în toate capitalele mari numai oameni de mîna întîia, indiferent căror partide aparțineau.

Astfel la Londra trimite pe Ion Ghica, un vechi partizan al anglofiliei. La Petrograd pe Nicolae Krețulescu, cel care în preajma Congresului din

Berlin ceruse printr-o broșură ca România să cedeze de bunăvoie Basarabia pentru ca să capete concesii teritoriale cît mai întinse în dreapta Dunării. La Roma a fost numit Petre Mavrogheni, fruntaș al vechiului partid conservator, fost ministru de Finanțe în cabinetul lui Lascăr Călugăreanu.⁶⁹

Bătrînii conservatori primeau o lovitură fiindcă li se răpea încă un fruntaș de mare valoare, dar Mavrogheni avea o situație financiară foarte rea și a primit sub nevoie și după rugămintile soției sale care — tot pentru același motiv al lipsei — primise postul de mare doamnă de onoare a reginei.

La Teatrul Național cu mare greutate a putut găsi guvernul un înlocuitor în locul lui Ghica. Direcția a fost mai întîi oferită lui Petrache Grădișteanu, care a refuzat.

Grigore Ventura, pe atunci director politic al ziarului *l'Indépendance Roumaine*, a cerut să i se încredințeze lui direcția, dar toți membrii Comitetului teatral, în cap cu Vasile Alecsandri, au declarat că, dacă vine Ventura, demisionează în corpore. În cele din urmă direcția a fost încredințată lui Grigore Cantacuzino, boier de neam, dar senator liberal.⁷⁰

Teatrul Național are un repertoriu inferior, piesele sunt rău montate și tot așit de rău jucate ; afară de cei cîțiva artiști de mîna întîia, ceilalți nu sunt demni de prima scenă a regatului.

În sfîrșit, după atîtea melodrame jucate prost, precum *Marion Delorme*, *Cazacii și polonii* etc., Alexandru Odobescu, finul prozator, trimite teatrului o localizare : *Nea Frățilă*, localizată după *L'Ami Fritz* a lui Erckmann-Chatrian.⁷¹

La Iași, studenții fac o mișcare socialistă, cu acest prilej sunt eliminați din Universitate cîțiva studenți, printre cari Constantin Mille și Alexandru Bădărău.⁷²

Faptul produce agitație la București. O întrunire de protestare este convocată la Universitate, se rostesc discursuri violente în contra ministrului V. A. Urechia⁷³ care procedase cu atîta asprime ; eu, copist la Ministerul de Instrucție, vorbesc și atac pe ministru. Bineînțeles, am fost destituit. Fapula acesta a hotărît despre cariera mea, peste o lună am intrat în presă.

Un prieten brăilean, Christache Sulioti, doctor în Drept, Litere și Filosofie de la Paris face să apară un ziar cotidian.

Pentru ca ziarul să aibă succes, Christache Sulioti încredințează direcția lui Gheorghe Danielopolu, profesor de drept roman de la Facultatea de drept din București, iar cu fiul lui Ion Heliade Rădulescu cade de acord ca să-i cedeze titlul ziarului tatălui său : *Curierul român*.

Dar nimenea nu știa să facă un ziar. Peste cîteva luni, ziarul căzu.⁷⁴ Astfel am intrat în presă.

În timpul acesta prințul Gheorghe Bibescu inaugurează sala de scrimă de la Jockey Club și aduce de la Paris pe profesorul Michel.⁷⁵ Cine, pe vremuri, n-a cunoscut pe Michel, una din ființele cele mai vesele, original, om de petrecere și autorul a nenumărate farse foarte pipărate.

Voi povesti numai una din ale lui.

Michel era omul petrecerii și al paharului ; într-o seară, pe la ora 8, după ce vizitase mai multe localuri unde se bea, ajunge înaintea grădinii Episcopiei cu prietenii cu care petrecuse până atunci. Aici, unul din grup propune o stațiune la Pisica albă⁷⁶. Toată lumea aprobă. Dar Michel își aduce aminte de ceva și strigă :

— Imposibil ! E ora 8 și trebuie să mă duc acasă. Azi e Sfânta Maria, ziua nevestei mele, și am mosafiri la masă.

Toți izbucnesc în hohote.

— Sfânta Maria a fost ieri, fi strigară toți.

Michel chefuia de 48 de ore și pierduse noțiunea timpului.

La deschiderea Camerelor — 15 noiembrie 1881 — Dumitru Brătianu este ales președinte. Însă discursul său nu place guvernului.

Dumitru Brătianu spune că, atât timp cât guvernul va face binele, va fi amic guvernului, dar când guvernul va face rău, nu va avea dușman mai mare ca pe dînsul. Și termină spunînd : „Ceea ce vă rog, însă, este să fiți încredințați că nu sunt și nu voi fi instrumentul orb al guvernului“⁷⁷.

Dar în partid fricțiunile sunt iarăși foarte mari, așa că nici acest cabinet Ion Brătianu nu are viață lungă.⁷⁸

Pentru inaugurarea statuii lui I. Heliade Rădulescu, reprezentanții ziarelor din București se întrunesc. O delegație de 5 este aleasă spre a redacta discursul din partea presei. Acești 5 delegați sunt : G. Dem. Teodorescu din partea *Binelui public*, D. A. Laurian, din partea *României libere*, Constantin Stoicescu, din partea ziarului *l'Indépendance Roumaine*, Frédéric Damé de la *Românul* și M. Eminescu de la *Timpul*⁷⁹

Scandalul Callimachi-Catargi

Dar iată-ne cu o încurcătură diplomatică în cestiunea Dunării care e tot pendinte.

Guvernul român rezista și nu vrea să primească Comisiunea mixtă propusă de Austria și susținută de reprezentantul Franței, de Barrère.⁸⁰

Pentru susținerea intereselor române la Paris, guvernul numește ministru plenipotențiar pe Mihail Ferikidi, care părăsește portofoliul Justiției. Ministrul plenipotențiar de până atunci, Callimachi-Catargi, este înlocuit pentru că a făcut oarecare indiscrețiuni păgubitoare țării.⁸¹

Dar iată și un conflict direct cu Austro-Ungaria. În discursul tronului de la 15 noiembrie, între altele, sta scris cum că Austria, sub pretext de epizootie, a închis granițele pentru vitele noastre. Expresia „sub pretext“ indispuie guvernul de la Viena, care dă ordin contelui Hoyos, ministrul Austriei la București, să înceteze relațiile diplomatice cu guvernul român și să rămâie numai spre a expedia afacerile curente.⁸²

Cestiunea Dunării se complică, însă, zilnic, pînă ce ia proporțiile unui scandal.

Callimachi-Catargi, fostul ministru al țării la Paris, acuzat că n-a știut să apere interesele României în această cestiune, face să apară o broșură în care pune toată corespondența diplomatică pe care a avut-o cu guvernul din București în această cestiune.

La Cameră, Nicolae Ionescu se urcă la tribună și voințe să citească din copriinderea ei, dar Camera nu-l lasă să citească. Scandalul ia proporții în țară, iar cu guvernul se pune cestiunea dării în judecată a lui Callimachi pentru divulgarea de secrete de stat. Ziarul *l'Indépendance Roumaine*, al cărui director era Constantin Stoicescu, viitor ministru liberal, reproduce toate actele din broșură. Acestea sunt scrisorile schimbate între Callimachi-Catargi de o parte și Ion Brătianu — Vasile Boerescu de alta. În toate scrisorile lor, atât Brătianu cât și Boerescu sfătuiesc pe Callimachi să stea în defensivă iar nu să ia ofensiva, în nici un chip să nu devie agresiv față de Austria.

Sub acuzările ce i se aduc și sub amenințarea de a fi dat judecării, fiindcă ar fi divulgat secrete de stat, Callimachi-Catargi trimite o scrisoare de apărare ziarelor. El se apără spunînd că n-a publicat corespondența decît după ce a fost acuzat de Ion Brătianu că n-a știut apăra interesele țării pe lângă guvernul englez, unde fusese trimis în misiune extraordinară.⁸³

Conflictul cu Austria se aplanează în urma unei note de „explicațiune“ (?) care nu era decît o notă de scuze.⁸⁴ Iar conflictul cu Callimachi-Catargi nu are alte urmări din cauză că nu aveam o lege care să pedepsească o astfel de vină. În urmă, guvernul a făcut ca Parlamentul să voteze o lege specială.⁸⁵

Un duel sui-generis

Din altă parte Bucureștiul petrece.

Pe acea vreme exista încă restaurantul Hugues, cel mai bun din București, acolo unde azi este cofetăria Riegler.

Într-o bună dimineață aflăm despre o provocare la duel ; duelgii erau Don Aladro, ministrul Spaniei și Constantin Isvoranu, unchiul lui Alexandru Marghiloman. Martorii celui dintîi : Dimitrie Bărcănescu și Mihail Paleologu, martorii celui d-al doilea : Alexandru Ghica Bragadir și Mihail Marghiloman.

Dar nu vă fie teamă, duelul era un duel vesel : marea problemă era care din doi adversari va minca mai mult din următorul menu, cum numai pe vremea aceea se mai putea servi la Hugues :

Huîtres d'Ostende
Caviar frais
Turtle-soup
Consommé Royal

Paris-bouchées
 Homard à l'américaine
 Côtes de moutons prés-salés sauce Béarnaise
 Ragoût de perdreaux à la Lucullus
 Terrine de foie gras
 Truffes au Champagne
 Punch glacé
 [Chapons truffés]
 Pieds de céleri
 Asperges en branches sauce Hollandaise
 Gâteau Espagnol
 Café, liqueurs
 Fine Champagne 1855
 Johannisberg Cabinet (cave Metternich)
 Grands vins de Chateau Lafitte (monopole) Rousanée Contti (1869)
 G. H. Mumm et Roederer frappé²⁶

Duelul era în două prinzuri și cu „contra“ în caz cînd fiecare adversar ar fi cîștigat o partidă. Întîiul prînz dat de Isvoranu a fost cîștigat de acesta.

Al doilea prînz, dat de Don Aladro, a fost încă și mai strălucit. Toti musafirii — astădată 8 la număr — ereau în frac, pe fiecare șervet un buchet de violete, flori peste tot, iar menu-ul, iată-l :

Huitres d'Ostende
 Caviar frais
 Potage à la St.-Hubert
 Potage purée d'artichants à la Madrilène
 Pastelillos
 Bar sauce Hollandaise
 Homard frais sauce rêmoulade
 Filet de boeuf à la Zoulou
 Chapon du Mans à la Gargantua
 Chaud-froid d'Ortolana Lilliputiens
 Céleris à l'Andalouse
 Faisans de Bohème truffés
 Salade à la Revanche
 Charlotte Pompadour
 Glace (bouquet)
 Dessert
 Café et liqueurs
 Fine Champagne (1855)
 Vins
 Steinwein-Cabinet
 Mouton Rotschildt (1875)
 Chateau-Latour (1869)
 Clos Vougeot (monopole)
 G. H. Mumm frappé et Moselle mousseux

Lupta rămînînd indecisă, o a treia masă.⁸⁷
 Nu voi da deznodămîntul acestui duel *sui-generis*, voi spune numai că, pe vremea aceea, oamenii aveau încă vreme să petreacă în felul acesta, iar la București se putea mîncă foarte bine.

NOTE

¹ „Partidul liberalilor moderați“, din care făceau parte Gh. Mărzescu, Vasile Conta, Gr. Cobălcescu, Gr. Buicliu ș.a. se constituise la Iași în ianuarie 1878 (Cîncea, *Viata politică*, p. 53), și se afla, potrivit unor afirmații din surse conservatoare, sub influența ideilor lui Mihail Kogălniceanu, cea mai reprezentativă figură a liberalilor moldoveni. Despre grupul lui „Opt și cu Brînză nouă“ amintea și Eminescu, în *Timpul* din 17/29 ianuarie 1881 („Opt și cu a brînzei nouă“, acesta e epitetul ironic pe care într-un rînd ieșenii îl scosese grupului liberalilor moderați, pe cînd d. Conta făcea încă parte dintre ei...“ — Eminescu, *Opere*, XII, p. 34). I. C. Brătianu încercase, într-adevăr, să dezorganizeze noua — și efemera — grupare politică oferindu-i filosofului Vasile Conta portofoliul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, în cadrul acțiunii de completare a cabinetului cu personalități din Moldova; acesta va deveni ministru la 20 iulie, 1 august 1880. Observația lui Bacalbașa că în anii 1880 I. C. Brătianu se străduia să dezorganizeze opoziția, atît cea conservatoare (v. mai departe tratativele cu junimiștii) cît și aceea a liberalilor neînregimentați în partidul său este exactă.

² Articolul lui Titu Maiorescu, intitulat *Zur politischen Lage Rumäniens*, apăruse în numărul 1 (ianuarie—martie) 1881 st. n. al revistei berlineze *Deutsche Revue*; el a fost tradus de M. Eminescu sub titlul *Despre situația politică a României* și publicat în *Timpul* din 31 decembrie 1880/12 ianuarie 1881 (v. Eminescu, *Opere*, XI, p. 458—459); de aici a fost reprodus în *Românul*, cu scopuri polemice. În esență, ținînd seama de starea de izolare a României în anii de după 1878 T. Maiorescu propunea o apropiere de puterile care manifestau o atitudine mai puțin agresivă față de țara noastră, ideile articolului fiind rezumate astfel de însuși autorul lui, care „presimțind formarea Triplei Alianțe indica alipirea României de puterile centrale ale Europei ca cea mai sigură politică în împrejurările date. Dacă și intrucît Rusia, prin silnica reluare a Basarabiei de la români, la al căror ajutor făcuse totuși apel în ultimul război contra Turciei își manifesta tendința de cucerire panslavistă, României nu-i rămînea decît să-și caute scopul existenței sale naționale în sfera de acțiune a poliglotei Austriei care tocmai la acea epocă formase cu Germania (în curînd și cu Italia) un puternic scut de apărare în contra veleităților de expansiune europeană a colosului de la nord“ (Titu Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, III, p. 6). Aceste sugestii bine chibzuite au stat la baza orientării politice externe a României pînă după anul 1900, cînd o altă realitate politică precum și acutizarea problemei naționale românești au impus o reorientare în plan internațional a țării noastre. Articolul lui T. Maiorescu, discutat în cadrul ședinței din 24 ianuarie 5 februarie 1881 a Comitetului partidului conservator nu a întrunit însă decît adeziunea amicilor săi politici junimiști, obiectele de neoportunitate fiindu-i aduse de fruntașii conservatori „puri“: I. Em. Florescu, G. Manu, Al. Lahovary ș.a., care nu se situau însă neapărat pe poziții filotzariste, așa cum insinuează, pripit, Bacalbașa, ci se pronuntau pentru o politică de strictă neutralitate.

³ Mai de multă vreme în conflict cu liberalii radicali, gruparea din jurul lui Gh. Vernescu (liberalii „sinceri“ sau „independenți“) își afirmase după război opoziția față de guvernul I. C. Brătianu. La 10/22 ianuarie 1880 (și nu în 1881) ea se constituise de fapt ca o „partidă politică cu principii sincere“ liberale cu totul deosebită de partidă așa-zisă național-liberală“ (*Binele public*, 12 ianuarie 1880, cf. Cîncea, *Viata politică*, p. 48); la începutul lunii aprilie 1880, în propriul organ de presă (*Binele public*, fondat în noiembrie 1878) gruparea vernescană își prezenta programul, în care prioritar se vedeau a fi interesele moșierimii, preocupată într-o măsură limitată de dezvoltarea capitalistă a țării. Gh. Vernescu, el însuși

mare moșier, era un om politic cu însușiri mediocre, incapabil de a constitui în jurul său o grupare puternică („D. Vernescu — scria *Pressa* în ianuarie 1881 — este un om inezistat de o inteligență naturală plină de vioiciune, are o mare facultate de vorbă, un caracter franc și o avere însemnată, dar nimic mai mult” — cf. TEL., 29 ianuarie 1881, p. 1). În textul său Bacalbașa se referă la inaugurarea, în ianuarie 1881, a clubului „Binelui public” al „sincerilor și independenților liberali” la ședința căreia vor fi prezenți, în afară de membrii grupării vernescane, și unii reprezentanți ai „fracțiunii libere și independente” din Iași în frunte cu Nicolae Ionescu, în acești ani încercându-se să se pună bazele, prin tatonări încă timide, a ceea ce mai târziu se va numi „opozitia unită”, menită să poarte greul luptei de răsturnare a guvernului I. C. Brătianu (TEL., 14 ianuarie 1881, p. 1; din gruparea vernescană, mai cunoscut era acum numai profesorul și folcloristul Gh. Dem. Teodorescu).

⁴ Lascăr Catargiu a preluat „șefia partidului” în cadrul ședinței Clubului central conservator din București de la 20 decembrie 1880/1 ianuarie 1881; citeva luni mai târziu, în octombrie 1881, sub presiunea junimiștilor (care voiau să-l impună la conducere pe Al. Știrbey) el își va da demisia, dar va reveni asupra ei în noiembrie același an, partidul fiind însă slăbit datorită atitudinii dizolvante a junimiștilor (acum, după cum notează un avizat istoric al partidului conservator, acesta, „organizatoric vorbind, aproape că nici nu există. Ca unitate n-avusesse vreme să se înjghebeze și în confuzia din conducere nici nu se mai știa cine era și cine nu membru al lui” — Bulei, *Partidul conservator*, p. 37). Retras la moșia sa Golășei, Lascăr Catargiu trecea din când în când prin București să vadă „ce-i mai face partidul” (*Ibid.*, p. 39).

⁵ Publicistul, compozitorul și dramaturgul Gr. Ventura (1840—1909) a fost director politic al cotidianului bucureștean *l'Indépendance roumaine* (fondat, cu titlul *l'Orient de Emile Galli*, la 2/14 iunie 1877), de la 31 martie/12 aprilie 1880 până la 31 iulie/12 august 1881.

⁶ Proclamarea României ca regat a constituit o preocupare constantă a factorilor politici de la noi imediat după recunoașterea de către toate marile puteri europene a deplinei independențe de stat a țării noastre. După ce, în timpul vizitei în Germania, în martie 1880, I.C. Brătianu, a primit asigurări din partea cancelarului imperiului, Otto von Bismarck, că nu se va opune proclamării regatului („Cancelarul imperiului i-a spus că România are dreptul d-a se ridica la rangul de regat și că el va susține acest drept”, nota la 18/30 martie 1880 principele Carol în amintirile sale — cf. *Memoriile*, XVI, p. 84) au fost tatonate celelalte mari puteri în legătură cu această problemă. Austro-Ungaria nu se arăta foarte binevoitoare (cf. *Memoriile*, loc. cit.), iar Franța susținea cu îngrijorare că Serbia și Bulgaria vor emite aceleași pretenții (*Ibid.*, p. 86), pentru ca abia prin februarie 1881 să se obțină un acord unanim (*Memoriile*, XVII, p. 64). A fost nevoie să fie soluționată problema succesiunii la tron, în sensul prevederilor constituționale că unul dintre fiii fratelui mai mare al prințului Carol (prințul Leopold de Hohenzollern) urma să devină moștenitor prezumtiv al tronului României (documentul, semnat la Sigmaringen la 21 noiembrie /3 decembrie 1880 a fost prezentat în Senat la 1/13 decembrie 1880 și în Adunarea Deputaților la 4/16 decembrie 1880). În sfârșit s-a obținut, în principiu, și acordul tuturor grupărilor politice, proclamarea regatului fiind fixată pentru 10/22 mai 1881, pentru ca apoi să se propună ziua de 9/20 aprilie 1881, aniversarea nașterii prințului și a plebiscitului prin care acesta fusese ales în 1866 domnitor al României (*Memoriile*, XVII, p. 66). Cu această din urmă propunere, comunicată lui de ministrul de Externe, Vasile Boerescu, prințul Carol s-a declarat de acord, la 28 februarie/12 martie 1881 (fixarea datei, afirmă domnitorul, „stă intru totul la voia miniștrilor” — *Ibid.*). V. mai departe evoluția problemei — care nu mai constituia „o taină” pentru nimeni — în notele 19 și 20, p. 113—114.

⁷ Cronicar monden al vieții bucureștene din anii la care se referă acum Bacalbașa, Claymoor (Mihai Văcărescu, 1843—1903) era fiul poetului Iancu Văcărescu. În *l'Indépendance roumaine* el a susținut, printre altele, rubricile „Carnet du high-life” și „Echos mondains”, în care publica cronici ușoare, superficiale, ale petrecerilor din „lumea bună” bucureșteană, nu lipsite însă, uneori, de observații fine, ironice. Sati-

rizat de I.L. Caragiale în schița *High-life* sub înfățișarea junelui Edgar Bostandaki („Profesia de cronicar *high-life* nu este ușoară, fiindcă trebuie să scrii despre dame și damele sunt dificile, pretențioase, caprițioase”) și portretizat fără cruțare, în tușe groase, de Constantin Argetoianu în savuroasele sale amintiri: „Cel mai cunoscut — și cel mai păcătos — din frații Văcărești a fost Mișu, care sub pseudonimul de Claymoor a cunoscut chiar zile de adevărată celebritate... Lipsit de franci și de meserie, omul s-a gândit să-și câștige o piine fără prea multă trudă și fără prea multe riscuri și, ca atîția alții, și-a îndreptat pașii spre gazetărie. Dumnezeu i-a luminat calea și i-a trimis în vis o idee genială: exploatarea vanității feminine. Mișu Văcărescu s-a consacrat acestei idei cu slabele lui puteri, suficiente pentru exigențele timpului și cu o sirguință demnă de un scop mai înalt... O întreagă epocă a evoluției noastre sociale nu s-ar putea evoca fără Claymoor și cronicile lui și cu toate acestea cine îi mai știe numele printre generațiile de după război și după toate prefacerile prin care am trecut?” — Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. I, ediția și postfață de Stelian Neagoe, Ed. Humanitas, București, 1991, p. 126—128.

⁸ Ion Ghica a fost director al Teatrului Național din București din 1877 pînă în vara anului 1881 cînd va fi numit ministru plenipotențiar la Londra. El a căutat, într-adevăr, să promoveze dramaturgia originală; sub directoratul său s-au jucat în premieră la Naționalul bucureștean: *Trei crai de la Răsărit* de B.P. Hasdeu, *O noapte furtunoasă* de I. L. Caragiale, *Despot-Vodă* și *Sinziana și Pepelea* de V. Alecsandri, *Iadeș și Unchiașul Sărăcie* de Al. Macedonski, ș.a. S-a preocupat, totodată, de creșterea măiestriei profesionale a unor actori pe care îi considera deosebit de dotați; în 1880 i-a trimis cu burse la Paris pe Aristizza Romanescu (pe aceasta și în 1881) și Grigore Manolescu, pentru a urma, ca elevi-auditori cursurile predate la Conservator de către cunoscuții oameni de teatru francezi Louis Delaunay și Edmond Got (Massoff, *Teatrul românesc*, III, p. 95). Confirmînd intuiția lui Ion Ghica, Aristizza Romanescu și Gr. Manolescu au contribuit hotărîtor, în anii de după 1880, la impunerea „artei interpretative moderne în teatrul românesc” (*Istoria teatrului în România*, vol. II, 1848—1918, Ed. Academiei, București, 1971, p. 525), afirmîndu-se ca personalități proeminente ale scenei noastre din secolul al XIX-lea.

⁹ Literatura originală nu s-a afirmat pe scena Naționalului bucureștean cu încercări dramatice modeste, precum acelea amintite aici de Bacalbașa. „Drama națională” în trei acte *După despărțenie* de George Marian (1843—1900), dramatizare a nuvelei *Căsătoria după despărțenie* publicată de același autor în *Revista contemporană* din 1874, a fost jucată în premieră în seara zilei de joi 18/30 decembrie 1880, după care George Marian și-a retras piesa, pentru a reface actul al III-lea, contestat de spectatori și critică, modificîndu-i deznodămîntul. *Hatmanul Drăgan*, „dramă națională în 5 acte și 7 tablouri” de Fr. Damé și Ioan D. Malla, cu muzica („o arie poporană și un cor”) de G. Stephănescu s-a jucat pentru întâia oară marți 16/28 decembrie 1880, autorii retrăgîndu-și piesa după a doua reprezentație (ROM., 24 decembrie 1880, p. 2). Lipsa unui număr mai mare de lucrări dramatice originale a fost una dintre dificultățile majore pe care a trebuit să le biruiască Ion Ghica în calitate sa de director general al Teatrelor. Puținele mijloace financiare de care dispunea conducerea Teatrului Național, precum și problema acută a repertoriului, dominat de localizări adeseori penibile, după piese franțuzești mediocre erau semnalate, în epocă, de spiritele cele mai luminate, printre care și de Eminescu: „Neavînd fonduri statornice — scria acesta în *Timpul* din 31 decembrie 1877/12 ianuarie 1878 — teatrul românesc e avizat la nestatornicia publicului celui mare, căci atrînd de la încasările serale. Dar nestatornicia lui materială are drept efect și nestatornicia artistică. De o jumătate de secol, putem zice că se joacă teatru și cu toate acestea pînă acum nu s-a cristalizat încă un repertoriu care să nu se învechească niciodată” (cf. Massoff, *Teatrul românesc*, III, p. 48).

¹⁰ Matei Mîllo fusese chemat de Ion Ghica la Naționalul bucureștean, unde va fi numit, cu începere din stagiunea 1878—1879, director de scenă; în același timp, Mihail Pascaly se retrăsese din Societatea dramatică, pentru a juca pe scene improvizate, inclusiv la „Teatrul Dacia”, revenind la Teatrul Național abia în toamna anului 1881, tot ca director de scenă; dezamăgit și bolnav (și pierduse între timp soția și fiica) va înceta din viață în septembrie 1882, la 52 de ani. Enumerarea ac-

torilor reprezentativi ai Naționalului bucureștean din anul 1880 este corectă, dar, desigur, incompletă (v. *Addenda*, I, p. 233, nota 10); pe Ștefan Maleescu — creator al rolurilor Cetățeanul Turmentat și Rică Venturiano din teatrul lui Caragiale — îl cheama, de fapt, Mihail (1858—1891).

¹¹ Cititorii vor observa că unele înregistrări sunt repetate de două și de trei ori. Așa comandă respectarea ordinii cronologice (n.a.) Despre saloanele principesei Irina Grigore Suțu și al Eleni Otetelesanu, v. vol. I al acestei lucrări, p. 85—86, precum și Constantin Argetoianu, *op. cit.*, p. 104—106 și 128—129.

¹² În ziar: *dompteuse* — îmbliinzitoare (fr.).

¹³ Claymoor, Echos mondains, *Grand bal travesti à l'hôtel du Prince Georges Bibescu*, I.R., no. 1040, mardi 17 Février/1-er Mars 1881, p. 2. Balul mascat avusese loc la 14/26 martie 1881. „Seratele” oferite în fiecare sâmbătă de către prințesa Valentina și prințul George Bibescu fuseseră inaugurate la 27 decembrie 1880/9 ianuarie 1881 în casa acestora de pe strada Mercur, situată aproximativ în zona în care se află astăzi magazinul Eva de pe Bd. Magheru. Pentru aceste serate, principesa Valentina adusese special de la Paris „mai multe obiecte destinate pentru cotilon” (ROM., 29, 30 decembrie 1880, p. 1186). V. și Constantin Argetoianu, *op. cit.*, p. 114—116.

¹⁴ Alexandru al II-lea (1818—1881), conducătorul celui mai reacționar regim din Europa, căzuse victimă mișcării revoluționare ruse, a „nihilistilor”, care în ultima vreme organizase mai multe atentate împotriva țarului, considerat, pe bună dreptate, unul dintre exponenții de bază ai tiraniei. Iată prima relatare a atentatului, înregistrată de presa română: „Petersburg, 1/13 martie. Azi la 2 ore după prânz pe când împăratul se întorcea în trăsură de la manegiul Mihail la Palatul de Iarnă, două bombe au fost aruncate în trăsură sa; a doua a zdrobit picioarele și a atins abdomenul împăratului, a omorât îndată un ofițer și doi cazaci și a rănit mai multe alte persoane. Împăratul, transportat în cabinetul său, a murit puțin după aceasta. Marele duce moștenitor a fost proclamat de împărat de către marele consiliu al Imperiului” (TEL, nr. 2849, 3 martie 1881, p. 3). Asasinul era Nikolai Risakov, în vârstă de 19 ani, student la Institutul de mine. Moartea împăratului nu a dus însă la liberalizarea regimului, ci dimpotrivă, la înăsprirea lui, în timpul domniei urmașului acestuia, țarul Alexandru al III-lea, promotor al unei politici de teroare antipopulară și de rusificare forțată. Opinia publică românească simpatiza cu lupta pentru libertate a popoarelor din Rusia, dar nu împărtășea credința că atentatele anarhiste puteau duce la schimbarea situației.

¹⁵ Cronică judecătorească. *Atentatul de la 2 decembrie 1880*, ROM., 11 martie 1881, p. 226. Procesul s-a desfășurat înaintea Curții cu jurați din Ilfov prezidată de Demostene Cuculi, în zilele de 9/21 și 10/22 martie 1881, dezbaterile durând aproape 24 de ore. V. actul de acuzare al procurorului-general I. Dendrino în: TEL., 8 martie 1881, p. 2—4. În vederea procesului — la sugestia lui Gr. M. Sturdza — se oferiseră voluntar să-i apere pe acuzați avocații ieșeni N. Ceaur-Asian și G. Baiș, dar ei vor fi decomandați ulterior, Beizadea Vișel renunțând să se mai amestece în destinul lui Ion Petraru după asasinarea țarului Alexandru, potrivit telegramei trimisă în această problemă lui Gr. M. Granda: „Socot că e în interesul bineînțeles al Partidului democrat-național a se adopta o abstențiune [abstention, fr., abținere] absolută în privința inculpaților de la 2 decembrie” (*Războiul român*, an. III, 8 martie 1881, p. 1).

¹⁶ Potrivit hotărârii Adunării generale a acționarilor Societății generale de asigurări Dacia (cu sediul în propriul „palat” de pe Calea Victoriei colț cu strada Lipsicani), din 29 martie/10 aprilie 1881 aceasta avea să fuzioneze cu Societatea România „sub firma Dacia-România” (ROM., 5 aprilie 1881, p. 311). Capitalul social al noii societăți se ridica la trei milioane lei împărțiți în 12 000 acțiuni a câte 250 lei una. Decretul regal de autorizare a fuzionării, purtând data de 7/19 mai 1881 în: MOF., nr. 29, 8/20 mai 1881, p. 972; în continuare la p. 972—976, *Statutele Societății generale de asigurări Dacia-România*. Din Consiliul de administrație mai făceau parte, în afară de cei enumerați de Bacalbașa: Marco Besso, din partea societății italiene

„Assicurazione generale”, Ștefan Ioanide și Albert Nivert, pentru societatea „Réassurances générales” din Paris. Iuliu Seculici — care va fi director general al Societății Dacia-România pînă la începutul acestui secol — este tatăl scriitoarei Bucura Dumbravă (Fany Seculici).

¹⁷ În primele luni ale anului 1881 I. C. Brătianu a purtat tratative, probabil, cu G. Vernescu, pentru întărirea guvernului cu elemente liberale dizidente (i-ar fi oferit acestuia și partizanilor săi trei locuri în cabinetul său — v. *Războiul român*, 4 februarie 1881, p.4) și în mod sigur cu gruparea junimistă. Astfel, la sfârșitul lunii ianuarie și — încă o dată — la sfârșitul lunii februarie 1881 I.C. Brătianu avea să trimită fruntașilor conservatori, prin intermediul lui P.P. Carp, invitația de a participa cu trei miniștri la un guvern de coaliție, menit să patroneze proclamarea regatului, dar conservatorii puri, iritați că propunerea le fusese comunicată prin intermediul unui fruntaș junimist, care se delimitase în această vreme net de pozițiile lor, au refuzat, mai mult sau mai puțin explicit oferta, ceea ce, după opinia autorizată a lui T. Maiorescu constituise o neiertată eroare politică („Nu este de mirare că după o astfel de greșală a adversarilor, guvernul lui Brătianu să se fi întărit într-un mod extraordinar și să fi putut sta la cirna țării încă 7 ani...” — Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, III, p. 12). Din acest moment gruparea lui P. P. Carp și Titu Maiorescu s-a împărțat și mai mult de partidul conservatorilor vechi condus de Lascăr Catargiu.

¹⁸ Despre această propunere a conservatorilor (neconfirmată documentar) amintea *l'Indépendance Roumaine* în numărul său din 21 februarie/5 martie 1881, știre preluată și comentată de *Timpul* din 24 februarie/8 martie 1881: „Remanierea deplină a cabinetului care va fi compus din juna dreaptă și din juna stîngă; dizolvarea Adunărilor; șaptesprezece prefecturi date conservatorilor; nouăle Adunări întrunite vor alege pe d. Lascăr Catargiu președinte al Senatului și pe d. Brătianu președinte al Camerei Deputaților” (Eminescu, *Opere*, XIII, p. 81). *Timpul* preciza că informațiile cotidianului de limbă franceză „nu pot fi decît cojile pușin însemnate a adevăratului simbur al cestiunii” (*Ibid.*, p. 82).

¹⁹ Atrăgînd atenția asupra unor manifestații socialist-revoluționare ce avuseseră loc la Iași, unde tocmai fusese interzis un „banchet” ce-și propunea să marcheze solemn aniversarea proclamării Comunei din Paris și totodată să-și exprime solidaritatea cu mișcarea revoluționară rusă, care-l lichidase pe capul regimului oligarhic (v. mai departe în text, p. 93 și nota 24, p. 114) Titu Maiorescu va insinua — în Adunarea Deputaților — că liberalii ar fi tolerat și chiar favorizat mișcările anarhiste, interpellînd guvernul la 13/25 martie 1881 „dacă în urma procesului Petraru și a manifestațiilor socialiste din Iași crede timpul venit de a impune politicii noastre interne o direcțiune mai compatibilă cu consolidarea monarhiei constituționale” (*Adunarea Deputaților. Ședința de la 13 martie 1881*, MOF., nr. 59, 14/26 martie 1881, p. 1776). Atacul lui Maiorescu — așteptat sau nu de liberali — urmat de răspunsul lui I.C. Brătianu, destul de conciliant („nu sunteți nici dv. mai albi decît mine, nici eu mai roșu ca d-voastră” — *Ibid.*, p. 1783), precum și intervențiile deputaților N. Ionescu, A. Stolojan, C.A. Rosetti, Al. Lahovary, P.P. Carp, N. Fleva au readus în actualitatea imediată problema proclamării regatului, liberalii profitînd de ocazie pentru a-și manifesta în modul cel mai concret atașamentul pentru ideea monarhică, de stabilitate și consolidare a regimului, renunțînd astfel la mai vechile lor concepții republicane, inaplicabile la noi, în condițiile în care România își trăia în continuare tragedia sa geografică, înleștată între două imperii vecine reacționare (în aceste zile I. C. Brătianu va preciza apăsat, tot în Parlament, că el a fost republican la Paris, dar că nu poate să fie decît monarhist la București). A urmat în seara aceleiași zile de 13/25 martie 1881 o întrunire a parlamentarilor aparținînd majorității guvernamentale după care, a doua zi, „dis-de-dimineață”, toți miniștrii s-au prezentat la domnitor rugîndu-l „să le dea permisiunea să facă a se proclama chiar azi regatul” (*Memoriile*, XVII, p. 68—69). Principele Carol, după ce a atras atenția că acest fapt nu ar fi trebuit să se producă înainte de „înmormîntarea împăratului Rusiei” și-a dat consimțămîntul, dar, desigur, el fusese unul dintre inițiatorii cei mai perseverenți ai acestui act prin care tinărul și ambițiosul prinț german (n. 1839) intra cu demnitate în rîndurile monarhilor luminați ai Europei.

²⁰ *Proclamarea regalității*, ROM., 16, 17 martie 1881, p. 245. Legea privind proclamarea regatului român votată în unanimitate la 14/26 martie 1881 de Adunarea Deputaților și de Senat, a fost promulgată în aceeași zi și publicată în *Monitorul oficial* la 15/27 martie 1881; v. textul exact, parțial diferit de cel reprodus de Bacalbășu, în *Addenda*, II., p. 297. Proclamarea regatului român constituia o urmare logică a dobândirii independenței patriei noastre, a recunoașterii acesteia de către celelalte țări, a acceptării României ca stat suveran egal cu celelalte state europene, care, în marea lor majoritate, la sfârșitul secolului al XIX-lea erau organizate tot ca monarhii mai mult sau mai puțin constituționale. Documentele elaborate cu acest prilej au accentuat asupra acestei probleme, începând cu „Raportul Consiliului Miniștrilor” („România, constituită în Regat, completează și încoronază opera regenerării sale. Ea își dă un nume care este în acord cu pozițiunea ce a dobândit ca Stat independent” — v. la sfârșitul acestui volum, *Addenda*, II, p. 298; v. și intervențiile unor deputați și senatori în ședințele Parlamentului din 14/26 martie 1881 (generalul D. Lecca, P. P. Carp, I. C. Brătianu, C.A. Rosetti, Al. Lahovary, N. Fleva, V. Boerescu, N. Ionescu, Dim. Ghica, G. Lecca, Ion Ghica, G. Gr. Cantacuzino, Lascăr Catargiu, V. Alecsandri) — o parte din aceste discursuri sînt reproduse în *Addenda*, II, p. 299—310, precum și numeroase articole din presa vremii: „Am fost un stat independent, o monarhie constituțională, continuăm a fi un stat independent, o monarhie constituțională. Numească-se capul statului domn sau rege, calitatea sa rămîne aceeași: suveranul unui stat de sine stătător” (*Présse*, an. XIV, 26 martie 1881, p. 1); „Democrat din cap pînă în picioare, el [C.A. Rosetti], spre a scăpa această țară din ghiarele reacționarilor, cari voiau s-o dea unui nemților, alții muscalilor, s-a hotărît d-a proclama regalitatea, nu regalismul; a încredințat postul de Domn unui rege” (TEL., 13 octombrie 1881, p. 1). C.A. Rosetti însuși — care nu și abjurase ideile republicane — va explica, de altfel, în 1883 — și va avea perfectă dreptate — de ce a contribuit în 1881, el, republicanul convins, la consolidarea monarhiei române: „România e prea tînără și prea mică spre a nu ține seama de vecinii săi cei puternici. Austria și Rusia fiind monarhii, ar fi foarte imprudent să încercăm a ridica o republică lângă dinsele” (Vasile Netea, C.A. Rosetti, Ed. Științifică, București, 1970, p. 330). Întreaga problemă este expusă foarte deslușit, de către Nicolae Iorga, în citeva rînduri din *Istoria românilor*: „În noul titlu, străin, de Rege, care nu cuprîndea mai mult decît cel, împărătesc în origine și în esență, al Domnului, aceste milioane așa de mult neglijate vedeau o înălțare a patriei și aceasta le ajungea” (N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. X. *Întregitorii*, București, 1939, p. 232).

²¹ *Banchetul dat de comerțul Capitalei în onoarea d-lui I.C. Brătianu*, ROM., 23, 24 martie 1881, p. 270. Banchetul — de mai multe ori amînat — a avut loc duminică 22 martie/3 aprilie 1881, în sala Teatrului Național, printre invitați numărîndu-se D. Ghica, V. Alecsandri, P.P. Carp ș.a.

²² *Știri d-ale zilei*, ROM., 3 aprilie 1881, p. 302. Pentru atragerea economiilor mărunte ale populației a fost creată (și nu „din nou înființată”) ca o anexă a Casei de Depuneri și Consemnațiuni, fiindînd din 1864, o Casă de Economii (care primea de la depunători sume între 1 și 300 lei). Localul Casei de Economii se afla într-o clădire cu un etaj situată în Piața Constantin Vodă, acolo unde mai tîrziu s-a construit Poșta Centrală (astăzi Muzeul de istorie a României) (v. *Centenarul Casei de Economii și Consemnațiuni, 1864—1964*, Ed. Științifică, București, 1964). La ceremoniile inaugurării Casei de Economii, în ziua de 1/13 aprilie 1881, au asistat: regele Carol, I. C. Brătianu, C. A. Rosetti, Ion Ghica, președintele Consiliului de administrație al „Casei” ș.a. (MOF., nr. 3, 3/15 aprilie 1881, p. 161).

²³ Suveranul îi predase lui Ion Ghica, președintele Academiei Române, în prezența lui I.C. Brătianu și Vasile Boerescu, „condeiul și călimările cari au contribuit la subscrierea regală a legii relative la marea act național” (*Academia Română. Proces verbal nr. 6. Ședința din sesiunea generală a anului 1881, ținută în ziua de 16 martie*, MOF., nr. 70, 27 martie/8 aprilie 1881, p. 2195).

²⁴ Social-democrații din Iași, în frunte cu dr. Russel, profesorii Ion și Gh. Nădejde, studentul Const. Mille ș.a. au plănuț organizarea, la 6/18 martie 1881, a unei manifestații închinată împlinirii a zece ani de la proclamarea Comunei din Paris,

manifestație în cadrul căreia, în condițiile asasinării împăratului Alexandru al II-lea la 1/13 martie 1881, urmau să se exprime și sentimentele de solidaritate ale poporului român cu lupta revoluționară, antițaristă, a „nihilistilor” ruși. Ca urmare a protestelor hotărîte a ministrului plenipotențiar al Rusiei la București, autoritățile române au fost nevoite să interzică manifestația și să opereze apoi arestări în rîndurile refugiaților politici ruși și polonezi prezenți atunci la Iași, printre care dr. Nicolae Russel și P.V. Axelrod. „Arestarea noastră — scria acesta din urmă într-un volum autobiografic din 1923, apărut la Berlin, *Perejitoe i peredumannoe: Trăite și gîndite* — a pus autoritățile românești într-o situație delicată. Nu existau temeiuri legale pentru a ni se intenta un proces. Iar incidentul era în contradicție cu sentimentul de demnitate și independență națională manifestat față de Rusia, sentiment foarte puternic pe atunci în România, sub impresia proaspătă a războiului cu Turcia. Și, pe altă parte, era primejdios să se refuze un serviciu puternicului vecin” (v. *antologia noastră, Amintiri literare despre vechea mișcare socialistă, 1870—1900*. Ed. Minerva, 1975, p. 115). În aceste condiții, foarte exact rezumate de cunoscutul revoluționar rus, guvernul liberal a fost nevoit să alcătuiască în grabă o „lege asupra străinilor”, anunțată în Senat de către Eugeniu Stătescu la 20 martie/1 aprilie 1881 și aprobată de înaltul for, după discutarea în ședință secretă, la 26 martie/7 aprilie 1881, cu 34 voturi pentru, 28 contra și 3 abțineri. În Cameră însă, guvernul nu a putut asigura discreția în legătură cu presiunile externe care determinaseră elaborarea precipitată a acestei legi, Nicolae Ionescu protestînd în legătură cu arestările de la Iași, pe care le considera ilegale, și dezvăluind intervențiile malefice în această problemă ale „puternicului vecin”: „Așadar, voi întreba, cari sunt motivele și împrejurările cari ne fac pe noi să improvizăm cu atîta pripă această lege? Negreșit, ele nu pot fi altele decît preocupățiunea de a fi în bune relațiuni cu puternicul imperiu vecin”; amintînd că primul-ministru insistase să nu se facă amendamente la lege, care urma să fie votată cît mai repede, el încheia — și, bineînțeles, avea perfectă dreptate: „Nu mica România și care prin activitatea lor pot pune în primejdie siguranța statului român sau a altui stat li se va putea fixa domiciliu forțat sau vor putea fi expulzați. Pe baza acestei „legi asupra străinilor” autoritățile i-au îndepărtat din Iași, la începutul lunii aprilie, pe cei cinci revoluționari arestați, trimițîndu-i, din Galați, cu un vapor al societății de navigație Lloyd, către Constantinopol (v. cartea noastră, *Constantin Mille. Tineretea unui socialist*, Ed. Politică, 1973, p. 111), guvernul liberal găsînd astfel totuși o soluție care îi permitea să nu-i extrădeze autorităților țariste neiertătoare pe revoluționarii refugiați la noi.

²⁵ „Ieri d. prim-ministru a depus demisiunea sa și a cabinetului” (ROM., 7 aprilie 1881, p. 314). Demisia lui I. C. Brătianu, motivată neclar de către acesta, avea ca scop (după cum presupune și P. Cincea în vol. *Viața politică*, p. 87) crearea, după un cabinet interimar de scurtă durată, a unui guvern puternic, omogen, care să asigure aplicarea mai fermă în practică a principiilor doctrinei liberale. De altfel, încă la sfârșitul lunii ianuarie 1881, într-o întrunire a parlamentarilor liberali s-ar fi discutat despre „retragerea provizorie (subl. ns.) a lui I.C. Brătianu din capul guvernului” (RAZ.-W, 27 ianuarie 1881, p. 2).

²⁶ Am aflat cu destulă dificultate în presa vremii unele informații sporadice în legătură cu „milionul lui Brătianu”, operația desfășurîndu-se cu oarecare discreție. Cert este că în primăvara anului 1881 amicii lui I.C. Brătianu au luat inițiativa de a-i oferi acestuia un milion de lei ca recompensă (națională) pentru contribuția sa, adusă la dezvoltarea României moderne (*Războiul român — an. III. 1 iunie 1881*, p. 2 — menționa că inițiativa i-ar fi aparținut mitropolitului Calinic Miclescu și colonelului N. Bibescu). Tot atunci, *Présse*, oficiosul lui Vasile Boerescu și al grupării sale era favorabil acordării unei recompense lui I.C. Brătianu, dar nu credea că e potrivit ca aceasta să fie obținută pe cale parlamentară (*Présse*, an. XIV, 9 mai 1881, p. 1). Se pare că, într-adevăr, liderul partidului liberal ar fi refuzat ca recompensă să-i fie acordată din bugetul țării, așa cum relatea, mai tîrziu, *Lupta* lui G. Panu: „Nu vîolesc — ar fi spus Brătianu — ca statul, ca țara să-mi dea un singur ban, acest

ban mai degrabă să se dea nenorociților, eu nu pot primi decât de la cetățeni, de la amicii mei în stare de a face sacrificii pentru mine" (cf. RAZ.-W., 18 mai 1885, p. 2—3). Până la începutul anului 1883, preciza *Binele public* (an. V. 16 februarie 1883, p. 1) s-ar fi strâns, la casierul comitetului de inițiativă, Ștefan Ioanide, 600 000 lei, dar în operația de încasare a banilor s-ar fi petrecut multe nereguli, neexistând o evidență strictă a contribuțiilor mai mult sau mai puțin voluntare (*Milioniul d-lui I. C. Brătianu*, RAZ.-W., 3 februarie 1884, p. 1). Desigur, acceptarea cu prea mare ușurință de către I.C. Brătianu a acestei „recompense“ acordată de amicii săi politici, inclusiv de marii profitori ai regimului liberal, care-l putea obliga astfel pe șeful guvernului la unele concesiuni în reciprocitate, nu a contribuit deloc la consolidarea autorității sale (reale) în epocă, așa cum, de altfel, va sesiza, pe bună dreptate, și Titu Maiorescu: „...milioniul «pentru încurajarea virtuților civice» alături de alte recompense «reversibile» sunt curioase simptome de slăbire a respectului [lui I.C. Brătianu] pentru decența publică“ (Maiorescu, *Istoria contemporană a României*, p. 225).

²⁷ Pe Dumitru Brătianu, care era ministrul țării la Constantinopol, îi recomandase domnitorului, ca succesor al său, I.C. Brătianu (*Memoriile*, XVII, p. 79), aceasta din urmă dorind, desigur, ca festivitățile de proclamare a regatului să fie patronate tot de un membru al familiei sale, mult mai puțin dotat, însă, pentru a practica cu autoritate actul guvernării. Guvernul, instalat la 10/22 aprilie 1881, avea componența notată corect de Bacalbașa; D.A. Sturdza va deveni însă ministru de Finanțe la 29 aprilie/10 mai 1881, până atunci interimatul ministerului fiind asigurat de col. N. Dabija.

²⁸ Pe baza unui decret purtând data de 8/20 aprilie 1881 Vasile Conta era numit membru al Inaltei Curți de Casație (ROM., 11 aprilie 1881, p. 330).

²⁹ *Medalia comemorativă*, *Pressa*, an. XIV, 25 aprilie 1881, p. 1.

³⁰ Guvernul Ion Ghica, în componența notată corect de Bacalbașa, a funcționat de la 11/23 februarie 1866 până la 10/22 mai 1866, cînd, după sosirea în țară a principelui Carol, șef al noului cabinet a fost numit Lascăr Catargiu.

³¹ Familia regală s-a deplasat cu un tren special din gara palatului de la Căroceni până la Gara Tîrgoviștei (actuala Gară de Nord). Cortegiul descris de Bacalbașa și-a început drumul de la Gara Tîrgoviștei pe Calea Griviței (*Ceremonia încoronării. 10 mai 1881*, MOF., nr. 32, 14/26 mai 1881, p. 995). V. *Addenda*, II, p. 312—318.

³² „Actul constatator al ceremoniei consacării Coroanei Regatului României“ a fost semnat de rege, regină, principele Leopold de Hohenzollern, miniștrii, președinții corporilor legiuitoare (D. Ghica și C. A. Rosetti), primul președinte al Curții de Casație (MOF., nr. cit., p. 996—997).

³³ Bacalbașa a rezumat, destul de aproximativ, momentele principale ale ceremoniei încoronării folosindu-se de relatările din presa vremii (*Românul. V. Independance Roumaine*). Fragmentele de discurs, traduse de el, probabil, după versiunea franceză, le-am verificat și corectat după textele oficiale în limba română publicate în MOF., nr. cit., p. 995—999. V. descrierea mai detaliată a ceremoniei la sfîrșitul acestui volum, în *Addenda*, II, p. 312—318.

³⁴ Tribuna era ridicată pe Bulevardul Academiei, în fața Universității.

³⁵ „Spălătoria națională, reprezentată numai prin femei și turnătoria d-lui Lemaitre formau grupul al treizecișaptelea. Acest grup avea un car colosal tras de șase boi. D-asupra, în partea dinainte și dinapoi erau așezate două grilaje foarte frumoase lucrate; în mijloc se aflau mai mulți lucrători, lucrînd la diferite obiecte, apoi un coș foarte mare lingă care erau niște foale; carul, în genere, prezintă aspectul cel mai frumos“ (*Serbarea încoronării regatului român. Ziua de 11 mai*, TEL., 15 mai 1881, p. 2—3).

³⁶ „Săpunarii, formînd grupul al treizecișaptrulea urmau cu un car tras de patru cai negri d-asupra căruia se vedea în picioare o statuie de săpun glicerină a M.S. regelui de mărime naturală care din nenorocire se rupse în drum“ (*Ibid.*).

³⁷ „Canalizarea Dîmboviței, al treizecișaptelea grup era reprezentată printr-un car colosal tras de 24 boi. Carul întîlțea un pod de fer, d-asupra căruia, la o înălțime de două caturi stau mai multe persoane. Subt pod, în niște coșuri se află sticle pline cu apă din Dîmboviță. Pe coșuri sunt niște placarde pe care stă scris: *Dîmboviță, apă dulce*. După car, grupul imens al lucrătorilor, formînd grupul al treizecișoptulea“ (*Ibid.*).

³⁸ Bacalbașa a rezumat relatarea publicată în: ROM., 13 mai 1881, p. 420—421 (*Serbarea încoronării*). Ne-am îngăduit, în notele noastre, să reproducem mai sus, după *Telegraful*, ceva mai detaliat, trei momente ale acestei defilări, care a fost menită, printre altele, să înfățișeze potențialul economic și cultural al Bucureștilor, marile lucrări edilitare, rezultatele eforturilor de industrializare ale Capitalei noastre, manifestația din 11/23 mai 1881 constituind un elogiu elocvent adus muncii oneste a bucureștenilor, hărniciei lor, contribuției acestora la dezvoltarea economică și culturală a țării în anii de avînt de după dobîndirea independenței depline a patriei. Defilarea „grupurilor artei, comerțului, industriei și societăților din București“, a fost organizată din inițiativa societății Concordia română, sub coordonarea unui comitet de 30 și a unui consiliu executiv format din șapte persoane: Const. Porumbaru, fabricant; C.N. Oppler-Iiu, fabricant (de bere); Pantazi Ghica, deputat; Dimitrie C. Butculescu, inimosul organizator al mișcării cooperatiste de la noi; Ioan Weiss, tipograf; N. Cucu, arhitect; Th. Mandrea, fabricant de efecte militare (Dimitrie C. Butculescu, *Serbarea organizată pentru ziua de 11 mai 1881*, București, 1881). De altfel, în scrisoarea de mulțumire transmisă de regele Carol lui Constantin Porumbaru, „președintele comitetului central al fabricanților, grupurilor artei, comerțului, industriei și societăților din București“, comitet care organizase defilarea de la 11/23 mai 1881, se conchidea, în sens optimist, pornindu-se de la realizările evidențiate cu această ocazie, că: „inteligenta noastră națiune posedă întrinsa toate aptitudinile spre a păși cu vigoare pe calea muncii și a producției“ (MOF., nr. 35, 17/29 mai 1881, p. 1093).

³⁹ La „revista militară“ de miercuri 13/25 mai 1881 — care a avut loc tot în piața Universității — au participat o „legiune“ din garda civică precum și unități ale armatei comandate de generalul Al. Cernat.

⁴⁰ Ultima problemă dificilă pe care a avut-o de rezolvat țara noastră în primii ani de după dobîndirea deplină a independenței de stat a fost aceea a „chestiunii Dunării“, fluviu care asigura României legăturile comerciale cu apusul Europei și Marea Neagră. Importanța Dunării pentru poporul nostru era subliniată în epocă de către Mihail Kogălniceanu, care, amintind versurile populare cuprinse în colecția lui Vasile Alecsandri („Eu cu Dunărea sunt una/Batem timpul și furtuna!“) menționa în câteva pagini de reală vibrație patriotică: „...de la moși și strămoși există în poporul român instinctul că fără Dunăre România nu poate fi și nu ar avea rațiune de a fi. Dacă românii au o misiune providențială de îndeplinit, aceasta nu poate fi decât aceea de a fi păzitorii Dunării“ (M. Kogălniceanu, *Cestiunea Dunării*, partea a II-a, București, 1882, p. 5—6). În Tratatul de la Berlin, care s-a preocupat și de problema asigurării libertății navigației pe marele fluviu european, se preciza, la Art. 55 că „reglementele de navigațiune, de poliție fluvială și supraveghere, de la Porțile de Fier pînă la Galați se vor întocmi de Comisia europeană cu asistența delegaților statelor țărîmurene...“ (*Documente privind istoria României. Războiul pentru Independență*, vol. IX, Ed. Academiei, București, 1955, p. 383). Comisia europeană a Dunării, înființată prin Tratatul de la Paris din 1856, exercitîndu-și autoritatea numai pe secțiunea fluviului de la Galați (pînă în 1878 numai de la Isaccea) și pînă la vărsarea ei în mare. Pornind de la aceste prevederi ale Tratatului de la Berlin, Austro-Ungaria — încercînd să-și asigure dominația și asupra acestei părți a fluviului — a inițiat, cu sprijinul reprezentanților Germaniei și Italiei în Comisia europeană a Dunării, un proiect privind înființarea unei Comisiuni mixte a Dunării de jos, alcătuită din delegații statelor riverane: România, Bulgaria și Serbia, președinția permanentă a Comisiei urmînd să-i revină, Austria asigurîndu-și totodată și „votul preponderent“ în cazul parității de voturi. Acordarea președinției permanente a Comisiei

mixte unui stat neriveran pe această zonă a fluviului precum și a votului preponderent și în general crearea unui organism supranațional care să-și exercite autoritatea asupra teritoriului statelor riverane („Aprobarea și punerea în aplicare a sus-numitului document ar fi pus întreaga porțiune a Dunării între Turnu Severin și Galați sub tutela monarhiei habsburgice, limitând suveranitatea statelor riverane nu numai în apele teritoriale dar chiar și pe uscat, prin preluarea conducerii și administrării porturilor” — Șerban Rădulescu-Zoner, *Dunărea, Marea Neagră și puterile centrale, 1878—1898*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1982, p. 103), nu a putut fi acceptată de România, care, în cadrul Comisiei europene a Dunării ce se întrunea periodic la Galați, s-a împotrivit din răspuneri proiectului austriac. Discuțiile asupra creerii Comisiei mixte au început în mai 1880, proiectul respectiv nefiind adevărat majorității delegaților și îndeosebi ai Angliei și Rusiei, care nu priveau cu ochi buni politica de expansiune spre sud-est a monarhiei habsburgice, dar în cadrul sesiunilor următoare marile puteri, făcându-și concesiuni reciproce, au izolat România, care a fost determinată astfel să se opună de cele mai multe ori singură unor reglementări care îi știrbeau în mod evident suveranitatea națională. În aceste condiții Austro-Ungaria a exercitat presiuni mai mult sau mai puțin diplomatice asupra țării noastre, inclusiv făcând aluzii la intenția guvernului român de a proclama regatul („ministrul plenipotențiar al monarhiei habsburgice, contele Hoyos, sprijinit și de omologul său german, contele Wesdehlen a dat de înțeles premierului român I.C. Brătianu, în cursul mai multor convorbiri, că Austro-Ungaria ar sprijini eventual acest act în schimbul ajungerii la un acord în sensul dorit de Viena cu privire la regimul Dunării” — Șerban Rădulescu-Zoner, *op. cit.*, p. 112); datorită și situației internaționale care intrase într-o perioadă de aparentă acalmie în această zonă a Europei, îndeosebi ca urmare a reînnoirii la mijlocul anului 1881 a „Alianței celor trei împărați” (adică a statelor din centrul și răsăritul Europei: Germania, Austro-Ungaria și Rusia țaristă) guvernul român a fost nevoit să facă unele concesii în problema Comisiei mixte, la sfârșitul anului 1880 și începutul anului 1881, acceptând ideea creerii acestui organism internațional dar fără a fi de acord nici un moment cu rolul preponderent al Austro-Ungariei și cu încălcarea suveranității naționale a celor trei state riverane („Avem dorința sinceră să fim cît se poate de prevenitori cu Austro-Ungaria — nota principele Carol în decembrie 1880 — însă nu putem să-i dăm o influență exclusivă”, conchizind, după ce precizase că România ar fi admis, „în principiu”, Comisia statelor riverane: „mai mult însă nu putem să acordăm. Ungurii vor să monopolizeze Dunărea”; cu Austria am putea să ne înțelegem lesne” — *Memoriile*, XVII, p. 59). Această situație complicată, în care guvernul I.C. Brătianu a apărut cu demnitate interesele naționale ale României, a fost folosită de opoziția conservatoare în scopuri meschin politicianiste prin organizarea unei înversurate campanii de presă cu intenția de a răsturna cabinetul liberal. V. evoluția problemei mai departe în text, p. 98 și, mai jos, nota 41; p. 134 și nota 15, p. 145—146.

⁴¹ Relația lui Bacalbașa este foarte aproximativă. În cursul lunii mai 1881, după serbarea proclamării regatului, în intenția de a demonstra că guvernul D. Brătianu era incapabil de a rezolva „chestiunea Dunării” și totodată intenționând să răspundă acușărilor vehemente ale opoziției conservatoare, amicii politici ai lui I.C. Brătianu au provocat în Parlament o discuție asupra acestei probleme, încă nerezolvată la nivelul Comisiei europene a Dunării. În cadrul unei întruniri „intime” a deputaților și senatorilor guvernamentali s-a hotărât ca Petre Grădișteanu să adreseze în Senat o interpelare guvernului în „chestiunea Dunării”, iar Gh. Chițu în Adunarea Deputaților, urmînd ca explicațiile necesare să fie date, totuși, de către I.C. Brătianu și Vasile Boerescu (RĂZ-W, 22 mai 1881, p. 2; 25 mai 1881, p. 1). Și într-adevăr, la 22 mai/3 iunie 1881, Petre Grădișteanu a rostit o interpelare în Senat, premierul în funcție, D. Brătianu, răspunzînd vag că „rolul meu și al colegilor mei în chestiunea Dunării abia începe”, un istoric destul de exact al problemei oferindu-l Vasile Boerescu, menționînd că în momentul retragerii guvernului acesta se pronunțase în favoarea unei comisii speciale dar respinsese votul preponderent al Austro-Ungariei; Ion Brătianu va preciza în continuare că propusa comisiune mixtă era primitivă în principiu numai ca o „delegațiune” a Comisiei europene de la Galați „și numai în ceea ce privește poziția fluvială, iar nicidecum în ceea ce privește atribuțiile care sunt un drept al suveranității naționale”. Referindu-se la atitudinea mai prudentă, de menajare a unor mari puteri, preconizată de guvernul I.C. Brătianu — politică nu lipsită de fermitate atunci cînd era vorba de apărarea intereselor și a suveranității noastre naționale — Vasile Boerescu se simțea obligat să facă unele utile

precizări în Parlamentul român, explicînd de ce în problema respectivă nu s-a putut rosti un *nu* categoric: „Neplăcută și periculoasă pozițiune pentru orice stat, mai ales pentru noi românii cari formăm un stat junc la marginile Europei orientale și pe cînd cel din urmă cuvînt nu s-a zis încă în chestiunea acestui Orient — și Dumnezeu știe ce eventualități ne mai rezervă viitorul” (*Senatul. Sedința de la 22 mai 1881*, MOF., nr. 40, 24 mai/5 iunie 1881, p. 1274—1283). În Adunarea Deputaților, Gh. Chițu și-a prezentat interpelarea la 26 mai/7 iunie 1881, politica guvernului I. C. Brătianu în problema Dunării fiind apoi criticată de Nicolae Ionescu și Al. Lahovary (acesta din urmă rostind un patetic apel la apărarea libertății Dunării românești, socotit mai tirziu ca un model de oratorie patriotică: „Această Dunăre, pe care de altminterea am deschis-o comerțului liber și leal al tuturor națiunilor lumii, această Dunăre e a noastră, am plătit-o îndestul în trecut, căci au fost secolii în cari ea a dus la mare mai mult sînge românesc decît apă” — *Adunarea Deputaților, Discursul d-lui Al. Lahovary prezentat la 28 mai*, MOF., nr. 43, 28 mai/9 iunie 1881, p. 1401).

⁴² Știrea că I.C. Brătianu și-ar fi „trimis demisiunea sa de senator” a apărut în ROM. (29 mai 1881, p. 471), precum și în *Războiul român* (an. III, 30 mai 1881, p. 4), acest din urmă jurnal precizînd că liderul liberal și-ar fi dat demisiunea și „din partid”. Nemulțumirea lui I. C. Brătianu era determinată de faptul că la nivelul echipei conducătoare a partidului aveau loc unele neînțelegeri, în această perioadă semnalandu-se și primele manifestări ale disensiunilor ideologice cu C.A. Rosetti, disensiuni care se vor acutiza în lunile următoare, urmînd să fie semnalate la locul cuvenit în această carte.

⁴³ Afirmatie falsă a lui Bacalbașa. Atitudinea guvernului I.C. Brătianu în „chestiunea Dunării” a fost apărată de majoritatea deputaților și senatorilor liberali care au luat cuvîntul în Parlament, la sfârșitul lunii mai 1881, de Petre Grădișteanu, de pildă, în Senat (care, referindu-se la I. C. Brătianu ținea să menționeze: „Să dăm cetățeanului ilustru care a luptat pentru țară dreptate că niciodată n-a pus mîna la vreun act de trădare națională”, MOF., nr. 40, 24 mai/5 iunie 1881, p. 1285) sau de Anastasie Stolojan în Adunarea Deputaților (care, în ședința din 26 mai/7 iunie 1881 răspundea criticilor aduse fostului guvern liberal de către Al. Lahovary și Nicolae Ionescu, precizînd apăsător că „guvernul trecut și-a făcut datoria” — *Adunarea Deputaților. Sedința de seară de la 26 mai 1881*, MOF., nr. 43, 28 mai/9 iunie 1881, p. 1403).

⁴⁴ „În urma chemării ce i s-a făcut de către marea majoritate a Parlamentului și-a insistenței comisiei care s-a dus la domnia sa d. I. Brătianu a revenit la Senat” (ROM., 1, 2, 3 iunie 1881); comisia de șapte persoane din majoritatea liberală a Parlamentului care l-a vizitat pe I.C. Brătianu la via sa de la Măgura avea în componența sa, printre alții, pe Ion Ghica, col. N. Bibescu, generalul Al. Angheliescu, colonelul I. Pillat (*Războiul român*, an. III, 30 mai 1881, p. 4); liderul liberal și-a reluat locul în Senat începînd de la 1/13 iunie 1881.

⁴⁵ Legea privind instituirea unei noi „decorațiuni naționale” numită Coroana României a fost votată de către Adunarea Deputaților și de Senat la 9/21 mai 1881, fiind promulgată de către domnitor la 10/22 mai 1881 (MOF., nr. 31, 10/22 mai 1881, p. 971). „Regulamentul pentru aplicarea legii relativă la instituirea decoratiunii Coroana României” a apărut în: MOF., nr. 41, 26 mai/7 iunie 1881; v. și: *Ordinul Coroana României*, ROM., 27 mai 1881, p. 464, de unde Bacalbașa a preluat informația.

⁴⁶ „Saloanele sînt pline de flori. Stăpîna casei se înnebunește după ele. În fiecare dimineață numeroșii săi servitori trebuie să împodobească cu trandafiri vasele mari din salonașul unde ea se VOPSEȘTE” (Fr.). Simpla inversare a două litere în textul francez ducea la alterarea hazlie a sensului: „în care ea se VOPSEȘTE” în loc de: „în care ea STĂ” (textul a apărut într-adevăr în: I.R., 9/21 Iunie 1881, p.2). Pornind probabil de la această întîmplare I.L. Caragiale a scris în 1899 schița *High-life*, în care tînărul cronicar monden Edgar Bostandaki era victima

unei erori tipografice asemănătoare: în cronica sa, în loc de „Infatigabilă silfidă“ apăruse, printr-un joc fatal al literelor, un cuvânt care amintea o cunoscută boală lumească.

⁴⁷ Interpelarea lui Petre Grădișteanu adresată ministrului de „Rezbel“, anunțată la 1/13 iunie 1881, a fost susținută în ședința Senatului din 4/16 iunie 1881 și se referea, fără a dezvălui nereguli într-adevăr grave, la contractele de furnituri și furaje ale armatei, precum și la salariul plătit cu anticipație directorului Școlii de aplicație care urma să se înființeze abia de la 1/13 octombrie 1881. Moțiunea propusă de senatorul interpelator („Senatul, nesatisfăcut de deslușirile date de d. ministru de Rezbel, trece la ordinea zilei“) a fost adoptată cu numărul de voturi înregistrat corect de Bacalbașa (*Senatul, Ședința de la 4 iunie 1881*, MOF., nr. 51, 6/18 iunie 1881, p. 1655—1660); ea a constituit încă o lovitură aplicată guvernului D. Brătianu în cadrul campaniei de răsturnare a acestuia, campanie inițiată de liberalii brătienști care urmăreau constituirea unui cabinet liberal omogen, capabil să aplice cu mai multă consecvență reformele cu caracter burghezo-capitalist preconizate de ei în cadrul acțiunii de „construcție desfășurată a societății capitaliste“, inaugurată după Războiul de Independență (Gh. Platon, *Istoria modernă a României*, Editura didactică și pedagogică, București, [1985], p. 259).

⁴⁸ Demisia guvernului D. Brătianu a fost anunțată în ședințele camerelor legiuitoare din 8/20 iunie 1881; cu această ocazie, în Senat, foarte activul Petre Grădișteanu și-a exprimat, cu brutalitate, opinia că „în situația actuală“ prezența lui Dumitru Brătianu „ar fi mai utilă în Constantinopol decât aici“, propunând o moțiune prin care se cerea ca la „circa statului“ să fie chemat Ion Brătianu „care în capul partidului liberal a putut să conducă țara prin așteptate și a știut să îndeplinească un program triumfal, care singur ar putea să completeze și ce a mai rămas din acel program“ (*Senatul, Ședința de la 8 iunie 1881*, MOF., nr. 53, 9/21 iunie 1881, p. 1718); se creau astfel toate condițiile pentru constituirea unui guvern liberal autoritar, dirijat cu mină forte, vreme de încă șapte ani, de I.C. Brătianu, supranumit acum „Vizirul“.

⁴⁹ ROM. 10 iunie 1881, p. 507. Noul guvern I.C. Brătianu s-a constituit la 9/21 iunie 1881 (MOF., nr. 54, 10/22 iunie 1881, p. 1747); I.C. Brătianu, numit interimar la Ministerul „de Rezbel“, va deveni titular în acest minister începând de la 30 noiembrie/12 decembrie 1881.

⁵⁰ N. Fleva, tipul politicianului demagog, va trece mai târziu în opoziția anti-brătienistă, dar lui, Gheorghe Chițu, vechi luptător pașoptist, i se vor oferi mai multe mandate de ministru în cabinetul I.C. Brătianu (Finanțe, Justiție, Interne, Instrucție) în anii 1881—1885, fiind unul dintre principalii colaboratori ai liderului liberal în prima jumătate a guvernării acestuia.

⁵¹ *Echos mondains*, I.R., no. 1128, 11/23 iunie 1881, p. 2 Grădina Stavri își deschisese stagiunea la 15/27 mai 1881. Traducerea: „Lojile sînt pline. Cîteva figuri cunoscute: doamna Eliza Millo, care, din păcate, ne va părăsi nu peste mult timp; doamna Alexandrina Florescu, cu o pălărie de satin cu panglici, doamna Candiano, întotdeauna drăgută; doamna Carol Pherekyde, în albastru «Minerva», cu o pălărie «empire» cu pene albe, doamna Pillat în «merveilleuse» [femeie elegantă de pe vremea Directoratului] etc. În fotolii, tineretul elegant din înalta societate, întreg high-life-ul masculin“ (fr.).

⁵² *Știri d-ale zilei*, ROM., 17 iunie 1881, p. 531—532. Ceremonia a avut loc duminică 14/26 iunie 1881. Ctitorită de Bălașa Brâncoveanu, fiica domnitorului Constantin Brâncoveanu și soția marelui ban Scarlat Lambrino, biserica Domnița Bălașa de la începutul Căii Rahova dinspre Dimbovița, a fost construită în anii 1750—1751. Grav deteriorată de marele cutremur din 1838, ea a fost recondiționată între anii 1838—1848 de către Safta Băneasa — Brâncoveanu; aflîndu-se sub nivelul străzii, ea a fost demolată în timpul lucrărilor de amenajare a Dimboviței, la începutul anului 1881 (în ciuda protestelor prințului George Bibescu — v. Maiorescu, *Insemnări zilnice*, II, p. 8), fiind recondiționată din nou, din temelii, pentru a treia oară, între anii 1881—1885, după planurile arhitecților Al. Orăscu, Carol Benisch și Hartman, revăzute de Lecomte du Nouÿ (Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic*

al monumentelor feudale din București, Ed. Academiei, București, 1961, p. 206). În aceeași zi a fost dezvelită și statuia Domniței Bălașa, operă a sculptorului Karl Storck.

⁵³ Dumitru Brătianu a fost ales președintele Camerei Deputaților, în locul lui C.A. Rosetti, devenit ministru, la 10/22 iunie 1881 (cu o majoritate de 61 de voturi din 70 de votanți — *Adunarea Deputaților, Ședința de la 10 iunie 1881*, MOF., nr. 55, 11/23 iunie 1881, p. 1785). Realizînd abia acum faptul că fusese folosit — fără scrupule — doar ca șef al unui guvern de tranziție către un cabinet liberal omogen el își va mărturisii în public, în aceeași ședință a Camerei, adîncă mîhnire, suferînd cu demnitate un eșec datorat atît circumstanțelor politicianiste ale vremii cît și caracterului său idealist pur, lipsit de simț practic și de disciplină organizatorică, însușiri cu care era înzestrat din plin fratele său mai mic cu trei ani, I.C. Brătianu: „D-lor deputați, balotat, împins de valurile unei mări agitate, iată-mă aruncat pe fotoliul prezidenției. Facă cerul ca noi furtuni să nu se mai ridice ca să mă azvîrle, fără a fi putut face nici bine, nici rău și de pe această stîncă... Nu o ascund; cele petrecute în zilele acestea m-au făcut să sufăr mult; sufăr și voi suferi toată viața mea“ (*Ibid.*, p. 1786). Ziarul său *Națiunea* va fi lansat un an mai târziu, la 17/29 iunie 1882, devenind, într-adevăr, curînd, un jurnal de opoziție anti-guvernamentală a dizidenței conduse de Dumitru Brătianu, a „liberalilor puri“.

⁵⁴ Ca ministru de Interne C. A. Rosetti, urmărind însănătoșirea administrației județene, în parte corupte, formată din mulți funcționari ahtiați de îmbogățirea pe care regimul liberal le-o făgăduia, a adresat prefectilor o serie de circulări referitoare îndeosebi la îmbunătățirea vieții țărănilor precum și la recrutarea unor cadre administrative capabile să înțeleagă și să aplice ideile sale reformator-utopice (în condițiile respective), circulări ridiculizate în epocă atît de adversarii conservatori cît și de mulți liberali, care se concentraseră acum în jurul lui I.C. Brătianu, organizatorul lucid și tenace al regimului capitalist din România. Circularea la care se referă Bacalbașa — nr. 10 585 din 19 iunie/1 iulie 1881 — sublinia importanța prefectilor și a subprefectilor (foștii ispravnici și, respectiv, zapcii din vechea organizare administrativă) în asigurarea unor condiții de viață civilizată în mediul rural („Puțini știu că numai prefectul și mai ales subprefectul are datoria să pînțina d-a opri ca săteanul să fie asuprit, de a-l face să cunoască drepturile și datorile sale, să iubească școala pentru filii săi, să îngrijească de locuința sa, de sănătatea sa și a fiilor săi, de vitele sale și a fini de a mai fi asuprit și maltratat“), solicitînd ajutorul tinerilor inteligenți și culti care doreau să-și asume funcția de subprefect, a cărui autoritate administrativă se exercita pe teritoriul unei „plăși“, cuprinzînd mai multe comune („Faceți dar, împreună cu mine, apel la toți bărbații junii și cu inițiativă. Indată ce li se va atrage atențiunea vor înțelege că de la ei depinde, în mare parte, fericirea sătenilor și prin urmare întărirea și mărirea statului român — și vor primi funcția de subprefect“ — MOF., nr. 65, 21 iunie/3 iulie 1881, p. 2100). Ca urmare a acestei inițiative el a numit în vara anului 1881 în funcția de subprefecti numeroși tineri absolvenți de facultate, cu idei înaintate, printre care, de pildă, Eugen Lupu, unul dintre primii socialiști români (la plasa Crasnă din jud. Fălciu) sau C.G. Costa-Foru (la plasa Căliniștea din jud. Vlasca). Încercările sale de promovare a unor cadre administrative tinere, cu virtuți intelectuale, s-au lovit de opoziția înverșunată a unor prefecti (de Argeș, Roman, Vilcea, Iași, Mehedinți etc.) care au precizat în scris că sînt mulțumii de „activitatea și moralitatea“ a tuturor sau a majorității subprefectilor din subordinea lor și că nu acceptă înlocuirea lor (v., de pildă, MOF., nr. 95, 29 iulie/10 august 1881, p. 3025). Această încercare temerară de asanare a administrației prin eliminarea elementelor corupte promovate numai pe criterii politicianist-electorale l-a izolat și mai mult pe C.A. Rosetti în interiorul partidului liberal, devenit partid de guvernămînt cu o clientelă politică numeroasă care trebuia îndestulată și menajată.

⁵⁵ Gr. Ventura a părăsit direcția politică a cotidianului *l'Indépendance Roumaine* la 31 iulie/12 august 1881 pentru a prelua postul de director al Biroului presei din Ministerul Afacerilor Străine.

⁵⁶ În ședința Adunării Deputaților din 24 februarie, 7 martie 1881 C. A. Rosetti propusese, în numele său și al altor deputați (printre care I.C. Fundescu și E.

Costinescu), alcătuirea unei comisii parlamentare de juristi însărcinată să elaboreze — în regim de urgență — un proiect de lege de reorganizare a justiției, „avind ca temelie electivitatea” (*Adunarea Deputaților. Ședința de la 24 februarie 1881, MOF*, nr. 44, 26 februarie/9 martie 1881, p. 1217); alegerea de către popor a magistraților fusese practică în timpul Revoluției Franceze, dispărând parțial în timpul lui Napoleon și total sub Restauratie; ulterior ea a fost introdusă în două democrații occidentale: Elveția și S.U.A. (cf. Paul Negulescu și George Alexianu, *Tratat de drept public*, tomul II, București, 1943, p. 10). Propunerea grupului rosettist, pornind de la ideea separării puterii judecătorești de cea executivă, se referea la alegerea magistraților de către un corp electoral (constituit anume pentru aceasta), pentru o perioadă de cinci ani, cu drept de realegere (Cinca, *Viața politică*, p. 108). Intrucît propunerea rosettistilor nu a întrunit majoritatea de 2/3 necesară pentru a fi luată în considerare cu urgență (s-au împotrivit, argumentându-și atitudinea, deputați precum Al. Lahovary, I. Negruzzi, Nicolae Ionescu), ea a fost trimisă la secțiunile, spre a-și urma cursul obișnuit (la începutul lunii decembrie 1881 comisia de șapte membri nu ajunsese încă la vreo concluzie). Propunerea a fost totuși discutată intens în presă precum și de specialiști de-a lungul întregului an 1881, aflînd puțini aderenți, în ciuda caracterului ei democratic și progresist. Eligibilitatea magistraților — proiect utopic în condițiile concrete, de atunci, ale țării noastre, cînd sistemul politic electoral era imperfect — nu ar fi asigurat însă magistraturii o mai mare independență ci ar fi subordonat-o moravurilor și năravurilor electorale ale vremii, așa cum, de altfel, se sublinia într-un articol din *Pressa*: „Cum va fi liber de orice influență acest judecător în fața impricinatului care l-a susținut în alegeri?” (an. XIV, 4 martie 1881, p. 1). Propunerea lui C.A. Rosetti nu avea însă nici o șansă de a fi acceptată, pentru că însuși regele Carol nu o sprijinea, așa cum de altfel, îi mărturisise lui Titu Maiorescu într-o discuție din 31 mai/12 iunie 1882 („regele, nota acesta, e cu desăvîrșire în contra alegerii judecătorilor” — Maiorescu, *Insemnări zilnice*, II, p. 71).

⁵⁷ Mircea Rosetti (1850—1882), ca și ceilalți fii ai lui C. A. Rosetti (Vintilă și Horia) fusese educat în spiritul concepțiilor consecvent utopic-revoluționare ale tatălui lor. În timpul studiilor în străinătate (îndeosebi în Franța) ei se apropiaseră de mișcarea democratică și socialist-anarhistă din Occident; în chiar anul 1881, prin aprilie, după cum consemnează presa vremii, Mircea Rosetti prezidase, la cafeneaua Procopie, din Paris, un „banquet” al tinerilor revoluționari români, în încheierea căruia cei de față, împreună cu fiul lui Rosetti, ridicaseră un toast „pentru realizarea republicii române și pentru unirea popoarelor” (*RĂZ-W*, 21 iunie 1881, p. 2, informație preluată din *La Marseillaise*). Presa conservatoare, și îndeosebi *Timpul* (v. Eminescu, *Opere*, XII, p. 148—149), comenta cu sarcasm asemenea știri și îl învinuia pe C.A. Rosetti că ar simpatiza cu mișcările revoluționare și că ar promova în țara noastră idei anarhice, fapt care-l credea acestuia dificilăți la nivelul conducerii partidului liberal, devenit acum partid guvernamental de ordine și construcție.

⁵⁸ George Panu, prim-procuror (din iulie 1880) al Tribunalului din Iași, fusese numit, printr-un decret purtînd data de 11/23 iunie 1881, șef de cabinet în Ministerul de Interne, „funcțiune creată din nou prin bugetul anului curent” (*MOF*, nr. 56, 12/24 iunie 1881, p. 1815). Adept al ideilor liberal-radical promovate de C.A. Rosetti, el va deveni unul dintre principalii colaboratori ai fruntașului liberal, aflînd în ultimii săi ani de viață; imediat după preluarea funcției de șef de cabinet, George Panu va conduce mai multe anchete în mediul rural, luînd partea țăranilor duși cu forța pentru a efectua muncile agricole pe moșiile boieresti sau maltratați de arendași (v. de pildă ancheta din comuna Mitocul, plasa Prutul de Jos, jud. Dorohoi — în *TEL*, 5 septembrie 1881, p. 2—3: „Sătenii au fost luați cu sîla la cîmp de feciorii boieresti sau de călărași”, fiind încălcate, totodată, „dispozițiunile legii tocmelilor agricole” prin încheierea unor contracte „oneroase pentru săteni”). Despre activitatea lui Panu în această perioadă, ca șef de cabinet al lui C.A. Rosetti, din iunie 1881 pînă în ianuarie 1882, v. și: Corneliu Mateescu, *G. Panu și radicalismul românesc la sfîrșitul secolului al XIX-lea*, Ed. științifică și enciclopedică, București, 1987, p. 48—49. În mai multe articole din anul 1881, M. Eminescu presupunea că Panu este autorul sau, mai exact, coautorul numeroaselor circulare semnate de C.A. Rosetti („De cînd d-sa are la îndemînă pe d. Gută Panu circularile cîrîg de la Ministerul de Interne” — articol din *Timpul*, 7/19 octombrie 1881, cf. Eminescu, *Opere*, XII, p. 359).

⁵⁹ ROM. 31 iulie 1881, p. 671. Colegiul al IV-lea de Mehedintzi fusese convocat la 26 iulie/7 august 1881, pentru a alege un deputat, în locul lui Em. Porumbaru, invalidat de Adunarea Deputaților. M. Kogălniceanu va fi ales cu 288 voturi contra 86, acordate lui I.G. Bibicescu (ROM., 29 iulie 1881, p. 663; *Războiul român*, an. II, 29 iulie 1881, p. 1—2).

⁶⁰ Circulara nr. 14383 din 10/22 august 1881, prin care se cerea autorităților să intervină cu fermitate pentru a-i determina pe moșieri și arendași să dijmuiască recolta îndată ce aceasta era adunată de țărani („dați ordinea primarele, cu adresă în regulă, cînd sătenii vor fi gata, să invite pe arendași și proprietari a ieși la dijmuit”); proprietarii de pămînt și interpușii lor întîrziară însă intenționat operația de dijmuire pentru a-i sili pe săteni să accepte învoiele nefavorabile lor asupra recoltei obținute de ei pe bucată de pămînt moșieresc primită spre a fi lucrată („Timpul trece, timpul ploios se apropie — constata circulara — și toată munca unor asemenea săteni este expusă a se pierde cu desăvîrșire” — *MOF*, nr. 105, 11/23 august 1881, p. 3265). C.A. Rosetti și George Panu îl considerau pe țărani „temelia statului”, pronunțîndu-se pentru ameliorarea situației lor economice și culturale, așa cum se menționează într-o altă adresă circulară din 4/16 iulie 1881: „Pentru toate treptele societății s-au făcut multe îmbunătățiri, prea puține făcînd pentru săteni. Trebuie dar acum să ne ocupăm de dinșii cu cea mai necurmată activitate, căci știți că ei sunt temelia Statului” (Circulara Ministerului de Interne nr. 11814 — *MOF*, nr. 76, 5/17 iulie 1881, p. 2343-2349).

⁶¹ Intrunirile la care se referă Bacalbașa au avut loc trei duminici la rînd în localul Curții de Casație din vechea clădire a Tribunalului de lângă Cișpișgiu, la prima (23 august/4 septembrie 1881) luînd cuvîntul și Dumitru (Tache) G. Ionescu, doctor în Drept de la Facultatea din Paris, îmbrățișînd profesiunea de avocat, se însărcinează cu orice procese, atît în București cît și în provincie — Călea Victoriei 93 bis” — *TEL*, 6 mai 1881, p. 3). Fiul al negustorului ploieștean Ghiță Ioan, Tache Ionescu (n.1858), reprezentant de elită al burgheziei, va cunoaște o ascensiune politică rapidă, devenind, în paginile și volumele următoare ale acestei lucrări mamorialistice, unul dintre principalele ei personaje. El va fi atras la început de ideile sincere democratice ale lui C.A. Rosetti, colaborînd, în 1882, sub pseudonimul Juănera, la gazeta acestuia, *Românul*, cu articole în care se pronunța în favoarea reformelor preconizate de liderul radical (colegiu electoral unic, eligibilitatea magistraturii, reorganizarea administrației — v. C. Xenii, *Tache Ionescu*, ed. a III-a, București, [1933]). Relatarea lui Bacalbașa are la bază seria de articole apărute în această perioadă, îndeosebi sub titlul *Reforme în magistratură*, în ROM., 17, 18 august 1881, p. 723—724; 19 august 1881, p. 728—729; 20 august 1881, p. 931—732; 24, 25 august 1881, p. 747; 26 august 1881, p. 751—752; 27 august 1881, p. 755—756 (în ultimele două, discursul lui C. Dissescu); 29, 30, 31 august 1881, p. 763—764; 1 septembrie 1881, p. 767; 2 septembrie 1881, p. 772 (în ultimile, discursul lui Dumitru Ionescu-Tache) etc. Atît Curtea de Casație, cît și Adunarea corporilor avocaților din București se pronunțaseră „prin vot final și cu mare majoritate în contra electivității” (Eminescu, *Opere*, XII, p. 326).

⁶² V. p. 73 și nota 15, p. 81—82. Inițiată la 7/19 iunie 1879 Societatea română pentru fabricarea hîrtiei și-a constituit anevoile capitalurile necesare. În ianuarie 1881 ziarele anunțau că „Adunarea generală a subscriitorilor pentru noua Societate română pentru fabricarea hîrtiei” din 14/26 decembrie 1880 hotărîse prelungirea cu încă trei luni a subscripției pentru completarea capitalurilor, opțiunile respective urmînd a fi înregistrate la Banca Națională sau la C. Porumbaru (str. Sf. Apostoli, nr. 28) (*TEL*, 16 ianuarie 1881, p. 3). La sfîrșitul lunii iunie 1881, Banca Națională a României va interveni direct lansînd o listă de subscripție publică pentru completarea capitalului de 1 500 000 lei necesar pentru înființarea noii fabrici de hîrtie, subscripția urmînd a se încheia la 15/27 iulie 1881 (*TEL*, 24 iunie 1881, p. 3), dar capitalurile trebuincioase se vor completa o zi mai tîrziu (*TEL*, 25 iunie 1881, p. 2), probabil datorită intervenției energice a guvernului liberal. La 24 octombrie/5 noiembrie 1881, „prima societate română pentru fabricarea hîrtiei”, cu reședința la București și cu un capital social de 1 500 000 lei a fost autorizată să funcționeze (*MOF*, nr.

169, 30 octombrie/11 noiembrie 1881, p. 5596; la p. 5596—5599 se publică și statutele societății). Consiliul de administrație era format din: Al. Crețescu, prim-președinte al Curții de Casație, C.G. Porumbaru, mare industriaș, I.P. Balanolu, antreprenor comercial, I. V. Socec, librar, Gr. Păucescu, avocat, Const. P. Ollănescu, inginer, Zach. Olmazu, Gh. Dem. Teodorescu, profesor (*Ibid.*, p. 5599). „Temelia” fabricii române de hirtie de la Letea-Bacău a fost pusă la 21 mai/2 iunie 1883 (v. conținutul actului comemorativ, alcătuit de Gh. Dem. Teodorescu și imprimat pe pergament în: *Binele public*, an. V, 1 iulie 1883, p. 3).

⁶³ În sensul că își începea stagiunea de toamnă. Cercul lui Theodor Sidoli funcționa, de mai multă vreme, pe Bulevard, mai jos de biserica Săringar (pe locul unde s-a clădit mai târziu Cercul militar) (*Războiul român*, an III, joi 16 aprilie 1881, p. 4: „a început de duminică reprezentațiile sale și urmează în toate zilele”).

⁶⁴ *Echos mondains*, I.R. no. 1210, mardi 22 Septembre/4 Octobre 1881, p. 2. Traducerea: „La dreapta, doamna Petre Grădișteanu, încă frumoasă și foarte curată. Doamna Grădișteanu purta o rochie din stofă de culoarea aurului patinat, căptușită cu satin de aceeași culoare, cu un corsaj à l'enfant având frăguțe în dreptul gâtului; pe cap o pălărie gri cu o pană albastră care se încrușișă cu alta de culoarea aurului patinat. În fotolii, tot Bucureștii, oameni serioși, înalta societate, sportmeni, tineretul elegant, plin de strălucire și splendoare. Căii păreau bune, dar nu trebuie să-i laudăm prea mult, căci, de fapt, n-au fost buni decât puțin timp; și prețurile locurilor sînt exagerate pentru un circ: douăzeci de franci o lojă și patru franci un stal, e nemaipomenit! La Paris locul cel mai bun costă numai doi franci” (fr.).

⁶⁵ Bacalbașa compară cifrele în sine și nu ține seama de veniturile medii ale populației precum și de scara prețurilor în anii 1880. Costul biletelor la circ era într-adevăr exorbitant, dacă ne gândim că un funcționar inferior (un copist) câștiga în jur de 100 lei (franci) lunar iar prețurile principalelor produse alimentare erau următoarele: o piine de calitate I (jîmblă), 0,60 lei; carnea de oale, 0,50 lei ocaua; de porc, 0,80; de vacă, 0,90; de vițel, 1 leu; brînză de burduf, 2,80 lei ocaua; cașul, 2 lei; cașcavalul de Penteleu, 2,60 lei; făină de grîu, cal. I, 1,40 lei ocaua; cartofii, 0,20 lei; ceapa, 0,35; fasolea, 0,35; mazărea, 0,50; un curcan, 4 lei; o găină, 2 lei; o gîscă, 3,50 lei; un ou de găină, 0,15; morun și cegă proaspătă, 1,60 lei ocaua; crap mare proaspăt, 1 leu ocaua; somn proaspăt, 0,80 lei ocaua; icre de morun, 12 lei ocaua; icre de știucă, 7 lei; vin de Odobesti vechi, 16 lei vadră; de Drăgășani vechi, 18 lei; de Drăgășani nou, 12 lei; berea, 6 lei lei vadră etc., (*Prețurile curente ale celor mai obișnuite articole de îndestulare publică din orașul București*, M.C.P.B., nr. 12, 30 martie/11 aprilie 1878, p. 166—168). Reamintim că ocaua avea cca. 1,250 kg. sau litri, iar vadră (măsură de capacitate numai pentru lichide) — 10 ocale.

⁶⁶ „Mai bine decât oricine știu că meritul nu este al meu ci al vostru al tuturor. Eu n-am avut decât un merit: să știu care este dorința națiunii, să trăiesc în mijlocul națiunii și pentru națiune” (*Banchetul oferit lui C.A. Rosetti cu ocazia aniversării a XXV-a a fondării „Românului”, la 27 septembrie 1881*, București, 1881, p. 15).

⁶⁷ Reproducem textul exact al ultimelor două citate: „El (C.A. Rosetti vorbea despre sine, n.n.) mai are meritul că-avea colaboratori pe toți cei cari credeau în țara lor, iubeau și se întăriseră prin suferințe; el a avut redactori tineri și bătrîni din cari unii s-au dus, alții nu sunt aici, sunt în străinătate, cum este d. Winterhalder; a mai avut un puternic ajutor în vreo două femei pe care îmi este oprit d-a le numi; a avut chiar pe d. I.C. Brătianu, care mult și puternic a contribuit chiar cu peana sa și mulți din articolii săi se sfîrșesc prin cuvîntul: «va urma»” (*op. cit.*, p. 86—87); „Orice vom fi făcut noi, noi vă spunem că este mai nimica pe lîngă ce aveți să faceți voi: vă zic dar vouă și fiilor mei că însăși libertatea absolută care v-o lăsăm ca moștenire trebuie să lucrați foarte ca s-o mențineți, s-o dezvoltați și s-o luminați ca s-o ntăriți, cum ne zise și amicul meu, d. Chițu” (*Ibid.*, p. 88). Preluind liber fragmentele de discurs, Bacalbașa introduce și o greșeală: C. A. Rosetti nu s-a referit nici o clipă la un ziar pe care l-ar fi condus „timp de o jumătate de secol”.

ei la *Românul*, care „a dăinuit 25 de ani”, acest frumos jubileu constituind, de altfel, și tema istorică a banchetului la care participa.

⁶⁸ Bacalbașa a rezumat relatările inserate în: ROM., 28, 29 septembrie 1881, p. 859 (*Banchetul oferit d-lui C.A. Rosetti*) și 30 septembrie 1881, număr special în șase pagini (*A XXV-a aniversare a fondării „Românului”. Banchetul oferit lui C.A. Rosetti la 27 septembrie 1881*). La banchet, prilejuit de fapt de intrarea *Românului*, la 9/21 august 1881, în al 25-lea an de apariție (primul său număr purta data de 9/21 august 1857) au participat, printre alții: D. Ghica, I. C. Brătianu, Eug. Stătescu, gen. Cernat, Vasile Conta, M. Kogălniceanu, Gh. Chițu, D.A. Sturdza, V.A. Urechia, Emil Costinescu — prim redactor al *Românului*, Fr. Damé, secretar de redacție, B. P. Hasdeu, G. Panu ș.a. Au rostit toasturi: Emil Costinescu, I. Câmpineanu, C.C. Arion (în numele tineretului liberal), Gh. Chițu, Hagi Stoica, Dim. Ghica, Diamandi Manole, Matei Millo, I. C. Brătianu („D-lor, am spus că cel dintîi merit al d-lui Rosetti — și-mă pare rău că este amicul meu — este revoluția ce a făcut cînd și-a vîndut moșia și s-a pus la treabă-aplauze și al doilea merit este că a avut curajul, a avut bărbăția, ziua și noaptea, bolnav sau sănătos, să lucreze” — *op. cit.*, p. 121), Dem. G. Ionescu ș.a. Lista de bucate cuprindea, între altele: Filets de boeuf à la Plevna, Timbales de pulardes à la Rosetti, Crème à la Reine Elisabeth.

⁶⁹ „D. prinț Ion Ghica” a fost numit, la începutul lunii iulie 1881, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar la Londra, în locul lui N. Callimachi-Catargi, transferat în același post la Paris (MOF., nr. 77, 7/19 iulie 1881, p. 2377—2378, decret din 1/13 iulie 1881). Nicolae Krețulescu a fost numit trimis extraordinar și ministru plenipotențiar la Petersburg la sfîrșitul lunii mai 1881 (MOF., nr. 46, 31 mai/12 iunie 1881, p. 1475 — decret din 30 mai/11 iunie 1881). Iar Petre Mavrogheni la Roma, în locul lui Nicolae Krețulescu, la sfîrșitul lunii iulie 1881 (MOF., nr. 93, 26 iulie/7 august 1881, p. 2268, decret din 25 iulie/6 august 1881). Modificările în personalul diplomatic au fost determinate, într-adevăr, de necesitatea asigurării reprezentanțelor noastre diplomatice cu personal de înaltă competență, în condițiile în care poziția guvernului român în problema Dunării trebuia prezentată cu inteligență, calm și tact.

⁷⁰ După plecarea lui Ion Ghica în diplomație, postul de director general al teatrelor a fost oferit succesiv lui Vasile Alecsandri, Titu Maiorescu și Petre Grădișteanu, care au refuzat această demnitate; s-a rostit, cu acest prilej, și numele lui Grigore Ventura, C. I. Stăncescu și George Sion, care — se pare — ar fi dorit să ocupe acest post; în cele din urmă, în octombrie 1881, a fost numit director general al teatrelor Constantin Cornescu, care mai ocupase această funcție în anii 1876—1877; demisionînd în vara anului 1882, lui Const. Cornescu i-a urmat, din iunie 1882, Grigore C. Cantacuzino, moșier (era fiu de cămăcăm) înregimentat în partidul liberal) (Massoff, *Teatrul românesc*, III, p. 115—116 și 126—127). Gr. Ventura a fost numit totuși membru în Comitetul teatral în locul lui Titu Maiorescu, demisionat la începutul lunii octombrie 1881 (*Curierul român*, an. I, 4 octombrie 1881, p. 1).

⁷¹ Într-adevăr, piesele *Marion Delorme* de Victor Hugo (în care rolul titular era interpretat de Aristizza Romanescu) și *Hatmanul (Cazacii și polonii)* de Paul Dérouléde, reprezentate în toamna anului 1881, nu s-au bucurat de o prea bună primire din partea publicului (Massoff, *op. cit.*, p. 117—118); pregătită tot pentru această stagiune premiera localizării realizată de Al. Odobescu și G. Ionescu-Gion după piesa *L'Ami Fritz* a scriitorilor francezi Emile Erckmann și Alexandre Chatrian, sub titlul *Nea Frățilă*, s-a aminorat din motive financiare, piesa reprezentîndu-se abia în deschiderea stagiunii 1882—1883, înregistrînd și ea un număr redus de spectacole (Massoff, *op. cit.*, p. 118 și 131).

⁷² Studenții Constantin Mille și Alexandru Bădărău au fost excluși din universitatea ieșeană ca urmare a participării lor la activitatea mișcării socialist-revoluționare și îndeosebi la manifestația plănuită să aibă loc la Iași la 6/18 martie 1881 cu prilejul aniversării Comunei din Paris (v. nota 24, de la p. 114—115); pe baza propunerii de exmatriculare, din 15/27 martie 1881, adoptată de Consiliul special al Universității ieșene (în care studentul Constantin Mille era învinuit că „proferase în public-idei răzvrătitoare în contra ordinii morale și sociale”), cei doi studenți au fost

nevoit să plece în străinătate (la Paris și Bruxelles) pentru a-și continua și încheia studiile (v. cartea noastră: *Constantin Mille. Tinerețea unui socialist*, Ed. politică, București, 1973, p. 106).

⁷³ Când s-au petrecut evenimentele de la Iași V.A. Urechia nu era ministru (va deveni abia la 10/22 aprilie 1881), ci numai membru al Consiliului superior al Instrucției, în care calitate fusese trimis în capitala Moldovei pentru a ancheta cazul (v. *Cronica locală, Curierul Balassan*, Iași, an. IX, nr. 32, 18/30 martie 1881, p. 3) și probabil să implice în exmatricularea studenților social-democrați ieșeni i-a determinat pe studenții bucureșteni să-l acuze nominal în cadrul întrunirii de protest de la Universitate, întrunire despre care însă nu avem, deocamdată, nici o altă informație decât aceea oferită de Bacalbașa aici.

⁷⁴ *Curierul român* a apărut — în 99 de numere — de la 20 august/1 septembrie pînă la 18/30 decembrie 1881, din inițiativa lui Christodul J. Suliotis (1854—1908), doctor în Drept de la Geneva și în Litere și Filosofie de la Berlin, mai târziu lider al conservatorilor brăileni și de două ori primar al orașului de pe malurile Dunării (S. Semilian, *Istoricul presei brăilene de la 1839 pînă la 1926*, Brăila, 1927, p. 60—61). G. Danielopolu s-a retras de la conducerea obscurii gazete începînd cu nr. 27, din 22 septembrie/4 octombrie 1881; o dată cu nr. 40, din 7/19 octombrie 1881 „d. I. I. Heliade-Rădulescu nemailuind parte la redacțiunea acestui jurnal, retrage și titlul jurnalului părintelui d-sale“, publicația al cărei proprietar era C. J. Suliotis modificîndu-și atunci numele în *Curierul României*. În gazeta amicului său brăilean Bacalbașa a publicat (sub pseudonimul Bacon) doar o traducere (la 2/14, 4/16 și 6/18 septembrie 1881: *Pesimismul în fața socialismului*), dar îi aparțin, desigur, și alte colaborări nesemnate (v. prefața noastră la vol. I al acestei lucrări, p. X—XI).

⁷⁵ „Trebuie să mulțumim Jockey-clubului c-a luat inițiativa creării unei sale de sermă serioasă și de sacrificie ce le-a făcut spre a avea un profesor de valoare d-lui Michel“ (*Asalt de armă*, ROM., 19 noiembrie 1881, p. 1035). Despre „Michel, un excelent maestru adus de la Paris și un bețiv împărătesc“ v. și Constantin Argetoianu, *op. cit.*, p. 118.

⁷⁶ Birtul Pisica albă, situat, în anii 1880, pe strada Episcopiei nr. 2, în apropierea grădinii Episcopiei (Th. Bauer, *Călușa Bucureștilor*, București, 1882, p. 55, cap. „Birturi și restaurante“): în aceeași perioadă exista la concurență și o „Pisică neagră“, dar ceva mai departe, pe strada Stavropoleos.

⁷⁷ Dumitru Brătianu a fost reales președinte al Adunării Deputaților la 16/28 noiembrie 1881, cu 62 voturi pentru din 69, cu aceeași ocazie fiind aleși vicepreședinți: Gh. Chișu, D. Lecca și P. S. Aurelian. (Cuvintele reproduse de Bacalbașa sînt o sinteză foarte aproximativă a mai multor paragrafe din discursul de mulțumire rostit de Dumitru Brătianu, discours care, prin conținutul lui, nu putea să placă, desigur, majorității liberale brătieniste: „D-lor, oricărui ar fi fost voturile cări n-au rădicat la președinție, o dată ales, sunt președintele întregii Adunări și, ca atare, nu voi căuta nici în dreapta, nici în stînga. Gîtul președintelui dv., d-lor, este teapăn ca al lupului; el nu se poate încovoia. Datoriile mele sînt aceleași față cu fiecare dintre dv., oricare ar fi personalitatea sa și partidul la care aparține... Niciodată nu voi da ocaziunea să vă aduceți aminte proverbul: mină pe mină spală și amîndouă obrazul. Nu, d-lor, căci asemenea spalăcanii nu să fac tocmai cu aiasmă; ele nu spală, minjesc obrazul... Ca deputat il voi sprijini guvernul, n. n.] cu rădura eînd va face bine, precum voi căuta cu aceeași ardoare a-l opri cînd il voi vedea intrînd pe căi rătăcite...“ (*Adunarea Deputaților*, D.C.L., nr. 1, 19 noiembrie/1 decembrie 1881, p. 3).

⁷⁸ Noul guvern I. C. Brătianu a stat la putere pînă în 1888 (v. cap. *Anul 1888* al acestei cărți), dar liderul liberal a efectuat în acest interval numeroase remanșeri ale cabinetului său, în așa fel încît nici un ministru, cu excepția premierului, nu a asigurat, prin prezența lui, conducerea vreunui minister în întreaga perioadă amintită, ci maximum un răstimp de trei ani fără întrerupere, instabilitatea ministerială fiind principala caracteristică negativă a administrației liberale, alături de nelipsita corupție, din ce în ce mai accentuată.

⁷⁹ Solemnitatea de „dezvălire“ a statuii lui I. Heliade — Rădulescu, din fața Universității, a avut loc sîmbătă 21 noiembrie/3 decembrie 1881; la solemnitate au vorbit: B. P. Hasdeu, V. A. Urechia, Matei Millo ș.a., iar din partea presei, G. Dem. Teodorescu (*Informațiuni*, ROM., 22 noiembrie 1881, p. 1047; *Inaugurarea statuii lui Heliade-Rădulescu*, TEL., 24 noiembrie 1881, p. 2).

⁸⁰ Despre propunerea Barrère, v. mai departe, p. 134—135 și nota 15, p. 145—146.

⁸¹ Mihail Pherekyda a părăsit postul de ministru al Justiției la 16/28 noiembrie 1881 fiind numit, în aceeași zi, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Paris (MOF., nr. 184, 17/29 noiembrie 1881), în locul lui N. Callimachi-Catargi rechemat „în interesul serviciului“ printr-un decret semnat de regele Carol la 7/19 noiembrie 1881 (MOF., nr. 180, 12/24 noiembrie 1881, p. 5814). Motivele rechemării (de fapt a destituirii), enunțate într-un referat din 6/18 noiembrie 1881 de Eug. Stătescu, ministrul Afacerilor Străine (lipsa îndelungată de la post, pentru a-și căuta „de interesele sale particulare la moșie“, precum și refuzul categoric de a-i accepta pe Al. Odobescu ca prim-secretar al legăției din Paris) ocoleau cauza principală a rechemării, divergențele de opinie în legătură cu modul de acțiune a guvernului în problema Dunării — așa cum vom preciza mai detaliat în notele următoare.

⁸² Mesajul de deschidere a Camerelor legislative, rostit de regele Carol la 15/27 noiembrie 1881, a făcut un loc larg chestiunii Dunării, considerată ca o problemă de importanță capitală pentru viitorul statului român („Interesele noastre cele mai vitale ne sîlesc, prin urmare, de a veghea pentru ca cel puțin pe acea mare arteră de circulațiune să nu ni se impună condițiuni cari să impiedice dezvoltarea noastră și să facă din libertatea navigațiunii un drept iluzoriu pentru noi. De libertatea Dunării au fost și sînt strîns legate destinele României; de aceea și românii au fost în toate împrejurările recunoscători acelor cari au contribuit la emanciparea acestui mare rîu de orice preponderență exclusivă“); în acest context mesajul a făcut aluzie și la închiderea granițelor Austro-Ungariei pentru exportul de vite mari din România („Imprejurările dar ce a deșteptat în țară chestiunea libertății Dunării sînt legitime. Necesitatea de a atrage cit mai mult în porturile noastre, în sus și în jos de Galați, vasele de comerț străine și pavilioanele de orice naționalitate, este cu atît mai viu simțită cu cît comerțul nostru întîmpină adesea, la exportul pe fruntariile de uscat, felurite piedici și cu cît, de la un timp încoace, sub cuvînt de epizotie el este chiar amenințat de a-și vedea închise cu desăvîrșire acele fruntarii în ce privește exportul de vite mari“ — MOF., nr. 183, 15/27 noiembrie 1881, p. 5808), aluzie care a iritat guvernul Imperiului habsburgic, mai ales că în traducerea oficială a mesajului, în limba franceză, distribuită corpului diplomatic, expresia „sub cuvînt de epizotie“ a fost redată, incorect, prin: „sous pretexte d'épizootie“. Pentru a exercita presiuni asupra României, incomodă la tratativele care aveau loc asupra reglementării regimului Dunării, guvernul austro-ungar a trimis indicații ministrului său la București, la 20 noiembrie/2 decembrie 1881, să suspende orice relații cu cabinetul român, această hotărîre fiind și acordul împăratului Wilhelm al Germaniei, care i-ar fi precizat noului ministru austro-ungar de Externe, contele Gustav von Kálnoky: „Regele Carol este nepotul meu, dar este imposibil să accepti mesajul tronului, atît pentru ton, cît și pentru conținut“, precum și al cancelarului Bismarck (Căzañ; Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță*, p. 77—79). În schimb, un ziar de neobosită opoziție conservatoare, *Timpul*, prin pana, probabil, a lui Eminescu, aprecia în mod deosebit tocmai conținutul mesajului: „Mesajul cu care m.s. regele a deschis ieri seară Adunările legiuitoare se distinge în bine de alte acte de asemenea natură. În loc de-a cuprinde fraze generale, mesajul încearcă a fi substanțial...“ (*Timpul*, 17 noiembrie 1881, p. 1 — în: Eminescu, *Opere*, XII, p. 407).

⁸³ În calitate de reprezentant diplomatic al României la Londra N. Callimachi-Catargi se pronunțase, în tot cursul anului 1880, pentru o politică mai agresivă în problema Dunării, de înfruntare energică a Austro-Ungariei și de sprijin, în această direcție, pe puterile occidentale (Anglia și Franța), amîntînd insinuant superiorilor săi opinia presei engleze „că politica noastră este cu totul înfeudată acelei germane“. Instrucțiunile pe care le primea din țară, în special din partea ministrului Afacerilor Străine, Vasile Boerescu, îl îndemneau la o atitudine mai prudentă, mai... diplomatică, care să nu irite pe vreuna din marile puteri („Atitudinea noastră nu trebuie să fie decît defensivă și nu ofensivă“), fără a se renunța la precizarea fără echivoc a punc-

telor de vedere ferme ale României în chestiunea Dunării („libertatea navigațiunii pe Dunăre; dreptul pentru toate puterile riverane sau neriverane de a supraveghea aplicațiunea acestei libertăți, fără însă a se putea recunoaște oricărei puteri un drept de preponderență...“). Îngăduindu-și și unele inițiative personale, mai puțin obișnuite pentru un diplomat care se cuvine să fie subordonat totuși guvernului pe care-l reprezintă, N. Callimachi-Catargi, după ce a fost mutat de la Londra la Paris, a fost rechemat în țară și cauza principală a acestei măsuri a fost, desigur, divergența de opinii cu cabinetul liberal în ceea ce privește modalitatea de rezolvare a problemei Dunării (v. mai sus, p. 97—98 și notele 40, 41, p. 117—119). În toamna anului 1881, în noiembrie, pentru a se justifica, el a publicat la Paris un volum, cuprinzând corespondența sa oficială cu Vasile Boerescu și I. C. Brătianu (*Appendice du livre vert roumaine sur la question du Danube*, publié par N. Callimachi-Catargi, ancien ministre-plénipotentiaire de Roumanie à Londres et à Paris, Paris, 1881 — din care am reprodus citatele de mai sus, extrase, în ordine, de la p. 4, 27,9), volum din care Nicolae Ionescu a încercat — fără a reuși — să reproducă unele fragmente, la 5/17 decembrie 1881, în timpul dezbaterilor din Adunarea Deputaților privitoare la proiectul de răspuns la mesajul tronului. Aceste dezvăluiri ale unor secrete de stat, iectul de răspuns la mesajul tronului. Aceste dezvăluiri ale unor secrete de stat, de neimaginat astăzi în activitatea diplomatică a oricărei țări, au fost popularizate și prin intermediul gazetelor *l'Indépendance roumaine* (*Les indiscrétions de N. Callimachi-Catargi*, supplément, I.R., no. 1274, 6/18 Décembre 1881) și *Poporul*. Concluzia ponderată asupra acestui caz neobișnuit a tras-o, în epocă, printre alții și foarte tinărul Constantin Bacalbașa, de curind angajat la cotidianul *Telegraful*, într-una din primele sale cronici politice scrise în 1881: „Afacerea Callimachi-Catargi a degenerat în scandal. Actele diplomatice publicate de fostul ministru al țării la Londra și Paris, se departe de a compromite guvernul, îi limpezesc situațiunea față cu țara și o parte din străinătate, pe cînd lovitura pe care și-a dat-o Callimachi-Catargi este decisivă. Acest diplomat, orbit de pasiune și de minie, a probat că este foarte puțin diplomat. Într-un Consiliu de miniștri ținut ieri s-a hotărît ca d. Callimachi-Catargi să fie tradus înaintea justiției“ (Bacon, *Cronica săptămînală*, TEL., 10 decembrie 1881, p. 2). Scrisoarea de explicații a lui N. Callimachi-Catargi, foarte puțin convingătoare, dată la: „Paris, 18/20 decembrie 1881“ a apărut în presa franceză și apoi în cea germană, fiind reprodusă, printre altele periodice românești, și de *Timpul* din 16/28 decembrie 1881 („Onoarea mea este atacată. A trebuit să răspund, publicînd o corespondență schimbată în acea epocă între d. Brătianu și mine, care espune vederile noastre reciproce asupra purtării ce se cuvenea a se ține...“), oficiosul conservator exprimîndu-și și el rezervele față de procedeuul diplomat, probabil prin pana lui Eminescu („...totuși credem că fostul ministru plenipotentiar ar fi putut să amîne o satisfacțiune atît de lesne de căpătat...“ — Eminescu, *Opere*, XII, p. 442—443).

⁸⁴ Sub presiunea guvernului austro-ungar, sprijinit de aliatul său german, guvernul român a fost nevoit să exprime, printr-o declarație oficială înmînată de Ion Bălăceanu, ministrul României la Viena, contelui Kálnoky, scuzele sale pentru unele pasaaje cuprinse în mesajul tronului, declarație care a fost publicată la sfîrșitul anului 1881 în ziarele austriece *Wiener Abendpost* și *Neue Freie Presse* și în *Allgemeine Augsburger Zeitung* din Germania (Căzan; Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță*, p. 80—81). În aceste condiții, relațiile diplomatice ale României cu Imperiul habsburgic au intrat în normal la 16/28 decembrie 1881.

⁸⁵ Problema trimiterii în judecată a lui N. Callimachi-Catargi a ridicat-o, în Adunarea Deputaților, la 11/23 decembrie 1881, N. Fleva, iar în Senat, a doua zi, Petre Grădișteanu, la condamnarea hotărîtă a actului necugetat al fostului ministru-plenipotentiar asociindu-se și parlamentarii conservatori Titu Maiorescu („Cred că publicarea d-sale din toate punctele de vedere este un act rău și că nu se poate în nici într-un mod justifica pe deplin“ — *Adunarea Deputaților*, *Sedința de la 11 decembrie 1881*, D.C.L., nr. 18, 12/24 decembrie 1881, p. 215) și Gr. M. Sturdza, dovadă incontestabilă că, atunci cînd prestigiul țării era în joc, interesele de partid treceau pe al doilea plan. Dezbaterile, în cadrul cărora a intervenit și ministrul de resort, Eug. Stătescu („...Catargi și-a meritat soarta și n-a izbutit decît să se sinucidă“) s-au încheiat cu făgăduința ministrului de Externe că se va elabora „un proiect de lege care să prevadă și să pedepsească delictul acesta special de trădarea

secretului profesional în materie diplomatică“ (*Ibid.*, p. 213); ca urmare a acestei situații, un „proiect de lege privind violarea secretului profesional încredințat funcționarilor“, proiect care prevedea adăugarea unui alineat nou la Art. 140 din Codul penal va fi aprobat de Corpurile Legiuitoare ale țării în februarie 1882.

⁸⁶ Claymoor, *Echos mondains*, I.R., no. 1277, 10/22 Décembre 1881, p. 2 („Hier a eu lieu à l'Hotel Hugues un duel gastronomique...“). Pentru cititorii care nu posedă cunoștințe de limba franceză; citeva repere pentru înțelegerea, măcar aproximativă, a listei de bucate, de altfel greu de tradus: *huîtres* — stridii; *caviar frais* — icre negre proaspete; *consommé* — bulion concentrat; *côtes de moutons prés-salés* — coaste de berbec îngrășat cu iarbă sărată de pe malul mării; *ragoût de perdreaux* — tocăniță de pui de potîrniche; *terrines de foie* — ficat în aspic; *chapons truffés* — clapton împănate cu trufe; *céleri* — țelină; *asperge* — sparanghel; *gâteau* — prăjitură, lista încheindu-se cu vinuri și șampanie.

⁸⁷ Claymoor, *Echos mondains*, I.R., no. 1285, 19/31 Décembre 1881, p. 2. *Potage* — ciorbă; *artichant* — anghinare; *homard frais sauce rémoulade* — homar proaspăt în sos picant; *filet de boeuf* — mușchi de vită; *faisan* — fazan; *glace* — înghețată; *mousseur* — spumos. Acest original „duel“ în două reprize, cîștigător urmînd să fie declarat concurentul care oferea „ospățul cel mai copios“ („le festin le plus succulent“) s-a sfîrșit, într-adevăr, „la egalitate“, o a treia repriză urmînd să-l decidă pe învingător. Dar, după știința noastră, după foilețarea paginilor din zilele și săptămîinile următoare ale cotidianului *l'Indépendance Roumaine*, această a treia repriză n-a mai avut loc, bucureștenii fiind preocupați, în continuare, de sărbătorile Crăciunului și de petrecerile carnavalului. Între timp, la începutul anului 1882, Claymoor a plecat într-o călătorie la Paris, lipsind filele jurnalului la care colabora aproape zilnic de scripitoarele dar superficialele sale cronici mondene.

Anul 1882

[Un bal al presei. Serbările prințului George Bibescu.
Căștiunea Barrère. Petreceri ale vechiului București.
Incidentul Nicolae Blaremborg — George San Marin.
Diverse.]

Un bal al presei

La 4 ianuarie, un mare incendiu: cirul Krembser, instalat pe Bulevardul Elisabeta, acolo unde sunt astăzi cinematografele Clasic și Vlaicu, ia foc.

Focul a fost cu așa mari proporții, încît multă lume a alergat la fața locului. Însuși regele s-a dus a doua zi la locul dezastrului. Din tot materialul și din toți numeroșii cai atît de superbi cît avea nu i-au rămas nenorocitului director decît 26 cai.¹ Subscripții și mari serbări au fost angajate imediat.

La Teatrul Național, Presa a dat, sub președinția prințului G. Bibescu, un bal extraordinar de frumos. Despre balul acesta vom spune cîteva cuvinte.

Dar în timpul acela ziarele publicau zilnic lungi liste de subscriere pentru românii căzuți victime în marele și dezastruosul incendiu care, în anul precedent, consumase Teatrul Ring din Viena.²

Balul Comitetului presei în folosul incendiaților de la circ și al românilor săraci s-a dat pe la sfîrșitul lui ianuarie. Comitetul era astfel compus :

Președinte : prințul George Bibescu.

Vicepreședinți : George Filipescu, Emil Costinescu, Theodor Aman, Emile Galli.

Secretari : Frédéric Damé, Tătăranu, I. Șt. Brătianu, Al. Ciurcu.

Casieri : Lucasievici și Petre Millo.

Membri : C. Arion, Atanasovici, Bauer, I. Boambă, G. Boambă, D. Butculescu, Calerghi, Capșa, Al. Catargi, G. Cerkez, N. Cerkez, Emanuel Culoğlu, C. Dissescu, Dobrovici, Epureanu, Fialkovsky, G. O. Gârbea, Gr. Ghica, Gottereau, arhitectul, Ed. Grant, Leon Halfon, E. de Herz, Hubsch, C. Ionescu, Tache Ionescu, Gr. Crisenghi, Iacob Lahovary, maior Lamotescu, C. Manu, Al. Marghiloman, M. Marghiloman, Marinescu-

¹ Vezi notele explicative la sfîrșitul capitolului, începînd cu p. 142.

Bragadir, Moroianu, Al. Moruzi, C. Năcescu, Obedenaru, C. Polizu, Romniceanu, Rubini, Petre Săvescu, Socec, Al. Steriadi, N. Țincu.

Acest bal, atît de strălucit cum n-a mai fost altul în București, s-a dat la 21 ianuarie. Regele, însoțit de prințul de Monaco, care se afla în București în călătorie de studii, a vizitat balul.³

Cu acest prilej ziaristii din comitet au redactat un ziar, *Caritatea*, cu coperta ilustrată de Theodor Aman. Hîrtia a fost dată gratuit de I. V. Socec, marele librar, iar Carol Göbl a oferit tiparul.

Regina Carmen Sylva a publicat cîteva cugetări. Iată unele din ele :

„Meritul e rar recunoscut, încă și mai rar răsplătit. Succesul tot d'auna.“

„Cea mai mare greșeală ce o poate face cineva este să uite că a fost intim cu cineva.“

„Lingușitoria este omagiul pe care un spirit mic îl dă altuia.“

„Bunătatea tinereții e îngerească. Bunătatea bătrîneții e dumnezeiască.“

„Poetul și păianjenul iau firul măruntaielor lor spre a dura clădirile aeriene.“⁴

Balul a produs un beneficiu net de 37 000 lei, care a fost împărțit pe jumătate între Krembser și românii săraci.

Din cauza intrigilor și a campaniei dusă din partidul liberal împotriva sa și a reformelor sale democratice, în special împotriva legii tocnelilor agricole, pe care o alcătuisese, C. A. Rosetti se retrage din guvern.⁵

Cabala în contra lui Rosetti o duceau marii proprietari din partid cari exploatau pe țărani, iar în capul nemulțumiților sta Nicolae Fleva, care aștepta de mult un portofoliu pe care Ion Brătianu nu i l-a oferit niciodată.

Retrăgîndu-se Rosetti din guvern, cabinetul este astfel reconstituit : I. Brătianu, președinte și Internele, G. Chițu, Justiția, George Lecca, Finanțele, generalul George Angelescu, Războiul, V.A. Ureche, Instrucția, colonel Dabija, Lucrări Publice, Eug. Stătescu, Externele.⁶

Intermezzo vesel : profesorul Crătunescu de la Facultatea de drept din București are interesanta idee de a forma un nou partid, ascultați : „Partidul... virtuții“ ? !

La acest partid au aderat frații Romus și Remul Opran, Poenaru-Bordea, C. Nacu și alți cițiva.

Un ziar, anunțînd noua creațiune, a adăugat că acest partid nu va fi prea numeros. A fost atît de puțin numeros, încît nici n-a existat. Și cu toate acestea, toți protagoniștii ereau oameni de însemnată valoare intelectuală, unii din ei și de însemnată valoare morală.

Virtutea are, în compoziția ei, și un element de naivitate care-i dă înfățișarea unei severități comice.⁷

Ziarele din București publică, după statistica profesorului Bruniati din Roma, cifra populației evreie acum 44 de ani; la 1882 era evaluată la 7 000 000 suflete din care:

În Rusia, 2 700 000
[Austro-Ungaria, 1 500 000]
Germania, 650 000
România, 400 000
Turcia, 100 000
Olanda, 70 000
Franța, 50 000
Anglia, 70 000
Italia, 40 000
Elveția, 7 000
[Spania, 6 000]
Grecia, 5 000
Serbia, 4 500
Belgia, 3 000
Suedia, 2 000
Portugalia, 1 000
Continentul african, 500 000

Mică Românie era, dar, a treia țară cu cel mai mare număr de evrei și cea dintâi țară din lume la proporționalitate. Evreii în România reprezentau 15 la sută a populației, pe cînd în Germania, de pildă, reprezentau 1 la sută, în Austro-Ungaria 3 la sută, în Rusia un sfert la sută etc.⁸

Împotriva proiectului de lege al contractelor agricole, prezentat de C. A. Rosetti, se scoală toată lumea conservatoare. Acei cari vor să ție pe țaran sub apăsarea genunchiului lor, lacomii și neomenoșii arendași ca și proprietarii cari, mai întotdeauna absenteiști, cheltuiau în viața ușoară a Parisului rentele moșiilor arendate, se scoală ca un singur om împotriva reformei democratice a lui C. A. Rosetti.

O numeroasă întrunire de proprietari rurali se întrunește în București. Partidul vechi conservator, înțelegînd că poate bate monetă din această chestie, se pune în fruntea mișcării; la această întrunire vorbesc împotriva reformei fruntașii partidului conservator: general I. Em. Florescu, Alexandru Lahovary, Grigore Păucescu și Al. Holban. Apoi, cu unanimitate, adunarea votează o moțiune de protestare.⁹

În luna martie moare marele jurisconsult Constantin Bosianu, în vîrstă de 67 ani. Bosianu a fost cel dintîi profesor de dreptul roman la Facultatea de drept din București. Fost președinte al Consiliului de miniștri sub domnia lui Cuza, fost președinte al Senatului, Bosianu erea o ilustrațiune a țării.¹⁰

Clubul regal, care a fost fondat în martie 1881, sărbătorește la 21 martie aniversarea de 1 an.

Președintele erea atunci Constantin Schina.¹¹

Serbările prințului George Bibescu

În țară izbucnesc de cităva vreme numeroase incendii, pagubele sunt mari, mii de oameni rămîn pe drumuri. Atunci principele George Bibescu se pune iarăși în capul unui Comitet de caritate, care pune la cale o serie de serbări, printre care faimoasele serbări din Cișmigiu, din ziua [a] 2-a și a 3-a de Paște, care au făcut epocă prin bogăția organizațiilor lor.

Dar liberalii nu văd cu ochi buni aceste prea dese manifestațiuni, fie măcar filantropice, ale prințului Bibescu, de aceea un al doilea comitet, tot de caritate, este constituit. Acesta este Comitetul presei și e pus sub președinția lui C. A. Rosetti.

Serbările de sub președinția prințului Bibescu s-au dat în Cișmigiu în zilele de 29 și 30 martie — 1-a și a 2-a zi de Paște — apoi prelungite și duminica următoare.*

În cele dintîi 2 zile, intrarea generală în Cișmigiu a fost 1 leu de persoană, iar a doua duminică, la 6 aprilie, numai de 50 de bani.

Serbările au produs suma netă de peste 102 000 lei, ceea ce pentru epoca aceea era o sumă foarte mare.¹²

Activitatea prințului Bibescu nu plăcea însă nici cercurilor guvernamentale, nici chiar Palatului. Prințul Bibescu avea reputația unui franco-ruso-fil, toate silințele lui tindeau ca să împingă țara, sau cel puțin partidul conservator, în sfera de acțiune a politicii franco-ruse; el inspira campaniile ziarului *L'Indépendance Roumaine*.

Unele cercuri — mai ales cercurile liberale — atribuiau prințului Bibescu vederi și mai departe, se insinua că prințul are ambițiunea să reia tronul tatălui său, ajutat de Rusia.

Ministru al Rusiei la București erea atunci Hitrovo, activ și periculos agent panslavist care împănase țara cu spioni ruși, vînzători de icoane și jugănari, iar acțiunea lor se întindea în toată Peninsula Balcanică. Hitrovo se afla în strînse legături cu prințul Bibescu, iar membrii aristocrației române ureau toți rusofili declarați. De aci ruptura din partidul conservator; bătrînii pentru politica rusofilă, junimiștii pentru politica germanofilă.

Serbările din Cișmigiu și marele lor succes, precum și alte serbări proiectate de Comitetul de caritate pus sub președinția prințului, erau privite cu neîncredere și cu invidie chiar. Căci din banii adunați, atît de la Cișmigiu cît și din alte subscripții, baluri etc., s-au trimis în toate unghiurile țării și prin multe sate ajutoare bănești, toate pe numele prințului Bibescu. Prințul își făcea astfel, pe nesimțite, o popularitate care dedea de bănuît.^{13**} Acesta a fost unul din motivele care a îndemnat pe

liberali să constituie comitetul numit Comitetul presei, care a organizat peste câteva zile alte serbări populare în Cișmigiu.

Comitetul presei, de sub președinția doamnei Maria C. A. Rosetti, dă la rîndul său mari serbări populare în Cișmigiu, tot în beneficiul incendiatorilor. Aceste serbări n-au strălucirea celor ale prințului Bibescu, fiindcă de astă dată aristocrația română nu a participat, totuși, venitul acestor serbări pur populare a fost de 30 000 lei.¹⁴

Partidul conservator a avut, cu acest prilej, victoria lui:

Cestiunea Barrère

Cestiunea Dunării revine la ordinea zilei, de astă dată purtînd numele de „propunerea Barrère“.

Dè Barrère, delegatul Franței, a reluat propunerea austriacă care înstituia o Comisiune mixtă, din care trebuia să facă parte și Austria. Dar Austria nu era stat riveran de la Porțile-de-Fier la gurile Dunării.

Tractatul din Paris de la 1856 instituise, pentru reglementarea regimului Dunării, o comisiune europeană compusă din reprezentanții tuturor marilor puteri, această comisiune, ai cărei membri erau numiți pe 2 ani, avea să se ocupe cu administrarea Dunării ca fluviu liber. La 1871, Tractatul din Londra a menținut dispozițiile Tractatului din Paris cu oarecare modificări, iar Congresul din Berlin de la 1878 a menținut drepturile riveranilor, prelungind puterile Comisiunii dunărene pînă la 1883.

Austria a propus înființarea Comisiunii mixte căreia Comisiunea dunăreană i-ar fi delegat puterile sale.

Această propunere Barrère a fost primită de toate puterile mari.

La Cameră, Gheorghe Vernescu interpelează guvernul și se pronunță împotriva propunerii.

Ministrul de Externe Stătescu arată că toate puterile au primit propunerea Barrère, dar că România n-o poate primi; d-sa propune ca acestei Comisiuni mixte să i se acorde numai o misiune de supraveghere. Comisiunea să fie compusă din toate statele riverane, plus 2 delegați ai Comisiunii dunărene. Însă numai Comisia dunăreană să aibă dreptul de a reglementa.

Pe Stătescu îl combat: Vernescu, Al. Lahovary, Carp și Kogălniceanu.

Alexandru Lahovary rosteste unul din acele discursuri obicinuite lui, prin care-și fulgera de sus adversarii.

— Ce-ați făcut din regalitatea d-voastră? Veți pierde Dunărea precum ați pierdut Basarabia, Arab-Tabia și cestiunea evreie. Și atunci coroana dumneavoastră regală, ciuntită, nu va mai servi decît spre a fi pusă pe portierele trăsurilor și pe nasturii lacheilor.

Eugeniu Stătescu răspunde imediat.

— Să n-aveți nici o grijă de strălucirea coroanei regale, ea va fi întotdeauna mare, cu toată dorința d-lui Lahovary de a o vedea scoborîtă la nivelul blazoanelor vechilor boieri.

După un discurs al lui Kogălniceanu și altul al lui Ion Brătianu, Camera a trecut la ordinea zilei.¹⁵

Petreckeri ale vechiului București

Prin anii aceștia, grădina Bordeiului, care era lipită de Herăstrăul vechi, pe aceeași șosea care duce astăzi la grădina Fronescu, era în toul ei.

Obiceiul era ca la Paște, la Sf. Gheorghe și la 1 Mai poporul să petreacă în această vastă grădină. Lumea putea să vie cu proviziunile de afară, precum și cu vesela, fiindcă aci nu era servit nimeni. Iată care era procedura.

Lumea venea în grupuri de prieteni sau pe familii, oamenii alegeau un loc pe iarbă printre tufișuri, unde era mai mult adăpost și umbră, întindeau pe iarbă șervete sau ziare, apoi bărbații plecau după merinde.

Aci se debita numai vinul, mititeii, cașcavalul, pîinea, ridichile, cit și oale nouă de capacitatea unui litru.

Cumpăraj mai întii o oală nouă nesmălțuită — sau mai multe — pe preț de 10 bani una, apoi te duceai la cumpăratul vinului. Într-un gurlic de pivniță era așezat un butoi cu vin; un om sta în picioare și împărțea. Fiecare mușteriu întindea oala sub cană, vinarul o deschidea și lăsa să curgă vinul, după ce primea anticipat suma de 80 bani, plata litrului. O coadă nesfirșită aștepta ca să vie rîndul fiecăruia.

Apoi erau mititeii. Cîteva grătare în plin aer frigeau mititeii, pe care alături îi fabricau mîereu bucătarii. Zecimi [zeci] de mii de mititeii treceau astfel din mîinile bucătarilor în mîinile grataragiilor și de pe grătare pe hîrtiușele pe care le întindeau clienții grăbiți și înfometati.

În timpul acesta strigăte, împinsături, înghesuială, miros de cîrnați, înădușeală.

În sfîrșit, încărcati cu oalele cu vin, cu mititeii purtați în hîrtii, cu pîinea, cu ridichile, cu cașcavalul, oamenii își regăseau culcușurile, se trînteau pe iarbă și începeau petrecerea.

Erea pitoresc.

Bărbații dezbrăcîți la jiletcă or la cămașă, femeile cu tistimelele desfăcute, cu coadele respirate, toți înviorați de băutură, vorbeau deodată ori cîntau; cîteodată, aceste petreceri se sfîrșeau și cu strasnică pîruiele.

Lăutarii, nelipsiții lăutari, cîntau la ureche de inimă albastră, din cînd în cînd auzeai cîte un oftat prelung, chiote, glasuri răgușite.

Cînd soarele începea să apună, grupurile se sculau și începeau să plece, lăutarii se mai țineau după cîte unii mai „damblagii“, iar pocnetele oalelor sparte răsuna neîncetat pînă ce grădina se deșerta.

Fiindcă obiceiul tradițional era ca, după ce s-au petrecut bine, oamenii să dea cu oalele de pământ și să le audă pocnind ca un pistol. Această tradiție nu avea la origine decât un interes igienic. Căci, dacă oalele ar fi rămas pe loc, negustorul le-ar fi curățat și le-ar fi revândut ca noi, la viitoarea petrecere.

Îmi amintesc de o scenă comico-tragică petrecută în 1886, a doua sau a treia zi de Paște.

Soarele începuse să scoboare și grupurile — mai multe mii de oameni — se îndreptau către poartă. Deodată, o mare mișcare se produce, strigăte, injurături și ropote de oameni venind către ieșire. Eu eram lângă poartă. Ca fulgerul trec prin fața mea vreo 20 de macedoneni pietrari, toți oameni înalți, bine legați, voinici în toată puterea cuvântului. Macedonenii fugeau de mîncău pămîntul, iar după ei cîteva mii de oameni din popor îi goneau de foc.

Goana s-a sfîrșit tocmai în șoseaua Kiseleff, unde lumea s-a risipit.

Conflictul izbucnise de la o femeie. Unul din macedoneni „s-a legat“ de nevasta unui cizmar, și de aci iurușul.¹⁶

În anul 1882 apare ziarul umoristic *Scutul*, proprietatea cîtorva ziaristi; anume: Nicolae Ghișescu, D. Roco etc.

Spre a asigura succesul ziarului, direcțiunea este oferită unui advocat cocoșat, numit Ion Athanasiade.

Athanasiade era o figură foarte cunoscută a Bucureștilor și trecea și drept un om de spirit. Și, fiindcă o zicătoare populară atribuie cocoșăților mult duh, direcțiunea i-a fost oferită, ca un element de succes.

Însă Athanasiade a pățit una bună cu directoratul lui.

Într-unul din numerele *Scutului* s-a publicat o zeflema pentru un domn Ghica. Acesta s-a supărat și a trimis redacțiunii o scrisoare de protestare, cerînd o rectificare. Dar în loc de rectificare, omul s-a ales cu o altă zeflema, încă și mai sărată. Atunci d-l Ghica s-a hotărît pe răzbunare.

Peste cîteva zile, o trupă teatrală juca la grădina Rașca o piesă într-un beneficiu oarecare. Beneficiantul aduse un bilet de intrare lui Ion Athanasiade, cu rugămîntea stăruitoare ca să vină negreșit la reprezentație. În seara reprezentației, fiind vremea frumoasă, Athanasiade se duse la grădina Rașca din strada Academiei. Locul său era cap de bancă pe dreapta, în rîndul I de scaune.

Athanasiade se așază. Dar peste cîteva minute apare încă un cocoșat care se așază pe același rînd, ceva mai departe. Iar peste alte cîteva minute, un alt cocoșat; și încă unul, și încă unul, pînă ce întreg rîndul de 10 scaune fu ocupat cu 10 cocoșăți.

De la al treilea cocoșat, publicul din grădină a început să se înveșelească, apoi senzația a crescut cu înmulțirea cocoșăților, iar cînd tot rîndul de scaune fu ocupat, în grădină era un hohot de rîs, toți spectatorii se îndesau ca să vadă tabloul, căci adevăratul spectacol nu era acum sus pe scenă, ci jos în grădină.

Athanasiade a înțeles lovitura, iar după actul I părăsi grădina.

În februarie 1883 dînsul a părăsit direcțiunea acestui ziar care trecu unui alt cocoșat, numit Ion G. Isvoranu. Athanasiade se puse în fruntea ziarului umoristic *Ciulinul*, pînă în octombrie 1884.¹⁷

În redacția ziarului *Războiul* se întîmplase cu doi ani mai înainte o sciziune: Gr. Haralamb Grandea se despărțise de tipograful Thiel și Weiss și scosese la rîndul său un ziar cu același nume. Acum apăreau două ziare cu numele *Războiul*. De la 1 noiembrie 1880, în urma unei sentințe a tribunalului, Grigore Grandea fu silit să adauge *Războiului* său un calificativ. Pînă cînd a încetat a avut titlul de *Războiul român*.¹⁸

Viața bucureșteană era mult deosebită de ceea ce este astăzi.

Iarna era un singur teatru, Teatrul Național. Alături mai putea trăi opera italiană care mai întotdeauna dădea deficit. Un al doilea teatru românesc nu era cu putință. Lipsea clientela. Toate încercările făcute, fie cu trupe din provincie, fie cu actori din București, au dat greș.¹⁹

Trupa fraților Vlădicescu și Fany Tardini, cu Anestin, cu Mincu, a avut un oarecare succes la sala Dacia, dar nu s-a putut menține. Văzînd că nu mișcă deloc, Vlădicescu primi să joace o piesă antisemită a cunoscutului anti-evreu, I. N. Polichroniadi; piesa era intitulată, dacă nu mă înșel: *Nici un ac de la jidani*.

Îmediat toți evreii s-au pus în grevă, iar românii n-au secondat deloc încercarea antisemită. Și astfel trupa Vlădicescu-Tardini fu silită să plece.²⁰

Vara aproape nu era spectacol în București. Din cînd în cînd cîte o trupă de comedii sau de operetă franceză, cîteodată cîte o mică trupă de varietăți germană. Cinematograful nu era descoperit. Cîrc de vară nu mai venea, toată lumea „bună“ pleca în străinătate, așa că toată distracția se reducea la orchestrele care cîntau în cîteva grădini-restaurant.²¹

Grădinile cunoscute și căutate erau: grădina Gagel, mai tîrziu Blanduzia; grădina Rașca; grădina „la Constantin“, astăzi Epurescu; grădina Alcazar sau Guenter, în dosul Pasagiului român. Pentru cei din înalta societate, care mai rămîneau în București, nu erau decît Capșa și Șoseaua Kiseleff.

Pe vremea aceea — acum 40-45 ani — vara, Bucureștiul era aproape pustiu. Seara, Calea Victoriei era goală, cei cîteva muscali cu birjile luxoase încrucișau mereu prin fața lui Capșa, rugîndu-se de cei cîteva cunoscuți cari se plictîseau pe trotuarul cofetarului ca să facă un „tur“ la Șosea pentru 5 lei.²²

Ce vremuri! ?...

Pentru chefluii cu oarecare dare de mină erau grădinile de afară: Herăstrăul vechi, Vila regală, Avedic și Sans souci.

Aceasta din urmă era ținută într-o vreme de către Papa Gilet, antreprenorul restaurantului Frascatti, dar avea și prețuri pipărate. De aceea cineva făcuse un joc de cuvinte asupra scumpetei: „*On y entre sans souci, on en sort sans six sous*“ (Întri fără nici o grijă și ieși fără parachioară).²³

Acestea erau vremurile cînd cu 3 și 4 lei puteai mânca un prinz bun la orice restaurant de mîna întii, afară de Capșa și de Hugues, unde trebuia să mergi pînă la 7-8 lei.²⁴

În toate birturile românești, la Iordache, la Constantin, la Enache pe strada Academiei, la cele de mîna a doua, precum Leul și cîrnatul, Zdrafcu, Purcel²⁵ etc., o fleică costa 40 de bani, o vrăbioară 80 de bani*, un cîrnat patrician 40 de bani, un fel de mîncare cu sos între 40 și 80 bani, cele de 80 bani fiind mîncările de pasări, vînături, pescărie. Puiul de găină se cumpăra în piață cu 40 bani, kilogramul de pește cu 60 și 70 bani, kilogramul de vin 60 de bani, sticla de vin „d-al lui Brătianu”, cel mai scump și mai fin vin românesc, 2 lei. Cu preț fix de 5 lei de cap se mânca un prinz complet cu cafea și vin la restaurantele cu bucătărie occidentală precum Frascatti și Hotel Unica.

La birtul La Mielul alb, ținut de către madam Mari Popovici, lingă biserica Albă, într-o casă care a ars, se mânca foarte bine, cu porții mari, cu fripturi vestite, cu vin și cafea pentru 80 lei pe lună abonamentul.²⁶

Aci mâncau aproape toți parlamentarii moldoveni în oap cu generalul Lecca și Ion Agarici, președintele și vicepreședintele Camerei.

Bacșiful la chelneri era de 10 bani, numai chiaburii își iertau luxul a 20 bani. Cînd vedeai pe unul care da 20 bani, te uitai cu invidie la el. Și nu sunt decît 40 de ani de-atunci !...

Incidentul Nicolae Blaremburg — George San Marin

În ziua de 26 mai un mare scandal emoționează toată societatea bucureșteană. La Șosea, avocatul și om[ul] politic Nicolae Blaremburg, pe cînd stătea în trăsură, a fost lovit de către brigadierul de călărași George San Marin, cumnatul lui Constantin Stoicescu, mai tirziu ministru liberal.

Iată cum și de ce s-a petrecut agresiunea, după declarațiunea părților și martorilor.

George San Marin, în etate de 23 ani, era un om de o putere atletică. La Paris avea în sălile de luptă și de box o reputațiune făcută, trecerea drept unul dintre cei mai tari oameni din lume și mai ales omul cu fizicul cel mai estetic.

Într-una din zile, o femeie necunoscută s-a prezentat la d-na Stoicescu, sora lui San Marin și i-a făcut propunerea unei întîlniri amoroase din partea lui Nicolae Blaremburg. În adevăr, d-na Stoicescu era una din rarele frumuseți ale Bucureștilor. George San Marin, surprinzînd pe intermediatoarea pe cînd convorbea cu sora sa — care își prevenise fraatele — a luat-o de păr, a tîrît-o în camera de alături, a lungit-o jos și a bătut-o peste tot spatele pînă ce a leșinat. Apoi i-a tăiat părul, i-a tăiat rochia cu foarfecile, i-a rupt lanțul de aur al ceasornicului, i-a zdrobit ceasornicul cu călcîiul și, după ce femeia și-a venit în fire, a aruncat-o astfel dezbrăcată și mutilată în stradă. Aceasta este declarația lui George San Marin în fața judecătorului de instrucție.

A doua zi, la Șosea, Blaremburg a fost atacat de George San Marin și bătut.

Această agresiune a pricinuit o mare fierbere în tot Bucureștiul și a mișcat adînc cercurile politice.²⁷

Deoarece C. Stoicescu era liberal iar Blaremburg din opoziție, partidele politice s-au luat la hartă pe această cestiune, iar la judecată cei mai mari avocați ai timpului precum : Gheorghe Vernescu, Petre Grădișteanu, Nicolae Fleva, Iancu Lahovary, C. Arion, Tache Ionescu, V. Missir etc. etc. au pledat fie de o parte, fie de alta.

În vederea mării afluențe de public, procesul s-a judecat nu în sala Tribunalului, ci în sala teatrului Orfeu din strada Cîmpineanu, amenajată atunci special pentru acest proces.

Lupta era atunci din partea opoziției, ca să implice în proces și pe Constantin Stoicescu, fruntașul liberal, dar au lipsit dovezile. Singur George San Marin a rămas în cauză și a fost osîndit la închisoare, bineînțeles.

Voi da mai departe amănuntele.

La începutul lunii august, Ion Brătianu își remaniază iarăși cabinetul. Era a 29-a sau a 30-a în curs de 6 ani. Ion Brătianu trece de la Interne la Război, Chițu de la Justiție la Interne, Stătescu de la Externe la Justiție, Dimitrie Sturdza intră în guvern la Externe, V. A. Ureche iese din guvern și în locul său vine P. S. Aurelian. Eliminat a mai fost și generalul G. Angelescu, ministrul de Rezbel.²⁸

Procesul San Marin-Blaremburg s-a judecat pe la începutul lunii septembrie.

Nicolae Blaremburg este asistat de avocații : George Vernescu, Aristid Pascal, Tache Ionescu, Mișu Cornea, Nicolae Fleva, Tache Giani.

Apărarea o fac avocații : Petre Grădișteanu, Grigore Păucescu, N. Crătunescu, Grigore Ventura, Vlădescu, Radu Stanian, Pretor, Schina, Stoica și D. Ionescu.

Tribunalul e compus din : M. Ciocârdea, președinte, judecători Triandafil și Ghimpa.

Procesul a durat mai multe zile și a dat naștere la mai multe incidente violente. În sală publicul este în număr extraordinar de mare și numai cu multă greutate gendarmii pot menține ordinea.

Nicolae Blaremburg s-a apărat și el, deși au pledat pentru dînsul atîți avocați mari.

Afară în stradă mulțimea staționează în număr mare și, de cîte ori se deschide ușa sălii, dă năvală spre a intra.

În timpul dezbaterilor s-au mai asociat spre a lua apărarea lui Blaremburg și avocații I. Lahovary, Nicolae Ionescu, C. Dissescu etc.

După nesfîrșite pledoarii, tribunalul condamnă pe brigadierul George San Marin la 2 ani închisoare și 2000 lei amendă, iar pe Constantin Stoicescu la 3 luni închisoare. Femeii Anica Scorțeanu, pe care San Marin a bătut-o și i-a stricat obiectele, îi acordă 1000 lei despăgubiri.²⁹

Atît osîndiți cît și N. Blaremburg au făcut apel.

În apel, C. Stoicescu a fost achitat, iar pedeapsa lui San Marin scăzută la 1 an închisoare, 10000 lei despăgubiri pentru Blaremburg și 300 pentru Anica.³⁰

[Diverse]

Mare senzație în lumea politică. C.A. Rosetti, printr-o scrisoare pe care o publică în *Românul*, declară că se retrage din viața politică. Motivul era că, față de mișcarea marilor proprietari, Ion Brătianu nu vrea să susțină reformele democratice ale lui Rosetti. Dealtfel majoritatea în partidul liberal era ostilă lui Rosetti, iar Ion Brătianu înclina către dreapta.

Plecând din politică și din țară, Rosetti scrie în *Românul*, adresându-se liberalilor: „Iubiți poporul, iubiți pe țărani!”³¹

Un mic incident care face plăcere lumii gastronomice și *high life*. Restauratorul la modă de la otelul Hugues, anume Baptistin Mars, a angajat un bucătar celebru din Paris. Acesta este Trompette, bucătarul lui Léon Gambetta, pe care l-a părăsit la căderea sa de la putere.

Întiul menu la Hugues a fost următorul:

Soupe brouillée au scrutin de liste
Sole à la présidence
Salmis de becasses à la Gambetta
Dindonneau en tribune
Petits pois à l'égyptienne
Salade à la Léon
*Poires françaises, raisins de Ville d'Avray.*³²

În 15 octombrie, Camerele sunt convocate în sesiune extraordinară, dar frământările din partidul liberal sunt foarte mari.

În ședința Camerei de la 21 octombrie este citită demisiunea lui C. A. Rosetti, care e primită. Imediat Dimitrie Brătianu demisionează de la președinția Camerei.

Alexandru Lahovary deplînge hotărîrea acestui om nepărtinitor împotriva căruia nimeni nu are să se plîngă.

Demisiunea lui Dimitrie Brătianu e primită cu 44 voturi contra 22, iar generalul Lecca e ales președinte al Camerei.³³

Astfel începe marea sciziune care va slăbi neîncetat partidul liberal, deși el va mai sta la cîrmă încă 6 ani.

La 18 decembrie vine știrea morții lui Leon Gambetta. La Cameră, președintele, general Lecca, pronunță câteva cuvinte de ocazie, iar Ni-

colae Blaremburg urmează cu un scurt discurs în care face elogiul defunctului. Discursul sfîrșește cu strigătul: „Trăiască marea națiune! Trăiască Franța!”³⁴

Anul 1882 se încheie cu două acte politice importante: întiul este hotărîrea guvernului de a face noi alegeri pentru Parlament cu scopul de a revizui Constituția. Al doilea act este coaliția partidului liberal-vernescan cu partidul conservator spre a lupta în alegeri împotriva guvernului. Coaliția adresează țării un manifest, cerindu-i să înlăture ipocrizia și imoralitatea de la cîrmă.³⁵

Ideea revizuirii și a reformei legii electorale pornise de la C.A. Rosetti. C. A. Rosetti se retrăsese din guvern și din Cameră tocmai fiindcă majoritatea partidului nu înțelegea nevoia reformelor democratice, tocmai fiindcă partidul începea să se plece spre dreapta de cînd mulți din membrii săi se îmbogățiseră.

În cele din urmă și Ion Brătianu primește ideea revizuirii din cauza primejdiei ce o prezintă pentru partidul liberal Colegiul I.

Reformele democratice ale lui C.A. Rosetti, în special legea tocnelilor agricole, ridicaseră pe marii proprietari împotriva guvernului și-i împinsese către partidul conservator. Colegiul I era dar aproape pierdut. Trebuia ca acest colegiu să fie înecat în masa alegătorilor Colegiului al II-lea, ceea ce s-a și făcut.³⁶

Tocmai la epoca aceasta eu eram redactor la ziarul *Telegraful*. Cu acest prilej, să spun cum am intrat în presă!

În toamna anului 1878 am revenit în București. Aveam bacalaureatul și îmi trebuia o ocupațiune ca să pot trăi. Presa, în mod instinctiv, mă atrăgea. Tocmai citeam în *Războiul* lui Weiss că ziarul caută un traducător de limba franceză. Fiindcă știam mai mult sau mai puțin binișor această limbă, m-am prezentat a doua zi dimineața la redacție.

Ziarul *Războiul* era instalat în localul tipografiei Weiss din strada Lipscani, acolo unde mai tîrziu s-a mutat, la etaj, Banca Agricolă.³⁷ Acolo mă adresez redactorului principal, Grigore Haralambie Granda care — după ce află scopul vizitei mele — îmi prezintă un ziar francez, cerîndu-mi să traduc un articol pe care mi-l indică.

Articolul purta drept titlu: *Les canards viennois*.

Din euprinsul articolului am înțeles că vorba „canards” nu însemna deloc aceea ce știam eu, adică nu era deloc vorba despre „rațe”; însă franțuzeasca mea se oprea aci; ceea ce mai însemna cuvîntul „canard” nu știam.³⁸

Am fost refuzat.

Peste cîteva luni citeam în *L'Indépendance Roumaine* că redacția caută un traducător din limba română. Mă prezint. Era Emile Galli, proprietarul gazetei, care făcea angajamentele.

Angajat, mi s-a dat însărcinarea de a traduce după *Monitorul oficial* în schimbul a 100 lei pe lună. Fiind și copist la Ministerul de Instrucțiune — instalat atunci în strada Colței, în casa Ritoridi colț cu Batiștea³⁹, casă dispărută de mult — făcăm serviciul la ziar seara. După o lună am

părăsit redacția fiindcă Emile Galli nu a voit să-mi plătească. Dealtfel, așa păteau mai toți redactorii lui. Emile Galli era un tip fără scrupul din acest punct de vedere.

Mai târziu, în 1881, după ce V.A. Urechia m-a destituit din funcțiunea de copist al Ministerului de Instrucțiune pentru faptul că participam la agitațiile socialiste ale studenților, am fost primit corector la ziarul *Telegraful*, cu leafă de 200 lei lunar. Acum eram în presă. Trecerea mea pe la *Curierul român* a lui Cristache Sulioti, cu un an înainte, n-am considerat-o ca o intrare în carieră.⁴⁰

NOTE

¹ Circul Krembser, situat pe un loc viran de pe Bulevardul Elisabeta (astăzi Mihail Kogălniceanu), mai jos de biserică Sărindar, deci dincolo de Casa Centrală a Armatei, a luat foc în noaptea de 6/18 — 7/19 ianuarie 1882 la orele 2 $\frac{1}{2}$; incendiul a fost complet stins pînă la orele 9 $\frac{1}{2}$ dimineața, cu ajutorul a șase pompe (Dare de seamă pe timpul de la 1 ianuarie 1882 pînă la 1 ianuarie 1883. *Supliment la M.C.P.B.*, colecția pe anul 1883, p. 12); nu au fost victime omenești, dar au pierit în flăcări 33 de cai, recuzita, precum și o parte a bagajelor artiștilor care se pregăteau să părăsească Bucureștii pentru a da o serie de spectacole la Brașov.

² Ringtheater din Viena a fost mistuit de flăcări la începutul lunii decembrie 1881 (st. n.) înregistrându-se circa 500 de victime din rîndul spectatorilor (TEL., 8 aprilie 1882, p. 3).

³ Comitetul amintit de Bacalbașa s-a constituit la 15/27 ianuarie 1882 în cadrul unei ședințe găzduite de redacția jurnalului *l'Indépendance Roumaine* (*Serbarea presei*, ROM., 17 ianuarie 1882, p. 47). „Serbarea presei în folosul victimelor arderii circului Krembser și a săracilor români” a avut loc joi 21 ianuarie/2 februarie 1882 în sala Teatrului Național, afișul respectiv anunțînd succint programul: „Concert, bal, tombolă și bilci”, cu precizarea ținutei obligatorii: „Haine negre de rigoare pentru bărbați, costume naționale sau toaletă de bal pentru doamne” (TEL., 19 ianuarie 1882, p. 3).

⁴ *Caritatea*, „ziarul serbării presei în folosul victimelor arderii circului Krembser și al românilor săraci”, a apărut, într-un singur număr, la 21 ianuarie/3 februarie 1882, tipografia Carol Göbl, Socec și Ioănișu oferind întreg tirajul, gratuit, Comitetului presei. Printre colaboratori s-au numărat, în afară de regina Elisabeta (cunoscută ca scriitoare sub pseudonimul Carmen Sylva), C.A. Rosetti (cu indemnul de „a stima, a respecta și a iubi pe sătenii români...”), Fr. Damé, Al. Ciureș, G.O. Gârbea, Dimitrie Ion Ghica, Dumitru Ionescu (probabil Tache Ionescu), Ciru Oeconomu ș.a. Cugetările semnate Carmen Sylva au apărut în limba franceză (*Pensées*, p. 2—3).

⁵ C.A. Rosetti și-a anunțat intenția de a demisiona din guvern la sfîrșitul lunii decembrie 1881 (*Războiul român* preciza în numărul purtînd data de 1 ianuarie 1882 că fruntașul liberal-radical și-ar fi prezentat demisia nu „în mîna” lui I. C. Brătianu ci în aceea a regelui); el era nemulțumit de lipsa de entuziasm cu care majoritatea parlamentară liberală primea legile democratice propuse de el, așa cum, de altfel, va mărturisii într-o scrisoare către Ion Ghica din 24 decembrie 1881/5 ianuarie 1882: „Mi-am dat demisia deoarece văd că... imoralitatea... a devenit o deprindere, astfel că cel care vrea să o lovească supără pe cel mai mulți” (cf. Cincea, *Viața politică*, p. 104). În primele săptămîni ale lunii ianuarie 1882 au avut loc mai multe întruniri ale fruntașilor liberali, care au încercat zadarnic să-l determine pe C.A. Rosetti să renunțe la hotărîrea sa, starea conflictuală de la nivelul conducerii partidului liberal devenind acum de notorietate publică.

⁶ Remaniat la 25 ianuarie/6 februarie 1882 („Văzînd demisiunea ce ne-a înfățișat d. C.A. Rosetti din postul de ministru secretar de stat la departamentul de Interne...” etc.), cabinetul I.C. Brătianu suferise următoarele modificări: șeful guvernului renunța la departamentul de „Răzbel”, preluînd Ministerul de Interne, Gh. Chițu trecea de la departamentul Finanțelor la cel al Justiției, al cărui interimar îl asigurase Eug. Stătescu; G. Lecca era numit ministru secretar de stat la departamentul Finanțelor, iar generalul Gh. Angheliescu la cel „de Răzbel”; celelalte ministere nu și schimbau titularii (*Partea oficială*, MOF., nr. 238, 26 ianuarie/7 februarie 1882, p. 7889).

⁷ Știrea despre înființarea efemerului „partid al virtuții” a apărut în *l'Indépendance Roumaine*, fiind preluată apoi și de alte jurnale (printre care și de *Războiul* [Weiss], care ținea să precizeze: „Nu credem că partidul acesta o să fie prea numeros” — 10 februarie 1882, p. 2).

⁸ Datele privind populația de origine evreiască (estimată în întreaga lume — în anii 1880 — la 7 milioane de persoane, din care peste 5 500 000 în Europa) fuseseră publicate de profesorul italian Bruniati în revista *L'Archivio di statistica*, de unde le preluase *l'Indépendance Roumaine* (no. 1294, 1/13 Janvier 1882, p. 1) și *Românul* (*Felurimi*, 15 ianuarie 1882, p. 32). Bacalbașa le reproduce cu multe greșeli pe care le-am corectat, inclusiv omiterea Austro-Ungariei dintre primele trei țări din lume cu cel mai mare număr total de evrei. Procentele, stabilite de Bacalbașa, care manevra cifrele cu înimaginabilă dezinvoltură, sînt foarte aproximative; în cazul Rusiei, e vorba de 2,5%, al Germaniei de aproape 1,5% al Austro-Ungariei de peste 3,5%; în țara noastră, preciză *l'Indépendance Roumaine* și *Românul* în informația amintită, era vorba de „aproape a zecea parte din întreaga sa populațiune”, mai exact 7,5%, dacă ținem seama că populația României se ridică în 1880 la 5 376 000 locuitori (cf. George Ioan Lahovary, *Regatul României față cu celelalte regate europene*, București, 1881).

⁹ „Proiectul de lege pentru tocmeile de lucrări agricole și executarea lor”, pregătit din inițiativa lui C.A. Rosetti încă de pe cînd era ministru de Interne (printr-o circulară din 3/15 octombrie 1881 el își anunța intenția de a propune modificarea legii pentru tocmeile agricole, amendată, în martie 1872, în favoarea moșierimii de către Camerele legislative dominate de conservatori) a fost supus discuției Adunării Deputaților în ședința acesteia din 10/22 februarie 1882. Potrivit convingerilor sale profund democratice, C.A. Rosetti intenționa să impună votarea unei legi mai echitabile care să reglementeze contractele de muncă între proprietarii funciari și țărani care le lucrau pămînturile. Împotriva proiectului de lege pregătit de către C.A. Rosetti și de amicii săi s-au ridicat însă marii proprietari, atît conservatori cît și liberali, temători că prin noua lege privilegiile lor vor fi știrbite. O întrunire de protest a moșierilor conservatori a avut loc la Iași, la 8/20 — 9/21 ianuarie 1882 (în cadrul acestei întruniri, potrivit relatărilor ironice din epocă, chiar alé lui Bacalbașa, „s-a făcut minunata descoperire de către beizadea Grigore [Sturdza] de la Iași că acei cari sărăcise mai mult în țara românească sînt proprietarii și cei cari se îmbogățise sînt plugarii...” — Bacon, *Cronica săptămînală*, TEL., 9 februarie 1882, p. 2); o altă întrunire de protest s-a organizat în București, la vechiul Ateneu, la 11/23 februarie 1882 („În această întrunire — preciza Bacalbașa în articolul menționat mai sus — este vorba ca să se ceară, după exemplul celor de la Iași, menținerea actualei legi asupra tocmeilor agricole sau modificarea ei în sens mai vătămător pentru plugar și mai avantajos pentru proprietar”), în cadrul căreia au luat cuvîntul I. Em. Florescu (președintele adunării), Gr. Pătușescu, directorul *Timpului*, Al. Lahovary („D-sa a declarat că oricine se va atînge de proprietarii este un om care vrea să semene vîrjba în țară și să facă agitațiuni” — *Intrunirea proprietarilor conservatori de la Ateneu*, TEL., 13 februarie 1882, p. 2—3) și A.D. Holban. În Cameră și în Senaț proiectul de lege referitor la învoielile agricole, învoielii care reprezentau, în planul relațiilor economice, trecerea agriculturii — după desființarea, în 1864, prin reforma agrară, a clăcășiei — la stadiul capitalist de dezvoltare (Constantin Corbu, *Rolul țărănimii în istoria României*, sec. XIX, Editura științifică și enciclopedică, București 1982, p. 388) a întîmpinat o opoziție înverșunată a deputaților și senatorilor legați de proprietatea moșierească. După numeroase modificări proiectul de lege propus de C.A. Rosetti a fost votat de către Senaț la 26 aprilie/8 mai 1882 și de către Adunarea Deputaților

la 8/20 mai 1882, fiind promulgat de regele Carol la 13/25 mai 1882. Printre altele el prevedea interzicerea aducerii sille la muncă cu ajutorul armatei a țărănilor învoiți, încheierea tocmelelor pentru lucrările agricole pe un termen maximal de doi ani, acordarea a două zile pe săptămână (vineri și sâmbătă) țărănilor plugar „pentru propriile sale lucrări agricole”, efectuarea dijmuirii în cel mult zece zile după recoltare etc. (*Lege pentru tocmelele de lucrări agricole*, MOF. Partea oficială, nr. 36, 14/26 mai 1882, p. 825-829) — constituind, în ansamblu, „un evident progres față de legile anterioare” (Gheorghe Cristea, *Contribuții la istoria problemei agrare în România. Invoielile agricole, 1866—1882. Legislație și aplicare*, Ed. Academiei, București, 1977, p. 170).

¹⁰ Constantin Bosianu (n. 1815), președinte al Consiliului de miniștri în ianuarie-iunie 1865, profesor la Facultatea de drept din București de la înființare a încetat din viață la 21 martie/2 aprilie 1882.

¹¹ Constantin Schina, membru al Curții de Apel, fusese ales președinte al Clubului regal (al cărui sediu se afla în casele Otetelesanu de lângă Teatrul Național) în ședința acestuia din 2/14 februarie 1882, printre membrii biroului numărându-se C. Cornescu, Gr. Manu ș.a. (RAZ.-W, 7 februarie 1882, p. 2).

¹² La sugestia Comitetului presei, prezidat de C.A. Rosetti, principele George Bibescu alcătuiuse, sub președinția sa (vicepreședinți fiind G. Filipescu, Al. Catargi, Emil Costinescu și Dem. Butculescu), la 12/24 martie 1882, un comitet de ajutorare a „incendiatorilor” din Moldova, Caritatea, comitet care și propunea să organizeze un bal la Teatrul Național, subscripții, precum și o serbare în grădina Cișmigiu, la 29 martie/10 aprilie și 30 martie/11 aprilie 1882 (*Presa față cu incendiurile din țară*, TEL., 17 martie 1882, p. 3). Serbările din Cișmigiu, deși s-au desfășurat pe un timp friguros, au atras mulți curioși care au consumat cînțați pe „insula Fortunată” („În mijlocul lacului — seria Bacalbașa — pe baziul principal se înalță Insula Fortunată, frumos decorată cu brazi și steaguri și pe deasupra învelită cu pînză” — Bacon, *Serbarea din grădina Cișmigiu*, TEL., 2 aprilie 1882, p. 3) sau au asistat la spectacolele de estradă oferite de trupa lui I.D. Ionescu, „în fundul grădinii”. Venitul brut al serbărilor din Cișmigiu a fost de 102.370 lei (*Comitetul general de caritate*, ROM., 14 aprilie 1882, p. 325); pînă la sfîrșit, ca urmare a tuturor manifestărilor organizate în folosul „incendiatorilor” s-a împărțit celor „arși” suma de 77.537 lei (v. darea de seamă a Comitetului de caritate prezentată de prințul George Bibescu în *Binele public*, an. V. 22 ianuarie 1883, supliment).

¹³ Într-adevăr, presa liberală l-a acuzat pe George Bibescu („Principele George Bibescu este Beizadea Grigore Sturdza al Bucureștilor, cu deosebire că Beizadeaua Grigore știe să vorbească românește, dar nu înțelege pe români, pe cînd prințul Bibescu nici nu înțelege pe români, nici nu știe românește” — Un fotograf, *Principele George Bibescu — portret*, TEL., 4 mai 1882, p. 3—4) că își cultivă popularitatea, pentru a putea emite pretenții la tronul României, în calitate de fiu al fostului domnitor al Țării Românești, înlăturat de revoluția de la 1848, Gheorghe Bibescu. „Prințul George Bibescu voia a-și face din flăcările ce mistuie căminurile ațitor nenorociți aureola sa de pretendent la tronul României” (*Ibid.*). Despre „vînzătorii de icoane” v. cap. *Anul 1889* al acestei cărți. În 1882 ministrul Rusiei la București era prințul Urusov; Hitrovo i-a succedat acestuia abia în toamna anului 1886.

¹⁴ Printr-o scrisoare din 25 martie/6 aprilie 1882 adresată Comitetului presei (președinte: C.A. Rosetti, membri: D. Aug. Laurian, Gr. H. Grandea, Al. Ciurcu, M. Minovici ș.a.) Maria Rosetti se oferea să organizeze, constituind o „secțiune copilărească a presei”, o serbare destinată celor mici pentru a contribui la opera de ajutorare a „incendiatorilor” din Moldova (*Curierul zilei. Războiul român*, an. IV, 29 și 30 martie 1882, p. 1—2). Serbarea a avut loc în grădina Cișmigiu, sub patronajul Societății presei, în zilele de 23 aprilie/4 mai, 24 aprilie/5 mai și 25 aprilie/6 mai 1882, dar nu s-a bucurat de un succes deosebit, și din cauza căldurii excesive care se abătuse atunci asupra Capitalei. Dintre surprizele oferite micilor participanți la serbări se remarcă trenulețul cu tracțiune animală care circula în jurul lacului, lac aflat ca și azi în mijlocul frumoasei grădini bucureștene („Lîngă chioșcul doamnei Rosetti era gara Neamț de unde pleca un drum de fier în miniatură

compus din 11 vagoane și o mașină trasă de un măgăruș, pe niște șine ad-hoc! De la gara Neamț pînă la gara Fălciu, situată de cealaltă parte a lacului, în apropiere de movilă, se plătea 50 bani de persoană” — *Serbarea de la Cișmigiu*, TEL., 28 aprilie 1882, p. 3). Veniturile nete ale acestei serbări au fost de 24.224 lei (ROM., 18 mai 1882, p. 334).

¹⁵ Despre „ceștiunea Dunării” v. în text, p. 98 și notele 40, 41, p. 117—119. După ce guvernul român a respins pretențiile Austro-Ungariei de a juca un rol preponderent în reglementarea și asigurarea libertății traficului pe secțiunea Dunării de la Porțile-de-Fier la Galați, marile puteri au realizat unele contacte confidentiale în toamna și iarna anului 1881, discutînd un proiect propus de delegatul Franței în Comisia Europeană a Dunării, Camille Eugène Pierre Barrère, „secretar de ambasadă de înfîia clasă”, proiect care făcea unele concesii minore punctelor de vedere românești și care, în esență, prevedea următoarele: crearea unei Comisii mixte, formată din reprezentanții Bulgariei, României, Serbiei și Austro-Ungariei, în cadrul căreia președinția permanentă revenea ultimului stat. Din Comisia mixtă urma să facă parte și un reprezentant al Comisiei Europene a Dunării, delegat pentru o perioadă de șase luni, potrivit ordinei alfabetice a denumirii statului (în limba franceză) (Căzan; Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță*, p. 82—83). Acest proiect a fost adus la cunoștință oficial guvernului român la 15/27 aprilie 1882, prin intermediul reprezentantului Franței la București. Proiectul Barrère (acceptat de Austro-Ungaria și de celelalte mari puteri reprezentate în Comisia Europeană a Dunării) a fost considerat nesatisfăcător de către guvernul român, deoarece leza interesele statelor riverane de a aplica ele însele regulamentele internaționale și de a asigura poliția fluvială în apele lor teritoriale, acordînd totodată unele drepturi prioritare unui stat neriveran — Austro-Ungaria — în această zonă a marelui fluviu (Paul Gogeanu, *Dunărea în relațiile internaționale*, Ed. Politică, București, 1970, p. 100). Problema, dezbătută aprins de opinia publică românească (în condițiile în care presa austro-ungară profera amenințări dure la adresa țării noastre, precum ziarul budapestan *Pester Lloyd*: „Dacă România îndrăznește să se împotrivescă intereselor monarhiei, cari exclud orice tranzacțiune, cum e cazul cu Dunărea de Jos, se poate foarte ușor întîmpla ca misiunea Austro-Ungariei în Orient să-și ia drumul peste București... Bine ar fi în tot cazul dacă cei din București s-ar gândi puțin că statele mici mai curînd au misiunea d-a” servi ca obiecte de compensațiune decît de-a deveni centre pentru noi formațiuni politice” — TEL., 5 mai 1882, p. 1), a fost supusă discuției Senatului prin interpelarea lui Petre Grădișteanu, la 28 aprilie/10 mai 1882, și a Adunării Deputaților, prin interpelarea lui G. Vernescu, la 1/13 mai 1882. În Senat au luat cuvîntul: Eug. Stătescu, Gr. Sturdza, I.C. Brătianu („D-lor, îmi zicea un om de stat, într-o ceștiune oarecare: Ei bine, și ce veți cîștiga prin rezistența dv. înaintea Europei întregi? Nu vedeți la ce vă expuneți? Și i-am răspuns: Un cîștig mare: noi ne preocupăm mai mult ca poporul român să aibă conștiința drepturilor sale fiindcă, cînd un popor este pătruns de acest sentiment, apoi anevoie poate să-i fie atacate acele drepturi” — *Senatul. Ședința de la 28 aprilie 1882*, D.C.L. nr. 100, 1/13 mai 1882, p. 1847), Th. Rosetti și V. Boerescu, iar în Adunarea Deputaților: Mihail Kogălniceanu („...Austria totdeauna a căutat ca să devie și să rămînă singura stăpînă pe Dunăre...” — D.C.L., nr. 104, 4/16 mai 1882, p. 1898), Eug. Stătescu, P.P. Carp, Al. Lahovary și I.C. Brătianu. Ultimele două citate reproduse de Bacalbașa din presa vremii, ca de obicei, cu foarte mare aproximație, sună astfel în versiunea oficială: Al. Lahovary: „Din toate aceste frămîntări, cari le numiți activitate și șiretlicuri, cari le numiți diplomatie, veți termina cu ceștiia Dunării cum ați terminat ceștiunea Basarabiei, cum ați terminat ceștiunea Arab-Tabia, cum era să se termine ceștiunea ovreilor dacă nu înfîlnea pe această bancă treimea aceea care v-a împiedat de a da și aceste loviri din urmă țării pe care o administrați. Pe toate zilele vă lăudați că ați pus pe fruntea României coroana regală. Mi se pare că am fost cu toții părtași la această operă; ne cam uităm, ne depărtați de la acest banchet patriotic. Dar ceea ce nu spuneți este că mulțumită dv. această coroană a fost știrbită și lipsită de una din stemele sale cele mai prețioase. Dacă ni se va lua și suveranitatea Dunării de la Vîrciorova la Marea Neagră, apoi acea coroană va rămînea mai mult ca un ornament heraldic, bun de pus pe ușile trăsurilor și pe nasturii livrelor” (*Adunarea Deputaților. Ședința de la 2 mai 1882*, D.C.L., nr. 108, 4/16 mai 1882, p. 1914); și,

în replică, în aceeași ședință, Eug. Stătescu: „Și dacă dv. ați mers pînă acolo cu uitarea cuvintelor încît să spuneți că coroana României nu va mai servi decît de blazon bun pentru a se pune pe trăsuri și pe nasturii livrelor, cu aceasta n-ați dovedit decît un lucru, este dorința ce aveți de a vedea și coroana României devenind aceea ce au devenit coroanele tuturilor familiilor vechilor boieri, niște ornamente vane pe ușile trăsurilor și pe nasturii livrelor” (*Adunarea Deputaților*, D.C.L., nr. 109, 5/17 mai 1882, p. 1936). Propunerea Barrère a fost discutată în sesiunea de primăvară 1882 a Comisiei Europene a Dunării, care își desfășură lucrările la Galați, în favoarea ei pronunțându-se toate statele participante cu drept de vot deliberativ (Germania, Austro-Ungaria, Franța, Marea Britanie, Italia, Rusia, Turcia), cu excepția României care a prezentat un proiect propriu, amintit de Bacalbașa, privind înființarea unei autorități fluviale — Comisia de supraveghere — în care Comisia Europeană a Dunării urma să fie reprezentată de doi delegați, iar statele riverane: Bulgaria, România și Serbia prin câte un delegat, președintele fiecărei sesiuni fiind unul dintre cei doi membri desemnați de Comisia Europeană (Paul Gogeanu, op. cit., p. 105—106). România refuzând să accepte propunerea Barrère, aceasta a fost respinsă, întrucît adoptarea ei nu se putea face decît cu unanimitate de voturi (Iulian Cârțină, Ilie Seftiu, *Dunărea în istoria poporului român*, Ed. științifică, București, 1972, p. 83). Întrucît Bacalbașa nu relatează mai departe cum s-a lăsat sfîrșit „cestiunea Dunării” vom preciza numai că, în cadrul unei conferințe care a avut loc la Londra în februarie-aprilie 1883, marile puteri reprezentate cu drept de vot deliberativ au adoptat cu unele modificări „proiectul Barrère”, soluție pe care România și Bulgaria au refuzat să o accepte. După aderarea României la Tripla Alianță, în octombrie 1883, Austro-Ungaria nu a mai insistat asupra hotărîrilor luate la Londra și astfel proiectata Comisia mixtă nu a mai luat ființă.

¹⁶ Grădina Bordei — cu o suprafață de aproximativ 80 de pogoane — se afla în nordul orașului, de o parte și alfa a Bulevardului Aviatorilor de astăzi, începînd cam de la Monumentul Eroilor Aerului și pînă către lacurile Herăstrău și Floreasca. „Pe la 1880 Grădina Bordei era o adevărată pădure cu arbori bătrîni și tineri, cu pașiști frumoase și cu mult tufiș care de la an la an era mai des și mai mare” (Petra, *Bucureștii*, p. 236). Pe locul fostei grădini s-au construit cvartale de locuințe (în cartierul de vile dintre capătul Căii Dorobanților și lacul Floreasca unele străzi mai poartă nume care amintesc despre vechia înfățișare și destinație a locului: strada Grădina Bordei, strada Armîndenului, strada Crîngului, strada Heleșteului ș.a.), iar o parte a fost înglobată parcului Herăstrău. Despre petrecerile populare din Grădina Bordei v. și vol. I al acestei lucrări, p. 279—280, Grădina Fronescu se afla pe Șoseaua Kiseleff.

¹⁷ Publicația umoristică antiliberală *Scaitul*, cu precizarea „iese la zile mari”, a apărut la 11/23 iulie 1882 sub direcția lui Ioan Athanasiade; el a asigurat conducerea revistei pînă la 6/18 februarie 1883, cînd aceasta trece sub direcțorul lui Ioan G. Isvoreanu (menționat în frontispiciu de la 13/25 martie 1883); *Scaitul* și-a încetat apariția o dată cu numărul 54 din 24 iulie/5 august 1883. Ioan B. Athanasiade (1840—1896) a fost și director, responsabil și proprietar al revistei umbristice *Ciulinul* (care, specificau editorii ei, „apare după cheful nostru”, și acest chef, nota un ziar din epocă, „se pare că le vine o dată pe săptămînă, joia” — *Binele public*, an. V, 3 iunie 1883, p. 1), în prima ei serie (2/14 iunie 1883—7/19 octombrie 1884). Anunțînd în iulie 1882 apariția *Scaitului*, sub direcția domnului Athanasiade, „avocat cunoscut prin spiritul său fin și mușcător”, *Războiul* (Weiss) făcea o aluzie malițioasă la înfățișarea acestuia, amintită mai sus și de Bacalbașa: „Nici că se putea mai nimerii director de caricatură!” (13 iulie 1882, p. 2). Parcurgînd colecția *Scaitului* de la Biblioteca Academiei Române nu am aflat zeflemelele la adresa unui oarecare „domn Ghica”. În *Scaitul* erau ironizați, printre alții, Dumitru Gr. Ghica — „Beizadea Doleac” („mare cruce al ordinului botfortilor și alor tinichele străine și simpatrice” — nr. 3, 25 iulie 1882, p. 2) și Ion Ghica (Beiu de Samos — menționat în glumă ca „directore” începînd de la 20 martie/1 aprilie 1883), dar, probabil, Bacalbașa nu se referă la vreunul din ei în textul care a generat această notă.

¹⁸ La cotidianul *Războiul*, apărut în București la 23 iulie/4 august 1877, din inițiativa tipografului Ioan Weiss, care era și proprietarul gazetei, poetul și publi-

cistul Gr. H. Grădeanu (1843—1897) a îndeplinit funcția de redactor responsabil de la 17/29 septembrie 1877 pînă la 27 iunie/9 iulie 1879, cînd, în urma unor neînțelegeri cu Ioan Weiss, se retrage de la gazeta și-i întentează acestuia un proces de proprietate ce va dura pînă în 1882. Începînd de la 25 martie/6 aprilie 1880, Grădeanu va edita și el o gazetă cu titlul *Războiul* (care va apărea paralel cu aceea a lui Weiss), numită mai apoi, pentru a nu-i deruta pe cititori, *Războiul român* (cu o întrerupere de cîteva luni: mai-octombrie 1882 cînd va purta titlul *Steaua Dunării*, beneficiind acum de subvențiile și colaborarea lui Mihail Kogălniceanu). Mediocrul redactat, publicația dirijată de G. H. Grădeanu ocupă un loc modest în istoria presei noastre; am folosit-o sporadic în notele acestei cărți numai pentru unele informații documentare, ignorînd comentariul politic, de cele mai multe ori lipsit de consistență și confuz. În mediocritate și-a continuat existența și *Războiul* — Weiss, beneficiind însă de o bună informație internă, la care am apelat deseori, în-deosebi în filele următoare ale acestei cărți.

¹⁹ În timpul iernii în sala Teatrului Național de pe Calea Victoriei aveau loc, alternativ, spectacole de teatru românesc și de operă, acestea din urmă susținute, de obicei, de o trupă italiană (stagiunea 1882—1883 a fost deschisă la 20 octombrie/1 noiembrie 1882 cu opera *Aida* de Verdi). Totodată actorii români și străini dădeau reprezentații diverse în sălile Bossel sau Dacia dar, de regulă, cu spectacole de divertisment ușor (în ianuarie 1882, în sala Bossel, de pe Calea Victoriei, I. D. Ionescu); la Ateneu (în sala veche de lângă Cismigiu) se puteau audia, din cînd în cînd, concerte; astfel, în ianuarie 1882 a concertat la București celebrul violonist spaniol Pablo Sarasate — dar, desigur, pentru capitala unui stat european viața culturală era încă modestă, mai ales în condițiile în care Teatrul Național — prima scenă a țării — nu reușea să atragă un public constant, desfășurîndu-și spectacolele adeseori în fața unor săli pe jumătate goale, deși dispunea de cîteva actori de excepție. Cu referire la acest context nefavorabil reproducem o opinie a lui Bacalbașa din noiembrie 1882: „Teatrul Național a început să schioape cumsecade”, urmată de constatarea: „Cafenelele, cîrșurile și cafenelele-cîrșurile se înmulțesc la București. Cafenelele-cîrșurile, mai ales, au ajuns în anul acesta o adevărată epidemie” (Bacon, *Cronica săptămînală*, TEL., 21 noiembrie 1882, p. 2—3).

²⁰ Trupa actriței Fany Tardini și a fraților Ioan și Alexandru Vlădescu, din care mai făceau parte Ion Anestin ș.a. (nu știm dacă și Mihail Mincu) și-a început reprezentațiile în sala și grădina Teatrului Dacia joi 22 aprilie/4 mai 1882, oferind spectacole, în zilele de marți, joi, sîmbătă și duminică („Iluminarea grădinii, mai cu seamă în comodele-i loji, dă o figură magnifică acestui local. Joile și duminicile e serbare deosebită de lume veselă și elegantă la acest teatru” — RAZ-W, 17 iunie 1882, p. 3). Reprezentațiile trupei Vlădescu-Tardini au continuat pînă la începutul lunii decembrie 1882 cînd, datorită boicotului spectatorilor evrei iritați de unele replici, din sceneta *Oltenii la Iași* (sceneta care se referea, probabil, la negustorii „olteni” aduși în Iași să concureze micul comerț asigurat acolo îndeosebi de evrei) și-a întrerupt stagiunea bucureșteană desfășurată în bună parte cu succes, pentru a da o serie de spectacole în timpul iernii la Buzău („ovrei s-au pus în grevă și nu mai calcă la Teatrul Dacia” — Un plebeian, *Săptămîna teatrală*, TEL., 3 decembrie 1882, p. 2—3). „Tabloul cu cîntece” *Oltenii la Iași* (reprezentat pentru prima oară la Teatrul Dacia la 18/30 septembrie 1882) nu aparținea însă „cunoscutului antievreu” I. N. Polichroniade ci publicistului și dramaturgului minor George D. Georgian (*Binele public*, an. V, 1 iunie 1883, p. 3).

²¹ Dacă observația lui Bacalbașa era valabilă pentru alți ani, vara anului 1882 a oferit bucureștenilor rămași pradă caniculei un număr destul de mare de variante pentru a-și petrece (uneori) cu folos serile libere: la Teatrul Dacia dădea spectacole trupa Vlădescu-Tardini; începînd din luna iulie, în grădina Rașca puteau fi urmărite reprezentațiile oferite de un grup de actori ai Naționalului, în frunte cu Grigore Manolescu (în septembrie s-a jucat *O noapte furtunoasă* de Caragiale, cu Manolescu, Iulian, Mateescu, Iancu Petrescu, Aristizza Romanescu); în grădina Eldorado, din spatele parcului Episcopiei, juca o trupă franceză de operetă (mai-tuție); în grădina Orfeu (Kosman) de pe strada Știrbei-Vodă puteau fi audiate seratele muzicale ale Societății filarmonice Lyra (iulie). Ioan Massoff amintește și el de alte „teatre de vară”: Cazinoul francez de pe strada Sf. Ionică,

sala Ziegler, de pe Calea Griviței, Patac, în Piața de flori, Stadt-Pest ș.a. (*Teatrul românesc*, III, p. 515, nota. 25).

²² În anii 1880 o cursă cu trăsura „de piață” („voiture de place”) costa un leu, iar ora — doi lei (*Bucarest. Manuel du voyageur*, par A.L., București, 1879, p. 41), în timp ce o călătorie cu tramvaiul se ridica la 10, 15, 20, 30 sau 40 de bani, în funcție de distanță (*Ibid.*, p. 42). Costul unei plimbări la Șosea cu birja putea, deci, să fie de cinci lei, așa cum notează Bacalbașa, mai ales dacă ținem seama că aici se desfășura un adevărat ritual al promenadei, după reguli nescrise, dar respectate cu strictețe. „Lumea bună” se cuvenea să facă o plimbare, zilnic, la Șosea, iarna între orele 14—17 iar vara între 17—22; trăsura, după ce depășea Capul Podului (Piața Victoriei de astăzi) pătrundea în primul rond (aflat dincolo de clădirea care adăpostește astăzi un muzeu) și se deplasa încet către al doilea (înainte de Arcul de Triumf de astăzi); aici se oprea o vreme, revenind apoi cu mici staționări „sur le bord de la Chaussée” către primul rond și întreg ceremonialul se mai repeta o dată. „Românii și românele — ținea să precizeze ghidul citat mai sus — pun foarte rar piciorul pe pământ spre a se plimba pe aleile care mărginesc Șoseaua. Tolăniți în trăsuri, îi privesc pe cei care trec sau vin și își înmulțesc staționările pentru a vedea mai bine și a fi mai bine văzuți. Ei părăsesc Șoseaua numai după ce s-au încredințat că prezența lor a fost îndeajuns remarcată” (*Ibid.*, p. 51, originalul în lb. franceză).

²³ Pentru localurile menționate și în primul tom al acestei lucrări, vezi acolo explicațiile respective, potrivit Indicelui de nume. Restaurantele cu grădină Avedic, Sans Souci (în 1879 „sucursala lui Frascatti”) și Vila regală se aflau în zona Șosei Kiseleff; ultimul în apropierea Bufetului de mai târziu (astăzi patiseria Doina), iar Sans Souci pe partea dreaptă a Șosei, înainte de Arcul de Triumf.

²⁴ Bacalbașa enumeră la întimplare în aceste pagini câteva localuri existente în București în ultimele trei decenii ale secolului trecut, dar nu toate, evident, fiind în anul 1882, an care face obiectul acestui capitol. În 1879 un ghid al Bucureștilor recomanda străinilor în primul rând restaurantele „à la carte”: Grand Hôtel du Boulevard, Hugues, Broff, Labes (str. Smîrdan), Rașca (str. Academiei 23), Stavri (Academiei 27) și apoi restaurantele „à la carte et à prix-fixe, vin compris”: Guichard (Știrbei Vodă 12), Casino français (str. Sf. Ionică, în spatele Teatrului Național), Union Suisse (str. Știrbei Vodă, vis-à-vis de Guichard), Frascatti (pe Calea Victoriei, în fața Teatrului), Oteteșanu (tot pe Calea Victoriei) (*Bucarest. Manuel du voyageur*, par. A. L., București, 1879, p. 30—32). Un ghid din 1882 enumera selectiv 29 de birturi și restaurante bucureștene și 32 de cafenele, printre „birtași” fiind înregistrați: Antonovici Avedic, Stavri Constantinovici, E. Gilet, Ioan Constantin (str. Doamnei 5), Ionescu N. Iordache (str. Covaci 7) ș.a. (Th. Bauer, *Călușa Bucureștilor*, 1882). Patronul restaurantului și grădinii Rașca, Ignatz Hrtska încetase nu demult din viață, la 14/26 aprilie 1882, în etate de 56 de ani (ROM., 16 aprilie 1882, p. 335). Segmentul din strada Știrbei Vodă, menționat mai sus, era viitoarea și actuala stradă Câmpineanu.

²⁵ Birt (și grădină de vară), cu lăutari, situat pe strada Știrbei-Vodă, amintit și de Caragiale în „balada haiducească” *Sfînt-Ion* din 1897 („Și-am strigat și eu și el: /-Hai degrabă la Purcel! /-Ș-acî, tot la un gînd iar /Am cerut cîte-un pahar...” ș.a.m.d.); marele nostru scriitor numea asemenea localuri „gherdapurile Bucureștilor” pentru că nu se putea, „cînd aveai cele mai bune intenții să te duci drept acasă, să nu te oprești la unul din ele” (cf. I. Suchianu în: *Amintiri despre Caragiale*, antologie și prefață de Șt. Cazimir, Ed. Minerva, București, 1972, p. 194). *Gherdap* — loc periculos pe-cursul unei ape.

²⁶ Prețurile amintite de Bacalbașa sînt destul de exacte pentru anii 1880 (v. *Prețurile curențe ale celor mai obicinuite articole de îndestulare publică din comuna București în lunile iulie și august 1882*, M.C.P.B., nr. 48, 11 decembrie 1882, p. 523—526). La restaurantul Union-Suisse prînzul costa 2,5 lei iar cîna 2,50 lei; la Frascatti, dejunul 3 lei, cîna 4 lei; pensiunea pe lună la restaurantul Guichard se ridica la 120 sau 150 lei, iar la Union-Suisse la 100 de lei (*Bucarest. Manuel du*

voyageur par A. L., București, 1879, p. 30—32). Dacă ținem seama că un funcționar inferior (copist) câștiga cam 100 de lei pe lună și că ziua de lucru „cu mîinile” se plătea cu 2,50 lei (în ianuarie 1882) — principalele restaurante bucureștene erau — atunci ca și astăzi — cu totul inaccesibile celor cu venituri modeste sau chiar medii. „Vinurile Brătianu” erau produse pe moșia acestuia, foarte bine gospodărită și utilată, de la Florica.

²⁷ „Aflăm că aseară, pe la orele 6, s-a întimplat la Șosea un fapt din cele mai deplorabile. Caporalul de călărași San Marin, venind la trăsura d-lui deputat N. Blaremburg, i-a dat mai multe lovituri cu pumnul în cap și piept. Caporalul San Marin e arestat. Se zice că starea d-lui N. Blaremburg este gravă. Deplîngem acest fapt din toate punctele de vedere” (*Știri ale zilei*, ROM., 28 mai 1882, p. 366). Acest fapt divers oarecare, cu personaje din „lumea bună” a vremii și cu subtext amoros, a preocupat excesiv opinia publică bucureșteană în anul 1882. Bacalbașa relatează corect întîmplarea petrecută la Șoseaua Kiseleff miercuri 26 mai/7 iunie 1882, pe la orele 8 seara, în apropierea locuinței prințului D. Gr. Ghica (*Atentatul de la Șosea*, TEL., 29 mai 1882, p. 3). Personajele scenei tragi-comice erau: G. San Marin, caporal în escadronul de călărași Ilfov, fiul lui Iordache San Marin din Ploiești, tinăr cu o putere „erculeană” (în timpul expertizei medicale „cu o singură mină a ridicat de jos pe d. dr. Romniceanu” — TEL., 5 iunie 1882, p. 2); Constantin Stoicescu (n. 1852), ploieștean și el, cumnatul lui G. San Marin, fruntaș politic liberal, viitor ministru; Nicolae Moret Blaremburg (1837—1896), jurist, fruntaș politic conservator; Anica Scorțeanu, fostă „femme de chambre” al mamei lui Nicolae Blaremburg, trimisă de acesta într-o refericită misiune secretă de captură a bunăvoinței tinerei și frumoasei doamne Stoicescu.

²⁸ Remanierea ministerială a avut loc la 1/13 august 1882, fiind una dintre multele modificări ale echipei guvernamentale conduse cu din ce în ce mai mare autoritate de I. C. Brătianu; Eminescu se referea în *Timpu*, la 31 iulie/12 august 1882, la „cele patruzeci și atîtea de combinațiuni ministeriale cu care a petrecut d. Brătianu anii săi de guvernămînt” (Eminescu, *Opere*, XIII, p. 156). P.S. Aurelian a intrat în guvern ca ministru al Instrucțiunii Publice; și-au păstrat portofoliile numai: George Lecca (Finanțele) și generalul Nicolae Dabija (Lucrările Publice).

²⁹ Procesul a durat patru zile, de joi 9/21 pînă luni 13/25 septembrie 1882 (cu excepția zilei de duminică, desigur), jurnalele acordîndu-i un spațiu mult mai mare decît unor evenimente de către opinia publică (*Telegraful* rezerva „cronici judiciare” din aceste zile, în unele numere, cîte 7-8 coloane, în condițiile în care fiecare pagină cuprindea 4 coloane, a patra — și ultima pagină fiind destinată — de obicei — reclamelor). După informațiile preluate din mai multe jurnale Nicolae Blaremburg a fost apărut de: G. Vernescu, N. Fleva, A. Pascal, N. Ionescu, M. Cornea, D. Giani ș.a. iar San Marin-Stoicescu de: P. Grădișteanu, Radu Stănian (din Ploiești), Gr. Păucescu, M. Schina, Vlădescu, Gr. Vulturescu, N. Crătunescu, D. [Tache] Ionescu, Gr. Ventura, I. Pretor ș.a. (Cober, *Cronica judiciară*, TEL., 11 septembrie 1882, p. 2—3; RĂZ.-W, 10 septembrie 1882, p. 2; *Afacerea de la Șosea*, supliment la TEL., 23 septembrie 1882, 4 pagini). Nicolae Blaremburg s-a apărut, într-adevăr, și singur („D-sa se încearcă a pune în evidență, citind și cunoscuta dramă *Othello*, că această bătăie a fost făcută din chiar senin, neprovocată de nici un motiv” — Cober, *Cronica judiciară*, TEL., 14 septembrie 1882, p. 2), lucru pe care G. San Marin nu l-ar fi putut face, întrucît nu prea știa bine limba română, pe care o cam uitase în timpul studiilor din Franța. Sentința a fost aceea notată de Bacalbașa, „cheltuielile în profitul statului” de 2000 de lei urmînd să fie suportate solidar de G. San Marin și C. Stoicescu (*Procesul Blaremburg-San Marin*, ROM., 15 septembrie 1882, p. 692—693; Cober, *Cronica judiciară*, TEL., 15 septembrie 1882, p. 2—3).

³⁰ Curtea de Apel din București, secțiunea a III-a, a rejudecat procesul la sfîrșitul lunii noiembrie 1882 (dezbaterile au durat din nou patru zile, în favoarea lui Blaremburg pledînd și Al. Lahovary, combătut de Petre Grădișteanu, care con-

chidea în intervenția sa că „d. Blaremborg este prea capabil să trimită o pezevenghe să facă propuneri rușinoase” — Cober, *Cronica judiciară*, TEL., 2 decembrie 1882, p. 2); sentița a fost aceea înregistrată corect în text de Bacalbașa (*Ibid.*, p. 3). Hotărîrea Curții de Apel a rămas definitivă după respingerea de către Curtea de Casație a apelului înaintat de avocații apărării (*Procesul Blaremborg-San Marin*, RĂZ-W., 2 martie-1883, p. 1).

³¹ În ședința Adunării Deputaților din 31 mai/12 iunie 1882, pronunțându-se vehement împotriva votării în regim de urgență a legii prin care se acorda deputaților „cărți permanente de liber parcurs pe linia ferată”, C. A. Rosetti, avertind de proiectele de lege propuse de el și de alții și nesupuse discuției (privind „dezrobirea” sătenilor de plata unor datorii, interzicerea cumulului ș.a.) îi va acuza pe colegii săi din Parlament de indiferență față de problemele majore ale țării („N-ati avut timp pentru acele legi, dară găsiți timp astăzi, în ziua din urmă la sesiunii Adunării Legiuitoare) să opriți lucruri însemnate ca să cereți bilete de liber parcurs, ca să poată zice oricine că le cereți ca să vă plimbați” — *Adunarea Deputaților. Ședința de la 31 mai 1882*, D.C.L., nr. 129, 1/13 iunie 1882, p. 2378); în consecință, deși votul în legătură cu respectivul proiect de lege va fi declarat nul (34 deputați au votat pentru, 32 contra, iar 14 s-au abținut), C. A. Rosetti va anunța în aceeași ședință că renunță la mandatul de deputat („În urma proiectelor de lege propuse de mine și rămase neluate de secțiuni și altele de delegați” precum și a „votului de azi”), stăruind asupra hotărîrii sale, în ciuda intervenției binevoitoare a lui Titu Maiorescu („... d-sa este, dacă nu cel mai însemnat, dar, desigur, unul din cei mai însemnați reprezentanți ai democrației române” — *Ibid.*, p. 2383) și a unor prieteni politici (Pană Buescu). La începutul lunii august 1882 el va anunța — prin intermediul *Românului* — că se retrage din viața politică, luându-și rămas-bun de la partizanii săi (cu îndemnul: „Nu vă despărțiți de popor, iubiți pe săteni și lucrați mereu pentru a li se da dreptate, lumină și egalitate...” — cf. Marin Bucur, C.A. Rosetti, Ed. Minerva, București, 1970, p. 423), această hotărîre fiind determinată și de numirea lui D. A. Sturdza — adept al alianței cu puterile centrale — la 1/13 august 1882, ca ministru al Afacerilor Străine, semn că șeful guvernului înclina către apropierea de aceste state europene, fruntașul liberal-radical rămînînd un susținător statornic al alianței tradiționale cu Franța. Mîhnit și de moartea fiului său Mircea (întîmplată în iunie 1882, la numai 32 de ani), C. A. Rosetti va părăsi țara, în septembrie 1882, pentru a se stabili pentru cîteva luni în Franța, nu înainte de a lăsa *Românul* în grija devotatului său amic mai tînar, Emil Costinescu (scrisoarea către acesta, datată 21 septembrie/3 octombrie 1882, în ROM., 22 septembrie 1882).

³² Restaurantul hotelului Hugues, aflat pe Calea Victoriei nr. 38, peste drum de Teatrul Național, era vestit pentru rafinamentul bucătăriei sale. Cîteva repere pentru înțelegerea listei de bucate: *soupe brouillée* — supă bătută; *sole* — pește plat; *salmis de bécasses* — ostropel de sitari; *dindonneau* — curcan tînar; *petits pois* — mazăre fină; *poires* — pere; *raisins* — struguri (fr).

³³ Adunarea Deputaților în ședința din 21 octombrie/2 noiembrie 1882 a luat act de renunțarea de către C.A. Rosetti la mandatul de deputat al Colegiului III de Ilfov și a primit, totodată, cu numărul de voturi notat corect de Bacalbașa demisia de la președinția sa a lui D. Brătianu; Al. Lahovary și-a expus părerea de rău pentru „retragerea d-sale” (a lui Brătianu), stăruind totodată asupra nepărtinirii eu care Dumitru Brătianu „a prezidat întotdeauna dezbaterile acestei adunări” (*Adunarea Deputaților. Ședința de la 21 octombrie 1882*, D.C.L., nr. 1, 22 octombrie/3 noiembrie 1882, p. 4). În aceeași ședință generală Dimitrie Lecca a fost ales președinte al Camerei, iar D. Giani și I. Agarici, vicepreședinți (aceștia din urmă în locul lui P.S. Aurelian, devenit ministru și a lui D. Lecca). Reales aproape în unanimitate deputat al Colegiului III de Ilfov, C. A. Rosetti va fi proclamat și președinte al Adunării Deputaților, dar va renunța încă o dată la mandatul de deputat, printr-o scrisoare adresată lui D. Lecca („Am depus mandatul de deputat pentru osebire de opiniuni între majoritatea Camerei și mine în privința

proiectelor de legi ce am fost propus. Această osebire există încă...” — *Adunarea Deputaților. Ședința de la 17 noiembrie 1882*, D.C.L., nr. 19, 18/30 noiembrie 1882, p. 250).

³⁴ Leon Gambetta (n. 1838), om politic republican francez, președinte al Camerei (1879—1881) și pentru puțină vreme șef al cabinetului (noiembrie 1881 — ianuarie 1882); personalitatea sa a fost evocată în ședința Adunării Deputaților din 20 decembrie 1882/1 ianuarie 1883 de către D. Lecca („D-lor deputați, o știre dureroasă ne vine din Paris; ea ne umple inimile de durere: Gambetta, virtuosul cetățean patriot, marele orator al tribunei franceze a murit” — *Adunarea Deputaților. Ședința de la 20 decembrie 1882*, D.C.L., nr. 43, 21 decembrie 1882/2 ianuarie 1883, p. 523) și de N. Blaremborg, care a rostit, în încheiere, cuvintele notate exact de Bacalbașa, urmate de „aplauze unanime, îndelung repetate” (*Ibid.*).

³⁵ Bacalbașa se referă la un pact electoral realizat între conservatorii reprezentanți de oficiosul *Timpul* și „liberalii independenți” ai lui G. Vernescu (cu organul de presă *Binele public*, apărut începînd din noiembrie 1878), cu scopul de a împiedica constituirea — ca urmare a alegerilor ce urmau să aibă loc — a unei majorități liberale capabile să impună modificarea Constituției. La 19/31 decembrie 1882 *Timpul* și *Binele public* anunțau că înțelegerea între cele două grupări politice era „un fapt îndeplinit” (Cîncea, *Viața politică*, p. 95); comunicatul comun publicat de cele două cotidiane preciza că: „În fața rezelor ce ne bîntuie și a celor ce ne amenință încă, cu un guvern ce nu mai cunoaște nici un scrupul și care nu mai acceptă nici un control, care întrebunțează ca pirghie în politică corupțiunea și ipocrizia; în ajunul încetării apropiate a mandatului reprezentanțiunii naționale actuale și a noului apel la țară ce se va face în curînd; în fața mai ales a frigurilor de revizuire ce au coprins dodată majoritatea, îngrijirea a devenit generală și am crezut că era de datoria tuturor nuanțelor opozițiunii a se apropia și întruni spre a opune o rezistență serioasă la toate aceste veleități de absolutism, spre a asigura jocul regulat al instituțiilor și triumful voinței adevărate și liber manifestate a țării”. Era acuzat, totodată, I.C. Brătianu care, concentrînd puterea în miinile sale, dovedea unele înclinații dictatoriale, neacceptate, într-adevăr, de opinia publică românească: „Dictatura sub care trăim se manifestă zilnic sub toate formele. Un singur om a luat asupra lui să cugete și să voiască pentru o națiune întreagă, ceilalți consilieri ai Coroanei adunați în jurul lui nu mai formează un consiliu deliberativ ci un simplu cortegiu” (*Binele public*, an. V, nr. 17/1085, 19 decembrie 1882, p. 1). Era vorba, de fapt, de o primă regroupare în înfăptuirea căreia Al. Lahovary a jucat un rol important (Bulei, *Partidul conservator*, p. 33—34), pe drumul creerii, nu peste multă vreme a puternicii „opoziții unite” care în 1888 va contribui hotărîtor la răsturnarea guvernului I.C. Brătianu.

³⁶ C.A. Rosetti (care-l iritase în ultima vreme și pe regele Carol cu ideile sale insistente repetate privind realizarea unor reforme burghezo-democratice, căci acesta i se confesa, la 31 mai/12 iunie 1882, lui Titu Maiorescu, precizînd că „e de părere că Rosetti a făcut tot timpul pînă la bătrînețe agitații și că vrea acum, fiind toate au ajuns după dorință, totuși să agite mai departe” — Maiorescu, *Insemnări zilnice*, II, p. 71) propusese, prin *Românul*, la 29 august/11 septembrie 1882, revizuirea Constituției, îndeosebi în vederea introducerii unor prevederi care să contribuie la modificarea în spirit mai democratic a legii electorale care, după opinia oficiosului radical, era „corupțiunea prezentă, impusă și legalizată de Constituțiune” (ROM., 29 august 1882, p. 669). Inițial, C.A. Rosetti se gîndise la contopirea colegiilor I, II și IV ale Adunării Deputaților și la unificarea celor două colegii din Senat („dacă el se menține”), dar peste cîteva zile va reveni cu propunerea de contopire numai a colegiilor I și II (în care votau mai cu seamă proprietarii rurali — v. amănunte despre legea electorală din 1866 în vol. I al acestei lucrări, p. 153 și nota 9). I.C. Brătianu nu acceptase de la început ideea revizuirii Constituției, dar ulterior, de teamă că și grupul rosettist se va desprinde din partidul liberal, va declanșa acțiunea de modificare a actului fundamental al țării considerînd că e „mai prudent să facem această revizie astăzi, cînd radicalii nu prea sunt numeroși și cînd vîd că ei nu prea au destulă putere și cînd chiar ei nu merg la sufragiul universal” (Gr. Chiriță, *Modificarea Constituției în 1884. Desprinderea grupării liberal-radicală conduse de C.A. Rosetti din partidul liberal*, Studii, București, to-

mul 23, nr. 4, 1970, p. 75): el era, totodată, interesat în unificarea colegiilor I și II de Cameră în vederea slăbirii puterii electorale a moșierimii și implicit a partidului conservator. Colegiul I fiind în mod obișnuit la dispoziția acestuia. Deputații și senatorii liberali au discutat propunerile de revizuire a Constituției în „întâlniri intime” începând de la mijlocul lunii noiembrie 1882: oficial dezbaterile privind articolele din Constituție care urmau să fie revizuite au început la 22 decembrie 1882/3 ianuarie 1883, în Adunarea Deputaților propunerea fiind susținută de I. Cămpineanu (în numele a 11 de deputați), iar în Senat de Vasile Boerescu (în numele a 8 senatori). Ideea revizuirii Constituției — și îndeosebi a legii electorale — a fost respinsă cu hotărâre în Parlament de reprezentanții moșierimii conservatoare care declarau solemn, prin vocea autorizată a lui Lascăr Catargiu că: „un asemenea lucru nu se poate face cu o așa ușurință, să îngropăm pentru vecie pe proprietari punându-i alături cu aceia cari plătesc câte 20 și 30 lei: căci tot ce are astăzi țara este făcut cu punga și osteneala proprietarilor” (*Senatul, Sedința de la 12 ianuarie 1883*, D.C.L., nr. 52, 15/27 ianuarie 1883, p. 690).

³⁷ În 1878 și în anii următori redacția și administrația cotidianului *Războiul* se aflau în „palatul Dacia”, la capătul străzii Lipseani dinspre Calea Victoriei (strada Lipseani nr. 1): în același loc funcționa și tipografia Thiel și Weiss, în care se imprimea jurnalul (palatul Dacia, „în curte”). În volumul I al acestei lucrări (p. 59, nota 149) am indicat greșit locul unde se afla „palatul Dacia” în anul 1889: clădirea cu două etajuri (în care funcționa în 1877, când Eminescu se muta la București și redacția *Timbului*) există și astăzi, când redactăm aceste note (1989), pe strada Lipseani colt cu Calea Victoriei, în fața magazinului Victoria.

³⁸ În franceză *canard* înseamnă: rață, rățoi, dar, cu sens figurat și: știre falsă, iar prin extensie: ziar de știri cuprinzând știri false.

³⁹ În 1878—1879 Ministerul Instrucțiunii Publice se afla pe strada Colței nr. 42, „culoarea de galben” (*Călușul Bucureștilor*, București, 1879) cam pe acolo pe unde Bulevardul Bălcescu de astăzi întinde strada Bălășe.

⁴⁰ Despre destituirea lui Bacalbașa și colaborarea sa la *Curierul român*, v. mai sus, p. 165 și notele 73, 74 de la p. 126, precum și prefața noastră la vol. I al acestei lucrări, p. X—XI. La *Telegraful* el va inaugura, la 20 septembrie/2 octombrie 1881, o rubrică, la început săptăminală, „Cronica”, semnată cu pseudonimul Bacon, rubrică din care am citat sporadic în notele cărții de față.

Anul 1883

[Viața bucureșteană, Contrabandele bucurestene. Petreceri aristocratice. Camerele de revizuire. O manifestație iredentistă.]

Viața bucureșteană

Obiceiul de a face revelionul în restaurante nu este de astăzi, nu este nici postbelic, nu este nici de când s-a deschis în București Cazinoul de Paris, este cu mult mai vechi. Este astăzi aproape o jumătate de secol de când „lunea cea bună” mergea la restaurant pentru revelion. Claymoor ne spune aceasta în *l'Indépendance Roumaine* de la 3 ianuarie.

„La miezul nopții s-a revelionat mai peste tot, în cerc intim, în lumea mare ca și la circumă.”

Cîteva doamne mari (*grandes dames*) au trecut de la teatru la restaurant unde, într-un cabinet particular, și-au mutiat rumenele lor buze într-o cupă de Mumm frapată.¹

Iată singura deosebire: pe cînd astăzi lumea revelionează în sălile mari ale restaurantelor, într-un general amestec și în sunetele jazzbandului, pe vremea anului 1883 se reveliona discret, în cabinete particulare.

Iarna fiind geroasă, lacul Cișmigiului începe să aibă clientelă: pe gheața lucie înalta societate își dă plăcerea de a aluneca în toate zilele.²

Înalta societate acaparează lacul și-i dă autoritate și „vază”. Se organizează curse cari încep la ora 2 după amiază. Sunt 2 muzici militare, iar comitetul acestor întreceri e compus din oameni serioși din societatea de sus. Iată compoziția: Constantin Boerescu, maior N. Vlădoianu, Iancu Lahovary, M. Suțu, Ion Stavri Brătianu, Emil Costinescu și A. Docan.

Arbitrii pentru plecare și sosire: generalul Haralambie, Gr. Cerchez, Leon Lebel, N. Cușarida, N. Cerchez, I. Ghica, Al. Oțeleșianu. Duminică 9 ianuarie au fost cursele.

În cursa de mica iuțea, înconjurul lacului o dată, a luat premiul maiorul Vlădoianu, bătînd cu un cap pe Tiliță (Christian) Orăscu. Au fost 13 concurenți.

Cursa a doua, a figurilor, timp de 15 minute, a fost câștigată de L. Edouard, bătînd pe Benedict Petrescu, sosit al doilea.

La a treia cursă, vinătoarea drapelului, cea mai interesantă, au concurențat cei mai tari patineuri, în număr de 8: Tiliță Orăscu, Radu Cornescu,

¹ Vezi notele explicative la sfîrșitul capitoului, începînd cu p. 165.

G. Capeleanu, Rădulescu, Popini, Scarlat Ghica, Constantin Duca și I. Ghica. Trebuia de făcut de două ori înconjurul lacului fără să ți se fi luat drapelul din mină. Premiul a fost câștigat de Tilică Orăscu, după multe peripeții, lupte, căderi și situații comice.

A patra cursă de fond : trei ori înconjurul lacului a fost câștigată ușor de N. Cuțarida, Tilică Orăscu al 2-lea.

Publicul era foarte pasionat după aceste întreceri sportive ; la 9 ianuarie s-au înregistrat 1700 intrări plătite, ceea ce era foarte mult pentru vremea aceea.³

Epoca de care mă ocup era și epoca marilor baluri în casele particulare ale boierilor noștri. Fiindcă au dispărut boierii, au dispărut și balurile. Astăzi toată lumea petrece prin sălile otelurilor și restaurantelor, organizând ceaiuri dansante și alte chermize cu scop de binefacere.

Iată programul acestor serbări pentru luna februarie 1883, după Claymoor :

Joi 3 februarie, mare serată la otelul prințului Bibescu.

Sîmbătă 5 februarie, mare bal mascat la Operă (adică Teatrul Național). Toate benoarele au fost reținute. Se vorbește de o mare bandă de „bebei” și de „bone” care vor asista la această serbare.

Mărti 6 februarie, mare reprezentatie de gală dată de prințesa Elena Bibescu la Teatrul Național, cu grațiosul concurs al mai multor persoane din societate.

Miercuri 9 februarie, mare bal fărânesc al Societății Furnica.

Joi 10 februarie, bal la otelul Suțu.

Vineri 11 februarie, mare bal la d. Ion Marghiloman.

Mai multe recepțiuni cu ceai la legațiunea Rusiei.

În ultimele zile ale Carnavalului, mare bal la George Cantacuzino.⁴

Camerele votează revizuirea Constituției după dezbateri violente și foarte agitate.⁵

C.A. Rosetti e tot în streinătate, dar partizanii săi din Parlament încep să ia atitudini neprietenești față de guvern.

Pe de altă parte, opoziția de toate nuanțele — afară de Dumitru Brătianu, care nu este încă opozant declarat — ia atitudini belicoase. Ziarul *l'Indépendance Roumaine*, moderat pînă aci, trece hotărît în cîmpul adversarilor ireductibili ai guvernului.⁶

Opoziția se hotărăște pentru un front unic și pentru lupta dîră în alegerile pentru Camerele de revizuire. Un comitet de luptă este ales. El e compus din : Mihail Kogălniceanu, Gheorghe Mărzescu, C. Suțu, Al. Holban, Gheorghe Vernescu, Alexandru Lahovary.⁷

Dar junimiștii lipsesc din front. Petre Carp a fost numit ministru al României la Viena, Titu Maiorescu profesor la Facultatea de litere din București, Maiorescu și Vasile Alecsandri membri ai Academiei Române, iar tratativele urmează pentru ca 15 junimiști să fie aleși pe listele guvernamentale, în Camerele de revizuire. Cu chipul acesta Brătianu dezorganizează iarăși partidul conservator, slăbește frontul opoziției și creează un partid de opoziție de care să poată dispune la trebuință.⁸

În sfîrșit se înființează o Societate a presei. Treizeci și trei de ziaristi se adună și aleg următorul comitet : președinte, B. P. Hasdeu, vicepreședinti, D. A. Laurian și colonel Skeletti, I. G. Bibicescu, Al. Ciurcu, Eminescu, Missail și Barbu Constantinescu, membri, M. Minovici, casier.

Dar această Societate nu va avea lungă viață, unul din motive e faptul că președinția nu a fost dată lui C. A. Rosetti.

Motivul nealegerii lui Rosetti a fost Eminescu, care, cu nici un preț n-a voit să admită președinția directorului *Românului*.⁹

Eminescu era un om mare, căci era un poet genial, dar în politică vedea strîmt, n-avea lărgimea de orizont a lui Rosetti, era pătimaș, nu ierta lui Rosetti cele două mari păcate, înfiul că era liberal, al doilea că avea și singe grecesc în vine.

Rosetti era cel dintîi ziarist al epocii lui, cine-i putea contesta aceasta, președinția unei Societăți de presă se cuvenea de drept omului care luptase o viață pentru libertatea presei ; totuși glasul lui Eminescu a avut mai multă trecere și Rosetti a fost înlăturat.

Și atunci, ca și mai tîrziu, oamenii cu adevărată valoare pătrundeau mai greu decît mediocritățile. Mediocritatea nu deștepta niciodată invidia.

Eminescu era ziarist politic, ca și Rosetti, B. P. Hasdeu era numai publicist. Eminescu nu admitea să existe în România un ziarist politic deasupra lui. Încă un motiv ca să înlătore pe Rosetti și să se puie sub președinția lui Hasdeu, care nu-i subordona înțietatea lui ca ziarist politic.¹⁰

Contrabandele bucureștene

Nicolae Xenopol, redactor la *Românul*, plecase în concediu ; trebuia cineva care să-l înlocuiască pe timp de o lună. Am fost cerut eu de la *Telegraful*. Astfel am fost, timp de o lună, redactor la *Românul*.

De la *Românul* am trecut șef de biurou la serviciul accizelor de la Primăria Capitalei.

Doctörul Sergiu, care era ajutor de primar, prinsese simpatie de mine din puținul cît scrisesem la *Telegraful* și *Românul*. Așa că mă voia la primărie.

Pe vremea aceea existau încă accizele comunale. Accizele fuseseră arendate unei asociații particulare, sub președinția d-lui Balanolu. Dar tocmai în anul 1883 primăria luase căutarea în regie a acestor venituri.

Directorul serviciului era Apostol Aricescu, fratele poetului Constantin Aricescu, care era tatăl pictorului nostru de astăzi și a colonelului Tudorică Aricescu din cavalerie.¹¹

În anul prim al regiei, veniturile au fost mai mari, firește, decît cîștiga comuna de pe urma antreprizei, însă tot nu au fost în înălțimea consumației. Și iată de ce : cînd antreprenorii au fost în ultimul an al concesiunii, au oferit băcanilor, angrosiștilor, circiumarilor etc. să le reducă taxele la jumătate, și chiar la un sfert dacă vor voi să se aprovizioneze pe

mai mulți ani. Firește că cei mai mulți au primit, iar antrepriza a încasat sume însemnate. De aceea, în anul care a urmat încetarea antreprizei, Capitala era saturată cu mare parte din articolele de consumație.¹²

Apoi era contrabanda organizată pe o scară întinsă.

Bucureștiul, avînd o rază foarte întinsă și foarte multe locuri deschise sau mascate cu vii, paza era extraordinar de grea. În special era greu de tot de păzit extremitățile Capitalei dinspre Vitan, Văcărești, Bellu etc.

Pe vremea aceea erau cartiere întregi care trăiau de pe urma contrabandei, în special de pe urma contrabandei spirtului. Fiindcă spirtul era un articol foarte sus taxat — 7 lei la decalitr.

În înțelegere cu fabricanții, ale căror fabrice erau instalate afară din raza și raionul orașului, șefii contrabandiști aveau sub ordinele lor echipe întregi de mahalagii de pe la Vitan, Bellu etc., care nu se ocupau decît cu contrabanda. Iar contrabanda le aducea cîștiguri însemnate.

Bucureștenii de astăzi nici nu-și pot închipui că, în chiar capitala României, pe la periferie, se petreceau scene și lupte pe care astăzi le văd numai în filmele cinematografice. Dar nici chiar bucureștenii de atunci nu cunoșteau misterele nopților din unele cartiere.

Manoperile acestor contrabandiști erau nesfîrșite.

În calitatea mea de șef al biuroului accizelor, am văzut numeroase instrumente care slujeau la introducerea spirtului prin barierele orașului, pe dinaintea receptorilor și controlorilor comunali.

Iată o parte din aceste metode :

Găzarii : Aceștia aveau garnițe cu două funduri. Deasupra era petrolul, iar în fund spirtul, romul sau coniacul.

Geangii : Punătorii de geamuri aveau cutiile lor măsluite. În perețele de jos era practică o deschizătură în care era introdus un tub de tînchea conținînd spirt.

Lemnarii : Căruțele cu lemne de la pădure treceau bariera încărcate ca de obicei. Dar printre aceste lemne erau cîteva trunchiuri mai groase, scobite în tot lungul lor, iar înăuntru iarăși tuburi de tînchea cu spirt.

Înmormîntările : Un convoi mortuar trecea bariera către un cîmîtir din oraș. În cap era popa care citea, în dosul coșciugului femeii care se jeleau etc. În realitate, era o bandă de contrabandiști. Popa era un contrabandist, femeile erau din bandă, iar dacă ridicai capacul coșciugului, găseai cutii de tînchea pline cu spirt.

Femeile borțoase : Zilnic treceau prin barieră cîteva femei cu pîntecile la gură. Într-o bună zi, un controlor mai curios a pus mîna : pîntecile nu era altceva decît o cutie de tînchea plină cu spirt și fasonată astfel încît să se adapteze corpului și să simuleze sarcina.

Trăsurile de Hereasca : Sunt cunoscute acele trăsurile zise „de Hereasca”, cu coviltir, acoperite.¹³ Ei bine, acest coviltir, bine acoperit și bine captușit, cuprindea în toată întinderea o mare cutie de tînchea plină cu spirt.

Căruțașii : Am văzut căruțe al căror fund era dublu, iar înăuntru aceleași cutii cu spirt. Am văzut o căruță de chiristigiu a căreia osie era găurită și înăuntru tubul cu spirt.

Butoaiele cu dublu fund : la control se declara vin, fiindcă vinul era mult mai ușor taxat, dar butoiul avea două duble funduri în două părți sau un singur dublu fund. În aceste compartimente era spirt, rom sau coniac.

Dacă cotarul¹⁴ comunei era de rea credință, fiind cumpărat de contrabandiști, afacerea mergea strună și contrabanda trecea. Dar dacă cotarul era cinstit, prindea imediat fraudă. Cotul nu intra în butoi atît de adînc cît trebuia.

Căruțele cu fin : Butoaiele cu spirt erau ascunse în mijlocul finului. Aceste care erau sondate cu niște țepe lungi și ascuțite. Dacă controlorul era mituit, declara că totul e în regulă.

Femeile cu copii : Foarte ingenios mijloc. Femeii cu copii de țîță în brațe treceau de la țară la oraș. În pachetul din brațe — care nu era altceva decît un butoiuș cu spirt special — se afla așezat un instrument ingenios : cînd femeia bătea cu palma peste spatele butoiușului, acesta scotea un țipăt de copil. Spirtul, totdeauna bănuitor, al controlorilor și percepătorilor, a descoperit și această fraudă.

Luptele : Dar, în afară de toate aceste fraude ascunse, erau și contrabandele fățișe.

Am spus că unele extremități ale Capitalei fiind deschise sau avînd ascunzători, paza era foarte greu de făcut. Prin aceste locuri — destul de bine cunoscute de altfel — treceau contrabandele în mare. Pe aci treceau căruțele încărcate cu butoaie sau contrabandiști, bărbați și femei, venind în șiruri și purtînd în spinare cîte un butoiuș.

Bineînțeles că, în afară de guarzii călări și pedestri, direcția accizelor se slujea și de spioni. Acești spioni aduceau informațiile și denunțau locurile pe unde trebuia să treacă negreșit contrabandiștii.

Se specifica banda care trebuia să lucreze, cît și noaptea și ora.

De cele mai multe ori denunțările erau opera contrabandiștilor, căci se dedia Direcției o pistă falsă ; pe cînd agenții erau concentrați la locul denunțat, contrabanda trecea prin altă parte.

Îmi amintesc cum odată a fost organizată o cursă. Informațiuni sigure spuneau că în noaptea cutare, la ora cutare, o mare contrabandă va intra pe la Vitan, dacă nu mă înșel. Direcția a concentrat oameni de pază.

În anul întîi al regiei, garda comunală nu era încă înființată, de aceea comuna se slujea de oameni recrutați la întîmplare. Mai întîi erau inspectorii, apoi revizorii călări și în fine paznicii pedestri. Printre revizorii călări se afla și Nae Ulmeanu, al căruia nume ca bătăuș politic al liberalilor era celebru prin anii 1885-1888.

Rolurile au fost împărțite, forțe însemnate au fost concentrate și paza pusă. Denunțul era, de data aceasta, exact.

La ora indicată, șirul de contrabandiști apărură. Imediat, oamenii comunei se repeziră din toate părțile asupra lor.

Dar nici contrabandiștii nu dormeau. Știînd că în noaptea aceea va trebui să treacă o foarte însemnată cantitate de spirt, toată populația din partea locului veghea. La întîiele țipete, au ieșit de prin toate casele bărbați și femei înarmați cu ciomege, cu topoare, cu furci și o luptă crîncenă începuse.

Rezultatul a fost că doi guarzi comunali au fost stîlciți în bătaie, iar un contrabandist a fost ucis. Bineînțeles că s-au tras și focuri de revolver.

După cum era și firesc, în acea noapte întunecoasă numai o parte a contrabandei a fost capturată.

Casa de la Colentina : În sfârșit, mai era și casa de la Colentina.

Între comuna București și comunele rurale din împrejur exista o limbă de pământ neutră numită „raion”. În comuna Colentina, la marginea raionului, se află o cârciumă unde se făceau mari depozite de spirt, fiindcă acolo taxa accizului era numai de 50 bani la decalitr. Iar la limita cealaltă a raionului, pe teritoriul comunei București, era o altă cârciumă. De la cârciuma din comuna Colentina până la cârciuma din comuna București era săpat, pe sub șoseaua raionului, un tunel, și astfel butoaiele cu spirt de la cârciuma din comuna Colentina treceau în comuna cealaltă. Cu chipul acesta, o mare parte a Bucureștilor era alimentată cu spirt pentru care nu se plătea mai mult de 50 bani la decalitr.

Un contrabandist de forță era un evreu, anume Sevilio. Acesta era și contrabandist și denunțator.

Negreșit, nu el trecea personal marfa în contrabandă, dar avea echipa lui cu care lucra pe picior mare. De foarte multe ori l-am văzut la Direcția accizelor, venind să aducă denunțuri.

De cele mai multe ori denunțurile lui erau exacte. Fiindcă Sevilio, ca om deștept ce era, avea un întreg scop când denunța :

- 1) Că lua parte din prima cuvenită destăinuitorilor unei contrabande ;
- 2) Fiindcă punea bețe-n roate concurenților săi în contrabandă, contribuia ca să fie desființați și rămânea el singurul contrabandist în ramura spirtului.

3) Fiindcă depărta bănuielile de la dînsul.

Sevilio era foarte dibaci. Și iată cum : dacă afla, în mod cert, că o contrabandă mai însemnată trebuia să se facă într-o noapte anumită și anume în ce direcție, venea imediat la Direcția accizelor și făcea denunțarea. Dar, în același timp, punea la cale o altă contrabandă însemnată de spirt pe cont propriu, în aceeași noapte, la aceeași oră și, bineînțeles, pe la un alt punct de trecere. Cum Direcția dispunea de foarte puține forțe de pază, acestea fiind aproape toate concentrate în punctul pe unde aveau să treacă contrabandiștii denunțați, punctul de trecere al lui Sevilio rămânea pustiu.

De altfel Direcția știa bine că Sevilio face contrabandă ; îl pusese chiar în urmărire, însă închidea de multe ori ochii fiindcă aducea serviciul destul de bune. Era unul din spionii dibaci ai administrației comunale.

E cunoscut numele acelor fabricanți de spirt cari, până la desființarea accizelor, s-au îmbogățit de pe urma contrabandei.

Aceasta este una din fețele Bucureștilor de altădată care a dispărut definitiv.¹⁵

Petreceri aristocratice

Teatrul Național schiopăta merou. Publicul nu venea la Teatrul Național. Înalta societate nici nu vrea s-audă de piese și de actorii români. Femeile din aristocrație nici nu prea știau românește, toată educația lor,

tot sufletul lor era strein. Ochii și mintea și inima lor ereau pironite asupra Parisului. Această elită, înstrăinată de neamul ei, vorbea, scria, citea, cânta și petrecea franțuzește. O greșală de limba franceză în această societate era disqualificarea și ridicolul pentru vecinicie. O greșală de limba română, o delicioasă glumă.

Dar înalta societate este miloasă, aceste femei fără simț și ambițiune națională condescind să vină în ajutorul „des pauvres acteurs roumains”¹⁶, cu ofranda lor generoasă.

O reprezentație de gală fu pusă sub patronajul înaltei societăți, biletele se vind în „societate” cu prețuri urcate, toți snobii se bat după bilete, fiindcă toată aristocrația va fi acolo.

Poporul, care urăște pe aristocrați, n-are cu toate aceste dorință mai vic decît să-i imite și să le intre în suflet.

În februarie se dă o mare reprezentație de gală la Teatrul Național.

Sala este strălucitoare de toată lumea aristocrată și bogată a epocii.

Mai întîi a cîntat la pian prințesa Bibescu.

Apoi a apărut frumosul și talentatul bariton brăilean Iorgu Cavadia, care, cu vocea lui armonioasă, a cîntat *Santa Maria* de Fauré cît și *Unde ești ?*, versuri de Șerbănescu, muzica de Cavadia, cît și *Epistola* de Grigore Ventura.

Apoi teatrul : După *Kleptul* de Abraham Dreyfus s-a jucat *Un leu și un zlot*, comedie localizată după *Les 37 sous de Monsieur Monto-doin*. Piesele au fost jucate de amatori.

Un leu și un zlot a fost jucat, în mijlocul risetelor nebune, de către Grigore Paleologu, mai tîrziu înalt magistrat, d-na Ana Marian, mama talentatului nostru artist diletant Lică Marianu, A. de Lenș, Alexandru Brăiloiu, Constantin Grant, domnișoarele Burelly și, în sfârșit, d-nii Docan și Alexandru Marghiloman, viitorul ministru și șef de partid.¹⁷

Camera, înainte de a fi dizolvată, votează bugetul pe exercițiul 1883-1884, acest buget se balăncează cu cifra de lei 125 039 535,61.¹⁸

În duminica Floriilor — 10 aprilie — se execută intîia vînătoare de „paper-hunt”¹⁹.

Este o petrecere jumătate sportivă, jumătate „mondenă”, la care participă numai înalta societate. Fiindcă trebuie știut că pe la anul 1883 numai petrecerile societății aristocratice ereau înregistrate de ziare și aveau preț.

Întîlnirea a fost la rondul al 3-lea de la Șosea. Aci Constantin Isvoranu și Alexandru Marghiloman, îmbrăcați cu jachete roșii, șepci negre, trîmbița la spinare și cizme de lac, călări pe cai superbi, așteptau toate echipagiile pe drumul Herăstrăului.²⁰

Bestia era locotenentul Mihail Laptev, care trecu repede, cu iuteala fulgerului. Goana a durat 2 ore.

După aceea doamnele au scoborit din trăsuri, domniile le-au dat brațul și toată această lume aristocratică a intrat în păduricea Băneșei unde s-a mâncat, s-a băut și s-a dansat.

Dar ce lume a vremurilor pierdute acum în bezna trecutului !...

Principesa Urusof, principesa Ferdinand Ghica, d-na Lili Bălăceanu, d-șoarele Laptev, d-na Petre Grădișteanu, d-na Scarlat Ferikidi, d-na Isvoranu etc.

Vinătoarea a fost condusă de Alexandru Marghiloman.²¹

Camerele de revizuire

Lupta electorală pentru Camerele de revizuire este foarte vehementă. Partidul conservator, înțelegând că revizuirea legii electorale și desființarea restrînsului Colegiu I înseamnă o grea lovitură pentru el, face mari eforturi ca să biruiască.

Pentru întâia oară de cînd au venit liberalii la putere întreaga opoziție se coalescează și retrage lui Ion Brătianu încrederea. Pînă aci aproape toată lumea politică erea de acord cum că omul situației este Ion Brătianu, acum, însă, se dă lupta de răsturnare.

Ion Brătianu începe să fie numit „dictatorul”, „viceregele” și „Vizirul”. Toate ziarele opoziției iau tonul violent și chiar injurios, însăși *L'Indépendance Roumaine*, cum am mai spus, trece de la tonul moderat și curtenitor de opoziție la tonul violent al ziarelor românești.

Opoziția știa bine că nu va dobîndi majoritatea în alegeri, dar voia să ia lui Brătianu puțința de a dobîndi cele 2 treimi necesare spre a face revizuirea.²²

Alegerile se fac în mijlocul protestărilor zgomotoase ale opoziției care se plînge de ingerințe.

Colegiul I de Cameră din București e luat de guvern cu cea mai mare greutate, Ion Cîmpineanu, candidatul guvernului, trece cu 223 voturi contra lui Gheorghe Vernescu, candidatul opoziției, care intrunește 220. Dar, la Senat, Vernescu e ales la Colegiul I cu mare majoritate împotriva lui Beizadea Mitică Ghica, fostul președinte al Senatului.

La Iași, opoziția biruie aproape pe toată linia, opoziția mai ia cîteva locuri în restul țării, dar guvernul dobîndește o majoritate zdrobitoare de cel puțin șase²³ șeptimi, astfel că revizuirea este asigurată.²⁴

Acum opoziției nu-i mai rămîne decît să recurgă la arma atît de obișnuită în luptele noastre politice : retragerea din Parlament.

Din această cauză lupta se va da, în amîndouă Camerele, numai între cele două fracțiuni ale partidului liberal : fracțiunea radicală a lui C. A. Rosetti și fracțiunea conservatoare a lui Ion Brătianu.

Dumitru Brătianu, căzut la Cameră, este ales la Colegiul 2 de Senat din Argeș pe lista guvernamentală. Dumitru Brătianu adresează o scrisoare alegătorilor săi, spunindu-le că, ales în aceste condițiuni, nu poate primi mandatul. Și Dumitru Brătianu nu va face parte din Camerele de revizuire. Iar din ceasul acesta fratele mai mare al primului ministru va deveni, din zi în zi, tot mai ireductibil opozant.²⁵

Două amănunte ale acestor alegeri : întiiul este acela că Gheorghe Panu, mai firziu director al ziarului *Lupta* și șef al partidului radical, este ales pentru întia oară deputat. El e trimis în Cameră de către Colegiul al 4-lea de Iași și va figura în grupul înaintat al lui C. A. Rosetti.*

Al doilea amănunt e că generalul Dimitrie Lecca, președintele fostei Camere, cade în județul său la Bacău, așa că guvernul e silit să-l aleagă la Colegiul al 4-lea de Prahova.²⁶

Opoziția iese sfărîmată din alegeri, ea nu poate obține decît 13 mandate la Cameră și 11 la Senat²⁷. Înțelegînd că nu mai poate juca nici un rol activ în Camerele acestea și că revizuirea legii electorale nu o mai poate împiedica, ea se retrage atît din Cameră cît și din Senat, trei zile după deschiderea Parlamentului, în ziua de 10 mai, mai înainte chiar de alegerea biurourilor.

Retragerea din Parlament este motivată de faptul că alegerile nu au fost libere.

Actul de retragere este semnat de Nicolae Blaremburg, Lascăr Cărtărgiu, N. Drosu, A. Gheorghiu, Al. Lahovary, general G. Manu, Lascăr Rosetti, George Vernescu, Christian Tell, M. Kogălniceanu, D.S. Cesianu, Gr. Păucescu.²⁸

Junimiștii nu s-au asociat acestora și au rămas în Parlament. Tot la fel nu s-au asociat nici fracționiștii moldoveni în cap cu Nicolae Ionescu, fiindcă ureau revizioniști.

O manifestație iredentistă

La Cameră, în comisiunea de revizuire sunt aleși: general D. Lecca, Iancu Sturza, N. Gane, I. Agarici, D. Berendeiu, N. Voinov, P. Cazotti, C. A. Rosetti, Anastase Stolojan, C. Nacu, Al. Papadopolu Calimachi, I. Poenaru-Bordea, Nicolae Ionescu, Emil Costinescu și V. Lascăr.

Gheorghe Panu, rămas în balotaj cu V. Lascăr, este bătut la al doilea scrutin și nu intră în Comisia de revizuire.

Majoritatea comisiunii nu este favorabilă unei revizuri radicale, nici colegiului unic susținut de Rosetti, nici unei legiuiri de presă prea largi. Camera este mai mult aplecată să facă o revizuire pe baze conservatoare. De aceea alegerea membrilor comisiunii care să redacteze proiectul noii Constituții e semnificativă. În adevăr, pe cînd generalul Lecca, care cu cîteva zile mai înainte rostise un discurs violent împotriva socialiștilor care „mănîncă biftec și beau sampanie” — aluzie la fiii lui C.A. Rosetti — este ales cu 87 voturi, C.A. Rosetti, președintele Camerei, nu trece decît al optulea pe listă, cu 70 voturi. Înaintea lui, cu mai multe voturi, sunt aleși oameni fără nici o însemnătate, precum P. Cazotti și alții.²⁹

Situația se desemna în Cameră; în curînd C.A. Rosetti va fi pus în minoritate hotărîată.

Un incident care emoționează. La Iași este inaugurată statuia lui Ștefan cel Mare, la care solemnitate asistă și regele. Cu acest prilej senatorul Petre Grădișteanu rostește un discurs spunînd că din coroana de oțel mai lipsesc cîteva pietre nestimate; urează regelui Carol ca să le cîștige. Bineînțeles, Grădișteanu făcea aluzie la provinciile subjugate.

La București, mare emoție, la Viena și la Pesta emoție încă și mai mare.

Ziarele conservatoare exploatează incidentul, iar *l'Indépendance Roumaine*, care e cîștigată cu desăvîrșire politicii rusofile, atacă Austria și toarnă untdelemn peste foc.

La Iași au vorbit: Nicu Ganea, membru din Comitetul statuii, Leon Negruți, primarul Iașilor, C.A. Rosetti, președintele Camerei, D. Sturdza, din par ea Academiei, Nicolae Ionescu, care singur nu-și citește discursul. B.P. Hasdeu, din partea tineretului oltenesc.

Cuvîntarea lui Leon Negruți a fost foarte apreciată: această cuvîntare a început cu vorbele: „Mărirea de față salută mărirea trecută”.

La banchet au vorbit mai mulți oratori, iar seria toasturilor a încheiat-o Petre Grădișteanu, care a spus că „bea pentru toți absenții, pentru regina mai întii, pentru președintele Consiliului și pentru toți miniștrii care nu sunt de față și, în sfîrșit, pentru provinciile surori ale regatului nostru, precum Bucovina, Transilvania și Banatul care, din nenorocire, lipsesc coroanei regale, dar care nu vor lipsi poate întotdeauna”.

Apoi, adresîndu-se regelui, i-a spus: „Coroana Maiestății-Tale e frumoasă, sire, dar îi lipsesc cîteva perle: fie ca într-o zi să le aibă”.

Regele a ciocnit paharul cu al lui Petre Grădișteanu, apoi s-a dus și i-a strîns mîna în mijlocul aplauzelor furtunoase a 500 oaspeți.³⁰

Într-o scrisoare adresată ziarului *România liberă*, Grădișteanu rectifică darea de seamă a ziarelor, adăugînd că a vorbit astfel:

„Sire, sunt mulți cari lipsesc de la această masă și care ar fi dorit să fie; aceștia vă iubesc, sire, ca și noi toți, căci ei văd în Maiestatea-Voastră nu pe regele României, ci pe regele românilor. Și cu ajutorul lor, Maiestatea-Voastră va recuceri pietrele nestimate ce lipsesc încă la coroana lui Ștefan cel Mare.”³¹

Aceste cuvinte au provocat o furtună mare în toate ziarele austro-ungare. Nu este oară pe care aceste foi să nu o arunce asupra românilor; cele mai șovine amenință cu pedepsirea României, altele cer o intervențiune diplomatică energică.

În sfîrșit, intervențiunea diplomatică se face, iar guvernul este silit să publice un Comunicat în care spune că vorbele lui Grădișteanu n-au fost rostite astfel precum le-au reprodus ziarele, că Grădișteanu nu avea nici o calitate oficială la acel banchet, că toastul acestui domn nici n-a fost reprodus în *Monitorul oficial* și că afacerea este ațîțată numai de ziarele dușmane țării.³²

Și, în adevăr, peste cîteva zile, Emile Galli, proprietarul ziarului *l'Indépendance Roumaine* este expulzat din țară.³³

Dar relațiile noastre cu Austria nu sunt deloc bune, zilnic ele se înrăiesc.

Mai întii avem chestiunea Dunării, care nu e încă rezolvată. Avem apoi toastul lui Petre Grădișteanu la Iași, avem un incident de graniță la Ițcani, unde grănicerii austrieci, mai mulți la număr, au atacat grănicerii noștri, i-au lovit și i-au arestat³⁴; avem, în sfîrșit, cazul generalului belgian Brialmont.

Generalul Brialmont, o autoritate în materie de fortificații, chemat de guvernul român, a venit în România spre a redacta planurile fortificării Bucureștilor și alte fortificații. Imediat mare emoție în Austro-Ungaria. Austro-Ungaria intervine la Bruxelles și întreabă dacă guvernul belgian a autorizat pe generalul Brialmont — care erea militar în activitate — să se deplaseze în România. Răspunsul e că generalul Brialmont a lucrat fără să ceară voia guvernului său. Și generalul e pedepsit fiind pus în disponibilitate.³⁵

Un incident foarte penibil în lumea literară, toți intelectualii sunt foarte mîhniiți, unii foarte indignați.

O nenorocire s-a întimplat, marele poet Eminescu a innebunit. Toată lumea, pe lângă el, e mîhnit, deplîng această catastrofă. Numai un rival în literatură, poetul Alexandru Macedonski, face excepție. În revista *Literatorul* pe care o dirigu, el scrie următoarele versuri:

Epigramă

Un X... pretins poet. — acum
S-a dus pe cel mai jalnic drum...
L-aș plînge dacă-n balamuc
Destinul său n-ar fi mai bun.
Căci pînă ieri a fost năuc
Și nu e azi decît nebun.³⁶

Indignarea în cercurile literare și ziaristice e mare. Grigore Ventura publică în *l'Indépendance Roumaine* o scrisoare de dezaprobare, intitulată *O injurie*.

Atunci această afacere a provocat indignare, dar ereau mulți cari credeau, ca și Macedonski, cum că Eminescu e un pretins poet. Erea patima politică care lovea în Eminescu: reacționarul și redactorul *Timpuilui*. Cine ar mai putea îndrăzni astăzi același lucru?³⁷

În toamnă se deschide Expoziția cooperativelor. Inițiatorul și animatorul este Dimitrie Bateulescu care, un număr de ani de aci înainte, va fi un energic luptător pentru cauza economică a României.

Expoziția este instalată pe un loc viran în Calea Victoriei, aproape de cofetăria Nestor, acolo unde astăzi este o clădire cu două etaje.

Expoziția era doar o miniatură, mai ales din cauza spațiului restrâns pe care se afla instalată. Totuși, multe produse românești erau acolo, iar munca națională a fost bine reprezentată.³⁸

Camerele redeschizându-se, începe lupta pentru revizuire. În majoritate Parlamentul este ostil ideilor radicale ale lui C.A. Rosetti. Din această cauză Rosetti demisionează de la președinția Camerei, iar generalul Lecca e ales în locul său.³⁹

Bineînțeles, din ziua aceasta legăturile de prietenie, vechi de patruzeci de ani, dintre Rosetti și Ion Brătianu încep să se desfacă.

Puține zile după demisiunea lui Rosetti, Camera se împarte în două tabere: liberalii moderați cari urmează pe Ion Brătianu, și liberalii radicali cari urmează pe C.A. Rosetti. Aceștia din urmă sunt cei mai puțini. Întîia ciocnire se dă între Ion Brătianu și Gheorghe Panu, debutant în Parlament. La admonestările acre ale primului ministru, Panu răspunde înțepat cum că, dintre toți șefii partidului liberal, C.A. Rosetti este singurul care știe ce vrea.⁴⁰ De-acum spărtura dintre cele două tabere se lărgeste mereu.

Dar prăpastia din Cameră se face și afară, guvernul vrea să distrugă rosettismul, tineretul liberal cere să intre în rânduri și să scoată din circulație pe bătrîni. Cu scopul acesta, Consiliul comunal ales nici de un an, e dizolvat.

Marele eveniment teatral este apariția pe scena Teatrului Național a *Nopții furtunoase* a lui I. Caragiale. Reprezentarea piesei, datorită stăruințelor lui Vasile Alecsandri, care e membru în Comitetul Teatrului, provoacă un scandal general. Aproape toți criticii, toate penele competente, toți oamenii de teatru, toți oamenii de gust înaltă mîinile la cer și-și astupă urechile ca să nu mai audă.

Claymoor scrie în *l'Indépendance Roumaine* :

„A l'Opéra la salle est superbe, [c'est] une vraie serre. Les loges apparaissent comme des jardinières d'où se dressent les fleurs les plus enivrantes.

Dans les fauteuils, tout un essaim de papillons attirés par le parfum et la lumière.

Le samedi a été pris comme jour pschutt par le monde v'lan.⁴¹

Și, după această ameteală de vorbe și după aceste copilării care astăzi ne-ar face să ne ținem coastele, urmează :

„N-est-il pas navrant de voir Madame Romanesco, si bien dans le Supplice d'une femme, une jeune première de grand talent, jouer le rôle trivial de saute-ruisseau dans Noaptea furtunoasă ?, et dans quel travesti, bon Dieu !⁴²

Noaptea furtunoasă care, la 1883, era privită ca o rușine și o trivialitate, astăzi este una din marile valori ale literaturii noastre dramatice !⁴³

Consiliul comunal din București este dizolvat cu raport motivat sub acuzațiunea malversațiunilor. Afacerea face zgomot, Camera numește chiar o comisie de anchetă parlamentară.

Guvernul are acum o linie de conduită : desființarea întregii vechi falange liberale, cu toți Serurii, Mavrușii, Veniamin Hernii, Pană Buescu etc. și aducerea la suprafață și onoruri [a] tineretului.

Spre a începe, toți șefii legiunilor gardei naționale, care mai exista încă, sunt înlocuiți cu oameni noi. Dar situația tot nu este destul de netedă, fiindcă, pentru demnitatea de primar sunt doi candidați foarte serioși, unul este Nicolae Fleva, cellalt este doctorul Sergiu.

Opoziția conservatoare și vernescană nu participă la alegeri din tactică, interesant era ca cîinii lui Orole să nu se împace văzînd lupul conservator. Pentru ca liberalii să se mînince între ei și să se uzeze, opoziția se abține.

Spre a compensa pierderea vechilor cadre liberale, guvernul face apel la intelectualitatea junimistă. Ziarul *România liberă* aprobă dizolvarea Consiliului comunal și... are candidații săi pe lista viitorului Consiliu. D. Aug. Laurian, directorul *României libere* este ales pe lista oficială.⁴⁴

NOTE

¹ „A minuit on a réveillonné un peu partout, en cercle intime, dans le grand monde et au cabaret. Chez M. Charles Ferikides le réveillon avait pris des proportions... Quelques grandes dames ont passé du théâtre au restaurant où, dans un cabinet particulier, elles ont trempé leurs lèvres roses dans une coupe de Mumm frappé“ (Claymoor, *Echos mondains*, I.R., no., 1568, 3/15 Janvier 1883, p. 2). Mumm era o celebră marcă de șampanie franțuzească.

² Sezonul de patinaj pe lacul din mijlocul Cișmigiului a fost inaugurat la 11/23 decembrie 1882 („Sîmbătă la 11 cor. începe patinagiul. Duminică va cînta muzica militară de la 2—5 ore. Abonamentele pentru toată iarna costă 30 lei în care preț se coprinde și plata hainelor și a patinelor“ — *Patinagiu, Binele public*, an. V, 11 decembrie 1882, p. 3). În iarna geroasă 1882—1883, patinajul pe lacul din Cișmigiu, mai ales în lunile decembrie și ianuarie, a constituit una dintre distracțiile favorite ale bucureștenilor („Patinagiul a început cu mult avînt pe lacul Cișmigiului. Alunecă, alunecă lumea de ambele sexe și de toate vîrstele, cu trandafiri în obraji și cu veselie în ochi pe apa solidificată de timpul aspru al iernii“ — *Binele public*, an. V, 30 decembrie 1882, p. 1).

³ „On annonce pour Dimanche, 9 Janvier, de grandes courses à patins sur le lac de Cișmigiu. On commencera à 2 heures précises. Il y aura deux musiques militaires. Entrée 1 franc...“ (Claymoor, *Echos mondains*, I.R., no. 1589, 9/21 Janvier 1883, p. 2). Bacalbașa a preluat informațiile referitoare la concursul de patinaj de duminică 9/21 ianuarie 1883 din *l'Indépendance Roumaine* (Claymoor, *Echos mondains*, no. 1590, 11/23 Janvier 1883, p. 2). Numele premiantului cursei de „alergare mică“ este incorect înregistrat : premiul I, care consta dintr-un „port-tabac de bronz“ oferit de maiorul N. Vlădoianu, a fost cîștigat de Sc. Al. Orăscu, iar premiul II de N. Cuțarida (*Alergarea de patinatori*, RĂZ-W., 11 ianuarie 1883, p. 2).

⁴ Claymoor, *Echos mondains*, I. R., no. 1608, 1/13 Février 1883, p. 2—3 („Une grande poignée de nouvelles pour le mois de Février, qui va être très folichon...“). „Otel“ este folosit în textul lui Bacalbașa, cu sensul preluat din franceză de : palat, clădire mare. Baluri — și în special baluri mascate — aveau loc la București înde-

osebi în timpul Carnavalului, în lunile ianuarie-februarie. Balul Societății Furnica, despre care aminteste Claymoor, a avut loc la 9/21 februarie 1883, în sala Teatrului Național. Societatea Furnica, fondată în 1882 (prin contopirea unei mai vechi societăți cu același nume cu societatea Concordia română), aflată sub președinția Elenei C. Cornescu, își propunea să „încurajeze dezvoltarea industriei casnice” în mediul rural și în acest sens se vorbește în text despre „balul țărănesc”, bal la care au participat doamne din înalta societate bucureștitană purtând înosebi costume naționale (inclusiv doamna Maiorescu, „împreună cu gentila-i fiică, tot în costum național”). În afară de aceste baluri, accesibile numai celor înstăriți, la București aveau loc, în săli mai modeste, în aceeași perioadă, numeroase baluri populare, mascate sau nu. (Plăpumari, birjari, circumari, cojocari, cizmari. Societatea cooperatistă industrială, Asociația meseriașilor români, toate brosele, toate societățile cu balurile lor” — Ionni [Ioan N. Iancovescu], *Cronica săptăminală. Verzi și uscate*, TEL., 16 ianuarie 1883, p. 2—3). La unul dintre aceste baluri, oferit în sala Bossel, la 5/17 februarie 1883, de Societatea generală de ajutor reciproc a lucrătorilor tipografi Gutenberg, a luat parte și Petre Ispirescu, „bătrîn tipograf și cultivator distins al limbii românești care și-a știut forma un nume literar prin scrierile sale”, autorul articolului din care am citat încheind cu un indemn la care, bineînțeles, subscriem: „Înainte, tipografi! Cine muncește are dreptul să și petreacă. Cu toate acestea nu se știe dacă nu petrec mai mult cei ce muncesc mai puțin” (Balul tipografilor, *Binele publice*, an. V, 9 februarie 1883, p. 1). Despre balurile aristocratice ale epocii, v. și Constantin Argetoianu, *op. cit.*, p. 110—122.

⁵ Potrivit uzanțelor, declarația de revizuire a Constituției, cu precizarea articolelor care urmau să fie supuse revizuirii, trebuia lecturată și aprobată de trei ori, atât în Senat cât și în Adunarea Deputaților. Cu întârziere, declarația amintită a fost votată pentru a treia și ultima oară, în ambele Camere Legiuitoare, la 4/16 martie 1883, când, respingând cu hotărîre ideea modificării Constituției, șase senatori (printre care Lascăr Catargiu, gen. Florescu) și 20 de deputați din opoziție (N. Blaremburg, M. Kogălniceanu, Al. Lahovary, G. Mărzescu, G. Vernescu ș.a.) și-au depus mandatele. A doua zi, la 5/17 martie 1883, Camerele Legiuitoare au fost dizolvate, noile alegeri parlamentare urmînd să aibă loc în a doua jumătate a lunii aprilie 1883.

⁶ La sfîrșitul lunii iunie 1883, Fr. Damé părăsește redacția *Românului* (TEL., 29 iunie 1883, p. 1), exprimîndu-și astfel dezacordul cu unele măsuri ale guvernului liberal (expulzarea lui Emile Galli — v. în text, p. 162—163 și nota 3 de la p. 172) pentru a trece la cotidianul *L'Indépendance Roumaine*; aici el va imprima o orientare tot mai accentuat anti-brătienistă jurnalului, acuzîndu-l pe șeful guvernului de trădarea idealurilor democratice și liberale profesate în tînerțe („...l'amour du pouvoir a transformé le révolutionnaire de 1848, l'anarchiste de 1850, le régicide de 1853, le républicain de 1857, le libéral de 1862 en théoricien de la réaction” — Fr. Damé, *J. C. Brătiano, L'Ère nouvelle. La dictature, 1883—1885*, București, 1886, p. 29—30, volum în care fostul secretar de redacție al *Românului* și-a adunat articolele publicate în cotidianul de limbă franceză, orientat din ce în ce mai evident către grupările conservatoare de opoziție).

⁷ „Capii opoziției” se întruniseră la 26 ianuarie/7 februarie 1883 în locuința lui N. Blaremburg, hotărînd alegerea unui comitet de șapte membri (M. Kogălniceanu, G. Mărzescu, G. Vernescu, C. Suțu, A.D. Holban, Al. Lahovary și N. Blaremburg) care să redacteze un „manifest-program” elaborat și apoi semnat a doua zi de circa 80 de persoane, delegați ai opoziției din București și Iași (*Cronica zilei*, RĂZ-W., 29 ianuarie 1883, p. 2). În manifest se făcea apel la alegători să-și dea votul aceluși candidat liberal „independent” sau conservator „care va întruni cei mai mulți sorți de izbîndă” (cu precizarea că un succes electoral al opoziției „e singurul mijloc prin care se va putea împiedica modificarea impusă și înoportună a legii noastre fundamentale”). Apelul electoral era semnat, printre alții, de: D. Anghel (mare proprietar), Nicolae Blaremburg (mare proprietar), Lascăr Catargiu (mare proprietar), I. Em. Florescu (mare proprietar), Menelas Ghermani (mare bancher), A.D. Holban, M. Kogălniceanu, Al. Lahovary, Gh. Mărzescu, prințul Al. Știrbey (mare proprietar), Gh. Dem Teodorescu, George Vernescu (mare proprietar)

(Manifestul comitetelor unite ale opoziției din București și Iași, *Binele publice*, an. V, 1 februarie 1883, p. 1).

⁸ După expunerea în Parlament a programului politic al junimiștilor, la sfîrșitul lunii martie 1881, de către P.P. Carp (program cunoscut sub numele de „Era nouă”), în care se afirma că progresele incontestabile realizate de România în ultimii ani făcuseră ca între liberali și conservatori să nu mai existe mari deosebiri de principii privind evoluția în continuare a țării, apropierea dintre gruparea junimistă, păstrînd contacte din ce în ce mai reduse cu conservatorii vechi (în noiembrie 1881 Titu Maiorescu, Th. Rosetti și ceilalți junimiști demisionaseră din clubul conservator) și liberalii brătienști devine din ce în ce mai evidentă. De altfel, răspunzîndu-i lui P.P. Carp în Adunarea Deputaților, la 30 martie/11 aprilie 1881, I.C. Brătianu, precizînd că acesta era „omul cel mai înțelept... cel mai cu vederi de om de stat din partidul conservator”, sugera o posibilă alianță a liberalilor cu conservatorii dispuși să accepte ideile șefului junimiștilor: „D-lor, ar fi mai bine pentru țară dacă partidul conservator s-ar pune pe terenul d-lui Carp, fiindcă atunci n-ar mai fi decît chestiuni de a doua mină care ne-ar despărți și noi de multe ori poate că ne-am găsi împreună” — Ion C. Brătianu, *Acte și cuvîntări*, vol. VI, 1936, p. 248—249). În anii 1882—1883 au existat unele momente de colaborare între liberali și junimiști, fără ca aceștia din urmă să renunțe vreun moment la independența lor (v. Z. Ornea, *Viata lui Titu Maiorescu*, vol. I, Ed. Cartea românească, 1986, p. 408—416); la alegerile din aprilie 1883 guvernul a sprijinit discret gruparea junimistă care va obține patru (și nu 15, cum susține Bacalbașa) mandate de deputat (în frunte cu Titu Maiorescu), cîpătînd, din partea lui Al. Lahovary, cu teribilă ironie, denumirea de „opoziție miluită”. Titu Maiorescu a fost reînțegrat ca profesor universitar în octombrie 1884, de către ministrul liberal al Instrucțiunii Publice, Gh. Chițu; membru al Academiei era însă din 1867, ca și Vasile Alecsandri.

⁹ La începutul anului 1882 s-a constituit în București, ca urmare a unor reuniuni ziaristice găzduite de redacția *Curierului financiar* (al cărui sediu se afla în Pasajul Român) un Comitet general al presei care-și propunea exclusiv scopuri filantropice, amintite în capitolul precedent al acestei cărți (v. p. 130—131 și nota 3, p. 142). Din comitet, aflat sub președinția lui C. A. Rosetti, făceau parte: I.G. Bibicescu (*Românul*), Gr. Păucescu (*Timpul*), D. Aug. Laurian (*România liberă*), M. Minovici (*Curierul financiar*), Al. Ciurcu (*L'Indépendance Roumaine*), I.C. Fundescu (*Telegraful*), Gr. H. Grăndea (*Războiul român*) ș.a., secretar fiind Fr. Damé (*Incendiul de la Fălcui*, *Curierul financiar*, an. IX, nr. 10, 7/19 martie 1882, p. 108—109). Încercarea, reușită, de a reuni în jurul unui țel comun publiciști de la gazete rivale i-a determinat pe aceștia să-și propună constituirea unui Comitet al presei care să le apere interesele profesionale. În acest scop s-a alcătuit, în ianuarie 1883, o comisie care să elaboreze statutele unei Societăți a presei, comisie formată din: N. Xenopol, D. Aug. Laurian, Barbu Constantinescu, M. Minovici și D. Roco. De-a lungul a mai multor ședințe, care au avut loc în redacția *României libere*, s-au votat, articol cu articol, statutele noii societăți care-și propunea să se preocupe de „ajutorul moral și material al membrilor săi” (*Societatea presei*, RĂZ-W., 31 ianuarie 1883, p. 2). La 10/22 februarie 1883, în cadrul unei „adunări generale”, s-a ales „Comitetul de administrație” al noii societăți a presei în următoarea componență, care diferă intrucitva de aceea notată de Bacalbașa: președinte: B.P. Hasdeu; vicepreședinti: D.A. Laurian și G. Ste. iadi (*Gazette de Roumanie*); casier: M. Minovici; membri: G. Misail (*Binele publice*), M. Eminescu și I.G. Bibicescu, ceilalți doi membri, neîntrunind majoritatea necesară, urmînd să fie aleși mai tîrziu (*Societatea presei*, RĂZ-W., 13 februarie 1883, p. 1; Augustin Z. N. Pop, *Contribuții documentare la biografia lui Mihai Eminescu*, Ed. Academiei, București, 1962, p. 444). Alte știri despre această societate a presei nu am aflat însă în ziarele din 1883 pe care le-am consultat, dovadă că respectiva asociație de ziaristi nu a funcționat efectiv, probabil din cauza neînțelegerii dintre membrii ei, așa cum afirmă Bacalbașa. Un an mai tîrziu, în iunie 1884, D. A. Laurian, propunînd înființarea unei societăți a presei, va aminti că în 1883 „s-a făcut o încercare în acest sens dar ideea n-a prins” (*Banchetul libertății presei dat de ziarul „L'Indépendance Roumaine”*, ROM., 9 iunie 1884, p. 514). Am insistat mai mult asupra încercării

cărilor de organizare a ziaristilor din anii 1882—1883, intrucit Const. Bacalbașa, prin intermediul altor materiale mai ales (*Ziaristica română din zilele noastre* în vol. : Iorga, *Istoria presei românești*, p. 181—182), difuzează unele informații conținute preluate și în studii de sinteză recente.

¹⁰ Într-o relatare confuză Bacalbașa evocă polemica din epocă dintre *Timpul* și jurnalele liberale *Românul* și *Telegraful*, unul dintre cei mai activi susținători ai polemicii fiind Mihai Eminescu, redactor-șef al oficiosului conservator în intervalul februarie 1880 — decembrie 1881. De o ținută publicistică superioară, jurnalistica lui Eminescu, caracterizată prin argumentare strânsă, serioasă bază documentară și filosofică, s-a impus posterității prin înaltul ei patriotism și prin interesul real pentru soarta păturilor sociale nevoiașe. C.A. Rosetti, reprezentant strălucit și consecvent al generației pașoptiste, își susținea ideile sincer democratice și progresiste, multe dintre ele însă utopice, într-un stil grandilocvent, mesianic, fiind suspectat de Eminescu, pe nedrept, de demagogie și de inaderență la problemele reale ale poporului român, contestându-i-se dreptul de a se pronunța în numele lui. În realitate, atît în publicistica lui Eminescu cît și în aceea a lui C.A. Rosetti (care, după expresia fericită a biografului său, Marin Bucur, trăia „acoperit de lumina pașoptismului, care se vede că l-a orbit” — C. A. Rosetti, Ed. Minerva, București, 1970, p. 425), se poate constata o identitate de idei în ceea ce privește interesul accentuat pentru îmbunătățirea soartei țărănimii, pentru crearea unor păături mijlocii producătoare, pentru apărarea prestigiului țării în plan internațional. Excesele de limbaj la adresa liberalilor și îndeosebi a lui C.A. Rosetti, din paginile publicistice ale lui Eminescu (la care presa guvernamentală, inclusiv colegii de redacție ai lui Const. Bacalbașa de la *Telegraful*, a răspuns, adeseori, în același registru, dar fără talent), desigur regretabile, ca orice excese, nu au putut fi justificate nici de un mare admirator al poetului nostru național, Nicolae Iorga care, în încheierea prezentării publicisticii eminesciene din sinteza sa de istorie a presei ține să precizeze clar — și avea perfectă dreptate : „Mai mult decît aceste exagerări și nedreptăți evidente, care, fără a scădea pe acel care le-a rostit, stau cu greu alături de revoluția binefăcătoare pe care el a introdus-o în poezia românească și în formele generale ale limbii, este o altă parte care ne atrage mai simpatice : aceea care, la fiecare moment, amintește trecutul venerabil și datoriile neglijate față de cultura națională” (Iorga, *Istoria presei românești*, p. 137).

¹¹ Accizele (axizele) erau taxe asupra unor mărfuri care se percepeau la intrarea în localitate, la bariere (v. volumul I al acestei lucrări, p. 75 și nota 235), taxe care contribuiau la constituirea fondului comunal. În ianuarie 1878, în vederea sporirii fondurilor comunei București, fonduri necesare pentru lucrările de modernizare ale orașului, ce se preconizau, s-au aprobat de către Consiliul comunal unele „adause de taxe”, la — printre altele — vin și struguri ce se aduc pentru vin („rămînînd astfel scutiți numai strugurii pentru mincare”), untdelemn, fructe exotice „precum portocale, lămii, chitre, struguri de Malaga, stafide, smochine, rodii, castane, migdale, curmale”, orez, măsline, zahăr, bere („vadra de bere adusă sau fabricată în comună”), icre negre și icre de știucă, șocolată, „pentru un rimător de la doi ani în sus vîndut în obor sau în oraș” etc., etc. (*Sesiunea extraordinară a Consiliului comunei București de la 4/16 ianuarie 1878*, M.C.P.B., nr. 7, 28 februarie 1878, p. 90). În cazul comunei București, accizele își aduceau contribuția cea mai importantă la constituirea fondului comunal. Pînă la 31 decembrie 1881 ele erau „date în întreprindere” (arendate), unor persoane particulare, ultima oară, începînd de la 1 ianuarie 1879, pe un termen de trei ani, pentru suma de 2 370 000 lei pe an, lui I.P. Balanoglu și D. Marinescu (M.C.P.B., 1879, p. 702—703). În ședința Consiliului comunal din 24 decembrie 1881/5 ianuarie 1882, cînd s-au prezentat pentru a licita accizele trei grupe de capitaliști, în frunte cu același foarte activ I. P. Balanoglu (oferta maximă fiind de 2 750 000 lei pe an), majoritatea consilierilor au opinat — la sugestia primului ministru, I.C. Brătianu — „pentru perceperea în regie a acestor impozite” (*Axizele orașului București*, *Curierul financiar*, an. IX, nr. 1, 3/15 ianuarie 1882, p. 5 ; v. și : Ion C. Brătianu, *Acte și cuvîntări*, vol. VII, București, 1939, p. 91 : „dacă aceste venituri se vor căuta în regie de către funcționari capabili și onestii, comuna va realiza o sumă mult mai mare decît ce i s-a dat la licitațiune. Și astfel Consiliul comunal, după stăruințele mele, s-a hotărît să caute în regie acest venit” — discurs rostit în Adunarea Deputaților la 26 ianuarie/7 februarie 1882). În vederea organizării de către stat a percepției accizelor, s-a constituit

Diviziunea accizelor, în frunte cu un „șef de divizie” (Apostol Aricescu), avînd în structură organizatorică : un șef de birou (remunerat cu 250 lei lunar), un șef perceptor, un ajutor, un copist, un magazioner pentru antrepozite, un arhivar (plătit cu 150 de lei pe lună) etc. Dr. D. Sergiu, fruntaș politic liberal, era, în perioada amintită de Bacalbașa, însărcinat din partea Consiliului comunei București, „cu conducerea serviciului accizelor” (*Consiliul comunei București, Ședința de la 8/20 decembrie 1882*, M.C.P.B., nr. 1, 9 ianuarie 1883, p. 3).

¹² În anul 1882 veniturile totale ale accizelor bucureștene s-au ridicat la 2 677 160 lei, din care, scăzîndu-se cheltuielile de administrare de 345 000 lei, rămînea un venit net de 2 332 160 lei, ceva mai mic decît suma oferită la licitația din decembrie 1881 (*Accizele Comunei București, Curierul financiar*, an. X, nr. 11, 16/28 ianuarie 1883, p. 89) ; explicația oferită în text de Bacalbașa cu privire la venitul mai redus al accizelor în primul an al administrării lor de către stat pare întrutotul plauzibilă.

¹³ Trăsurile (sau birjile) de Herasca, numite așa pentru că staționau îndeosebi pe un teren din fața bisericii Sf. Vineri-Herasca (refăcută după 1711 de familia Năsturel-Herescu și demolată în anii dictaturii ceaușiste) făceau curse de obicei numai în mahalalele bucureștene sau între acestea și satele sau locurile de petrecere din preajma orașului (Potra, *București*, cap. „Trăsuri, cupeuri, birjari de Herasca”, p. 284).

¹⁴ Cotarul era slujbașul comunal însărcinat cu supravegherea măsurătorilor (cu „cotul”) ; el calcula, cu ajutorul cotului, dimensiunea butoaielor pentru a le stabili astfel capacitatea.

¹⁵ O parte dintre amănunțele oferite de Bacalbașa în aceste file i-au fost desigur reamintite de un articol din *Românul* (reprodus și în *Telegraful* sub titlul : *Contrabandiștii din Capitală*, 29 septembrie 1883, p. 3) în care, printre altele, se preciza că pentru o vadră de spirt „intrată în comună” se plătea o taxă de 7,50 lei, se menționa numele „organizatorului cetelor de contrabandiști”, „evreul Isac Sevilio” și se istoriseau cîteva procedee de trecere clandestină a mărfii (cărutele cu fund dublu ș.a.). Accizele — taxe de tip feudal, care stînjeneau dezvoltarea liberă a comerțului — au fost desființate abia în martie 1903, printr-o lege propusă de Emil Costinescu, ministrul de Finanțe în guvernul liberal de atunci, condus de D. A. Sturdza.

¹⁶ Bieților actori români (fr.).

¹⁷ Claymoor, *Echos Mondains*, I.R., no. 1617, 12/24 Février 1883, p. 3. Este vorba despre balul oferit de Societatea Furnica miercuri 9/21 februarie 1883 în sala Teatrului Național, bal despre care s-a amintit în text mai sus (p. 154 și nota 4, p. 165—166). Obiceiul protipendadei cosmopolite bucureștene de a folosi în toate împrejurările limba franceză, chiar și în timpul acestui așa-zis „bal țărănesc” era aspru condamnat — și pe bună dreptate — de presa democrată („...Cînd vom ajunge ca într-un bal românesc să nu se mai audă decît dulcea și armonioasa limbă românească ? Nu se vorbea decît limba franceză ; cred oare unii că este înșositor a vorbi românește ? Foarte trist pentru aceia !” — B., *Balul Societății Furnica*, TEL., 11 februarie 1883, p. 2—3 ; B., autorul articolului din care am preluat citatul, s-ar putea să fie Const. Bacalbașa, acum, probabil, colaborator ocazional la *Telegraful*, după ce se angajase ca funcționar la Divizia accizelor). Lucrările dramatice amintite în text sînt : *Le Klephte* de Abraham Dreyfus, a cărei premieră pariziană avusese loc în 1881 și *Un leu și un zlot*, comedie de Eugène Labiche, „spirituellement localisée” — de publicistul Dim. Rosetti (Max) ; cu una dintre cele trei fiice ale arhitectului bucureștean Gaetano Burrelli, Alexandrina, aflată printre interpreții prelucrării după Labiche, s-a căsătorit I.L. Caragiale șase ani mai tîrziu.

¹⁸ „Proiectul de lege pentru fixarea veniturilor și cheltuielilor statului pe exercitiul 1883—1884” — prezentat de Emil Costinescu — a fost discutat și aprobat de Adunarea Deputaților la 28 februarie/ 12 martie 1883; el prevedea atât la „resurse” cât și la „cheltuieli ordinare și extraordinare ale statului” aceeași sumă: 125 089 535,61 lei (*Adunarea Deputaților. Ședința de la 28 februarie 1883, D.C.L., nr. 84, 1/13 martie 1883, p. 1352—1353*).

¹⁹ Vinătoare cu hirtie (engl.), petrecere sportivă în care un jucător plecat înaintea altora era căutat de următorii lui.

²⁰ În *L'Indépendance Roumaine*: „sur la route du moulin de Hérestreux”; drumul Herăstrăului, mai târziu Calea Dorobanților, intersecta șoseaua Kiselef cam pe acolo unde se află astăzi Arcul de Triumf.

²¹ Claymoor, *Echos Mondains, I.R.*, no. 1666, 12/24 Avril 1883, p. 2—3. Prințesa Urusof (Urusov) era soția ministrului Rusiei la București.

²² „Opoziția unită”, a conservatorilor și a liberalilor dizidenți lupta pentru a obține în alegeri o treime din mandate spre a bloca astfel modificarea Constituției care nu putea fi revizuită prin votul adunărilor legiuitoare decât cu o majoritate de cel puțin două treimi. Vestitele alegeri din aprilie 1883, autofitar controlate de guvernul liberal, care voia să evite orice surpriză, i-au slujit ca sursă de inspirație lui I.L. Caragiale în realizarea capodoperei sale, *O scrisoare pierdută*, a cărei premieră a avut loc un an mai târziu.

²³ În original: șapte.

²⁴ Victoria lui G. Verneșca la Colegiul I de Senat împotriva lui Dimitrie Ghica (cu 79 de voturi contra 43) era salutăată cu entuziasm de presa opoziționistă: „In fine trăim ca să vedem apunind în județul Ilfov pînă și ultimile raze ale strălucitului Beizadea Mitică...” (*Binele public*, an. V. 1 mai 1883, p. 1). La Iași, contrar afirmațiilor lui Bacalbașa, opoziția nu a ieșit biruitoare chiar pe toată linia: dintre candidații ei au fost aleși: liderul conservator Lascăr Cătărgiu, la Colegiul I de Cameră (contra lui Leon Negruzzi) și N. Drăsu la Colegiul I de Senat; ceilalți candidați aleși au fost fie liberali, fie sprijiniți de guvernul liberal: junimistul Iacob Negruzzi, la Colegiul II de Cameră (contra lui Mihail Kogălniceanu); St. Nei, I. Ianov, I. Ornescu, Gr. I. Buieliu, la Colegiul III de Cameră; G. Panu, la Colegiul IV de Cameră și prințul Gr. M. Sturdza (care se pronunțase în favoarea revizuirii Constituției), la Colegiul II de Senat (v. și *Lupta electorală la Iași, RAZ, W.*, 12 aprilie 1883, p. 1).

²⁵ D. Brătianu căzuse în alegeri la Pitești, Craiova și Ploiești: el va fi propus și sprijinit de guvern, fiind ales senator la Colegiul I de Argeș. În condiții identice a fost ales senator la Colegiul II, în același județ, aflat la discreția organizației liberale, și I. Marghiloman; ambii, neacceptînd acest gest de bunăvoință umiltoare, au refuzat mandatele de senator.

²⁶ Informație eronată: meșterul liberal Dimitrie Lecca se va alege fără probleme, în județul său Bacău, ca deputat al Colegiului I; la Colegiul IV de Prahova va fi ales deputat G. Cantili.

²⁷ Datele comunicate de Bacalbașa sînt destul de exacte; după un alt contemporan al evenimentelor din 1883, în Adunarea Deputaților opoziția a obținut 12 mandate (din totalul de 146), iar în Senat tot 12 (din 62), cea mai mare parte fiind realizată — așa cum era de așteptat — la Colegiul I (7 mandate la Cameră și 9 la Senat) (*Quinze mois de régime libéral en Roumanie, Paris, 1886, p. 43*). Cifrele se referă însă atât la conservatorii vechi, cât și la junimiști și la liberalii dizidenți, dar dintre aceștia nu toți erau potrivnici revizuirii Constituției.

²⁸ *Retragerea opoziției din Parlament, RAZ-W.*, 14 mai 1883, p. 1—2. Cei 12 fruntași ai opoziției (la care s-au adăugat, cîteva zile mai târziu, Ilarie Isvoranu și Mihail G. Burileanu) și-au anunțat hotărîrea de a renunța la mandatele de sena-

tor său de deputat printr-un manifest adresat alegătorilor, precizînd că gestul lor a fost determinat de acțiunea organizată de influențare prin violență de către autoritățile liberale a voinței corpului electoral.

²⁹ „Comisia de revizuire a Constituției” formată din 18 persoane a fost aleasă în ședința Adunării Deputaților din 1/13 iunie 1883. La vot au participat 98 de deputați; cifrele notate de Bacalbașa sînt exacte (P. Cazotti a obținut 75 de voturi). Dimitrie Lecca va rosti cuvintele amintite de Bacalbașa în ședința Camerei din 16/28 mai 1883 cînd va preciza că nu primește președinția Adunării Deputaților refuzată inițial și de C.A. Rosetti, afirmînd răsplat: „Sunt în divergență cu d. Rosetti, de, fiindcă, domnilor, la noi în țară face socialism aceia care beau șampanie și mîncă biftecurei...” (*Adunarea Deputaților. Ședința de la 16 mai 1883, D.C.L., nr. 4, 17/29 mai 1883, p. 53*). Era o mărturisire deschisă a împotrivirii moșierimii liberale, încurajată și de I. C. Brătianu, la reformele cu un caracter mai larg democratic preconizate de C.A. Rosetti și de către puținii săi amici.

³⁰ Inaugurarea statuii lui Ștefan cel Mare, executată de sculptorul francez Emmanuel Frémiet (1824—1910), autorul statuii din Paris reprezentînd-o pe Ioana d'Arc, a avut loc la Iași, la 5/17 iunie 1883, în „piața Palatului Administrativ”, acolo unde se află și astăzi. La solemnitate au participat: regele Carol, ministrul Gh. Chițu, Eug. Stătescu, G. Lecca și D. A. Sturdza, senatori și deputați, reprezentanții diplomației la București ai Franței, Germaniei și „Englizei” ș.a. (*Serbarea dezvelirii statuii lui Ștefan cel Mare la Iași, TEL.*, 8 iunie 1883, p. 2). În fața monumentului care se inaugura au rostit discursuri, potrivit programului fixat dinainte (*Program pentru serbarea inaugurării statuii lui Ștefan cel Mare în Iași la 5 iunie 1883, MOF.*, nr. 42, 28 mai/7 iunie 1883, p. 306): regele Carol („Privim dar cu dragoste și admirație pe eroul Moldovei care este fală și podoba românilor și care, împreună cu Mihail Viteazul, a întemeiat renumele armelor noastre, redestinat pe cîmpurile din Bulgaria”), N. Gane, din partea Comitetului de inițiativă, C.A. Rosetti, președintele Camerei, în numele corpurilor legiuitoare („Eroul Moldovei a fost Domnul tuturor românilor; oriunde este o suflare românească, memoria lui vie se păstrează”), D.A. Sturdza, în numele Academiei Române, N. Ionescu, „delegatul universităților” și B.P. Hasdeu, „reprezentantul societăților profesionale din Oltenia”. (*MOF.*, nr. 54, 11/23 iunie 1883, p. 1077—1082). A doua zi, la 6/18 iunie 1883, municipalitatea Iași a oferit un banchet în sala Teatrului Național, la care au luat parte 420 de invitați din toată țara, banchet în cadrul căruia au rîdit toasturi, în general improvizate: regele Carol, D. Cariagdi, primarul Capitalei, Leon Negruzzi, primarul Iașului, generalul Cernat în numele armatei ș.a. Cu această ocazie a luat cuvîntul și Petre Grădișteanu („un homme politique conu pour la sincérité d'un temperament qui ne se soumettait pas à la discipline habituelle” — N. Iorga, *Histoire des roumains et de la romanité orientale*, vol. X, București, 1945, p. 276), care, după ce a toastat în sănătatea unor absenți (regina, primul ministru și cîteva miniștri) s-a referit, potrivit corespondentului special al ziarului *L'Indépendance Roumaine* „aux provinces sœurs de notre royaume, comme la Bœovine, la Transylvanie et la Banat, qui, malheureusement manquent aux fleurons de notre couronne royale, mais qui n'y manqueront peut-être pas toujours”, încheindu-și astfel toastul: „Votre couronne est belle, sire, a-t-il dit en s'adressant au Roi, mais il lui manque quelques perles; puissent-elles venir l'enrichir un jour!” (Un spectateur, *Les fêtes de Iassi, I.R.*, no. 1712, 9/21 Juin 1883, p. 1), text corect tradus de Bacalbașa. „Un spectateur”, corespondentul jurnalului la Iași, era tînărul avocat și publicist C. G. Costa-Foru care, ceva mai târziu, va recunoaște că a reproduș cu aproximație, după relatări ulterioare, cuvintele rostite de Petre Grădișteanu, adăugînd de la el, cu o omisiune, Basarabia, numele provinciilor românești aflate sub stăpîniri străine (v. scrișoarea sa în: *I.R.*, no. 1728, 26 Juin/10 Juillet 1883, p. 1). Relatarea cotidianului de limbă franceză, care a insistat excesiv, din interes strict politicianist, asupra cuvintelor rostite de Grădișteanu, urmărind să provoace dificultăți în plan diplomatic guvernului liberal și eventual căderea acestuia, a stîrnit o furtună de proteste în Austria și mai ales în Ungaria, România fiind acuzată de susținerea unei propagande iredentiste, vizînd indeosebi integritatea imperiului multinațional austro-ungar.

¹¹ *Les pierres précieuses*, I. R., no. 1717, 18 27 Juin 1883, p. 1 („M. Pierre Grădişteanu adrese à la *România liberă* une lettre que nous reproduisons...”). Citatul tradus liber de Bacalbaşa sună astfel în limba franceză, „Il est d'autres qui auraient voulu venir, mais qui n'ont pas pu ; ils nous regardent en ce moment, que dis-je ? ils sont de coeur au milieu de nous, ils vous aiment, Sire, autant que nous tous car il voient en Votre Majesté, non pas le Roi de la Roumanie mais le Roi des Roumains, et c'est avec leur concours que Votre Majesté reconquerra les pierres précieuses qui manquent encore à la couronne d'Etienne-le-Grand !”. În încheiere, după ce reproducea și toastul lui B.P. Hasdeu, Petre Grădişteanu ţinea să precizeze „Les sentiments que j'ai exprimés sont ceux de tous les Roumains et quoi que l'on dise, quoi que l'on fasse, on ne pourra ni les éteindre, ni les étouffer.”

¹² Campania de presă împotriva României a fost întreţinută îndeosebi de cotidianul *Pester Lloyd* din Budapesta, „foaia primului ministru ungar” care, de pildă, într-un articol intitulat *România urmează rosta amezlări belicoase*, vizând însăşi existenţa statului român independent : „Acei politicieni din Bucureşti care au puţină memorie își vor aminti poate un oarecare moment al Congresului de la Berlin care era să devie fatal pentru România. Atunci a fost vorba nu numai de Basarabia ci de întreaga Românie și monarhia noastră n-avea decât să întinză mâna spre a-și apropria toată România împreună cu vitejii de la Plevna” (RĂZ-W., Iuni 13 iunie 1883, p. 1 — articolul apăruse în *Pester Lloyd* în numărul său de „vineri”, deci, probabil, la 10/22 iunie 1883). Ca urmare a presiunii diplomației austro-ungare guvernul român a fost nevoit să publice un comunicat în care se menționa : „Cuvintele acestea, în parte exagerate, în parte nesexact reproduse au fost pronunțate prin surprindere d-o persoană care n-avea nici un rol oficial la acea solemnitate”, precizând, în încheiere, că „nu poate decât a dezaproba în modul cel mai energetic și pe calea oficială asemenea manifestări și tendințe orideunde ar proveni ele...” (MOP, nr. 61, 19 iunie/1 iulie 1883, p. 1247). Dar nici acest comunicat oficial destul de clar nu a satisfăcut cabinetul austro-ungar, care a solicitat cu insistență ca guvernul român să formuleze o notă de seuză în care să condamne explicit manifestările împotriva integrității teritoriale a arogantului imperiu vecin și, totodată, să-și ia angajamentul că asemenea manifestări nu vor mai fi tolera te în viitor. Nota umilitoare, după ce a fost corectată de contele Kálnoky, ministrul de Externe austro-ungar, a fost înmînată oficial, la 23 iunie/5 iulie 1883, de către D. A. Sturdza ministrului austriac la București și dată publicității, câteva zile mai târziu, în cotidianul austriac *Wiener Abendpost* (Căzan : Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță*, p. 110—112 ; *La nouvelle note roumaine*, I. R., 29 Juin/11 Juillet 1883, p. 1).

¹³ Ne fiind cetățean român, Emile Galli (care se afla de opt ani în România), fondator și coproprietar al ziarului *l'Indépendance Roumaine*, a fost expulzat pe baza legii din 1881 „asupra străinilor” (decizia de expulare adoptată de Consiliul de Miniștri poartă data de 20 iunie/2 iulie 1883 și ea trebuia să fie executată în termen de 24 de ore de la notificare). Galli a părăsit țara la sfârșitul lunii iunie 1883 (*Expulsarea d-lui Galli*, *Binele public*, an. V, 23 iunie 1883, p. 2) lăsînd jurnalul în grija lui Alexandru Ciurcu, „qui y collabore depuis six ans” și care era unul dintre coproprietarii lui (Emile Galli, *Chers lecteurs*, I. R., no. 1728, 28 Juin/10 Juillet 1883, p. 1). În semn de protest față de măsura guvernului liberal, Fr. Damé își va da demisia din redacția *Românului* și va trece la *l'Indépendance Roumaine*, tot ca secretar de redacție (TEL., 29 iunie 1883, p. 1).

¹⁴ La începutul lunii iunie 1883 avusese loc un incident între vameșii români și cei austrieci, la Ițcani, pe teritoriul aflat sub jurisdicție austriacă, unde se afla și vama românească. Ca urmare a unei încăierări, doi funcționari vamali români au fost arestați, „puși în fiare și transportați la arestul din Suceava” (*Conflictul de la Ițcani*, RĂZ-W., 7 iunie 1883, p. 1), fiind însă repede eliberați. Ca urmare a protestului autorităților române, șeful vămii austriece de la Ițcani precum și alți funcționari austrieci au fost suspendați. Pentru a se evita în viitor astfel de incidente, care contribuiau la sporirea stării de tensiune dintre cele două state, unele jurnale au propus mutarea vămii noastre pe teritoriul aflat sub stăpînire românească, la Burdujeni.

¹⁵ Henri Alexis Briabmont (1821—1903), general-locotenent, inspector general al fortificațiilor și geniuului din Belgia (care elaborase, în 1859, planurile sistemului

de fortificații din jurul orașului Anvers) făcuse invitat de guvernul român, în 1882, să elaboreze un plan de apărare a Bucureștilor în care rolul principal urma să revină unor fortificații permanente. La începutul lunii decembrie 1882 el va înainta din Bruxelles propunerile sale, pe baza cărora Adunarea Deputaților va vota, în februarie 1883, un credit de 15 milioane lei pentru începerea lucrărilor. În mai-iunie 1883 el va reveni în România, cu care ocazie va vizita Capitala, Dobrogea, portul Galați, discutînd planurile de apărare cu ofițerii români de geniu I. Culcer și M. Boteanu (Constantin Căzînișteanu, *Cu privire la fortificarea Bucureștilor de la sfîrșitul secolului al XIX-lea*, București, materiale de istorie și muzeografie, vol. VIII, 1971, p. 185—192). Rechemat de urgență în Belgia el va fi pus în disponibilitate de guvernul țării sale, pentru că se deplasase în România fără acordul acestuia, măsura, deosebit de aspră și condamnată de opinia publică belgiană, fiind luată „în urma exigențelor unor cabinete străine, în vederca neutralității garantate sub care Belgia se află” (Men., *Scrisoare din Belgia*, TEL., 14 iulie 1883, p. 1—2).

¹⁶ Boala lui Eminescu, declansată la sfîrșitul lunii iunie 1883, după întoarcerea lui de la festivitățile de la Iași amintite mai înainte (în cadrul cărora el nu mai avusese puterea să recite *Doina*) a fost anunțată cu mîhnire de toate organele de presă bucureștene, de cele cu care poezul se afla în încrîncenată polemică (ROM., 1 iulie 1883 : „Aflăm cu sinceră părere de rău că d. Mihail Eminescu, redactor la *Țimpul*, înar plin de talent și înzestrat c-un deosebit geniu poetic a căzut grav bolnav. Sperăm că boala sa nu va fi decât trecătoare și că în curând vom putea anunța deplina sa însănătoșire”). de cele mai mult sau mai puțin independente anunta deplina sa însănătoșire”), de cele mai mult sau mai puțin conservatoare (RĂZ-W., 3 iulie 1883 : „*Țimpul*, organul partidului conservator, are ca director răspunzător pe d. Mihail Paleologu, cu începere de ieri. Același ziar anunță că d. Mihail Eminescu, șef redactor al *Țimpului* și unul din cei mai distinși poeți și publiciști români, tinăr înzestrat c-un deosebit talent și c-o inimă și mai deosebită a fost atins în mod subit de o gravă boală. Dorim o completă și repede însănătoșire a confratelui nostru. Cu această ocazie tinom să relevăm o eroare în fosta conservatoare cînd zice că d. Eminescu era unul din colaboratorii ei. Noi știm că d. Eminescu era primul și cel mai eminent scriitor al *Țimpului*”), precum și neastentul de rece, de organele de presă ale opoziției antiliberale pe care Eminescu o stălise, ca ziarist, cu o pasiune neobisnuită (*Binele public*, 3 iulie 1883 : „Cu durere am aflat, că acum cîteva zile, că mult talentatul nostru confrate, d. M. Eminescu, reînecătorul ziarului *Țimpul* a căzut repede bolnav sub impresiunea unei mari necorochiri ce i s-a vestit din sinul familiei” și îndeosebi *Țimpul*, tot din 3 iulie 1883 : „Unul dintre colaboratorii acestei foi, d. M. Eminescu, a înecat de a mai lua parte în redacțiune, atins fiind în mod subit de o gravă boală. Ne place însă a spera că în lipsa dintre noi a acestui stîmat confrate nu va fi decât de scurtă durată și că ne va fi dată fericirea de a anunța revenirea sa sănătos la funcțiile de pînă acum”). În acest context, nefericita epigramă a lui Macedonski, apărută, cu o regretabilă promptitudine, în revista acestuia *Literatorul* (nr. 7 din iulie 1883, p. 413) a provocat o reacție extrem de dură a întregii prese românești. orgeliosul poet al *Țimpului* fiind nevoit să trîiască apoi ani de zile drama unei izolări aproape totale de confratri literari care-l considerau „răposatul Macedonski” (v. Adrian Marino, *Viața lui Alexandru Macedonski*, Ed. pentru literatură, București, 1966, p. 187—189).

¹⁷ Articolul lui Gr. Ventura intitulat *Une lettre* (I. R., no. 1736, 4 18 Août 1883, p. 2—3) a deschis seria atacurilor la adresa lui Macedonski. (Ventura afirma că se constituie în „le défenseur de mon pauvre ami Eminesco et déclare a M. Al. A. Macedonsy que son action est indigne. C'est celle d'un homme sans cœur !”). Ecoul articolului a fost mare, îndeosebi în rîndurile tinerețului, entuziasmat de trăsăturile noi și revoluționare ale poeziei eminesciene. Oferim un stăbur exemplar, pe care nu îl cunoșteam nici noi pînă acum : trei studenți români din Bruxelles (dintre care doi vor alcătui peste cîtiva ani, edii bune din scrierile lui Eminescu, iar al treilea — Const. Mille — va fi unul dintre inițiatorii acțiunii de ajutorare a poezului în anul arei al bolii) se vor adresa în scris redacției cotidianului *Război* (Weiss) declarîndu-se solidari cu esența articolului lui Gr. Ventura : „Am citit cu indignare mișelensea epigramă a d-lui Macedonski și ca oameni de litere și studenți nu putem decât a arăta hamii scriitor care ne-a cuprins pentru individul care a alcătuit-o... În ceea ce ne privește, noi arătăm adineci dezgust și felicităm călduros pe d. Gr. Ventura care intii a ridicat glasul întru apărarea nenorocitului

poet Mihail Eminescu — A.C. Cuza, colaborator la *Contemporanul*; Const. Mille, V.G. Mortun, redactorii *Daciei viitoare* (*Un ecou din Belgia*, RAZ W., 15 august 1883, p. 2 — scrisoare datată: „Bruxelles, 8/20 august 1883”). Afirmatia din textul lui Bacalbaşa că Eminescu ar fi fost „reacţionar” este preluată din presa liberală a epocii care îi considera pe conservatori şi inclusiv pe redactorii jurnalului oficial al acestora, *Timpu*, în mod nenaştat, ca „reacţionari”; după cum se ştie, concepţiile social-politice ale lui Eminescu nu se suprapuneau cu cele conservatoare, aducând câteva puncte de vedere noi privind problematica societăţii româneşti contemporane lui, aşa cum am precizat şi ceva mai sus (v. nota 10, p. 162).

³⁸ Impreună cu congresele economice care au avut loc la Iaşi în 1882 şi 1884, expoziţia cooperativelor române organizată la Bucureşti în anul 1883, din iniţiativa lui D.C. Butculescu, era menită să demonstreze posibilităţile reale ale României de a deveni o ţară industrial-agrară dezvoltată, de a-şi dobândi independenţa economică (de a cuceri — cum se exprima foarte plastic un contemporan — „Plevna economică internă”). Expoziţia s-a deschis duminică 18/30 septembrie 1883 într-un local special ridicat pe Calea Victoriei nr. 61, vis-à-vis de Clubul militar, în apropierea locului unde se înalţă astăzi hotelul Bucureşti. Cortegiul cooperativelor a pornit de din faţa sediului Societăţii cooperativelor de pe Calea Rahovei nr. 44, cu muzica militară în frunte şi cu peste 100 de lăutari, dintre care cel mai cunoscut era Angheluş Dinicu, cântărea la nai, care a şi primit medalia de aur a expoziţiei, împreună cu Niţă Pădureanu şi Ion Dinicu. La expoziţie au luat parte 439 de întreprinzători români, 34 austrieci şi germani şi 16 francezi (C. Eotez şi I. Saizu, *Acţiuni ale României după Războiul de Independenţă. „De la Plevna politică la Plevna economică”*, Ed. Junimea, Iaşi, 1938, p. 121). „Cu toate lacunele ce oferă — preciza un ziar din epocă — [expoziţia] ne oferă totuşi un tablou, deşi necomplet, al productivităţii naţionale şi al stării industriale a României” (*Expoziţia cooperativelor*, II, TEL., 23 septembrie 1883, p. 2—3). Ea s-a bucurat de un real succes, într-o săptămână din octombrie fiind vizată, de pildă, de 5031 persoane (TEL., 20 octombrie 1883, p. 1); expoziţia si-a închis porţile la 21 decembrie 1883/2 ianuarie 1884 şi nu la sfârşitul lunii octombrie, cum se planificase iniţial.

³⁹ C.A. Rosetti şi-a prezentat demisia din demnitatea de preşedinte al Adunării Deputaţilor în şedinţa acesteia din 17/29 octombrie 1883, dar, la propunerea lui I.C. Brătianu, care mai dorea o discuţie „între noi” la nivelul conducerii partidului, luarea hotărârii s-a amânat pentru a doua zi, când demisia i-a fost acceptată. Generalul Dimitrie Lecca a fost ales preşedinte al Camerei la 19/31 octombrie 1883, cu 65 de voturi din 85 de votanţi (*Adunarea Deputaţilor. Şedinţa de la 19 octombrie 1883*, D.C.L., nr. 19, 20 octombrie/1 noiembrie 1883, p. 193).

⁴⁰ Devenit foarte repede unul dintre colaboratorii cei mai apropiaţi (şi dintre cei mai talentaţi) ai lui C. A. Rosetti, George Panu (pe atunci în vârstă de 35 de ani) şi-a manifestat cu aplomb prezenţa în Camera, debutând cu orator parlamentară la 27 mai/8 iunie 1883 când se pronunţă hotărâri în favoarea revizuirii Constituţiei şi polemizează fără complexe cu Titu Maiorescu. După alte câteva intervenţii, el va rostii o lungă interpelare adresată guvernului, la 22 noiembrie/4 decembrie 1883, în probleme de politică internă şi externă. Apreciind unele rezultate obţinute pe linia economică, Panu se va declara în total dezacord cu linia politică urmăită de guvernul care „a uitat că este liberal” relevând sterilitatea („lipsă de idei, lipsă de principii”) şi oportunismul acesteia. Activitatea înseşi programată a echipei conducătoare („d. prim-ministru a devenit simplul om de guvernământ”: „necesitatea este o chestiune oarecică şi s-a dat valoarea de principiu de program, încă mijloacele, metoda au ajuns a fi totul a fi esenţa progresului”) precum şi lipsa de perspectivă facilitase, după opinia sa, creşterea corupţiei generale (evidenţă mai cu seamă în domeniul administraţiei („dacă este o nenorocire în această ţară, chiar pentru sistemul constituţional, aceasta este administraţia”: „lăutari cu legile şi codul nostru s-a format un cod deosebit — un cod de urare, de obiceiuri, de corupţie, de hăţmuri”). Mărturisind că „atitudinea d-ului prim-ministru nu-mi place deloc”, George Panu se va delimita totodată de linia venită de guvern în probleme de politică externă (ocmai fusese semnat la Viena, la 18/30 septembrie 1883, actul de aderare a României la Tripla Alianţă, act care urmarea, din punctul nos-

tru de vedere, obiective strict defensive), exprimând îngrijorarea (care era şi a lui C.A. Rosetti) faţă de apropierea de imperiul austro-ungar, în a cărui componentă intra o masă compactă de populaţie românească autohtonă (*Adunarea Deputaţilor. Şedinţa de la 22 noiembrie 1883*, D.C.L., nr. 48, 24 noiembrie/6 decembrie 1883, p. 474—479; v. şi: Corneliu Măteşescu, G. Panu şi radicalismul românesc la sfârşitul secolului al XIX-lea, Ed. ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1937, p. 50—53). La interpelarea lui Panu a răspuns însuşi primul ministru, dovadă că intervenţia înărilor deputat liberal fusese socotită ca o declaraţie de începere a ostilităţilor în interiorul Parlamentului de către grupul rosettiist (răspunsul său, sfătos-bătrânesc nu prea făcea însă risipă de argumente: „Ei, d-le Panu, eşti prea tânăr şi lumea nu ştie care este influenţa d-tale în Parlamentul român” etc. — D.C.L., nr. cit., p. 484).

⁴¹ „La Operă, sala este superbă, o adevărată seră. Logiile pare-ar fi nişte jardiniere din mijlocul cărora se înalţă florile cele mai parfumate. În fotelii, un întreg roi de fluturi, atras de mirismă şi de lumină. Sărbătoră a fost considerată ca o zi şi de către lumea bună” (fr. — Claymoor, *Echos Mondains*, I.R., no. 1920, 29 Octombrie/10 Novembre 1883, p. 2; Claymoor descria sala la un spectacol cu opera *Rigoletto* de Verdi).

⁴² „Nu-i un spectacol dureros s-o vezi pe doamna Românească, atât de bine în *Supplicul unei femei*, o jună primă de mare tal-cât, jucând rolul tival de trapăduş [Aristizza-Romanescu interpretează în travesti, rolul lui Spiridon, călător de procopseală în casa lui Titireu] în *Noaptea furtunoasă*? Şi în ce travesti. Dumnezeule!” (fr. — Claymoor, *Echos Mondains*, I.R., no. 1830, 3-15 Novembre 1883, p. 2; cronica lui Claymoor se referă la spectacolul cu piesa *Supplicul unei femei* care avusese loc la Teatrul Naţional la 1-13 noiembrie 1883). După cum se poate constata, cele două citate reproduse de Bacalbaşa din *Independenţa României* fac parte din două cronici diferite.

⁴³ Bacalbaşa a omis să amintească, în locul potrivit, de premiera comediei *O noapte furtunoasă* de I.L. Caragiale pe scena Naţionalului bucurestean, în seara de 18/30 ianuarie 1879. Fluierată în al doilea spectacol, ea a beneficiat de o presă în general nefavorabilă, cronicarul *Românului*, Fr. Damé, după ce acuzase piesa de imoralitate conchizând: „Ca să mă rezum, aş zice că piesa de ascară este o încercare nenorocită a unui tânăr care aratăse în traducerea *Romei invase* un adevărat talent de scriitor...” (I.L. Caragiale, *Opere*, vol. I, ediţie critică de Al. Rosetti, Şerban Cioculescu şi Liviu Calin, E.S.P.L.A., Bucureşti, 1959, p. 529). După ce Caragiale îşi retrăsese în 1879 piesa de la Teatrul Naţional, ca urmare a unui conflict cu Ion Ghica, directorul general al teatrelor, aceasta va reveni pe iniţiativa scenă a ţării în toamna anului 1883 (primul spectacol — amuzat sub titlul: *Une nuit orageuse ou la Maison no. 9* de către *l'Independence Roumaine* — a avut loc la 23 octombrie/4 noiembrie 1883), bucurându-se acum de o primire favorabilă (v. cap. „Cistigarea «procesului» cu *O noapte furtunoasă* — 1883”, în cartea lui Marin Bucur, *Opera vieţii. O biografie a lui I.L. Caragiale*, vol. I, ed. Cartea românească, 1980, p. 177—180). Aşadar, relatarea lui Bacalbaşa este inexactă dacă o raportăm la anul 1883 şi — prin manipularea citatelor — chiar încorectă. De altfel, strălucirile lui Alecsandri pentru reprezentarea operii de debut a marelei comediograf sint foarte puţin probabile, dacă tinem seama că acesta nu-l prea simpatiza pe Caragiale (autorul *Chiritelor* — precizează Marin Bucur, *op. cit.*, p. 142 — „nu mai avea vîrstă de a-l înţelege pe Caragiale”).

⁴⁴ Consiliul comunal al oraşului Bucureşti a fost dizolvat, printr-un decret al Consiliului de Miniştri bazat pe un raport prezentat la 31 octombrie/12 noiembrie 1883 de către ministrul de Internă, Gheorghe Chitu. Principalele învinuiri care se aduceau Consiliului comunal dizolvat se refereau la proasta administrare a fondurilor comunale („Consiliul comunal al Capitalei Bucureşti, de la constituirea sa

pină astăzi, printr-o gravă neglijență în administrația intereselor generale și abătându-se de la datoriile ce legea-i prescria a dat loc la prejudiciuri simțitoare asupra fondurilor casei comunale care-i sunt încredințate¹⁾ precum și la incompetență în supravegherea marilor lucrări de modernizare a Capitalei (v. D.C.L., nr. 34, 11/23 noiembrie 1883, p. 350). Cu acest prilej guvernul liberal-brătienist s-a debarasat de unii partizani ai lui C.A. Rosetti (Gr. Serurie, D. Cariagdi ș.a.), care, probabil, nu dovediseră nici capacități administrative deosebite. La alegerile comunale de la începutul anului 1884 a câștigat lista de 30 de consilieri propusă de „partita liberală-națională” (Gr. Cerchez, I.P. Dumitrescu, N. Fleva, D.A. Laurian, Eug. Stătescu, dr. Dim. Sergiu, I. V. Socec, I. G. Bibicescu, Michail Török ș.a.).

Anul 1884

[Diverse. Mișcarea studenților. Farse studențești. Viața studențească. Agitația urmează. Noul regim liberal.]

[Diverse]

Alegerile comunale se fac și în capul listei este ales Eugeniu Stătescu, desemnat pentru demnitatea de primar, dar Stătescu nu primește. Lupta se dă, după aceea, între Fleva și doctorul Sergiu. Pentru motive politice, Ion Brătianu alege pe Fleva, însă majoritatea Consiliului comunal nu-l agreează. După multe târguieli, Nicolae Fleva este ales primar cu 15 voturi din 27 votanți, fiind și 3 consilieri absenți.

În realitate Fleva n-are majoritatea din numărul de 30 consilieri cîți compuneau Consiliul, dar avea majoritatea — o foarte slabă majoritate — din numărul consilierilor prezenți.¹

În luna lui ianuarie a murit Vasile Boerescu, fost ministru de Externe, profesor la Facultatea de drept din București, unul din oamenii fruntași ai epocii sale. Cînd a murit stetea de cîtva timp în neactivitate, atît din cauza nefritei de care suferea, cît și din cauză că în chestiunea Dunării nu avusese mîna fericită în calitate de ministru de Externe.²

Începînd în Cameră dezbaterile asupra revizuirii Constituției, agitația începe și afară.

Dumitru Brătianu, ales deputat de Colegiul I de Argeș, refuză din nou mandatul, sub cuvînt că acea Cameră erea aleasă prin fraudă.

Adresează țării un apel care sfîrșește cu vorbele „Jos regimul corupțiunii și al minciunii!”³ Erea același Dumitru Brătianu care, fiind chemat de la Constantinopole în anul 1881 ca să ia frînele guvernului, a rostit în Cameră un discurs care a făcut senzație și a culminat cu vorbele: „Hoții la pușcărie, oamenii de treabă la lucru”.

Dumitru Brătianu n-a stat la lucru decît un mic număr de săptămîni.⁴

În urma scrisoarei lui Dumitru Brătianu intră în scenă prințul George Bibescu care, sub titlul *Reforma*, cere tuturilor nuanțelor opoziționiste să-și dea mîna pentru ca, sub un singur șef, să plece la luptă pentru răsturnarea guvernului și reformarea moravurilor politice. Candidatura prințului Bibescu la șefia întregii opoziții era astfel pusă, dar

¹ Vezi notele explicative la sfîrșitul capitolului începînd cu p. 207.

apelul n-a avut alte urmări, deocamdată. Prințul erea bănuț cā manevrează pe contul Rusiei, de aceea lumea politicā a stat în rezervă.⁵

În februarie 1884 a murit, la vârsta de 77 ani, generalul Christian Tell, fostul membru al Comitetului revoluționar de la 1848, de mai multe ori ministru și membru al partidului conservator.

Lui Tell i s-au făcut funeralii naționale. Ion Brătianu a mers în urma cortegiului.⁶

Un incendiu distruge redacțiunea și atelierul tipografic al ziarului *Românul*. Rosetti erea sărac și n-avea alt mijloc de trai decît ziarul său. Atunci s-a format un comitet care să-i adune o sumă care, purtînd numele de „Recompensă națională“, să îi fie oferită. Comitetul era compus din : prințul Grigore Sturdza, generalul Haralambie, Dimitrie Giani, Ștefan Ioanide. V. Al. Urechiă, Stancu Becheanu, G. Cantili, H. Manoach, D. Pruncu, Al. Băicoianu, C. Nacu, P. Enciulescu, Anton Carp, D. Bîlcescu, doctor Marcovici, Pană Buescu și bancherul Mauriciu Blank. C. A. Rosetti, printr-o scrisoare publică, a refuzat categoric acest dar.⁷

Un fapt picant și edificator pentru regimul electoral censitar al epocii.

În urma retragerii lui Gheorghe Vernescu din Parlament, a rămas vacant Colegiul I de Senat din Ilfov. Colegiul fiind convocat, Vernescu face un apel către alegători ca să se abțin; candidatul guvernului este un domn Solacolu. Dar la vot, din 200 alegători înscriși, agenții nu pot aduce decît 12 alegători, din care 8 votează pentru Solacolu și 4 votează alb. Colegiul I de Senat din capitala țării a rămas atunci reprezentat de către un domn care întrunise 8 voturi din 200 înscriși.

Și tot mai erau oameni cari nu primeau reforma legii electorale propusă de C. A. Rosetti.

Bineînțeles, cetățeanul Solacolu n-a putut fi senator fiindcă nu putuse întruni quorumul cerut de lege.⁸

Un mare eveniment teatral. Joi la 22 martie se reprezintă pentru prima oară *Fintina Blanduziei* a lui Vasile Alecsandri.

Distribuția e următoarea : Horațiu — C. Nottara, Mecena — Petre Velescu, Postumius — Ștefan Iulian, Scaur — I. Cristescu, Zoil — D. Rașianu, Glutto — M. Mateescu, Hebro — I. Petrescu, Gallus — Vasile Hasnaș, Neera — Amelia [Wellner] Notarra, Getta — Aristița Romanescu.

Dintre toți acești interpreți, nu mai trăiesc astăzi, la 1927, decît doi : Nottara și Ianca Petrescu.⁹

În noaptea de vineri 23 martie spre sîmbătă a luat foc aripa dreaptă a Palatului Universității, despre [dinspre] strada Academiei.

Focul, care clocește toată noaptea, a izbucnit către dimineață și a dat alarma în tot orașul. În cîteva minute, bulevardul era plin de lume. Primul ministru a fost unul dintre cei dinții la fața locului.

Doi pompieri și locotenentul Albu, prinși în incendiu la etajul de sus, au fost salvați cu ajutoare de jos. Cei doi pompieri au sărit într-un cearșaf ținut de pompieri, iar locotenentul Albu a legat sus furtunul unei pompe și s-a lăsat în jos pe el.

Focul, foarte violent, s-a propagat repede. El a consumat, din nenorocire, și lucruri de mare valoare. Școala de Belle Arte a ars cu multe desene, modele, tablouri și amintiri, dar mai dureroasă a fost pierderea întregii colecțiuni botanice a doctorului Brîndză. Dimineața, profesorul era pe trotuar, plîngînd că un copil cînd și-a dat seama că rodul atîtor ani de muncă a fost mistuit în cîteva clipe.

Acest sinistru era datorat incuriei. Sub același acoperămint unde erau înmagazinate atîtea lucruri de valoare, Muzeul de antichități, Școala de Belle Arte etc. etc. locuiau mai toți servitorii cu familiile, cu bucătăriile, cu spălătoriile și cu toată neglijența culpabilă de la noi. Și, afară de asta, în acest palat nu erea nici măcar o gură de apă.¹⁰

În sfîrșit, intrăm în chestiunea cea mare : revizuirea Constituției. Dar în același timp începe și marele proces de descompunere al majorității : legătura de prietenie între C. A. Rosetti și Ion Brătianu e sfîrșită.

Pe un lucru de nimic, Ion Brătianu prezintă demisiunea cabinetului. Ce se întîmplase ? Raportul Comisiunii pentru revizuire fiind depus, Ion Brătianu cere ca discuția să înceapă a doua zi. C. A. Rosetti se scoală și spune că a doua zi nu e cu puțință, căci raportul trebuie studiat. Cere dar ca discuția să înceapă a treia zi. Cu 57 voturi contra 48, Camera dă dreptate lui Rosetti. Iar Brătianu demisionează.

A doua zi Camera, cu 89 voturi, acordă încrederea guvernului, însă C. A. Rosetti, cu puținii lui amici, se abțin. Situația e categorică, în partidul liberal nu mai e unitate.

Dacă defecțiunea lui Dumitru Brătianu n-a produs mare pagubă lui Ion Brătianu, cu defecțiunea lui C.A. Rosetti e cu totul altceva. De îndată se creează în țară o atmosferă nouă, așa că toți democrații, toți tinerii cu idei înaintate care acordau încă încredere guvernului liberal, din antipatie sau neîncredere pentru conservatori, acum trec francamente în opoziție.

Demisiunea lui Ion Brătianu, produsă în urma votului Camerei de care am vorbit, a fost precedată de un număr de cuvinte amărite pe care le-a rostit atunci. Aceste cuvinte au rămas în Istorie.

Necăjit pentru că majoritatea a putut da un vot împotriva dorinței sale, Ion Brătianu a strigat :

„Am suportat atîtea abuzuri, am răbdat asasinate și aceasta numai pentru ca să se poată face revizuirea. Astăzi văd că revizuirea nu se poate face așa după cum doresc, sunt obosit și nu mai am rațiunea de a sta la putere.“

În urma acestor cuvinte, Camera și Senatul au dat lui Brătianu voturi de încredere.¹¹

La Cameră se începe discuția revizuirii. Titu Maiorescu se declară antirevizionist, el nu admite revizuirea legii electorale.

Art. I este astfel redactat :

„Regatul României, cu tot teritoriul său de dincoace și de dincolo de Dunăre, constituie un singur stat indivizibil”.

Maiorescu combate redactarea, întrebând ce caută Dunărea aci.

A vorbi de România de dincoace și de dincolo de Dunăre, asta însemnează că am renunțat la Basarabia. Deputatul junimist propune o altă redacțiune, care se votează cu unanimitate de 123 voturi, mai puțin votul lui Iepurescu de la Vlașca. Noua redacție este :

„Regatul României și districtele sale de dincolo de Dunăre formează un stat indivizibil”...¹²

Discuția asupra revizuirii se oprește în loc când vine în dezbatere chestiunea cea gravă a libertății presei. Aci ciocnirea se produce direct între C. A. Rosetti, care e partizanul celei mai largi libertăți, și Ion Brătianu, care cere îngrădiri.

Vacanța Paștelui dă câteva zile răgaz luptătorilor.

Duminică 8 aprilie circuitul Sidoli, instalat pe Bulevardul Elisabeta — acolo unde este astăzi cinema Central și Vlaicu, tot acolo unde a ars și circuitul Krembsen — s-a prăbușit asupra publicului.

Am alergat unul dintre cei dinții la locul catastrofei.

Circuitul avea o instalație primitivă, învelit cu pânză, dar destul de încăpător.

Era ziua înțită de Paște și circuitul gema de lume : d-abia se jucase 4 numere din program și, pe la orele 9, din cauza unei furtuni, marele cart, care susținea pânza, se rupse și întregul cort căzu asupra publicului.

Oricine-și poate închipui ce a urmat.

O doamnă Hemperle a fost ucisă. Mai multe persoane au fost rănite, unele chiar grav, altele călcate în picioare. Femeile, mai ales, au avut mult de suferit. Dintre cei ușor răniți au fost și generalul Haralambie și Alexandru Marghiloman. Incendiu care se declarase a fost ușor localizat.¹³

La jumătatea lui aprilie au sosit în București arhiducele Rudolf, moșteritorul tronului Austriei și soția sa, arhiducesa Stefania. Arhiducele și soția au sosit cu vaporul la Giurgiu, de unde cu trenul au venit la București. Regele Carol și regina Elisabeta au așteptat pe oaspeți la Comana.

De la gara Filaret la Palatul Regal, regina și arhiducesa au mers în trăsură închisă, regele și arhiducele în trăsură deschisă, amândouă înhămate a la Daumont.

Au fost prinzuri, serbări și un mare bal la Teatrul Național. Revista militară hotărâtă la Băneasa nu s-a putut face, din cauza ploaiei. După încheierea ploaiei, defilarea s-a făcut prin fața Palatului Regal, regele și arhiducele luând poziție în fața corpului de gardă. Au defilat toate trupele prezente în Capitală din Corpul 2 armată.

Regina și arhiducesa au primit defileul de la una din ferestrele palatului.

Balul de la Teatrul Național a fost organizat cu o intenție deosebită : toate doamnele erau în costum național românesc.

În vestibul, prințul Dimitrie Ghica, înconjurat de unii dintre miniștri și alți demnitari a primit pe regele care dedea brațul arhiducesei, iar regina era la brațul arhiducelui.

Regina ca și arhiducesa erau în costum național românesc. Această punere în scenă avea de scop să facă pe arhiducee simpatice în România și să ametească pe români spre a uita și chestia Dunării și soarta românilor subjugăți în Austro-Ungaria.

Zadarnice încercări cari, nu puteau înșela pe nimeni.

Arhiducele Rudolf de altfel nici n-a domnit, căci a avut un trist sfârșit la Mayerling.¹⁴

În timpul vacanței de Paște partizanii colegiului unic, adică roștiștii, întreprind o campanie de întruniri prin țară în favoarea ideii lor, dar fără ecou ; publicul nu era copt pentru această reformă. În același timp, opoziția retrasă din Parlament, înțelegând că retragerea ei se arată ridicolă dacă nu e urmată de o acțiune extraparlamentară, convoacă în seara lui 28 aprilie o întrunire publică în sala Bossel. Au vorbit Nicolae Blaresberg, Gheorghe Vernescu, Al. Lahovary.

Opoziția pusese la cale o manifestație de stradă la orele 12 din noapte, după ieșirea de la întrunire. Toată organizația era a prințului Bibescu, care se înscrisese oficial în partidul liberal-conservator și luase comanda acțiunii. Intervenind armata și poliția, au fost mari dezordini de stradă.

Manifestanții aveau consemnul să invadeze curtea Palatului Regal și să manifesteze zgomotos. Primul ministru, prevenit, a dat fuga la Palat, unde în scurt timp au sosit miniștrii Chițu și Voinov, cît și alți demnitari și militari. Regele, sculat din somn, a fost pus în curent cu intențiile opoziției, pe cînd afară se dedeau lupte între agenții acesteia și forțele polițienești.

În sfârșit, pentru a împrăști mulțimea care nu voia să golească Piața Teatrului în ciuda șarjelor jandarmilor călări comandați de maiorul Fănuță, fură aduși măturătorii primăriei cari, cu măturile lor, mălțară nouri de praf în văzduh. Mulțimea asfixiată se împrăștiă repede și manifestația încetă.¹⁵

Dar Clubul conservator întreținea și mișcarea printre studenți.

Mișcarea studenților

La Facultatea de medicină din București o mișcare de nemulțumire se manifestă în contra unora dintre profesori, mai ales împotriva profesorului doctor Grigore Romniceanu. Aceasta prin anii 1883—1884.

În același timp pătrund în facultate și ideile socialiste. Este de notat că mediciniștii au fost aceia cari fură mai întâi influențați de socialism.

Medicinistii se plingeau impotriva mojiciilor¹⁶ acestui profesor. Elevii cari nu știau răspunde repede și bine, atit la cursul de facultate cît și la clinica spitalului erau ofenșați cu apostrofe violente. Se spunea — și acesta e bine de cunoscut ca document al epocii — că pe la anul 1883 și pe la 1884 studenții universitari cari răspundeau greșit și vedeau lene sau lipsă de inteligență la studiu, erau scoși din bancă și puși la genunchi într-un colț al sălii. Este demn de notat nu numai pentru că se puteau găsi profesori capabili de a-și înjosi astfel elevii, dar, mai ales, fiindcă se găseau studenți cari se lăsau pedepsiți în felul acesta. Da, studenți universitari aveau lașitatea de a se așeza pe genunchi, în fața colegilor lor, iar ceilalți studenți tolerau fără să protesteze.

Mai este încă ceva de notat, anume că, pe porțița pe care au pătruns ideile socialiste în facultate a pătruns și sentimentul demnității și spiritul de revoltă. Într-o bună zi, studenții au înțeles să nu mai tolereze acest tratament și s-au pus în grevă.

Greva în contra profesorului Grigore Romniceanu a ținut în agitație facultatea timp de mai bine de un an. Un număr de studenți erau personal țințiți, iar unii din ei, precum : Dumitropolu, Theodor Crinescu, Emil Frunzescu etc. au fost siliți să părăsească facultatea. Unii s-au dus la Paris ca să obțină diplome, alții au trecut la Facultatea de drept.

Studenții Facultății de medicină se adunau acum de mai multe ori pe săptămână, unde veneau și mulți studenți de la alte facultăți. Agitațiunea o întreținea elementul socialist din Universitate, precum și un număr de studenți conservatori cari, agitînd în contra profesorului Romniceanu, agitau impotriva guvernului Brătianu. Aceasta fiindcă d-rul Romniceanu era deputat și corifeu liberal.

Intrunirile se țincau la sediul societății studentești Unirea, strada Colței no. 30 ; acolo rosteau cuvîntări fulgerătoare studenții : Stăucanu, Spiroiu, Inotescu, Bianu, Frunzescu, Ghica-Simionescu, Costică Iliescu, Jano Iancovescu, Paul Scorțeanu, Gogu Florian, Costică Rădulescu, N. Maïmarolu, autorul acestor rînduri etc. etc.

Pe lângă studenții convinși și indignați erau și studenții agenți ai clubului conservator. Fiindcă trebuie să se știe că, pe vremea aceea, cele două partide de guvernămînt întrebuintau, rînd pe rînd, pe studenți ca element de agitație în contra guvernelor. Și în agitația în contra d-rului Romniceanu, Clubul conservator juca un rol activ.¹⁷

Pe vremea aceea, la Clubul conservator acțiunea era condusă, eu am spus, de prințul Gheorghe Bibescu.

Agitația studenților medicinisti se complica, în timpul acesta, și cu alte elemente de agitație. De astă dată opoziția conservatoare puse mîna pe o chestie națională pe care o specula contra guvernului prin canalul studenților. Iată despre ce fu vorba :

La Cluj se întîmplase o ciocnire între studenții români și studenții unguri. Studenții unguri, în majoritate, bătură pe români și-i izgoniră din Universitate : o parte dintre români fură eliminați, iar cealaltă parte împiedicată de a frecventa cursurile. Înjurările, batjocurile, loviturile aspretau pe fiecare student român care se arăta.¹⁸

Studenții și publicistii ardeleni Secășanu, Ocășanu, Droc-Bănciu-leșcu și alții se puseră în capul agitațiunii. Studenții de la toate facultățile se mișcară de astă dată.

O intrunire publică, aștitată, firește, de la Clubul conservator, fu convocată. Această agitație făcea parte din acțiunea extraparlamentară a opoziției retrasă din Cameră.

Studenții conservatori, cari primeau instructiunile și chiar subsidiile de la Clubul conservator din casa Mandy¹⁹, împingeau întotdeauna la violențe. În seara aceea consemnul erca ca studenții, după intrunire, să iasă în stradă, să treacă pe la legația austro-ungară, să huiduiască și să spargă geamurile. Dar poliția, care și ea avea printre studenți spionii ei, știa ce se plănuiise ; de aceea, pe de o parte a vestit legația din strada Vienei — astăzi strada Wilson — ca să închidă mai devreme porțile, apoi forțe polițienești au fost aduse în apropiere spre a interveni la nevoie și imediat.²⁰

Intrunirea s-a ținut în sala Carpați, acolo s-a votat o moțiune de protestare contra celor petrecute la Cluj, moțiune ce a fost, în urmă, semnată de sute de studenți. Apoi studențimea a redactat următoarea adresă către studenții români din Cluj :

„Fraților noștri.

Studenți români din Cluj.

Știrea lașului atentat îndreptat impotriva voastră de către sugrumătorii neamului românesc a umplut de amărăciune și de indignare mîna tinerimii universitare din București.

Dar să nu vă coprindă deznădejdea, căci loviturile dușmanilor voștri nu vor avea alt rezultat decît să grăbească ziua cînd vom trece muntii spre a lupta alături de voi spre a sfărîma jugul ce vă apasă, după cum voi ne-ați trimis pe Gheorghe Lazăr spre a lupta lîngă noi pentru regenerarea României.

Dar pînă ce ne vom putea da mîna pe deasupra Carpaților, pînă ce vom putea țese pe stindardul românismului cuvîntul «Dacia independentă», pînă atunci, fraților scumpi inimilor noastre, luptați fără încetare. Nu obosiți, nu vă descurajați, apărați-vă drepturile și pămîntul ce vi s-a luat, cu orice armă, de vreme ce toate armele sunt bune în mîinile apăsătorilor.

Faceți din fiecare casă o cetățuie, din fiecare femeie o eroină, din fiecare copil un luptător, luptați, luptați fără preget și, cînd cea din urmă cetățuie va fi luată, cînd cel din urmă voinic va cădea, cînd ultima armă va fi frîntă, femeile și copiii să se urce pe culmile muntților ca

Luînd fulgerul din nouri
Și de sus din înălțime
Să-l arunce-n ungurime.

Comitetul studenților bucureșteni

I. M. Iancovescu-Smeurat, Vasile Cărlora, Constantin Bacalbașa, Emil Frunzescu, Theodor Canari, Ghica Simionescu, Const. Iliescu.²¹

Din acești 7 studenți au murit 4. Astăzi, la 1927, mai trăiesc doi : Emil Frunzescu, avocat, șeful stenografilor Senatului și autorul acestor rînduri.

Legatia austro-ungară a protestat energic pe lîngă guvern, cerînd să se ia măsuri impotriva studenților cari au semnat protesturile impotriva faptelor de la Cluj. Imediat, ministrul Instrucțiunii a cerut rectoratului ca studenții vinovați să fie eliminați din Universitate.²²

În capul semnatărilor celorlalte manifeste ercam eu.

De acum agitația medicinistilor în contra d-rului Romniceanu s-a contopit cu agitația naționaliștilor.

Spre a potoli fierberea care sporea, și tot mereu creștea, doctorul Romniceanu hotărî pe d-rul Severin, decanul Facultății de medicină și senator liberal, să convoace pe studenți în marele amfiteatru al Facultății de drept, spre a încerca să pună capăt agitației.

La ziua hotărîită, amfiteatrul gema de studenți. Băncile din față erau pline cu studenții de la Medicină, însă băncile din fund erau ocupate de studenți de la celelalte facultăți. Erau aci toți militanții și toți agitatorii.

Decanul, dr. Severin — poreclit de medicinisti cu numele de Moș Tăbircă — intră legănându-se — căci era scurt și borțos —, urmat de secretarul Universității, și se urcă la tribună. Dar n-apucă să spuie înțele cuvinte și un zgomot drăcesc izbucnește :

— Jos Moș Tăbircă !

Afară !...

— Hoo !...

Și o ploaie de plesnitori, aruncate din fundul sălii, încep să se spargă în peretele din spatele tribunei.

Îngrozit, zăpăcit, bietul Moș Tăbircă scobori repede catedra și fugi pe ușă, urmărit de huiduielile, tipetele și plesnitorile din sală, care acum răpăiau ca o descărcătură de mitralieră. ²¹

În altă zi a fost atacat însuși omul care era cauza acestei mișcări. Se știa că doctorul Romniceanu va veni la Spitalul Colțea. Aci studenții îl așteptau. Manifestația era pregătită din vreme, camerele, coridoarele, curtea erau pline de studenți. Cînd doctorul Romniceanu apărură, fu primit cu aceleași arătări de ostilitate. Însă Romniceanu era îndrăzneț și dîrz. Rezista cu cuvinte violente dar, în fața numărului și a hotărîrii manifestanților, fu silit să bată în retragere.

Repede se sui în careta care-l aștepta la poartă. După el studenții vociferau și amenințau, i s-au aruncat cu plesnitori în caretă, i s-au lipit pe spatele trăsuri alife înjurioase !

După ce d-rul a plecat în fugă, poliția, înștiințată, veni în forță și ocupă curtea spitalului.

Noi, studenții din agitație, țineam cartierul general la cafenea Regală, instalată sub hotel Regal, în colțul str. Regale cu str. Academiei. Era o mare cafenea care cuprindea întreg parterul.

Un medicinist în fugă vine să ne anunțe, gîfîind, cum că la spital a pătruns poliția și că bate pe studenți. Eram în cafenea vreo 20 : Nicolae Maimarolu, Costică Iliescu, Paul Scorteanu, Iancovescu, eu și alții. Ne sculăm și plecăm în fugă. Intrăm ca un vîrtej în curtea spitalului Colțea, dar sub gangul turnului ne lovim de corifeii poliției de pe atunci : căpitanul Stănculescu, comandantul jandarmilor pedestri — un adevărat zbîr care a sfîrșit osîndit pentru delapidare —, comisarul Coemgiopolu, un Ercule, înalt de doi metri, ofiterul de sergenți Chipiliu, celebrul Mîschiu, alt ofiter de sergenți etc.

Venirea noastră a reîncurajat pe medicinistii înghesuți prin celiule și coridoare. O explozie de vociferări izbucnește. Medicinistii — în parte — reapar în curte, o scurtă invălmășeală urmează dar liniștea se restabili. Emil Frunzescu, Petre Inotescu și Leon Constantinescu fură arestați.

Procurorul Chiru Economu veni la spital și arestă pe Emil Frunzescu, care fu personal desemnat de d-rul Romniceanu cum că s-ar fi dedat la o brutală agresiune asupra sa.

Ceea ce este exact, e că atunci cînd poliția însoțită de vestiții bătauși, porecliti mai tîrziu „cetățeni indignați”, au năvălit în curtea spitalului Colțea, studenții s-au apărat cu ce au putut, servindu-se de seringe cu acid sulfuric, ardei pisat etc. În amestec, d-rul Romniceanu a fost lovit la ureche și rînit. ²²

Emil Frunzescu, acuzat că a lovit pe doctorul Romniceanu, s-a judecat pînă la Curtea de Casație, unde a rămas osîndit la 200 lei amendă pentru... insultă adusă superiorului în exercițiul funcțiunii. ²³

Fierberea crește. Politica, nelipsită, ca întotdeauna din mișcările studentești, întreține agitația.

În timpul acesta în Parlament se discută revizuirea Constituției, iar agitația se întinde din cauza dezbatelor asupra legii de presă.

Atitudinea lui C. A. Rosetti influențează mult pe o parte din tineret, pe toți accia cu idei înaintate. C. A. Rosetti susținea libertatea deplină a presei, el cere ca toate delictele de presă să fie judecate de jurați; el cere ca atacurile în contra familiei regale și a suveranilor străini să nu fie judecate de către tribunalele ordinare. Camera dă dreptate lui Rosetti.

La Senat, ideea contrarie lui C. A. Rosetti triumfă.

Impotriva părerii rosettiste, adică a principiului libertății absolute a presei, se ridică cel mai cu autoritate jurist al partidului liberal, Eugeniu Stătescu. El, împreună cu Beizade Grigore Sturdza, propun și fac să se voteze un amendament care trimite atacurile în contra familiei regale și a suveranilor străini la tribunale. Teza contrarie o susțin senatorii : Mișu Schina, Nicolae Fleva și alții.

La Cameră, discuția asupra acestui amendament provoacă furtuna. C. A. Rosetti îl combate și face apel la Ion Brătianu, șeful guvernului, ca să apere libertatea presei. Ion Brătianu răspunde în mod evaziv, dar convingerea sa este pentru amendament. Atunci C. A. Rosetti, simțind că Adunarea va vota amendamentul Senatului, demisionează din Cameră ca o protestare.

Acest eveniment ne aruncase și pe noi, studenții cu idei radicale, în tabăra opoziționistă. ²⁴

Pentru ziua închiderii Camerelor, care trebuia să vină peste câteva zile — la 6 iunie —, se pînuiește o manifestație în contra lui Ion Brătianu.

Era o zi de duminică, plină de soare. Un număr de citeva sute de studenți ne adunăm la societatea Unirea, unde se rostesc discursuri aprinse în contra guvernului. *

Pe la orele 11 jum. încep în masă și ne revărsăm către Piața Teatrului, unde trebuia să se petreacă manifestația.

Pe piață, găsim lume multă, iar balcoanele și ferestrele Clubului conservator gêmeau de frunți ai partidului și alți membri. Aceștia erau inițiați și așteptau scandalul. Clubul conservator era instalat atunci în casa Mandy, acolo unde acum e un club de joc de cărți. Bineînțeles, poliția și bătașii erau în păr.

Ion Brătianu apare în trăsură alături de generalul Dimitrie Lecca, președintele Camerei. Un huiduit prelung izbucnește.

Brătianu oprește trăsura și cheamă un ofițer de poliție căruia îi dă un ordin; pe loc bandele, sergenții, agenții se năpustesc asupra studenților și snopeala începe.

Unii studenți, precum Costică Rădulescu de la Pitești și Gogu Florian, au fost arestați pe loc. Costică Rădulescu a fost bătut măr.

Eu am fost arestat peste citeva ore în cafeneaua Regal, sub hotelul Regal. ²⁵

Doi agenți de poliție m-au condus în cabinetul directorului de poliție, pe atunci Alecu Lahovary. Procurorul Anghel Solacolu m-a anchetat. Am fost întrebat câți bani am asupra mea. Am arătat că am 60 de lei.

Alecu Lahovary observă :

— Ciudat, și la aliați doi s-a găsit aceeași sumă.

Eram bănuți că am primit bani de la Clubul conservator.

Lahovary știa bine că eu nu eram conservator, dar avea în contra mea motive de ordin intim ca să spuie o mică obrăznicie.

După anchetă suntem urcați în dubă și conduși la Văcărești.

Eram înăuntru cinci : Costică Rădulescu, Ion Iancovescu, Vasile Cârlova, Gogu Florian și cu mine.

În jurul dubei galopau jandarmii călări. De toarna manifestațiilor studentești am fost conduși pe cheiurile Dimboviței.

Costică Rădulescu, care era o natură de farsor, s-a vâlcărit în tot timpul parcursului stînd cu gura la crăpătura dubei și strigînd :

— Săriți, fraților, că ne omoură ! Săriți de ne scăpați !... Suntem studenți români !... etc.

În sfîrșit, ajungem la Văcărești.

Duba e descuiată, suntem scoboriți. Unul cite unul sărim sprinten, afară de Rădulescu care, făcînd pe mortul, urmează să se vaite și este dus pe miini ! ²⁶

Poarta Văcăreștilor se deschide !...

Și intrăm...

În cea dintîi curte vedem o mare desfășurare de forțe. Postul de gardă este întreg în picioare, soldați în cerc și, cu arma la mînă, d. director și d. greșier Luca Manovici. Acosta, un tip despr care voi mai vorbi.

De ce această desfășurare de forțe militare ? Iată ce se întimplase.

Nu știu prin ce mijloc de comunicare, deținuții de la Văcărești aflaseră că în București studenții au făcut revoluție și se mai aflase că

o mare parte din aceștia, fiind arestați, vor fi aduși la închisoare. Și deținuții erau hotărîți ca, în momentul în care studenții vor intra pe poarta Văcăreștilor, să se revolte și să încerce o evaziune generală.

Luca Manovici, care era foarte deștept și șiret, prinsese de veste. De aceea, pe de o parte, înainte de a fi aduși la închisoare toți deținuții fură închiși prin dormitoare, iar nouă ni se făcu onorurile unei primiri ce nu era banală.

După formalitățile de rigoare la cancelarie, cu scotocelile prin buzunare, luarea banilor etc., am fost puși la secret, fiecare în cite o celulă. Și în seara aceea am prînzit cu cite o bucată de piine cu o bucată de brînză telemea. Iar pentru distracție, Luca Manovici ne-a gratificat cu romane franceze de clasa III-a.

A doua zi de dimineață ni s-au deschis celulele. Ceilalți arestați, afară de Costică Rădulescu și de mine, au fost duși la tribunal, spre a depune ca martori în chestia dr. Romniceanu-Emil Frunzescu ; eu m-am dus în celula lui Rădulescu — care încă zăcea pe coaste — spre a dejuna.

Dejunul fusese comandat la o circumă din fața temniței. O cutie cu sardele este deschisă. Trebuie să fi fost din alt secol, căci untdelemnul era rîncead. Apoi vin patru ouă fierite. Întîiul pute, al doilea era putred, din al treilea apare un pui mori. Circumarul, neavînd ouă proaspete, ne vînduse ouăle răcite de la o cloșcă.

În urma ordinelor venite „de sus” suntem scoși de la secret și instalați în două camere mari. Eu sînt într-o cameră cu 4 paturi împreună cu Iancu Iancovescu, Gogu Florian și C. Costaforu.

Aci este și sala de mîncare a celor 7 deținuți, fiindcă, cu Costică Rădulescu, Vasile Cârlova și Christescu suntem șapte.

Peste zi ne vine un mosafir ; acesta este Milone Lugomirescu, care în ziare iscălea Baba Novac. Ce căuta Baba Novac, care nu luase parte la mișcare — nefiind student — și nici nu fusese arestat ? El spunea că a venit să ne ție de urît și că a fost introdus pe furiș de directorul pe care îl cunoștea bine. Însă unii îl bănuiau de spionaj. Adică l-am bănuț toți, fiindcă aducerea lui la Văcărești și instalarea în a doua cameră, împreună cu prietenii noștri, era făcută ca să fie bănuț.

Am stat 5 zile în temniță. Dar ce temniță veselă !...

Frunțașii partidului conservator în cap cu prințul Gheorghe Bibescu ne-au trimis imediat sumedenie de bunătăți. Kilograme de icre țecuite, șunci, prăjituri de la Capșa, pui fripiți, ouă proaspete, sticle cu vin, duzini de butelii cu șampanie.

La ora dejunului și la ora prînzului o mare masă era întinsă în camera mea — fiindcă era cea mai mare — și aci mîncam cu toții, plus doi militari condamnați cari-și făceau osînda la Văcărești, plus Luca Manovici, prieten al nostru al tuturor. ²⁷

Am spus că Luca Manovici era un tip. Foarte inteligent, foarte isteț, foarte boem, foarte original, dar și foarte vitios. Nu făcea sat nicăieri, ori în ce slujbă era numit nu trecea mult și trebuia să facă o bo-roboată. Era ceea ce se cheamă un adevărat papugi de București.

Părăsînd devreme gimnaziul pentru ca să hoinărească prin cafenele, maidanuri și alte localuri clandestine ale orașului, încercase de toate : fusese actor, ziarist, funcționar etc. Vorba lui : numai popă nu fusese.

Bineînțeles că a sfîrșit prost, răpus de mizeria fiziologică; a murit tuberculos. Dar mai-nainte cu cîtiva ani de a-și da obștescul sfîrșit, a avut grija să se însoare și să facă și un copil. ^{27 bis}

Luca Manovici, în calitatea lui de secretar-contabil al închisoarei, ducea de nas pe director, care crea un om blajin și foarte de treabă. Luca îi spunea gogoși și îi făcea farse.

Am constatat imediat că, din fiecare duzină de butelii de șampanii, ne vămuaia cîte șase. Cînd l-am tras la răspundere, ne-a răspuns:

— Regulamentul închisoarei nu permite consumarea băuturilor spirtoase. Și atîta cît vă dau e numai pe răspunderea mea.

După masa de seară, jucam cărți, făceam o partidă de *chemin-de-fer*. Regulat Luca ne cîștiga pe toți. Dar cum vedea că norocul i s-a oprit și îndată ce-si făcuse porția, se scula, scotea pe streinii din odaie și ne incuia, spunîndu-ne:

— Regulamentul închisoarei!... Peste ora 9 nu mai pot lăsa ușile deschise.

Noi rîdeam și înghițeam.

Dealtfel eram serviți de minune. Aveam nu mai puțin de trei servitori.

Un grec, osîndit nu știu pentru ce, ne făcea cafelele turcești. Ieșeau toate cu caimac și delicioase.

Un negru, fost în serviciul doamnei Petre Grădișteanu, arestat pentru furt, ne servea la masă, ne vâcsuia ghetele și ne peria hainele.

Un alt deținut mătura odăile și făcea paturile.

Cînd am ieșit, eram buimăciți! ²⁸

Efectele deprimante ale detențiunii au fost de mult constatate. Intemnițarea celulară dezorganizează sistemul nervos, topește energiile, sleiește puterea de rezistență a voinței. Chiar o intemnițare de scurtă vreme și în condițiuni de evasilibertate lasă urme. Numai după cinci zile de ședere la Văcărești, cînd am ieșit pe calea Victoriei eram parcă străini între străini.

În urma scandalului din Piața Teatrului, am fost destituit de la primărie. Primarul, Nicolae Fleva, cunoscutul tribun al poporului — titlu ce i se da mai mult în zeflemea — nu mă avea la stomac, deoarece mă privea ca pe un protejat al rivalului său la postul de primar, d-rul Sergiu — ceea ce nu era adevărat. După scandalul din Piața Teatrului a profitat de ocazie spre a mă înlocui.

Atunci s-a înființat Societatea capuținiștilor, cu sediul la Cafeau Regal. ²⁹

Ce era Societatea capuținiștilor?

Din această Societate făceau parte toți acei studenți lipsiți de ocupațiune, cari n-aveau asigurată hrana zilnică. Și eu, ca unul care din iulie 1884 și pînă în februarie 1885, cînd a apărut ziarul *Drepturile omului*, n-am avut slujbă — eram de drept membru al acestei Societăți.

Președinte al acestei instituții a fost ales profesorul de matematici Nicolae Chirilov, un boem incorigibil și un temperament nedisciplinat. ³⁰ Secretar fusese ales Luca Manovici.

Luca Manovici, prieten cu cei mai mulți dintre noi, n-a mai putut trăi închis cu slujba lui la Văcărești, după ce am plecat. Spiritul revoltat al nostru convenea de minune naturii lui fără disciplină, de aceea, cum am plecat noi, a plecat și el. A venit după noi — deși era sărac lipit — și s-a instalat la cafeneaua Regală, ținută de către un evreu, Roth, mai tîrziu administrator al mai multor ziare.

Rolul lui Manovici era să constate gradul de inanitiune al membrilor Societății și dreptul lor la un capuținer ³⁰ cu un corn. Iată procedura.

Cînd un membru se prezenta la cafenea și cerea un capuținer gratuit, Luca Manovici era însărcinat să-l cerceteze corporal. Adică îi descheya jiletca, îi aplica urechea pe stomah și îl bătea cu două degete: dacă suna a sec, avea dreptul la un capuținer cu un corn, iar dacă suna a plin, cererea era respinsă. Fiecare membru avea dreptul la 2 capuținere pe zi. Aceste capuținere erau plătite dintr-un fond format prin cotizarea membrilor cu dare de mină, mai ales a celor cari aveau familia în București.

Din această Societate făceau parte — după cit îmi mai aduc aminte — pe lângă Chirilov, Luca Manovici și cu mine, și studenții: Nicolae Maimarolu, Costică Iliescu-Olt, Paul Scorțeanu, Emil Frunzescu, G. Ghica-Simionescu, Jeano Iancovescu, Gogu Florian etc. etc.

Pe lângă capuținiști erau și „inimile generoase”.

„Inimile generoase” erau acei studenți cu dare de mină care apăreau, din cînd în cînd, pe la Regal și ne invitau la masă. Cînd o „inimă generoasă”, bine cunoscută, se ivea în ușa cafenelei era o furtună de aplauze și aclamări. Apoi, fără a mai pierde timp, luam „inima” pe sus și intram cu ea buzna în cîte un birt de mină a doua ori a treia.

Îmi amintesc cum odată Nicolae Maimarolu apare cu un prieten al său, anume Borcănescu. Era un băiat timid, bun bălat dealtfel, și cu parale. Maimarolu îl cam pusese în curent cu situația cînd l-a adus la cafenea. Îi spusese că va trebui să invite la masă pe cîtiva capuținiști, fiindcă așa e tradiția. Borcănescu a primit condiția cu bunăvoință. Dar nu credea că i se va întîmpla ce i s-a întîmplat.

În ziua în care s-a ivit el la Regal era ședință mare, toți capuținiștii erau în păr. Astfel, cînd s-a aflat despre apariția unei „inimi generoase” excepționale, toată lumea aceasta s-a socotit invitată. Și, în adevăr, bietul Borcănescu s-a pomănit în birtul modest din strada Academiei, unde am intrat, înconjurat de 25 de capuținiști care l-au mîncat și urechile.

Pentru cafegiu, Societatea capuținiștilor a fost o calamitate.

Ședințele se țineau de mai multe ori pe zi în jurul unei mese mari rotunde, iar zgomotul era infernal. Unul cite unul, clienții au părăsit cafeneaua, așa că, în cele din urmă am rămas numai noi.

Intr-o zi, cam pe la ceasurile 10 dimineața, apare în sfîrșit un neamț ca de vreo 50 de ani, cu părul lung și cu ochelarii după urechi.

Omul cere o cafea cu lapte și se așază lângă o fereastră cu *Neue Freie Presse* în mină. Însă noi eram în ședință, așa că un zgomot nebun

izbucnește. Bietul neamț a răbdat cîtva timp în făcere, dar, în cele din urmă, răzbit, a trîntit cornul pe tavă și, lăsînd capuținerul pe jumătate nemincat, a fugit pe ușă injurînd.

Acesta a fost ultimul client al cafenelei Regal, cît timp a mai durat Societatea capuținiștilor.

Farse studentești

Iată cîteva anecdote din viața studentească.

La spitalul Filantropia era un centru studentesc foarte vesel. Studentul Sabin²¹ și alții își făceau zilnic farse. De pildă : dacă un bolnav era adus la spital, internul de serviciu era obligat să iasă înainte, să-l primească și să-l instaleze într-o cameră. De multe ori, tocmai în timpul dejunului, răsuna clopotul care anunța aducerea unui bolnav. Atunci internul trebuia să se scoale de îndată de la masă și să primească pe noul venit.

Însă ceilalți camarazi li făceau, mai întotdeauna, farsa de a-i mîncea friptura. Sabin găsi într-o zi mijlocul de apărare : era tocmai de serviciu cînd, deodată, răsună clopotul. Însă friptura de-abia începuse să se mănînce. Atunci Sabin avu o inspirație genială. Trase un scutit deasupra cărnii fripte și lăși scuipatul cu cuțitul, apoi se duse liniștit la datorie.

Cînd s-a întors, friptura îl era nouă.

Să povestesc și farsa cu „pălăriea lui Olchovsky”.

Olchovsky, doctorand pe vremea aceea, era unul din cei mai veseli și mai inteligenți studenți.

Mai tirziu, ca doctor de boale interne, era foarte apreciat. El este fondatorul sanatorului din calea Călărași.

Într-o seară din luna lui august, ne aflam, vreo zece camarazi, în grădina Alcazar pe strada Cîmpineanu. După un șir de rînduri de halbe de bere, nimeni nu mai avea para chioară. Numai Olchovsky avea o hîrtie de 20 lei, pe care, însă, o păstra cu ochii din cap, spre a-și cumpăra o pălărie. Și avea ambiția ca să-și cumpere o pălărie de intila calitate, de la întiul pâlărier din București, francezul Paul Martin.

Paul Martin avea magazinul instalat sub Grand Hotel, actual hotel Continental, iar prețul celei mai scumpe pâlării era de 20 lei.

Deci Olchovsky nu voia să se atîngă de polul său.

Dar unul dintre noi îi ținu următorul discurs :

— Bine, mă Olchovsky, de ce să dai atîtea parale pe o pălărie ? Și de ce n-ai lua-o de la Fain ? Cu 15 lei poți lua de la Fain o pălărie tot atît de bună ca și de la Paul Martin.

Olchovsky se gîndi, se scărpină în cap, apoi se convinse. Și rîndul de 10 halbe sosi.

Dacă pofta de mîncare vine mîncînd, pofta de băutură nu e mai pe jos. Cele 10 halbe fură repede înghițite.

Atunci, un alt coleg luă cuvîntul :

— Adică, mă Olchovsky, de ce să tei tu pălărie de la Fain ? La Fain cumpără Nababul²², nu studenți pirliți ca noi. Ia-ți pălărie de la Fain Martin. Cu 10 lei ai o pălărie admirabilă ; și unde mai pui ca o ai și de la Fain și de la Martin.²³

Am ris cu toții, a ris și Olchovsky și al doilea turneu a sosit.

Dar... mai erau 10 lei la bătaie și ne steteau în gît.

— Măi Olchovsky, de ce să tei pălărie de la Fain Martin ? spuse altul. Fain Martin are marfă proastă. Mai bine repar-o pe asta, care e de prima calitate. Pentru 5 lei, la Constantinescu, în strada Carol, ți-o face ca și nouă. Și ai și pălărie bună.

Olchovsky se convinse pentru a treia oară, și zece pahare spumoase se înșiruiră pe masă.

Dar mai erau 5 lei. Trebuiau bătuti și ăștia la tălpi.

Unul din medicinisti luă pălăria lui Olchovsky în mînă, o suci, o învîrti, o privi cu admirație și zise :

— Bine mă, da de ce să repari tu pălăria asta ? E pălărie încă foarte bună. De ce s-o dai la un cirpaci ca Constantinescu și să ți-o strice ? Caută-ți de treabă, mă, și ține-ți pălăria așa cum e, fiindcă e foarte bună.

Toți am fost, în cor, de aceeași părere și... Olchovsky s-a executat.

Pe la 2 noaptea am ieșit de la Alcazar cu cea mai bună dispoziție și fiecare necăjeam cum puteam pe bietul Olchovsky.

— Cum se poate, mă, să rămii fără pălărie ?

— Măcar dacă ți-ai fi băut-o tu, dar să ți-o bea alții ? !...

— Da prost ai fost, mă Olchovsky !

— Să rămii tu cu ruptura asta de pălărie pe cap !

— Și soioasă, de ți-e scîrbă să pui mina pe ea !...

Și tot așa mai încolo.

Bietul Olchovsky răspundea și el ce putea, dar a doua zi, cînd s-a dezmeticit, ne-a tras la fiecare cîte o gură.

— Prieteni sunteți voi, mă ? Să-mi beți pălăria și apoi să vă și ba-teți joc de mine ?...

Cam așa se petrecea între medicinisti.

Dar mai erau și celelalte facultăți.

Viața studentească

Mă opresc un moment spre a spune cîteva cuvinte despre viața studentească între anii 1879 și 1884. Fac, deci, o ușoară întoarcere înapoi.

Studenții de astăzi vor face o apropiere între ce era și ce este.

Nevoile bănești, destul de mari și pe atunci, împingeau pe studenți ca să ia funcțiuni publice : cei mai mulți erau funcționari prin ministere, alții pe la diferitele autorități iar, de la o vreme, intrau și în poliție.

Colonelul Radu Mihai, prefectul de poliție, cel mai vestit prefect al lui Ion Brătianu, voind să reformeze poliția și să-i întinerească cadrele, a numit un număr de studenți în posturile de comisari. Printre aceștia, îmi amintesc de unii studenți foarte distinși, precum Teodor Ca-

nari, de fel din Birlad, mai tîrziu avocat la Iași. Canari era un tînar foarte simpatic și foarte inteligent. La Iași se înscrisese în partidul jurnalist și ar fi avut un frumos viitor politic, căci avea una din mințile cele mai bine echilibrate, dar, din nenorocire, o nefrită cu formă gravă l-a omorît prematur.

Studentii de la celelalte facultăți, afară de mediciniști, trăiau mai răzleți, pe cînd mediciniștii — mulțumită faptului că erau concentrați prin spitaturi — erau strînși legați. Grupul de studenți în medicină care trăia în mare camaraderie era compus din : Stăuceanu, mai tîrziu doctor, tatăl inginerului cunoscut în București, Al. Spjroiu, vesel camarad și bun medic, mai tîrziu doctor, mort în plină tinerețe dintr-o intoxicație cu alimente, Petre Inotescu, doctor, mort deunăzi la Buzău, Ștefănescu, fost subdirector al serviciului sanitar, mort probabil. Uziel, evreu, mai tîrziu doctor la Ploiești a murit infectîndu-se pe cînd diseca un cadavru. Era un bun român, excelent camarad și bun medic. Siciul, pînă la mormînt, a fost urmat de o mare mulțime de ploieșteni. Olchovsky, mai tîrziu doctor, a fundat sanatoriul din calea Călărăși. Eminent practician, mort tînar, cosit de o boală mizerabilă. Emil Frunzescu a părăsit medicina pentru ziaristică, apoi pentru stenografie și pentru avocatură. Sabin, doctor, actualmente la R.-Vilcea, Nae Tomescu, distins medic de copii, mort după război, luat de un erizipel. Manicșa a murit fără să ajungă doctor ; Chiriac Ionescu, actualul chirurg, a fundat sanatoriul din strada Sft. Ionică. Popovici cred că a murit undeva prin Moldova. Bianu, fratele d-lui I. Bianu de la Academie, mai tîrziu doctor. Bianu era umoristul bandei. Cuvîntările sale comice de la diferitele agape înveseleau și plăceau mult. Avea umorul fin, fără trivialitățile astăzi la modă. Nu știu pe unde se ascunde acum.³⁴

Mai erau și alții mai tineri, precum Nae Bărdescu, Răuțoiu³⁵ etc., aceștia, însă, nu făceau parte din camaraderia de toate zilele a celor de mai sus.

Eu, deși nu eram medicinist, mi-am ales tovarășii de viață printre aceștia, și mi-am trăit cîtiva ani ai tinereții prin Spitalul de copii, pe la Colțea și pe la Filantropia. Aveam pentru Olchovsky o prietenie deosebită, aproape nu era zi să nu-l văd. Era o minte subțire, avînd rasa polonezului rafinat. În afară de medicina lui, cunoștea perfect farmacia, citise filozofie, muzică, literatură, de toate.

Cînd l-am cunoscut, era farmacistul Spitalului de copii. Neavînd bacalaureatul, nu putea obține doctoratul în Medicină. Era numai licențiat în Medicină și în Farmacie. Dar a trecut examenul de bacalaureat și a devenit doctor.

În aceeași categorie era și Chiriac Ionescu, actualul chirurg, doctorul Chiriac. Cînd l-am cunoscut, era telegrafist și licențiat în Medicină. Căci n-avea bacalaureatul. Mai tîrziu s-a pus în regulă cu regulamentul Facultății de medicină și a putut lua doctoratul.

Mai tînar puțin era și Obreja și încă și mai tînar actualul doctor G. Marinescu³⁶, specialistul de boale nervoase, pe care l-am cunoscut în treacăt pe la Spitalul de copii.

Pe lîngă mediciniști, aveam și alți prieteni printre studenții de la Drept ; aceștia erau : Paul Scorțeanu, despre care am scris altădată ; Ion

Iancovescu-Jano; Grigore Golescu, fost* director al Băncii Agricole etc.³⁷ Toți aceștia erau dintre cei mai inteligenți și buni camarazi din facultate. În grupul: Golescu-Iancovescu-Nae Papadat, Mișu Alexandrescu-Guranda, Marinescu de la Ploiești și încă vreo doi, am petrecut ani de zile, anii începători în studenție.

În colțul stradei Pictor Grigorescu cu Calea Victoriei, în fața farmaciei Kihăescu, era un birt sărăcăcios, ținut de madame Caliopi și sora sa.³⁸ Madame Caliopi fusese frumoasă în tinerețe, dar acum nu mai avea decît niște rămășițe pe care, totuși, căuta să le puie în valoare. Căci madame Caliopi avea întotdeauna un amic, de obicei un sergent-major din intențentă sau un fost agent de percepție.

La madame Caliopi plăteam 30 lei pe lună pentru 4 feluri de bucate : 2 la dejun și 2 la prînz. Cu piine, dar fără vin și cafea.

Madame Caliopi avea atențiuni deosebite și pentru unii din tinerii studenți din grupul nostru. Cînd a doua zi vedeam că unul din noi primea porțiile mai arătoase, înțelegeam numaidecît cum că nu era lucru curat la mijloc. Colegul și amicul nostru Grigore Golescu, de pildă, primea cele mai monumentale porții de varză acră cu costițele de purcel ce nu se văzuseră vreodată sub tavanul lui madame Caliopi. „*Honni soit qui mal y pense.*“³⁹

Unde s-or fi odihnind astăzi necăjitele oase ale acestei milostive restauratrice ? ! ...

Mai tîrziu ne-am răzlețit. Căci mai toți din grupul acesta de studenți în Drept — ba chiar toți afară de mine — aveau idei conservatoare. Pe mine m-au împins ideile înaintate către mediciniști, spre care m-am dus cu Paul Scorțeanu.

Am spus că viața studentescă era grea pentru mulți. Eu, pe la 1879—1881, eram un simplu copist la Ministerul de Instrucție, de unde primeam 88 de lei lunar. Cu ce să plătești chiria, cu ce să mînci, cu ce să te îmbraci, cu ce aștea și aștea ? Rezultatul era o viață de expediente, de împrumuturi la cămătari, neîndeplinire de angajamente către proprietar, birtaș etc.

Pe lîngă fiecare minister foiau un număr de cămătari care ne împrumutau — cu leafa pe o lună, niciodată mai mult — și cu dobînda de 2 lei la napoleon⁴⁰ oprîți dinainte. La darea lefurilor, trebuia să plătești, fiindcă ne executa mandatarul. Pentru ca să ai cu ce trăi, trebuia să te împrumuț imediat la alt cămătar. Și tot așa pînă ce nu te mai alegeai cu nimic din leafă.

Pe vremea aceea nu se votase încă legea lui Petre Grădișteanu, care apăra salariile de popriri. ** Trebuia, dar, să trăiesc cu 58 de lei și 35 de bani.⁴¹

Într-o zi, birtășița unde mîncam pe credit — tot madame Caliopi — a dat faliment și a închis birtul. În ajun îi plătisem ce-i datoram, adică tot ce aveam în buzunar.

Și astfel am rămas pe drumuri, fără paraș chioară și fără puțința de a mai găsi bani cu împrumut.

Dar tinerețea este plină de încredere și de nepăsare. Ce-mi păsa că eram fără franci, pe cîtă vreme aveam atîta viitor înaintea mea ? ! ...

Steteam în Piața Amzei, în aceeași cameră cu Doicescu — supranumit și Ispahan — ajutor de șef de birou la Prefectura poliției, cu leafa de 120 lei lunar. Îl invidiam.

Student ca și mine, trăgea ca și mine pe dracul de coadă. Cu leafa, secestrată, rămăsese „pe drumuri”, întocmai cum rămăsesem eu, fiindcă mînca tot la madame Caliopi.

Vorba aia :

Ce te faci, Ghineule ?

Dar, ca oameni citiți, știam că Alecsandri scrisese odată:

Unde-s doi puterea crește

Și chesatul nu sporește.⁴²

Și ne-am pus pe treabă.

Era vară, prin iulie. La grădina Rașca era un oarecare spectacol, cu orchestră, unde se plătea 1 leu intrarea. Ne-am împărțit rolurile.

Doicescu avea mai mult tupeu decît mine. Plecam pe Podul Mogoșoaii amîndoi. De cum întilnea un cunoscut, Doicescu îl oprea:

— Mă, Mitică, împrumută-mă cu 10 bani. Vreau să mă duc la Rașca și n-am pentru intrare decît 90 bani. Ți-i dau miine negreșit.

Operația se repeta de patru ori cu același succes. Aveam acum 40 de bani, prețul unei pîini.

Am spus că rolurile noastre erau împărțite. Eu, pentru nimic în lume n-aș fi cerut cuiva bani cu împrumut, iar Doicescu, iarăși pentru nimic în lume, nu ar fi intrat într-o brutărie ca să cumpere o pîine. Fiindcă Doicescu era un elegant, întotdeauna era îmbrăcat după ultima modă, purta mustață — o mustață mare și frumoasă — răsucită în sus, întotdeauna ras, întotdeauna mirosind frumos.

Așteptam pînă la ora 1 noaptea, cînd ieșea pîinea din cuptorul întii. Alături de noi, pe strada Piața Amzei, era o brutărie. Doicescu sta la distanță respectabilă, ferindu-se ca să nu-l bănuiască cineva că e prieten cu mine — deși era ceasul unu după miezul nopții. Eu intram curajos în brutărie, cumpăram pîinea și porneam repede spre casă, fiindcă nu mîncasem de 24 de ceasuri. În urma mea Doicescu, uitîndu-se în dreapta și în stînga, ca nu cumva să se compromită, intra buzna după mine. Și intram în odaia care, bineînțeles, era cufundată în întunec. De unde bani pentru gaz ?

Parcă revăd scena. O fișie din lumina lunii albea, în parte, odaia. Eu rupeam în două pîinea care-mi ardea degetele și dedeam o jumătate lui Doicescu. Fiecare stînd pe marginea patului său, mîncam în tăcere și cu lăcomie pîinea care fumea și care la 23 de ani⁴³ nu prea cădea greu la stomah... Apoi luam cana, mergeam pe sală unde se afla o puțină cu apă de băut bătută cu piatră acră, și mă întorceam în odaie. Eu băusem la puțină. Doicescu bea în odaie, gîfîind și bînd încă o dată. Apoi, cu burțile pline de apă și de cocă, amîndouă calde, ne culcam.

A doua zi făceam același lucru. Campania de lucru a ținut 15 zile

Intr-o zi, un prieten de la R-Vilcea, Costică Vlădescu, cumnatul lui Grigore Goleșcu, veni proaspăt din provincie. Bineînțeles, ne-a poftit pe Goleșcu, pe Iancovescu și pe Iancu Zografos, un alt camarad din Vilcea, la o înghețată la cofetăria Rădulescu, sub otel High-Life, otel Mano pe atunci.⁴⁴ Eram nemîncat de 9 zile și grozav aș fi luat, în schimb, o cafea cu lapte. Însă, deși prieten intim cu Vlădescu, mi-a fost rușine și am mîncat înghețată pe stomacul gol.

Cînd, după 15 zile, am dat de bani — 58 lei și 35 — a dat și Doicescu de cele două treimi din leafa lui. Și atunci ne-am repezit la un birt mai... scump.

Acest birt mai scump, care nu era de nasul nostru, studenți săraci lipiți, era firma „La Ochiul lui Dumnezeu” și era așezat în fața Palatului Regal, lingă otel Metropol.⁴⁵ Era o circiumă-birt-simigerie, cu un mic colț de curte, botezată „grădină”, unde întotdeauna putea a latrină. Porția de mîncare costa 40 de bani, dar se serveau și jumătăți de porții cu 20 bani.

După 15 zile de post, ne-am luat inima în dinți și ne-am hotărît pe lux : haidi la „Ochiul lui Dumnezeu” !

— O căpățîna de miel la tavă !

Era eroic. Căpățîna singură costa 60 de bani. O căpățîna de miel în luna lui iulie nu era banal deloc.

Dar n-am înțeles nimic dintr-însa, fiindcă, în urma curei de 15 zile, pierdusem cu desăvîrșire simțul gustului. D-abia după cîteva zile l-am recăpătat.*

În sfîrșit, am găsit un alt birt. Pe strada Lipșcani, lingă casa unde este instalată Banca Agricolă, era o intrătură și peste drum tipografia P. Cucu. Acolo era instalat într-o odăiță birtul pentru studenți ținut de către macedoneanul Costache Belimace.⁴⁶

Costache Belimace era un tip, inflăcărat patriot român, adversar al lui Apostol Mărgărit, om cu idei destul de înaintate pentru cultura lui, însă om foarte energic și foarte inteligent, după cum era și foarte afabil și simpatice.

Anii de care îmi aduc aminte cu cea mai mare plăcere din toată tineretea mea sunt acești ani în care, în birtul sărac, ca și noi toți, ne întruneam spre a discuta despre toate, dar mai ales despre românii macedoneni.

Aci venea Ghejan, un foarte inteligent student în Drept, mai tîrziu avocat, mort foarte tînăr de tuberculoză. Încă o pierdere dureroasă. Apoi toți studenții macedoneni din generația cea mare a macedonenilor aduși în școlile din Romînja. Era Andrei Bagav, un Ercule, mort de tuberculoză și îngropat la Cimpulung. Costache Cairetti, cel mai vesel camarad ce am cunoscut, plin de viață, plin de inimă, plin de cinste, plin de focul nestins al patriotismului. Un entuziast fără seamăn. A murit și el de tuberculoză.

Toți acești atleți, toți acești premianți întii la gimnastică, rupți dintre brazii Pindului, n-au putut trăi în aerul mlăștinos al Bucureștilor. Unul după altul s-au culcat în mormînt, cînd erau încă tineri și plini de toate puterile vieții.

Mai veneau și Gulioti, și Simota, și Niculescu, toți studenți macedoneni, mai venea și bătrînul octogenar, dar încă verde, bătrînul Zissu. Sărărac lipit și el, trăia la masa săracului dar inimosului Costache Belimace.⁴⁷

Aci, în birtul obscur și ascuns, era unul din colțurile cele mai vii ale Bucureștilor. Căci, pe lângă macedoneni, mai mincau și alți camarazi, studenți și ei: Nicolae Rainu de la Focșani, Iancu Stătescu de la Romanși și, din cînd în cînd, distinsa noastră artistă Marietta Ionașcu. O văd, încă tinăra domnișoară, elevă a Conservatorului de declamație, venind modestă la masa sărăciei vesele, cu ghiozdanul la subțioară, însoțită de logodnicul ei, mai tîrziu soțul, studentul Papadupolos.⁴⁸

Din birtul acesta a plecat întîia pornire — zisă socialistă — cu Paul Scorțeanu și cu Spiroiu.^{49*}

Viața studentescă este întotdeauna și peste tot aceeași: sărăcie, nepăsare de viitor, veselie, glume.

Pe la anii de care mă ocup acum, între 1879 și 1884, viața studentescă era, din multe puncte de vedere, cu totul deosebită de cea de astăzi.

Mai întîi nu exista curentul ideilor socialiste. Cîțiva rari studenți cari începeau să guste din cititul filozofiei materialiste, cîțiva studenți cari citeau pe Lamennais, ori pe Michelet, Edgar Quinet, Rousseau sau Voltaire. Mai tîrziu Büchner, Auguste Comte și Darwin.⁵⁰

Tinerimea, cînd se ocupa de altceva decît de studiu și de petreceri, cînd făcea politică și discuta idei, era împărțită în două tabere: unii susțineau pe liberali, cari erau la putere și reprezentau, încă, ideile democrat înaintate, alții apărînd pe conservatorii reprezentați prin Lascăr Catargiu, Alexandru Lahovary sau Titu Maiorescu.

În strada Brutari⁵¹ locuiau cu chirie patru studenți, toți din Rîmnicu-Vilcea, și anume, Ion Iancovescu, Grigore Golescu**, Costică Vlădescu, fratele fostului jude instructor și avocat Nicu Vlădescu și Ion Zografos.

Zografos era liberal după tată. Grigore Golescu și Vlădescu nu se prea prăpădeau cu firea după politică, iar Ion Iancovescu era un conservator fanatic care, pe vremea aceea, începea să fie maioreșcian.

Eram bun prieten cu acest quator și, de multe ori, petreceam în strada Brutari, casă primitoare cu 2 odăi și piano.

Îmi amintesc cum Grigore Golescu era un mare amator de femei, trecea drept taurul quartetului și avea o păgînească pasiune pentru „ma belle Catrine“, o eteră tinăra, frumoasă și... generoasă.

De multe ori petrecerile țineau pînă la 2, 3 și 4 după miezul nopții, cu băutură și cu demne tovarășe studentești. Cînd erau parale mai multe, petrecerea era udată cu vin roșu, cumpărat cu 2 lei butelia de la Păun Popescu⁵² sau alți băcani cu bună reputație.

Oamenii se culcau lăsînd de multe ori o parte din vin nebăut. Dar a doua zi dimineața, vedeau cu surprindere că vinul era evaporat pînă la ultima picătură.

O anchetă minuțioasă a dovedit cum că cucoana gazdă era evaporatoarea.

În toate diminețile, după ce se crăpa de ziuă, cucoana gazdă intra binișor în odaia în care dormeau trei din cei patru locatari. Binișor, lua ghetetele și hainele spre a le curăți, apoi se apropia de masă și golea sticlele încă cu rămășițe de vin. Faptul era dovedit.

Atunci o idee diabolică trecu prin capul unuia; o farsă grotească fu pusă la cale pe socoteala intemperatei bătrîne.

Seara și noaptea fusese petrecere mare, se mîncase cremvurști, piftii și pastramă, se fumase și se băuse mult.

Pe la 6 ceasuri dimineața, a doua zi, cucoana gazdă intră, ca de obicei, cît se poate mai tiptil, călcînd în virful degetelor. Un miros greu de usturoi, de ceapă, de tutum, de vin și de alte mirodenii umplea aerul. Pe masă, o sticlă, pe jumătate încă plină cu un generos vin negru, provoca privirile. Era prea mult.

Cucoana gazdă, țînînd în mîna stîngă trei perechi de ghetete și pe același braț un număr de pantaloni, de jiletci și de sacouri, se îndreptă către masă. Cu dreaptă prinde sticla, o duce la gură și un prelung gil-gil-gil se aude...

Dar imediat o explozie!... Sticla cade pe masă, ghetetele și hainele se împrăstie pe covor, iar cucoana gazdă scuipe, varsă, icnește, tușește, lacrimile îi curg din ochi, balele îi curg din gură. Aiurită, sufocată, iese pe ușă, urmată de risul zgomotos care țîșnește de sub toate plapomele!

Cititorul a înțeles despre ce e vorba. Cititorul ghicește cu ce fel de lichid fusese adăpată sărmana bătrînă lacomă.

În urma războiului din 1877—78, studentimea trăia bine în societatea tuturor femeilor pe care invazia rusă le înțolise. Îmi amintesc de o oarecare tinerețe castanie care se întorsese în Capitală după o lungă peregrinație prin Rusia și prin Bulgaria și care acum era plină de poli imperiali. Generația mea studioasă — dacă nu este plină de ingratitude — ar trebui să-și aducă aminte de această femeie sentimentală căreia îi plăcea cîntecul privighetoarei.

Era vara: în toate serile, răsturnată într-un muscal, femeia se oprea înaintea cofetăriei Rădulescu din fața grădinii Episcopiei și invita un tînăr cunoscut la Șosea. Acolo era o privighetoare care, între orele 11 și 1 cînta invariabil în verzișul grădinii Kogălniceanu.⁵³

De cîte ori n-am ascultat și eu privighetoarea?!...

Dar să revin la evenimentele de la 1884.

Agitația urmează

Studenții universitari publică un memoriu împotriva d-rului Romniceanu. Broșura poartă titlul: *Memoriul studenților universitari contra profesorului dr. Romniceanu, prezentat Consiliului profesoral universitar.*

Ca cuvînt înainte citim:

„Țara întregă a fost alarmată de o mișcare a Studenților Universitari și toți se întrebă care e cauza, care e scopul ce urmărește această din urmă mișcare a tinerimii.

Multe ziare [precum] și cei chemați a lumina opinia publică n-au făcut decât a denătura cu totul adevărul prin insinuări răuvoitoare.

Publicarea acestui memoriu devine, dar, imperioasă.

În el va vedea oricine că cauza mișcării noastre e numai profesorul dr. Romniceanu, că scopul mișcării e depărtarea sa din Universitate, că mișcarea, în fine, e legitimă și trebuia să se facă.

Iar la sfârșit se află semnăturile a 277 de studenți din toate facultățile, dar cei mai mulți mediciști.

Public, aci imediat, numele tuturor acestora. Este de făcut o foarte interesantă constatare, anume ce s-a ales din toți acești tineri cari formau atunci fruntea universităților și partea ei cea mai militantă. Cite valori s-au manifestat, citi au ajuns în fruntea treburilor publice ori au devenit fruntași în cariera lor.

Iată aceste nume: Adam Petre, Amărăscu Ștefan, Andreescu G.N., Atanasescu N., Aronovici D., Antoneseu G., Acsente O. August, Alexescu I., Budi V., Bădulescu L., Băleanu N., Bălăescu D., Biernaski I., Bolintineanu Caloian T., Brayer Adolf, Butea A., Butea G., Bucur Ion, Bărzănescu N., Buescu I.V., Braunstein S., Bistrițeanu Ion Nițulescu, Călinescu Mihail, Calalb A., Calalb V., Capeleanu N., Ciolac Mardari, Capitanovici Toma, Costăcheșcu Cr., Cristeanu Corneliu, Constantin Mihalache, Constandinescu Nicolae, Constantinescu Petre, Constantinescu I. C., Constandinescu Ion, Constantinescu A., Constandinescu Iulian, Constandinescu Dumitru, Codrea Iulius, Cosma Gh., Cristescu N., Crinescu Theodor, Calotă Const., Demetriade George E., Dumitriu M., Damian Cătușdachi, Duma M.I., Deil C.B., Diamantberger M., Drugescu Nicolae, Dumitrescu Dumitru, Dumitrescu I., Dumitrescu T., Emilian G., Eremia I., Elian N., Enășescu C., Foulquier F., Flutoreanu I., Frunzescu Emil A., Florescu E.P., Gherache Constantin, Georgescu Ștefan, Goldemberg Ad., Gropper Herman, Gardarianu D., Goldemberg Iosef, Goldstein I., Georgescu S., Ghetu G., Gaster Anghel, Grunau Pavel A., Georgescu N., Grozovici Cal. M., Ghița Simionescu C., Hristodorescu M., Hornstein B., Helfant Lazăr, Hildan M., Halunga M., Ionescu Daniel, Inotescu P., Ioaniță C., Istrățescu C., Iliescu Sava, Ianșa Gheorghe, Ianulescu M., Ionescu N., Ighel Ion, Iliescu Pavel, Iliescu C., Iliescu A., Ionescu Nic., Ionescu, I., Jurist E., Jurăscu D., Ionescu G., Linde V., Linde C., Macovei Dumitru, Manasian Nicolae, Marinescu I., Mihalcea Ion, Mihalcea P., Mărculescu, Mendonide Ion, Margulius I., Marinescu N., Macedonescu Vasile, Mihăescu M., Michăescu E., Michăescu Al., Marcovici P., [Marinescu G., Minculescu M., Mihăescu, St.] Marinescu I., Miloș, Mutescu M., Nanu I. G., Neumann Iulius, Ninoveanu Gr., Neumann H., Nicolau Gr., Oardă Const., Orstein H., Obregea Al., Ocășanu G., Petrof A., Popovici I., Palauz Andrei, Petreșcu V., Popp E., Popescu Grozeanu I., Popescu D., Popovici I.I., Pleșoianu C., Poșulescu I., Paladi C.D., Patron G., Popescu Pompiliu, Papadopol D., Popescu Petre, Possă Ștefan, Pohl Fr., Păcuraru Corneliu, Popovici Ion, Petrescu Mihail I., R. Rosen, Rosen Rafael, Risdörfer I., Rădulescu I., Rappaport S., Rădulescu M., Rigani N., Radian Ion St., Rădulescu Const., Rădulescu Marin, Stăiculescu George, Ștefanovici A.E., Scherer Solomon, Schwartz V., Succin M., Stein Leon, Segala B.

Stoianovici I., Savini Nic., Șapcaliu I., Schlandt, Spartali I., Șerman Adolf, Șabner-Tuduri Al., Stoenescu G., Silva Pandele, Scurea George, Sănduleanu, Staicovici Nic., Soiu Ion, Stinghe Nicolae, Tomescu N. C., Tucic C. D., Tătaru A., Tonciu G., Tanu A., Tinț Dumitru, Tiron V., Theodoriu Luca, Tomașian O., Tătaranu G., Tănăsescu G., Tănăsescu A., Vasileșcu G., Virgiliu, Vrabie Weiss L., Vlădescu N. I., Vereanu Armin, Velles Bronislav, Virlănescu Al., Vines Victor, Zamfirescu M., Zurner I., Zentler M., Zacharia P., Zaremba M., Alexandrescu G. S., Antonescu V., Aureliu I., Alexiu N., Andronescu Gr., Botea Gr., Bogdan N., Bacalbașa C., Bühl Alfons, Bratzon C., Botez I., Cârlova Vasile, Canari Theodor, Caracaș I., Colțescu T. D., Cocriș Petre, Constandinescu G., Constandinescu Șt., Chernbak G. I., Drăgulănescu T., Dumitrescu I., Eliescu I., Isvoranu I., Iliescu C., Ionescu G., [Iancovescu Smeurat C., Filaliță G.,] Florian Gheorghe Aron, Fratoșcițeanu G.N., Georgescu D., Gancea G.T., Ghirgiu Alexandru, Klein D.C., Maimarolu N., Nanu Șt. F., Popescu P., Popescu G., Popescu D., Parisian Al., Polțer A., Poenaru Dem B., Popovici C., Popovici I., Petreanu Sache, Protopopescu Cristian, Petrescu G., Rădulescu Const. I., Solacol N., Stroescu P., Slăvițescu P., Protopopescu I., Pop I., Scia C., Talianu Z., Tomescu E., [Tișescu C.], Tălpianu I., Valerian C. D., Vincler Eug., Voloceanu G., Vlădescu M., Vasiliu G.D., Vicol G.D., Săulescu G.N., Stoenescu A., Vasiliu C., Vasiliu Dem. I., Vasiliu G.I.⁵⁴

Agitațiunea provocată de evenimentele din urmă și mai ales revizuirea Constituției împotriva propunerilor democratice ale lui C.A. Rosetti nu este încă potolită. Acum opozițiunea va dobîndi mereu forțe noi. C.A. Rosetti și Dumitru Brătianu vor trece hotărît în cea mai ireductibilă opoziție. Ion Brătianu a pierdut pe toți vechii lui tovarăși de luptă și nu se mai răzămă decât pe elementele mai tinere și pe tînăra dreaptă reprezentată prin junimiști.

În seara de 7 iunie ziarul *L'Indépendance Roumaine* oferă un banchet la otelul Broft (actualmente hotel Continental, casă clădită din nou), acest banchet e intitulat „Banchetul libertății presei”.

Erea, firește, o mașină de opoziție.

Banchetul erea dat, pe de o parte pentru a onora lupta lui C.A. Rosetti dată în Cameră pentru deplina libertate a presei, pe de altă parte spre a sărbători o izbîndă a ziarului francez care cîștigase la Curtea de Casație un proces împotriva Creditului funciar rural.

Au asistat la banchet C.A. Rosetti, Gheorghe Vernescu, Alexandru Lahovary, Gheorghe Meitani, Gheorghe Cantili, Nicolae Ionescu, D.A. Laurian, Constantin Boerescu, Ion Lahovary, Bordeanu, Al. Ciurcu, Frédéric Damé etc. etc.

La sfârșitul banchetului au intrat în sală un mare număr de studenți, dintre care unul a rostit o cuvîntare pentru presă, căruia i-a răspuns directorul *României libere*, D.A. Laurian, care a băut pentru studenți.⁵⁵

Agitațiunea în țară crește și pentru un alt motiv. Camerele de revizuire votează instituirea unui Domeniu al Coroanei, care constituie un apanajiu regelui.

Opoziția spune și propagă în țară cum că Ion Brătianu a cumpărat pe regele Carol cu acest Domeniu, spre a-i aproba revizuirea și a-l susține la cîrmă. În țară, opinia publică este în 'contra dotațiunii și astfel nemulțumirile se înmulțesc văzînd cu ochii.⁵⁶

În ziua de 11 iunie, advocații și oameni politici cari au luat apărarea studenților pentru că au huiduit pe Ion Brătianu pe Piața Teatrului vin să le anunțe liberarea pe cautiune. Acești studenți sunt : Vasile Cârlova, I. Iancovescu, G. Florian, Chirculescu, C. Ioanide, C. Rădulescu și autorul acestor rînduri. Mai era și d-l Costa-Foru, redactor la *România*.

Advocații erau : Gheorghe Vernescu, N. Blaremburg, Atanasiadi și alții.

Dealtfel acest proces nici nu s-a mai judecat, acțiunea închizîndu-se.⁵⁷

Dar agitațiunea în București crește. Guvernul are indicii că se pregătește ceva. Regimentul de roșiori cu garnizoana în București este trimis repede în Dobrogea, deoarece ofițerii, fiind din familii boierești, guvernul nu e sigur de el.

Liberalii sunt alarmați și văd cum partidul se sfarmă. O întrunire publică e convocată la sala vechiului Ateneu, pe locul căruia s-a ridicat Teatrul Lyric. Întregul stat major brătienist e acolo.

După ce vorbește N. Fleva, primarul Capitalei, se alege un comitet de salut public, zis comitet de rezistență împotriva acțiunii anarhice a opozițiunii.

Deodată apare la tribună un tînăr avocat, Grigore Crisenghi, nepot al lui Tache Giani, care face declarația că dacă țara e agitată iar partidul liberal divizat, cauzele sunt numai două : revizuirea Constituției cu restrîngerea libertății presei și dotațiunea Coroanei.

Un zgomot mare izbucnește.

Eugeniu Carada se repede la tribună și, pe deasupra oratorului, vorbește publicului. Zgomotul este de neînchipuit. În sală încep îmbrîncelile — fiindcă mulți conservatori erau acolo —, apoi se aud zgomote de uși trîntite, de geamuri sparte etc. Și întrunirea se risipește în mijlocul celei mai mari dezordine.⁵⁸

Legea electorală din nou votată împărțea acum corpul electoral în 3 colegii în loc de 4, ca pînă aci.⁵⁹ În vederea alegerilor noi ce trebuiau să se facă după legea nouă, C. A. Rosetti convoacă pe reprezentanții ziarelor la clubul ziarului *Națiunea* al lui Dumitru Brătianu. Ereau de față

14 ziariști reprezentînd 14 ziare. Sub președinția lui C. A. Rosetti aceștia semnează o rezoluție prin care se obligă ca ziarele lor să explice legea electorală nouă, să vie în ajutorul alegătorilor și să semnaleză toate abuzurile administrației și abaterile de la lege.

Moțiunea era semnată de : C. A. Rosetti (*Românul*), N. Bordeanu (*Națiunea*), D. D. Racoviță (*România liberă*), Frédéric Damé (*l'Indépendance Roumaine*), D. C. Butculescu (*Cooperatorul*), G. Șerbescu (*Vocea Covurluiului*), I. Mitescu (*Carpații*), Chr. Negoescu, (*Alarma*), Em. Arghiropolu (*Romanul*), R. C. Pătărlăgeanu (*Democratul*), I. G. Valentineanu (*Reforma*), V. Negruți (*Perdaful*).

Din acești, 14, nici unul nu mai trăiește astăzi, la 1927.⁶⁰

Un număr de studenți naționaliști ne întrunim și hotărîm sărbătorirea de 100 de ani a revoluțiunii lui Horia de la 21 octombrie 1784.

Un comitet compus din : Gheorghe Secășanu, delegat al Societății Carpații, C. C. Dobrescu, Droc-Bănciulescu, A. P. Crainic, delegați ai aceleiași Societăți, C. Bărcănescu, delegat al Unirii corale, C. Ionescu, delegat al Societății comerciale Viitorul, P. I. Inotescu, delegat al Societății studenților în medicină, Al. Lenș Filipescu, delegat al Societății Viitorul român, I. N. Iancovescu, delegat al Societății universitare Unirea, Em. A. Frunzescu, delegatul studenților în Medicină, Constantin Bacalbașa, delegatul studenților în Drept, Al. Șabner-Tuduri, delegat al studenților Facultății de științe, Al. V. Georoceanu, delegat al Facultății de litere este format. El redactează un apel „la români“, cerîndu-le să se asocieze la sărbătorirea zilei de 21 octombrie (2 noiembrie). Sărbătorirea se va face prin publicarea unui album intitulat *Centenarul Revoluției lui Horia de la 1784*. Albumul a coprins : 1) Reproducția portretelor lui Horia, Cloșca și Crișan ; 2) organizarea unui banchet la 21 octombrie ; 3) crearea unui fond numit „fondul lui Horia“, destinat a ajuta pe românii subjugați căzuți victimă îndeplinirii datoriei lor de români.*

Dintre toți membrii acestui comitet, nu știu dacă astăzi mai trăiește vreunul, afară de Frunzescu și de mine. Îmi pare că toți au murit.⁶¹

Văzînd că au pierdut ziarul *Românul*, care a trecut în opoziție, guvernamentalii fac să apară un nou ziar cotidian, *Voința națională*.⁶²

La 26 august a murit generalul Carol Davila, medicul cu atîtea merite, omul care a inaugurat serviciul medical militar în România, acela care a înființat cea dintîi școală de medici și subchirurgi, de unde au ieșit atîția medici buni, numiți totuși, cam în zeflemea, „de la școala lui Davila“. Doctorul Davila era una din figurile cele mai populare ale Bucureștilor.

O boală de inimă care nu iartă l-a răpus încă tînăr, fiindcă a murit la vîrsta de 56 ani. Azilul Elena Doamna îi datorește lui existența.

Doctorul Davila împlinise 30 de ani de cînd se afla în România.⁶³

Noul regim liberal

Ion Brătianu trece prin ceasuri de grije.

Aproape toți bătrînii liberali, toți bătrînii lui tovarăși de luptă de la 1848 îl părăsise. L-a părăsit fratele său Dumitru, l-a părăsit nedespărțitul tovarăș C. A. Rosetti și, odată cu ei, aproape întreagă veche gardă a liberalismului, cu Grigore Șerutic, Pană Bussău, Veniamin Herina, generalul Adrian, C. T. Grigorescu din Ploiești, Radu Pătărlăgeanu etc. etc. În fața acestei înfringeri și spre a nu pierde puterea, nepuținându-se rezerva nici pe bătrînii liberali moldoveni ca Mihail Kogălniceanu, Nicolae Ionescu și alții, cari și aceștia sunt în opoziție, Ion Brătianu cirmeste spre dreapta și se apropie de junimiști.

Regele Carol dorea și el această apropiere, dorea chiar un minister Ion Brătianu-Carp-Maioreșcu, fiindcă acești doi corifei junimiști ereau partizani hotărîți ai intrării României în tripla alianță germană-austriacă-italiană.

În memoriile sale apărute mai tîrziu, regele Carol spune că, fiind solicitat să alăture România alianței austro-germane, el a răspuns că fiind dat faptul că mulți români sunt subjugăți de Ungaria și Austria, România nu s-ar putea alia cu această putere. Cu totul altă ar fi situația dacă o altă putere, de rasă latină — de exemplu Italia — ar intra în alianță. Dar la 1884 Italia intrase în această alianță, prin urmare situația României din acest punct de vedere se ușurase.⁶⁴

Alegerile generale pentru Cameră și Senat bat la ușă. Opoziția liberal-conservatoare care, sub imboldul prințului Bibescu, devenise foarte activă, face o întrunire publică la sala Orfeu, în strada Câmpineanu, însă, de astă dată bătașii organizați de poliție își fac apariția. Și, cînd ies de la întrunire șefii liberali-conservatori, banda se aruncă asupra lor. A fost un mare scandal de stradă, urmat după aceea de o desăvîrșită inacțiune.⁶⁵

Boierii conservatori ereau luptători de sezon. Luptau primăvara și iarna, însă cînd venea vara, plecau la Paris, în Elveția, în Italia sau pe la moșii; nu ereau mulți cari și-ar fi jertfit petrecerile din stațiile balneare sau din capitala Franței pentru ca să așude la munca politică în București. De aceea, cum au dat căldurile, mai toți corifeii s-au risipit, iar agitația politică a încetat.

La alegerile generale pentru Parlament, opoziția liberal-conservatoare Vernescu-Catargiu s-a abținut⁶⁶, iar în luptă au rămas numai Dumitru Brătianu și cu ai săi. C. A. Rosetti, printr-o scrisoare publicată în *Românul*, declară că el nu mai există politicește de cînd partidul liberal a părăsit vechile lui principii democratice, și se retrage din luptă.⁶⁷

Ion Brătianu dă lupta luînd în brațe un mare număr de tineri și pe junimiști.

La București, alegerile sunt caracteristice. La Colegiul I de Senat sunt aleși pe lista guvernului prințul Dimitrie Ghică și poetul Vasile Alecsandri. Deci doi foști și chiar actuali conservatori, în contra lui Dumitru Brătianu și Mihail Kogălniceanu, doi dintre cei mai mari corifei ai liberalismului.

La colegiul al 2-lea este ales junimistul D. A. Laurian, directorul *României libere*. La Colegiul al 3-lea, țărănesc, e ales Tache Ionescu.

Ion Brătianu și-a atras pe toți tinerii de valoare sosiți de curînd de la Paris, astfel sînt aleși pe listele guvernului C. C. Arion la București, Alexandru Marghiloman la Buzău, C. Dissescu la R.-Vilcea, Iacob Negruți, Vasile Pogor, Leon Negruți, la Iași, Alexandru Djuvara la Brăila.

Guvernul dispune de o majoritate zdrobitoare în amîndouă Camerele, la Senat aproape nu a intrat vreun opozant, la Cameră d-abia au putut pătrunde Mihail Kogălniceanu, Nicolae Ionescu și, pentru intîia oară, tînărul G. Paladi, ales în opoziție la Birlad.⁶⁸

S-a putut strecura și marele istoric și filolog B. P. Hasdeu, însă, în urma contestației ridicată de către Eugeniu Stătescu în Senat și a lui Mihail Kogălniceanu în Cameră, alegerea lui Hasdeu este invalidată cu 53 voturi contra 42, sub cuvînt că Hasdeu, fiind director al Arhivelor Statului, nu putea fi ales legal.⁶⁹

În cercurile politice se vorbește cu stăruință despre remanierea ministerială cu intrarea în guvern a junimiștilor, dar tratativele lui Ion Brătianu nu reușesc. Liberalii nu pot primi programul lui Petre Carp.⁷⁰

Am dat numele celor 277 studenți cari au semnat memoriul în contra profesorului dr. Gr. Romniceanu. Și o întrebare firească mi se urcă pe buze: ce s-a ales din toți studenții aceștia cari, acum 41 de ani reprezentau partea cea mai activă, cea mai independentă și cea mai militantă a Universității din București?

Dacă cercetăm lista, constatăm că această generație — din care face parte și eu — n-a dat prea mulți frunțași. În afară de un ministru plenipotențiar, de doi directori generali ai Serviciului sanitar și un medic general, toți ceilalți au rămas pe trepte de mijloc. Cîțiva parlamentari, cîțiva funcționari superiori, cîțiva profesori secundari și atîta tot. Nu găsesc înscris numele nici unuia printre oamênii cari, în această țară, au stat în fruntea statului.⁷¹

Mai intîi, nici unul din acești militanți n-a putut ajunge ministru, într-o epocă în care au ajuns atîția. Să fie pentru că nici unul din studenții aceștia n-au avut inteligența, cultura sau celelalte însușiri care disting pe frunțașii unui popor? Desigur, nu. Alte împrejurări se datorește această rămînere în urmă.

Rareori un student al unei universități din țară poate ajunge în România pe rîndurile dintii. Spre a înainta și ajunge, se cere lustrul străinătății. Titlul de doctor sau de licențiat al unei facultăți apusene, cît și aureola frecventării unei școli superioare din străinătatea civilizată, au fost la noi întotdeauna certificatele neapărate cu care numai s-a putut impune un om nou.

Dar se vede că și contactul cu moravurile, cu spiritul, cu felul de a se purta și de a gîndi al oamenilor din apusul cult dă omului o înfățișare și o autoritate deosebită, calități care-i pun, de fapt, deasupra ace-

lora cari — deși de multe ori cu mult mai inteligenți — numai din faptul că n-au ieșit din ascunzătoarea țării lor sunt lăsați pe planul al doilea.

Vizitarea lumii din afară, educarea într-un mediu superior ca orizont moral și ca înălțare sufletească, completează personalitatea aceleia care este destinat a fi conducător.

A rămâne în țară — a însemnat aici, în România — o cauză de inferioritate. Atingerea cu mentalitatea și cu sufletul superior al omenirii mai desăvârșite ca moral, educațiune și cultură, dacă nu desăvârșește întotdeauna, dar purifică și înalță.

Dar mai este un motiv, hotărâtor motiv acesta : aproape toți studenții cari au stat în fruntea mișcării de la 1884 au fost naturi independente, pe când, spre a ajunge în România — afară de excepții norocoase — se cer spinări încovoiate.

Am vorbit mai sus despre manifestarea pe care au făcut-o studenții în fața legațiunii austro-ungare, ca protestare împotriva agresiunii, înfăptuită la Cluj de către studenții unguri față de studenții români. Să mai adaug câteva amintiri asupra acestui subiect. Nu e rău ca generațiile de astăzi să le cunoască.

Agitația intrată în Universitate progresează. Cum era și firesc pentru vremile pe care le descriu, politica de partid intervine și însuflește mișcarea.

Doctorul Romniceanu simte că situația i se clatină la Universitate. Șeful guvernului, Ion C. Brătianu, îl sfătuiește să pună capăt agitației, fiindcă nu se poate admite ca studenții să rămâie neîncetată în grevă și să piardă mai mulți ani de studiu. Pe de altă parte, foarte mulți studenți săraci vor să-și treacă examenele, însă spiritul de solidaritate îi împiedică să comită un act de felonie.

În sfârșit, după numeroase tratative, greva se potolește.⁷²

Partidul socialist începe să ia ființă în București. Suntem un mănunchi de tineri hotărâți să începem lupta în această îndrumare. Dar socialismul nostru nu este încă bine definit. E un amestec de idei umanitare, generoase și democratice, doctrina socialistă n-o înțelegem încă, de aceea dintre toți tinerii studenți cari au inaugurat mișcarea la 1884, absolut nici unul n-a rămas în rândurile socialiștilor.

Dealtfel, elementul muncitoresc lipsea cu desăvârșire atunci.

Într-o seară, doctoranzii Stăuceanu și Manicea îmi spun că o întrunire secretă și cu caracter socialist se va ține la spitalul Filantropia. Mă duc. Eram câțiva : Stăuceanu, Manicea, Paul Scorțeanu, Sabin, Spiroiu, Inotescu, Emil Frunzescu. Afară de Scorțeanu și de mine, toți ceilalți erau mediciști. Fiindcă pentru istorie trebuie să se știe că mișcarea

socialistă bucureșteană, îmboldită de începuturile socialiste de la Iași, n-a început nici din pătura muncitoare, nici din cauza mizeriei lumii lucrătoare, ci din spitale.

După discuțiuni asupra organizării noastre în grup socialist, suntem convocați în altă seară într-una din întunecoasele chilii ale vechiului spital Colțea.

Ni se anunță o mare noutate : un nihilist rus din cei mai de frunte va fi printre noi.

Când s-a înserat, ne-am strecurat ca umbrele pe sub turnul Colței și ne-am întrunit vreo 15 în odăița abia încăpătoare a unui intern. Aci am găsit pe nihilistul anunțat, acesta era Costică Dobrogeanu, devenit mai târziu Gherea în literatură.

Costică Dobrogeanu era simpatic. Arestat în timpul războiului, la Brăila, unde deschisese o spălătorie spre a putea trăi, a fost ridicat într-o noapte de poliția secretă rusă și trimis în Siberia. Dar, deși șchiop, a putut fugi și a putut ajunge în Norvegia călătorind într-o barcă de pescari.

Cu intrarea lui Gherea în țară și apoi cu a lui Zamfir Arbore și cu venirea lui Constantin Mille de la Bruxelles, mișcarea socialistă începe.⁷³

Este de amintit că nici un evreu nu a fost la început în mișcare, ceva mai târziu s-a asociat d-l Sachi Petreanu pe care îl vom regăsi în presă.

În București, acțiunea începe cu o serie de conferințe la sala Franzelari. Cea dintâi conferință o țin eu asupra prostituției, în ziua de duminică 30 decembrie 1884. Ședința a fost prezidată de către G. D. Paladi, ales deputat liberal dizident la Birlad, peste câțiva ani ministru liberal.

Dumineca următoare a vorbit C. A. Filitis despre „Complicitatea religiunilor cu statul”.⁷⁴

La Cameră, debutul lui Tache Ionescu.

Ținărul deputat care-și făcuse în cursul campaniei electorale din București reputația unui mare orator, era supranumit de agenții electorali : „Tăchiță gură de aur”. La Cameră intrase precedat de această faimă și, când s-a urcat la tribună, ca să vorbească la mesaj, banca ministerială era în marele complet, iar Camera cu toate băncile pline.*

Discursul lui Tache Ionescu a fost pretențios și rece.** A fost cel mai slab discurs din toată cariera sa politică, un discurs program cu care puse la cale, în mod sumar, toate cestiunile mari.

După ce și-a sfârșit cuvântarea, Mihail Kogălniceanu a venit repede la tribuna presei — care în vechiul local al Camerei era la nivelul

incintei. Kogălniceanu era furios și, după obiceiul său, mustăcea enervat.

— Asta nu a fost discurs demn de un tânăr. A fost un discurs slugarnic. N-ați văzut : după fiecare perioadă se întorcea către primul ministru ca să-i cearsească aprobarea ? !...

Constantin Arion, tânăr nou intrat în Cameră și el, era alături de Kogălniceanu. Arion, respectuos și zimbînd, spuse :

— E un debut, coane Mihalache, dar nu puteți tăgădui că n-are talent.

Kogălniceanu se întoarse brusc către Costică Arion și, cam răstit :

— Domnule Arion, să știi de la mine un lucru : *Nicăieri n-ai să găsești mai mult talent ca la Văcărești.*

Toată lumea a rămas tăcută ! D-abia citeva zimbete. Era o vorbă care lăsa locul cugetării. ^{75 *}

A doua zi Camera a acordat un lung concediu tinărului deputat de Brăila, Alexandru Djuvara, care făcuse la Paris studii de pictură și care se ducea acum ca să studieze Dreptul spre a-și face o carieră.

Citeva zile mai înainte rostise un frumos discurs în Cameră. Titu Maiorescu i-a consacrat în *România liberă* un articol semnat de el, în care îi făcu mari elogii. Maiorescu credea să atragă pe Djuvara în partidul junimist, dar n-a izbutit. ^{76 **}

Ion Brătianu își convocă partizanii din Parlament la o întrunire intimă ; acolo le spuse că dorește să remanieze ministerul, că ar fi dorit să introducă în guvern citiva junimiști, însă a constatat că partidul se împotrivesc. A cerut majorității să-i dea o indicație. Majoritarii au atacat vehement pe junimiști, iar Anastase Stolojan a sfătuit pe primul ministru să se reîntoarcă la bătrînii din partid. Cu toate că *l'Indépendance Roumaine*, foaie de opoziție conservatoare, anunța zilnic intrarea în guvern a lui Petre Carp și a lui Maiorescu, soarta junimiștilor era pecetluită.

Ministerul fu remaniat numai cu liberali, în sensul următor : Ion Brătianu, Internele, D. Sturdza, Instrucția, G. Lecca, Finanțele, generalul Fălcoianu, Războiul, Anastase Stolojan, Domeniile, Ion Câmpineanu, Externele, Constantin Nacu, Justiția, generalul Radu Mihai, Lucrările Publice. ⁷⁷

Generalul Slăniceanu, fostul șef al statului major în timpul războiului, fostul ministru de Război căzut sub votul de blam al Senatului, după aceea anchetat spre a fi dat în judecată ca un neînstit administrator al averii statului, moare în streinătate. Cînd Parchetul a rupt sigiliile casei sale, în absența văduvei, a găsit un mare plic pe care sta scris : „Probe despre moralitatea puternicilor zilei“. Acest plic a dispărut. Cine știe cite lucruri pline de interes nu cuprîndea acest plic misterios ? ^{78 ***}

NOTE

¹ La alegerile comunale care au avut loc în zilele de 3/15 și 4/16 ianuarie 1884 cel mai mare număr de voturi le-a primit Eugeniu Stătescu (2011 din 2080 de votanți, cam un sfert din numărul electorilor bucureșteni, opoziția boicotînd alegerile), iar cel mai mic (dintre consilierii aleși), Nicolae Fleva (1915) (cf. RAZ-W., 6 ianuarie 1884, p. 2). În legătură cu demnitatea de primar al Capitalei s-a discutat intens în epocă, problema fiind înregistrată și în corespondența familiei Brătianu : „Nenea Stătescu nu primește Primăria cîr nici un chip, rămîne numai consilier. Dr. Sergiu asemenea nu-și va da demisia din profesor. Primar credem că va fi Fleva“ — Pia Brătianu către fiul său Ionel Brătianu, scrisoare din București datată 25 ianuarie/6 februarie 1884, în : *Din corespondența familiei Ion C. Brătianu*, III, p. 16. Și, într-adevăr, Eugeniu Stătescu a refuzat primariatul, în fruntea administrației comunale fiind ales Nicolae Fleva, care se va bucura, în ședința din 27 ianuarie/8 februarie 1884 a Consiliului comunal, de adeziunea a 15 consilieri din totalul de 27 de consilieri prezenți (M.C.P.B., nr. 9, 26 februarie 1884, p. 5).

² Vasile Boerescu (n. 1830), personalitate politică proeminentă, amintită adeseori în aceste file, a încetat din viață la Paris, la 30 noiembrie/12 decembrie 1883 și a fost înhumat la București, la începutul lunii decembrie 1883 (*Inmormîntarea lui Vasile Boerescu*, TEL., 6 decembrie 1883, p. 2).

³ Dumitru Brătianu fusese ales deputat la Colegiul I de Argeș la sfîrșitul lunii ianuarie 1884, desigur tot cu concursul organizației liberale de aici, dar va refuza din nou mandatul, printr-o scrisoare adresată înaltului for legislativ (menționînd că nu poate să ia parte la lucrările unei adunări care „în marea ei majoritate nu este expresia voinței țării“ — *Demisia d-lui D. Brătianu*, ROM., 29 ianuarie 1884, p. 93) și prin alta adresată alegătorilor săi (în care foștii săi amici politici, inclusiv fratele său mai mic, I. C. Brătianu, erau acuzați, în termeni duri, că sînt „speculanți politici fără frică de Dumnezeu și fără rușine de oameni cari au ajuns, a crede că-și pot tot permite pentru a se menține la putere ca să se îmbogățească din averile noastre și din sărăcirea poporului“ — Dumitru Brătianu, *Alegerile Colegiului I de deputați din Argeș*, RAZ-W., 1 februarie 1884, p. 2). Apelul pe care-l amintește Bacalbașa aparuse mai întîi în *Națiunea*, organul de presă al lui D. Brătianu și în esență el chema întreaga opoziție la luptă pentru răsturnarea „regimului odios“, încheindu-se cu o frază retorică și patetică din care sînt amintite în textul pe care-l adnotăm ultimele cuvinte : „Dacă tronul României, dacă România ea însăși mai au zile, de la colibă pînă la Palat, din toate piepturile să iasă strigătele : *Jos regimul corupțiunii și al minciunii !*“ (RAZ-W., 12 februarie 1884) p. 2—3).

⁴ Despre cabinetul condus de D. Brătianu în aprilie-iunie 1881, v. mai sus, p. 93—94 și nota 27, p. 116 ; p. 99 și nota 48, p. 120 ; p. 100 și nota 53, p. 121.

⁵ Opoziția, respectiv conservatorii lui Lascăr Catargiu și liberalii „sinceri“ ai lui G. Vernescu își pusese mai de mult problema fuzionării și nu așteptau îndemnul prințului G. Bibescu, o personalitate politică fără relief și nu prea simpatizată în epocă (un comitet însărcinat cu redactarea programului comun al „opoziției unite“ fusese ales încă din februarie 1883 — cf. Bulei, *Partidul conservator*, p. 61). Prințul G. Bibescu publicase manifestul intitulat *Reforma*, în limba franceză, în cotidianul *l'Indépendance Roumaine*, făcînd un insistent apel la realizarea unității opoziției („Toți sub același drapel, avînd un cap unic“ — dar el nu avea nici o șansă de a deveni liderul noii grupări) și încheindu-și chemarea cu o frază nu lipsită de efect : „Să avem o singură voce, precum avem aceeași datorie ; să avem același avînt, precum avem același obstacol ; să pășim cu energie și cu ajutorul lui Dumnezeu spre viitorul care răzbuună și care repară“ — *Manifestul prințului G. Bibescu*, RAZ-W., 14 februarie 1884, p. 1). Acuzat că nutrește simpatii față de Rusia țaristă, prințul Bibescu, vechi combatant în armata franceză în timpul intervenției din Mexic (1862—1867) și re-stabilit abia din 1879 în țară, recunoștea, într-un articol din *l'Indépendance Roumaine* din 24 februarie/7 martie 1884 că socotește Rusia țaristă — în ciuda experienței dureroase din 1878 — un sprijin real pentru independența României :

În cadrul căruia s-au prezentat jocuri populare românești executate de elevii profesorilor Măceanu și Velescu a asistat și Titu Maiorescu (acesta îi descrie astfel, cu ironie, în jurnalul său, pe înalții oaspeți austrieci: „Rudolf plăcut la înfățișare și arătînd vici. Ștefană, ca o mică prăjină cu cap, roșie ca chinovarul, cu ochișori de purceluș” — *Însemnări zilnice*, II, p. 242). Arhiducele Rudolph de Habsburg (n. 1858) s-a sinucis, împreună cu amanta sa, Maria Vetsera, la Mayerling, mică localitate de lângă Viena, la sfîrșitul lunii ianuarie 1889, întîmplare care a prilejuit apoi apariția unei serii întregi de istorisiri romantice, perpetuate pînă în zilele noastre, inclusiv prin intermediul filmului.

¹⁵ Destul de puțini partizani ai Colegiului unic au convocat mai multe întruniri în București (la Ateneul român) precum și în provincie: la Galați și Turnu Severin (orator, P. Grădișteanu), la Tirgoviste (orator, D. Giani) ș.a. în cursul lunii aprilie 1884, fără vreun ecou deosebit. Noul partid liberal-conservator a reușit să adune ceva mai mulți partizani în sala Bossel și în piața Teatrului Național, în seara de sîmbătă 28 aprilie/10 mai 1884, atrăgîndu-i pe aceștia și prin faptul că urma să se discute și problema majorării impozitelor de către guvernul liberal; la întrunire, în afară de cei notați de Bacalbașa, a mai vorbit și generalul Florescu. Informații că la ieșirea din sala Bossel adversarii revizuirii Constituției vor să manifesteze în fața Palatului Regal, I.C. Brătianu a convocat la Consiliul de Miniștri pe titularii ministerelor de Interne (Gh. Chițu) și Justiție (Nicolae Voinov), luînd măsurile de reprimare a manifestației despre care amintește și Bacalbașa. Într-un discurs din Adunarea Deputaților, rostit două zile mai tîrziu și în care justifica măsurile represive, șeful cabinetului liberal făcea aluzii destul de străvezii la principele G. Bibescu, care, după unele mărturii din epocă, se și vedea proclamat rege al României, sub numele de Gheorghe I: „În opoziție sunt oameni care pînă azi nu au făcut nimic pentru țară, căci nici în țară nu au trăit și nici chiar nu știu românește și vedeți astăzi cît de înfocați patrioți se arată” (discurs din 30 aprilie/12 mai 1884 în: Ion C. Brătianu, *Acte și cuvîntări*, vol. IX, București, 1943, p. 245). La manifestație au participat, după surse ale opoziției antibrătieniste, 3000 de persoane, iar după estimările unor deputați liberali, 400—500 de persoane, în orice caz nu destul pentru a declanșa o „rebeliune”, cum s-a afirmat, cu exagerație, în epocă (de altfel, speriați de intervenția neașteptată de hotărîtă a autorităților mulți manifestanți, amestecîndu-se cu lumea care, la miezul nopții, ieșea de la teatru — s-au refugiat în ospitalierile localuri din zonă: restaurantul Hugues și cafeneaua Fialcövska, ignorînd chemarea pe care a înregistrat-o și raportul primului procuror: „La Palat! La Palat!” — *Adunarea Deputaților. Sedința de la 30 aprilie 1884*, D.C.L., nr. 139, 1/13 mai 1884, p. 2106).

¹⁶ În original: *mijloacelor*. Am corectat greșala confruntînd textul din volum cu *Adevărul* (nr. 11 827, 8 octombrie 1922, p. 1).

¹⁷ Bacalbașa — pentru că a fost el însuși unul dintre liderii mișcării studentești din 1884—1885 — acordă, în aceste pagini, un spațiu exagerat de mare grevei universitare, de fapt, în mare parte, o acțiune antibrătienistă, dirijată din umbră de opoziție, așa cum se și menționează în text. Grigore Romniceanu (1845—1915), pe atunci profesor de „patologie chirurgicală” la Facultatea de medicină și medic primar la Spitalul de copii, om de știință cu o activitate mediocră (a fost totuși și membru corespondent al Academiei Române!) era unul dintre partizanii zelosi ai grupării liberale brătieniste și, de pe această poziție, a exercitat presiuni asupra studenților, la începutul lunii mai 1884, pentru ca aceștia să nu semneze un protest „în contra brutalităților comise asupra lor de poliție și jandarmerie în noaptea de sîmbătă spre duminică”, adică în timpul manifestației de la 28 aprilie/10 mai 1884 la care ne-am referit într-o notă precedentă (se pare că tînărul profesor i-ar fi amenințat pe studenții de la Medicină că-i „trîntește” la examene dacă semnează protestul — *Cronica zilei*, RĂZ-W., 9 mai 1884, p. 1). În aceste condiții, studenții și-au amintit și de unele excese de autoritate ale profesorului, făcînd cunoscută, cu unele temerități juvenile, într-o rezoluție adoptată „în unanimitate” în cadrul unei întruniri a societății universitare Unirea atitudinea pe care erau hotărîți s-o ia față de cadrul didactic neagreat: „a) Ori în ce mod și de cite ori doctorul Romniceanu se va prezenta a-și face cursul, studenții îl vor da afară; b) Dacă în vreuna din comisiile de examene d-ru Romniceanu ar participa, studenții vor cere cu stăruință înlocuirea sa... d) Dacă corpul profesoral universitar va crede de cuviință a da afară

pe vreunul din studenți, toți ceilalți vor părăsi cursurile...” etc. (*Știri d-ale zilei*, ROM., 20, 21 mai 1884). La această acțiune a studenților bucureșteni au luat parte și cîțiva tineri social-democrați (Const. Bacalbașa, Emilian A. Frunzescu, Petru Inotescu, pe atunci președinte al Societății studenților în medicină, fondată la 1/13 ianuarie 1875, Păul Scorțeanu, C. Stăuceanu ș.a.). Problema grevei studentești a fost discutată în Adunarea Deputaților la 7/19 februarie și 12/24 februarie 1885, fost prezentată, cu această ocazie, și multe date documentare mai puțin cunoscute, pentru care nu dispunem de spațiu ca să le reluăm aici (v. interpellarea lui Gr. Cozadini, deputat de Piatra-Neamț, urmată de răspunsul lui D.A. Sturdza, ministrul Instrucțiunii Publice, de intervențiile lui G. Ianoli, M. Kogălniceanu, D.A. Laurian și I.C. Brătianu — *Adunarea Deputaților. Sedința de la 7 februarie 1885*, D.C.L., nr. 53, 12 februarie 1885, p. 810—826, precum și interpellarea lui G. Paladi și răspunsul lui D.A. Sturdza — *Adunarea Deputaților. Sedința de la 12 februarie 1885*, D.C.L., nr. 54, 13 februarie 1885, p. 851—853: „D. doctor poate nu e culpabil de temperamentul său, dar trebuie să înțeleagă că temperamentul său nu e temperament de profesor” — G. Paladi, p. 852).

¹⁸ La Cluj, la 2/14 mai 1884, în ajunul aniversării marii adunări naționale de la Blaj, de pe Cimpia Libertății, din 1848, un grup de studenți șovinii maghiari, adunați în grădina contelui Banffy au adoptat o rezoluție împotriva studenților români („Tinerimea maghiară universitară își exprimă indignațiunea în contra tinerimii române care dezvoltă o mișcare ostilă elementului și statului maghiar”), cerînd dizolvarea societății universitare române Iulia și obligarea profesorului de limbă română de la Universitatea din Cluj, Grigore Silasi, să-și facă cursul nu în limba română ci în limba maghiară. Au urmat dezordini pe străzile Clujului, au fost sparte mai mult de frunțașii societății Iulia precum și ale locuitorilor unor frunțași ai roferestrelor localului societății Iulia precum și ale locuitorilor unor frunțași ai roferestrelor localului societății Iulia precum și ale locuitorilor unor frunțași ai roferestrelor localului societății Iulia. În cursul serii mîinilor (avocatul Iuliu Coroianu, profesorul Grigore Silasi ș.a.). În cursul serii studenții șovinii maghiari au întrerupt întrunirea studenților români din sala Biazini, cîntînd marșul lui Rákóczy și batjocorîndu-i pe participanții la manifestație. A doua zi studenții români de la Drept au fost aruncați pe treptele facultății; în tot acest timp frunțașii românilor au fost insultați cu vorbele: „Olah kukya” (cîine de român) și „büdös olah” (român împuțit), confecționîndu-se cu această ocazie și un cîntec naționalist ad-hoc: „Rotundă e lumea aceasta în multe părți cresc flori/Pentru români nu e decît una/Floarea furcilor/O, tu, opîncă puturoasă” (*Gazeta Transilvaniei*, Brașov, an. XLVII, 5/17 mai 1884, p. 1; Iustus, *Tulburările din Cluj*, *ibid.*, 6/18 mai 1884, p. 2—3; *Model de educațiune*, *ibid.*, 10/22 mai 1884, p. 3). Desigur că aceste excese naționalist-șovine, la care studențimea română din Cluj a răspuns cu calm și demnitate, au sensibilizat în mod deosebit opinia publică românească din România liberă, indignată de politica oficială de deznationalizare promovată de statul maghiar, politică sintetizată astfel de unul dintre participanții la tulburările din 2/14 mai 1884, studentul Szentkiraly Kalman: „Să fim conșuși de cugetul de a înălța onoarea rasei maghiare și prin aceasta să îndemnăm pe românii să se facă maghiari” (*Gazeta Transilvaniei*, 6/18 mai 1884, p. 3, declarație reproducută după gazeta clujeană *Kolosvári Közlöny*).

¹⁹ Clubul liberal-conservator se afla în Piața Teatrului Național, la primul etaj al casei Mandy.

²⁰ Studențimea bucureșteană s-a întrunit în sala Societății Carpații (societate înființată la 24 ianuarie/5 februarie 1882, sub președinția românului transilvănean George Secășan) la 8/20 mai 1884, cu care prilej s-a citit telegrama către „frații din Cluj” reproducută în text de Bacalbașa, apoi circa 150 de studenți au manifestat în fața locuinței reprezentantului Austro-Ungariei la București, cîntînd imnul patriotic „Deșteaptă-te române” și strigînd „Trăiască Transilvania! Trăiască studenții români din Cluj!” (*Cronica zilei* — RĂZ-W., 10 mai 1884, p. 1), iar după alte surse și: „Jos Austro-Ungaria!”, „Jos ungurii!”, fapt care a determinat trimiterea de către reprezentantul imperiului bicefal la București, baronul E. von Mayr, a unei severe note de protest guvernului român care era învinuit că tolerează manifestațiile iredentiste (Căzan; Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță*, p. 139). Două zile mai tîrziu, I.C. Brătianu l-a vizitat pe baronul Mayr, prezentîndu-i o listă cu numele organizatorilor manifestației, în fruntea căreia figura Al. Ciurcu, român originar din părțile Brașovului, directorul cotidianului *Independențea Roumaine* (*Id.*, *ibid.*). Propunerea doctorului Romniceanu de exmatriculare

a unor studenți care participaseră la manifestația de solidaritate cu tinerii români din Cluj a fost respinsă de majoritatea consiliului profesoral, ideea nefiind agreată, după cum se afirma în presa vremii, nici de ministrul Instrucțiunii Publice, P.S. Aurelian, care, câteva săptămâni mai târziu, cu prilejul remanierii ministeriale din iunie 1884, va părăsi cabinetul Brătianu (RAZ.-W., 13 mai 1884, p. 1; 20 mai 1884, p. 1; 25 iunie 1884, p. 1). De altfel, peste două sau trei zile, studenții din Iași, în cadrul unei întruniri de protest au adresat și ei o scrisoare de solidarizare cu românii din imperiul austro-ungar, în care se menționa: „Luptați înainte cu curaj pentru drepturile voastre! Ora liberării în curînd va suna și, la chemarea voastră, fiii României libere vor fi alături de voi” (*Protestul studenților din Iași*, RAZ.-W., 13 mai 1884, p. 1). Este evident că asemenea manifestații nu puteau fi opera agitatorilor opoziției — cum insinuuau unii reprezentanți ai autorităților — ele întrunind adeziunea întregii opinii publice românești, indiferent de apartenența politică.

²¹ Scena pe care o istorisește Bacalbașa s-a petrecut duminică 13/25 mai 1884 în prezența a circa 400 de studenți, dintre care unii, după încheierea furtunoasă a ședinței, l-au căutat pe doctorul Romniceanu, „șeful bandelor electorale”, „ca să-l bată” (*Scandalul de la Universitate*, RAZ.-W., 15 mai 1884, p. 2); cuvintele sale au fost primite într-adevăr cu „plesnitori”, „cari au căzut împrejurul decanului facultății” (*Adunarea Deputaților. Ședința de la 7 februarie 1885*, D.C.L., nr. 157, 12 februarie 1885, p. 814), doctorul Emanoil Săverin (acesta, lipsit de autoritate morală și științifică, venea la cursuri, după cum își amintea un fost elev al său, „nespălat, nepieptănat și somnoros” — doctorul C.D. Severeanu, *Din amintirile mele, 1853—1928*, vol. I, București, 1929, p. 141), care își va da peste câteva zile demisia din funcția de decan al Facultății de medicină, fiind înlocuit „în mod provizoriu”, de către doctorul Gh. Polizu.

²² „Scandalul de la Colțea” a avut loc miercuri 6/18 iunie 1884, relatarea lui Bacalbașa, confruntată cu presa vremii fiind, în linii mari, exactă. Dar iată — potrivit depoziției sale în calitate de martor al apărării la procesul care a urmat — cum s-au desfășurat ostilitățile din curtea spitalului Colțea: „Pe la orele 12—12½ eram în cafeneaua Regală împreună cu d. Canari și Rosin. Au venit doi tineri cari ne-au spus că la Colțea bătașii poliției au sărit pe studenți cari, fiind în număr mic — vreo 10 inși — sunt în pericol d-a fi bătuți. Pe strada Enii ne-am întâlnit cu d. Maimarolu care mergea la cafenea. Ii spunem cele ce se petrec la Colțea și noi l-am chemat să meargă și dinsul. N-am putut intra pe poartă, aceasta fiind baricadată de poliție. Am intrat unii pe ferestre, alții pe poarta de din dos. În curte am găsit numai vreo cîțiva studenți și mulți agenți polițienești. Intre aceștia cunosc pe comisarul Coemgiopol, ofițerul de sergenți Tănăsescu și alții. Față să se observe că nici un agent nu era în uniformă. Intre persoanele cari nu erau agenți dar cari primeau ordine de la agenții superiori ai poliției am cunoscut între alții pe unul Răducan Vornicul și pe un altul care mi s-a spus că-l cheamă Vasile Ionescu. Acesta striga: «Am venit să vă înmuiem». Agenții poliției făcuseră un cerc din care nu lăseau să iasă pe studenți. Intre cei ce formau cercul am văzut pe d. Coemgiopol, fratele comisarului cu același nume... Ceea ce mă face să cred că «cetățenii» din curtea Colței erau în legătură cu poliția e că, fiind rugați de d-nii profesori a se retrage, n-au voit, cînd au fost rugați înșă de d. prefect al poliției imediat au plecat” (*Procesul studenților*, II, *Națiunea*, an. III, 13 iunie 1884, p. 3). Studentul Emilian Frunzescu, „desemnat de dl. dr. Romniceanu” și reținut ca „provocator al scandalului”, a fost eliberat în aceeași zi.

²³ Sentința în procesul studenților învinuți de ultragierea doctorului Romniceanu „în exercițiul funcțiilor sale” („de ciomăgaș, poate” — completa *Războiul*), s-a pronunțat la 11/23 iunie 1884: au fost achitați studenții I.N. Iancovescu și N. Maimarolu; au fost condamnați cf. Art. 183 din Codul penal la cîte 200 lei amendă fiecare: Emilian Frunzescu, Iulian Constantinescu și Petre Inotescu; apărarea a fost asigurată de avocații P. Grădișteanu, G. Vernescu ș.a. (*Procesul studenților. Tribunalul de Ilfov, Secțiunea II civilo-corecțională*, ROM., 13 iunie 1884, p. 526—527; v. și RAZ.-W., 13 iunie 1884, p. 1; *Națiunea*, an. III, 11, 12 iunie 1884, p. 3; 13 iunie 1884, p. 3). În această perioadă poliția Capitalei a încercat să acrediteze ideea că Bacalbașa ar fi fost informator al ei, fapt contestat cu sinceră vehemență de către acesta într-o scrisoare deschisă adresată prefectului poliției Capitalei, colonelul Radu Mihai (care, pentru serviciile prețioase aduse regimului liberal, va

fi înaintat la gradul de general la mijlocul lunii iunie 1884): „În interesul moralității publice dar, vă rog, vă cer să dați publicității în termenul cel mai scurt... toate dovezile ce veți fi avînd că v-aș fi făcut acum sau oricînd vreun serviciu polițienesc” (C. Bacalbașa, *Scrisoare deschisă d-lui prefect al poliției, Radu Mihai*, ROM., 27, 28 mai 1884, p. 474 — datată „1884, mai 25”).

²⁴ În lipsa unei opoziții temeinic organizate, în cadrul Camerelor legiuitoare din primăvara anului 1884 înfruntarea principală a avut loc între liberalii adepți ai lui I.C. Brătianu (mult mai numeroși) și micul grup de deputați din jurul lui C.A. Rosetti, grup care promova idei democrat-radicală referitoare la sistemul electoral (colegiu unic) precum și în ceea ce privește libertatea (deplină) a presei. În legătură cu această din urmă problemă o confruntare directă a avut loc în ședința Adunării Deputaților din 31 martie/12 aprilie 1884, cînd C.A. Rosetti a propus ca în cuprinsul Articolului 105 al Constituției să se prevadă că toate delictele politice și de presă urmau să fie judecate de jurați (mult mai îngăduitori cu astfel de delict) și nu de tribunalele ordinare, mai ușor influențabile în sens punitiv de către autorități și, totodată, ca decizia asupra cuantumului cererilor de daune interese izvorite din fapte sau din delict de presă să revină tot „comisiunii juraților”, propuneri primite de I.C. Brătianu cu rezerve apăsate exprimate: „...licența nu este bună, precum nu este bună nici soarele acela care te arde, te pîrleşte. Orice licență căreia nu i se pune de societate un frîu mai din vreme aduce mai tîrziu o reacțiune teribilă... Lăsați națiunea să se dezvolte cu încetul” (*Adunarea Deputaților. Ședința de la 31 martie 1884*, D.C.L., nr. 131, 1/13 aprilie 1884, p. 1936 și 1937). Cu toate acestea, propunerile lui C.A. Rosetti referitoare la Articolul 105 au fost aprobate cu o mare majoritate (98 voturi pentru, inclusiv I.C. Brătianu, 16 contra: Vasile Lăscăr, A. Stolojan ș.a. și 4 abțineri: Titu Maiorescu, D. Lecca ș.a. — *Ibid.*, p. 1937—1938). Biruința lui C.A. Rosetti și a amicilor săi a fost însă de scurtă durată, pentru că, a doua zi, la 1/13 aprilie 1884, Senatul a votat cu unanimitate un amendament propus de Gr. M. Sturdza la Articolul 24 al Constituției („Delictele de presă se judecă de jurați, afară de acelea, cari s-ar comite în contra persoanei regelui și a membrilor familiei regale precum și a suveranilor statelor străine” — *Senatul. Ședința de la 31 martie 1884*, D.C.L., nr. 134, 5/17 aprilie 1884, p. 1980), menținînd totodată, la sugestia lui Eugeniu Stătescu („am făcut ziarelor o situațiune mai bună decît le este făcută în statele cele mai liberale, cum este Franța, Belgia și Anglia, unde multe delict de presă se judecă de justiția ordinară și se pedepsesc foarte sever”, ceea ce era foarte adevărat — *Senatul. Ședința de la 1 aprilie 1884*, D.C.L., nr. 135, 6/18 aprilie 1884, p. 1997) și în ciuda opoziției lui N. Fleva vechea formulare a Articolului 105. Ca urmare a divergențelor în problema libertății presei intervenite între Cameră și Senat, acesta din urmă va relua discuția la 25 mai/6 iunie 1884, votînd, la propunerea lui Eug. Stătescu, Articolul 105 în formularea amendată de Adunarea Deputaților; în ceea ce privește Articolul 24 Senatul își va menține însă punctul de vedere privind delictele de presă împotriva regelui și a suveranilor statelor străine; la 1/13 iunie 1884 problema revine în discuția Camerei, C.A. Rosetti combătîndu-l pe Eug. Stătescu pentru cuvîntul rostit în Senat și anunțînd, cu această ocazie, că-și depune mandatul de deputat („Astfel dar libertatea presei... nu pot să primesc să fie sugrumată; și cînd mai vîd că nici un ministru nu a protestat contra sugrumării ei, nu pot să mai am încredere că nu se va face o învîrtitură și de aceea depun demisiunea mea, o depun căci nu pot să mai stau aici cînd în fața voastră se suprimă libertatea presei și voi nu protestați” — *Adunarea Deputaților. Ședința de la 1 iunie 1884*, D.C.L., nr. 162, 2/14 iunie 1884, p. 2549—2550); în aceeași ședință, I.C. Brătianu, polemizînd cu C.A. Rosetti („Oare D. Rosetti singur și jurnalul *Românul* reprezintă întreaga presă română?”) și cu D. Gianni („Cînd d-voastră ne ziceți nouă că ne-a luat apa și ne-a făcut reacționari îndărătnici, ultrareacționari, de ce vă supărați cînd noi găsim că ideile dv. sunt prea radicale, ultraliberale?...”) va motiva prudența în acordarea unei prea mari libertăți presei prin necesitatea de a nu irita unele state vecine conservatoare în care libertatea presei era limitată sau lipsea cu desăvîrșire („Noi nu trăim aici într-o insulă izolată și am zis totdeauna că nu putem noi să facem cei dintîi tot felul de experiențe, căci nu suntem în Australia sau în America... Mi-aduc aminte vorbele unui diplomat rus care-mi zicea că noi prea uităm pozițiunea noastră topografică... Noi trebuie să avem multă prudență, să nu ne azvîrlim în întreprinderi

în cari putem risca existența noastră națională" etc. — *Adunarea Deputaților. Ședința de la 1 iunie 1884* — urmăre, D.C.L., nr. 163, 3/15 iunie 1884, p. 2564—2565). Urmind exemplul mentorului lor, un grup de 11 deputați rășettiști (Gr. P. Serutic, V. Iepureșcu, D. Giani, G. Fărcașanu, Pană Buescu, P. Grădișteanu, I.G. Bibicescu, Gr. Giani, I. Frunză, C. Gagione și V.A. Unechia) își vor da demisia din Camera în aceeași zi într-un moment în care problema libertății presei era rezolvată în general în sensul propunerilor lor, fapt care a dus la concluzia, desigur nu departe de adevăr, că aceștia, în frunte cu C.A. Rosetti, nu mai voiau, de fapt, să participe la discutarea constituirii Domeniilor Coroanei, chestiune potrivnică opiniilor lor, care va fi supusă peste trei zile aprobării Adunării Deputaților (așa cum remarcă un deputat tot la 1/13 iunie 1884: „...în realitate altă este cauza pentru care voim să demisionăm: este că aveți teamă să nu vină propuneri de acele ce poate nu va plăc dar pentru cari nu aveți curajul a vă da votul vostru” — *Ibid.*, p. 2569, sau cum atrăgea atenția un jurnal din epocă: „Știu... că guvernul avea de gând să supună Parlamentului un proiect de lege care propunea să se facă Coroanei o dotațiune însemnată și fiindcă nu voiau să voteze nici pentru, nici contra protecțiunii au profitat de hotărîrea Senatului în privința libertății presei că să se retragă din Camera” — *Națiunea*, an. III, 6 iunie 1884, p. 1). În realitate, prevederile din Constituția română referitoare la libertatea presei erau — și au rămas și după revizuirea din 1884 — unele dintre cele mai înaintate din Europa: se garanta tuturor „libertatea de a comunica și publica ideile și opiniunile lor prin grai, prin scris și prin presă”; se interzicea instituirea vreunei „legi excepționale” „în această materie”, precum și înființarea cenzurii sau a altor „măsuri preventive”; se menționa că nu este nevoie de nici o „autorizațiune prealabilă” pentru „aparitiunea oricărei publicațiuni” și era cu desăvîrșire oprită suprimarea sau suspendarea vreunui „ziar sau publicațiuni”; presa nu putea fi pusă „sub regimul avertismentelor”, iar arestul preventiv „în materie de presă”, era interzis etc. (v. la sfîrșitul acestui volum, în *Addenda*, II, p. 250 și nota 10; tot acolo, între p. 247—265, în note subliniare, toate modificările efectuate în anul 1884 în textul Constituției românești din 1866).

²⁵ Manifestația antiguvernamentală despre care amintește Bacalbașa a avut loc nu într-o zi de duminică ci vineri 8/20 iunie 1884; I.C. Brătianu a fost huițuit în Piața Teatrului Național (s-a strigat „Jos Brătianu!”) pe cînd se îndrepta în trăsura către clădirea de pe dealul Mitropoliei unde urma să aibă loc, la orele 12:15 ceremonia de închidere a sesiunii ordinare a Camerelor Legiuitoare. Ca urmare a manifestației — organizată, evident, de către opoziția conservatoare — au fost arestați mai mulți studenți printre care C. Rădulescu, G. Florian, I. Iancovescu și Const. Bacalbașa, învinuți de ultraj adus autorităților (cf. Art. 181 din Codul penal). Cu aceeași ocazie a fost reținut și C.G. Costăforu, avocat și publicist (v. mai departe textul, p. 200 și nota 57, p. 218).

²⁶ După relatările (exagerate) ale presei antiguvernamentale Const. Rădulescu ar fi avut „falca ruptă” (RAZ.-W., 9 iunie 1884, p. 3), loviturile primite fiind „destul de grave” (*Națiunea*, an. III, 11, 12 iunie 1884, p. 2) fapt pentru care ar fi fost internat la infirmeria închisorii.

²⁷ A doua zi după arestarea studenților, fruntașii conservatori N. Blarenberg, A. Pascal, prințul Gh. Bibescu ș.a. au vrut să le facă o vizită la închisoarea Văcărești, dar nu li s-a îngăduit aceasta (RAZ.-W., 11 iunie 1884, p. 2); cei reținuți de poliție au obținut însă, într-adevăr, un regim destul de îngăduitor („au odăi comunicante, mîncîncă împreună, se pot plimba” — *O vizită la Văcărești*, ROM., 14 iunie 1884, p. 538).

²⁷ bis O singură informație despre L. Manovici în fișele noastre: în septembrie 1881 era numit revizor cl. I la biroul vamal Constanța (TEL., 12 septembrie 1881, p. 3).

²⁸ Studenții arestați — printre care și Const. Bacalbașa — au fost puși în libertate „pe cautiune” (1600 sau 2000 lei, depuși de Clubul conservator), după cinci zile de detenție, miercuri 13/25 iunie 1884. Ei au fost întîmpinați la ieșirea din închisoare de fruntași liberali-conservatori Gh. Vernescu, N. Blarenberg ș.a., fiind pur-

tați „în triumf” într-un cortegiu de 20 de trăsuri, de la Văcărești pînă în Piața Teatrului Național (*Libărarea studenților*, *Națiunea*, an. III, 15 iunie 1884, p. 1; TEL., 15 iunie 1884, p. 1).

²⁹ „Cafeul Regal” se afla pe strada Regală (azi I. Cămpineanu), la nr. 1, în fața cafenelei Union (str. Regală nr. 2).

³⁰ *Capușiner-cafea cu lapte* (în germ.: *Kapuziner*).

³¹ Gh. Sabin, viitor medic la R. Vilcea, autorul unui volum de memorialistică publicat în 1912 (*Amintiri din Războiul Independenței*), participase, alături de studenții social-democrați Const. Stăuceanu, Al. Spiroiu ș.a., ca voluntar, în formațiile sanitare ale armatei în timpul Războiului pentru Independență.

³² Fruntașul conservator Gh. Gr. Cantacuzino (1837—1913), mare moșier, poreclit, datorită uriașei sale averi, „Nababul”.

³³ În 1882 existau în București cel puțin 28 de „pălării”, magazinele lor fiind situate îndeosebi pe Calea Victoriei precum și pe străzile Carol (azi Iuliu Mann), Lipscani, Smîrdan și Selari. Magazinele pe care le amintește Bacalbașa: Paul Martîn, S. Fein și F. Martin se aflau — toate — pe partea dreaptă a Căii Victoriei, respectiv la nr.: 40, 28 și 12.

³⁴ Cîteva succinte repere biografice despre colegii de generație ai lui Const. Bacalbașa, studenți ai Facultății de Medicină din București: *Const. Stăuceanu* (1852—1888), născut la Botoșani, președinte al Societății studenților în medicină în anii 1879—1881, absolvă facultatea în 1882; *Al. Spiroiu* (1857—1889), absolvent al facultății în 1882, medic militar la Tirgoviște; *Petre I. Inotescu* (1859—1922), absolvent al facultății în 1889; a fost președinte al Societății studenților în medicină în anii 1884—1885 și, din nou, în 1887; *dr. Ioan Stefănescu* și-a trecut „cu mult succes examenul de doctor” cu teza despre „Afectiile cordului în noiembrie 1881 (TEL., 3 decembrie 1881, p. 2); prin 1895, lucra la Direcția sanitară a județului Ilfov; a publicat unele studii de specialitate pînă în anul 1900; *Isaac I. Uziel* (1856—1886), a absolvit facultatea în 1881; încadrat ca medic secundar la spitalul Boldescu din Ploiești încetează din viață, la 30 de ani, în februarie 1886, ca urmare a unei „infecții septicemice acute” (v. vol.: *Victimă științei. În memoria doctorului I. Uziel*, București, 1886); *Șt. Olchovsky* era student prin anii 1883; moare tînr, în iulie 1900 (v. cap. „Ariul 1900” al acestei cărți); *Emilian A. Franzescu*, redactor, alături de Const. Bacalbașa, al revistei social-democrate *Emanciparea* (1883); absolvă Facultatea de drept abia în 1898, după ce îl aflăm mai mulți ani înregistrat ca student al Facultății de medicină; a fost avocat și director al serviciului de stenografie al Senatului; *Gh. Sabin*, v. mai sus, p. 190 și nota 31, p. 215; *N. C. Thomescu* (1860—1918), a absolvit facultatea în 1886; profesor de patologie și chirurgie infantilă la Facultatea de medicină din București (începînd din 1899); *George V. Manicea* (1847—1897), unul dintre membrii fondatori, în ianuarie 1875, ai Societății studenților în medicină din București (alături de Nicolae Manolescu, C. I. Istrati, Const. Stăuceanu ș.a.); a absolvit totuși facultatea în 1880 cu teza: „Considerațiuni asupra mortalității generale”; *Chiriac Ionescu* a absolvit facultatea în 1882, specializîndu-se apoi la Paris; este autorul unui curs clinic de patologie chirurgicală în cinci volume (1892—1910), predat la Institutul de chirurgie unde era profesor de anatomie topografică, precum și al unei mitologii în două volume (1920—1921) semnată I. Kiriac; un *Ioan I. Popovici* a absolvit facultatea în 1888, dar nu avem certitudinea că e personajul evocat de Bacalbașa; *V. Bianu* și-a susținut „examenul de doctor” în noiembrie 1881 cu teza „Higiiena orașului București” (TEL., 3 decembrie 1881, p. 2); este autorul unei „cărți a sănătății” (realizată în colaborare) apărută în mai multe ediții pînă în anul 1946. În legătură cu activitatea acestor tineri în cadrul Societății studenților mediciști, v. vol. lui Victor Gomoiu: *Istoricul Societății studenților în medicină, 1875—1906*, București, 1906.

³⁵ *Nicolae N. Bardescu* și-a susținut doctoratul în medicină în 1892; un *Const. Răuțoiu* a absolvit Facultatea de medicină în 1885.

³⁶ Al. A. Opregia (1860—1937), medic psihiatru, profesor universitar la București; a absolvit Facultatea de medicină în 1888; Gh. Marinescu (1863—1938), profesor universitar la București, fondatorul școlii românești de neurologie; a frecventat cursurile Facultății de medicină din București între anii 1882—1889, după care va fi trimis la Paris, pentru specializare, de dr. Victor Babeș; deși a avut mai multe conflicte cu profesorul Romniceanu, care nu-l agreea, nu a participat activ la greva studențească din 1884—1885, considerând că aceasta era incitată de conservatori, în primul rând de principele Gh. Bibescu.

³⁷ Const. Bacalbașa scrisese „altădată” cite un articol de amintiri atît despre Paul Scorțeanu cit și despre Ion Iancovescu: *Cronica săptămînală, Doisprezece morți. Paul Scorțeanu, Adevărul*, an XXXIV, nr. 11 454, 7 august 1921, p. 1—2; *Cronica săptămînală. Doisprezece morți. Jeanot Iancovescu, ibid.*, nr. 11 460, 14 august 1921, p. 1—2. Pe Paul Scorțeanu (pe al cărui tată, grec din Brăila, îl chema Sachelarie) îl cunoscuse prin 1874, pe cînd acesta era elev la liceul Matei Basarab; el îi atrăsese, în anii dinainte de 1880, în mișcarea social-democrată bucureșteană; prin 1882 voiau să editeze împreună (în tipografia Dor. P. Cucu) o gazetă revoluționară, *Strigătul țării*; vor colabora strîns în cadrul mișcării social-democrate bucureștene pînă cînd, către 1886, Bacalbașa va fi atras în gruparea radicală a lui George Panu; Paul Scorțeanu a murit după 1914, paralizat, beneficiind în ultimii ani de viață de o pensie modestă din partea Sindicatului ziariștilor; *Ion Iancovescu (Ionni)* a fost gazetar conservator, colaborator la *Naționalul și Epoca*, redactor la bisăptămînalul liberal-conservator *Opinca* (1884); influențat de idei conservatoare era și Grigore Golescu, absolvent al Facultății de drept din București în 1881, apoi profesor la Școala specială de finanțe unde preda un curs de „legiuiri financiare” prin 1899—1900.

³⁸ V. și vol. I al acestei lucrări, p. 277; birtul lui „madame Caliopi” se afla pe strada Modei (apoi Pictor Grigorescu, astăzi desființată), la colțul acesteia făcut cu Calea Victoriei, în apropierea Bisericii Albe (dar peste drum de ea).

³⁹ Deviza ordinului englez al „jartierei”: „Afurișit să fie cine se gîndește la rău” (fr.)

⁴⁰ Adică la 20 de lei, deci 10%.

⁴¹ După alte amintiri, mai sigure, fiind mai timpurii, din 1882, Bacalbașa primea, în iulie 1879, în calitate de copist, salariul de 110 lei lunar, din care i se opreau 10% pentru „pensiuine” = pensie și o altă reținere „calificată ca patentă” de 5% (de fapt impozitul pe salariu), primind „în mînă” suma de 94 de lei și 5 bani (93,50 lei, după calculul nostru): împrumutînd de la un cămătar 200 de lei, din care achita lunar cite 40 de lei, nu ar fi rămas, în luna amintită, decît cu 22,79 lei, fiind nevoit să-și vîndă cărțile pentru a putea face față cheltuielilor curente (numai cele două mese zilnice la „madame Caliopi” îl costau — v. mai sus — 30 de lei pe lună) (Bacon, *Cronica. Un cerșetor privilegiat*, TEL., 18 octombrie 1882, p. 3).

⁴² Parafrază a cunoscutelor versuri din *Hora Unirii* de V. Alecsandri; *chesat-criză* de bani (turc. *kesad*).

⁴³ Întîmplarea povestită de Bacalbașa (care era născut în 1856) se petrecea, așadar, prin 1879.

⁴⁴ Cofetăria „Rădulescu et. comp. Ionescu” se afla pe Calea Victoriei la nr. 53, în fața grădinii Episcopiei (v. *Guide-manuel de l'étranger à Bucarest*, București, 1879), iar hotelul Manu alături, la nr. 51.

⁴⁵ Hotelul Metropol se afla pe Calea Victoriei nr. 66; la același număr era înregistrat, în anii 1880, și birtul aflat în proprietatea Mariei Schencovici (Șencovici) cu firma, probabil, „La Ochiul lui Dumnezeu”, nu foarte încurajatoare pentru entuziaștii amatori de chiolhanuri.

⁴⁶ Tipografia Dorothea P. Cucu se afla pe strada Lipsceani la nr. 3, deci în apropierea Căii Victoriei. Birtul despre care e vorba în text își avea localul în 1885 pe strada Academiei („Restaurant Const. T. Belimace — strada Academiei. Mîncări gustoase și prețuri moderate. Se recomandă mai ales pentru d-nii studenți și funcționari, prin calitatea mîncărilor, prețurile ieftine și pozițiunea centrală, aproape de Universitate...” — *Drepturile omului*, an. I, 2—3 septembrie 1885, p. 4).

⁴⁷ Constantin (Costa) Belimace (1848—1934), aromân, născut în comuna Muloviște din Macedonia, unul dintre întemeietorii literaturii culte aromâne. Este autorul cunoscutei poezii *Dimindare părintească (Diată veche)*, considerată o „marșează” a aromânilor, mai curînd o chemare patriotică la păstrarea limbii strămoșești asemănătoare poeziei *Limba noastră*, creată de Al. Mateevici într-un alt colț de romănitare năpăstuită („De sub lespezi de morminte/Strigă bunii: «Luați aminte — / Crunt blestem să aibă-n casă / Cel ce graiul lui și-l lasă // Cine-și uită limba lui — / Arză-l para focului // Viu, topească-se pe loc/Limba să i-o frigă-n foc // Cine-și uită nurnele/Să-i blesteme mumele/Piarză-și harul Domnului/Și dulceața somnului.» (versiune în daco-română de Hristu Cîndroveanu în vol.: *Un veac de poezie aromână*, ediție de Kira Iorgovan și Hristu Cîndroveanu, Ed. Cartea românească, București, 1985, p. 24). Stabilit în 1873 pentru mai mulți ani în București, Belimace deschide birtul popular despre care amintește Bacalbașa, frecventat de aromâni precum: Andrei C. Bagav (autorul unui manual pentru macedo-români, apărut în 1887; moare la 31 de ani, în iulie 1888, la Cîmpulung, de tuberculoză), Șt. Mihăileanu, C. Cairetti, I. Caragiani, Apostol Mărgărit (1832—1903, inspector al școlilor românești din Macedonia între anii 1878—1902; activitatea sa pozitivă — pusă în slujba ideii naționale — era însă contestată în epocă de unii compatrioți — v. Mihail Pinetta, *Apostol Mărgărit*, Iași, 1940) ș.a.

⁴⁸ Marietta Ionașcu și-a început cariera ca ingenuă de comedie și subretă pe scena Teatrului Național din București în penultimul deceniu al secolului trecut (a debutat în octombrie 1884 în piesa *Copila din flori* de Grigore Ventura — cf. Massoff, *Teatrul românesc*, III, p. 158), devenind societară cl. III în aprilie 1894 (sub numele Marietta Ionașcu-Papadopol), o dată cu Maria Ciucureșcu și Vasile Toneanu. Const. Bacalbașa trebuie să-i fi păstrat o bună amintire și pentru faptul că, în februarie 1889 interpretase la premieră unul dintre rolurile principale ale comediei sală inspirate din moravurile electorale ale vremii, *Petecul lui Berechet*. În lumea teatrului au fost implicate și alte personaje, citate în text: C. Cairetti, bariton, cînta în 1885 pe scena Teatrului Național în opera *Linda di Chamounix*, al cărei libret fusese tradus de A. Bagav (iar în toamna aceluiași an, în *Lucia de Lamermoor* de Donizetti, v. cap. „Anul 1885” al acestei cărți și nota 42).

⁴⁹ V. mai sus, p. 29 și nota 99, p. 49; p. 57—58 și nota 46, p. 70.

⁵⁰ Despre lecturile studenților români din anii 1880, atrași de ideile revoluționare ale vremii, v. articolul lui Const. Bacalbașa din 1899, *Socialismul în București*, în care sînt menționați: Ludwig Biichner (cu *Fortă și materie*, 1855), Camille Desmoulins, Victor Hugo (cu *Mizerabiliu*), Lamennais (*Catechisme de peuple*), Volney, Jules Michelet (*Histoire de la Révolution*), Louis Blanc (articolul e inclus în antologia noastră, *Amintiri despre vechea mișcare socialistă, 1870—1900*, p. 74—82: „Cele dintii principii științifice pentru formarea convingerilor mele le-am extras din cartea lui Büchner, *Force et matière*. Aceasta a fost opera filosofică ce a format o întregă generațiune de materialişti, de ateii și de socialisti”).

⁵¹ Situată în apropiere de piața Amzei, în „suburbia Visarion” (culoarea „de Galben”).

⁵² Băcănăia lui Păun Popescu, aflată în anii 1880 la începutul Căii Victoriei (nr. 17).

⁵³ Casa lui Mihail Kogălniceanu se afla pe Șoseaua Kiseleff, mai jos de aceea a priîntului Dimitrie Ghica: „Era o casă scundă, cu puține odăi și fără aparență,

arcunsă în frunzișul unei mari grădini aproape sălbăticită" (Constantin Argătoianu, *op. cit.*, p. 174).

⁵⁴ *Memoriul studenților universitari contra profesorului dr. Romniceanu. Prezentat onor. Consiliului profesoral universitar, București, 1884* (cota la Biblioteca Academiei Române I 1534). În memoriu — apărut în broșură în primele zile ale 1 iulie 1884 — „studenții universitari”, enumerând o serie de excese de autoritate ale profesorului lor, petrecute începând din 1882 (de cerea să scrie absces în loc de abces etc.) — țineau totuși să precizeze — și aveau perfectă dreptate: „Respectăm și iubim pe profesorul sever dar drept, căci severitatea rațională ne îndeamnă la muncă onestă și ne ridică moralul înaintea noastră înșine. Ne-am ridicat contra nedreptăților, contra ilegalităților, contra favoritismului sistematic; ne-am ridicat pentru a nu ni se mai înjosă caracterele; ne-am ridicat, în fine, pentru a restabili legalitatea, a salva moralul studentului și a reînălța prestigiul facultății” (p. 8). Am corectat tacit numeroasele greșeli strecurate în lista semnatarilor memoriului reprodusă de Bacalbașa; numele lipsă din text și adăugate de noi le-am indicat, ca de obicei, prin paranteze drepte; după completările noastre prin confruntarea cu originalul, lista semnatarilor cuprinde într-adevăr 277 de nume, așa cum notează Bacalbașa în text.

⁵⁵ *Le 7 Juin. Banquet de la Liberté de la Presse*, I.R., no. 2008, 9/21 Juin 1884, p. 2-3; *Banchetul libertății presei dat de ziarul «L'Indépendance Roumaine»*, ROM., 9 iunie 1884, p. 514. Banchetul, care a avut loc joi 7/19 iunie 1884, în salonul hotelului Broft de pe Calea Victoriei a fost organizat de jurnalul *L'Indépendance Roumaine* pentru a-l sărbători pe avocații care-l apăraseră în recurs pe directorul publicației, Al. Ciurcu, în procesul cu Creditul funciar rural, instituție care-l acuzase pe tânărul ziarist de calomnie prin presă (în apărarea lui Ciurcu se pronunțase și Eminescu, în *Timpul*). La sfârșitul lunii mai 1884 Curtea de Casatie, judecând recursul lui Al. Ciurcu, a casat decizia Curții de Apel din București „pentru exces de putere și flagrantă încălcare de lege” (RAZ-W., 2 iunie 1884, p. 2). La banchet au participat persoanele înregistrate corect de Bacalbașa (printre care avocații lui Ciurcu, toți frunțași ai partidului liberal-conservator: Gh. Vernescu, C. Borescu, Al. Lăhováry, I. Lăhováry, G. Meitani ș.a.) procesul fiind considerat ca o victorie a opoziției antiliberale; în timpul banchetului, pe la orele 10 seara, în salonul hotelului a pătruns un grup de studenți, Emilian A. Frunzescu fiind cuvântul în numele colegilor săi pentru a ura viață lungă „apărătorilor libertății”. Au răspuns: D. A. Laurian, N. Ionescu, C. A. Rosetti (acesta din urmă îndemnându-i pe tinerii infierbîntași la o atitudine mai ponderată, pentru a nu fi manipulați ca agitații de partidele vremii: „Cugetați și purtați-vă astfel ca să nu se zică că a făcut studintele ceea ce a făcut agintele”) ș.a.

⁵⁶ Legea pentru înființarea Domeniului Coroanei a fost votată de Adunarea Deputaților la 5/17 iunie 1884 cu 76 voturi pentru, 11 contra și 4 abțineri, iar de Senat o zi mai târziu, cu 45 de voturi pentru, 5 contra și 2 abțineri. Legea nu era agreată de grupul rosettist (care s-a și retras din Camerele legislative pentru a nu fi silit să ia atitudine față de împotriva ei), de o parte a liberalilor, precum și, din motive politicianiste, de opoziția liberal-conservatoare. Aprobarea legii în Adunarea Deputaților s-a făcut după intervenția energică și nu lipsită de argumente a lui Titu Maiorescu (Nicolae Ionescu propunea amânarea discuției, probabil „sine die”) care a venit astfel în ajutorul guvernului liberal pus în dificultate: „Un vot ca acesta însemnează că voim să dăm Regatului nostru mijloacele materiale pentru a-și accentua prestigiul exterior conform creșterii importanței sale” (*Adunarea Deputaților. Ședința de la 5 iunie 1884*, D.C.L., nr. 165, 6/18 iunie 1884, p. 2623). Domeniul Coroanei urma să cuprindă 12 „imobile rurale” (Segarcea, jud. Dolj; Bicz, jud. Neamț; Clăbucetul Taurului și muntele Caraiman, jud. Prahova; Mălini, jud. Suceava; Cocioc, jud. Ilfov ș.a.), însumând 118.286 hectare, din care 67.198 ha. de păduri (*Quinze mois de régime libéral en Roumanie*, Paris, 1886, p. 304).

⁵⁷ V. mai sus p. 185—188 și nota 28, p. 214. Studenții au fost puși în libertate, la 13/25 iunie 1884. C. G. Costa-Foru era și director al gazetei de opoziție *Naționalul*.

⁵⁸ *Intrunirea de la Ateneu*, ROM., 18, 19 iunie 1884, p. 545—546. Intrunirea, convocată de statul major al partidului liberal brătienist a avut loc duminică 17/29 iunie 1884, la ea participând îndeosebi „o parte din comerșanții Capitalei”, baza

electorală a liberalilor în București. În cadrul ședinței — prezidată de C. Bălărescu — au vorbit N. Fleva, D. [Tache] Ionescu, C. Arion, Gr. Chrisenchie ș.a. Acesta din urmă s-a referit elogios la C.A. Rosetti și a criticat atitudinea liberalilor brătienisti în problema libertății presei și a „apanagiilor” regale, fapt care a provocat vacarmul din sală pe care zadarnic au încercat să-l potolească Eugeniu Carada și Gr. Vulturescu. Până la sfârșit s-a votat totuși o moțiune prin care liberalii erau chemați „să-și strângă rîndurile” în fața atacurilor din ce în ce mai bine organizate ale opoziției. Dimitrie (Tache) Giani, amintit în text de Bacalbașa, făcea parte din grupul rosettist.

⁵⁹ Noua lege electorală a fost votată de Adunarea Deputaților la 6/18 iunie 1884, cu 63 voturi pentru, 11 contra și o abținere, iar de Senat o zi mai târziu, cu 42 voturi pentru și 4 contra, fiind promulgată de suveran la 8/20 iunie 1884. Ea cuprindea unele prevederi care favorizau pătrunderea în Colegiul I de Cameră și în ambele colegii ale Senatului a unor elemente burgheze înstărite, fapt ce a dus la consolidarea puterii politice a marii burghezii în dauna marii moșierimi, care continua totuși să rămână o forță politică majoră. În esență, ca elemente noi, fuseseră acceptate propunerile grupului liberal brătienist privind unificarea Colegiilor I și II ale Adunării Deputaților, din care făceau parte acum alegătorii cu un venit funciar rural sau urban de cel puțin 1200 lei anual; din Colegiul al II-lea, al orașelor, făceau parte toți alegătorii care plăteau o dare către stat de orice natură de cel puțin 20 de lei, fiind prevăzută o categorie largă de persoane scutite de cens (în esență cei care absolviseră cel puțin învățământul primar, deci unele elemente mic-burgheze și muncitorești); Colegiul al III-lea cuprindea restul alegătorilor (îndeosebi din mediul rural) care plăteau o dare oricât de mică către stat — aici fiind prevăzută și votul indirect (prin delegați) care limita serios accesul țărănimii la viața politică a țării. În Colegiul I de Senat votați toți cei care aveau un venit funciar rural sau urban de cel puțin 2000 de lei anual, iar în Colegiul II cei cu un venit de aceeași natură de 800—2000 de lei anual, precum și comerșanții și industriașii care plăteau patentele de clasa I și a II-a. Caracterul reprezentativ al noii legi electorale (neacceptate de grupul rosettist) era, așadar, destul de redus; de altfel, ca urmare a aplicării ei numărul alegătorilor pentru Adunarea Deputaților a crescut în 1888 față de 1883 cu numai 23.477 de persoane, iar pentru Senat cu 8588 de persoane (Gr. Chiriță, *Modificarea Constituției în 1884. Desprinderea grupării liberal-radicală conduse de C.A. Rosetti din partidul liberal*, Studii, București, tomul 23, nr. 4, 1970, p. 766). În România însă, ca, de altfel, în cele mai multe țări europene, vremea votului universal nu sosisese încă, regimul democratic-constituțional existent fiind totuși printre cele mai înaintate de pe continent.

⁶⁰ *Intrunirea presei*, ROM., 4 iulie 1884, p. 593. „Congresul presei” convocat pentru data de 1/13 iulie 1884 de către directorii jurnalelor *Națiunea* și *Românul* (deci Dim. Brătianu și C.A. Rosetti) urma să studieze măsurile ce trebuiau luate pentru „a se asigura libertatea alegerilor” (*Congresul presei*, RAZ-W., 1 iulie 1884, p. 1); el și-a început lucrările la data fixată, în localul Clubului *Națiunii* din str. Academiei nr. 22 (în aceeași clădire în care funcționa și redacția oficiosului lui Dim. Brătianu) sub președinția lui C.A. Rosetti, secretari fiind G. Șerbescu și Fr. Damé. La lucrările „congresului”, ce au durat două zile, au mai participat, în afara persoanelor care au semnat la 2/14 iulie 1884 rezoluția amintită în text de Bacalbașa: Dimitrie Brătianu, Gr. Ventura (*L'Indépendance Roumaine*), I.N. Iancovescu (*Opinea*, București), I.G. Bibicescu, redactor la *Românul* (reprezentând gazeta *Mehedințului* din Turnu-Severin), C.G. Costa-Foru (*Naționalul*, București) ș.a. (*Congresul presei, Națiunea*, an. III, 2, 3 iulie 1884, p. 2; *Intrunirea presei, ibid.*, 4 iulie 1884, p. 1). La „congres” au luat parte, deci, gazete din București (*Românul*, *Națiunea*, precum și din provincie: Galați (*Vocea Coburluiului*), Craiova (*Carpații*), Ploiești (*Alarma, Democratul*), Roman (*Românul*), Iași (*Perdaful*) dar toate la un loc erau departe de a reprezenta presa română în întregime ci numai o parte a aceleia care se încadra în opoziția militantă antibrătienistă. Bacalbașa precizează în text că ar fi fost vorba de 14 ziariști care au semnat rezoluția, dar ei sînt, în realitate, 12; lista participanților oficiali din prima zi a întrunirii cuprindea însă 14 nume (printre care și acela al amicului său, I.N. Iancovescu) și de aici trebuie să provină dărîta aritmetică a autorului.

⁶¹ Centenarul revoluțiunii române de la 1784, ROM., 5 iulie 1884, p. 599: „Către români! La 21 octombrie viitor (2 noiembrie) împlinindu-se o sută de ani de la izbucnirea revoluțiunii lui Horia, acea mare și singeroasă mișcare prin care românii din Transilvania au protestat pentru prima oară contra jugului greu impus lor de un popor dușman și asupritor, subsemnații, constituiți în *Comitet organizator* fac apel la toți românii să se asocieze spre a sărbători această măreață faptă din istoria neamului nostru... Un prim și mai restrâns comitet de inițiativă privind organizarea sărbătoririi centenarului revoluției lui Horia s-a constituit la 24 iunie/6 iulie 1884 în timpul unei ședințe a societății studențești bucureștene Unirea (G.Ar. Florian — Fac. de drept; Em. Frunzescu — Fac. de medicină; Al. Șabner-Tușuri — Fac. de științe și Al. Gioroceanu — Fac. de științe) (RĂZ.-W., 26 iunie 1884, p. 1—2). Ulterior, la solicitarea mai multor studenți în Drept, în locul lui G. Ar. Florian va fi cooptat în comitet C.C. Bacalbașa („Ei au ales și țin a fi reprezentanți în acest comitet prin d. C.C. Bacalbașa” — *Națiunea*, an. III, 28 iunie 1884, p. 2). Comitetul, în forma lărgită înregistrată de Bacalbașa în text, a lansat prin presă apelul amintit, prin care se propunea: publicarea unui album sub titlul „Centenarul revoluțiunii lui Horia de la 1784”, litografierea portretelor lui Horia, Cloșca și Crișan, organizarea unui banchet la București la 21 octombrie/2 noiembrie 1884, precum și înființarea unui „fond al lui Horia” pentru ajutarea aceluia dintre românii subjugăți „cari ar cădea victime datoriei lor de români” (v. și *Opinea*, an I, 8 iulie 1884, p. 3). Corespondența urma să se trimită pe adresa lui C.C. Dobrescu, secretar general al Comitetului (str. Negustori nr. 4). Albumul preconizat, de fapt un volum de peste 100 de pagini realizat în condiții poligrafice ceva mai îngrijite, a apărut în octombrie 1884, probabil sub supravegherea lui Const. Bacalbașa care, într-o notă finală, se arăta nemulțumit că la solicitarea organizatorilor nu s-au primit colaborări din partea personalităților politice și culturale ale vremii: „Mulțumind dar de buna lor voință celor ce au contribuit la facerea acestui Album, ne credem datorii a constata încă o dată că la vremurile lui grele poporul român n-a avut mai devotați și mai sinceri apărători decât pe fiii săi cei mai necunoscuți, cei mai sinceri și cei cari n-au cerut niciodată răsplătă pentru jertfa lor” (C.C. Bacalbașa, *Cum stăm*, în vol. *Centenarul Revoluțiunii române de la 1784—Horia, Cloșca, Crișan*, București, 1884, volum pîrtind ca motto o strofă dîintr-un „cîntec poporan din Țara Birsei” cules de I.G. Bibicescu: „Dragă frate de departe/ Trimitte-mi o țir de carte,/ Fie scrisă cit de rău/ Numai s-o pot citi eu”). Realizat aproape în întregime cu colaborarea unor tineri din generația aceluia care vor trăi momentele înălțătoare ale Marii Uniri din 1918, volumul omagial n-ar fi meritat să fie cu desăvîrșire uitat de către posteritate.

⁶² Primul număr al oficiosului național-liberal *Voința națională* („redacțiunea și administrațiunea, Bulevardul Elisabeta 12, 15 bani exemplarul”) poartă data de marți 10/22 iulie 1884; jurnalul a avut o apariție neîntreruptă pînă în aprilie 1914, reprezentînd la început punctele de vedere ale aripii brătieniste a partidului. În același an 1884 — deosebit de fast pentru dezvoltarea presei române moderne — au mai apărut, la București, cotidianul de mare tiraj *Universul* (primul număr poartă data greșită de 20 iulie 1884, în loc de 20 august/1 septembrie), la Iași „ziarul liberal opoziționist” *Lupta* (19/31 iulie 1884, „director politic G. Panu”) iar la Sibiu, *Tribuna* (la 14/26 aprilie 1884), sub direcția lui Ioan Slavici. În primii ani *Voința națională* se va afla sub conducerea lui Gh.C. Cantacuzino, secondat, ca redactor-șef, de Nicolae Xenopol.

⁶³ Generalul Carol Davila a încetat din viață duminică 26 august/7 septembrie 1884, la orele 16 și 20 de minute (ROM., 28 august 1884, p. 771). Născut la Parma, în Italia, în 1832, a fost desemnat de Facultatea de medicină din Paris, în 1853, la cererea prințului Știrbei, să vină în Țara Românească pentru a organiza aici serviciul de asistență sanitară și învățămîntul medical (*Generalele Davila*, ROM., 29 august 1884, p. 774).

⁶⁴ În condițiile izolării internaționale a țării noastre după Războiul de Independență, România a fost nevoită să încheie un tratat de alianță defensivă cu Austro-Ungaria, semnat la Viena la 18/30 octombrie 1883, tratat secret la care a aderat în aceeași zi și Germania; în felul acesta era împiedicată posibilitatea unei înțelegeri între imperiul habsburgic și Rusia țaristă în dauna țării noastre, care

primea, totodată, asigurări că i se va acorda asistență militară în cazul unei agresiuni din partea vecinului ei de la răsărit, a cărei politică de expansiune în Balcani către Constantinopol și Strimțori era mereu în actualitate (v. și mai sus, nota 2, p. 109). Artizanii acestei politici de alianțe a statului român au fost, printre alții, Titu Maiorescu și P.P. Carp, ultimul fiind, de altfel, un ministru deosebit de activ al României la Viena în perioada premergătoare perfectării tratatului. Neputînd fi popular în țară, pentru că impunea o atitudine mai prudentă de încurajare a luptei pentru libertate națională a românilor transilvăneni, tratatul din toamna anului 1883 a dus, printre altele, și la alterarea mai accentuată a relațiilor dintre I.C. Brătianu și C.A. Rosetti, acesta din urmă fiind partizanul unei politici de neutralitate a României, cu menținerea legăturilor tradiționale de prietenie cu Franța republicană și democratică. Italia se alăturase alianței dintre Austro-Ungaria și Germania printr-un tratat semnat la Viena la 8/20 mai 1882 — cînd la practic ființa Tripla Alianță, care și propunea în primul rînd asigurarea securității celor trei state central-europene dar și „întărirea principiului monarhic” și a ordinii politice interne, caracterul conservator și retrograd al alianței fiind deci incontestabil (Căzan; Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță*, p. 28). Atitudinea regelui Carol față de principalele două puteri ale Triplei Alianțe era diferită; dacă era convins de superioritatea și invincibilitatea Germaniei natale („Le roi de Roumanie — preciza în 1932 N. Iorga — très loyal cependant avec son pays, n'avait qu'un sentiment réel et profond en ce qui concerne ses rapports avec l'étranger: celui de confiance et de profonde sympathie envers son ancienne patrie” — N. Iorga, *Comment la Roumanie s'est détachée de la Triplice*, București, 1932, p. 3), el credea totodată că imperiul habsburgic se va destrăma inevitabil într-o zi „din cauza Ungariei”; de altfel, în august 1883, la Viena el i-ar fi spus răspicat lui Franz Joseph că „nici un popor nu va consimți să i se răpească idealurile politice” (Ioan Lupăș, *Regele Carol I și Transilvania*, Cluj, 1939, p. 12), fiind evident, de acord cu ideea necesității desăvîrșirii unificării statului național român prin revenirea la patria-mumă, printre altele, și a provinciilor stăpînite de imperiul austro-ungar, problemă pe care nu o socotea însă de actualitate în anii 1880 și, din păcate, nici mai tîrziu.

⁶⁵ *Intrunirea de la Orfeu*, ROM., 23 iulie 1884, p. 590. Intrunirea, la care au luat cuvîntul Em. Protopopescu-Pache, N. Blaremburg ș.a., a avut loc duminică 1/13 iulie 1884, deci la începutul vacanțelor. Despre tulburările din fața sălii v.: *Măcelul de la sala Orfeului*, RĂZ.-W., 3 iulie 1884, p. 1—2.

⁶⁶ Comitetul de conducere al partidului liberal-conservator s-a întrunit la 30 septembrie/12 octombrie 1884 în localul clubului său din str. Știrbei-Vodă (Cămpineanu) nr. 2, hotărînd (cu 25 de voturi contra 15) abținerea de la alegerile care urmau să aibă loc în luna noiembrie (RĂZ.-W., 2 octombrie 1884, p. 1). În acest fel partidul liberal-brătienist nu avea nici un fel de emoții în bătălia electorală, în care se confrunta numai cu cîțiva liberali dizidenți și cu junimistii cu care mai purta tratative de colaborare.

⁶⁷ C.A. Rosetti, *Către foștii mei alegători din București*, ROM., 1 noiembrie 1884, p. 977. C.A. Rosetti le reproșa foștilor săi amici politici, liberalii brătienisti, că în ultimii trei ani aceștia i-au respins toate propunerile de reformă, „fie ele cît de mici”, el fiind, așadar, nevoit să se confrunte nu cu „potrivnici politici” ci cu foștii amici alături de care combătuse „sub același drapel”; anunța totodată că se retrage din activitatea politică fiind bolnav.

⁶⁸ Alegerile parlamentare organizate potrivit noii legi electorale au avut loc astfel: marți 6/18 noiembrie 1884 (Colegiul I de Cameră); miercuri 7/19 noiembrie (Colegiul II); joi 8/20 noiembrie (Colegiul III); sîmbătă 10/22 noiembrie (Colegiul I de Senat); duminică 11/23 noiembrie (Colegiul II). Informațiile comunicate de Bacalbașa sînt exacte, cu următoarele precizări: C. Dissescu nu a fost ales în noiembrie ci la alegerile suplimentare de la 28 decembrie 1884/9 ianuarie 1885; la Colegiul I de Senat — Ilfov, D. Gr. Ghica și V. Alecsandri au avut contracandidat numai pe D. Brătianu nu și pe Mihail Kogălniceanu (D. Brătianu va fi însă ales, la același colegiu de Senat, la Brăila, Prahova și Romanți, urmînd să opteze, bi-

neînțelept, numai pentru unul dintre mandate); C.C. Arșon, Al. Marghiloman, C. Dissescu, Iacob Negruzzi, V. Pogor și Al. Djuvara au fost aleși deputați, iar Leon Negruzzi senator (acesta din urmă la Colegiul I de Iași, alături de principele Gr. M. Sturdza); Mihail Kogălniceanu a fost ales deputat la Colegiul I Brașov (o dată cu șeful guvernului, I.C. Brătianu), Nicolae Ionescu la Colegiul II de Roman, iar G. Paladi la același colegiu, la Tutova. Cu sprijin guvernamental au fost aleși nouă deputați junimiști (P.P. Carp, Titu Maiorescu, V. Pogor, I. Negruzzi, D.A. Laurian, I.M. Melik, I. Ianov, Th. Nica și B. Bossy) și trei senatori (Dim. G. Bosetti, Leon Negruzzi și I. Diămândi) (Maiorescu, *Istoria contemporană a României*, p. 220).

⁶⁸ B.P. Hasdeu a fost ales deputat (ca „liberal independent”) al Colegiului II Dolj, la Craiova, unde își făcuse mai mulți amici în lumea profesorală. Alegerea sa a fost contestată de Mihail Kogălniceanu în ședința Adunării Deputaților din 17/20 noiembrie 1884, invocându-se faptul că — potrivit prevederilor constituționale — funcționarii de stat nu-și puteau pune candidatura pentru un mandat parlamentar (B.P. Hasdeu era director al Arhivelor Statului, post la care nu voia să renunțe). Întrucât lui Mihail Kogălniceanu nu i s-au alăturat alți patru deputați care să susțină contestația, B.P. Hasdeu a fost „proclamat” deputat (*Adunarea Deputaților. Ședința de la 17 noiembrie 1884*, D.C.L., nr. 1, 18 noiembrie 1884, p. 13). Sesizat de discuțiile din Camera, Eugeniu Stătescu a ridicat problema în Senat la 30 noiembrie/12 decembrie 1884 punând cu perfidie întrebarea retorică: „Dor, nu înțeleg cum un bărbat așa de inteligent și așa de luminat cum este d. Hasdeu n-a simțit tot răul ce și-a făcut și d-sale și nouă prin această alegere și cum primește d-sa situațiunea aceasta, cum primește să intre în Corpurile legiuitoare printr-o violare de lege” (*Senatul. Ședința de la 30 noiembrie 1884*, D.C.L., nr. 11, 2 decembrie 1884, p. 124). În aceste condiții, după un discurs nu lipsit de calitate, B.P. Hasdeu a anunțat, în ședința Camerei din 3/15 decembrie 1884 că renunță la mandatul de deputat („...un om care nu a sovăit niciodată pe calea ideilor liberale și naționale, un asemenea om nu intră nicăieri pe fereastră ci totdeauna pe ușa cea mare și tot pe ușa cea mare va ieși, iar nu pe fereastră, din această Camera”), demisia sa fiind acceptată de Adunarea Deputaților, după o intervenție malițioasă și lipsită de colegialitate a lui Kogălniceanu (discursul e reproducut integral în: M. Kogălniceanu, *Opere*, V. Oratorie, III, 1877—1891, partea a III-a, 1884—1886, ediție îngrijită de Georgeta Penelca, Ed. Academiei, București, 1989, p. 30—31: „Domnul Hasdeu se arată aici între noi ca reprezentant al științei și așa și este; cu toate acestea, deși nu avem în țara noastră pletoră de știință, totuși nu cred să fim în atita lipsă de oameni de știință încât, dacă ar lipsi domnia-sa din Camera, să nu aibă cine să ne spună un cuvânt despre ceea ce ar trebui să facem pentru învățământul primar”) cu numărul de voturi notat corect de Bacalbașa (*Adunarea Deputaților. Ședința de la 3 decembrie 1884*, D.C.L., nr. 12, 4 decembrie 1884, p. 147 și 152). V. o expunere mai pe larg a problemei în lucrarea lui Vasile Sandu: *Viața lui B.P. Hasdeu*, Ed. Minerva, București, 1989, p. 159—163, în care e reproducută și declarația acestuia de independență politică față de gruparea liberală aflată la putere: „...mă prezint înaintea d-voastră ca om de știință, iar ca om de știință sunt liberal și sunt independent... Omul de știință nu poate să nu fie independent, căci, oricât de tare îi va striga Papa că pământul nu se mișcă, Galilei îi va răspunde că se mișcă” (p. 161).

⁶⁹ În tot cursul anului 1884 au continuat tratativele între fruntașii junimiști și cei ai grupării liberale brătieniste în vederea includerii în guvern a doi-trei miniștri junimiști, remaniere dorită și de regele Carol, care voia să dea astfel mai multă autoritatea înțelegerii realizate cu puterile centrale în 1883. În octombrie, înainte de alegeri, jurnalele anunțau că P.P. Carp va prelua Ministerul de Externe, iar Titu Maiorescu pe acela al Instrucțiunii Publice (RĂZ.-W., 3 octombrie 1884, p. 1 — știre preluată din *l'Indépendance Roumaine*); la alegeri junimiștii au fost sprijiniți de liberali, obținând un număr important de mandate de senatori și deputați (li s-ar fi promis 30, dar gruparea ieșană nu dispunea de un număr atât de mare de personalități pe care să le promoveze în Parlament — RĂZ.-W., 28 octombrie 1884, p. 1). Probabil că pretențiile prea mari ale junimiștilor (care doreau ca programul politic și economic al grupării intitulat „Era nouă” și elaborat de

P.P. Carp să fie preluat integral de către liberali), precum și teama amicilor lui Brătianu că fruntașii politici junimiști, unii cu calitate nu numai politice superioare, îi vor înlocui în ierarhia partidului, l-au determinat pe I.C. Brătianu să-și rămânăze guvernul în noiembrie 1884, fără să mai apeleze la vremelnicii săi „tovarăși de drum” (Titu Maiorescu va nota cu mîhnire în însemnările sale zilnice în dreptul datei de 25 noiembrie/7 decembrie 1884: „Una din cele mai triste zile, nimic nu mi-a izbutit... lăsarea pe dinafară în politică a grupării noastre din partea lui Brătianu la formarea de azi a Cabinetului”). V. problema, ceva mai complicată decît am putut să o prezentăm noi aici, expusă mai pe larg, în: Ornea, *Junimea*, p. 254—259; Bulei, *Partidul conservator*, p. 44—49.

⁷¹ Astăzi din lista reproducută de Bacalbașa reținem ca personalități realizate în plan național numai numele profesorilor medici Gh. Marinescu și Al. Obregia, ceilalți studenți bucureșteni din anii 1880 nedepășind mai firziu, într-adevăr, nivelul mediu al consacrării în viața social-politică, științifică sau culturală a țării.

⁷² „Greva” studenților de la Facultatea de medicină din București a continuat și în toamna anului 1884, autoritățile universitare simțindu-se obligate (cu întârziere) să desemneze, în decembrie, o comisie care să facă propuneri privind posibilitățile de reluare a cursurilor, comisie care și-a început lucrările abia în luna ianuarie 1885. La 7/19 februarie 1885, sesizat că de nouă luni Facultatea de medicină bucureșteană își încetase, practic, activitatea, deputatul de Piatra Neamț, Gr. Cozadini, interpelează guvernul în Camera, cerînd cu insistență rezolvarea situației „pentru a pune capăt unor tulburări cari, prelungindu-se, pot compromite viitorul a sute de tineri cari au drept la sollicitudinea noastră” (*Adunarea Deputaților. Ședința de la 7 februarie 1885*, D.C.L., nr. 53, 12 februarie 1885, p. 810). Și-au expus în continuare punctele de vedere, în favoarea doctorului Romniceanu sau a studenților, potrivit orientării lor politice: D.A. Sturdza, ministrul Instrucțiunii Publice, G. Ianoli (și învinuia pe dr. Romniceanu că ar fi vrut să facă din studenți „niște instrumente politice” — *ibid.*, p. 819), Mihail Kogălniceanu („Negreșit, nu cer să se incurajeze dezordinea, dar și noi am avut copii și cînd erau mici, dacă-i vedeam rău îmbrăcați, rău îngrijiți, noi nu băteam copilul ci dădeam afară pe doică” — *ibid.*, p. 823), D.A. Laurian („Cum voți d-voastră, d-le Kogălniceanu, că studenții să hotărască cine să le fie profesor și cine nu?” — *ibid.*, p. 823), I.C. Brătianu. În sfîrșit, imediat după discuția din Parlament, ministrul de resort și decanul Facultății de medicină, dr. Felix, iau măsuri mai ferme, cerînd ultimativ studenților să se înscrie la examene pînă la 18 februarie/2 martie 1885 și să le susțină pînă la sfîrșitul lunii februarie cînd vor începe și cursurile, cei care nu se vor înscrie la examene urmînd să fie „șterși din matricole” (*Cestiunea Facultății de medicină*, RĂZ.-W., 12 februarie 1885, p. 1). În aceste condiții, manifestîndu-și oboseala după nouă luni de agitații zgomotoase, studenții decid să se prezinte la examene și la cursuri, proferînd o ultimă și vagă amenințare la adresa doctorului Romniceanu (RĂZ.-W., 15 februarie 1885, p. 2). Pornind de la unele nemulțumiri, în parte justificate, ei inițiaseră o mișcare de o amploare exagerată aflată și folosită în chip egoist ca mijloc de presiune politică antiliberală de către partidul de opoziție liberal-conservator; folosul studenților a fost minim (și-au verificat cu bune rezultate spiritul de solidaritate), iar paguba — luni de învățatură pierdute — cu mult mai însemnată și greu de recuperat, pentru că timpul irosit nu se mai întoarce.

⁷³ Despre începuturile mișcării social-democrate în România și îndeosebi în București (în deceniul al șaptelea al secolului trecut) ne-am mai referit în aceste note: p. 49, nota 99; p. 70, nota 46. Înțînirea conspirativă de la spitalul Colțea a avut loc după întoarcerea lui Gherea din detenția din Rusia (septembrie 1879) — v. în text, p. 58 și n. 46, p. 70. Mișcarea socialistă bucureșteană se reînfrîșă începînd din anul 1884 (un singur moment mai important în primii ani ai deceniului: apariția la 15/27 aprilie 1883 a revistei social-democrate *Emanciparea*, sub conducerea lui Const. Bacalbașa); o dată cu stabilirea lui Const. Mille la București, în mai 1884, mișcarea socialistă din capitala țării se reorganizează, depășind faza improvizatilor și a boemiei. Sub conducerea lui Mille, a lui Anton Bacalbașa și mai firziu a muncitorului tipograf Al. Ionescu socialistii bucureșteni, îndeosebi tineri (elevi și stu-

denți) inaugurează acțiuni propagandistice, cu intenții accentuat culturale, popularizând simultan atât ideile democrat-revoluționare ale secolului cîș și acelea ale ideologiei social-democrate, apreciate atunci pentru caracterul lor larg umanitar. În anii aceștia de după 1880 Zamfir C. Arbure (1848—1933) nu mai participa la mișcarea socialistă militantă, dedicîndu-se activității ziaristice în presa liberală (la *Românul*, apoi la *Telegraful*).

⁷⁴ „Din inițiativa citorva tineri doritori de a cerceta cari sînt relele fundamentale de cari suferă societatea română și ce mijloace de îndreptare ar fi cu putință s-a constituit în București un cerc de studii sociale” (*Cercul studiilor sociale*, ROM., 12 decembrie 1884, p. 2). Cercul de studii sociale, organizat de tinerii social-democrați bucureșteni (colectivul de coordonare era format din: Vintilă C.A. Rosetti, Const. Mille, Paul Scorțeanu, C.C. Bacalbașa și E.A. Frunzescu) își propunea să contribuie la popularizarea în rândurile tineretului studios a ideilor socialiste și democratice ale vremii. Prima conferință a avut loc în sala Franzelarului de pe strada Bateriilor din mahalaua Antim duminică 9/21 decembrie 1884 (Paul Scorțeanu, *Ce este socialismul*); au urmat în aceeași sală, situată în zona demolată pentru construirea „noului centru civic al Capitalei”, alte conferințe duminicale susținute de Const. Mille (*Proprietatea din punct de vedere istoric; Despre patriotism și cosmopolitism; Socialismul științific și socialismul utopic*), C.C. Bacalbașa (*Despre prostituțiune*, a treia conferință din serie prezentată la 30 decembrie 1884/11 ianuarie 1885: „Duminică 30 decembrie d. Const. Bacalbașa va vorbi la Cercul de studii sociale — sala Franzelarului — despre prostituție” — ROM., 30, 31 decembrie 1884, p. 1162; *Proprietatea individuală și proprietatea colectivă*); Al. G. Radovici (*Despre proletariatul agricol*), Emil A. Frunzescu (*Morala evoluționistă*), C. A. Filitis (*Complicitatea religiei cu statul*) ș.a., pînă la 10/22 martie 1885 cînd avocatul Filip Gesticone prezintă ultima conferință (*Despre libertate*). La conferințele Cercului de studii sociale au participat, în afară de tinerii social-democrați și unii oameni politici liberali, îndeosebi din gruparea rosettistă (Petre Grădișteanu, G. Palade ș.a.).

⁷⁵ Tînărul deputat (deocamdată) liberal Dumitru (Tache) Ionescu, în vîrstă, atunci, de 26 de ani a rostit, la 4/16 decembrie 1884 un discurs prolix asupra răs-punsului la Mesajul Tronului, discurs în care se simțea obligat să discute și să propună soluții pentru toate chestiunile la ordinea zilei — unul din cele mai slabe discursuri din cariera sa de strălucit orator parlamentar. Mihail Kogălniceanu l-a ironizat, nu numai în culise ci și de la tribuna parlamentară, la 5/17 decembrie 1884, într-un discurs rostit cu același prilej: „...Eu nu pot aduce laude onor. domn Ionescu pentru această profesiune de modestie ce nu i s-a cerut și-i sînt recunoșcător că modestia domniei-sale a găsit și a dat soluțiune la toate problemele ce se agită în această țară. În adevăr, domnia-sa a tratat toate chestiunile și la fiecare a avut o soluțiune; a dat soluțiune la o mulțime de probleme pe care nimeni încă pînă astăzi nu a putut să le dezlege dar cari de domnia-sa au fost dezlegate” (Mihail Kogălniceanu, *Opere*, V. Oratorie, III, 1873—1891. Partea a III-a, 1884—1886, ediție îngrijită de Georgeta Penelea, Ed. Academiei, București, 1989, p. 36). Totuși prezența lui Tache Ionescu în Parlamentul României a fost înregistrată pozitiv de către presă, aceasta fiind conștientă că asistă la începutul unei mari cariere politice: „... D'odată răsări la tribună un tînăr frumuseț, corect îmbrăcat, cu mustată brună bine dichisită. E tînărul deputat Tache Ionescu care-și face debutul. E de talent băiatul, cu multă înlesnire de vorbă și cu viitor în Parlament” (*Corpurile legiuitoare, România liberă*, an. VIII, 6 decembrie 1884, p. 2).

⁷⁶ Alexandru G. Djuvara (din familia de origine aromână Giuvara care, trecînd prin metamorfoza Djuvara a ajuns Juvara în secolul nostru), fusese ales de noua Cameră, la 23 noiembrie/5 decembrie 1884, membru al Comisiei de petițiuni și în calitate de raportor al acestei comisii prezentase în ședința Adunării Deputaților din 15/27 decembrie 1884, concluziile asupra unor cereri înaintate înaltului for legislativ, răspunzînd cu aplomb și fără complexe la întrebările scîitoare ale unui deputat versat, Nicolae Ionescu. „Frumosul discurs” pe care Al. G. Djuvara l-ar fi rostit cu „cîteva zile înainte” a fost, de fapt, pronunțat în ședința din 23 noiembrie/5 decembrie 1887 a Adunării Deputaților, după întoarcerea acestuia din străinătate și trecerea sa în rândurile opoziției antibrătieniste. Bun orator — Kogălniceanu îl

numea „Privighetoarea Brăilei” — Djuvara a fost deosebit de apreciat pentru discursul său din noiembrie 1887 — prin care cerea retragerea liberalilor de la putere („Nu mai sunteți un partid; sunteți un aparat de guvernămînt, aparat foarte perfecționat, vă mărturisesc, dar partid, nu. Vă lipsesc pentru ca să fiți partid politic două lucruri: vă lipsește o idee conducătoare, vă mai lipsește consecvența cu trecutul d-voastră”) — printre alții și de Titu Maiorescu, acesta publicînd sub semnătură, în două numere din *România liberă* (din 28 noiembrie/10 decembrie 1887 și 3/15 decembrie 1887) un articol, *Asupra discursului parlamentar al d-lui Alexandru Djuvara*, în care scria următoarele cuvinte entuziaste despre virtuțile oratorice ale foarte tînărului său coleg din Parlament (Djuvara avea atunci 26 de ani); „Am ascultat acest discurs în Cameră, l-am citit în *Monitorul oficial* și nu mă pot opri de a exprima mai întii de toate impresia covîrșitoare ce a produs-o nu numai asupra mea (căci atunci nu ar însemna nimic) ci asupra tuturor cu cari am vorbit despre el și — sunt incredințat — asupra celor mai mulți din cei ce l-au ascultat sau îl vor fi citit: discursul d-lui Djuvara este ca formă literară unul din cele mai frumoase din cîte s-au ținut vreodată în Parlamentul român și, ca discurs politic, unul din puținele însemnate ale acestui Parlament” (Radu Portocală *Scînteietoarea personalitate a lui Alexandru Djuvara. Semănătorul teoriei funcțiunii sociale a proprietății*, [București], 1943, p. 56 și 13). Al. Djuvara nu va trece însă în gruparea junimistă, rămînînd în continuare liberal; în această calitate, de altfel, a fost de cîteva ori ministru în mai multe guverne liberale, începînd din 1897. Titu Maiorescu își va schimba mai tirziu opiniile sale în legătură cu arta oratorică profesată de Al. Djuvara (v. studiul său din 1902: *Oratori, retori și limbaj*). Camera îi va acorda „lungul” concediu lui Al. Djuvara, concediu despre care amintește Bacalbașa, în ședința din 17/29 decembrie 1884 (*Adunarea Deputaților. Ședința de la 17 decembrie 1884, D.C.L., nr. 23, 18 decembrie 1884, p. 336*).

⁷⁷ Remanierea guvernului I.C. Brătianu a avut loc la 2/14 februarie 1885; și-au păstrat vechile portofolii: I. C. Brătianu (ca ministru de Interne), G. Lecca și gen. Ștefan Fălcoianu; numai trei miniștri erau noi: An. Stolojan, C. Națu și Radu Mihai. Presa a comentat remanierea considerînd-o ca un eșec evident al junimistilor (intrarea acestora în „minister” s-ar fi aminat „pentru calendele grecești” — RAZ-W., 2 februarie 1885, p. 1, ceea ce se va dovedi perfect adevărat).

⁷⁸ Bolnav de mai multă vreme, generalul Gh. Slăniceanu încetase din viață la începutul lunii ianuarie 1885, în Italia, la San Remo (RAZ-W., 13 ianuarie 1885, p. 3); știrea despre decesul său a fost adusă la cunoștință Senatului de către generalul Fălcoianu la 12/24 ianuarie 1885. Povestea cu pachetul purtînd mențiunea „Proba onorabilității puternicilor zilei”, pachet reținut de procurorul care reprezentase Parchetul de Ilfov la operațiunea de ridicare a sigiliilor de la domiciliul defunctului fusese lansată de *l'Indépendance Roumaine* (cf. RAZ-W., 9 februarie 1885, p. 2) și nu știm dacă era reală.

ADDENDA

I. Fragmente eliminate și variante

Reproducem selectiv câteva fragmente eliminate de Bacalbașa cu prilejul prelucrării textelor preluate din Adevărul sau variante ale unor relatări care au fost reelaborate în vederea cuprinderii lor în volum; fixarea locului unde aceste texte primare și-ar justifica prezența în economia volumului de față ne-am asumat-o, în funcție de posibilitatea datării evenimentelor respective în vederea încadrării lor la locul potrivit în cursul cronologic al narațiunii.

Pag. 17.

* O relatare, recapitulând zvonurile care circulau în epocă, privind pretențiile teritoriale ale Rusiei față de țara noastră, la începutul anului 1878:

Cu sfârșitul operațiunilor militare se răspindește și vestea cum că Rusia ne reclamă Basarabia. Vestea produce o mare agitație în București.

Nicolae Krețulescu, fost ministru, unul dintre fruntașii politici — deși neînseris în nici un partid — ridică glasul pledînd teza unei înțelegeri cu Rusia. El scoate o broșură prin care susține că, de la o înțelegere cu Rusia avem totul de cîștigat, că subscriind la cedarea celor trei județe basarabene vom dobîndi, pe lângă bunăvoința puternicului vecin și o cit mai mare întindere de pămînt peste Dunăre. Se vorbea de toată Dobrogea și prelungirea inclusiv Rusciuk și Varna.¹

Ni s-ar fi dat și o însemnată sumă de bani.

Această părere este hotărît combătută de către sferile guvernamentale, de către prințul Carol și de cea mai mare parte a oamenilor politici. Opinia publică este și ea ostilă combinației, iar îndirjirea în contra rușilor crește. Unele sfere rușofile de la noi spun că prințul de Bismarck — care sta fățiș de partea rușilor — făcea acest joc spre a săpa o prăpastie între România și Rusia. Prințul Carol, refuzînd orice înțelegere cu Rusia, face numai jocul politicii germane, care lucrează spre a înconjura Rusia cu un cerc de dușmani.

Ion Brătianu este și el ostil tocmelii; tot asemenea și C.A. Rosetti și Mihail Kogălniceanu. Toți susțin că nu se poate cu nici un preț subscrie vînzarea unei părți din pămîntul românesc.

¹ V. în acest volum p. 20 și nota 56, p. 40—41.

Situația lui Brătianu începe să se clatine căci se spune cum că el a consimțit la cedarea Basarabiei încă de pe cînd a fost primit de către țarul Rusiei la Livadia, înainte de război.² Se spune că în această întrevvedere a fost pusă la cale și convenția pentru trecerea armatelor rusești prin România și cedarea Basarabiei.³

Situația prințului Carol nu este nici ea mai bună. Domnitorul și cu primul său sfetnic sunt făcuți răspunzători de această mare înfrîngere politică.

În sfîrșit opinia publică începe să se mai liniștească sub înfrîngerea unor zvonuri.

Așa se spune că Ion Brătianu, fiind favoritul țarului Alexandru care-l ține în mare simpatie va izbuși, pînă în cele din urmă, ca să salveze Basarabia. Se mai spune că prințul Carol, în calitatea lui de german, nu va fi sacrificat de Germania.

La ce ne slujește să avem un german pe tron dacă, într-o împrejurare atît de grea, Germania se întoarce împotriva noastră? Iată ce spun rûsofilii.⁴ („Cronica săptămînală” de Constantin Bacalbașa. *Bucureștii de altădată*, foiletonul XXXII, AD., nr. 11 786, 27 august 1922, p. 1.)

Pag. 20

* Cei doi delegați sunt Ion Brătianu și Mihail Kogălniceanu, ministrul de Externe, iar secretari sunt luați doi din parlamentari și dintre tinerii cei mai cuți, aceștia sunt: un moldovean, anume Iancu Sturdza și un muntean, dl. Mihail Feri-

² V. vol. I al acestei lucrări, p. 212 și nota 100.

³ În 1878 și în anii următori, presa și unii fruntași conservatori au acuzat guvernul liberal și pe I.C. Brătianu nominal — pe nedrept — că, datorită politicii lor nechibzuite au fost pierdute cele trei județe din sudul Basarabiei, răpite pentru a doua oară în același secol de imperiul țarist.

⁴ Povestea cu I. C. Brătianu „favorit” al țarului nu era decît un zvon naiv; în schimb, într-adevăr, principele Carol încercase, la începutul anului 1878, să obțină sprijinul diplomației al țării sale natale, legată însă prin relații de colaborare interesată — relații totuși în curs de deteriorare — cu Rusia. Astfel, în februarie 1878 el îi scria prințului de Coroană al Germaniei, referindu-se la pretențiile teritoriale ale imperiului de la răsărit („Cred că foarte rar se va întîmpla ca o țară, după terminarea cu bine a unui război, să se afle într-o situație mai proastă ca înainte și să fie silită a mai da ceva din puținul ce are, aliatei sale pe care a sprijinit-a din toate puterile în momentul critic” — *Memoriile*, XIII, p. 57), reamintindu-i de ajutorul pe care-l solicita: „Eu doresc dar să datorăm Germaniei păstrarea Basarabiei”, ajutor care ar fi marcat începutul unei mai strînse alianțe politice („Ar fi o mare fericire dacă România ar fi înălțuită de Germania printr-o legătură de recunoștință pentru că astfel să-i fie aliată în viitor” — *Ibid.*, p. 59). Dar, ca și în 1939—1940, Germania nu avea nici un interes ca să sprijine România în vederea menținerii integrității ei teritoriale la hotarele răsăritene: „După cum stau azi lucrurile — îl informa, la începutul lunii februarie 1878, Carol Anton de Hohenzollern pe fiul său Carol I — România n-are nici o speranță de sprijin”, pentru ca, la sfîrșitul lunii martie să fie și mai explicit: „Pierderea Basarabiei trebuie să fie considerată inevitabilă. Nici o mină nu se va mișca pentru România. Protestul tău e pe deplin îndreptățit, însă va răsuna în pustiu” (*Ibid.*, p. 77). Întors de la Berlin, la începutul lunii aprilie 1878, unde fusese trimis de principele Carol pentru a discuta situația dramatică a României cu oficialitățile germane, și îndeosebi cu cancelarul Bismarck, I. C. Brătianu va reproduce șefului statului român, cu mîhnire și revoltă, cuvintele dure dar foarte exacte ale acestuia: „Reluarea Basarabiei e pentru Rusia o condiție sine qua non și părerea lui e că trebuie încetată rezistența” (*Ibid.*, p. 89).

Nici unul nu erau roșii, ci aveau o poziție oarecîm independentă. Cu această ocazie chiar i-a ales Brătianu, pe lângă că erau și oameni din lumea zisă bună. (Ibid.)

Pag. 24

* O relatare mult mai succintă a „intrării triumfate a armatelor române în București”, la 8/20 octombrie 1878:

Multă lume a sosit din orașele din țară, orașul a fost decorat cu drăpete și lampe, armatele victorioase au străbătut Calea Victoriei pe un timp strălucitor de mare și limpezime.

Din acest moment începe domnia fericită și glorioasă a lui Carol I. Dar și partidul liberal, cu Ion Brătianu în frunte, se așează la guvern pentru un lung period de zece ani. (*Id.*, *ibid.*, foiletonul XXXIII, AD., nr. 11 793, 3 septembrie 1922, p. 1.)

Pag. 58

* Într-un scurt alineat, Bacalbașa prezintă evoluția partidului conservator în primii ani după 1877:

Partidul conservator dezbinat aproape nu există. Junimiștii fac bandă aparte. Lascăr Catargiu stă retras la Golăsești sub greutatea acuzațiilor care l-au răsturnat de la putere, dar nici propriii lui partizani nu-l mai vor. Mai întii este ales șef al partidului Manolache Costache Epureanu, apoi prințul Știrbei.⁶ (*Id.*, *ibid.*)

Pag. 70

* O prezentare mai detaliată a lucrărilor de rectificare a cursului Dimboviței prin București, lucrare inaugurată la 2/14 noiembrie 1880:

Seșerea rușilor în București și revărsarea valului de ruble și de poli imperiali au dat un mare avînt dezvoltării Capitalei.

Se hotărăște rectificarea și canalizarea Dimboviței.

Primar al Bucureștilor era bătrînul Dimitrie Cariagdi care prezidează marea lucrare.

Șef al lucrărilor din partea primăriei este numit d. inginer Dimitrie Matic, nepotul primarului, iar antrepriza este dată fraților Boisguérin, doi francezi specialiști.

⁵ Mihail Pherekyde — care mai fusese ministru în 1876 — va fi promovat însă curînd în cabinetul liberal, în noiembrie 1878, la început ca titular al departamentului Lucrărilor Publice.

⁶ După perioada de deșertă organizatorică determinată de înlăturarea de la putere, în 1876, a lui Lascăr Catargiu, grupările conservatoare s-au constituit într-un partid de tip modern la 3/15 februarie 1880, la început sub conducerea lui Manolache Costache-Epureanu, apoi — după moartea acestuia — a lui Lascăr Catargiu; în toamna anului 1881 grupul junimist a încercat să-l impună în fruntea partidului pe Alexandru Știrbei, unul din fiii fostului domnitor, dar, după o scurtă perioadă de confuzie, Lascăr Catargiu a fost rechemat la conducere, lupta pentru supremație și divergențele caracterizînd existența acestui partid pînă la dispariția sa, după primul război mondial (v. problema dezvoltată pe larg în: Bulei, *Partidul conservator*, p. 16—37; v. și vol. de față, p. 89 și nota 4, p. 110).

In același timp se hotărăște și canalizarea orașului.

Pentru Dimbovița au fost două propuneri: una ca Dimbovița — împreună cu Argeșul — să fie săpată pe o mai mare lărgime și să fie făcută navigabilă.⁷ Apoi s-a propus și un alt traseu, în alte direcții ale orașului, pe linii mai drepte decât cele de astăzi. A doua propunere a fost cea executată.

Ion Brătianu, șeful guvernului, pentru motive de economie s-a pronunțat pentru lucrarea mai redusă, care a și fost executată și care a costat vreo 12 milioane.

Traseul Dimboviței actuale nu se deosebește prea mult de traseul cel vechi. Oarecare modificări s-au adus în partea centrală a orașului, gîrta — precum i se spunea pe vremuri — a fost trasă puțin către strada Carol⁸, în general însă a rămas pe vechea matcă. Lucrarea a fost redusă la lărgire și adîncire.

Cu vechiul traseu întregul cartier dinspre strada Izvorului era supus inundațiilor și nu o dată apele Dimboviței, venind mari, au acoperit orașul pînă aproape de actualul Grand Hotel⁹, inundînd Cîsmigiul, strada Plevnei (Podul de pămînt) etc.

Totuși lucrarea este astfel executată încît — la nevoie — apa să fie dată navigațiunii, iar Bucureștii să devie port al Dunării. Planurile pentru abaterea Argeșului în mîca Dimboviței sunt făcute, iar actuala matcă, spre a putea primi vasele plutitoare, ar putea fi lărgită, prin tăierea malurilor actuale dîndu-se o pantă perpendiculară, astfel ca fundul să aibă lărgimea de la nivelul șoselelor. Apoi ridicarea podurilor cu măcar un metru ar lăsa liberă trecerea vaselor.

Particularii încep să construiască. Mare parte din clădirile, astăzi învechite, bineînțeles, au fost ridicate imediat după războiul din 1877—78. (*Id.*, *ibid.*)

Pag. 77

* Petraru, fost profesor de matematică la un liceu din București, era un bun profesor și un om inteligent. Dar într-o zi dispăre cu un mandat de plată și-și compromite situația. Avînd, însă, protecțiuni puternice, izbutește să fie numit profesor la gimnaziul din Tîrgoviște.

Mai tirziu este înlocuit și acolo. (*Id.*, *ibid.*, foiletonul XLIV, AD., nr. 11 862, 19 noiembrie 1922, p. 2.)

⁷ În proiectul inițial de „rectificare“ a Dimboviței se prevedea, într-adevăr, ca apa acesteia unită cu Argeșul să fie condusă spre Capitală „pentru a forma în modul acesta un riu mare navigabil care să permită vapoarelor a veni pînă la București“. Experții elvețieni chemați să-și dea avizul asupra proiectului întocmit de arhitectul român Grigore Cerchez au respins însă această idee, considerînd că transportul mărfurilor pe „drumul-de-fier“ era mai economic („despre vreo concurență cu drumul-de-fier nici nu mai este vorba“), conchizînd categoric: „Noi credem că această idee trebuie cu totul părăsită. Singura cale care poate rivaliza cu drumul-de-fier în ceea ce privește transportul de mărfuri este canalul de navigațiune; pentru aceasta avem apă destulă în Dimbovița, însă are să coste mai mult decât un drum-de-fier pentru că-i trebuie 10 sau 12 stăvilare, astfel că noi nu credem că o să-și poată plăti procentele“ (*Raportul domnilor experți Culmann și Bürkly-Ziegler asupra alimentării și canalizării Bucureștilor, precum și asupra corecțiunii Dimboviței în 1879*, traducție de D. Mataque, inginer — conținut și fine, M.C.P.B., 4 ianuarie 1880, p. 7).

⁸ Astăzi strada Iuliu Maniu, după ce s-a numit în anii dictaturii comuniste strada 30 Decembrie.

⁹ Grand Hotel Lafayette, pe Calea Victoriei (îngă Palatul C.E.C.), clădire astăzi demolată (v. vol. I al acestei lucrări, p. 51, nota 86).

** Acest atentat, făcut în astfel de condițiuni copilărești, n-a fost luat în serios de către opinia publică. Opoziția pretinde că toată afacerea a fost o înscenare a poliției (*Id.*, *ibid.*)

Pag. 90

* O descriere mai amănunțită, dar mai puțin exactă, a directoratului lui Ion Ghica la Teatrul Național (1877—1881), cu multe detalii care depășesc însă perioada amintită:

La Teatrul Național este director Ion Ghica. Este epoca de glorie a Naționalului, epocă în care strălucesc Frosa Sarandi, Frosa Popescu, Dăneasca, Aristița Romanescu, Ștefan Iulian, Grigore Manolescu și Mateescu Matache, Panu, C. Bălănescu, Dragulici.

Nottara începea.¹⁰

Directoratul lui Ion Ghica [a produs] ¹¹ mai ales pe cele trei strălucite stele: Aristița Romanescu, Ștefan Iulian, Grigore Manolescu; Aristița în *Ofelia*, Manolescu în *Hamlet*, Ștefan Iulian în *Mincinosul*, în *Sfredelul dracului*, în *Domnul Choufleuri*, în *Voievodul țiganilor*.

Caragiale debutează cu *Noaptea furtunoasă* care umple sala teatrului. Piesa este foarte discutată. Adversarii junimiștilor tună și combat vehement acest realism îndrăzneț care nu pășise încă pe scena întîii noastre scene. Titu Maiorescu a răspuns personal iscăliind un articol de apărare.¹² Pe vremea aceea Caragiale [se] număra la Junimea literară din Iași.

Piesa este jucată magistral cu următoarea distribuție: Christigiul, dacă nu mă înșel, Ion Petrescu; Ipingescu, ipistatul, Ștefan Iulian; nevasta christigiului,

¹⁰ În prima stagiune, 1877—1878, cînd Ion Ghica s-a aflat la conducerea Naționalului bucureștean, acest teatru dispunea de următorii 13 actori „societari“: Mihail Pascaly, Costache Dimitriadi, Eufrosina Popescu, Frosa Sarandi, Maria Vasilescu, Ana Dănescu, Ștefan Iulian, Ana Popescu, Petre Vellescu, Ion Christescu, Theodora Pătrașcu, Irina Poenaru și Ion Panu; printre artiștii tineri angajați („gagiști“) se numărau cîteva viitoare stele ale teatrului românesc: Grigore Manolescu, Aristizza Romanescu, Nicolae Hagiescu, Mihael Mateescu, iar printre elevi, Constantin Nottara (Massoff, *Teatrul românesc*, III, p. 29—30).

¹¹ Cuvinte neclare, slab imprimate în ziar.

¹² Premiera „comediei în patru acte“ *O noapte furtunoasă sau Numărul 9* a avut loc joi 18/30 ianuarie 1879, bucurîndu-se de o bună primire din partea spectatorilor; la a doua reprezentație, din 21 ianuarie/2 februarie 1879, piesa a fost însă fluierată, probabil — potrivit amintirilor lui Caragiale — de „o droaie de patrioți din garda civică“, indignați de ironiile rostite pe scenă la adresa acestei, totuși, onorabile instituții; în presă unele atacuri violente au început printr-un înveninat articol din *Românul* (20 ianuarie/1 februarie 1879) semnat Fr. Damé, în care Caragiale era învinuit de imoralitate (v. mai sus, nota 43, p. 175). „Articolul de apărare“ al lui Titu Maiorescu, intitulat *Comediile d-lui Caragiale* a apărut în *Convorbiri literare* abia în 1885, fiind inclus în vol. III de *Critice* (1908); în acest studiu mentorul Junimii dezvolta două teze fundamentale ale gândirii sale critice: raportul dintre artă și morală și „înălțarea impersonală“.

Dăncăsea; Zita, sora ei, Maria Ciuculescu; teișhetarul, Grigore Manolescu; Chiriac, Aristița Romanescu în travesti¹³, poetul.¹⁴

Directia lui Ion Ghica vede și apogeul lui Vasile Alecsandri ca autor dramatic, cu *Fintina Blanduziei* mai întâi și cu *Ovidiu* după aceea.¹⁵

Este o frumoasă epocă de emulație, de strălucire a talentelor, de producție, este o epocă înălțătoare.

În aceste vremuri Grigore Manolescu dă toată măsura talentului său care culminează cu *Hamlet*. Fapt demn de notat, deși piesa nu este o piesă de efect și cu toate că publicul este foarte restrâns, *Hamlet* face o lungă serie de aproape 30 de reprezentații în șir. Este un record.¹⁶

Stefan Iulian reputează, rînd pe rînd, succese triumfale în *Boccaccio*, *Choufleuri*, *Sfredelul drăcului*, *Votebodul niganilor*, *Noaptea furtunoasă*, *Mascota*, *Min-cinosul* etc.

Aristița Romanescu se ridică mereu spre a deveni cea dintîi actriță a scenei românești, cu *Hamlet*, *Fintina Blanduziei*, *Ovidiu*, *Marion Dêlormé* etc. etc.

Scritorii români încep să lucreze pentru teatru. Atît piese originale cit și traducțiuni fac să se joace: Vasile Alecsandri, Caragiale, Marianu, Grigore Ventura, Ollănescu-Ascanio, V.A. Urechia, Frédéric Darné, Ionescu-Glean, Alexandru Odobescu, Bengescu-Dabija etc.

Aristița Romanescu, Stefan Iulian și Grigore Manolescu primesc burse spre a vizita, în vacanța de vară, teatrele din Paris.¹⁷ (*Id.*, *ibid.*, p. 2.)

¹³ La sfîrșitul foiletonului următor din *Adevărul*, Bacalbașa face îndreptarea necesară, precizînd că Aristizza Romanescu jucase în travesti rolul lui Spiridon și nu pe cel al lui Chiriac, pe care-l mai menționase o dată în distribuție (el e „teișhetarul“).

¹⁴ Pentru că Bacalbașa dovedește că nu reținuse exact, după 40 de ani, numele tuturor interpreților comediei lui Caragiale, iată în întregime distribuția de la premieră: Jupin Dumitrache Titircă Inimă-Rea (chiristigiu): I. Panu; Nae Ipîngescu; St. Iulian; cocoana Veta (consoarta lui Jupin Dumitrache); Ana Dănescu; cocoana Zita; Anicuța Popescu; Chiriac (teișhetar); Gr. Manolescu; Spiridon băiatul; Aristizza Romanescu; Rică Venturiano (amplouat, student în Drept și jurnalist democrat — el este, desigur, „poetul“ pe care Bacalbașa îl înregistrează în distribuție, fără a nota numele interpretului): Mihail Mateescu (I. L. Caragiale, *Opere*, vol. I, ediție îngrijită de Al. Rosetti, Șerban Cioculescu și Liviu Călin, E.S.P.L.A., București, 1959, p. 530).

¹⁵ Premiera pieselor respective ale lui Alecsandri a avut loc mai tîrziu: 1884 (*Fintina Blanduziei*) și 1885 (*Ovidiu*).

¹⁶ Unul dintre cele mai importante evenimente teatrale ale perioadei la care se referă Bacalbașa în acest volum l-a constituit, într-adevăr, premiera tragediei *Hamlet* — prințul Danemarcei de Shakespeare, la 2/14 octombrie 1884 cu Gr. Manolescu în rolul titular și Aristizza Romanescu în rolul Ofeliei. În stagiunea 1884—1885 piesa s-a jucat de 13 ori (Masoff, *Teatrul românesc*, III, p. 158), ceea ce constituia, desigur, un adevărat record pentru Teatrul Național bucureștean, reprezentațiile continuînd însă și în anii următori. Grigore Manolescu a interpretat rolul lui Hamlet atît la București, la Teatrul Național din Iași, cît și într-un turneu la Viena, în iunie 1891, cu puțin înainte de a se sfîrși prematur din viață, la numai 35 de ani (în 1892).

¹⁷ Partea din urmă a acestui fragment se referă — așa cum mai amintit — la o perioadă de după 1880 care depășește directoratul lui Ion Ghica la Teatrul Național. Referiri la repertoriul românesc în anii 1877—1881 v. și în notele noastre 8 și 9 de la p. 111.

* Dumitru Brătianu face să apară ziarul *Napunea* la 17 iunie 1882.

Toți liberalii nemulțumiți încep să se grupeze în jurul acestui drapel. Mai întîi tineri ca Gheorghe Palădi, Nicorescu, N. Vrăbiescu, mai tîrziu chiar bătrînii liberali, șefi ai culorilor politice ale Capitalei, precum Grigore Serurie, Pană Buescu, Veniamin Hernia, Iancu Brătescu etc. etc. Către sfîrșitul campaniei de răsturnare se alătură lui Dumitru Brătianu și Nicolăe Flevă. (*Id. ibid.*, foiletonul XXXIV, AD, nr. 11 799, 10 septembrie 1922, p. 2.)

* Acestea au fost cele dintîi mari serbări populare în aer liber la București.

Ajutate de o vreme minunată aceste serbări au durat 3 zile și au produs aproape sau peste 300 000 lei. Ele au fost date în grădina Cișmejiului.

Marele parc bucureștean era feeric transformat. Pe aleea principală — astăzi dispărută sub brazdele verzi — erau instalate nenumărate chioșcuri, unul mai elegant decît altul. Cel mai estetic și mai luxos, capîtonat cu mătase trandafirje, era al d-nei Nica Grădișteanu, astăzi Theodor Capitanovici. Acest chioșc purta firma „La o floare între flori“. Un alt chioșc, al cofetăriei Dobrican, avea inscripția: „Sîrăran din franțuzește, Dobrican — românește“.

Pe mina stîngă de la intrare, pe aleea principală, era vechea baracă a grădini, unde era instalat bufetul. Aci se organizase o mare tombolă condusă de mai multe doamne și domnișoare din societate, printre care radia frumusețea blondă și plăn-turoasă a celei de a doua fiice a principesei Bibescu, domnișoara Jeana de Listenay.

Pe vremea aceea eram tînarul reporter al ziarului *Telegraful* de sub direcțiunea d-lui I.C. Fundescu și apăs admirator al vaporeasei frumuseți blonde. Îmi amintesc că i-am făcut în coloanele *Telegrafului* un număr nesfîrșit de laude copilărești pentru care am primit cuvenitele observațiuni părintești ale domnului director.

În tot Cișmejiul erau exhibițiuni, petreceri, atracțiuni, întreceri. Bucureștenii alergau de pretutindeni fiindcă erau zile de Paste și fiindcă spectacolul era cu totul nou.

În fața tombolei, urcat pe o masă, d. Alexandru Brăiloiu — Șander pentru intimi — societar al Teatrului Național, debita monoloage. Fetele de la Azilul Elena Doamna vindeau pahare cu lapte într-un chioșc — lăptărie.

Mă duc să iau informațiuni pentru ziar. O domnișoară brunetă îmi întinde un pahar cu lapte dulce.

— Pardon, domnișoară, vă înșelați, eu nu sunt papă-lapte.

Pe lacul Cișmejiului, înconjurat cu tribune în etajuri, se fac curse și se dau spectacole nautice. D. inginer I. Cantacuzino, tatăl generalului Zizin Cantacuzino-Grănicerul conduce operațiunile. Cu marea lui barbă în vînt și cu glas de stentor strigă că să fie auzit de cei cari se vor întoarce cu luntrile:

— Domnilor, ariveaua este aici!

Pentru acest arivea i-am făcut o zeflema în *Telegraful*.

În sfârșit, serbările s-au terminat cu bine și cu mare succes bahtic.¹⁸ (*Id. ibid.*, p. 1—2.)

** Prințul George Bibescu, fiul fostului domnitor al Munteniei apare în București, unde se instalează. Mare senzație în societatea înaltă bucureșteană și în cercurile politice.

Prințul Bibescu, fost colonel în armata franceză, fusese silit să demisioneze în urma unui duel cu colonelul de Beaufremont, căruia îi luase soția. Prințul, nemai-putînd locui în Franța din cauza divorțului soției sale, divorț nepermis de legea franceză, s-a stabilit în București, și-a deschis salonul iar aristocrația și-l luă de șef. Se spunea atunci că la Palatul Regal activitatea prințului Bibescu nu era văzută cu ochi buni.

În adevăr, în vremea aceea, pătura aristocrată a partidului conservator începuse să cocheteze cu Rusia.

În București, reprezentant al Petersburgului era ministrul Hitrovo, un cunoscut agent panslavist, șeful unei organizații de spionaj politic care lupta în întregul Orient în vederea viitorului război în contra Germaniei și Austro-Ungariei.

Poliția politică a lui Ion Brătianu avea mult de lucru. Prefect al Poliției Capitalei era colonelul Radu Mihai, un om care-și făcuse o reputație redutabilă.

¹⁸ Serbările populare din Cîșmigiu, care au durat numai două zile, au fost anunțate prin afișe răspindite în Capitală la sfîrșitul lunii martie 1882: „Comitetul gen. de caritate în folosul victimelor celor din urmă incendii. Serbarea organizată în CÎȘMEGIU pentru ajutorarea incendiatilor din Fălcu, Neamțu, Tirgoșorul, Lespezile, Buimăcești, Bîra etc. Această serbare organizată în felul Moșilor va avea loc în zilele de luni, marți de Paști (29 și 30 martie curenți). Grădina va fi deschisă la ora 8 dimineața. Intrarea un leu nou“ (RĂZ.-W., 28 martie 1882, p. 3). Constantin Bacalbașa, în calitate de tînăr reporter al cotidianului liberal *Telegraful*, a relatat în două reportaje succesive manifestările la care a asistat și, pentru că în momentul relatării amintirilor sale nu dispunea de colecția jurnalului, îl corectăm cu ajutorul propriilor sale însemnări din 1882 (*Serbarea de la Cîșmeștiu*, TEL., nr. 2967, 1 aprilie 1882, p. 2; Bacon, *Serbarea din grădina Cîșmeștiu din zilele de 29 și 30 martie*, TEL., nr. 2968, 2 aprilie 1882, p. 3), reluînd, în ordinea expunerii, principalele momente ale istorisirii sale: „Plecînd înainte de la pavilionul regal, pe dreapta și pe stînga, s-au construit 14 chioscuri elegant decorate în cari se vînd diferite articole“; „Chioscul cel mai elegant era al doamnei P. Grădișteanu care vindea flori avînd drept firmă: «La o floare între flori»“; „Al șaptelea chiosc era ținut de d-nele Gr. Alexandrescu, Moruzzi, Scarlat Ferechide etc.“; „Al patrulea chiosc este al prințesei Bibescu. Firma chioscului este «Zică lumea ori ce-i place, binel e tot l-o-i face». În acest chiosc se vînd diferite articole de modă. D-na Bibescu stă înaintea unei mese din fund, purtînd o pălărie-toacă cu pene, iar în față fiică-sa, frumoasă ca o inchipuire, purtînd o rochie albastră de mătase și pe cap o pălărie de paie cu bordurile largi. În fața acestui chiosc staționează necurmată o mulțime imensă, mai mult pentru a privi frumetea chipului frumoasei negustorice decît pentru a cumpăra ceva. Am căscat și eu gura acolo, nu e vorba“; „Înainte de prima alergare, un domn, nu știu care, începî să dea lămuriri concurenților: «După ce veți face de două ori turul lacului *ariveaua* va fi aici» și arăta marginea podiștii din față. *Ariveaua*? Halal să vă fie, cîștii boeri și eleganți domnișori, vorbiți franțuzește cît veți pofti, căci nu vă silește nimeni să vorbiți în limba românului, dar cînd vă hotărîți să vă dați în petec și să grați cum grăiește țăranul de la Dunăre, apoi nu vă codiți și dați-vă în petec cu tot dinadinsul, vorbiți românește curat, căci vă faceți de risul lumii, pentru Dumnezeu!“ Despre „fetele de la Azilul Elena Doamna“ aflăm cîteva amănunte din relatarea privind o altă manifestare filantropică, organizată tot în Cîșmigiu, la sfîrșitul lunii aprilie 1882, dar de data asta pe „căldură mare“; domnișoarele respective tîneau aici „cantina micilor dorobanți“ (*Serbarea de la Cîșmeștiu*, TEL., nr. 2989, 28 aprilie 1882, p. 3), unde, desigur, produsul de bază putea să fie într-adevăr laptele.

Toți pașii prințului Bibescu erau urmăriți, fiindcă se născuse bănuiala cum că, în înțelegere cu Rusia, s-ar plănui, pentru cazul eventual al izbucnirii unui război, răsturnarea dinastiei.

România trebuia cu chipul acesta să fie scoasă din alianța germano-austriacă și să treacă de partea Rusiei.

Prințul ajunsese repede foarte popular în cercul restrîns al aristocrației bucureștene, trebuia să devie popular și în cercurile mai largi ale celorlalte clase.

Se căutau prilejurile. Și prilejul s-a găsit.¹⁹ (*Id., ibid.*, p. 1)

Pag. 138

* Un cîrnat mititel, 10 bani. (*Id., ibid.*, p. 2.)

Pag. 161

* În Camera aceasta apare pentru întia oară în politică Gheorghe Panu. El se distinge ca un democrat cu idei foarte înaintate și se așează în gruparea lui C.A. Rosetti ca liberal dizident. (*Id., ibid.*, foiletonul XXXIX, AD., nr. 11 834, 15 octombrie 1922, p. 1.)

Pag. 162

* În ziua de 3 mai 1884 s-a dat la Cluj de către Societatea Iulia a studenților români o serbare în amintirea lui 3/15 mai 1848. Ungurii au pătruns în sala Societății, au bătut pe români, iar presa ungară a cerut să se ia măsuri împotriva profesorului Silași care preda la Universitatea din acei oraș limba și literatura română.

La București faptul a produs iritație. Inițiativa unei protestări energice a luat-o Societatea Carpații, a românilor ardeleni, la care s-a asociat apoi și Societatea Unirea a studenților bucureșteni. (*Id., ibid.*, foiletonul XLII, AD., nr. 11 855, 5 noiembrie 1922, p. 1.)

Pag. 183

* Într-o seară, în urma unei intruniri anunțată, ținută la sedlul Societății Unirea, studenții, în număr de cîteva sute, porniră pe străzi pe la orele 11 din noapte, trecură pe la legația austro-ungară unde huiduiră și aruncară cu pietre.

Poliția alergă în grabă, în cap cu prefectul Radu Mihai. Prefectul intră în mijlocul studențimii căutînd s-o potolească cu vorbe bune. Spre a se putea face înțelegerea prefectul intră cu tot alaiul după el în grădina de petrecere Souvenir, pe

¹⁹ Despre conflictul prințului George Bibescu cu colonelul de Beaufremont v. o broșură de prin 1872 purtînd ca titlu un fel de motto: *L'épée punit le calomniateur; la plume seule confond la calmonie*, semnată „prince Georges Bibesco“, precum și memoriile lui Constantin Argetoianu: „Prințesa Valentina de Beaufremont, amoroasă de George Bibescu, aghiotantul generalului [de Beaufremont] și-a părăsit soțul și s-a instalat cu amantul ei, spre marele scandal al societății pariziene. Cum divorțul nu fusese încă stabilit în Franța, tînăra pereche s-a așezat pentru cîva timp în Germania...“ (Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mîine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. I, ediție și postfață de Stelian Neagoe, Ed. Humanitas, București, 1991, p. 115; tot acolo e amintită și „cea mai tînără din domnișoarele de Listenay“ — fiica prințesei Valentina Bibescu din prima căsătorie — care, așa cum nota și Bacalbașa mai sus, „era de o frumusețe sculpturală“ — p. 114). Simpatii pentru Rusia țaristă ale prințului român erau notorii în epocă; v. în acest sens, mai sus, p. 177—178 și nota 5, p. 207—208.

strada Colții colț cu strada Batiște. Bineînțeles, s-au rostit discursuri patriotice, pre-festul ținind, pe de o parte, să potolească pe studenți, iar pe de altă parte să-i asigure că el este tot atât de bun român indignat de fapta ungarilor. ²⁰ (*Id., ibid., foiletonul XXXVIII, AD, nr. 11 827, 8 octombrie 1922, p. 1.*)

Pag. 186

* Gogu Florian, oratorul conservatorilor însă, cu toată verva lui oratorică nu prea avea trecere, fiind deocheat ca agent al Clubului conservator. (*Id., ibid., foiletonul XXXIX, AD, nr. 11 834, 15 octombrie 1922, p. 1.*)

Pag. 189

* Și cam puțin într-o ureche. (*Id., ibid., foiletonul XL, AD, nr. 11 841, 22 octombrie 1922, p. 1.*)

Pag. 193

* Actualul. (*Id., ibid., foiletonul XXXVI, AD, nr. 11 813, 24 septembrie 1922, p. 1.*)

** De aceea o treime de leafă îmi era întotdeauna secestrată, (*Id., ibid., p. 2.*)

Pag. 195

* În grupul mediciniștilor era altceva. (*Id., ibid., foiletonul XXXVII, AD, nr. 11 820, 1 octombrie 1922, p. 1.*)

Pag. 196

* Pentru cititori: Primesc numeroase întrebări dacă aceste cronici intitulate *Bucureștii de altădată* vor apare în volum.

Răspund: da.

Aceste cronici, amplificate cu ilustrațiuni și multe fotografii ale oamenilor mai însemnați din acești din urmă 50 de ani și a multora alții de care vorbesc în cronicile mele vor apare în volumul I la începutul anului viitor. C.B. ²¹ (*Id., ibid., p. 2.*)

²⁰ Relatare cu amănunte necunoscute a manifestației din 8/20 mai 1884 (v. și nota 20, p. 211); în presă s-a menționat, într-adevăr, că după „demonstrație” studenții s-au oprit la grădina Souvenir unde au cerut muzicii militare să cînte „Desteaptă-te române” (*Cronica zilei, RĂZ-W., 10 mai 1884, p. 1.*)

²¹ Cîteva luni mai tirziu, în martie 1923, Bacalbașa își anunța cititorii — se pare destul de numeroși — că primul volum al *Bucureștilor de altădată* va apărea „la toamnă”, cei care doreau să și-l rezerve urmînd să se înscrie printr-o scrisoare trimisă autorului, la domiciliul acestuia (str. 13 Septembrie nr. 48): „Volumul va apare în alte condițiuni decît cronicile din ziare. Vor fi imprimate multe documente oficiale, ilustrațiuni și fotografii ale personajilor celor mai însemnați despre care se vorbește în acest istoric” („Cronica săptămînală” de Constantin Bacalbașa, *Bucureștii de altădată, foiletonul LXXI, AD, nr. 12 000, 1 aprilie 1923, p. 2.*) Prețul volumului ar fi fost însă destul de ridicat, în jur de 100 lei (un exemplar din *Adevărul* costa, în 1923, un leu). Intenția lui Bacalbașa nu s-a realizat însă: primul tom din *Bucureștii de altădată* a văzut lumina tiparului abia în 1927, pe hîrtie proastă, fără ilustrații, slab imprimat (prețul de vânzare era însă de 60 de lei).

** Actualul director al Băncii Agricole. (*Id., ibid., foiletonul XLI, AD, nr. 11848, 29 octombrie 1922, p. 1.*)

Pag. 201

* Pentru aniversarea morții pe roată a lui Horia, Cloșca și Crișan se tipărește un calendar festiv și se organizează un banchet. Poliția oprește însă pe restaurator ca să dea banchetul. Pe furis putem angaja un mic restaurant din strada Academiei, restaurantul Kosman.

Unul cite unul intrăm în restaurantul ale cărui obloane sunt trase. În capul mesei prezidează bătrînul deputat liberal Vasile Maniu. Sunt de față vreo 60 de persoane, ardeleni, studenți din regat și noi, socialiștii.

Oblonul din față se ridică și un șir de polițiști apare. Trec tanțoși polițiștii foarte odioși ai vremii, căpitanul Stănculescu, comandantul jandarmilor pedestri, comisarul Coemgiopolo, un colos, tistul gardiștilor, Meschiu și încă vreo doi.

Toți trec tanțoși printre cele două rînduri de mese. Aruncă priviri severe asupra comensurilor și ies prin ușa din fund în mijlocul tăcerii generale.

Eu stau lingă d. Andrei Popovici. După ce polițiștii dispar, îmi arată pe sub masă revolverul.

— Dacă ne ataca, trăgeam în ei.

Indignarea era generală, dar nimeni nu îndrăznise să sufle. ²² (*Id., ibid., foiletonul XLIII, AD, nr. 11 862, 12 noiembrie 1922, p. 1.*)

Pag. 205

* Eram în tribuna ziariștilor cînd a vorbit. (*Id., ibid., foiletonul XLIX, AD, nr. 11 911, 31 decembrie 1922, p. 1.*)

** A avut un discurs strălucit, dar lipsit de căldură. (*Id., ibid., p. 1--2.*)

Pag. 206

* Debutul lui Tache Ionescu fusese așteptat cu nerăbdare în Parlament. Faima talentului său demonstrat la Paris îl precedase în țară, așa că toată lumea aștepta cu nerăbdare ca să-l audă. A vorbit frumos, firește, dar n-a fost marele discurs pe care-l credeau ascultătorii. A fost, poate, cel mai slab discurs din toată cariera lui politică, plină de atîtea discursuri strălucite. (*Id., ibid., p. 2.*)

²² Centenarul izbucnirii răscoalei lui Horea, Cloșca și Crișan a fost marcat la București printr-un „banchet” care a avut loc, într-adevăr, în salonul restaurantului Kosman de pe strada Academiei (după ce fusese programat inițial în „sala cea mare de marmură” a hotelului Union), duminică 21 octombrie/2 noiembrie 1924. Participanții s-au întrînit în localul Societății Carpații („ca să nu aflu poliția unde merg și să intimidizeze pe antreprenor”) și de aici s-au deplasat în mare liniște către localul restaurantului de pe strada Academiei. La banchet au vorbit: Al. Ciurcu (românii nu sînt inamici ai ungarilor, „dar vor lupta cu toate mijloacele și cu toată energia pentru apărarea limbii și naționalității lor”), G. Secășeanu, P. Inotescu, Em. Frunzescu, G. Ocășanu, C. Bacalbașa (care „se declară de revoluționar și zice că românii numai prin revoluțiune se pot salva de jugul hoardelor aziatice”) ș.a., s-a cîntat „Desteaptă-te române”, a fost evătiotat „un tribun de la 1848”, Aron Crainic etc. (*Serbarea lui Horia, RĂZ-W., 24 octombrie 1924, p. 2.*)

** A debutat, după Tache Ionescu, Alexandru Djuvara, al cărui discurs a fost superior ca formă celui al lui Tache Ionescu. Însă era un discurs cu mult mai juvenil, nu era discursul unui om politic. Se vedea că era un discurs studiat, iar autorul se îngrijise, mai ales, de impecabilitatea frazei.

Junimiștii au voit să pună mâna pe el.

Petre Carp și Titu Maiorescu, cari aveau de la Palat încredințarea cum că ei vor urma lui Ion Brătianu la guvern, căutau să-și atragă pe toți tinerii de talent cari se semnalau atunci în viața publică. Dar, dintre toți acei cari au debutat la epoca aceea n-au putut atrage decât pe d-nii Alexandru Marghiloman și Constantin Arion.

Ion Brătianu a avut atunci ochiul sigur și a deschis porțile Parlamentului tineretului distins, fără a se preocupa prea mult dacă oamenii aceștia vor rămâne devotați partidului. El avea o idee mai înaltă: aceea de a da puțină oamenilor culti și talentați ca să fie rezerva de miine. Bătrînii aveau nevoie de urmași, așa gîndea Ion Brătianu. Pleiada tinerilor de valoare era compusă din Tache Ionescu, Alexandru Marghiloman, Constantin Arion, Alexandru Djuvara, Vasile Lascăr etc. Vasile Lascăr era ceva mai vechi căci debutase în altă Cameră, totuși se putea socoti din aceeași generație.²³

Alexandru Djuvara a fost ales deputat fără să aibă titlul de doctor sau licențiat în Drept. Fiind deputat, și-a luat un concediu mai lung, a plecat la Paris și după doi ani a venit cu diplomă. Cu inteligența lui mare, în scurt timp a devenit unul din fruntașii baroului.²⁴ (Id., *ibid.*)

*** Cîteva amănunte despre noua generație de scriitori care s-au afirmat sau încep să se afirme în această perioadă:

În presă încep condeie noi să se manifeste. George Ionescu, cu care am fost coleg de clasă, este la Paris, unde urmează cursurile. Sub pseudonimul Gion începe să publice periodic cîte un foileton literar în ziarul *Binele public*. Stilul lui căutat, răzgîielile lui literare îl fac simpatic, dar, în același timp, nu-i dau o înfățișare serioasă. Gion este în literatură aceea ce a fost și în relațiile sociale: un om amabil, simpatic, vesel, comunicativ, dar cam copilăros la înfățișare. Breaslă veselă și ușoară.²⁵

²³ Vasile Lascăr (1854—1907) era una dintre personalitățile politice liberale ce începeau să se afirme, ignorată însă de Bacalbașa în primul volum al serialului său memorialistic. El a fost ales în aprilie 1883 pe listele liberale în „Camerale de revizuire” a Constituției, debutînd ca orator parlamentar în ședința Adunării Deputaților din 14/26 mai 1883 (Vasile Lascăr, *Discursuri politice*, adunate și adnotate de Mariu Theodorian-Carada, vol. I, București, 1912, p. 4).

²⁴ Despre începutul activității parlamentare a lui Al. Djuvara v. nota 76 de la p. 224—225.

²⁵ Cu G.I. Ionescu-Gion (1857—1904) Bacalbașa a fost coleg la liceul Sf. Sava; după ce a studiat în capitala Franței (de unde trimetea „corespondențe pariziene” jurnalului *Binele public*, semnate Gion, prin 1882—1883) și la Bruxelles, acesta va reveni în țară în 1884, cu diplomă de doctor în litere și filozofie; va funcționa ca profesor la București și în același timp va lucra o vreme ca redactor la *Românul*, gazeta în care publică numeroase cronici literare, teatrale ș.a., ilustrîndu-se mai mult ca „un adevărat tip de *causer de salon*, povestitor glumeț și distractiv” (v. prefața lui Viștian Goia în vol.: G.I. Ionescu-Gion, *Portrete și evocări istorice*, Ed. Minerva, București, 1986, p. XII). El este, totuși, autorul unor prețuite evocări istorice și al unei mășive și foarte serioase *Istorie a Bucureștilor* (1899), de peste 800 de pagini, care își oprește investigațiile în pragul secolului al XIX-lea.

Barbu Delavrancea începe să se manifeste și el. Este tot la Paris și trimite de acolo „condeie”. Dar înainte de căderea lui Ion Brătianu, cu vreo patru ani se reîntoarce în țară și-și acață la poartă tăblița de avocat.²⁶

Alexandru Vlașuț n-a făcut studii în străinătate, el este un produs pur al pămîntului și al culturii naționale, cu nimic nu este înrîurit de cultura și de sufletul străin. Este moldoveanul.²⁷

Caragiale nu s-a mișcat din țară; cel mult dacă s-a dus pînă la Brașov și la Sibiu. Boem din toate punctele de vedere, trage pe dracul de coadă și scrie puțin și greu. Fiindcă Caragiale producea cu o nemaipomenită dificultate. Pentru cuvîntul acesta n-a putut niciodată face carieră în presă. Scrisul în toate zilele era un lucru cu neputință pentru dînsul.²⁸ (Id., *ibid.*, foiletonul LI, AD., nr. 11 930, 21 ianuarie 1923, p. 1—2.)

²⁶ Bucureștean prin naștere, Barbu Ștefănescu Delavrancea (n. în 1858 în mahalaua Delea Nouă), se va afla la studii la Paris, în vederea obținerii doctoratului în drept, între anii 1882—1884, de unde va trimite jurnalului *România liberă* numeroase foiletoane literare semnate Argus (în martie 1883 îi va apărea în oficiosul junimist și nuvela *Sultânica*, apreciată de contemporani), afirmîndu-se ca unul dintre cei mai înzestrați scriitori din tinăra generație, alături de Duiliu Zamfirescu ș.a. La sfîrșitul anului 1884, Delavrancea va reveni în țară, înscriindu-se ca avocat în Baroul de Ilfov și reluîndu-și locul în redacția *României libere* (v. Emilia St. Milicescu, *Pe urmele lui Delavrancea*, Ed. Sport-turism, București, 1986).

²⁷ Alexandru Vlașuț (n. în anul 1858 în satul Pleșești din județul Tutova, deci în Moldova), s-a stabilit la București în toamna anului 1884, după ce își cîștigase existența ca profesor sau avocat la Tîrgoviște și Galați; a frecventat în Capitală cercul literar junimist patronat de Maiorescu (de altfel, a publicat în *Convorbiri literare* începînd din 1878) și a funcționat ca redactor al cotidianului *România liberă* (la care colaborează din 1883). El era, desigur, în anii în care a ajuns acum narațiunea lui Bacalbașa, una dintre tinerele speranțe ale poeziei românești.

²⁸ Bacalbașa nu pierde prilejul de a-și exprima, cu invidie, rezerve în legătură cu activitatea literară și publicistică a lui Caragiale. În realitate, în acești ani, cel mai în vîrstă dintre scriitorii enumerați aici a lucrat în redacția *Timpului* (1878—1881), a tradus mai multe piese pentru Teatrul Național, pe scena căruia i s-au reprezentat și cele mai bune comedii ale sale, capodopere ale dramaturgiei noastre: *O noapte furtunoasă* (1879) și *O scrisoare pierdută* (1884), impunîndu-se acum în literatura română alături de ceilalți mari scriitori promovați de Junimea: Eminescu, Ion Creangă și Slavici.

II. Documentar

CONSTITUȚIA ROMÂNIEI DIN 1866 (cu modificările adoptate în 1879 și 1884) *

Miecuri 29 iunie Camera a votat Constituțiunea țării.
Entuziasmul a fost mare.

Ieri la 12 ore [joi 30 iunie/12 iulie 1866] Măria-Sa Domnul a asistat la Te-Deum în sf. biserică a Mitropoliei.

Un batalion din garda orașenească, un batalion din oștirea de linie și toate corporațiile cu steagurile lor erau rînduite în curtea Mitropoliei.

Celealte trupe din armată erau înșirate d-a lungul stradelor.

La intrarea în biserică Măria-Sa a fost primit de Eminența-Sa pâr. Mitropolitul primat și de miniștri.

La Te-Deum erau prezenți membrii Curții de Casațiune, ai Consiliului de Stat, ai Curții de Conturi, Curțile și Tribunalele.

După săvîrșirea Te-Deumului, Măria-Sa a intrat în Cameră, la ușa căreia a fost primit de întregul biurou al Adunării.

Suindu-se pe tron, M.S. a depus jurămîntul pe noua Constituțiune a țării în fața reprezentanților națiunii și în cele mai entuziaste aclamațiuni.

Președintele Adunării Naționale a ținut un cuvînt la care M. S. Domnul a răspuns, întrerupt fiind la mai multe pasaje prin aclamări și strigăte de bucurie. Veselele ce se vedea pe figura membrilor Adunării și pe cea a poporului aflat prin diferitele tribune nu se poate descrie. Loja doamnelor era asemenea plină.

Mai multe buchete au fost depuse pe biuroul Adunării pentru M.S.

M. S. a mers apoi la palatul din București unde a asistat în balcon la defilarea trupelor.

Tunurile prin sunetul lor anunțau Capitalei toată durata acestei ceremonii.

* Intrucît volumele (mai mult sau mai puțin oficiale) cuprinzînd textul Constituției din 1866 nu sînt lipsite de unele erori tipografice (pe care le-am depistat cu prilejul sondajelor făcute) am preferat să reproducem aici direct după *Monitorul. Jurnal oficial al României* din 1/13 iulie 1866 documentele legate de adoptarea Constituției românești la 29 iunie/11 iulie 1866 și sancționarea ei de către principele Carol la 1/13 iulie 1866, precum și textul integral al legii fundamentale a țării noastre, valabile pînă în martie 1923. În note subliniare am înregistrat toate modificările adoptate de adunările constituante din 1879 (după: MOF., nr. 232, 13/25 octombrie 1879, p. 6507; legea de revizuire a Constituției a fost promulgată de prințul Carol la 12/24 octombrie 1879) și 1884 (după: MOF., nr. 51, 8/20 iunie 1884, p. 1041—1048; legea de revizuire a Constituției a fost promulgată de regele Carol I la 8/20 iunie 1884).

Discursul ținut de d. președinte al Adunării, către M.S. Domnitorul

Prea Înălțate Doamne,

În ziua de 10 mai, cînd Înălțimea-Voastră v-ați suit pe tronul României, țara a văzut realizată cea mai vie și cea mai scumpă a sa dorință; aceea zi care a întemeiat pentru țară începutul unei noi ere țara a salutat-o ca data inaugurării regimului monarhic, care singur poate da garanța României, consolidarea Statului și binefacerile unui guvern stabil.

Adunarea, zeloasă, pe de o parte, de a așeza principiul monarhic pe baze nestrămutate și voind, pe altă parte, a înconjura acest principiu de toate libertățile compatibile cu ordinea, deplin convinsă că regimul constituțional a devenit pentru România nu numai o condițiune de existență și de prosperitate, dară, totdeodată și garanția cea mai solidă a consolidării tronului Măriei-Tale, s-a grăbit de a vota pactul menit de a ajuta pe deplin acest scop.

Constituțiunea ce am onoare a prezenta Măriei-Tale în numele Adunării, dă o legitimă satisfacțiune acestor aspirațiuni ale țării, consacînd pentru România principiile admise în statele moderne cele mai înaintate pe calea civilizațiunii.

Plin de speranță că noile instituțiuni vor pune capăt suferințelor unui trecut dureros, românii, uniți într-un simțimînt unanim de concordie și de frăție vor întrebuința vîlînțele lor cele mai stăruitoare întru a apăra aceste principii și a da cugetărilor leale și generoase ale Măriei-Tale tot concursul lor cel mai sincer și cel mai devotat.

Călcînd pe pămîntul țării noastre, ați spus românilor că ați devenit român; astăzi România constituțională vă răspunde, prin organul reprezentanților ei, că Măria-Ta ai devenit pentru ea simbolul naționalității sale.

Să trăiești, Măria-Ta!

Să trăiască România!

Președintele Adunării, *M. Costache*¹

Jurămîntul săvîrșit de Măria-Sa Domnitorul

Jur de a păzi Constituțiunea și legile poporului român, de a menține drepturile lui naționale și integritatea teritoriului.

CAROL

Ministru de Interne și președintele Consiliului Miniștrilor, *L. Catargiu*
Ministrul Finanțelor, *L. Brătianu*.

¹ Emanoil (Manolache) Costache Epureanu.

Ministrul Justiției, *I. Cantacuzin*
Ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, *C.A. Rosetti*
Ministrul de Rezbel, *I. Ghica*.²
Ministrul Lucrărilor Publice și ad-interim la Externe, *D. Sturdza*

Răspunsul Măriei Sale Domnitorului la discursul președintelui Adunării

D-le președinte, d-lor deputați,

Actul ce s-a îndeplinit este cel mai însemnat în viața unui popor. Prin Constituțiunea ce dăm astăzi Statului Român realizăm aspirațiunile legitime ale națiunii, garantînd interesele tuturor stărilor precum și toate drepturile ce cetățeanul trebuie să găsească într-o societate civilizată.

Acest act, pentru mine în parte, este cel mai solemn al vieții mele, căci el este pactul definitiv care mă leagă pentru totdeauna cu destinările noii mele patrii, cu România.

Dacă națiunea română a putut trece peste atîtea secole de suferințe și încercări grele fără a-și pierde existența ei, aceasta datorește nu numai valorii brațului strămoșilor noștri, dară și înțelepciunii și răbdării care au caracterizat în toate timpurile pe acest popor. El a știut să-și apere țara și drepturile, menținîndu-și aspirațiunile sale în cercul putinței și în limitele însemnate de pozițiunea sa geografică.

Zdruncinată prin luptele interioare, națiunea română a alergat la principiul Unirii și a Principelui străin, ca la singurul liman de scăpare, ca la singurul mijloc de consolidare și prosperitate. Astăzi, cînd această dorință este îndeplinită prin abnegarea, persistența și prudența românilor, precum și prin sollicitudinea Curții Suzerane și a Inaltelor Puteri garante³ — astăzi, în sfîrșit, cînd prin Constituțiune bazele legilor noastre sunt fixate și statorniceite, trebuie să ne dăm mîna cu toții, și, strîns uniți, să menținem, să dezvoltăm și să întărim aceea ce am dobîndit.

Urmînd cu liniște și demnitate pe această cale, vom fi respectați din afară și ne vom atrage bunăvoința Inaltei Porți și a Inaltelor Puteri garante.

În afară ca și în întru linia noastră de purtare e simplă.

Avem un lucru sînt [sfînt] de păzit, neutralitatea noastră, garantată de puterile cele mari ale Europei. Această neutralitate ne impune datorii ce trebuie să îndeplinim cu lealitate și sinceritate.

² E vorba de generalul Ion Gr. Ghica.

³ „Curtea Suzerană” era Imperiul Otoman (Inalta Poartă) iar Puterile garante — Anglia, Franța, Rusia, Austria, Prusia și Regatul Sardiniei. Congresul de Pace de la Paris (februarie-martie 1856), care pusese capăt Războiului Crimeii, hotărîse, printre altele, înlăturarea protectoratului rusesc asupra Principatelor Române și menținerea suzeranității otomane asupra lor, dar sub „garanția” celor șase puteri europene amintite mai sus.

Legămintele seculare ce unește [sic !] România cu Curtea Suzerană și cari au fost pentru români totdeauna un scut puternic în timpurile cele mai grele, trebuie respectate și menținute. Dovezile necontestabile ale simțimentelor noastre în această privire vor fi, nu mă îndoiesc, primite de Înalta Poartă ca o garanță pentru viitor.

Nu suntem aliatul nici unei puteri și vom pune toate silințele noastre a nu crea nici o dificultate puterilor învecinate. Interesul nostru cere a trăi în cea mai bună armonie cu dînsese.

Ținta preocupărilor și a lucrărilor națiunii trebuie să fie dezvoltarea puterilor ei morale și materiale.

Ridicarea bisericii române, restabilind-o pe bazele canoanelor și întărirea simțimentului religios în inimile noastre; răspîndirea învățămîntului în toate clasele; o justiție și o administrațiune bună, care să stîrpească prin urmărirea și pedepsirea culpabililor toate abuzurile; o ordine și o economie în finanțe pentru a face să înceteze strîmtorarea de care suferă astăzi societatea și pentru a da un nou zbor înăvuirii naționale; îmbunătățirea agriculturii, izvorul cel mai mare al bogăției noastre; înmulțirea căilor de comunicațiune și înființarea institutelor de credit, ca singurile mijloace pentru a da o impulsione comerțului, iată problemele ce trebuie să rezolvăm.

Țara a intrat într-o stare normală. Un guvern monarhic constituțional este așezat. Să stăruim dară cu toții ca prin leala și sinceră aplicare a principiilor acestei Constituțiuni ea să poată produce binefăcătoarele ei roade.

Domni deputați! Strein la orice lupte, trecutul pentru mine nu consistă decît în faptele cele frumoase ale acestei națiuni. Cu această sacră avere, toți întruaiți! vom putea merge cu înlesnire și siguranță pe calea ce este deschisă înainte-ne.

București, în 30 iunie 1866

CAROL

L. Catargiu, I. Brătianu, I. Cantacuzin, C. A. Rosetti, I. Ghica, Dim. Sturdza

Adresa d-lui președinte al Adunării Elective, sub no. 777 din 30 iunie, anul 1866, către d. președinte al Consiliului miniștrilor

Domnule președinte,

Subscrisul are onoare a vă comunica, domnule președinte, pe lingă aceasta, Constituțiunea votată de Adunarea Electivă a României în ședința din 29 ale curente și adoptată cu unanimitate de nouăzecișunu voturi.

Binevoiti, d-le președinte, a primi încredințarea înaltei mele considerațiuni,

Președinte, M. Costache

Secretari, Gr. Cantacuzin, dr. P. Iatropol, A. Lupasçu, Gr. Lăhovari

Raportul Consiliului de miniștri :

„Se sancționează,
Carol“

Prea Înălțate Doamne,

Adunarea Națională în ședința sa de ieri, 29 iunie, votînd Constituțiunea țării și adoptînd-o cu unanimitate de nouăzecișunu de voturi, Consiliul miniștrilor vine a o prezenta la înalta Măriei-Voastre sancțiune și promulgare.

Suntem cu cel mai profund respect,
Prea Înălțate Doamne,
al Măriei-Voastre

Prea plecați și prea supuși servitori,
L. Catargiu, I. Brătianu, I. Cantacuzin, C. A. Rosetti, I. Ghica, Dim. Sturdza
No. 1 393, iunie 30

Carol I

Diin grația lui Dumnezeu și prin voința națională

Domn al românilor ;

La toți de față și viitori sănătate :

Adunarea generală a României a adoptat în unanimitate și Noi sancționăm ce urmează :

CONSTITUȚIUNE

TITLUL I

Despre teritoriul român⁴

Art. 1. Principatele-Unite-Române constituie un singur Stat indivizibil sub denumire de România.⁵

Art. 2 Teritoriul României este nealienabil.
Limitele Statului nu pot fi schimbate sau rectificate decît în virtutea unei legi.

Art. 3. Teritoriul României nu se poate coloniza cu populațiuni de gîntă streină.

Art. 4. Teritoriul este împărțit în județe, județele în plăși, plășile în comune.

Aceste diviziuni și subdiviziuni nu pot fi schimbate sau rectificate decît prin o lege.

⁴ României (1884).

⁵ Articol modificat în 1884: „Regatul României cu județele sale din dreapta Dunării constituie un singur Stat indivizibil“.

TITLUL II

Despre drepturile românilor

Art. 5. Românii se bucură de libertatea conștiinței, de libertatea învățămîntului, de libertatea presei, de libertatea întrunirilor.

Art. 6. Constituțiunea de față și celealte legi relative la drepturile politice, determină, cari sînt, oșebit de calitatea de român, condițiunile necesarii pentru exercitarea acestor drepturi.

Art. 7. Inșușirea de român se dobîndește, se conservă și se pierde potrivit regulilor statornicite prin legile civile.

Numai streinii de rituri creștine pot dobîndi împămîntenirea.⁶

Art. 8. Impămîntenirea se dă de puterea legislativă.

Numai împămîntenirea aseamănă pe strein cu românul pentru exercitarea drepturilor politice.

Art. 9. Românul din orice stat fără privire către locul nașterii sale, dovedînd lepădarea sa de protecțiunea streină, poate dobîndi de îndată exercitarea drepturilor politice prin un vot al Corpurilor Legiuitoare.

Art. 10. Nu există în Stat nici o deosebire de clasă. Toți românii sînt egali înaintea legii și datori a contribui fără oșebire la dările și sarcinile publice.

Ei singuri sînt admisibili în funcțiunile publice, civile și militare.

Legi speciale vor determina condițiunile de admisibilitate și de înaintare în funcțiunile Statului.

Streinii nu pot fi admiși în funcțiuni publice decît în cazuri excepționale și anume statornicite de legi.

Art. 11. Toți streinii aflători pe pămîntul României se bucură de protecțiunea dată de legi persoanelor și averilor în genere.

⁶ Articol modificat în 1879: „Diferența de credințe religioase și confesiuni nu constituie în România o piedică spre a dobîndi drepturile civile și politice și a le exercita.

§ I. Străinul, fără oșebire de religione, supus sau nesupus unei protecțiuni străine, poate dobîndi împămîntenirea cu condițiunile următoare:

a) Va adresa guvernului, cererea de naturalizare, în care va arăta capitalul ce posedă, profesiunea sau meseria ce exercită și voința de a-și stabili domiciliul în România.

b) Va locui, în urma acestei cereri, zece ani în țeară și va dovedi, prin faptele sale, că este folositor ei.

§ II. Pot fi scutiți de stagiū:

a) Acei cari vor fi adus în țeară industrii, invențiuni utile sau talente distinse, sau cari vor fi fundat aci stabilimente mari de comerț sau industrie.

b) Acei cari, fiind născuți și crescuți în România, din părinți stabiliți în țeară, nu s-au bucurat, nici unii, nici alții vreodată de vreo protecțiune străină.

c) Acei cari au servit sub drapel în timpul Războiului pentru Independență și cari vor putea fi naturalizați în mod colectiv după propunerea guvernului printr-o singură lege și fără alte formalități.

§ III. Naturalizarea nu se poate acorda decît prin lege și în mod individual.

§ IV. O lege specială va determina modul prin care străinii vor putea stabili domiciliul lor pe teritoriul României.

§ V. Numai românii sau cei naturalizați români pot dobîndi imobile rurale în România.

Drepturile pînă acum cîștigate sînt respectate.

Convențiunile internaționale astăzi existente rămîn în vigoare cu toate clauzele și termenul coprinse într-insele.”

Art. 12. Toate privilegiile, scutiirile și monopolurile de clasă sînt oprite pentru totdeauna în Statul român.

Titlurile de nobleță streină, precum principii, grafi, baroni și alte asemenea, ca contrarii vechiului așezămînt al țării, sînt și rămîn neadmise în Statul român.

Docorațiunile streine se vor purta de români numai cu autorizarea Domnului.⁷

Art. 13. Libertatea individuală este garantată.

Nimeni nu poate fi urmărit decît în cazurile prevăzute de legi și după formele prevăzute de ea.

Nimeni nu poate fi poprit⁸ sau arestat afară de cazul de vină vegheată, decît în puterea unui mandat judecătoresc motivat și care trebuie să-i fie comunicat la momentul arestării sau cel mult în 24 ore după arestațiune.

Art. 14. Nimeni nu poate fi sustras în contra voinței sale de la judecătoria ce-i dă legea.

Art. 15. Domiciliul este neviolabil.

Nici o vizitare a domiciliului nu se poate face decît în cazurile anume prevăzute de legi și potrivit formelor de ea prescise.

Art. 16. Nici o pedeapsă nu poate fi înființată, nici aplicată decît în puterea unei legi.

Art. 17. Nici o lege nu poate înființa pedeapsa confiscării averilor.

Art. 18. Pedeapsa morții nu se va putea reînființa, afară de cazurile prevăzute în Codul Penal militar în timp de rezel.

Art. 19. Proprietatea de orice natură, precum și toate creanțele asupra Statului sînt sacre și neviolabile.

Nimeni nu poate fi expropiat decît pentru cauză de utilitate publică, legalmente constatată și după o dreaptă și prealabilă despăgubire.

Prin cauză de utilitate publică urmează a se înțelege numai comunicațiunea și salubritatea publică, precum și lucrările de apărarea țării.

Legile existente, privitoare la alinierea și lărgirea stradelor de prin comune, precum și la malurile apelor ce curg prin sau pe lîngă ele rămîn în vigoare.

Legi speciale vor regula procedura și modul expropriațiunii.

Libera și neîmpiedicată întrebuintare a riurilor navigabile și flotabile, a șoselelor și altor căi de comunicare este de domeniul public.

Art. 20. Proprietatea dată țăranilor prin legea rurală și despăgubirea garantată proprietarilor prin acea lege nu vor putea fi niciodată atinse.

Art. 21. Libertatea conștiinței este absolută.

Libertatea tuturilor cultelor este garantată întru cit însă celebrațiunea lor nu aduce o atingere ordinii publice sau bunelor moravuri.

Religiunea ortodoxă a răsăritului este religiunea dominantă a Statului român.

Biserica ortodoxă română este și rămîne neatîrnată de orice chiriarchie streină, păstrîndu-și însă unitatea cu biserica ecumenică a răsăritului în privință dogmelor.

Afacerile spirituale, canoniçe și disciplinare ale bisericii ortodoxe române se vor regula de o singură autoritate sinodală centrală, conform unei legi speciale.

Mitropoliții și episcopii eparhioți ai bisericii ortodoxe române sînt aleși după modul ce se determină prin o lege specială.

Art. 22. Actele Statului civil sînt de atribuțiunea autorității civile.

⁷ Regelui (1884).

⁸ În original: *oprit*.

Intocmirea acestor acte va trebui să preceadă⁹ întotdeauna benedictiunea religioasă, care pentru căsătorii va fi obligatoare, afară de cazurile ce se vor prevedea prin anume lege.

Art. 23. **Învățământul este liber.**

Libertatea învățământului este garantată întrucît exercitiul ei nu ar atinge bunele moravuri sau ordinea publică.

Represiunea delictelor este regulată numai prin lege.

Se vor înființa treptat școli primare în toate comunele României.

Învățătura în școlile Statului se dă fără plată.

Învățătura primară va fi obligatoare pentru tinerii români, pretutindeni unde se vor afla instituite școli primare.

O lege specială va regula tot ce privește învățământul public.

Art. 24. Constituțiunea garantează tutulor libertatea de a comunica și publica ideile și opiniunile lor prin grai, prin scris și prin presă, fiecare fiind răspunzător de abuzul acestor libertăți în cazurile determinate prin Codicile penal, care în această privință se va revizui și complecta fără însă a se putea restrînge dreptul în sine sau a se înființa o lege excepțională.

Delictele de presă sunt judecate de juriu.

Nici cenzura, nici o altă măsură preventivă pentru aparițiunea, vinderea sau distribuțiunea oricărei publicațiuni nu se va putea reînființa.

Pentru publicațiuni de jurnale nu este nevoie de autorizațiunea prealabilă a autorității.

Nici o cauțiune nu se va cere de la ziaristi, scriitori, editori, tipografi și litografi.

Presa nu va fi supusă niciodată sub regimul avertismentului.

Nici un jurnal sau publicațiune nu va putea fi suspendate sau suprimate.

Autorul este răspunzător pentru scrierile sale, iară în lipsa autorului sunt răspunzători sau girantul sau editorul.

Veri-ce jurnal trebuie să aibă un girant responsabil, care să se bucure de drepturile civile și politice.¹⁰

⁹ În original : *proceadă*.

¹⁰ Articol modificat în 1884 : „Constituțiunea garantează tutulor libertatea de a comunica și publica ideile și opiniunile lor prin grai, prin scris și prin presă, fiecare fiind răspunzător de abuzul acestor libertăți în cazurile determinate prin codicile penal, care nici într-un caz nu va putea restrînge dreptul în sine.

Nici o lege excepțională nu se va putea înființa în această materie.

Nici cenzura, nici o altă măsură preventivă pentru aparițiunea, vinderea sau distribuțiunea oricărei publicațiuni nu se va putea înființa.

Nu este nevoie de autorizațiune prealabilă a nici unei autorități pentru aparițiunea oricărei publicațiuni.

Nici o cauțiune nu se va cere de la ziaristi, scriitori, editori, tipografi și litografi.

Presa nu va putea fi pusă niciodată sub regimul avertismentelor.

Nici un ziar sau publicațiune nu va putea fi suspendat sau suprimat.

Autorul este răspunzător de scrierile sale ; în lipsa autorului este răspunzător girantul ; iar în lipsa acestuia, editorul.

Orice ziar trebuie să aibă un girant răspunzător care să se bucure de drepturile civile și politice.

Delictele de presă se judecă de juriu, afară de acele cari s-ar comite în contra persoanei Regelui și a familiei regale sau contra suveranilor statelor străine.

Aceste delictes se vor judeca de tribunalele ordinare dupe dreptul comun. Arestul preventiv în materie de presă este interzis.“

Art. 25. Secretul scrisorilor și al depeșilor telegrafice este neviolabil.
O lege va determina responsabilitatea agenților guvernului pentru violarea secretului scrisorilor și depeșelor încredințate poștei și telegrafului.

Art. 26. Români au dreptul d-a se aduna pacinici și fără arme, conformindu-se legilor cari regulează exercitarea acestui drept, pentru a tracta tot felul de chestiuni ; întru această nu este trebuință de autorizațiune prealabilă.

Această dispozițiune nu se va aplica și întrunirilor în loc deschis, cari sunt cu totul supuse legilor polițienesti.

Art. 27. Români au dreptul a se asocia, conformindu-se legilor cari regulează exercitiul acestui drept.

Art. 28. Fiecare are dreptul d-a se adresa la autoritățile publice prin petițiuni subscribe de către una sau mai multe persoane, neputînd însă petiționa decît în numele subscrișilor.

Numai autoritățile constituite au dreptul de a adresa petițiuni în nume colectiv.

Art. 29. Nici o autorizațiune prealabilă nu este necesară pentru a se exercita urmăriri contra funcționarilor publici pentru faptele administrațiunii lor, de părțile vătămate, rămîind însă neatinse regulile speciale statornicite în privința miniștrilor.

Cazurile și modul urmării se vor regula prin anume lege.

Dispozițiuni speciale în codicile penal vor determina penalitățile prepuitorilor.

Art. 30. Nici un român, fără autorizațiunea guvernului, nu poate intra în serviciul unui stat fără ca însuși prin aceasta să-și piarză naționalitatea.

Extradarea refugiaților politici este oprită.

TITLUL III

Despre puterile Statului

Art. 31. Toate puterile Statului emană de la Națiune, care nu le poate exercita decît numai prin delegațiune și după principiile și regulile așezate în Constituțiunea de față.

Art. 32. Puterea legislativă se exercită colectiv de către Domn¹¹ și reprezentațiunea națională.

Reprezentațiunea națională se împarte în două Adunări : Senatul și Adunarea Deputaților.

Orice lege cere invoirea a citor trele ramuri ale puterii legiuitoare.

Nici o lege nu poate fi supusă sancțiunii Domnului¹² decît după ce se va fi discutat și votat liber de majoritatea ambelor Adunări.

Art. 33. Inițiativa legilor este dată fiecăreia din cele trei ramure ale puterii legislative.

Totuși orice lege relativă la veniturile și cheltuielile Statului sau la contingentul armatei trebuie să fie votată mai întii de Adunarea Deputaților.

Art. 34. Interpretatiunea legilor cu drept de autoritate se face numai de puterea legiuitoare.

¹¹ Rege (1884).

¹² Regale (1884).

Art. 35. Puterea executivă este încredințată Domnului¹³ care o exercită în mod regulat prin Constituțiune.

Art. 36. Puterea judecătorească se exercită de Curți și Tribunale. Hotărârile și sentințele lor se pronunță în virtutea legii și se execută în numele Domnului¹⁴.

Art. 37. Interesele exclusive județene sau comunale se regulează de către Consiliurile județene sau comunale după principiile așezate prin Constituțiune și prin legi speciale.

CAPITUL I

Despre reprezentarea națională

Art. 38. Membrii amândurora Adunărilor reprezintă Națiunea, iară nu numai județul sau localitatea care i-a numit.

Art. 39. Ședințele Adunărilor sunt publice.

Cu toate acestea fiecare Adunare se formează în comitet secret după cererea președintelui sau a zece membri.

Ea decide în urmă cu majoritate absolută dacă ședința trebuie redeschisă în public asupra aceluiași obiect.

Art. 40. Fiecare din Adunări verifică titlurile membrilor săi și judecă contestațiunile ce se ridică în această privință.¹⁵

Art. 41. Nimeni nu poate fi totodată membru al uneia și a celeilalte Adunări.

Art. 42. Membrii uneia sau celeilalte Adunări numiți de guvern într-o funcțiune salariată, pe care o primesc, încetează de a fi deputați și nu-și reiau exercițiul mandatului lor decât în virtutea unei noi alegeri.

Aceste dispozițiuni nu se aplică miniștrilor.

Legea electorală determină incompatibilitățile.

Art. 43. La fiecare sesiune, Adunarea Deputaților își numește președintele, vicepreședinții și compune biuroul său.

Art. 44. Senatul alege din sinul său pe președintele și pe cei doi vicepreședinți ai săi, cum și pe ceilalți membri ai biuroului său.¹⁷

Art. 45. Orice rezoluțiune este luată cu majoritatea absolută a sufragelor, afară de ceea ce se va statornici prin regulamentele Adunării în privința alegerilor și prezentațiunilor.

În caz de împărțea la voturilor, propozițiunea în deliberațiune este respinsă.

Nici una din Adunări nu poate lua o rezoluțiune dacă majoritatea membrilor săi nu se găsește întrunită.¹⁷

¹³ + ¹⁴ Regelui (1884).

¹⁵ Articol modificat în 1884 : „Fiecare din Adunări verifică titlurile membrilor săi și judecă contestațiunile ce se ridică în această privință. Nici o alegere nu poate fi invalidată decât cu două treimi din numărul membrilor prezenți.”

¹⁶ Articol modificat în 1884 : „Senatul alege din sinul său pe președinte, pe vicepreședinți precum și pe ceilalți membri ai biuroului său.”

¹⁷ Articol modificat în 1884 : „Orice rezoluțiune este luată cu majoritate absolută a sufragiilor, afară de ceea ce se va statornici prin regulamentele Corpurilor Legiuitoare în privința alegerilor și prezentațiunilor.

În caz de împărțea la voturilor, propozițiunea în deliberațiune este respinsă. Adunările țin ședințe cu jumătate plus unul din numărul membrilor înscrși în apelul nominal.”

Art. 46. Voturile se dau prin sculare și sedere, prin viu grai sau prin scrutin secret.

Un proiect de lege nu poate fi adoptat decât după ce s-a votat articol cu articol.

Art. 47. Fiecare din Adunări are dreptul de anchetă.

Art. 48. Adunările au dreptul de a amenda și de a despărți în mai multe părți articolele și amendamentele propuse.

Art. 49. Fiecare membru al Adunărilor are dreptul a adresa miniștrilor interpelări.

Art. 50. Oricine are dreptul a adresa petițiunii Adunărilor prin mijlocirea biuroului sau a unuia din membrii săi.

Fiecare din Adunări are dreptul de a trămite miniștrilor petițiunile ce-i sunt adresate. Miniștrii sunt datori a da explicațiuni asupra coprinderii lor ori de câte ori Adunările ar cere-o.

Art. 51. Nici unul din membrii uneia sau celeilalte Adunări nu poate fi urmărit sau prigonit pentru opiniunile și voturile emise de dînsul în cursul exercițiului mandatului său.

Art. 52. Nici un membru al uneia sau celeilalte Adunări nu poate, în timpul sesiunii, să fie nici urmărit, nici arestat în materie de represiune, decât cu autorizațiunea Adunării din care face parte, afară de cazul de vină vădită.

Detențiunea sau urmărirea unui membru al uneia sau celeilalte Adunări este suspendată în tot timpul sesiunii, dacă Adunarea o cere.

Art. 53. Fiecare Adunare determină prin regulamentul său modul după care ea își exercită atribuțiunile.

Art. 54. Fiecare din Adunări deliberază și iau rezoluțiunile lor separate, afară de cazurile anume specificate în Constituțiunea de față.

Art. 55. Fiecare din ambele Adunări are dreptul exclusiv de a exercita propria sa poliție prin președintele ei, care singur, după încuviințarea Adunării, poate da ordin guardei de serviciu.

Art. 56. Nici o putere armată nu se poate pune la ușile sau în jurul uneia sau alteia din Adunări, fără învoirea ei.

SECȚIUNEA I

Despre Adunarea Deputaților

Art. 57. Adunarea Deputaților se compune de deputați aleși în modul indicat mai jos.

Art. 58. Corpul electoral este împărțit în fiecare județ în patru colegiuri.¹⁸

Art. 59. Fac parte din întâiul Colegiu acei cari au un venit fonciar de 300 galbeni în sus.¹⁹

Art. 60. Fac parte din al doilea Colegiu acei cari au un venit fonciar de 300 galbeni în jos pînă la 100 inclusiv.²⁰

¹⁸ Articol modificat în 1884 : „Corpul electoral este împărțit în fiecare județ în trei colegiuri.”

¹⁹ Articol modificat în 1884 : „Fac parte din Colegiul întâi acei cari, întrunind celelalte condițiuni cerute de lege, au un venit fonciar rural sau urban de cel puțin una mie două sute lei.”

²⁰ Articol suprimat în 1884.

Art. 61. **Fac parte din al treilea Colegiu, al oraşelor, comercianţii şi industrialii** cari plătesc către Stat o dare de 80 lei.

Sunt scutiţi de cens în acest colegiu toate profesiunile liberale, ofiţerii în retragere, profesorii şi pensionarii Statului.²¹

Art. 62. **Aceste trei colegiuri aleg direct :**

Cele două dintii cite un deputat fiecare, iară cel de al treilea precum urmează :
Bucureşti şase, Iaşi patru, Craiova, Galaţi, Ploieşti, Focşani, Birlad, Botoşani cite trei ; Piteşti, Bacău, Brăila, Roman, Turnu-Severin cite doi, iară celelalte cite unul ;
paste tot cincizecişopt.

Toate oraşele unui district formează un singur colegiu cu oraşul de reşedinţă.²²

Art. 63. **Fac parte din Colegiul al patrulea toţi acei cari plătesc o dare către Stat oricît de mică şi care nu intră în nici una din categoriile de mai sus.**

Acest colegiu alege la al doilea grad un deputat de district.

Cincizeci de alegători numesc un delegat.

Delegaţii întruniţi la reşedinţa districtului aleg pe deputat.²³

Art. 64. ²⁴ Censul nu se poate dovedi decît prin rolul de contribuţiune, cîntăţele sau avertismentele din partea implinitorilor de dări pe anul încetat şi pe anul corent.

²¹ Articol modificat în 1884, devenind Art. 60 : „Fac parte din Colegiul al II-lea toţi cei cari, întrunind celelalte condiţiuni prevăzute de lege, au domiciliul şi reşedinţa în oraşe şi plătesc către Stat o dare anuală directă de orice natură de cel puţin 20 de lei.

Sunt scutiţi de cens în acest colegiu :

- Profesiunile libere ;
- Ofiţerii în retragere ;
- Pensionarii Statului ;
- Cei ce au absolvit cel puţin învăţămîntul primar.

Toate comunele urbane din un judeţ formează un singur colegiu cu oraşul de reşedinţă.²²

²³ Articol modificat în 1884 : „Aceste trei colegiuri aleg direct în modul următor :

Colegiul intii alege cite doi deputaţi de fiecare judeţ, cu excepţiunea judeţelor : Ilfov, Iaşi, Dolj, Buzău, Mehedinţi, Prahova, Teleorman, Bacău, Putna, Botoşani şi Tutova, care aleg după cum urmează : Ilfov, cinci ; Iaşi şi Dolj, cite patru ; Buzău, Mehedinţi, Prahova, Teleorman, Bacău, Putna, Botoşani şi Tutova, cite trei.

Colegiul al doilea alege precum urmează : Bucureşti, nouă deputaţi ; Iaşi, şase ; Craiova şi Ploieşti, cite patru ; Brăila, Turnu-Măgurele, Bacău, Roman, Galaţi, Focşani, Birlad şi Botoşani, cite trei ; Buzău, Giurgiu, Huşi, Piteşti şi Turnu-Severin, cite doi, iar celelalte, cite unul.

Colegiul al treilea alege un deputat pentru fiecare judeţ, cu excepţia următoarelor judeţe şi a nome : Ilfov, Dolj, Mehedinţi, Prahova, Buzău, Bacău, Putna şi Suceava, cari aleg cite doi.²⁴

²⁴ Articol modificat în 1884, devenind Art. 61 : „Fac parte din Colegiul III toţi cari nu sunt alegători în Colegiul I şi II şi plătesc o dare cît de mică către Stat. Alegătorii acestui colegiu cari au un venit funciar rural de 300 lei în sus şi cari ştiu citi şi scrie pot să voteze după voinţa lor, sau direct pe deputat la oraşul de reşedinţă, sau indirect pe delegat, în comunele lor, împreună cu alegătorii fără ştiinţă de carte şi cari nu au venitul cerut.

Votează asemenea direct, cu dispensă de cens :

- Învăţătorii săteşti şi preoţii ;
- Cei ce plătesc o arendă anuală de cel puţin 1000 lei.

50 alegători aleg un delegat.

Primarul, notarul, perceptorul, şeful de garnizoană, precum şi orice funcţionar public nu vor putea fi aleşi delegaţi.²⁴

²⁴ Art. 64 devine Art. 63 (1884).

Art. 65. ²⁵ **Legea electorala** hotărăşte toate celelalte condiţiuni cerute de la alegători precum şi mersul operaţiunilor electorale.

Art. 66. ²⁶ **Spre a fi eligibil trebuie :**

- A fi român de naştere sau a fi primit marea împămîntenire ;
- A se bucura de drepturile civile şi politice ;
- A avea vîrstă de douzecişicinci ani împliniţi ;
- A fi domiciliat în România.

Legea electorala va determina incapacităţile.

Art. 67. ²⁷ Membrii Adunării Deputaţilor sunt aleşi pentru patru ani.

SECŢIUNEA A II-A

Despre Senat

Art. 68. Membrii Senatului se aleg cite doi de fiecare judeţ, unul din Colegiul intii, compus de proprietarii de fonduri rurale din judeţ cari au un venit funciar de trei sute galbeni cel puţin ; celalt de al doilea Colegiu, al oraşelor, reşedinţe, compus de proprietarii de nemişcătoare avînd un venit funciar de 300 galbeni în jos, conform Art. 70.

Venitul se dovedeşte prin rolurile de contribuţiune.²⁸

²⁵ Art. 65 devine Art. 64 (1884).

²⁶ Art. 66 devine Art. 65 (1884).

²⁷ Art. 67 devine Art. 66 (1884).

²⁸ Articolul 68 se reformulează în trei articole, 67, 68, şi 69 (1884) :

„Art. 67. Pentru Senat corpul electoral se împarte în fiecare judeţ în două colegiuri.

Art. 68. Fac parte din Colegiul I acei ce au un venit funciar rural sau urban de cel puţin 2000 lei anual, cu dispensă de cens pentru următoarele persoane :

- Foştii şi actualii preşedinţi sau vicepreşedinţi ai vreunei din Adunările Legiuitoare ;
- Foştii şi actualii deputaţi şi senători cari au făcut parte din două legislaţiuni ;
- Generalii şi colonelii şi acei ce au un grad asimilat cu acela de general sau colonel ;
- Foştii şi actualii miniştri sau reprezentanţi diplomatici ai ţării ;
- Foştii şi actualii membri sau preşedinţi de Curte, procurori generali pe lângă Curţile de Apel, preşedinţi, membri sau procurori la Curtea de Casaţiune ;
- Acei ce au diplomă de doctor sau de licenţiat în orice specialitate şi cari vor fi exercitat profesiunea lor în timp de şase ani ;
- Membrii Academiei Române.

Art. 69. Fac parte din Colegiul al doilea toţi alegătorii direcţi din oraşe şi din comunele rurale cari au un venit funciar rural sau urban de la 2000 lei în jos pînă la 800, cîm şi comercianţii şi industriaşii cari plătesc o patenţă de clasă I sau a II-a.

Sunt dispensaţi de cens în acest colegiu următoarele persoane :

- Acei ce posed o diplomă de doctor de orice specialitate sau un alt titlu echivalent cu acela de doctor emanat de la şcolile speciale superioare ;
- Licenţiaţi în Drept, în Litere, Filosofie sau Ştiinţe ;
- Foştii şi actualii magistraţi care au funcţionat timp de şase ani ;
- Inginerii, arhitecţii, farmaciştii şi medicii veterinari cu diplomă ;

Art. 69. Aceaste două colegiuri votează separat și aleg fiecare câte un reprezentat la Senat.²⁹

Art. 70. În orașele unde nu s-ar găsi un număr de 100 alegători, pentru a forma cel d-al doilea Colegiu, acest număr se va completa cu proprietarii județului posedând un venit fonciar între 300 și 100 galbeni, preferindu-se pururea cei mai greu impuși și orășanii asupra proprietarilor de moșii.³⁰

Art. 71. Dacă între cei mai greu impuși ar fi mai mulți cu același venit și dacă prin numărul lor ei ar covârși pe cel cerut pentru completarea colegiului, eliminarea prisosului se va face prin tragere la sorti.³¹

Art. 72. Legea electorală determină celealte condițiuni cerute de la alegători precum și mersul operațiunilor electorale.³²

Art. 73. Universitățile din Iași și București trâmte fiecare câte un membru la Senat, ales de profesorii universității respective.

Art. 74. Spre a putea fi ales la Senat, este nevoie :

- 1) A fi român de naștere sau naturalizat ;
- 2) A se bucura de drepturile civile și politice ;
- 3) A fi domiciliat în România ;
- 4) A avea vârsta de 40 de ani ;
- 5) A avea un venit de orice natură de 800 galbeni, dovedit în modul prevăzut la Art. 64.³³

Art. 75. Sunt dispensați de acest cens :

- a) Președinții sau vice-președinții ai vreunei Adunări Legislative ;
- b) Deputații cari au făcut parte din trei sesiuni ;
- c) Generalii ;
- d) Colonelii ce au vechime de trei ani ;
- e) Cei ce au fost miniștri sau agenți diplomatici ai țării ;
- f) Cei ce vor fi ocupat în timp de un an funcțiunile de prezident de Curte, de procuror general, de consilier la Curtea de Casațiune ;
- g) Cei cu diplomă de doctorat sau de licențiat de orice specialitate, cari în timp

e) Profesorii școalelor din orașe ale Statului sau ai școalelor secundare recunoscute de Stat ;

f) Pensionarii cari primesc o pensiupe minimă de 1000 lei anual.³⁴

²⁹ Articolul 69 devine Art. 70, în următoarea formulare modificată (1884) :

„Fiecare din aceste două colegiuri votează separat.

Colegiul I dă doi senatori pentru fiecare județ.

Colegiul al doilea dă un senator de fiecare județ, cu excepțiunea următoarelor județe cari aleg după cum urmează : Ilfov, cinci ; Iași, trei ; Brăila, Covurlui, Dolj, Prahova, Botoșani, Tutova, Teleorman, Mehedinți, Buzău, Bacău, Pătna, Dîmbovița, Romanați, Neamț, câte doi senatori de județ.“

³⁰ Articolul 70 se suprimă (1884).

³¹ Articolul 71 se suprimă ; în locul lui se introduce un alt Art. 71 în următoarea formulare (1884) : „Ori în câte secții ar fi împărțit colegiul electoral, fiecare alegător votează numărul de reprezentanți pe cari trebuie să-l dea colegiul din care face parte.“

³² Articol modificat în 1884 : „Operațiunile alegerii fiecărui colegiu de Cameră sau Senat se vor face în o singură zi.

Legea electorală determină celealte condițiuni cerute de la alegători, precum și mersul operațiunilor electorale.“

³³ „la Art. 63“ (1884).

de șase ani vor fi exercitat profesiunea lor.³⁴

Art. 76. Vor fi de drept membri ai Senatului :

1) Moștenitorul Tronului la vârsta de 18 ani, însă el nu va avea vot deliberativ decît la vârsta de 25 de ani ;

2) Mitropoliții și episcopii eparhioți.

Art. 77. Membrii Senatului nu primesc nici o dotațiune, nici indemnitate.³⁵

Art. 78. Membrii Senatului se aleg pe 8 ani și se înnoiesc pe jumătate la fiecare patru ani prin tragere la sorti a unui membru de fiecare județ.³⁶

Art. 79. Membrii ieșiți sunt reeligibili.

Art. 80. La caz de disoluțiune, Senatul se reinnoiește în întregul său.

Art. 81. Orice întrunire a Senatului, afară de timpul sesiunii Adunării Deputaților, este nulă de fel.

CAPITUL II

Despre Domn³⁷ și miniștri

SECȚIUNEA I

Despre Domn³⁸

Art. 82. Puterile constituționale ale Domnului³⁹ sunt ereditare, în linie coboritoare directă și legitimă a Măriei-Sale Prințelului⁴⁰ Carol I de Hohenzollern Sigmaringen, din bărbat în bărbat prin ordinul de primogenitură și cu exclușiunea perpetuă a femeilor și coboritorilor lor.

Coboritorii Măriei-Sale⁴¹ vor fi crescuți în religiunea ortodoxă a răsăritului.

Art. 83. În lipsă de coboritori în linie bărbătească ai Măriei Sale⁴² Carol I de

³⁴ Articol modificat în 1884 : „Sunt dispensați de cens :

- a) Fostii președinți sau vicepreședinți ai vreunei din Adunările Legiuitoare ;
- b) Fostii deputați și fostii senatori cari au făcut parte din două legislaturi ;
- c) Generalii și asimilații lor ;
- d) Colonelii în demisie și disponibilitate ;
- e) Fostii și actualii miniștri sau reprezentanți diplomatici ai țării ;
- f) Acei ce au ocupat în timp de trei ani funcțiunea de membru de Curte sau în timp de un an funcțiunile de președinte de Curte, de procuror-general, de procuror sau membru la Curtea de Casațiune ;
- g) Acei ce au diplomă de doctor sau licențiat de orice specialitate și cari vor fi exercitat profesiunea lor în timp de șase ani cel puțin ;
- h) Membrii Academiei Române.“

³⁵ Articol modificat în 1884 : „Senatorii și deputații primesc o diurnă pe timpul sesiunilor.“

³⁶ Articol modificat în 1884 : „Membrii Senatului se aleg pe opt ani și se reinnoiesc pe jumătate la fiecare patru ani prin tragerea la sorti.
Regulamentul Senatului va regula tragerea la sorti așa încît eliminarea să fie repărțită pe toate județele.“

³⁷ Rege (1884).

³⁸ Regelui (1884).

⁴⁰ Majestății-Sale Regelui (1884).

⁴¹, ⁴² Majestății-Sale (1884)

Hohenzollern Sigmaringen, succesiunea Tronului se va cuveni celui mai în vîrstă dintre frații săi sau coboritorilor acestora, după regulile statornice în articolul precedent.

Dacă nici unul dintre frații sau coboritorii lor nu s-ar mai găsi în viață sau ar declara mai dinainte că nu primesc Tronul, atunci Domnitorul⁴³ va putea numi succesorul său dintr-o dinastie suverană din Europa, cu primirea reprezentățiunii naționale, dată în forma prescrisă de Art. 84.

Dacă nici una nici alta nu va avea loc, Tronul este vacant.

Art. 84. La caz de vacanță a Tronului, ambele Adunări se întrunesc de îndată într-o singură Adunare, chiar fără convocățiune, și, cel mai tîrziu pînă în opt zile de la întrunirea lor, aleg un Domn⁴⁴ dintr-o dinastie suverană din Europa occidentală.

Prezența a trei pături din membrii cari compun fiecare din ambele Adunări și majoritatea de două treimi a membrilor prezenți sunt necesare pentru a se putea procedea la această alegere.

La caz cînd alegerea⁴⁵ nu se va fi făcut în termenul mai sus prescris, atunci în a noua zi, la amiezi, Adunările întrunite vor pași la alegere oricare ar fi numărul membrilor prezenți și cu majoritate absolută a voturilor.

Dacă Adunările s-ar afla dizolvate în momentul vacanței Tronului, se va urma după modul prescris la Art. următor.

În timpul vacanței Tronului, Adunările întrunite vor numi o Locotenentă Domnească⁴⁶ compusă de trei persoane, care va exercita puterile domnești⁴⁷ pînă la suirea Domnului⁴⁸ pe Tron.

În toate cazurile mai sus arătate, votul va fi secret.

Art. 85. La moartea Domnului⁴⁹, Adunările se întrunesc, chiar fără convocățiune, cel tîrziu 10 zile după declararea morții.

Dacă din întîmplare ele au fost dizolvate mai înainte și convocățiunea lor a fost otărită în actul de dizolvare pentru o epocă în urma celor 10 zile, atunci Adunările cele vechi se adună pînă la întrunirea aceluia cari au a le înlocui.

Art. 86. De la data morții Domnului⁵⁰ și pînă la depunerea jurămîntului a succesorului său la Tron, puterile constituționale ale Domnului⁵¹ sunt exercitate în numele poporului român de miniștrii întruniți în Consiliu și sub a lor responsabilitate.

Art. 87. Domnul⁵² este major la vîrstă de 18 ani împliniți.

La suirea sa pe Tron, el va depune mai întîi, în sinul Adunărilor întrunite, următorul jurămînt :

„Jur de a păzi Constituțiunea și legile poporului român, d-a mîntîni drepturile lui naționale și integritatea teritoriului”.

Art. 88. Domnul⁵³ în viață fiind, poate numi o regentă compusă de trei persoane care, după moartea Domnului⁵⁴, să exercite puterile domnești⁵⁵ în timpul mi-

⁴³ Regele (1884).

⁴⁴ Rege (1884).

⁴⁵ În original : *adunarea*, greșeală nercctificată nici în edițiile oficiale următoare ale Constituției (v. de pildă *Constituțiunea și Legea electorală*, edițiune oficială, București, 1899).

⁴⁶ Regală (1884).

⁴⁷ Regale (1884).

⁴⁸, ⁵¹ Regelui (1884).

⁵², ⁵³ Regele (1884).

⁵⁴ Regelui (1884).

⁵⁵ Regale (1884).

norității succesorului Tronului. Această numire se va face cu primirea reprezentățiunii naționale, dată în forma prescrisă la Art. 84 din Constituțiunea de față.

Regenta va executa totdeodată și tutela succesorului Tronului în timpul minorității acestuia.

Dacă la moartea Domnului⁵⁶ regenta nu s-ar găsi numită și succesorul Tronului ar fi minor, ambele Adunări întrunite vor numi o regentă, procedînd după formele prescrise la Art. 84 din Constituțiunea de față.

Membrii regentei nu intră în funcțiune decît după ce vor fi depus solemn, înaintea ambelor Adunări întrunite, jurămîntul prescris prin Art. 87 din Constituțiunea de față.

Art. 89. Dacă Domnul⁵⁷ se află în imposibilitate de a domni, miniștrii, după ce au constatat legalmente această imposibilitate, convoc îndată Adunările.

Acestea aleg regenta care va forma și tutela.

Art. 90. Nici o modificățiune nu se poate face Constituțiunii în timpul regentei.

Art. 91. Domnul⁵⁸ nu va putea fi totdeodată și șeful unui alt stat fără consimțămîntul Adunărilor.

Nici una din Adunări nu poate delibera asupra acestui obiect, dacă nu vor fi prezenți cel puțin două treimi din membrii cari le compun și otărirea nu se poate lua decît cu două treimi din voturile membrilor de față.

Art. 92. Persoana Domnului⁵⁹ este neviolabilă. Miniștrii lui sunt răspunzători.

Nici un act al Domnului⁶⁰ nu poate avea tîrie dacă nu va fi contrasemnăt de un ministru, care prin aceasta chiar devine răspunzător de acel act.

Art. 93. Domnul⁶¹ numește și revoacă pe miniștrii săi.

El sancționează și promulgă legile.

El poate refuza sancțiunea sa.

El are dreptul de amnistie în materie politică.

Are dreptul de a ierta sau micșora pedepsele în materii esiminale, afară de ceea ce se statornicește în privirea miniștrilor.

El nu poate suspenda cursul urmăriții sau al judecării, nici interveni prin un mod în administrația Justiției.

El numește sau confirmă în toate funcțiunile publice.

El nu poate crea o nouă funcțiune fără o lege specială.

El face regulamente necesarii pentru executarea legilor fără să poată vreodată modifica sau suspenda legile și nu poate scuti pe nimeni de executarea lor.

El este capul puterii armate.

El conferă gradurile militare în conformitate cu legea.

El va conferi decorațiunea română, conform unei anume legi.

El are dreptul de a bate monedă, conform unei legi speciale.

El incheie cu statele streine convențiunile necesarii pentru comerț, navigățiune și alte asemenea ; însă pentru ca aceste acte să aibă autoritate îndatoritoare, trebuie mai întîi a fi supuse puterii legislative și aprobate de ea.

Art. 94. Legea fixează lista civilă pentru durata fiecărei domnii.

Art. 95. La 15 noiembrie al fiecărui an Adunarea Deputaților și Senatul se întrunesc fără convocățiune, dacă Domnul⁶² nu le-a convocat mai înainte.

Durata fiecărei sesiuni este de trei luni.

⁵⁶ Regelui (1884).

⁵⁷, ⁵⁸ Regele (1884).

⁵⁹, ⁶⁰ Regelui (1884).

⁶¹, ⁶² Regele (1884).

La deschiderea sesiunii Domnul⁶³ expune prin un mesagiu starea țării, la care Adunările fac răspunsurile lor.

Domnul⁶⁴ pronunță închiderea sesiunii.

El are dreptul de a convoca în sesiune extraordinară Adunările.

El are dreptul de a dizolva ambele Adunări deodată sau numai una din ele. Actul de dizolvare trebuie să conțin convocarea alegătorilor pînă în două luni de zile și a Adunărilor pînă în trei luni.

Domnul⁶⁵ poate amîna Adunările, oricum, amînarea nu poate exceda termenul de o lună, nici a fi reînnoită în aceeași sesiune, fără consimțămîntul Adunărilor.

Art. 96. Domnul⁶⁶ nu are alte puteri decît acele date lui prin Constituțiune.

SECȚIUNEA II

Despre miniștri

Art. 97. Nu poate fi ministru decît cel care este român din naștere sau cel care a dobîndit împămîntenire.

Art. 98. Nici un membru al familiei domnițoare⁶⁷ nu poate fi ministru.

Art. 99. Dacă miniștrii nu ar fi membri ai Adunărilor, ei pot lua parte la dezbaterile legilor, fără a avea însă și dreptul de a vota.

La dezbaterile Adunărilor prezența cel puțin a unui ministru e necesară.

Adunările pot exige prezența miniștrilor la deliberațiunile lor.

Art. 100. În nici un caz ordinul verbal sau în scris al Domnului⁶⁸ nu poate apăra pe un ministru de răspundere.

Art. 101. Fiecare din ambele Adunări precum și Domnul⁶⁹ au dreptul de a acuza pe miniștri și a-i trimite dinaintea Înaltei Curți de Casațiune și Justiție, care singură în secțiuni unite este în drept a-i judeca, afară de cele ce se vor statua prin legi în ceea ce privește exercițiul acțiunii civile a părții lezate și în ceea ce privește crimele și delictele comise de miniștri afară de exercițiul funcțiunii lor.

Punerea sub acuzațiune a miniștrilor nu se poate rosti decît prin majoritate de două treimi a membrilor de față.

O lege prezentată la cea dintîi sesiune va determina cazurile de responsabilitate, pedepsele aplicabile miniștrilor și modul de urmărire în contra lor, atît în privirea acuzațiunii admise de reprezentațiunea națională, cit și în privirea urmăririi din partea părților lezate.

Acuzațiunea pornită de reprezentațiunea națională contra miniștrilor se va susține de ea însăși.

Urmărirea pornită de Domn⁷⁰ se va face prin Ministerul public.

Art. 102. Pînă se va face legea prevăzută în Art. precedent Înalta Curte de Casațiune și Justiție are puterea de a caracteriza delictul și de a determina pedeapsa.

^{63, 66} Regele (1884).

⁶⁷ Regale (1884).

⁶⁸ Regelui (1884).

⁶⁹ Regele (1884).

⁷⁰ Rege (1884).

Pedeapsa însă nu va putea fi mai mare decît detențiunea, fără prejudiciul cazurilor anume prevăzute de legile penale.

Art. 103. Domnul⁷¹ nu poate să ierte sau să micșoreze pedeapsa hotărîtă miniștrilor de către Înalta Curte de Casațiune și de Justiție decît numai după cererea Adunării care i-ar fi pus în acuzațiune.

CAPITUL III

Despre puterea judecătorească

Art. 104. Nici o jurisdicțiune nu se poate înființa decît numai în puterea unei anume legi.

Comisiuni și tribunale extraordinare nu se pot crea sub nici un fel de numire și sub nici un fel de cuvînt.

Pentru întregul Stat român este o singură Curte de Casațiune.

Art. 105. Juriul este statornicit în toate materiile criminale și pentru delictele politice și de presă.⁷²

CAPITUL IV

Despre instituțiunile județene și comunale

Art. 106. Instituțiunile județene și comunale sunt regulate de legi.

Art. 107. Aceste legi vor avea de bază descentralizarea administrațiunii mai complectă și independința comunale.

TITLUL IV

Despre Finante

Art. 108. Orice impozit este așezat numai în folosul Statului, județului sau comunei.

Art. 109. Nici un impozit al Statului nu se poate stabili și percepe decît numai în puterea unei legi.

⁷¹ Regele (1884).

⁷² Articol modificat în 1884 : „ Juriul este statornicit în toate materiile criminale și pentru delictele politice și de presă.

Acțiunea pentru daune-interese rezultînd din fapte și delict de presă nu se poate intenta decît înaintea aceleiași jurisdicțiuni. Numai comisiunea juraților va judeca și pronunța asupra daunelor-interese și asupra cuantumului lor.

Art. 110. Nici o sarcină, nici un impozit județean nu se poate așeza decât cu învoirea Consiliului județean.

Nici o sarcină, nici un impozit comunal nu se poate pune decât cu consimțământul Consiliului comunal.

Impozitele votate de consiliile județene și comunale trebuie să primească confirmarea puterii legiuitoare și întărirea Domnului.⁷³

Art. 111. Nu se pot statornici privilegii în materie de impozit.

Nici o excepțiune sau micșorare de impozit nu se poate statornici decât printr-o lege.

Art. 112. Nici un fond pentru pensii sau gratificații în sarcina tezaurului public nu se pot acorda decât în virtutea unei legi.

Art. 113. În fiecare an Adunarea Deputaților încheie socotelile și votează bugetul.

Toate veniturile sau cheltuielile Statului trebuiesc trecute în buget și în socoteli.

Bugetul se va prezenta, totdeauna cu un an înainte de punerea lui în aplicare, Adunării Deputaților și nu va fi definitiv decât după ce se va vota de dînsa și sancțiunea de Domn.⁷⁴

Dacă bugetul nu se votează în timp util, puterea executivă va îndestula serviciile publice după bugetul anului precedent, fără a putea merge cu acel buget mai mult de un an peste anul pentru care a fost votat.

Art. 114. Regularea definitivă a socotelilor trebuie să fie prezentată Adunării cel mai tirziu în termen de doi ani de la încheierea fiecărui exercițiu.

Art. 115. Legile de finanțe se publică în *Monitorul oficial* ca și celelalte legi și regulamente de administrațiune publică.

Art. 116. Pentru toată România este o singură Curte de Conturi.

Art. 117. Diferitele fonduri provenite pînă acum din case speciale și de care guvernul dispune sub diferite titluri, trebuie să fie coprinse în bugetul general al veniturilor Statului.

TITLUL V

Despre puterea armată

Art. 118. Tot românul face parte sau din armata regulată, sau din miliții, sau din garda cetățenească, conform legilor speciale.⁷⁵

Art. 119. Militarilor nu se pot lua gradurile, onorurile și pensiunile decât numai în virtutea unei sentințe judecătorești și în cazurile determinate de lege.

Art. 120. Contingentul armatei se votează pe fiecare an.

Legea care fixează acest contingent nu poate avea tîrîe pe mai mult decât pe un an.

⁷³ Regelui (1884).

⁷⁴ Rege (1884).

⁷⁵ Articol modificat în 1884 : „Tot românul face parte din unul din elementele puterii armate conform legilor speciale”.

Art. 121. Garda cetățeană este menținută în Statul României. Organizațiunea ei este regulată de o lege specială.⁷⁶

Art. 122. Numai în virtutea unei legi se va putea mobiliza garda cetățenească.⁷⁷

Art. 123.⁷⁸ Nici o trupă streină nu va putea fi admisă în serviciul Statului, nici ocupa teritoriul României, nici trece pe el, decât în puterea unei anume legi.

TITLUL VI

Dispozițiuni generale

Art. 124. Colorile Principatelor-Unite⁷⁹ urmează a fi albastru, galben și roșu.

Art. 125. Orașul București este capitala Statului român și reședința guvernului.

Art. 126. Nici un jurămint nu se poate impune cuiva decât în puterea unei legi care hotărăște și formula lui.

Art. 127. Nici o lege, nici un regulament de administrațiune generală, județeană sau comunală nu pot fi îndatorătoare decât după ce se publică în chipul oțărît de lege.

Art. 128. Constituțiunea de față nu poate fi suspendată nici în total, nici în parte.

TITLUL VII

Despre revizuirea Constituțiunii

Art. 129. Puterea legiuitoare are dreptul de a declara că este trebuință a se supune reviziunii dispozițiunile din Constituțiune anume arătate.

După această declarațiune, citită de trei ori din 15 în 15 zile în ședință publică și primită de ambele Adunări, acestea sunt dizolvate de drept și se convoacă altele în termenul prescris de Art. 95.

Adunările cele noi proced în acord cu Domnul⁸⁰ la modificarea puncturilor supuse reviziunii.

În acest caz Adunările nu pot delibera dacă cel puțin două treimi a membrilor din cari se compun nu sunt prezenți și nici o schimbare nu se poate adopta dacă nu va întruni cel puțin două treimi ale voturilor.

⁷⁶ Articol modificat în 1884 : „Garda cetățenească este și rămâne desființată”.

⁷⁷ Articol suprimat (1884).

⁷⁸ Art. 123 devine Art. 122 (1884). În continuare, pînă la sfîrșitul Constituției, numerotarea articolelor se modifică în acest sens (1884).

⁷⁹ României (1884).

⁸⁰ Regele (1884).

TITLUL VIII

Dispozițiuni tranzitorii și suplimentare

Art. 130. Din ziua punerii în vigoare a Constituțiunii de față sunt abrogate toate dispozițiunile din legi, decrete și reglemente și alte acte contrarii cu cele așezate de ea.

Art. 131. Consiliul de Stat va înceta de a exista de îndată ce se va vota legea menită a prevedea autoritatea chemată de a-l înlocui în atribuțiunile sale.

Curtea de Casațiune [se] va pronunța ca și în trecut asupra conflictelor de atribuțiuni.⁸¹

Art. 132. Se vor face în cel mai scurt timp legi speciale privitoare la obiectele următoare :

1. Asupra descentralizării administrative ;
2. Asupra responsabilității miniștrilor și celorlalți agenți ai puterii executive ;
3. Asupra măsurilor celor mai nămerite pentru a stăvilii abuzul cumulului ;
4. Asupra modificării legii pensiunilor ;
5. Asupra condițiunilor de admisibilitate și de înaintare în funcțiunile administrațiunii publice ;
6. Asupra dezvoltării căilor de comunicațiune ;
7. Asupra exploatării minelor și pădurilor ;
8. Asupra fluviilor și râurilor navigabile sau flotabile ;
9. Asupra organizațiunii armatei, drepturilor de înaintare, de retragere și asupra diferitelor pozițiuni ale ofițerilor ;
10. Asupra justiției militare.

Se vor revizui toate codicele și legile existente spre a se pune în armonie cu Constituțiunea de față.

Art. 133. Nealienabilitatea pământurilor foștilor clăcași în timpul de 20 de ani, prevăzut prin legea rurală, este menținută.⁸²

⁸¹ Articol modificat în 1884 ; „Consiliul de Stat cu atribuțiuni de contencios administrativ nu se poate reînființa.

Curtea de Casațiune se va rosti ca și în trecut asupra conflictelor de atribuțiuni.

Se va putea înființa o comisiune permanentă care nu va avea alte atribuțiuni decît studiarea și elaborarea proiectelor de legi și regulamentelor de administrațiune publică.

Se vor putea înființa subsecretari de Stat. Ei vor putea lua parte la dezbaterile Corpurilor Legiuitoare sub responsabilitatea miniștrilor.“

⁸² Articol modificat în 1884 : „Pământurile foștilor clăcași, ale însurăteilor și ale locuitorilor cari au cumpărat sau vor cumpăra în loturi mici proprietăți d-ale Statului sunt și vor fi inalienabile în timp de 32 de ani, cu începere de la promulgarea acestei legi.

Locuitorilor însă coprînși în raza vrăunei comune urbane se va putea acorda prin legi speciale facultatea de a înstrăina locurile lor de casă.

Inalienabilitatea se aplică și la pământurile vîndute de Stat în loturi mici în partea României de peste Dunăre.

Schimburile de pămînt contra pămînt nu intră în prohibițiunea legii de față. Schimburile pămînturilor de cari e vorba în acest articol nu se vor putea face decît contra altor pămînturi de aceeași întindere și calitate.“

În continuarea, s-au adoptat în 1884 o „Dispozițiune“ și un „Articol adițional“ în următoarele formulări :

Promulgăm această lege, ordonăm ca ea să fie investită cu sigiliul Statului și publicată în Monitor.

Dat în București, în 30 iunie anul 1866.

CAROL

L.S.

Ministru din Intru și președinte al Consiliului, L. CATARGIU

Ministru de Finanțe, I. BRĂTIANU

Ministru de Justiție, I. CANTACUZIN

Ministru de Externe, P. MAVROGHENI

Ministru Cultelor și al Instrucțiunii Publice, C.A. ROSETTI

Ministru de Război, gen. I. GHICA

Ministru Lucrărilor Publice, Agriculturii și Comerțului, D. STURDZA

Partea oficială, București, 1/13 iuliu 1866. Monitorul. Jurnal oficial al României, nr. 142, vineri 1/13 iuliu 1866, p. 637—638.

„Dispozițiune. Denumirea de Românie, de Regat și titlul de Rege se vor trece în diferitele articole din Constituțiune în locul de Principate-Unite și de Domn. Articol adițional. Dispozițiunile acestei Constituțiuni se vor putea aplica prin legi speciale și în partea României de peste Dunăre.“

PROTOCOALELE CONGRESULUI DE LA BERLIN *

(Fragmente)

PROTOCOLUL nr. 5

Sedința din 24 (12) iunie 1878

[...] Președintele¹ începe citirea Articolului VIII. La al 2-lea alineat relativ la ocupațiunea rusă, primul plenipotențiar al Austro-Ungariei citește amendamentul următor :

„[...] Situațiunea României formează și ea obiectul serioaselor noastre preocupări. În articolul ce este în chestie se stipulează pentru trupele imperiale ruse, cu scopul de a le asigura comunicațiunile, dreptul de trecere prin acel principat pe cât va dura ocupațiunea.

Dacă durata ocupațiunii ar rămânea îndeplinită, sau dacă s-ar prelungi pînă la doi ani, acest principat s-ar crede lipsit de bucurarea independenței sale recunoscute de Europa și ar suferi ca de o suspendare și o limitare a drepturilor sale.

Guvernul Imperial și Regal, avînd în vedere toate aceste considerațiuni, crede că ar fi în interesul tutulor părților să se fixeze un termen precis pentru ocuparea Bulgariei. Asemenea mai crede că Congresul ar trebui să prevadă și eventualitatea dacă, la expirarea acestui termen, starea numitelor provincii ar cere încă prezența unei armate străine.

* Am selectat, din volumul oficial cuprinzînd protocoalele Congresului de la Berlin (1878) absolut toate textele referitoare la țara noastră. Menționăm că traducerea pe care am folosit-o, editată în 1878 de Ministerul Afacerilor Străine din București, reproduce, cu o fidelitate care merge adeseori pînă la respectarea topicii franceze, volumul cuprinzînd documentele Congresului de la Berlin, apărut la Paris în 1878 (*Affaires étrangères. Documents diplomatiques. Affaires d'Orient. Congrès de Berlin, 1878*, Paris. Imprimerie Nationale, MDCCCLXXVIII; cota la B.A.R. : III 266 844). Am confruntat tălmăcirea în limba română cu originalul francez și ori de cîte ori am sesizat neclarități sau mărunte erori de traducere sau de tipar le-am semnalat în note subliniare. Am socotit că nu e necesar să intervenim cu note explicative, lăsînd cititorului de azi libertatea de a-și forma singur o părere în legătură cu posibilitățile unui stat mic de a-și expune punctele de vedere și de a solicita dreptatea care nu-i putea fi contestată în dialogul strict limitat cu marile puteri ale Europei, acum peste un secol. Totuși, pentru a înțelege contextul în care s-a desfășurat Congresul de la Berlin din 1878, recomandăm pentru cei care nu au alte posibilități de documentare să recitească notele noastre alcătuite pentru cap. „Anul 1878“ al cărții de față (nota 11, p. 32—33; nota 36, p. 35; nota 42, p. 37—38; nota 47, p. 39, precum și subcapitolul „Congresul din Berlin“, p. 19—22, cu notele aferente, p. 39—43).

¹ Președintele Congresului era principele de Bismarck; v. mai departe, la p. 272—273, lista principalilor delegați ai celor șapte puteri europene reprezentate oficial la Congresul de la Berlin.

Guvernul Imperial și Regal are deci onoarea să propună ca Congresul să binevoiască a hotări :

1. Durata ocupației principatului Bulgariei de trupele imperiale ruse este fixată la șase luni de la data concluziunii păcii definitive.

2. Guvernul imperial rus să îndatorează a termina într-un răstimp ulterior de două sau trei luni, sau mai curînd de se va putea, trecerea trupelor sale prin România și evacuarea completă a acestui principat.

3. Dacă, în contra oricărei previziuni, la expirarea termenului de șase luni prezența trupelor auxiliare străine în Bulgaria s-ar crede necesară, într-un comun acord marile puteri să dea fiecare cîte un contingent al căror total s-ar urca de la 10 pînă la 15 mii oameni cari să fie puși sub ordinul comisiei europene și întreținerea lor să fie în sarcina țării ocupate.“ [...]

Comitele Șuvaloff declară că, spre a nu prelungi dezbaterea, consimte la termenul de nouă luni pentru evacuarea Bulgariei și alte trei luni pentru evacuarea României, astfel ca, la capătul unui an, armata rusă să părăsească cu totul amândouă provinciile.

Comitele Andrassy, insistînd pentru evacuarea completă în nouă luni și plenipotențiarul Rusiei respingînd acest termen, primul plenipotențiar al Italiei întrebă dacă nu s-ar putea primi șase luni pentru Rumelia, iară cît pentru Bulgaria și România s-ar putea conveni să înceapă după nouă luni și să fie terminată în douăsprezece. [...]

Președintele zice că în această schimbare de idei este invederat că majoritatea pare a privi cu favoare o evacuare graduală de 6 luni pentru Rumelia, de 9 luni pentru Bulgaria și de un an pentru România.

Comitele de Saint-Vallier arată că în adevăr comitele Șuvaloff în ce privește Rumelia a propus singur termenul de 6 luni. S-ar putea dăra asupra acestui punct să ne mulțămim cu propunerea d-lui plenipotențiar al Rusiei; cît pentru al doilea termen, acordul se pare făcut pentru evacuarea Bulgariei în 9 luni, iară pentru evacuarea României în curs de un an.

Comitele Șuvaloff zice că n-a făcut concesia de 6 luni pentru Rumelia decît în ipoteza că i se va concede termenul de un an pentru evacuarea Bulgariei și a României.

Comitele de Launay referindu-se la observațiunile prezentate de A.S. principele de Bismarck în ședința a patra, declară că Italia exercită și ea un rol de conciliațiune. Sub acest punct de vedere E.S. recomandă adopțiunea termenului de un an pentru evacuarea completă a provinciilor ocupate de armatele imperiale ruse. În urma delimitațiunii acceptată de plenipotențiarul Rusiei pentru Bulgaria și Rumelia, ar fi locul din partea Congresului să primească o tranzacțiune care de altminterlea nu s-ar depărta în mod simțitor de propunerea făcută de către comitele Andrassy.

D. Waddington menține opiniunea dezvoltată de comitele de Saint-Vallier, adică evacuatiunea graduală. Este o distincțiune de stabilit între Rumelia și Bulgaria și comitele Șuvaloff a recunoscut însuși că o prelungire de ocupațiune s-ar înțelege mai dificil pentru cea dintîi decît pentru cea de a doua. Excelența Sa adaugă că, Varna rămînînd Bulgariei, trupele rusești vor găsi în acest loc întesări speciale pentru evacuare; ar fi încă prea de dorit ca Rusia adoptînd, pe cît posibil,

această cale să poată scuti pe România de trecerea pe teritoriul său a unei mare părți a armatei de ocupațiune. D. Waddington crede dar de datoria sa a menține șase luni pentru Rumelia, nouă luni pentru Bulgaria, un an pentru România.

Comitele Șuvaloff declară că nu poate să primească această combinare care trece peste imputernicirea ce are.

Președintele arată că Germania și Italia sunt de acord cu Rusia, că Austro-Ungaria este dispusă a se ralia asemenea. Alteța-Sa întreabă dacă n-ar fi posibil să întrunească încă și voturile Franței și Engliterei.

Comitele Andrassy, aderind formal la termenul de nouă luni pentru Rumelia și Bulgaria și de un an pentru România, combinațiune acceptată de plenipotențiarul Rusiei, comitele de St. Vallier declară că punctul capital fiind să se mențină armonia în sinul Congresului, plenipotențiarul francezi, întotdeauna doritori de a contribui la aceasta, primesc opiniunea exprimată de comitele Șuvaloff și care pare că întrunește asentimentul majorității.

Lordul Beaconsfield zice că nu are nici o obiecțiune de făcut dacă toți plenipotențiarul sunt de acord.

Președintele constată că asupra acestei cestiuni importante înțelegerea s-a stabilit din fericire și ședința este ridicată la orele patru.

PROTOCOLUL nr. 9

Ședința de la 29 (17) iunie 1878

[...] D-nii Delyannis și Rangabé² retrăgându-se, Congresul, avind la ordinea zilei Art. V și Art. XIX al Tratatului de la San Stefano, privitor la România, începe examinarea acelor articole.

Lordul Salisbury, reamintind cestiunea pusă în ședința precedentă, propune de a se lua rezoluțiunea dacă reprezentanții României vor fi ascultați de către Congres. Pentru Excelența-Sa, Inalta Adunare, după ce a ascultat delegații unei națiuni cari reclamă niște provincii străine, s-ar arăta/echitabilă ascultând și pe reprezentanții unei țări a cărei dorință este de a păstra un teritoriu ce-i aparține.³

Comitele Corti declară că se unește cu totul cu opiniunea exprimată de către colegul său, reprezentantul Angliei.

Principele de Bismarck nu crede că admiterea românilor din punctul de vedere al reușitei lucrărilor Congresului să prezinte același interes ca admiterea grecilor, a căror pretențiuni, orice rezultat ar avea, nu ar putea să aibă o influență așa de considerabilă asupra deliberațiilor Congresului. Alteța-Sa este plecat a crede că ar fi bine să nu se înmulțească dificultățile ce această Inaltă Adunare găsește în opera sa de pacificare, prin admiterea delegațiilor români, a căror reclamațiuni, cunoscute de mai înainte, nu par de natură a înlesni buna înțelegere; cu toate acestea, deoarece cestiunea a fost pusă înainte, d-sa se crede dator a o supune sufragiului colegilor săi.

² Reprezentanții Greciei care, în mod excepțional, au fost „ascultați“ de Congres.

³ „Aux yeux de Son Excellence, la Haute Asssemblée, après avoir écouté les Délégués d'une nation qui réclame des Provinces étrangères, agirait équitablement en écoutant les Représentants d'un pays qui demande à garder des contrées qui lui appartiennent“ (p. 155).

Comitele Șuvaloff stabilește deosebirea ce există între Grecia, stat independent, și România, a cărei independență nu este încă recunoscută de către Europa. Ar fi mai multă analogie între Grecia și Serbia, care în urma declarațiunii Congresului a fost liberată, pierzind caracterul său de stat vasal, și cu toate acestea Inalta Adunare nu a admis pe delegații sîrbi.

Președintele, adresîndu-se la secretariat pentru a cunoaște dacă cererea de admitere la Congres emană de la guvernul Principatului Român, comitele Corti constată că petițiunea este subsemnată de doi miniștri ai principelui Carol⁴ și că conform procedurii adoptată de către Congres acest document este introdus și recomandat de către lordul Salisbury și plenipotențiarul italieni.

Președintele procedează la vot.

Comitele Andrassy primește propunerea lordului Salisbury și a comitelui Corti, dară cu speranța că ea va aduce o soluțiune care ar urma să garanteze pacea.

D. Waddington este de părere a se admite reprezentanții români și speră că această dovadă de interes va înlesni aderarea României la deciziunea Congresului, oricare ar fi dînsa.

Obținîndu-se voturile Angliei și Italiei, președintele se adresează la d-nii plenipotențiarul ai Rusiei.

Principele Gorceakoff declară că se unește cu opiniunea principelui de Bismarck exprimată asupra acestei cestiuni. Scopul Rusiei este de a ajunge la o pace durabilă cît mai curînd și Alteța-Sa crede că prezența reprezentanților români este de natură a provoca discuții violente. Fără a vota în contra admiterii lor, principele Gorceakoff insistă ca opiniunea sa să se insereze în protocol.

Președintele, stăruind ca plenipotențiarul ruși să exprime într-un mod precis votul lor, comitele Șuvaloff zice că pentru guvernul său observațiunile adresate de către delegații români ar spori dificultățile discuțiunii, deoarece, în adevăr, Rusia nu va suferi să i se facă acuzări fără ca să se apere. Cu toate acestea, dacă majoritatea Congresului se pronunță pentru admitere, plenipotențiarul ruși nu vor putea să volască singuri depărtarea contrazicătorilor lor și nu se opun la propunerea lordului Salisbury.

Plenipotențiarul otomani nefăcînd nici o obiecțiune, principele de Bismarck zice că a voit să subordoneze votul său celui al puterilor interesate într-un mod special, și consimte asemenea, în numele Germaniei, la admiterea reprezentanților României.

Comitele Andrassy exprimă dorința ca delegații români să fie ascultați în aceleași condițiuni ca miniștrii Greciei.

Președintele anunță, în consecință, că se invită reprezentanții români a lua parte la ședința viitoare de luni.

Congresul începe discuțiunea articolelor Tratatului de la San-Stefano relativ la România. Președintele citește aliniatul I al Art. V astfel conceput:

„Sublima Poartă recunoaște independența României care va face să valoreze drepturile sale la o îndemnitare ce se va dezbate de către ambele părți“.

Președintele întreabă dacă Congresul este dispus a menține fără condițiune principiul ce figurează în acel aliniat, sau de a subordona acest principiu cazului cînd România ar voi să primească întinderi teritoriale ce dînsa se pare de acum că refuză. Alteța-Sa nu are o părere personală asupra acestui punct, dar dorește să afle dacă reprezentanții altor puteri consideră independența României ca legată de

⁴ V. mai departe, la p. 290, nota oficială adresată de I.C. Brătianu și M. Kogălniceanu principelui de Bismarck, la 1/13 iunie 1878.

recunoașterea de către acest principat a Tratatului de la San-Stefano, în totalitate, și dacă nu privesc prin urmare ca legate una de alta ambele cestiuni, de independență și de mărire teritorială.

Comitele Corti observă că preliminariile Tratatului de la San-Stefano au fost făcute între Rusia și Turcia și că România nu a putut să ia parte la aceste preliminări, fiind pusă sub suzeranitatea Porții. Excelența-Sa nu crede că ar fi drept ca Principatul să fie în același grad legat precum este guvernul otoman. El nu crede că ar fi oportun să se facă ca independența României să atîrnie de azeziunea ei la stipulațiunile ce o conține.

Comitele Șuvaloff nu împărtășește această părere. România a proclamat, în adevăr, însăși independența sa, dar această independență nu poate fi efectivă fără consimțământul Europei, și Congresul este în drept de a stătua fără a căuta dacă România este angajată sau nu prin celelalte articole ale Tratatului de la San-Stefano.

Lordul Beaconsfield a văzut, cu cea mai mare părere de rău, stipulațiunile Articolului XIX a Tratatului de la San-Stefano, relative la Basarabia. Mai întâi această combinație este o imixtiune în Tratatul de la 1856 și numai o extremă necesitate ar fi putut scuza schimbarea unui act atât de solemn, ce e mai mult, nu s-a făcut pomenire de această necesitate; al doilea, pentru Excelența-Sa ar fi o gravă eroare de a considera această stipulațiune ca un simplu schimb de teritoriu între două state. Articolele 4 și 20 ale Tratatului de la Paris constituiesc un angajament luat între puterile europene și Rusia, cu scopul de a asigura libera navigațiune pe Dunăre, și Excelența-Sa nu găsește nici o garanție în privința acestei libertăți în Tratatul de la San-Stefano. Prin Art. 4 al Tratatului de la 1856, puterile aliate s-au angajat a restitui Imperiului Rusiei toate pămînturile ocupate de trupele sale, dar sub condițiunea arătată la Art. 20, că o rectificare a granițelor ruse va avea loc în Basarabia pentru a da o siguranță mai mare pentru libera navigațiune pe Dunăre. Era dar un angajament luat către Europa. Azi însă guvernul rus își propune reținerea pămînturilor restituate fără să îndeplinească condițiunile sub care au fost restituite. Primul plenipotențiar al Engilterei cere pentru o situațiune așa de gravă toată sollicitudinea înaltei Adunări. Lordul Beaconsfield deplînge ingerența aceasta în Tratatul de la Paris și protestează contra ei, fără să se preocupe dacă schimbul este sancționat sau nu de posesorul actual. Cei alți semnatari ai Tratatului de la Paris, declinînd orice intervențiune în această afacere, primul plenipotențiar al Marii Britanii n-ar putea să povățuiască pe guvernul Reginei să menție cu forța stipulațiunile acestui Tratat, dară protestează în contra acestui schimb și așteaptă explicațiunile ce colegii săi din Rusia ar putea da asupra angajamentelor ce Suveranul lor va lua pentru apărarea libertății Dunării.

Principele Gorceakoff crede, ca și lordul Beaconsfield, că libera navigațiune a Dunării este un interes european, dar Alteța-Sa nu vede ce influență cesiunea Basarabiei ar putea avea asupra liberei navigațiuni pe Dunăre. România n-a contribuit în nimic la ameliorarea navigațiunii Dunării. Fără îndoială, Tratatul de la Paris a dat Moldovei o parte din Basarabia și Delta Dunării, dar la 1857 aceleași puteri au înăpoiat Delta turcilor, făcînd astfel Moldovei un serviciu, nefiind dînsă în stare de a executa lucrările pentru liberul acces a gurii de la Sulina. De atunci Comisiunea europeană a Dunării a executat mari lucrări care au avut de rezultat avantaje importante pentru comerțul lumii.

Alteța-Sa, considerînd cestiunea sub alt punct de vedere, amintește că la 1856 Basarabia a fost legată numai de Moldova, la o epocă cînd principatele trebuiau

să rămîie despărțite. Mai la urmă, Valahia și Moldova s-au unit împotriva Tratatului de la Paris și, fără nici o grijă de împotrivire a cabinetelor europene, Principatele Unite au ales un Domnitor strein cărui, altminterlea, Alteța-Sa-i poartă cel mai profund respect; situațiunea deci nu mai este azi tot aceeași ca mai înainte. Principele Gorceakoff declară, în fine, că guvernul său n-ar putea nici într-un chip să părăsească această cestiune și speră că lordul Beaconsfield nu va persista asupra obiecțiunilor sale cînd Excelența-Sa va fi încredințată că libertatea Dunării nu va fi lovită deloc prin retrocesiunea Basarabiei.

Comitele Șuvaloff zice că, dacă a înțeles bine observațiunile d-lui prim-plenipotențiar al Engilterei, nobilul lord regretă că Tratatul de la San-Stefano constituie o imixtiune în Tratatul de la 1856, prin care Rusia s-a angajat în fața Europei. D. plenipotențiar al Rusiei crede de dator să amintească că Tratatul de la San-Stefano este o convențiune preliminară, neavînd forță obligatoare decît între cele două puteri contractante și prin care Rusia a voit să înștiințeze mai dinainte pe guvernul turc de ce are să ceară mai tirziu Europei. Cu această intențiune Rusia a venit la Congres după o luptă lungă și victorioasă. Nobilul lord a adăugat că nu privește retrocesiunea Basarabiei ca necesară. Comitele Șuvaloff rugă ca lordul Beaconsfield n-ar putea să nu recunoască că, pe cîtă vreme o națiune și-a reluat posesiunea unei părți de teritoriu răpita de un război trecut, este dificil de a obține ca o națiune să renunțe la un teritoriu dobîndit din nou. În ceea ce privește libera navigațiune a Dunării, d. plenipotențiar al Rusiei va prezenta barecari explicațiunilor care i se par îndestulătoare, spre a satisface pe lordul Beaconsfield. Rusia ar fi putut privi cestiunea Basarabiei ca o cestiune de ambițiune și de interes sau ca o cestiune de onoare. Rusia a voit să o reducă la o cestiune de onoare și pentru aceea nu cere înapoierea părților teritoriului a cărui posesiune ar fi putut să constituie o amenințare sau cel puțin o ingerință în libera navigațiune a fluvialii. În fine, ea oferă, în schimb, României un teritoriu mai întins, cucerit cu prețul singelui ei și care trebuie să fie considerat ca bine luat. Comitele Șuvaloff este convins că România nu pierde cu acest schimb. În ce privește integritatea și independența României, Excelența-Sa crede, cu lordul Beaconsfield, că asemenea principii nu trebuie să fie exprimate numai prin cuvinte, dară trebuiesc să fie oarecum o realitate. Însă România n-ar putea să apere în realitate independența și integritatea ei, pe cîtă vreme va persista a trăi pe pămînturile unui mare Imperiu⁶, care se vede în drept de a revendica un petec din vechiul său teritoriu. Comitele Șuvaloff este foarte încredințat că România însăși, ca și Europa întreagă, are interes a vedea această cestiune rezolvată în sensul aspirațiunilor legitime ale Rusiei.

Principele Gorceakoff dorește a adăuga o observațiune relativă la valoarea schimbului.

România n-ar obține, numai după un război la care a luat parte, independența și dărămarea fortărețelor cari-i amenințau siguranța. În favoarea ei s-a stipulat anexiuni eventuale cari ar mări teritoriul său în proporție de 3 500 kilometri pătrați de întindere, de 80 000 capete de populațiune, în comparație cu ce ar ceda și care-i va asigura, afară de Delta Dunării ce i s-a fost luată de Europa la 1857, niște districte fertile ca Babadaghul și un bun port de comerț pe Marea Neagră.

⁵ „...qu'elle a reconquis“ (p. 159).

⁶ „...tant qu'elle persisterait à vivre sur les dépouilles d'un grand Empire“ (p. 159). În franceză *dépouilles* are sens de: teritorii răpitate.

Guvernul Imperial al Rusiei este hotărât deci nu numai de a menține un drept, dară a se pune pe calea echității, regulînd, pe baze mutual avantajoase, cu guvernul român, o cestiune fără soluțiunea căreia ar fi imposibil de a se stabili, între Rusia și România, bunele raporturi necesare la consolidarea păcii în Orient.

Alteța-Sa crede că aceste considerațiuni arată îndestul că Rusia nu cere mai mult decît dă. Principele Gorceakoff mai vrea să amintească că, în realitate, toate drepturile și privilegiile României i-au fost asigurate prin singele rus. Nu s-a încheiat nici un tratat între Rusia și Turcia, de un secol, fără a se stipula ceva în favoarea românilor. Alteța-Sa dorește să mai adauge o observațiune psihologică și regretă de a constata că dacă, în viața privată, se întîmplă adeseori ca făcînd un serviciu unui amic, el să devie pe urmă vrăjmaș, acest adevăr se aplică mai mult încă în politică. Principele Gorceakoff se mărginește a cita exemplul românilor, și crede că observațiunea sa poate să liniștească în totul pe acei cari se tem că Rusia va dobîndi devotamentul absolut al populațiunilor în favoarea cărora și-a impus cele mai mari sacrificii.

Principele de Bismarck declară că, încît privește necesitatea de a asigura libera navigațiune pe Dunăre, împărtășește cu totul ideile d-lui prim-plenipotențiar al Engliterei, dară nu vede că este o conexitate între libertatea Dunării și retrocesiunea Basarabiei. Se asociază, în ce privește Basarabia, cu opiniunea plenipotențiarilor ruși, avînd în vedere mai puțin interesele Rusiei decît pacea statornică a Europei. Alteța-Sa crede că Tratatul de la Paris ar fi fost mai solid dacă s-ar fi înlăturat această cestiune de amor propriu, această micșorare de teritoriu care nu atîngea deloc puterea unui Imperiu așa de mare. Principele de Bismarck cugetă că opera Congresului ar fi incompletă dacă Înalta Adunare ar lăsa să subsiste o dispozițiune de la care ar atîrna în viitor o amintire dureră pentru națiunea rusă, pe cîtă vreme schimbul propus nu pare a fi contrariu intereselor României. Să teme că Congresul, nevoind a satisface simțimîntul istoric al Rusiei, să nu micșoreze sortii dăinuirii operei sale.

Președintele crede însă că ar fi preferabil de a amîna discuțiunea pînă în momentul în care reprezentanții români vor fi fost ascultați în ședința de luna viitoare. [...]

PROTOCOLUL nr. 10

Ședința din 1 iulie (19 iunie) 1878

Prezenți :

Pentru Germania, principele de Bismarck, d. de Bülow, principele Hohenlohe-Schillingsfürst ;

Pentru Austro-Ungaria, comitele Andrassy, comitele Károlyi, baronul Haymerle ;

Pentru Franța, d. Waddington, comitele Saint-Vallier, d. Desprez ;

Pentru Marea Britanie, comitele de Beaconsfield, marchizul de Salisbury, lordul Odo-Ressel ;

Pentru Italia, comitele Corti, comitele de Launay ;
Pentru Rusia, principele Gorceakoff, comitele Șuvaloff, d. d'Oubril ;
Pentru Turcia, Alexandru Caratheodory-pașa, Mehemed-Ali-pașa, Sadullah-bey.
Ședința se deschide la 2 și jumătate ore.

[...] Ordinea de zi cheamă, înainte de toate, ascultarea reprezentanților României. Președintele, conformîndu-se deciziei luate înainte de Congres în ultima ședință, a invitat pe d-nii Brătianu și Kogălniceanu, miniștri ai principelui Carol al României, a face în ședința de astăzi comunicațiunile cu cari ar fi însărcinați.

Delegații români, d-nii Brătianu și Kogălniceanu sunt introduși, și președintele-i roagă să ia cuvîntul spre a explica opiniunile și aprecierile guvernului lor asupra punctelor Tratatului de la San-Stefano privitoare la dînșii.

D. Kogălniceanu mulțumește Congresului că a binevoit a admite pe reprezentanții români și dă citire memorandumului următor ⁷ :

Domnilor plenipotențiarilor,

Mai înainte de toate ținem a mulțumi Congresului din tot sufletul că a binevoit a asculta pe delegații români, în momentul de a dezbate asupra României. Acesta e un nou titlu adus de Europa pe lîngă cele ce de mult încă i-au atras recunoștința Națiunii române, și această unanimă dovadă de bunăvoință ne pare a fi un fericit augur pentru succesul cauzei ce suntem chemați a apăra dinaintea d-voastre.

Nu ne vom mai opri asupra evenimentelor în cari ne-am aflat împinși prin necesități de forță majoră. Vom trece asemenea sub tăcere fie acțiunea militară la cari am luat parte, fie acțiunea diplomatică la care parte nu ni s-a făcut. Am avut ocaziune mai dinainte a constata că periodul tractărilor ne-a fost mai puțin priincios decît norocul armelor.

Ne vom mărgini dară a expune drepturile și dorințele țării noastre pe baza rezumatului prezentat în memoriul ⁸ ce am avut onoare de a supune de curînd Congresului.

I

Noi credem că, după dreptate, nici o parte a teritoriului ei actual nu trebuie să fie dezlipită de România.

Reînapierea unei părți din Basarabia către principatul Moldovei, prin Tratatul de la 1856, a fost un act de dreptate din partea Europei. Căci trunchierea de la 1812 nu putea să se îndreptățească nici prin faptul, nici prin dreptul de cucerire.

⁷ Textul în franceză al discursului lui Kogălniceanu, desigur originalul, a fost reprodus recent (și integral) în seria cuprinzînd opera acestuia (Mihail Kogălniceanu, *Opere*, IV. Oratorie, II, 1864—1878. Partea a IV-a, 1874—1878, text stabilit, studiu introductiv, note și comentarii de Georgeta Penelea, Editura Academiei, București, 1978, p. 603—606 : „Discurs în apărarea drepturilor României în fața Congresului de la Berlin”). În epocă s-au efectuat mai multe traduceri după același original, printre care și aceasta — foarte exactă — reprodusă de noi aici. O altă traducere, diferită prin mici nuanțe stilistice în vol. : *Congresul din Berlin. Actele și discursurile plenipotențiarilor M.S. principelui Carol I al României*, 1878, p. 9—11.

⁸ Vezi memoriul mai departe, la p. 291—294.

Ea ține minte, în fine, că la 1812 a pierdut în folosul Rusiei jumătate din Moldova, adică Basarabia din Prut până la Nistru¹⁰

II

Cerem ca pământurile României să nu fie supuse la un drept de trecere; pe cât timp va ține ocupațiunea armatelor ruse în Bulgaria. Și într-adevăr, Dunărea și Marea prezintă acestor armate cele mai înlesnite și cele mai puțin costătoare căi de transport și de comunicațiune. După atâtea încercări, România are trebuință de un repaos absolut ca să-și îndrepte stricăciunile produse de război. Rea condițiune pentru îndeplinirea acestei lucrări reparatoare și pentru liniștirea țării noastre ar fi umbrele printr-înșă a unei armate străine.

III

Ne pare că ar fi drept ca, pe baza titlurilor ei seculare, România să revină în posesiunea insulelor și a gurilor Dunării, cuprinzându-se între acestea și insula Șerpilor. Această înapoiare ar fi numai o dreaptă restabilire a dispozițiilor originare prin care Marile Puteri încredințaseră Principatelor Dunărene, la 1856, paza libertății Dunării la gurile ei.

IV

Avem tărășnică speranță că România va primi de la guvernul Imperial al Rusiei o despăgubire de război, proporționată cu ostirile ce dinșă a pus în mișcare. Mi se pare că este cu totul drept ca despăgubirile stipulate și obținute de Rusia, în numele diferitelor state aliate, să fie împărțite după măsura contingentului militar dat de fiecare dintre beligeranți. Principiul acestei împărțiri guvernul Imperial l-a recunoscut și stăruiește a-l aplica în folosul Serbiei și Muntenegrului.

România este și dinșă în drept de a cere același beneficiu. În adevăr, fiind silită să fie foarte mult timp armată și mobilizată spre a preîntîmpina împrejurări amenințătoare, ea a avut sub steaguri, atît ca armată de rezervă cît și ca ostire activă, mai mult de 70 000 oameni. Osebit de aceasta ea a încercat pierderi însemnate; orașele ei și tot malul Dunării au fost bîntuite de bombardări, căile sale de comunicație s-au ruinat; materialul său de război s-a stricat.

Despăgubirile datorite pentru aceste felurite daune s-ar cuveni să fie reportate asupra indemnității totale ce s-a alocat guvernului Imperial al Rusiei, iară modul răspunderii lor ar fi să se regăze de Congres după cum va secoti mai bine.

V

România are deplina încredere că independența ei va fi recunoscută definitiv și pe d-întreg, de către Europa.

¹⁰ „Elle se souvient aussi qu'en 1812 elle a perdu, au profit de la Russie, la moitié de la Moldavie, c'est-à-dire la Bassarabie du Pruth au Dniestr" (p. 164).

facea parte dintr-un principat a cărui autonomie fusese se-
tractatele ce se încheiaseră mai înainte între Imperiul Rus
Tratatul de la Cuciuc-Cainardji recunoscuse domnilor
nești calitatea de suverani și stabilise că Basarabia face
tară românească, cu instituțiuni și legi românești, foarte lă-
tatea-Sa împăratul Alexandru I. Acest respect al vechii nă-
în rescriptul imperial care confirmă organizațiunea admi-
că a acestei provincii în urma alipirii sale de Rusia, fără
mai mică deosebire între Basarabia de jos și cea de sus.
a conchide că Basarabia era un ținut turcesc sau tatar din
lineau trei cetăți într-înșă.
Românești prezintă și ea o anomalie de același fel; cetăți
și într-înșă; nu iese însă dintr-aceasta că Țara Româ-
țară turcească.
nici la 1812, nu se poate cere României Basarabia pe baza
de cucerire. Ea aparține unui principat pe care însăși Ru-
și său rezbel cu Imperiul Turcesc, l-a privit și l-a tratat ca
aliat.
iar de la începutul campaniei, Rusia a încheiat cu Româ-
are i-a garantat foarte lămurit integritatea actuală a țeri-
ceruse și se acordase atunci pe cînd nu era cestiune decât
imperiale prin România. S-ar fi crezut că ea are să se în-
în ziua cînd, la chemarea însăși a Rusiei, concursul nă-
ai pozitiv și se prefăcea într-o efectivă cooperatiune mili-
tă. Într-adevăr, ostile noastre au combătut alături cu
sta nu este un titlu spre a ne crește, apoi desigur nu este
In lipsă de orice alt drept, convențiunea de la 4/16 aprilie
rile și ratificațiunile cabinetului imperial, ar fi de ajuns
însemnată a Dunării, cu care e legată foarte strîns pros-
omâniei.
ustine retrocedarea Basarabiei, amintiri de glorie și de iz-
n așa lung șir de războaie armatele rusești s-au distins pe
și-au preumblat gloria pînă sub zidurile Adrianopolului.
e recunoaște un drept de proprietate asupra regiunii Bal-
și considerațiuni de recunoștință. România știe să-și înfr-
umire; ea a dovedit aceasta totdeauna. Ea nu-și uită nici
cătorilor ei; ea cinstește, în Caterina cea Mare și în Ni-
tori ai tratatelor de la Cainardji și de la Adrianopol.
dată aminte și de toate acele sacrificii pe cari și le-a im-
și gloria Rusiei. Ea nu poate uita că, de la Petru cel
ea a fost, pe rînd și simultan, baza operațiunilor mili-
de se aprovizionau armatele ei, chiar atunci cînd ele ope-
teatrul, prea de multe ori ales chiar de Rusia, pentru cele
u. In fr. : qu'elles agissaient.

Pe lângă dreptul ei cel vechi, al cărei principiu fusese scilicet prin răstălmăciri istorice, astăzi vine să se adauge titlurile pe care ea le-a înprospătat sau le-a întinerit pe cimpurile de bătaie. Zece mii de români au căzut în giurul Plevnei ca să câştige patriei lor libertatea și independența.

Dar toate aceste sacrificii n-ar fi de ajuns ca să asigure România despre pacifica folosire a bunurilor dobândite. Ea s-ar simți cu deosebire fericită și recunosătoare când ar vedea silințele, prin care ea și-a manifestat individualitatea, răsplătite cu o adevărată binefacere a Europei; această binefacere ar fi garanția reală a neutralității sale, care ar pune-o în pozițiune de a dovedi Europei că ea n-are altă ambițiune decât aceea de a fi păzitoarea credincioasă a libertății Dunării la gurile ei, și totdeauna de a se aplica la îmbunătățirea instituțiilor și la dezvoltarea mijloacelor ei materiale.

Acestea sunt, d-lor plenipotențieri, expuse pe scurt, dorințele unui mic stat care nu crede a fi meritat mai puțin din partea Europei, și care, prin organul nostru¹¹, face apel la dreptatea și la bunăvoința Marilor Puteri, ai căror sunteți eminenții reprezentanți.

D. Brătianu citește apoi considerațiunile următoare :

Domnilor plenipotențieri,

Expunerea ce v-a făcut colegul meu, în numele său și al meu, despre drepturile și interesele României nu are nevoie de dezvoltări mai lungi.

Înalta Adunare, ce are misiunea de a regula situațiunea Orientului, posedă pe deplin toate noțiunile trebuitoare pentru îndeplinirea lucrării sale.

Suntem încredințați că simțimentele de dreptate și de bunăvoință, cari ne deschid intrarea pînă d-înaintea d-niilor voastre vor determina asemenea și primirea deciziunilor atingătoare de România.

Tot ce-mi permit este de a adăuga că despuierea noastră de o porțiune din patrimoniul nostru nu ar fi numai o durere adîncă pentru națiunea română, ci ea ar dărîma în sinul ei orice încredere în tăria tractatelor și în sînta pază, atît a principiilor de dreptate absolută cît și a drepturilor scrise.¹²

Turburarea ce ar încerca din aceasta credințele ei în viitor ar paraliza pacifica ei dezvoltare și avîntul ei spre propășire.

De aceea-mi și iau, sfîrșind, respectuoasa libertate de a supune aceste cugețări la înalta apreciere a Marelui Consiliu European și iluștrilor reprezentanți ai Majestății-Sale Impăratului tutulor Rusielor, al cărui spirit înalt și inimă mărinimoasă am avut așa des ocaziunea de a le aprecia în timpul petrecerii sale în mijlocul nostru.

Președintele zice că Congresul va examina conștiincios observațiunile prezentate de delegații României.

Reprezentanții români retrăgîndu-se, ordinea de zi cheamă examinarea I-ului aliniat al Art. V al Tratatului de la San Ștefano.

Principele de Bismarck observă că este vorba de a se ști dacă puterile înțeleg a recunoaște independența României. Alteța-Sa reamintește că în 1856 unirea prin-

¹¹ Prin glasul nostru ; fr. *par notre organe*.

¹² „Je me permettrais simplement d'ajouter que la dépossession d'une partie de notre patrimoine ne serait pas seulement une profonde douleur pour la nation roumaine, elle détruirait en elle sa confiance dans l'efficacité des Traités et dans l'observation tant de l'équité absolue que du droit écrit“ (p. 166).

cipatelor nu fusese admisă; de atunci încoace situațiunea s-a modificat deoarece Valahia și Moldova s-au întrunit într-un singur stat; mai multe puteri au recunoscut această stare de lucruri încheind cu România convențiuni comerciale. Cu toate acestea Europa singură are dreptul de a-i sancționa independența, ea trebuie dară să-și pună întrebarea sub ce condițiuni va lua această importantă deciziune, și dacă crede că condițiunile vor fi aceleași ca și cele stabilite de Congres pentru Serbia.

D. Waddington declară că, fideli principiilor ce i-au inspirat pînă acum, plenipotențiarul Franței cer ca Congresul să pună independenței române aceleași condițiuni ca și independenței sîrbe. Excelența-Sa nu-și ascunde dificultățile locale ce există în România, dar, după ce a examinat matur argumentele ce se produc într-un sens sau într-altul, plenipotențiarul Franței au crezut preferabil de a nu se depărta de marea regulă a egalității drepturilor și a libertății cultelor. Este dificil de altfel să guvernul român să respingă de pe teritoriul său principiul admis în Turcia pentru propriii săi supuși. Excelența-Sa crede că este de neîndoit că România, încercînd a intra în marea familie europeană, trebuie să primească sarcinile și chiar neajunsurile situațiunii, ale cărei beneficii ea le reclamă, și nu se va mai găsi încă multă vreme o ocaziune atît de solemnă și decisivă de a afirma din nou principiile ce fac onoarea și siguranța națiunilor civilizate. Cît despre dificultățile locale, d. prim-plenipotențiar al Franței crede că vor fi mai lesne învinse, cînd aceste principii vor fi fost recunoscute în România și cînd rasa hebraică va ști că nu are de nîcăieri nimic de așteptat decît de la propriile sale silințe și de la solidaritatea întereselor sale cu cele ale populațiunilor indigene. D. Waddington termină insistînd ca aceleași condițiuni de ordine politică și religioase indicate pentru Serbia să fie impuse și statului român.

Principele de Bismarck, făcînd aluziune la principiile de drept public în vigoare după constituțiunea Imperiului german și la interesul ce opiniunea publică pune pentru ca aceleași principii urmate în politica interioară să fie aplicate și la politica străină, declară că se unește, în numele Germaniei, cu propunerea franceză.

Comitele Andrassy aderă la propunerea franceză.

Lordul Beaconsfield zice că dă o complectă adeziune în numele guvernului englez la propunerea franceză. Excelența-Sa nu poate presupune un minut ca Congresul să recunoască independența României fără să-i impună această condițiune.

Plenipotențiarul italieni fac aceeași declarație.

Principele Gorciacoff, referindu-se la expresiunile prin cari s-a motivat propunerea franceză și cari dau cea mai mare extensiune libertății religioase, se unește pe deplin cu această propunere.

Comitele Șuvaloff adaogă că adeziunea Rusiei la independența României este încă subordonată la primirea de către România a retrocesiunii reclamate de guvernul rus.

Plenipotențiarul otomani nu ridică nici o obiecțiune contra principiilor prezentate de plenipotențiarul francezi, și președintele constată că Congresul este unanim de a nu acorda independența României decît cu aceleași condițiuni impuse și Serbiei. Alteța-Sa atrage atențiunea colegilor săi asupra rezervei formulată de comitele Șuvaloff, și după care recunoașterea independenței române nu ar fi consimțită unanim de către Congres decît sub condițiunea ca România să admită schimbul de teritoriu stipulat în Articolul XIX.

D. Waddington, fără a face în această privință o propunere formală, se adresează la spiritul de echitate și de binevoință a guvernului rus și întrebă dacă nu

ar fi posibil să se dea oarecare satisfacțiune României. Luind în această cale¹³, plenipotențiarul Rusiei ar aduce o mare ușurare preocupărilor de conștiință a mai multora din colegii lor. Cuvintele pronunțate ieri de principele de Bismarck au indicat fără îndofală interesul ce există pentru succesul operei Congresului, în încheierea grăbnică și definitivă a schimbului despre care este vorba; este oportun, în adevăr, de a nu prelungi o stare de lucruri ce angajează amorul propriu al unui mare Imperiu; dară, dacă aceasta este și părerea plenipotențiarilor francezi, ei consideră în același timp că românii au fost tratați puțin cam aspru¹⁴, și că compensațiunea ce li s-a oferă nu este suficientă. De la întrunirea Congresului, Franța a consiliat totdeauna pe România de a primi retrocesiunea Basarabiei, dară d. Waddington crede că trebuie să adreseze, în numele guvernului său, un apel la sentimentele echitabile ale Rusiei, și exprimă dorința de a se acorda Principatului o extensiune de teritoriu la sudul Dobrogei care să cuprindă Silistra și Mangalia.

Comitele Andrassy a reamintit adesea că guvernul austro-ungar are mai cu seamă în vedere căutarea unor soluțiuni definitive susceptibile de a preveni complicațiuni ulterioare. În această ordine de idei dară a fost de părere ca delegații români să fie ascultați; tot eu același cuget Excelența-Sa, rezervându-se de a insista, când va fi vorba de navigațiunea pe Dunăre, asupra principiului libertății celei mai complete, dorește astăzi ca Congresul să pronunțe anexarea Dobrogei la România și în același timp, conform cu opiniunea exprimată de d. Waddington, să se acorde o extensiune de frontieră a Dobrogei între Silistra și Marea Neagră. Această deciziune ar facilita soluțiunea cestiunii prezinte.

Comitele Corti dorește a uni apelul Italiei cu acel făcut de plenipotențiarul francezi. Excelența-Sa, exprimând speranța că românii se vor resigna la retrocederea Basarabiei, susține că ar fi drept de a li se da o mai mare întindere de frontieră ineditonală în Dobrogea.

Principele Gorceakoff observă că într-o ședință precedentă a demonstrat deja că despăgubirea oferită Principatului era suficientă, că Dobrogea compensa cu prisos¹⁵ cesiunea Basarabiei și că de altmintererea România păstra Delta Dunării. Alteța-Sa își explică greu în ce sens generozitatea Rusiei ar putea să se exercite de oarece Dobrogea s-ar mări în paguba principatului bulgar, deja atât de mult redus. Principele Gorceakoff dorește cel puțin a cunoaște ce teritorie se au în vedere.

Președintele întreabă dacă Inalta Adunare este de părere ca discuțiunea liniei de frontieră să se facă în ședință plenară.

Principele Gorceakoff exprimă dorința ca această cestiune să fie terminată în prezenta ședință. O discuțiune urmată în detaliu, în sinul unei comisiuni, ar fi prea înceată; ar fi preferabil a se hotărî pe dată, chiar cu prețul vreunui act de generozitate din partea Rusiei.

Comitele Șuvaloff, spre răspuns la cererea unei concesiuni mai mari ce a fost adresată guvernului său de d-nul prim-plenipotențiar al Franței, de acord cu colegii săi din Austro-Ungaria și Italia și sprijinită de restul Europei, crede că trebuie să declare că Rusia s-a arătat destul de generoasă oferind o provincie care întrece cu 3500 kilometre patrate întinderea Basarabiei și care prezintă încă 150 kilometre de țărm dunărean și un litoral important pe Marea Neagră; dacă însă România dorește a obține încă oarecari localități în cari elementul român s-ar afla, dacă nu în

¹³ Fr.: „En entrant dans cette voie...“, deci: „Pășind pe acest drum“, prin extensie: „Acceptând această propunere“.

¹⁴ „...ont été traités un peu durement“ (p. 168).

¹⁵ „Amplement“ (p. 168).

majoritate, cel puțin destul de compact, plenipotențiarul Rusiei au oarecare latitudine pentru o asemenea combinațiune. De la Rașova pînă la Silistra este o fișie de pământ pe care populațiunea română este destul de numeroasă, și Excelența-Sa crede că în triumphiul ce pleacă de la răsărit de Silistra spre a atinge fruntaria actuală ar putea să fie consimțită o oarecare sporire de teritorii de către guvernul său.

Principele de Bismarck dorește, ca și principele Gorceakoff, ca această cestiune să poată fi terminată astăzi; ar fi fericit dacă sporirea propusă, și a cărei acceptare ar garanta unanimitatea Congresului în favoarea independenței române, ar satisface pe români. Pe de altă parte, opera Congresului n-ar putea fi, după opiniunea sa, durabilă, precum a observat-o deja, dacă ar subzista un simțimint de demnitate atinsă în politică viitoare a unui mare Imperiu, și oricare ar fi simpatia sa pentru stăutul român, al cărui suveran aparține familiei imperiale a Germaniei. Alteța-Sa nu trebuie să se inspire decit de interesul general care consiliază de a da o nouă garanție păcii europene.

D. Waddington exprimă din nou dorința ca Mangalia, pe Marea Neagră, să fie coprinsă în noua fruntarie; o discuțiune se angajează între plenipotențiarul asupra traseului liniei în care comitele Corti dorește ca Silistra să fie coprinsă, precum și asupra termenilor cari ar putea să-i indice exact întinderea.

Comitele Șuvaloff, spre a satisface dorința d-lui prim-plenipotențiar al Franței, dă citire redacțiunii următoare:

„Avind în vedere prezința de elemente române, plenipotențiarul rusi consimt a prelungi frontiera României în lungul Dunării plecind de la Rașova în direcția Silistrei. Punctul de fruntarie pe Marea Neagră să nu treacă dincolo de Mangalia.“

Acest text, care implică că Mangalia este așezată dincoace de frontiera română, este acceptat de Congres.

D. prim-plenipotențiar al Franței mulțumește d-ilor plenipotențiarul ai Rusiei că au binevoit a intra în calea indicată de dînsul.

Lord Salisbury, cerind ca insula Șerpilor să fie adăogată sporirii concedată României, plenipotențiarul Rusiei declară că consimt la această.

Președintele, rezumind rezultatele discuțiunii, constată că unanimitatea Inaltei Adunări recunoaște independența României sub condițiuni analoge cu cele impuse Serbiei și, afară de aceasta, sub condițiunea ca România să primească, în schimbul Basarabiei, Dobrogea augumentată de linia al cărei traseu s-a determinat.

Caratheodory-pașa citește propunerile următoare:

„1. Tributul actual al României va fi capitalizat și suma va fi vărsată în tezaurul otoman într-un termen de . . . . .“

2. România va suporta o parte din datoria otomană proporțională cu veniturile teritoriului ce-i va fi definitiv anexat.

3. Pentru tot teritoriul cedat, România este substituită drepturilor și obligațiilor Sublimei Porți în ceea ce privește antreprizele de lucrări publice și altele de același fel.“

Președintele observă că Congresul nu poate discuta aceste cestiuni în ședință plenară și Congresul decide trimiterea propunerilor d-lui prim-plenipotențiar al Turciei la comisia de redacțiune.

¹⁶ „Vu la présence d'éléments roumains, les Plénipotentiaires russes consent à prolonger la frontière de la Roumanie le long du Danube, à partir de Rașova dans la direction de Silistrie. Le point frontière sur la Mer Noire ne devrait pas dépasser Mangalia“ (p. 170).

Caratheodory-Paşa, avînd în vedere cestiunea de indemnitate indicată de 1-iul aliniat al Articolului V din Tratatul de [la] San Stefano, observă că articolele tratatului nefiind acceptate ca obligatorii de România care, prin urmare, nu poate reclama beneficiile stipulate de ele, ar trebui să se suprimă clauzele eventual inserate în favoarea ei. Aceea a indemnității este din acest număr precum și aceea, a drepturilor românilor în Imperiul Otoman. Excelența-Sa cere dară ca Articolul V să fie redus la prima fază, adică la recunoașterea independenței Principatului.

Lord Salisbury aprobă această propunere și președintele crede că în adevăr, aceste cestiuni particulare nefăcînd nîcicum parte din obiectul discuțiilor Congresului, rămîn de dezbătut între Turcia și Principatul român.

Congresul decide că finele 1-ului aliniat al Articolului V este suprimat.

Un schimb de idei are loc asupra celui de al 2-lea aliniat între lord Salisbury, d. Desprez și comitele de Saint-Vallier, din care rezultă că scopul acestei dispozițiuni ar fi de a asigura beneficiul jurisdicției și protecțiunii consulare supușilor români din Imperiul Otoman. Înalta Adunare este de părere de a lăsa acest aliniat pe seama comisiei de redactare. [...]

PROTOCOLUL nr. 11

Sedința din 2 iulie (20 iunie) 1878

[...] La ordinea zilei este discuțiunea Articolului XII și XIII din Tratatul de la San Stefano relative la Dunăre și la fortărețe. Președintele dă citire Articolului XII și baronul de Haymerle prezintă Înaltei Adunări proiectul următor de redacțiune nouă a acestui articol :

„1. Spre a asigura, prin o nouă garanție, libertatea de navigațiune pe Dunăre, toată partea fluviului plecînd de la Porțile-de-Fier pînă la vărsarea sa în Marea-Neagră este declarată neutră. Insulele situate în acest parcurs și la guri (insula Șerpilor)¹⁷ precum și țărmurile rîului sunt coprinse în această neutralitate.

Prin urmare fortificațiunile ce se găsesc pe dinsele vor fi rase și nu va fi permis de a se rădica altele noi. Toate bastimentele de răzbel sunt excluse din partea sus-zisă a fluviului, afară de bastimentele ușoare destinate la poliția fluvială și la serviciul vămilor. Vasele staționare la guri sunt menținute, dară nu vor putea să se urce în susul fluviului mai departe de Galați.

2. Comisiunea europeană a Dunării-de-Jos este menținută în funcțiunile sale, pe care le va exercita începînd de la Galați pînă la Mare. Durata sa se va prelungi și după anul 1883, pînă la încheierea unui nou acord. Drepturile, obligațiunile și prerogativele sale sunt conservate neatînse. Imunitățile de care se bucură stabilimentele sale, lucrările și personalul său, în virtutea tratatelor existente, sunt confirmate.

În exercițiul funcțiunilor sale, Comisiunea europeană va fi independentă de autoritatea statului de al căruia teritoriu ține Delta Dunării ; ea își va avea semnalele și însemnele proprii pe bastimentele și stabilimentele sale ; ea își va numi și plăți singură funcționarii. Obligațiunile sale financiare vor fi obiectul unui nou regulament și statutul organizațiunii sale va fi supus unei revizuii spre a fi pus în armonie cu circumstanțele cele noi.

¹⁷ În original : insulele Șerpilor ; în fr. : „les îles des Serpents“ (p. 178).

Afară de statele ce iau parte la Comisiunea europeană în virtutea Tratatului din Paris, România va fi reprezentată în sinul ei printr-un delegat.

3. Regulamentele de navigațiune și de poliție fluvială în jos de Porțile-de-Fier vor fi conforme cu cele ce au fost sau vor fi introduse de Comisiunea europeană pentru percursul de jos de Galați. Un comisar delegat de Comisiunea europeană va veghea la executarea acestor reglemente. În percursul dintre Porțile-de-Fier și Galați, comerțul și navigațiunea nu vor fi lovite de nici o taxă specială ce ar avea de efect de a favoriza comerțul și comunicațiunile de pe uscat în prejudiciul celor de pe fluviu.

4. Ca modificațiune a Articolului VI al Tratatului de la Londra din 13 martie 1871, executarea lucrărilor destinate a face să dispară obstacolele ce Porțile-de-Fier și cataractele opun navigațiunii este încredințată Austro-Ungariei. Statele termurene¹⁸ ale acestei părți de fluviu vor acorda toate facilitățile ce ar putea fi cerute în interesul lucrărilor.

Dispozițiunile Articolului VI din tratatul pre-citat relative la dreptul de a percepe o taxă provizorie, destinată a întîmpina cheltuielile lucrărilor în cestiune, sunt menținute în favoarea Austro-Ungariei.

Lord Salisbury aderă la principiile generale dezvoltate în această propunere, dară el observă că acest text constituie o legislațiune întregă ce nu se poate accepta în detaliile sale la prima lectură. Excelența Sa consideră cestiunea ca foarte importantă și ar dori să fie discutată de Congres, dară într-o ședință ulterioară.

Președintele crede că numeroasele detalii atinse de propunerea citită sunt în afară de sarcina Congresului. Plenipotențiarii sunt adunați spre a accepta, respinge sau înlocui articolele Tratatului de la San Stefano, dară o reglementare așa de dezvoltată a unui punct special (deși, pe cît poate judeca de la prima vedere, este dispus a-i accepta dispozițiunile) îi pare că nu este în atribuțiunile Înaltei Adunări.

Baronul de Haymerle observă că propunerea austro-ungară conține mai multe principie esențiale : 1. neutralitatea Dunării pînă la Porțile-de-Fier ; 2. permanența Comisiunii europene ; 3. participarea României la lucrările acestei Comisiuni ; 4. atribuțiunea Austro-Ungariei singure a lucrărilor de făcut la Porțile-de-Fier.

Comitele Șuvaloff consideră ca și președintele că această legislațiune nu ar putea fi discutată de Congres în detaliile sale, dară el crede că trebuie a semnala de acum că nu înțelege ideea capitală : ce trebuie să se înțeleagă prin neutralizare ? care-i va fi întinderea și în ce scop este cerută această măsură ?

Lord Salisbury crede că Rusia, fiind de aci-nainte țărmureană a Dunării, un element nou se află introdus în cestiunile privitoare la navigațiunea fluviului. Dispozițiuni speciale sunt trebuincioase comerțului și Excelența-Sa dorește ca Congresul să rețină cestiunea amînînd totuși discuțiunea ei pînă ce puterile se vor uni în privința procedurii ce trebuie urmată.

Președintele crede că poate menține la ordinea zilei discuțiunea Art. XII și XIII și comitele Andrassy este de părere că în adevăr nu este contradicțiune între propunerea austro-ungară și aceste articole. Excelența-Sa o consideră ca un amendament făcut necesar prin noua situațiune ce rezultă din atribuirea Dobrogei românilor, a Basarabiei rușilor etc.

Președintele emite ideea că mai multe principie ar putea fi extrase din propunere și prezentate votului Congresului.

Principele Gorceakoff reamintește că Tratatul de la Paris a confirmat actele Tratatului din Viena asupra libertății navigațiunii fluviale și că, conform declarațiunii

¹⁸ „Les États riverains“ (p. 179), statele riverane.

rilor plenipotențiarilor Rusiei dintr-o ședință precedentă, retrocedarea Basarabiei n-ar putea exercita nici o influență asupra libertății fluviului. Alteța-Sa nu-și poate dară explica necesitatea unor noi dispozițiuni în această chestiune.

Principele de Bismarck repetă că Congresul nu are de discutat chestiunile de detaliu asupra cărora puterile interesate ar putea lesne să se înțeleagă între dinsele. Alteța-Sa stăruie în a'cugeta că propunerea austro-ungară ar trebui să fie trimisă sau la comitetul de redacțiune sau referită plenipotențiarilor Austro-Ungariei, cari să extragă dintr-însa principiile de competențe, singurele susceptibile de a fi votate de Congres.

Această ultimă opinie, sprijinită de d. d'Oubril, este acceptată de Congres, d-nii plenipotențiarilor ai Rusiei observând însă că adeziunea lor la remanierea proiectului de către colegii lor austro-ungari nu implică nicidecum consimțimintul lor la principiile propunerii.

Președintele continuă citirea Articolului XII și Congresul decide, după observațiunea lordului Salisbury și a baronului Haymerle, ca cuvintele: „Imperiul rus” să fie adăugate la enumerarea statelor riverane. Înalta Adunare, după citirea celui de al doilea alineat al aceluiași articol, recunoaște că România va trebui să fie de aci înainte reprezentată în Comisiunea europeană. [...]

PROTOCOLUL nr. 12

Sedința din 4 iulie (22 iunie) 1878

[...] Congresul trece la chestiunea Dunării și la examenul textului restrins în care d-nii plenipotențiarilor austro-ungari, conform deciziunii luate în ședința trecută, au fost siliți să îngrădească principiile precedentei lor propuneri inserată în protocolul no. 11.

Comitele Șuvaloff anunță că, din parte-le plenipotențiarilor ruși au preparat asupra acestei chestiuni propunerea următoare, careia Excelența-Sa-i dă citire:

„1. Pentru a investi cu o nouă garanție liberă navigațiune a Dunării, recunoscută ca un interes european, principiile proclamate prin actul final al Congresului din Viena, de la 1815, și aplicate Dunării prin Tractatele de la 1856 și 1871, se confirmă și sunt menținute în deplina și întreaga lor vigoare, sub garanția tuturilor puterilor.

2. Fortificațiunile ridicate d-a lungul fluviului, de la Porțile-de-Fier până la gurile Dunării, vor fi dărmate și nu se vor mai putea ridica alte. Toate bastimentele de război sunt excluse de pe dânsul afară de cele ușoare, destinate pentru poliția fluvială și serviciul vâmlor. Cele staționare la gurile fluviului sunt menținute, dară nu vor putea să urce râul mai în sus de Galați.

3. Comisiunea europeană este menținută în funcțiunile sale. Toate convențiile internaționale și toate actele ce garantează drepturile, prerogativele și obligațiunile sale sunt confirmate.

4. Actul public din 2 noiembrie 1865, relativ la organizarea ei va fi revizuit pentru a putea fi pus în armonie cu circumstanțele actuale. Această lucrare va fi încredințată unei comisiuni speciale în care vor fi admiși comisari din partea tutu-

lor statelor mărginașe, și această lucrare va fi supusă la cercetarea și la sancțiunea reprezentanților puterilor semnătoare.“

Președintele observă că este o mică diferență între această propunere și aceea depusă de către plenipotențiarilor austro-ungari.

D. d'Oubril zice că reprezentanții Rusiei au avut scopul de a evita amănuntele și de a se mărgini la expunerea principiilor.

Baronul de Haymerle arată diferențele între textul austro-ungar și a cel citit de comitele Șuvaloff. Excelența-Sa semnaleză mai ales în lucrarea sa fixarea Galațiului ca punctul pînă la care se vor putea întinde acțiunea Comisiunii europene a Dunării, măsurile de supraveghere ce propune pentru poliția fluvială, în fine noile dispozițiuni relative la Porțile-de-Fier. Aceste modificări aduse la un tratat solemn par Excelenței-Sale a nu putea fi hotărâte de o comisiune specială, dară consacrate de autoritatea Congresului.

După o schimbare de idei între plenipotențiarilor asupra adoptării formei de discuțiune în privirea celor două texte și a competenței Congresului, înalta Adunare decide, după propunerea președintelui, sprijinită de d-nii Waddington și comitele de Saint-Vallier că mai întâi se va da citire documentului cuprinzând principiile propunerii austro-ungare, și că, în scopul de a stabili un acord între cele două texte, un plenipotențiar austro-ungar și un plenipotențiar rus se vor întruni împreună cu unul din colegii lor, în timpul unei suspendări de ședință.

Baronul de Haymerle și d. d'Oubril sunt desemnați pentru pregătirea acestei înțelegeri, cu concursul comitelui de Saint-Vallier.

După o observațiune a lordului Salisbury relativă la interesul ce ia Englitera în chestiunile de navigațiune a Dunării-de-jos, principele de Bismarck zice că opiniunea care înfățișează Dunărea ca o mare arteră a comerțului german cu Orientul se reazemă pe o ficțiune, căci navele germane venind din susul Ratisbonei¹⁹ nu coboară Dunărea pentru exportarea mărfurilor²⁰ în Orient.

Președintele citește apoi rezumatul articolelor prezentate de d. baron Haymerle:

„Art. I. Libertate de navigațiune. Excluderea bastimentelor de război pe tot cursul Dunării între Porțile-de-Fier și gurile sale. (Adoptat.)

Art. II. Prelungirea duratei Comisiunii europene internaționale, întinderea competenței sale pînă la Galați, independența sa de puterea teritorială și admisiunea a unui comisar român.“

D. d'Oubril observând că guvernul său are să obiecte asupra pasagiului relativ la prelungirea duratei Comisiunii europene, d. Desprez propune să se indice că durata însemnată²¹ comisiunii „va putea fi prelungită“ și d. Waddington răspunzând d-lui d'Oubril arată avantajul textului austriac, care permite Comisiunii de a urma prin *facită reconducțiune*²².

Prima frază a articolului este rezervată pentru deliberațiunile comitetului susmenționat; finitul articolului este adoptat.

¹⁹ În fr., Ratisbonne (p. 194); e vorba de orașul german Regensburg, în Bavaria, port la Dunăre.

²⁰ Mărfurilor germane; fr.: „marchandises allemandes“ (p. 194).

²¹ Fr.: „assignée“ — fixată, stabilită.

²² Fr.: „facite reconduction“ (p. 194); *reconducțiune*, continuare, prelungire (tacită).

„Art. III. Conformitatea reglementelor de navigațiune și poliției fluviale pe tot percursul, în josul Porților-de-Fier.“

D. d'Oubril consideră că această dispozițiune prejudiciază situațiunea țărmenilor.

Comitele Andrassy insistă asupra utilității practice de a pune în principiu unitatea reglementelor de navigațiune.

Art. III. Este și dînsul rezervat pentru acordul ulterior între plenipotențiar.

„Art. IV. Substituțiunea Austro-Ungariei la puterile țărmenene în privința dispozițiilor ale Art. VI a Tratatului de la Londra din 13 martie 1871 în privința lucrărilor la Porțile-de-Fier și la cataracte.“ (Adoptat.)

Președintele constată acordul asupra Art. I și IV, precum și asupra aliniatului al 2-lea al Articolului II ; primul aliniat al acestui din urmă articol și Art. III vor fi discutate între plenipotențiarilor desemnați, în timpul unei suspendări de ședințe ce va avea loc după terminarea ordinii de zi. [...]

La redeschiderea ședinței, d. d'Oubril dă citire următoarei redacțiuni, asupra căreia s-au înțeles reprezentanții Austro-Ungariei și ruși.

Aliniatul I al articolului II :

„Un an înaintea expirării termenului însemnat duratei Comisiunii europene, puterile se vor înțelege asupra prelungirii și modificațiilor ce vor judeca necesare.

[Art. III.]²³ Reglementele de navigațiune și de poliție fluvială de la Porțile-de-Fier pînă la Galați vor fi elaborate de către Comisiunea europeană, asistată de delegații statelor țărmenene, și puse în conformitate cu acele care au fost sau vor fi introduse pentru percursul în josul Galațului.“

Congresul aderă la această redacțiune.

După o observație a comitelui Șvaloff relativă la Articolul II comitele de Saint-Vallier zice că principiul singur a fost votat, că forma este rezervată comisiunii de redacțiune și că s-a învoit numai a se constata utilitatea unei înțelgeri înaintea expirării termenului hotărît pentru durata Comisiunii europene. [...]

PROTOCOLUL nr. 14

Sedința din 6 iulie (24 iunie) 1878

[...] Alteța-Sa citește apoi Articolul XXV, care este privitor la evacuarea Turciei din Europa și din Asia de către trupele ruse. Principele de Bismarck crede că cele două puteri beligerante statuind în mod regulat asupra acestui punct, Congresul trebuie să considere acest aranjament ca strict bilateral.

Primul plenipotențiar al Franței supune, în această privință, o dorință a sa colegilor săi din Rusia ; Excelența-Sa întreabă dacă nu le-ar fi posibil de a face o declarațiune constatînd că guvernul rus se va sili, spre a libera pe România de sarcinile ce ar rezulta dintr-o ocupațiune prelungită, de a face evacuarea pe calea Dunării și Varnei.

Comitele Șvaloff răspunde că propunerea făcută de primul plenipotențiar al Franței nu ar putea să aibă un caracter absolut. Ar fi vorba numai de a alege calea

²³ Greșală în tălmăcirea românească ; indicarea Articolului III era trecută în continuarea alineatului precedent, sub forma : „la Art. III“, creîndu-se astfel o frază confuză ; v. orig. fr., p. 198.

pe mare mai bine decît pe cea de uscat. Excelența-Sa este gata a răspunde acestei dorințe, dar declarațiunea sa trebuie a fi subordonată unei grabnice evacuări a Varnei de către trupele turce. Dacă plenipotențiarilor otomani binevoiesc a declara în Congres că nu mai e nici un obstacol la evacuarea imediată a acestei fortărețe, Comitele Șvaloff e gata a răspunde la cererea primului plenipotențiar al Franței.

Caratheodory-pașa cere amînarea unei cestiuni asupra căreia nu este în stare de a da un răspuns precis.

D. Waddington observă că nu a prezentat o propunere, ci un simplu apel la bunăvoința Rusiei, în cazul cînd circumstanțele ar permite de a evacua teritoriul otoman fără a trece prin România.

Comitele Șvaloff ar satisface cu fericire dorința d-lui Waddington și regretă că d. prim-plenipotențiar otoman nu poate astăzi da informațiunile necesare deciziunii guvernului rus. [...]

Caratheodory-pașa cere ca Congresul să ia în considerațiune petițiunea înscrisă sub no. 40, în lista no. 10, și în care Prea-Sfinția-Sa părintele Gherasim, arhiepiscop al Filadelfiei²⁴, tratează cestiunea bunurilor închinete din România. Excelența-Sa se rezervă de a supune Congresului o propunere formală în această privință. [...]

PROTOCOLUL nr. 15

Sedința din 8 iulie (26 iunie) 1878

[...] Președintele zice că, în ultima ședință Caratheodory-pașa a supus Congresului o moțiune relativă la petițiunea arhiepiscopului Gherasim asupra monastirilor închinete. Textul acelei moțiuni este :

„Considerînd că diferențînd între Sîntele Locuri din Orient și România, relativ la bunurile închinete care, conform termenilor protocoalelor conferințelor marilor puteri ținute la Paris în 1858, 1859 și 1861 și ale conferinței întrunită ad-hoc la Constantinopol în 1864 trebuia să fie regulat pe cale de arbitragiu, este pînă astăzi încă nerezolvat ;

Plenipotențiarilor otomani roagă pe această înaltă Adunare să binevoiască a lua în considerație memoriul Sîntelor Locuri din Orient înscris pe lista petițiilor prezentate Congresului la no. 49 și prin care petiționarilor se referă la Congres spre a se fixa un termen pentru punerea în practică a arbitragiului și să se numească un superarbitru la caz de divergență.“

Primul plenipotențiar al Turciei declară că dînsul nu a formulat o propunere propriu-zisă, dar că este gata a-și apropria concluziunile memoriului adresat înaltei Adunări de Sîntele Locuri. Excelența-Sa atrage atențiunea Congresului asupra deplorablei situațiuni a Sîntelor Locuri ortodoxe, care reclamă punerea în executare a aranjamentelor luate de conferința ținută la Paris în 1858, arbitragiul și numirea unui superarbitru prevăzute de protocolul din 30 iulie 1858. Dînsul dară se referă Congresului pentru numirea unui superarbitru.²⁵

Președintele exprimă îndoielele sale asupra competenței înaltei Adunării în această cestiune streină în ea însăși tratatelor din 1856 și 1871 și celui de la San-

²⁴ Philadelphia, oraș în Asia Mică (Turcia) ; azi — Alșășehir.

²⁵ „Les Saints-Lieux s'en remettent au Congrès pour la nomination d'un sur-arbitre“ (p. 222).

Stefano. Ar dori totuși să recomande atențiunii colegilor săi și întreabă dacă vreunul din plenipotențiarilor are de prezentat niscareva observațiuni în această privință.

Lord Salisbury ar fi dispus să insiste, dar Excelența-Sa nu vede care ar fi sancțiunea unei deciziuni a Congresului în această materie, din moment ce independența României nu ar atârna de la această condițiune.

Principele de Bismarck zice că, în calitate de reprezentant al Germaniei este de părerea lordului Salisbury și nu cunoaște, în adevăr, nici un mijloc de coercițiune ce Congresul ar putea exercita în această afacere.

Caratheodory-pașa mulțumește președintelui că a prezentat Înaltei Adunări această condițiune. Excelența-Sa crede că este de dorit ca această dificultate să primească o soluțiune spre a preveni discuțiuni ulterioare între România și Poartă. Primul plenipotențiar otoman cere, cel puțin, în cazul când Înalta Adunare n-ar crede de trebuință a examina afacerea, condițiunea să poată fi tratată în afară Congresului de către puteri.

Principele de Bismarck zice că în adevăr acesta ar fi singurul chip realizabil de a trata condițiunea și crede că colegii săi vor consimți a scrie guvernelor lor în acest sens.

Comitele Șuvaloff amintește că propunerea plenipotențiarilor francezi relativă la libertatea religioasă și la diversele garanții acordate tuturilor cultelor a creat un drept nou aplicabil tuturilor principatelor și care autoriză pe cei interesați a susține la timp și loc justele lor reclamațiuni.

Președintele este de acord asupra acestui punct cu plenipotențiarul Rusiei; Alteța-Sa este de opinie, în general, că s-ar putea introduce în tratat un articol care ar da puterilor reprezentate în Congres sarcina de a veghea, fie prin reprezentanții lor la Constantinopol, fie prin alți delegați, asupra execuțiunii diverselor dispozițiuni la cari se face aluziune. Condițiunea Sintelor Locuri ar putea să intre și ea în acest control. Principele de Bismarck adaugă, cu consimțământul Înaltei Adunări, că în ceea ce privește această din urmă condițiune se va nota în protocol că reprezentanții puterilor sunt gata a referi guvernelor lor în această privință și a recomanda solici-tudinii lor examinarea acestei afaceri, sau pe vechile baze, sau pe acele ce vor rezulta din deliberațiunile Congresului.

La ordinea zilei vine raportul comisiunii de delimitare.

Principele de Hohenlohe, președintele comisiunii, indică mai întâi traseul frun-tariei de nord a principatului Bulgariei, care urmează țărnuțul drept al Dunării de la vechea frontieră a Serbiei până [la] linia determinată de Congres într-o ședință pre-cedentă, și care pleacă de la un punct spre răsărit de Silistra până la Mangalia, la Marea Neagră. Punctul de la răsăritul Silistrei nu este încă fixat, dar este vorba de o linie strategică; aceasta este o concesiune făcută României și traseul exact al acestei concesiuni rămâne rezervat.

Comitele Șuvaloff amintește că, în adevăr, nu este aci vorba de o linie stra-tegică. Plenipotențiarul ruși au sporit teritoriul acordat României; s-a luat deci-ziunea că o linie, plecând de la răsăritul Silistrei și mergând la Mangalia, care ar fi cuprinsă în teritoriul român, [să servească de limită a posesiunilor române în Dobrogea]²⁶. Aceasta este o condițiune de bună credință; punctul important fiind nu-

²⁶ Cuvintele cuprinse între croșete nu există în originalul francez: „Les Plé-nipotentiaires russes ont augmenté le territoire destiné à la Roumanie; il a été décidé qu'une ligne, partant à l'Est de Silistrie, rejoindrait Mangalia qui serait inclus dans le territoire roumain" (p. 223), deci: „...s-a hotărât ca o linie pornind de la est de Silistra să ajungă la Mangalia care va fi cuprinsă în teritoriul român“.

mărul de elemente române de cuprins în Bulgaria, această linie trebuie să fie trasă cu îngrijire și ar putea fi confiata unei comisiuni europene.

Comitele Andrassy zice că, cele două puncte extreme fiind fixate, detaliile trebuie să fie, în adevăr, lăsate unei comisiuni.

Principele Hohenlohe observă că nu se poate încă preciza punctul extrem din partea Silistrei, dar că comisiunea a indicat ca acest punct să fie locul unde s-ar putea stabili un pod peste Dunăre la răsăritul Silistrei, pod care ar lega cele două țărnuțuri române ale fluviului.

Comitele Șuvaloff, admițând că un pod ce ar uni amândouă țărnuțurile Dunării era necesar și baronul de Haymerle adăugând că, după părerea experților, un sin-gur punct în împrejurimi este propice la construcțiunea unui pod, președintele în-treabă dacă congresul acceptă: 1. linia frontierei de nord a Bulgariei; 2. linia Si-listrei până la Mangalia; 3. lăsarea detaliilor pentru studiile unei comisiuni eu-ropene.

Înalta Adunare dă consimțământul său acestor propuneri cari regulează limi-tele de nord ale principatului. [...]

PROTOCOLUL nr. 17

Ședința din 10 iulie (29 iunie) 1878

[...] ²⁷ Asupra Articolului al 5[-lea], al căruia obiect este egalitatea drepturilor și libertatea cultelor, s-au ivit dificultăți de redacțiune; acest articol într-adevăr este comun pentru Bulgaria, Muntenegru, Serbia, România și comisiunea trebuie să găsească o singură formulă pentru atâtea situațiuni diferite; era greu, mai ales de a cuprinde într-însa israeliții din România, a căroră situațiune este nedeterminată în ceea ce privește naționalitatea. Comitele de Launay, în scopul de a preveni o neînțelegere, a propus în cursul discuțiunii inserarea următoarei fraze: „israeliții din România, pe cât nu sunt de o naționalitate streină, dobîndesc, fără împotrivire²⁸, naționalitatea română“.

Principele de Bismarck semnaleză inconvenientele ce ar putea să se ivească din modifiacțiunea rezoluțiunilor adoptate de Congres și care au fost baza lucră-rilor comisiunii de redacțiune. Este necesar ca Congresul să se opuiască la orice ten-tativă de revenire asupra fondului.

D. Desprez adaugă că comisiunea a menținut redacțiunea primitivă, care-i pare că poate să concilieze toate interesele ce sunt în cauză și că d. de Launay a cerut numai inserțiunea moțiunii sale de protocol.

Principele Gorceakoff reamintește observațiunile ce a prezentat într-o ședință trecută în privința drepturilor politice și civile ale israeliților din România. Alteța-Sa nu vrea să reinnoiască obiecțiunile sale, dară ține să declare din nou că nu împărtășește, asupra acestui punct, opiniunea enunțată în tratat. [...]

²⁷ Vorbește Desprez, unul dintre delegații Franței.

²⁸ „De plein droit“ — cu drepturi depline (p. 248).

PROTOCOLUL nr. 18

Sedința de la 11 iulie (29 iunie) 1878

[...] **Infalta.** Adunare trece la cestiunea relativă la tributul României și Serbiei, rezervată în ședința precedentă.

Președintele reamintește că cestiunea este pusă precum urmează : d-nul întii plenipotențiar al Turciei a prezentat Congresului două propuneri : una în ședința de la 28 iunie (protocolul no. 8) relativă la Serbia, cealaltă în ședința de la 1 iulie (protocol 10) relativă la România ; Excelența-Sa cere ca tributurile plătite pînă acum Sublimei Porți de către aceste țări să fie capitalizate și ca valoarea lor să se verse în casele tezaurului otoman. Congresul a înaintat aceste propuneri comisiei de redacțiune, fără a se pronunța definitiv asupra cestiunii de principiu. Comisiunea propune acum un proiect de redacțiune astfel conceput :

„Tributul Serbiei (României) se va capitaliza și reprezentanții puterilor la Constantinopol vor fixa la cît se va urca această capitalizare, în unire cu Sublima Poartă.“

Mai înainte ca Congresul să se poată pronunța asupra acestei redacțiuni, dînsul va urma să statueze dacă, în principiu, țările vor trebui să primească sarcina capitalizării tributului, ce nu li s-a fost impus de²⁹ Tratatul de la San Stefano.

Lordul Salisbury consideră dificultatea sub un punct de vedere îndoit : sunt aci două cestiuni, aceea a tributului însuși și aceea a *interesului* creditorilor Porții. În ceea ce privește tributul, Excelența-Sa vede că nu a fost răscumpărat prin mari sacrificii și prin însemnate victorii din partea principatelor ; dacă ar fi în realitate români și sîrbi cei cu victoriile, tributul ar fi anulat, dar Rusia este care a făcut cheltuielile și a biruit pe Poartă și Excelența-Sa nu vede motivul pentru care pierderea tributului ar fi impusă Turciei. Primul-plenipotențiar al Marelui Britanie adaogă că, pe de altă parte, tributul este o parte a garanției creditorilor Porții și că această garanție nu s-ar putea lua acelor creditori.

Principele Gorceakoff se pronunță cu totul în contra opiniunii care a fost exprimată. Cînd independența României și a Serbiei au fost proclamate, nu s-a vorbit de capitalizarea tributului. Alteța-Sa consideră dar că principatele sunt scutite de orice obligațiune afară de părțile teritoriului care constituie o sporire și cari vor fi încărcate cu o parte din datorie. Într-o altă ordine de idei, primul-plenipotențiar al Rusiei socotește că, în cazul cînd principatele ar fi nevoite să capitalizeze tributul, ele ar găsi cu greu sumele necesarii și că angajamentele ce ar lua le-ar cauza cheltuieli superioare tributului de ar fi răscumpărat.

Comitele Șuvaloff credea pînă acum că această cestiune a fost decisă cu ocazia declarației independenței și pentru acest motiv nu a prezentat în această privință nici o observațiune. Cu cît Excelența-Sa consideră însă cestiunea, cu atît i se pare just ca principatele să ia sarcina datoriilor în parte pentru teritoriile acum concesate³⁰, și cu atît mai mult i s-ar părea nedrept ca dînsule să fie constrînse la capitalizarea tributului în mîinele guvernului turc. O deciziune luată în sensul acesta ar pune pe ambele principate și pe Poartă în situațiunea acelor state cari ne-

²⁹ În original : decît ; fr. : par (p. 256).

³⁰ „...que les Principautés supportent une part de la dette pour les territoires nouvellement acquis“ (p. 257) — ...pentru teritoriile recent obținute.

gociază o afacere financiară pe baza unei răscumpărări de tribut, acordată în schimbul independenței ; dară nu este astfel, deoarece independența este rezultatul nu al unei învoiri, dară al rezelului. Lordul Salisbury a zis că nu armatele române și serbe au înaintat³¹ pînă sub zidurile Constantinopolului, ci armata rusă, și că cele dîntii nu au avut succese de înregistrat. Comitele Șuvaloff constată că aceste armate au avut succese serioase : cea dîntii a luat cu asalt mai multe redute la Plevna³², și cea d-a doua a ocupat și ocupă încă o parte din teritoriul otoman. În această condițiune, dacă principatele ar trebui să cumpere cu bani independența lor, ar rămînea să se știe ce au cîștigat în rezel. Comitele Șuvaloff se vede dară nevoit de a reaminti, precum a și făcut-o într-o ședință precedentă, că Rusia a propus în protocolul de la Londra un act foarte moderat, că Turcia a respins acest act și că urmează a suferi consecințele refuzului său.

Primul plenipotențiar al Franței aderă la opiniunea primului plenipotențiar al Rusiei. În ceea ce privește mai cu seamă pe România, pare imposibil de a-i cere capitalizarea tributului ; Tratatul de la San Stefano nu numai că nu pomenește de dînsul, dară încă recunoaște dreptul românilor la o îndemnitate de rezel ; sub ce titlu s-ar impune un sacrificiu României, care a luat o parte strălucită la rezel ? Serbia se află asupra acestui din urmă punct în aceleași condițiuni aproape ; plenipotențiarul Franței vor vota în contra capitalizării tributului.

Comitele Saint-Vallier adaogă : sub rezerva că teritoriile concesate vor avea o sarcină proporțională a datoriei.

Comitele Andrassy face aluzie la Art. 5 al Tratatului de la San Stefano, care a fost reamintit acum și care tratează despre o îndemnitate ce rămîne a se dezbate între România și Turcia, zice că Congresul a rămas străin de această stipulațiune și la o cerere analogă făcută de către Serbia, dară că capitalizarea tributului ar aduce dificultăți, discuțiuni și ar fi preferabil a [o] înlătura, și plenipotențiarul austro-ungari votează în același sens ca plenipotențiarul francezi.

Președintele observă că unanimitatea Congresului ar fi necesară pentru a se stabili obligațiunea răscumpărării tributului, dar că voturile ce s-au dat arată, într-un mod suficient, că o majoritate chiar ar fi contra acestei deciziuni. Alteța-Sa trebuie să considere cestiunea ca regulată și comisiei de redacțiune va avea îndatorirea să suprima articolul proiectului său relativ la capitalizarea tributurilor române și serbe. [...]

Tratatul de Berlin urmat de protocoalele Congresului, precum și de harta Basarabiei române, a Deltei Dunării și a Dobrogei. Traducțiunea Ministerului Afacerilor Străine, București, Imprimeria Statului, 1878, p. 35—39 ; 66—75 ; 79—80 ; 88—89 ; 91 ; 101—102 ; 104—106 ; 120, 124—126 ; cota la B.A.R. : II 171 310.

³¹ În orig. : „n-au înaintat“ ; în fr. : „que ce ne sont pas les armées roumaine et serbe qui se sont avancées jusque sous les murs de Constantinople, mais l'armée russe...“ (p. 257).

³² „...a enlevé plusieurs redutes à Plevna“ (p. 257) — a cucerit mai multe redute la Plevna.

CONGRESUL DIN BERLIN.

Actele și discursurile plenipotențiarilor
A. S. principelui Carol I al României *

Berlin, 1/13 iunie 1878

Alteței Sale
Principelui de Bismarck, președinte al Congresului.

Alteță ¹,

Subsemnații, miniștri ai Înălțimii Sale principelui României, avind și deplin împuternicirile sale, au onoarea de a se adresa către Alteța-Voastră spre a o ruga ca să supună la Excelențele-Lor plenipotențiarilor Marilor Puteri a lor cerere de a fi admiși în sinul Congresului spre a expune și apăra acolo drepturile țării lor.

Subsemnații, bazați pe spiritul de dreptate și pe bunăvoința cu care Europa s-a arătat pururea către România cutează a spera că Marile Puteri vor binevoi a-i asculta mai înainte de a delibera asupra intereselor românești. ²

Rugăm pe Alteța-Voastră să binevoiască a primi omagiile adâncului respect cu care avem onoare de a fi ai Alteței-Voastre prea plecați și supuși servitori.

(Subscriși), I.C. Brătianu, M. Kogălniceanu

* Reproducem integral (cu excepția decretului prin care I.C. Brătianu și M. Kogălniceanu erau împuterniciți să reprezinte România la Congresul din Berlin) volumul oficial din 1878 cuprinzând documentele referitoare la activitatea delegației noastre la Congresul din capitala Germaniei. Intrucît toate aceste documente erau redactate în limba franceză, pe atunci limba universală a diplomației, am confruntat tălmăcirea efectuată în cadrul Ministerului Afacerilor Străine din București cu originalele publicate în culegerea *Adevăratele documente din corespondența diplomatică de la 5 octombrie 1877 pînă la 15 septembrie 1878* (volum apărut la București în 1880; exemplarul de lux aflat la Biblioteca Academiei Române, mai complet decît altele publicate tot atunci, i-a aparținut lui Mihail Kogălniceanu; el a fost donat bibliotecii de fiul acestuia, Vasile M. Kogălniceanu, care a ținut să menționeze pe prima filă: „Adevărata Carte Verde publicată de ministrul Mihail Kogălniceanu” — cota la B.A.R.: III 198 381; din culegere lipsesc documentele elaborate de cancelaria rusă); am semnalat în note subliniare unele inadvertențe de traducere și am reprodus cîteva fragmente mai importante, cu rezonanță în actualitate, din textele originale, spre mai deplina edificare a cititorului mai puțin avizat, care ar putea fi surprins de repetabilitatea peste timp a unor situații istorice.

¹ „Monseigneur” (p. 270).

² „Les soussignés osent espérer de l'équité et de la bienveillance de l'Europe, dont la Roumanie a toujours été l'obligée, qu'elle voudra bien les entendre avant de délibérer sur les intérêts Roumains” (p. 270).

Berlin, 12/24 iunie 1878

Alteței-Sale principelui de Bismarck, președinte al Congresului

Domnule președinte,

Subsemnații, spre a da urmare cererii ce și-au luat libertatea de a adresa Alteței-Voastră la data de 1/13 curent, au onoarea de a vă prezenta, spre a fi supus Înaltei Adunări prezidată de Alteța-Voastră, alăturatul memoriu în care se află rezumate puncturile ce România solicită a fi primite de Europa, întru ceea ce o privește pe dînsa.

Exprimînd din nou speranța că nu se va lua vreo deciziune în privința României mai înainte ca subsemnații, plenipotențiarilor a Înălțimii-Sale Domnitorului Carol I să fie ascultați, venim a ruga pe Alteța-Voastră de a binevoi să primească expresiunea preînnoită a simțimentelor de prea-înaltă considerațiune și de prea-adînc respect cu cari avem onoare de a fi a Alteței-Voastre etc., etc.

(Subscriși) I.C. Brătianu, M. Kogălniceanu

MEMORIUL

prezentat la Congresul din Berlin de către plenipotențiarilor Înălțimii-Sale
Domnitorului României

De la Tractatul din Paris încoace România, sprijinită de către Marile Puteri, n-a pregetat de a lucra la pacinica dezvoltare a instituțiilor și a sporirii sale materiale, fără de altă ambițiune decît aceea de a corespunde pe deplin cu binevoitoarea așteptare a Europei.

În timpul pe cînd s-au iscat neînțelegerile parțiale, cari aveau să ajungă la un război între Turcia și Rusia, România, păzindu-și cu credință datoriele sale, stete cu totul străină de turburările cari se frămîntau pe țărmul drept al Dunării ³. Dorința ei era de a-și păstra și a face să i se respecte neutralitatea; de aceea, mai înainte chiar, precum și în tot timpul conferenței de la Constantinopol, ea s-a nevoit a pune această neutralitate sub scutul Marilor Puteri. Cu acest scop ea-și îndreptă cererile către Poartă ⁴; dar silințele-i rămaseră deșarte.

● Cînd apoi Rusia, gata a declara războiul, ceru ca armatele ei să aibă liberă trecere pe pămînturile românești, situațiunea României deveni cu totul delicată și anevoioasă. Atunci, spre a-și feri țara și ființa de furtunile ce se grămădeau în juru-i, ea încheie cu Rusia convențiunea de la 4/16 aprilie 1877.

În schimb, cu foarte marile foloase ce-și cîștigau oștile puternicului ei vecin prin acea convențiune, guvernul român ⁵ un singur lucru cerea: adică garantarea integrității teritoriului pentru țara administrată de dînsul.

Această integritate fu și stipulată la Art. 2 al convențiunii, care zice lămurit: „Pentru ca nici o pagubă sau pericol să nu rezulte pentru România din trecerea trupelor rusești pe teritoriul ei, guvernul Majestății-Sale Împăratului tuturilor Rusielor se obligă a menține și a face să se respecte drepturile politice ale Statului

³ „qui agitaient la rive droite du Danube” (p. 275).

⁴ „chiar către Poartă”; fr. „même à la Sublime Porte” (p. 275).

⁵ „prințier” (p. 275).

român, astfel cum ele rezultă din legile interioare și din tractatele existente, precum și de a menține și de a apăra integritatea actuală a României⁶.

Inscrierea cuvintelor „integritatea actuală” a fost prezentată de către miniștrii români ca o condițiune sine qua non a subscrierii convențiunii. Primindu-se această clauză de către plenipotențiarul rus, România se putu crede asigurată despre păstrarea limitelor ei existente.

Se mărgini dar întru a-și păzi fruntariile, cu oștile sale înșirate pe malul Dunării și, când tunurile turcești începură a bate în porturile române, ea își proclamă independența păstrând totuși, încă și atunci, postul său de simplă apărare.⁷

Dar operațiunile militare luară deodată o cale la care nimeni nu se aștepta și România se văzu din nou expusă a deveni teatrul războiului. Atunci, ca să preîntîmpine un asemenea pericol și înduplecîndu-se la chemările repețite și stăruitoare ale comandantului-cap al armatelor rusești, oștirea română trecu Dunărea Cooperarea ei nu fu cu totul nefolositoare pentru succesul final al campaniei care, ajungînd la încheierea unui armistițiu, fu îndată urmat de tractări pentru pace.

Acele tractări se petrecură fără ca România să ia parte la ele; și cu toate acestea dreptatea ar fi cerut ca alianța de pe cîmpul de bătăie să fie păstrată și pe tărîmul diplomatic.

În luna lui ianuarie, generalul comite Ignatiev, trecînd prin București ca să meargă la San-Stefano, aduse cabinetului Domnesc o epistolă de la A.S. principele Gorciakov, în care pentru prima oară se deschidea oficial vorba despre un schimb de teritorie, fără însă de a se pronunța încă numele Basarabiei. Plenipotențiarul rus era însărcinat de a fi mai explicit în convorbiri; deci, el declară formal că scopul guvernului Imperial era de a obține de la România înstrăinarea Basarabiei.

Interesul și siguranța Statului impuneau guvernului Măriei-Sale Carol I datoria de a se lepăda de propozițiunea ce i se făcea. Țara, care cu cîțva timp înainte purta numirea de *Principatele Dunărene*, nu putea să renunțe la partea cea mai însemnată a rîului, căruia-și datora atît vechea sa denumire, cît și dezvoltarea ei comercială, cît și foloasele situațiunii sale geografice.

În adevăr România pune cu atît mai mult preț la păstrarea unei provincie care făcea parte din trupul ei și o alătură de mare, cu cît ea a putut acum simți, în urma primei pierderi a întregii Basarabii la 1812, cît i-a fost de priincioasă, de la 1856 încoace, înapoierea chiar și a unei părți numai din acea țară.⁸

Dar nu numai nevoile sale particulare, nici numai simțămîntul național au impus României această purtare; ci libera plutire a Dunării⁹, aflîndu-se strîns legată cu starea de stăpînire din ziua de azi, are în sine-și un interes căruia Mărire Puteri i-au recunoscut, în Conferința de la Paris, un caracter chiar european.

Actul preliminaru de la San-Stefano nu ține însă în seamă aceste considerațiuni; și România, după ce luase o parte activă și folositoare la război, se află dodată în fața unui tractat încheiat în neștirea ei și carele, numai spre a o izbi în interesele ei vitale și în cele mai temeinice ale ei drepturi, se ocupă de dînsa.

⁶ „Afin qu'aucun inconvenient ou danger ne résulte pour la Roumanie du fait du passage des troupes Russes sur son territoire, le Gouvernement de Sa Majesté l'Empereur de toutes les Russies s'engage à maintenir et à faire respecter les droits politiques de l'État Roumain, tels qu'ils résultent des lois intérieures et des traités existants ainsi qu'a maintenir et à défendre l'intégrité actuelle de la Roumanie” (p. 275). Vezi textul integral al convenției ruso-române din 4/16 aprilie 1877 în vol. I al acestei lucrări, la p. 232.

⁷ „elle resta dans son rôle défensif” (p. 275).

⁸ „l'avantage de la restitution partielle effectuée en 1856” (p. 276).

⁹ „la libre navigation du Danube” (p. 276).

Prin acel tractat Rusia, învîndu-se d-a dreptul și între sine cu Turcia¹⁰, își rezerva puțința de a da Dobrogea, ce-i era cedată, în schimb pentru Basarabia română, pe cînd guvernul român respinsese formal, cu puțin mai înainte, acel schimb. Totodată, Rusia își mai însușea și dreptul de a trece prin toate celealte pămînturi ale României, spre a comunica cu oștirile ei din Bulgaria.

Astfel dară, după o campanie norocită din punctul de vedere al armelor, România s-ar fi simțit păgubită cu o parte a teritoriului ei și lipsită de unicul litoral maritim ce ea posedea. Apoi încă, în loc de a-și recăpăta liniștea de care ea încearcă mare nevoie spre a-și restabili puterile, ea s-ar vedea pe mult timp încă turburată prin trecerea oștirilor străine, ale căror popasuri militare s-ar putea preface foarte lesne într-o reală ocupațiune.

Drept e a zice că independența ei se află scrisă în tractat; dară cu fruntariile de la Dunărea-de-Jos și de la Mare mai puțin, apoi încă și osîndit la o încălcare prelungită, în fapt principatul nostru n-ar mai fi nici liber, nici independent. În loc de a se îmbunătăți starea lui ar deveni cu mult mai nesigură și mai primejduită decît în trecut, căci pacea încheiată d-a dreptul între Rusia și Turcia ar mai fi avut și efectul de a smulge România de sub garanția colectivă a Puterilor, garanție ce era singura ei apărare.

Astăzi însă, cînd Tractatul de la San-Stefano a devenit obiectul deliberațiunilor Europei, România, prin organul subscrișilor, își ia libertatea de a supune plenipotențiarilor marilor Puteri punctele următoare, a căror primire, corespunzînd nevoilor și legitîmelor dorințe ale țării noastre, ar fi totodată consințirea drepturilor ei și garantarea intereselor europene astfel cum aceste drepturi și interese au fost recunoscute prin Tractatul de la Paris:

1. Nici o parte a teritoriului actual al României să nu fie dezlipită de dînsa.¹¹
2. Pămînturile românești să nu fie supuse la un drept de trecere în folosul armatelor ruse.
3. Principatul, în virtutea titlurilor sale seculare, să reintre în stăpînirea insulelor și gurilor Dunării, coprinzîndu-se în acestea și insula Șerpilor.¹²
4. România să primească, sub orice formă se va socoti mai lesnicioasă, o despăgubire proporțională cu puterile militare cu cari ea a contribuit la război.
5. Independenței sale să se dea o consacrațiune definitivă și teritoriul ei să fie neutralizat.

Aceste cereri nu trec nici peste marginile drepturilor noastre particulare, nici peste ale principiilor de dreptate în genere.¹³ Implinindu-i-le, Congresul ar da României recunoscătoare pozițiunea unui stat ce ar putea să-și urmeze mersul său pe calea ordinii, a culturii, a progresului.¹⁴ Și întru aceasta, interesul particular al națiunii române se află în deplină armonie cu interesul general al Europei. Chiar situațiunea ei geografică face ca să-i fie cauza identică cu aceea a liniștii și a păcii Europei.¹⁵

¹⁰ „en accord direct et isolé avec la Turquie” (p. 276).

¹¹ „Aucune partie du territoire actuel ne serait détachée de la Roumanie” (p. 277).

¹² „Le Principauté, en vertu de ses titres séculaires, rentrerait en possession des îles et des Bouches du Danube, y compris l'île des Serpents” (p. 277).

¹³ „Ces demandes ne sortent pas du domaine du droit et de l'équité” (p. 277).

¹⁴ „de poursuivre son oeuvre d'ordre, de civilisation et de progrès” (p. 277).

¹⁵ În originalul francez e vorba de „pacea Orientului”, nu a Europei: „En raison de sa situation géographique, sa cause est celle du repos et de la paix de l'Orient” (p. 277).

Tocmai unde ea este tare pătrunsă, tocmai unde ea simte că, luându-i-se cea mai însemnată parte din Dunăre și depărtînd-o de mare, s-ar primejdi un viitor în care nu numai dînsa are interese, tocmai de aceea ea stăruiește așa de mult a păstra integritatea actuală a teritoriului ei și cutează a spera că Tratatul de la Berlin, care va înlocui pe cel de la Paris, va satori în folosul ei garanția aceleiași drept public al cărui principiu i-a fost asigurat prin actul european de la 1856.

Plenipotențiarilor României :

(Subseris) I.C. Brătianu
Președinte al Consiliului miniștrilor

(Subseris) M. Kogălniceanu
Ministru Afacerilor Străine

Berlin, 29 iunie 1878

Excelențielor Lor domnu Brătianu și domnu Kogălniceanu, etc. etc.¹⁶

Principele de Bismarck, cancelar al Imperiului, conformîndu-se unei decizii a Congresului luată în ședința de astăzi are onoarea de a înștiința pe Excelențele-Lor d. Brătianu și d. Kogălniceanu, miniștri ai Înălțimii-Sale principelui Carol al României, că Congresul stă gata a asculte în ședința hotărîită pe luni, 1 iuliu (la 2 ore) comunicațiunile ce Excelențele-Lor ar avea a-i face din partea guvernului lor.¹⁷

(În urmă președintele Congresului a răspuns plenipotențiarilor României că discursurile lor vor fi imprimate și distribuite membrilor Congresului, ca să fie luate în considerațiune. Ministrul Afacerilor Străine al României a cerut voia a depune pe masa Congresului patenta Imperială, purtînd semnătura M.S. Imperatorului tuturilor Rusiilor, autorizînd pe A.S. prințul Gorceakoff a ratifica Convențiunea din 4 (16) aprilie 1877, precum și declarațiunea purtînd semnătura A.S. prințului Gorceakoff, cancelarul Imperiului Rusiei, care, în numele M.S. Împăratului Alexandru al II-lea, ratifică această Convențiune și promitea că ea va fi cu fidelitate observată și executată în tot coprinsul său.)¹⁸

¹⁶ Notă verbală (p. 281).

¹⁷ În volum se publicau în continuare discursurile lui M. Kogălniceanu și I.C. Brătianu rostite în fața Congresului din Berlin la 19 iunie/1 iulie 1878, discursuri reproduse de noi mai sus, la p. 273—276 și respectiv 276 într-o altă variantă de traducere din epocă.

¹⁸ Pentru că lipsește din volumul reprodus de noi aici, iată în redactarea lui Kogălniceanu și Brătianu sinteza acestei zile de 19 iunie/1 iulie 1878 petrecute de delegația română la Berlin, sinteză transmisă prin intermediul unei telegrame cifrate ministrului ad-interim al Afacerilor Străine din București, Eugeniu Stătescu : „Ce matin, le soussigné Kogalniceano a eu une longue entrevue avec M. de Bülow qui l'avait invité à venir. Puis nous avons eu ensemble notre audience chez Lord Beaconsfield, qui s'est borné à nous écouter très attentivement et à nous dire qu'en politique l'ingratitude est souvent le prix des meilleurs services.

A deux heures et demie, nous avons été recus en séance du Congrès, absolument dans les mêmes formes que les Représentants de la Grèce. Le Secrétaire Général du Congrès, M. de Radovitz nous a introduits ; le Prince de Bismarck, Président,

Noi, Alexandru II

Imperator și autocrator al tuturilor Rusiilor, al Moscovei, Kievului, Vladimirului, Novgorodului, Țar al Cazanului, Țar al Astrahanului, Țar al Poloniei, Țar al Siberiei, Țar al Chersonzei Taurice, Țar al Georgiei, Domn al Plescovului și Mare-duce al Smolenskului, al Lituaniei, Volyniei, Podoliei și Finlandei ; Duce al Estoniei, al Livoniei și al Curlandei și Semigalei, al Samogitiei, Bialostocului, Caretoniei, al Tverului, Iugariei, Permului, Viatkei, Bolgariei și altora ; Domn al Cernijovului, Riazanului, Polotskului, Rostovului, Iaroslavului, Beloierskului, Ovdovului, Obtorului, Condiei, Witepskului, Mstislavului, stăpînitor al tuturilor țărilor de la Nord, Domn al Iberiei, al Cartaliniei, al Cabardiei și al provinciei Armeniei, principe hereditar și suveran al principatelor din Circazia și altor principii de la munți, urmaș al Norvegiei, duce al Șlesvigului-Holstein, al Stormarcului, al Dethmarsenului și Oldenburgului etc. etc. etc.

Agentul Nostru diplomatic și consul general la București, consilierul de Stat, baron Stuart și ministrul român al Afacerilor Străine Kogălniceanu au încheiat și subseris în București, la 4 aprilie al anului curent, în virtutea deplin împuternicirilor ce li se dase, două convențiuni speciale : prima privitoare la trecerea oștirilor Noastre prin România, în patru articoli ; și a doua, privitoare la condițiunile acestei treceri, în douăzeci și patru articoli și alți doi articoli atingători de aceleași.

s'est levé, est venu au devant de nous, nous a tendu la main et nous a designé des sièges. Tous les Plénipotentiaires s'étaient levés à son exemple. Le Président nous a dit que le Congrès, sur notre demande, avait décidé de nous entendre, et nous a invités à développer les points de notre Mémoire. M. Kogălniceanu a pris la parole et donné les explications résumées dans la copie qui sera expédiée demain par poste. Le Président a demandé si nous avions quelque chose à ajouter. M. Brătianu a prononcé à son tour des paroles de circonstance, dont copie, aussi par poste. Le Président a remercié et déclaré que nos explications seraient imprimées et distribuées à tous les Plénipotentiaires, et prises en considération dans les décisions du Congrès. Puis, tous les membres se sont levés et sont restés debout jusqu'à notre sortie (Adevăratele documente..., p. 282—283). Iar o zi mai tîrziu, la 20 iunie/2 iulie 1878, într-o telegramă cifrată adresată tot lui Eugeniu Stătescu Kogălniceanu ținea să precizeze, cu mîhnire : „Depuis un an, je vous ai dit la vérité. Les événements ont malheureusement justifié mes prévisions. Le Congrès ne fait que régler ce qui avait été décidé à Reichstadt par l' Alliance des Trois Empereurs. La Besarabie est perdue...“ (Ibid., p. 218). Cu tot acest eșec, delegația română, care se prezentase cu demnitate în fața Congresului, n-avea ce să-și reproșeze, jocul marilor puteri și interesele lor egoiste făcînd imposibilă o hotărîre loială, care să țină seama de drepturile istorice ale unui stat mic, nedepins cu ipocriziile și lașitățile marii politici internaționale : „Ne vous done pas induire en erreur par nos ennemis au plûtôt par les ennemis du pays — se adresa Kogălniceanu din Berlin, la 22 iunie/4 iulie 1878 lui Eugeniu Stătescu. Nous avons loyalement rempli notre mandat ; si les choses ont tourné contre nous, il faut s'en prendre à la situation de l'Europe, et à la politique des intérêts et de l'égoïsme, qui a prévalu sur celle du droit“ (Ministerul Afacerilor Străine, Documente oficiale din corespondința diplomatică de la 5/17 octombrie 1877 pînă la 15/27 septembrie 1878 prezentate Corpurilor Legiuitoare în sesiunea anului 1880—1881, București, 1880, p. 176).

¹⁹ Următoarele două documente, elaborate de cancelaria imperială rusă, nefiind reproduse în culegerile citate mai sus, au fost verificate de noi cu textele originale în limba franceză cuprinse în volumul : Charles I-er, roi de Roumanie, Chronique. Actes. Documents, publiée par Démètre A. Sturdza, tome II, Bucarest, 1904, p. 707—708.

Primind și confirmind, după matură cercetare, convențiunile și articolile sus citate, am autorizat pe Alteța-Sa Serenisimă principele Alexandru Gorceacoff, cancelarul Nostru de Imperiu, a subscrie declarațiunea privitoare la neviolabila observare și execuțiune a stipulațiunilor coprinse în convențiunile și articolii adiționali; și spre încredințare, subscriind cu a Noastră mână deplin imputernicirea de față, am ordonat să se pună pe dinsul sigiliul Imperiului Nostru.²⁰

Dat în Moscva, la douăzeci și trei aprilie al anului mîntuirii una mie opt sute șaptezeci și șapte, în anul al douăzeci și trei al Împărăției noastre.

Originalul e scris de însăși mîna Majestății-Sale Împăratului, astfel :

Alexandru

Contrasemnat : cancelarul Imperiului, principele Gorceacoff
Pentru traducere conform : Giers

Declarațiune

În virtutea ordinelor Majestății-Sale Împăratului tuturilor Rusielor, scrisul Cancelar al Imperiului ratifică prin declarațiunea de față, care va ține locul unui act de ratificațiune formală, ambele convențiuni de mai sus, privitoare la trecerea oștirilor Imperiale prin România, precum și două articole adiționale atîngătoare de aceleași, încheiate între guvernul Majestății-Sale Împăratului tuturilor Rusielor și acela al Înălțimii sale principelui României, în București, la 4/16 aprilie 1877, și declară că stipulațiunile acestor convențiuni și articole adiționale vor fi păstrate cu credință și executate în toată întregimea lor.²¹

Și spre încredințare, scrisul, cancelar al Imperiului, a scris declarațiunea de față și a făcut a se pune pe dînsa sigiliul Ministerului Imperial al Afacerilor Străine.

Făcut în St. Petersburg, la 24 aprilie 1877.

(L. S.):

(Subscris), Gorceacoff

Congresul din Berlin. Actele și discursurile plenipotențiarilor A. S. principelui Carol I al României, București, Imprimeria Statului, Curtea Șerban Vodă, 1878, p. 1—8, 13—14; cota la B.A.R. : III 207 624.

²⁰ „Ayant agréé et confirmé après mûr examen, les conventions et articles susmentionnés, nous avons autorisé S.A.S. le prince Alexandre Gortchakow, notre chancelier de l'Empire, à signer la déclaration concernant l'inviolable observation et exécution des stipulations consignées dans ces conventions et articles additionnels. En foi de quoi, ayant signé de notre main le présent plein-pouvoir, nous avons ordonné d'y apposer le sceau de Notre Empire“ (p. 707—708).

²¹ „et déclare que les stipulations de ces conventions et articles additionnels seront fidèlement observées et exécutées dans toute leur teneur“ (p. 708).

14 MARTIE ȘI 10 MAI 1881: ACTELE PRIVITOARE LA PROCLAMAREA REGATULUI ROMÂN ȘI CEREMONIA INCORONĂRII M.M.L. REGELUI ȘI REGINEI*

(Fragmente)

„Nu dar pentru Mine personal, ci pentru mărirea țării Mele primesc titlul care exprimă dorința cea mai vie care arde de atîta timp în pieptul fiecărui român, dar care nu schimbă întru nimic legăturile strînse stabilite între Națiune și Mine și care au dovedit cit sunt de tari evenimentele ce le-am petrecut împreună.“

CAROL

CAROL I

Prin grația lui Dumnezeu și voința națională, Domn al românilor,
La toți de față și viitori sănătate
Corpurile Legiuitoare au adoptat și noi sancționăm ce urmează :

LEGE

Art. 1. România ia titlul de Regat.

Domnul ei, CAROL I, ia pentru Sine și moștenitorii Săi titlul de Rege al României.

Art. 2. Moștenitorul Tronului va purta titlul de Principe Regal.

Această lege s-a votat de Adunarea Deputaților în ședința sa de la 14 martie 1881 și s-a adoptat cu unanimitate de 99 voturi.

Președinte, C.A. Rosetti

(L.S.A.D.)

Secretar, C. Poroișeanu

* Materialul documentar publicat în 1882 reproduce textele oficiale referitoare la proclamarea regatului român în 1881: adoptarea de către Corpurile Legiuitoare ale țării, la 14/26 martie, a legii privind proclamarea principelui Carol ca rege al României, precum și festivitatea încoronării regelui Carol I și a reginei Elisabeta, care a avut loc în București, la 10/22 mai 1881. Am reprodus în continuare principalele documente referitoare la acest moment important din istoria modernă a țării noastre, care a marcat consolidarea statului român independent, considerat în epocă, în plan european, de acum încolo, ca un indispensabil element de ordine, civilizație și stabilitate în această parte a continentului. Am eliminat numai câteva texte mai puțin semnificative, exclusiv din considerente de spațiu. Pentru înțelegerea mai exactă a contextului istoric în care s-a produs acest eveniment remarcabil, cel mai important din ultimele decenii ale secolului trecut, după dobîndirea independenței depline în 1877, trimitem la notele noastre nr. : 71 (p. 44) ; 6 (p. 110) ; 19 (p. 113) ; 20 (p. 114), precum și la subcapitolul „Proclamarea regatului și serbările încoronării“ (p. 91—97), cu notele adiacente. Toate textele reproduse aici au fost verificate de noi și prin confruntarea cu *Monitorul oficial*, potrivit mențiunilor din

Această lege s-a votat de Senat, în ședința din 14 martie 1881 și s-a adoptat cu unanimitate de 40 voturi.

Președinte, *Dimitrie Ghika*
(L.S.S.)

Secretar, *D. Pișca*

Promulgăm această lege și ordonăm ca ea să fie investită cu sigiliul Statului și publicată prin *Monitorul oficial*.

Dat în București, la 14 martie 1881
(L.S.St.)

CAROL

Președintele Consiliului Miniștrilor și ministru de Finanțe, *I.C. Brătianu*
Ministru Afacerilor Străine, *B. Boerescu*
Ministru de Interne, *A.I. Teriachiu*
Ministru de Război, general *G. Slăniceanu*
Ministru Agriculturii, Comerțului și al Lucrărilor Publice, colonel *N. Dabija*
Ministru Cultelor și al Instrucțiunii Publice, *B. Conta*
Ministru Justiției, *D. Giani*

No. 710¹

RAPORTUL

Consiliului Miniștrilor către M.S.R. Domnul

Măria-Ta,

Corpurile Legiuitoare, ecou fidel al voinței unanime a națiunii, atît de des manifestată, au luat inițiativa și au votat astăzi, în unanimitate și fără nici o deosebire de partid, proiectul de lege prin care România se proclamă Regat și Măria-Ta Regală, că și moștenitorii Tăi, iei titlu de Rege al României.

Miniștrii Măriei-Tale Regale, pătrunși de aceleași simțiminte ca toți românii, au aderat și s-au unit cu acest mare act.

România, constituită în Regat, completează și încoronază opera regenerării sale. Ea își dă un nume care este în acord cu pozițiunea ce a dobîndit ca Stat independent. Domnul României este Suveranul său, și acest Suveran, luînd titlu de Rege, nu face decît să continue a exercita suveranitatea Domnului.

Prin noul nume și titlu, mai bine precizate, mai bine definite, se întărește mai mult stabilitatea și ordinea în România. Nu de lauri, nici de aureole Măria-Ta ai trebuință; căci acești lauri și această aureolă ai știut să le cîștigi, cu vitejii noștri soldați, pe cîmpii de bătăie și să Vă păstrați o pagină ilustră în istoria neamului românesc. Ai reinviat gloria străbună a Domniei române; și, dacă națiunea voiește

notele de subsol. Iată și cheia abrevierilor folosite în această parte a documentarului, potrivit cunoștințelor dar și a presupunerilor noastre: MM.LL = Majestaților-Lor; L.S.A.D. = locul sigiliului Adunării Deputaților; L.S.S. = locul sigiliului Senatului; L.S.St. = locul sigiliului Statului; I.P.S.S. = Îpalt Prea Sfinția-Sa; P.P.S.S.L.L. = Prea Sfințiile-Lor; M.S.R. = Majestatea-sa Regală; A.S. = Alteța Sa; H.P.P.S.S.L.L. = Înalt Prea Sfințiile-Lor.

¹ MOF, nr. 60, 15/27 martie 1881, p. 1089.

astăzi a-ți da titlu de Rege, este că ai știut a cîștiga locul și titlul unui Suveran independent și a cuceri inimile prin practicarea virtuții și respectarea legalității și libertății.

Regatul român, Măria-Ta, este astfel continuarea Domniei române; nu are nici un alt program, nici alte aspirațiuni, nici alte tendințe. Este o consacrare, o întărire mai mult ce românii dau principiului monarhiei pe care Măria-Ta ai știut a-l planta atît de adînc pe pămîntul României.

Forța morală și materială a noului Regat o vom căuta acolo unde ea există; în practicarea cu sîntenie a regimului constituțional; în dezvoltarea resurselor noastre; în complectarea organizării noastre sociale și economice; în fine, în continuarea unei politici leale și oneste, menținînd cele mai bune relațiuni cu toate puterile și inspirînd o egală încredere ca și în trecut.

Aceasta este semnificarea, acesta este scopul Regatului român. Astfel l-au înțeles Corpurile Legiuitoare, astfel l-au votat, cu o unanimitate de care românii au dat de mai multe ori dovezi că o pot avea pentru orice faptă mare și națională.

Acestea sunt și considerațiunile cari îndeamnă pe Consiliul de Miniștri să Te roage plecat a binevoi să sancționezi acest alăturat proiect de lege.

Suntem, cu cel mai profund respect,
Prea Înălțate Doamne,
ai Măriei-Tale
Prea plecați și supuși servitori,

Președintele Consiliului, ministru de Finanțe, *I.C. Brătianu*
Ministru de Externe, *B. Boerescu*
Ministru de Interne, *A. Teriachiu*
Ministru de Război, general *Slăniceanu*
Ministru Agriculturii, Comerțului și Lucrărilor Publice, colonel *N. Dabija*
Ministru Cultelor și Instrucțiunii Publice, *B. Conta*
Ministru de Justiție, *D. Giani*

No. 276

1881, martie 14²

Propunerea făcută în Cameră pentru proclamarea regatului și discuțiunile urmate atît în Cameră cît și în Senat în această solemnă ocaziune

Ședința Camerei de la 14 martie 1881³

D. GENERAL D. LECCA; Ieri s-a zis, negreșit din eroare, că dinastia este o plantă plîpîndă în instituțiunile noastre naționale⁴; noi credem că este un stejar ale cărui rădăcini sunt puternic împlîntate în conștiința românilor, (Aplauze.)

² Partea oficială, MOF, nr. cit., p. 1809—1810.

³ Ședința Adunării Deputaților din 14/26 martie 1881 s-a deschis la orele 14, sub președinția lui C.A. Rosetti, în prezența a 98 de deputați; printre absenți se numărau N. Gane (în concediu) și I. Negruzzi („fără motive”).

⁴ La 13/25 martie 1881, într-o interpelare adresată primului ministru, I.C. Brătianu, Titu Maiorescu acuzase, în Camera Deputaților, guvernul liberal că tolerează manifestările anarhiste din țară (v. „cazul Petraru”) și nu ia măsuri eficiente împotriva violențelor din presă, solicitîndu-i să imprime „politicii interne o direcțiune mai

S-a lăsat asemenea să planeze îndoiala că unii membri ai Camerei n-ar avea simțiminte monarhice. Să ne grăbim dar a săvârși marele act al proclamării regalității României (*aplauze prelungite*) pentru a dovedi că întru aceasta nu este deosebire de simțiminte între români. (*Aplauze prelungite.*)

Credem că, pe tărîmul național, astăzi ca totdeauna, vom fi uniți în acte de natură a apropia și înfrăți pe cei mai dezbinați dintre noi în cestiuni secundare. (*Aplauze.*)

Să ne dăm dar mâna și să sperăm că înfrățirea noastră, în acest mare fapt național, va fi de bun augur pentru mersul glorios înainte al României. (*Aplauze prelungite.*)

Vă propun dar următoarea moțiune :

„În fața împregiurărilor existente și conform voinței stăruitoare a națiunii, neconținut manifestată ;

Spre a întări și mai mult stabilitatea și ordinea interioară și a se da cu aceasta încă o garanție că monarhia română, fiind în aceleași condițiuni ca alte state ale Europei, va putea inspira mai multă încredere,

Adunarea Deputaților,

În virtutea dreptului de suveranitate ce-l are Națiunea,

Aclamă pe Măria-Sa Regală Domnul Carol I ca Rege al României.“ (*Aplauze prelungite.*)

D. PREȘEDINTE : D. Carp are cuvîntul.

D. P. CARP : D-lor deputați, aplauzele unanime ale onor. Adunării ne dovedesc că moțiunea d-lui general Lecca nu face decît a preveni o dorință de mult hrănită de acest popor.

Coroana Regală pusă azi pe fruntea Măriei-Sale Domnului României nu este numai o cestiune de amor-propriu național, nu este numai o răsplată pentru meritele ce Domnul nostru ș-a cîștigat în curs de 15 ani, ci este cheia de boltă ce punem azi la clădirea edificiului nostru, ca Stat neatîrnat. (*Aplauze.*)

Acest popor bîntuit de o soartă adversă în cursul atîtor secolii, trunchiat și zdruncinat prin luptele interne, a ajuns, în fine, la constituirea sa definitivă și, pe cînd înainte starea noastră inspira tutulor neîncredere, pentru că încrederea lipsea chiar în inimile noastre, astăzi putem zice că ne-am pus pe calea de a fi un Stat prosper și regulat. Coroana Regală nu semnifică alta decît că acest rezultat are să fie stabil și perpetuu. (*Aplauze.*) În afară, ea va fi pentru Europa o garanție, că căutăm a corespunde menirii ce ea însăși ne-a dat cînd ne-a cerut să fim în Orient antemergători ai civilizațiunii. Noi am răspuns la acest apel, am dovedit-o pe cîmpul de război și, mai mult încă, pe cîmpul mai liniștit dar mai roditor al dezvoltării noastre interne. (*Aplauze.*)

De aceea am adîncă încredere că nu va da faptei noastre de astăzi decît semnificațiunea ce o are în adevăr și că, recunoscînd pe junele Rege, ea ne va da o nouă

compatibilă cu consolidarea monarhiei constituționale.“; această intervenție a grăbit declanșarea de către guvernul liberal a acțiunii de proclamare a regatului român, programată pentru mai tîrziu (v. mai sus, p. 92—93 și nota 19, p. 113). În cadrul întreprinderii sale Maioreșcu făcuse, într-adevăr, aluzie la sentimentele monarhice ale liberalilor, de sinceritatea cărora se îndoia, susținînd, totodată, că dinastia română, „plăpîndă încă“ are nevoie de sprijin pentru a se consolida : „...doresc ca printr-un spirit mai bun de ordine să ne întărim și noi ca stat independent ce suntem, în deprinderile administrative și politice ale statelor adevărat constituite și adevărat monarhice, pentru ca să se poată implanta rădăcina încă plăpîndă și tînără a dinastiei noastre hereditare și să se poată implanta mai ales în inimile tinerimii care privește la noi“ (*Adunarea Deputaților. Ședința de la 13 martie 1881, MOF., nr. 59, 14/26 martie 1881, p. 1782*).

probă că ne încuragează în mersul nostru stăruitor pe calea progresului și a civilizațiunii, (*Aplauze.*)

D. PREȘEDINTE AL CONSILIULUI : D-lor, nu eu voi contesta ferma, nu numai dorință, ci voință, a Națiunii de a da Domnului României un titlu care are o însemnătate mai pozitivă în ordinea de lucruri ce azi domnește în toată Europa. Dacă eu și cu tot ministerul m-am împotrivit pînă acum la proclamarea Regatului, dacă v-am rugat întotdeauna să amînați această cestiune, nu este pentru că eram de altă idee, ci pentru ca Europa să nu fie surprinsă și pentru ca să-i dăm garanții și mai mari că acest act este cu totul național și unanim. Am declarat-o și cred că am probat-o, mai cu seamă de cînd suntem Stat independente, că noi suntem o societate de ordine de care Europa nu poate decît să se felicite. (*Aplauze.*)

Astăzi însă vi voi să faceți acest act măreț mai înainte decît guvernul trebuia să vă propună

Noi ne vom face datoria noastră ca să putem convinge puterile Europei de sentimentele ce au inspirat pe români cînd au proclamat Regatul. Sunt încredințat că Puterile ne vor da dreptate și vor recunoaște Regatul român, cum au recunoscut toate faptele noastre naționale și cred că Europa nu se poate căi de aceasta.

D. PREȘEDINTE : Manifestările dv. nu mai cer să îndeplinim ceaaltă formalitate cerută de regulament în privința propunerilor. Această propunere este susținută în unanimitate. Urgența ați votat-o, ați aclamat-o, (*Aplauze.*)

Prin urmare, trecem în secțiuni.

Suspend ședința pentru o jumătate de oră.

(*Ședința se redeschide la 3 ore, sub președinția d-lui președinte C.A. Rosetti.*)

D. PREȘEDINTE : D-lor deputați, s-a depus pe birou raportul comitetului de delegați, care vi se va citi.

D. GENERAL D. LECCA, raportorul comitetului de delegați ai secțiunilor dă citire următorului raport și proiect de lege :

Domnilor deputați,

Comitetul delegaților de secțiuni, compus din d-nii G. Vernescu, N. Fleva, P. Carp, general Călinescu, N. Ionescu, N. Nicorescu, a făcut subsemnatului onoarea de a-l numai de raportor al legii pentru proclamarea României de Regat și a Domnului Carol I de Rege.

Motivele ce au îndemnat pe comitetul delegaților a adopta în unanimitate acest proiect de lege sunt în inimile dv. ale tuturor. România, și prin întinderea sa teritorială, și prin numărul locuitorilor săi, și prin pozițiunea politică ce și-a asigurat în urma evenimentelor glorioase din 1877 și 1878, nu putea să întîrzieze mai mult timp a-și lua rangul ce i se cuvine în ierarhia statelor monarhice.

România, luîndu-și titlul de Regat în împrejurările de față și cu scopul de a întări și mai mult ordinea de lucruri interioare, va fi pentru sine însăși îndemnată a înainta cu mai multă stăruință pe calea progresului și a întăririi și, pentru statele monarhice, ce o încongioară, o garanție de liniște și de stabilitate.

Să votăm dar cu toții proiectul de lege pregătit în acest scop.

Trăiască Regatul României ! Trăiască Majestățile-Lor Regele și Regina ! (*Aplauze prelungite.*)

Raportor, D. Lecca

PROIECT DE LEGE

Art. 1 România ia titlul de Regat.

Domnul ei, Carol I, ia pentru Sine și moștenitorii Săi titlul de Rege al României.

Art. 2. Moștenitorul Tronului va purta titlul de Principe Regal, (Aplauze prelungite.)

D. PRESEDINTE C.A. ROSETTI ; D-lor deputați, sunt la sfârșitul vieții mele, după regulile naturii ; în asemenea vîrstă, în asemenea momente, nimeni nu se poate îndoi de sinceritatea aceluia care vorbește.

Am plecat cu părinții voștri și am parcurs cu ei ș-apoi cu voi o cale pe care altor națiuni le-a trebuit 300 de ani ca s-o percurgă, cu enorme vărsări de sînge și cu mari sacrificii, și noi am ajuns astăzi aci așa de iute și cu mult mai puține sacrificii.

Și de ce această ? Pentru că ne-am iubit.

Prin iubire numai, prin unire între noi, am putut realiza tot ceea ce avem astăzi. Dacă ne-am combătut uneori, lupta a fost în lucrurile mici ; fiind a fost vorba de Națiune, n-a fost român care să fie în diviziune ; n-a mai fost diviziune, ci unitate. (Aplauze prelungite.)

Aceasta este gloria României, aceasta a fost și va fi pentru totdeauna puterea ei. (Aplauze.)

Nici o lovire nu poate să sfîrșim o națiune cît de mică, cînd ea este unanimă ; și unanimă a fost și va fi România în toate cestiunile cele mari.

Astăzi dar, la sfârșitul vieții mele, pot să mă duc liniștit și fericit pentru că sunt incredintat că, precum pînă acum la toate faptele cele mari am fost uniți cu toții, așa și d-acum înainte vă veți uni, veți lucra, vă veți iubi din ce în ce mai mult ; vă veți uni chiar și în cestiunile din întru și de principii.

Sunt sigur că vor fi cu toții împreună nedezlipiți și fiii voștri, precum au fost și părinții voștri, precum sunteți și voi ; prin urmare, d-lor, recunoșcător soartei care mi-a dat această fericire, rară în analele istoriei, vă zic c-ați încoronat și viața mea, și aceasta numai pentru că am putut să mă țin de d-voastră. (Aplauze prelungite.)

Trăiască România ! Trăiască Majestatele-Lor Regele și Regina !

D. AL. LAHOVARY : D-lor, după elocințele cuvînte ale bătrînului președinte al Camerei făcerea, poate, ar fi cel mai bun discurs ; însă sunt dator, în numele micului partid conservator care stă pe aceste bănci și care are și el un trecut în țara această să zic un cuvînt în această impregiurare, să viu să declar care este modul nostru de a privi acest act solemn, care se propune votului dv. Și noi dăm adeziunea noastră deplină, credincioasă și absolută proclamării ce se face azi Măriei-Sale Carol I de Rege al României (aplauze) și mă bucur că văd vechiul principat dunărean ridicat la rangul de Regat. (Aplauze.) A plăcut Adunării suverane a României și guvernului Măriei-Sale să schimbe titlul de Domn al țării românești în titlu, poate ierarhic mai rădîcat, de Rege, dar, îndrăznesc a zice, nu mai mult glorios. Să ne fie permis dar azi a lua un rămas-bun de la vechiul titlu de Domn al țării românești, care, în istorie, să luminează de razele gloriei Ștefanilor și Mihailor. Cu ochii îndreptați spre viitor să aducem acest drept omagiu trecutului războinic și glorios al strămoșilor noștri. D-lor, puține mai am de adăogat în această zi, căci n-aș voi să turbur prin nici un cuvînt înțelegerea generală ce domnește azi între toți.

Însă, cu părere de rău, sunt silit să răspund la o frază care a scăpat de la tribuna onor. propuitor al acestei legi. D. general Lecca a zis, făcînd aluziune la discursul de ieri al d-lui Maiorescu, că Adunarea trebuie să arate cît este înfiptă în pămîntul țării dinastia română, că nu este, cum s-ar fi zis ieri, un arbore fraged, cu rădăcini plătînde.

D. PRESEDINTE : S-a zis din eroare.

D. AL. LAHOVARY : Ar fi un mic și meschin motiv pentru un așa de mare act. Eu cred că motivele, ca și ideile guvernului în această cestiune, sunt mai largi și mai înalte.

Dinastia română poate să aibă rădăcini profunde în această țară, aceasta nimeni nu o contestă, dar nimeni nu poate să spună că ea nu este recentă în istoria noastră.

Este un adevăr care se poate spune fără spirit de critică, dar fără servilism. Dar se știe că pentru soldat anii de campanie contează îndoit ; sper că și la dinastia română anii de glorie vor număra pentru secol. (Aplauze.)

Mai am încă ceva de zis : fie că această zi să se petreacă fără ca să reamintim diviziunile între noi, cari sunt și vor rămînea ; căci este în natura societăților libere de a discuta și de a se împărți, cît trăiesc ele sub forma lor liberală.

Fie ca aci să vă aduceți cu toți amînte numai de ceea ce ne unește, să depărțăm astăzi cuvîntele amari și resimțimintele cari nu ar fi la locul lor, nici la momentul lor. Însă să nu pierdeți din vedere că, dacă entuziasmul dă ecroanele, numai concordia, numai dreptatea, numai înțelepciunea le întărește pe fruntea celor ce le poartă. (Aplauze.)

Sunteți marea majoritatea a acestei Adunări, puteați dar să faceți această proclamare prin propriile d-voastră forte și fără al nostru concurs ; însă îndrăznesc a declara, în numele partidului conservator care a fost totdeauna credincios Domnului Carol I, și în timp de prosperitate, și în timp de nevoie, care l-a adus totdeauna un concurs și un devotament dezinteresat, că astăzi, deși în minoritate, deși puțini, îi aducem încă un ce care merită a fi prețuit : unanimitatea reprezentățiunii legale a țării. (Aplauze.)⁵ [...]

D.B. BOERESCU, ministru de Externe : D-lor deputați, guvernul dv., unindu-se și el cu acest proiect de lege ce ați luat inițiativa a propune, nu face decît să urmeze impulsunile inimii sale, ca și impulsunea națiunii sale. Cari sunt impulsunile inimii noastre, fiecare din dv. o simte ; acei cari au vorbit, le-au expus cu elocință ; și fiecare din noi, membri ai guvernului, ca români, nu poate să aibă decît aceleași simțiminte. A le repeta, ar fi de prisos ; dv. le-ați exprimat așa de bine încît noi, ca români, nu putem decît să ne asociem cu dînsele. Îmi propun dar a zice cîteva cuvînte în privința numai a ceea ce rațiunea noastră ne arată, în această mare cestiune în care inima se poate afla în acord cu rațiunea.

D-nii mei, actul care se săvîrșește astăzi este un act mare, care va ocupa un loc însemnat în istoria noastră. El era deja dictat de mult prin simțimintele tuturor românilor ; el era impus prin cerințele opiniei publice atît de tare, încît ne-a trebuit multă putere de voință, mai ales nouă din guvern, cari, din cauza pozițiunii noastre suntem ținuți a fi mai reci pentru ca să moderăm elanul națiunii și să întîrziem transformarea lui în fapt. Astăzi însă dv. știți că nu am mai putut rezista. Camera, în fața circumstanțelor existente și ținînd socoteală de faptele interioare,

⁵ Adunarea Deputaților. Sedința de la 14 martie 1881, MOF., nr. cit., p. 1815 — 1817 ; au urmat la cuvînt N. Fleva și Gh. Chițu, ale căror discursuri, mai puțin semnificative și mult diluate, le-am eliminat din acest Documentar.

Astfel că România Regat nu este decît tot România de mai nainte; nu are nici alte aspirațiuni, nici alt program. Aspirațiunile ca și programul regatului român vor fi, ca și mai nainte, de a se afla în cele mai bune relațiuni cu toate Puterile și de a urma calea cea mare a națiunilor civilizate. (Aplauze.)

Pe lângă aceste explicațiuni ce, ca ministru din Afară eram dator să dau, mai pot adăoga că proclamarea regalității, că regularea acestei consecințe a independenței noastre, că această întărire a principiului monarhiei noastre creditare, constituie o garanție mai mult ce noi oferim pentru stabilitate și ordine pe Dunărea-de-Jos. De aceea eu mă linguesc a crede că puterile europene vor privi cu bucurie această nouă garanție, acest omagiu principiului autorității pe care li-l oferă românii cu o tărie de voință și cu o unanimitate pe cari ei de mai multe ori au arătat-o pentru faptele cele mari. (Aplauze.)

Sunt sigur, în orice caz, că marile puteri europene nu vor da o rea interpretare acestui mare act de astăzi al poporului român! (Aplauze prelungite.)

Se cere închiderea discuțiunii și, punîndu-se la vot, se primește. Se pune la vot luarea în considerare a proiectului de lege și se adoptă în unanimitate. Se citește Art. 1.⁸ [...]

Se pune la vot Art. 1 și se primește în unanimitate.

Se pune la vot Art. 2 și se primește în unanimitate.

Se pune la vot proiectul de lege în total.

Votanți 99

Majoritate 50

Au votat pentru 99 și anume:

D-ții: A. Agiogiul, St. Bechianu, C. Boarescu, T. Boiu, P. Buescu, M. Burileanu, A.P. Calimachi, T. Călinescu, Dumitrescu-Cămărașu, G. Cantili, D. Căpreanu, D. Cariagdi, P. Carp, C. Gr. Cerchez, P. Chenciu, P. Cernătescu, Ioan Codrescu, Costescu-Comăneanu, V. Contă, Const. Corbu, Ștefan Corlănescu, E. Costinescu, Gr. Cozadini, N. Dimancea, Gr. Eliad, M. Ferechide, G. Filipescu, N. Flieva, I. Fundescu, Chr. Fusea, C. Gărdescu, Șt. Păpale, E. Gherghet, C. Ghica, P. Ghica, D. Giani, C. Giuvara, P. Gorgos, C. Grigorescu, G. Hasnaș, I. Ionescu, N. Ionescu, I. Isvoranu, A. Lahovary, G. Livezeanu, N.R. Locusteanu, N. Lupașcu, L. Lupescu, T. Majorescu, N. Măldărescu, V. Maniu, G. Mantu, D. Mărgăritescu, I. Marghiloman, G. Mărzescu, E. Mortun, N. Moscu, C. Nacu, N.H. Nicola, S. Nicolau, N. Nicorescu, R. Oprean, Ștefan Periețianu-Buzău, I. Poenaru-Bordea, G. Polizu, C. Radu, Ioan Retoride, D. Schiler⁹, M. Schina, G. Sefendache, dr. Sergiu, general Slăniceanu, A. Stoloian, I. Titulescu, M. Teodoreanu, I. Teohari, A. Teriachiu, Gr. Triandafil, V.A. Urechia, dr. Vercescu, G. Vernescu, V. Vidrașcu, I. Villacros, Gr. Vulturescu, M. Xenu, R. Pătarlăgeanu, Gr. Serurie, N. Vișoreanu, N. Constantinescu, G. Fărcașanu, D.I. Ghica, S. Gurită, C. Poroineanu, N. Râșcan, I. Pr. Roșianu, P.S. Aurelian, G. Chița, D. Lecca, C.A. Rosetti.

compacte autohtone și majoritare de români, de ordinul milioanelor. Această atitudine prudentă, adoptată probabil de comun acord de către toți oamenii politici și de personalitățile vremii a fost încălcată în aceste momente solenne doar de un singur vorbitor, C.C. Dobrescu, reprezentantul „junimii universitare” care, aducîndu-i cuvenitul omagiu regelui Carol, la 16/28 martie 1881, i s-a adresat cu aceste memorabile cuvinte: „Dea Dumnezeu ca în adinea bătrînete, dacă nu mai curînd, împreună cu Majestatea-Sa, buna noastră regină Elisabeta, să ajungeți a împlini și cea mai de pe urmă dulesă speranță a românilor, visul de aur al tuturilor marilor noștri bărbați, limanul de fericire și mintuire pentru viitor: Unitatea națională” (vol. 14 martie și 10 mai 1881, p. 23—24).

⁸ MOF., nr. cit., p. 1818—1819: în continuare a vorbit deputatul N. Ionescu; acestuia i-a răspuns, în puține cuvinte, I.C. Brătianu, menționînd că regatul e „o condițiune care de secol e necesară României, ca să poată să trăiască liberă și independentă, constituind un element de ordine, de progres și de civilizațiune în Orient”; am eliminat din textul reprodus de noi ambele intervenții, considerînd-o de aceea a lui N. Ionescu mai puțin semnificativă.

⁹ E vorba de deputatul „tăran” Dinică Schileru.

D. PREȘEDINTE: Adunarea a adoptat în unanimitate proiectul de lege Să trăiască România! (Aplauze prelungite.)¹⁰

Ședința Senatului de la 14 martie 1881¹¹

D. PREȘEDINTE DIM. GHICA: Onor. d-ni senatori, am primit o telegramă din partea onor. președinte al Camerei Deputaților. Dați-mi voie să v-o citesc:

D-lui președinte al Senatului!

Am onoarea și fericirea a-ți comunica următorul fapt național: Astăzi Camera, în urma unei interpelări, a proclamat pe Măria-Sa Regală de REGE AL ROMÂNIEI. Îndată după aclamare Camera a trecut în secțiuni pentru a transforma propunerea în proiect de lege, care se va vota îndată.

Trăiască România!

Trăiască Majestatele Lor Regele și Regina! Președinte, C. A. Rosetti. (Aplauze unanime prelungite în Senat și în tribune.)

D.G. LECCA: D-le președinte și d-ilor senatori, ceea ce a făcut Camera suroră este un sentiment general al țării și nu putem decît să punem în lucrare acel sentiment, aclamînd pe Măria-Sa Regală Carol I de Rege al României.

Să trăiască Măria-Sa Regală Carol I, Rege al României! (Aplauze.)

Așteptăm să vină legea de la Cameră ca să o votăm și noi. (Aplauze.)

D. PREȘEDINTE DIM. GHICA: Să trăiască Majestatea-Sa Carol I, Regele României! (Aplauze entuziaste și prelungite în Senat și în tribune.)

INALT PREA S.S. MITROPOLITUL PRIMAT CALINIC:

Domnule președinte,

Domnilor senatori,

În țara noastră română totdeauna Biserica și Clerul au fost alături cu poporul în capul tuturilor ideilor mari naționale.

Astăzi, cînd spre fericirea și mărirea poporului român România se proclamă la rangul ce i se cuvine printre statele europene și ia titlu de Regat, titlu pe care l-a cîștigat și binemeritat prin sîngele a mii de eroi vărsat pe cîmpul de bătălie. Clerul român se asociază din tot sufletul la acest mare act național și, împărtășind simțimîntele de bucurie ale întregii națiuni române, roagă pe cel Atotputernic să binecuvînteze acest mare act și să facă ca scumpa noastră Patrie să prospereze înmîit sub scutul Regalității și sub conducerea Augustului și prea iubitului nostru Suveran Carol I.

Să trăiască Majestatea-Sa Carol I, Regele României!

Să trăiască Majestatea-Sa Doamna, Regina României!

Să trăiască Națiunea română și guvernul care a condus pînă aci destinele ei! (Aplauze generale.)

D. PREȘEDINTE: Cu învoirea dv. suspend ședința pentru o jumătate de oră. (Ședința se redeschide la orele 4 după-amiazi.)

D. PREȘEDINTE DIM. GHICA: D-ilor senatori, ședința este redeschisă.

¹⁰ MOF., nr. cit., p. 1820—1821.

¹¹ Ședința a început la orele 14,30 în prezența a 41 de senatori; printre absenți se numărau: Petre Mavrogheni (bolnav), gen. A. Cernat și Gr. M. Sturdza (în concediu) și D.A. Sturdza (nemotivat).

Astfel că România Regat nu este decît tot România de mai înainte; nu are nici alte aspirațiuni, nici alt program. Aspirațiunile ca și programul regatului român vor fi, ca și mai înainte, de a se afla în cele mai bune relațiuni cu toate Puterile și de a urma calea cea mare a națiunilor civilizate. (Aplauze.)

Pe lângă aceste explicațiuni ce, ca ministru din Afară eram dator să dau, mai pot adăoga că proclamarea regalității, că regularea acestei consecințe a independenței noastre, că această întărire a principiului monarhiei noastre creditare, constituie o garanție mai mult ce noi oferim pentru stabilitate și ordine pe Dunărea-de-Jos. De aceea eu mă linguesc a crede că puterile europene vor privi cu bucurie această nouă garanție, acest omagiu principiului autorității pe care li-l oferă românii cu o tărie de voință și cu o unanimitate pe cari ei de mai multe ori au arătat-o pentru faptele cele mari. (Aplauze.)

Sunt sigur, în orice caz, că marile puteri europene nu vor da o rea interpretare acestui mare act de astăzi al poporului român! (Aplauze prelungite.)

Se cere închiderea discuțiunii și, punîndu-se la vot, se primește. Se pune la vot luarea în considerare a proiectului de lege și se adoptă în unanimitate. Se citește Art. 1.⁸ [...]

Se pune la vot Art. 1 și se primește în unanimitate.

Se pune la vot Art. 2 și se primește în unanimitate.

Se pune la vot proiectul de lege în total:

Votați 99

Majoritate 50

Au votat pentru 99 și anume:

D-nii: A. Agioglu, St. Băchianu, C. Boerescu, T. Boiu, P. Buescu, M. Burileanu, A.P. Calimachi, T. Călinescu, Dumitrescu-Cămărașu, G. Căntili, D. Căpreanu, D. Cariagdi, P. Carp, C. Gr. Cerchez, P. Chenciu, P. Cernătescu, Ioan Codrescu, Costescu-Comăneanu, V. Conta, Const. Corbu, Ștefan Corlănescu, E. Costinescu, Gr. Cozadini, N. Dimancea, Gr. Eliad, M. Ferechide, G. Filipescu, N. Fleva, I. Fundescu, Chr. Fusea, C. Gărdescu, Șt. Părpale, E. Gherghel, C. Ghica, P. Ghica, D. Giani, C. Giuvara, P. Gorgos, C. Grigorescu, G. Hasnaș, I. Ionescu, N. Ișvoranu, A. Lahovary, G. Livezeanu, N.R. Locusteanu, N. Lupașcu, L. Lupescu, T. Majorescu, N. Măldărescu, V. Maniu, G. Mantu, D. Mărgăritescu, I. Marghiloman, G. Mărzescu, E. Mortun, N. Moscu, C. Nacu, N.H. Nicola, S. Nicolau, N. Nicorescu, R. Oprean, Ștefan Periețianu-Buzău, I. Poenaru-Bordea, G. Polizu, C. Radu, Ioan Retoride, D. Schiler⁹, M. Schina, G. Sefendache, dr. Sergiu, general Slăniceanu, A. Stolojan, I. Titulescu, M. Teodoreanu, I. Teohari, A. Teriachiu, Gr. Triandafil, V.A. Urechia, dr. Vercescu, G. Vernescu, V. Vidrașcu, I. Villacros, Gr. Vulturescu, M. Xenu, R. Pătrălăgeanu, Gr. Șerurie, N. Vișoreanu, N. Constantinescu, G. Fărcășanu, D.I. Ghica, S. Gurită, C. Poroineanu, N. Rășcan, I. Pr. Roșianu, P.S. Aurelian, G. Chițu, D. Lecca, C.A. Rosetti.

compacte autohtone și majoritare de români, de ordinul milioane. Această atitudine prudentă, adoptată probabil de comun acord de către toți oamenii politici și de personalitățile vremii a fost încălcată în aceste momente solemne doar de un singur vorbitor, C.C. Dobrescu, reprezentantul „junimii universitare” care, aducîndu-i cuvenitul omagiu regelui Carol, la 16/28 martie 1881, i s-a adresat cu aceste memorabile cuvinte: „Dea Dumnezeu ca în adineci bătrînețe, dacă nu mai curînd, împreună cu Majestatea-Sa, buna noastră regină Elisabeta, să ajungeți a împlini și cea mai de pe urmă dulce sperare a românilor, visul de aur al tuturor marilor noștri bărbați, limanul de fericire și mîntuire pentru viitor: Unitatea națională” (vol. 14 martie și 10 mai 1881, p. 23—24).

⁸ MOF., nr. cit., p. 1818—1819; în continuare a vorbit deputatul N. Ionescu; acestuia i-a răspuns, în puține cuvinte, I.C. Brătianu, menționînd că regatul e „o condițiune care de secol e necesară României, ca să poată să trăiască liberă și independentă, constituind un element de ordine, de progres și de civilizațiune în Orient”; am eliminat din textul reprodus de noi ambele intervenții, considerînd-o pe aceea a lui N. Ionescu mai puțin semnificativă.

⁹ E vorba de deputatul „țăran” Dincă Schileru.

D. PREȘEDINTE: Adunarea a adoptat în unanimitate proiectul de lege Să trăiască România! (Aplauze prelungite.)¹⁰

Ședința Senatului de la 14 martie 1881¹¹

D. PREȘEDINTE DIM. GHICA: Onor. d-ni senatori, am primit o telegramă din partea onor. președinte al Camerei Deputaților. Dați-mi voie să v-o citesc:

D-lui președinte al Senatului!

Am onoarea și fericirea a-ți comunica următorul fapt național: Astăzi Camera, în urma unei interpelări, a proclamat pe Măria-Sa Regală de REGE AL ROMÂNIEI. Îndată după aclamare Camera a trecut în secțiuni pentru a transforma propunerea în proiect de lege, care se va vota îndată.

Trăiască România!

Trăiască Majestatea Lor Regele și Regina! Președinte, C. A. Rosetti. (Aplauze unanime prelungite în Senat și în tribune.)

D.G. LECCA: D-le președinte și d-lor senatori, ceea ce a făcut Camera suroră este un sentiment general al țării și nu putem decît să punem în lucrare acel sentiment, aclamînd pe Măria-Sa Regală Carol I de Rege al României.

Să trăiască Măria-Sa Regală Carol I, Rege al României! (Aplauze.)

Așteptăm să vină legea de la Cameră ca să o votăm și noi. (Aplauze.)
D. PREȘEDINTE DIM. GHICA: Să trăiască Majestatea-Sa Carol I, Regele României! (Aplauze entuziaste și prelungite în Senat și în tribune.)

INALT PEA S.S. MITROPOLITUL PRIMAT CALINIC:

Domnule președinte,

Domnilor senatori,

În țara noastră română totdeauna Biserica și Clerul au fost alăturați cu poporul în capul tuturor ideilor mari naționale.

Astăzi, cînd spre fericirea și mărirea poporului român România se proclamă la rangul ce i se cuvine printre statele europene și ia titlu de Regat, titlu pe care l-a cîștigat și binemeritat prin singele a mii de eroi vărsat pe cîmpul de bătaie. Clerul român se asociază din tot sufletul la acest mare act național și, împărtășind simțimîntele de bucurie ale întregii națiuni române, roagă pe cel Atotputernic să binecuvînteze acest mare act și să facă ca scumpa noastră Patrie să prospereze înmîit sub scutul Regalității și sub conducerea Augustului și prea iubitului nostru Suveran Carol I.

Să trăiască Majestatea-Sa Carol I, Regele României!

Să trăiască Majestatea-Sa Doamna, Regina României!

Să trăiască Națiunea română și guvernul care a condus pînă aci destinele ei! (Aplauze generale.)

D. PREȘEDINTE: Cu învoirea dv. suspend ședința pentru o jumătate de oră.

(Ședința se redeschide la orele 4 după-amiazi.)

D. PREȘEDINTE DIM. GHICA: D-lor senatori, ședința este redeschisă.

¹⁰ MOF., nr. cit., p. 1820—1821.

¹¹ Ședința a început la orele 14,30 în prezența a 41 de senatori; printre absenți se numărau: Petre Mavrogheni (bolnav), gen. A. Cernat și Gr. M. Sturdza (în concediu) și D.A. Sturdza (nemotivat).

D. ministru al Lucrărilor Publice are cuvîntul.
D. COLONEL DABIJA, ministrul Lucrărilor Publice, dă citire următorului mesaj Domnesc și proiect de lege :

Domnilor senatori,

Pe lângă raportul Consiliului Meu de miniștri, supunîndu-Mi-se¹² alăturatul proiect de lege venit din inițiativa Camerei Legiuitoare îl înaintez deliberării d-voastre.

Dat în București, la 14 martie 1881

CAROL

Președintele Consiliului de miniștri, I.C. Brătianu

PROIECT DE LEGE

Art. 1. România ia titlul de *Regat*.

Domnul ei, Carol I, ia pentru Sine și moștenitorii Săi titlul de *Rege al României*.

Art. 2. Moștenitorul Tronului va purta titlul de *Principe Regal*.

D. PREȘEDINTE : D-nii mei, cred că exprim dorința dv. declarînd această lege de urgență. (*Aprobări.*)

Trecem dar în secțiuni unite pentru un cuarț de oră.

(Senatul trece în secțiuni. La redeschiderea ședinței d. președinte Dim. Ghica ocupă fotoliul prezidențial.)

D. PREȘEDINTE : D-lor senatori, comitetul delegaților a numit raportor pe d. Ion Ghica asupra proiectului ce vi s-a comunicat azi. D. raportor e rugat a veni la tribună.

D. ION GHICA, raportor, citește următorul raport și proiect de lege :

Domnilor senatori,

Comitetul delegaților, compus din d-nii George Cantacuzino, George Lecca, Costin Brăescu, Eugeniu Stătescu și subscrisul întrunindu-se astăzi în număr complet a luat în cercetare proiectul de lege prin care România ia titlul de *Regat* și Domnul ei Carol I titlul de *Rege*, votat de onor. Adunare a Deputaților și adus în deliberare Senatului cu Domnescul Mesagiu n°. 682.

Comitetul delegaților a primit acest proiect de lege în unanimitate și mi-a făcut onorul a mă numi raportor.

D-lor senatori, prin această lege și prin voturile unanime ale reprezentățiunii naționale nu se crează o stare nouă de lucruri, ci se dă o consacrare mai mult unei situațiuni deja dobîndite.

Suntem convinși, d-lor senatori, că Europa va vedea în acest act o garanție de ordine și de tărie.

Suntem mîndri și fericiți d-a supune Senatului acest proiect de lege și a-i face cunoscut că el a fost admis cu entuziasm și unanimitate de toate secțiunile, ca unul ce răspunde la interesele generale ale țării.

Raportor, Ion Ghica.

¹² Cuvînt lipsă în MOF. (p. 1814).

PROIECT DE LEGE

Art. 1. România ia titlul de *Regat*.

Domnul ei, Carol I, ia pentru Sine și moștenitorii Săi, titlul de *Rege al României*.

Art. 2. Moștenitorul Tronului va purta titlul de *Principe Regal*.

D. PREȘEDINTE DIM. GHICA : Discuțiunea generală pentru luarea în considerațiune a proiectului de lege este deschisă. D. George Cantacuzino are cuvîntul.

D. GEORGE GR. CANTACUZINO : D-lor senatori, ori de cîte ori o faptă mare și națională se împlinește inima oricărui român trebuie să tresalte de bucurie. Astăzi, după atîtea secole de lupte și suferințe, ne este dat nouă să vedem coroana vitejilor noștri Domni înconjurată de o nouă aureolă de glorie și de mărire.

Să salutăm în acest fact aurora unei ere de propășire pentru România și să fim mîndri și fericiți că putem participa la acest act măreț care răspunde la dorința întregii națiuni. (*Aplauze.*)

Dacă ne-ar fi dat să citim în cartea destinului, sunt sigur, că am putea vedea rolul însemnat ce este merită a juca România în opera de civilizațiune și progres ce-i este rezervată de providență în Orientul Europei. (*Aplauze prelungite, Bravo ! Bravo !*) Să ne unim dar cu toții în votul nostru, ca să fie știut de toți că în România nu există decît un glas și nu bate decît o inimă ori de cîte ori este vorba de mărirea și gloria țării. (*Aplauze prelungite și repețite.*)

D. PREȘEDINTE AL CONSILIULUI, IOAN C. BRĂTIANU : D-lor senatori, iau cuvîntul ca să îndeplinesc o datorie, declarînd fericirea mea că aud vorbind astfel pe d. Iorgu Cantacuzino, fiul lui Grigore Cantacuzino, care a lucrat împreună cu Câmpineanu și Iancu Rosetti și a pornit pe Câmpineanu la 1838 la Paris și Londra ca să ceară Unirea Principatelor și constituirea lor în Regat. ¹³ (*Aplauze prelungite.*)

D. LASCĂR CATARGI : Partidul conservator se unește și salută cu bucurie rădicarea României la Regat și a Măriei-Sale Domnului ca Rege al României. Să trăiască prin urmare Majestatea-Sa Regele României ! Să trăiască România ! (*Aplauze prelungite.*)

D. VASILE ALECSANDRI : D-lor senatori, sunt și eu fericit că m-a ajutat D-zeu să trăiesc pînă acum ca să văd împlinindu-se acest act mare la care noi toți am visat.

¹³ Reprezentant al boierimii liberale, Ion Câmpineanu organizase opoziția națională în cadrul „Obșnuitei Obștești Adunări“ a Țării Românești, în deceniul al patrulea al secolului trecut, împotrivindu-se, printre altele, alături de Em. Băleanu, Gr. Cantacuzino, Iancu Ruset (Ion Rosetti) ș.a. uneltirilor Rusiei țariste care voia să impună un „act adițional“ la Regulamentul Organic prin care se limita autonomia Țării Românești. În colaborare cu spiritele cele mai luminate patriotice ale vremii, printre care și cei citați mai sus, el a inițiat redactarea, în noiembrie 1833, a două importante documente : „Act de unire și independență“ și „Osăbitul act de numirea suveranului românilor“, prin care poporul român din toate provinciile luate de acesta era chemat la luptă insurecțională pentru dobîndirea unirii și independenței sub un suveran investit temporar cu puteri dictatoriale. Câmpineanu a fost delegat de amicii săi să susțină cauza românească în fața reprezentanților unor mari puteri, efectuînd în anul 1839 (și nu în 1838, cum susține Brătianu) o călătorie peste hotare, mai întii la Constantinopol, apoi la Paris și Londra, unde a fost primit de Adolphe Thiers și lordul Palmerston, fără a obține asigurările de ajutor împotriva primejdiei rusești, pe care le solicitase. Întors în țară, el a fost întemnițat, în anul 1840, mai întii la minăstirea Mărgineni, apoi la Plumbuita, lângă București (v. — mai pe larg — în : Ion Câmpineanu de Constantin Vlăduț, Ed. Științifică, București, 1973).

Prin rădicarea României la rangul de Regat se încoronează faptele eroice a acelor români cari s-au jertfit în rezbetul din Bulgaria și vedem că sîngele lor astăzi este recompensat de reprezentatiunea națională prin coroana care se pune României. (*Aplauze prelungite.*) Această zi este nu numai o sărbătoare care umple de bucurie sufletele tutulor românilor, dar pot zice că chiar cerul se bucură, căci precum vedeți în ziua de astăzi cerul este splendid! (*Aplauze prelungite și entuziaste.*)

Nemaiuînd nimeni cuvîntul se pune la vot luarea în considerație și se primește. Se dă citire Art. 1 și se primește. Se dă citire Art. 2 și se primește.

D. PREȘEDINTE : Votarea proiectului în total cred că veți primi a se face prin apel nominal.

MAI MULTE VOCI : Da, da, prin apel nominal.

Se procede la votarea proiectului în total prin apel nominal și răspund pentru proiectul de lege :

P.S.S. Mitropolitul primat, P.S.S. episcopul de Rîmnic, P.S.S. episcopul de Roman, P.S.S. episcopul de Buzău, P.S.S. episcopul de Huși ; d-nii Alecsandri Vasile, Atanasiu M., Bădescu G., Bantaș C., Bozianu C., Boerescu V., Brăescu Costin, Brățianu I., Cantacuzino G., Catargi Lascăr, Dabija N. (colonel), Deleanu C., Florescu I. (general), Fotino Androcle (dr.), Ghica I., Grădișteanu P., Grăjdănescu Apostol, Iorgulescu Gr., Giurgea G., Lupescu G., Manu George (general), Mihăescu Simeon, Pruncu D., Roșetti Theodor, Șendrea Șt., Severin Em. (dr.), Stătescu Eugeniu, Știrbei Alex., Ghica Dimitrie, Bibescu N. (colonel), Lecca G., Ghermani Menelas, Pișca D., Manolescu N., Șiaicariu Vasile.

D. PREȘEDINTE DIMITRIE GR. GHICA : D-lor, rezultatul votului este : Votanți 40. Unanimitatea Senatului s-a pronunțat pentru proiectul de lege. (*Aplauze prelungite.*)

D-nii mei, președintele nu are dreptul să ia cuvîntul cînd prezidează (*foarte mișcat*) dar să-mi fie permis a mulțumi lui D-zeu că m-a învrednicit să iau parte la acest mare act național ! (*Aplauze unanime și entuziaste în Senat și în tribune.*)

D-nii mei, sunteți rugați ca la ora 6 să vă aflați la Palat, unde voi avea onoarea de a da citire proiectului de lege Majestății-Sale Regale.

VOCI : Prea bine. ¹⁴

Prezentarea la Palat a ambelor corpuri legiuitoare

Astăzi 14 martie la orele 6 p.m. ambele Corpuri Legiuitoare, avînd în cap pe președinții lor, principele Dimitrie Ghica și d. C.A. Roșetti, pe I.P.S.S. Mitropolitul primat împreună cu PP. SS. LL. episcopii eparhioți s-au prezentat la Palat spre a supune M.S.R. Domnului voturile date de Senat și de Adunarea Deputaților.

După ce au fost introduse în Sala Tronului, unde era față, și d-nii miniștri, Mărilor Lor Regale și-au făcut intrarea și s-au suit pe Tron, în mijlocul celor mai vii aclamațiuni. D-nii președinți al Senatului și al Adunării Deputaților s-au înfățișat înaintea Mărilor-Lor Regale și președintele Senatului a rostit următoarele cuvinte :

Măria Ta,

Sunt mîndru și fericit că soarta m-a desemnat a veni din partea Senatului și Adunării Deputaților spre a da citire Măriei-Voastre Regale legii ce s-a votat astăzi

¹⁴ *Senatul. Ședința de la 14 martie 1881, MOF., nr. cit., p. 1813—1815.*

de ambele Corpuri Legiuitoare și prin care se încoronează dorințele întregii Românil. Apoi, d. președinte al Senatului a citit următoarele :

LEGE

Art. I. România ia titlul de Regat.

Domnul ei, Carol I, ia pentru Sine și moștenitorii Săi titlul de Rege al României.

Art. II. Moștenitorul Tronului va purta titlu de Principe Regal.

D-nii senatori și deputați au exclamat atunci : „Trăiască Regele ! Trăiască Regina !“

Domnul a răspuns prin aceste cuvinte :

Mare și solemn este momentul în care reprezentanții națiunii au venit în giurul Meu spre a-Mi supune hotărîrea unanimă a Corpurilor Legiuitoare. El începe o foaie nouă în cartea în care stă scrisă viața poporului român și încheie o perioadă plină de lupte și de greutate, dar și bogată în bărbătești silințe, în eroice fapte. În acest moment voi repeta ceea ce am spus totdeauna, că voința Națiunii a fost pururea călăuză domniei Mele. De cincisprezece ani sunt Domnul încongiurat cu dragostea și cu încrederea Națiunii ; aceste sentimente zilele bune le-au înveselit, zilele grele le-au întărit între noi. Mîndru, dar, am fost ca Domn, scump Mi-a fost acest nume pe care s-a revărsat în trecut raze de glorie și de mărire ; pentru viitor însă România a crezut că este necesar și conform cu întinderea, cu însemnătatea și cu puterea dobîndită și manifestată prin acte neîndoielnice și cari au înălțat numele ei, de a se proclama în Regat. Nu dar pentru Mine personal, ci pentru mărirea țării Mele primesc titlul care exprimă dorința cea mai vie care arde de atîta timp în pieptul fiecărui român, dar care nu schimbă întru nimic legăturile strînse stabilite între Națiune și Mine și care au dovedit cît sunt de tari evenimentele ce le-am petrecut împreună.

Fie ca primul Rege al României să se bucure de aceeași iubire ca acel care pînă astăzi a fost și rămîne Domnul ei ; căci, pentru Mine, dragostea acestui nobil și viteaz popor, căruia am dat inima și sufletul meu este mai scumpă și mai prețioasă decît toate măririle care încongioră Coroana.

Aceste cuvinte, des intrerupte de aclamațiunile asistenței, au fost urmate de urările cele mai entuziaste. Apoi Domnul, pogorîndu-se de pe Tron, a scris, în fața reprezentanților Națiunii, decretul de sancționarea legii. ¹⁵ [...]

¹⁵ MOF., nr. cit., p. 1810. În continuare volumul din care reproducem aceste texte cuprinde relatări privind „serbarea armatei“ de la 17/29 martie, precum și primirea la Palatul Regal, în zilele de 16/28 martie, 17/29 martie, 18/30 martie, 19/31 martie, 21 martie/2 aprilie, 22 martie/3 aprilie, 23 martie/4 aprilie și 24 martie/5 aprilie 1881 a înaltului cler, Consiliului comunal al Capitalei, corpului profesoral, Academiei Române (mesajul a fost citit de Ion Ghica), junimii universitare, junimii școlilor secundare, comunității israelite, coloniei grecești, comunității evanghelice, coloniei engleze, coloniei franceze, coloniei italiene („cu muzica, drapelul și lanterne venețiene“), coloniei ungare, Societății române de armă, gimnastică și dare la semn (președinte — gen. Carol Davila), Societății Concordia română, Societății științifice-literare Tinerimea română etc. etc.

Ceremonia încoronării de la 10 mai

În ziua de 9 mai, la orele 6 seara, două trăsură de gală ale Curții escortate de două plutoane de gendarmi și de un escadron de roșiori au mers, conform ceremonialului stabilit, la președinția Consiliului de miniștri.

Președintele Consiliului de miniștri și d. ministru de Finanțe au luat loc în prima trăsură, ținând coroanele regale pe perne de catifea roșie.

D-nii miniștri de Interne, de Rezel, de Justiție și de Lucrări Publice au luat loc în a doua trăsură; iar dl. ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice aștepta sosirea cortegiului la catedrala Sf. Mitropolii.¹⁶

Pornirea cortegiului la Mitropolie a fost anunțată prin 21 lovituri de tunuri.

La intrarea în biserica catedrală I.P.S.S. Mitropolitul primat încongiurat de clerul mitropolitan a primit coroanele și le-a așezat în fața iconostasului, în mijlocul celor patru drapele ale armatei decorate cu Steaua României. O gardă de onoare compusă din elevi ai școlii militare s-a așezat în giurul coroanelor și I.P. S.S. Mitropolitul primat a oficiat rugăciunile de privighere.

Un public numeros se adunase pe strade și în tribune spre a asista la trecerea cortegiului de la președinția Consiliului până la Mitropolie.

La orele 8¹/₂ drapele armatei, însoțite de toate muzicile militare, au fost aduse la Palat unde a urmat retragerea cu faclă.

MM.LL. Regele și Regina și A.S. principele hereditar de Hohenzollern cu fiii săi au privit de pe balcon la această serbare militară. D. ministru de Rezel, împreună cu toți d-nii ofițari generali și superiori erau invitați la Palat unde se afla asemenea prezinte și Excelența-Sa d. locotenent feld-mareșal Bauer, trimis extraordinar al M.S. Împăratului Austro-Ungariei¹⁷ împreună cu ofițarii imperiali cari compuneau suita sa.

Revărsatul zilei de 10 mai a fost salutat în Capitală prin 21 lovituri de tunuri.

MM. LL. Regele și Regina, împreună cu A.S. principele hereditar de Hohenzollern și principii Ferdinand și Carol au pornit la orele 10³/₄ din gara Palatului de la Cotroceni cu un tren al Curții condus de directorul regal al căilor ferate și au sosit la orele 11 la gara Tîrgoviște. Întregul personal superior al căilor ferate ale Regatului a întâmpinat pe peron sosirea Majestăților-Lor.

Cortegiul regal așteptat în curtea gării prelungindu-se până în Calea Griviței, Regele a încălcat, iar Regina s-a așezat cu A.S. principele de Hohenzollern și fiii săi în trăsură de mare gală. Cortegiul porni atunci spre Mitropolie în ordinea următoare:

Un pluton de gendarmi călări.

D. prefect al poliției.

Un pluton de gendarmi comandat de un ofițar.

Un escadron de roșiori.

Doi furieri ai Curții.

Mareșalul Curții și doi adjutanți regali.

¹⁶ În mai 1881 președinte al Consiliului de Miniștri era Dimitrie Brătianu; ministru de Finanțe, D.A. Sturdza; ministru de Interne, Eug. Stătescu; ministru de Război, gen. G. Slăniceanu; ministru de Justiție, Mihail Pherekyde; ministrul Lucrărilor Publice, col. Nic. Dabija; ministrul Instrucțiunii Publice, V.A. Urechia.

¹⁷ Precizarea „trimis extraordinar al M.S. Împăratului Austro-Ungariei” lipsește în MOF. (p. 995).

Sasezecișidouă drapele ale armatei precedate de muzica roșiorilor.

Majestatea-Sa Regele.

Marele stat-major al armatei și casa militară a regelui.

Majestatea sa Regina cu A.S. principele hereditar de Hohenzollern și fiii săi, Ferdinand și Carol, în o trăsură de mare gală acoperită de catifea roșie cu torsade¹⁸ de argint, avind Coroana regală asupra. Atelagiul se compunea din opt cai cu hamuri îmbrăcate în argint și împodobite cu pene în frunte, iar pe coame cu panglici și rozete tricolore. Doi picberi precedează trăsura și servitori ai Curții, în lăvărea de mare gală, pe jos, însoțesc trăsura pe dreapta și pe stînga.

D-nul general comandant al diviziei teritoriale, călărind la dreapta trăsorii și d-nul general-inspector al Gardei civile la stînga.

Drapelul Regimentului II de roșiori din escortă, cu comandantul regimentului în dreapta și locotenent-colonel în stînga urmau trăsura Reginei, după care veneau ofițarii superiori ai armatei și un pluton de ofițari din trupele călări.

Un escadron de roșiori închidea cortegiul.

Trupele garnizoanei erau așezate pe ambele laturi ale stradelor pînă la colina Mitropoliei și dedeau onorurile militare.

Impozantul cortegiu a fost salutat pe tot parcursul său cu indescriptibil entuziasm de imensa mulțime care ocupa locul liber al stradelor, numeroasele tribune construite cu această ocazie, balcoanele și ferestrele de la toate etajele caselor împodobite cu flori, verdeață, covoare și pavoazate cu colorile naționale. O adevărată ploaie de buchete și de cununi acoperea în trecere pe Majestățile-Lor și pe Augustele Lor rude.

La orele 12 cortegiul regal, ajungînd la poalele dealului Mitropoliei, Majestățile-Lor au fost întâmpinate de II.PP.SS.LL. mitropolitul primat și mitropolitul Moldovei, de PP.SS.LL. episcopii eparhioți și înaltul cler, în vestminte sacerdotale¹⁹, de d-nii miniștri și de d-nii președinți al Senatului și al Adunării Deputaților. Curtea Majestăților-Lor și aceea a A.S. principelui de Hohenzollern adăstau aci, unde se afla și un mare număr de doamne, oferind buchete de flori.

Procesiunea se puse atunci în mișcare avînd în frunte înaltul cler și urmată de drapelele armatei, în sunetul clopotelor și al cîntărilor corului seminariorilor, și Majestățile-Lor, însoțite de A.S. principele de Hohenzollern și fiii săi urcară dealul Mitropoliei, trecînd prin mijlocul șirurilor delegațiunilor județiane și comunale din toată țara cari acopereau pe amîndouă părțile colina Mitropoliei și aclamau cu nesfîrșite urări pe Majestățile-Lor.

Regele și Regina, principele Leopold și fiii săi, însoțiți de Mitropolitul primat și de mitropolitul Moldovei, intrară în biserică și-și făcură rugăciunea la icoane, înaintea cărora erau coroanele; ieșind apoi prin portalul cel mare al catedralei, Suveranii și Augusta Lor Familie se îndreptară spre estrada regală, în fața căreia urma a se celebra oficiul divin. De ambele laturi ale acestei estrade frumos împodobită erau tribune în cari se afla, pe dreapta, în primul rang, corpul diplomatic avînd în cap pe Excelența-Sa locotenentul feld-mareșal, trimis extraordinar al M.S. Împăratului Austriei și Rege al Ungariei, iar pe stînga Corpurile Legiuitoare, Înalta Curte de Casațiune și toate autoritățile superioare și înalții funcționari ai Statului. Împrejurul estradei regale se aflau d-nii miniștri, Curtea Majestăților-Lor și a Alteței-

¹⁸ Torsadă, motiv decorativ în formă de impletitură, de spirală.

¹⁹ În MOF. urma să „și au fost primite aici” (p. 996).

Sale, și în urma suveranilor erau doamnele înalților demnitari ai Statului și doamnele Societății de binefacere Elisabeta Regina. Cei patru generali ai armatei, desemnați pentru acest serviciu, au adus coroanele, înconjurate de cele patru drapele, în fața Majestăților-Lor și atunci a urmat ceremonia benedictiunii coroanelor slujită de II.PP.SS.LL. mitropolitul primat și mitropolitul Moldovei, asistați de PP.SS.LL. episcopii și înaltul cler.

Momentul benedictiunii coroanelor a fost anunțat prin 101 lovituri de tunuri.

Președintele Consiliului de miniștri a prezentat apoi Majestăților-Lor, spre subscriere, actul constatator al ceremoniei consacării Coroanei Regatului României, care act a fost scris și de A.S. principele hereditar de Hohenzollern, de II.PP.SS.LL. mitropoliții, de d-nii miniștri, de președinții Corpurilor Legiuitoare, de primul președinte al Curții de Casațiune și a fost investit cu marele sigiliu al Statului. Regele a încredințat documentul d-lui ministru al Cultelor, spre a se păstra în arhiva Statului.

Terminându-se, astfel, ceremonia benedictiunii coroanelor, Majestățile-Lor și Augustele Lor rude, urmate de corpul diplomatic, de d-nii miniștri și de toți înalții demnitari, precum și de doamne, au coborât colina Mitropoliei și, înaintea coloanelor, în poalele ei, Regele a încălecat, iar Regina și familia regală s-au suit iarăși în trăsură de mare gală și cortegiul s-a pus în mișcare spre a se întoarce la Palat, în aceeași ordine cu care venise. Nu mai puțin sincere și unanime au fost ovațiunile ce Augusta Familie Regală a întâmpinat la întoarcere, din partea întregii populațiuni, înmulțită încă în mod considerabil prin oaspeții veniți din toată țara spre a asista la această măreață ceremonie. Aspectul sărbătoresc al stradelor principale și a întregii Capitale în genere se poate zice că era nemaivăzut încă pînă aci. Majestățile și Altețele Lor mulțumeau voios la aceste nesfârșite și unanime manifestațiuni de iubire și atât figura radioasă a Reginei, cât și fața plină de mulțumire a Regelui reflectau veselie ce Augustii Suverani împărtășeau în acea zi cu credinciosul Lor popor.

Pe la orele 2 cortegiul regal a ajuns la Palat.

Aci, Majestățile-Lor, față fiind A.S. principele hereditar de Hohenzollern, au primit felicitările d-lor miniștri cu soțiile d-lor, precum și ale d-lor șefi de misiuni diplomatice române prezenți în Capitală.

D. D. Brătianu, președintele Consiliului, a adresat Majestăților Lor, în numele guvernului, următorul discurs :

Sire,

Colegii mei și eu suntem fericiți, ne simțim mindri de a fi consilierii Tronului și de a putea prezenta Majestății-Voastre omagiul devotamentului nostru și al respectuoaselor noastre felicitări în această zi mare a încoronării.

Trăiască Majestatea-Voastră, Sire !

Trăiască M.S. Regina !

Trăiască dinastia Majestății-Voastre, scumpă inimii românilor !

M.S. Regele a răspuns mulțumind guvernului pentru sentimentele sincere și devotate ce se exprimau Sie-și și Reginei în această solemnă zi și, amintind d-lui președinte al Consiliului că la 1877 a fost cel dintîi care, în capul Senatului, a exprimat speranța de a saluta în curînd pe întîiul Rege al României și zicînd d-lor miniștri că contează pe devotamentul d-lor pentru a continua frumoasa sarcină ce le-a dat încrederea țării.

La care d. președinte al Consiliului a replicat prin următoarele cuvinte :

Sire,

În 15 ani ați trăit și ne-ați făcut să trăim 15 secol.

Apoi Majestățile-Lor au primit felicitările corpului diplomatic și ale doamnelor ce fac parte [sic !], exprimate mai întîi de Excelența-Sa d. locotenent feldmareșal Bauer, trimis extraordinar al M.S. Împăratului Francisc-Iosif, și apoi de fiecare din d-nii reprezentanți ai puterilor străine acreditați pe lângă Curtea din București.

După aceasta au urmat felicitările doamnelor delegate ale Societății de binefacere Elisabeta Regina și ale soțiilor înalților funcționari.

M.S. Regele a primit asemenea felicitările Comisiunii dunărene.

A.S. principele hereditar de Hohenzollern a primit corpul diplomatic, care i-a fost prezentat de către decanul, contele Hoyos, ministru al Austro-Ungariei.

În acest timp pornise de la Mitropolie, spre a veni la Palat, cortegiul coroanelor, în ordinea următoare :

Un pluton de toate armele, avînd în frunte muzicile militare.

Veteranii de la 1848.

Răniții din ultimul război.

Membrii în viață ai Divanurilor *ad-hoc*.

Trăsura de gală pentru II.PP.SS. mitropoliții.

D-nii membri ai Senatului cu președintele.

Coroanele purtate de 4 generali, asistați de 4 coloneli, însoțite de cele 4 drapele decorate cu Steaua României.

D-nii membri ai Camerei cu președintele.

Înalta Curte de Casațiune și Înalta Curte de Conturi.

Consiliul municipal al Capitalei cu delegațiunea consiliilor comunale din Iași și Craiova.

D-nii membri ai Academiei, d-nii rectori ai Universităților din București și Iași și d-nii decani ai facultăților.

Funcționarii superiori.

Curțile și tribunalele.

Delegațiunile comunale și județene, purtînd cocardă cu numele județului și comunei.

Directorii școlilor publice secundare și primare și delegațiunea junimii universitare, cu drapelele școlilor în frunte ; d-nii directori purtînd coroanele oferite Majestăților-Lor de către școli.

Corporațiunile de meseriași din Capitală cu drapelele lor.

Un pluton de dorobanți încheind cortegiul.

La sosirea cortegiului la Palat, d-nii generali au așezat coroanele în fața Tronului, împregiurul cărui era așezate toate drapelele armatei. Aci așteptau d-nii miniștri, II.PP.SS.LL. mitropoliții, Corpurile Legiuitoare, înaltele Curți de Casațiune și de Conturi, municipalitățile București, Iași și Craiova, Academia, rectorii și decanii universităților și înalții funcționari.

După aceea, Majestățile-Lor și Augusta Lor familie, precedate de Curtea Lor, au făcut intrarea în sală și s-au așezat pe tron, pe ale cărui trepte au luat loc A.S. principele hereditar de Hohenzollern lângă Regina și principii Ferdinand și Carol lângă Rege.

D. președinte al Senatului²⁰, în numele ambelor Corpuri Legiuitoare a rostit următoarea alocuțiune :

²⁰ Dimitrie Gr. Ghica.

Sire, Doamnă,

Astăzi România se încoronează pe sine-și punind Coroana Regală pe capetele Majestăților-Voastre.

Astăzi ea culege laurii înțelepciunii și bravurii sale.

Astăzi Viteazul ei Căpitan, care a avut nestrămutată credință în valoarea Națiunii, nealterabil devotament pentru libertatea și binele ei primește din minele Națiunii și pune pe capul său simbolul suveranității României, emblema stabilității și asigurării viitorului.

Poartă, Sire, poartă, Doamnă, cu fală și credință această Coroană Regală. Ea stă neclintită pe Capetele Voastre, căci s-a oțelit prin singele nostru și s-a întărit prin devotamentul și iubirea noastră.

Urmașii Voștri o vor purta cu aceeași mândrie, cu aceeași tărie și dinastia voastră va fi tot atât de națională ca și Voi, prin credința, prin amoroarea românilor.

Trăiască România !

Trăiască Regele și Regina ei !

Trăiască Dinastia !

D. președinte al Senatului, înaintind în fața Tronului a depus coroana în minele Regelui și d. președinte al Camerei²¹ a prezentat pe aceea a Reginei.

Majestatea-Sa Regele, luând Coroana, a rostit următoarele cuvinte :

Serbarea de astăzi consacră o epocă de cincisprezecede ani, plină de lupte grele, de fapte mari. Sub puternicul scut al Constituțiunii, România a crescut, s-a dezvoltat, s-a întărit. Stăruința Națiunii, vitejia armatei și credința care am avut-o în bărbăția poporului au împlinit dorințele noastre cele mai ardinte prin proclamarea Regatului, care este garanția cea mai sigură pentru viitor. Primesc dar cu mândrie, ca simbol al independenței și al tăriei României, această Coroană, tăiată dintr-un tun stropit cu singele vitejilor noștri, sînțită de Biserică. Ea va fi păstrată ca o comoară prețioasă, amintind momentele grele și timpurile glorioase ce am străbătut împreună. Ea va arăta generațiunilor viitoare voinicia românilor din estimp și unirea care a domnit între țară și Domn. Pentru Regină și pentru Mine însă, Coroana cea mai frumoasă este și rămîne dragostea și încrederea poporului, pentru care n-avem decit un gând : mărirea și fericirea lui.

Să ne unim, dar, în fața acestor steaguri, cari au strălucit pe cîmpul de onoare ; în fața acestei Coroane, emblemă a Regatului, împregiurul căreia Națiunea strîngă-se ca ostașii împregiurul drapelului ; în fața acestei manifestări pentru care țara întreagă a alergat în Capitală, spre a fi martoră acestei zi fericite, să ne unim în strigarea scumpă inimelor noastre și care va găsi un răsunset puternic în acest loc sînțit prin proclamarea celor mai însemnate acte. Să trăiască iubita noastră Românie, astăzi încoronată prin virtuțile sale civice și militare !

În momentul cînd Majestatea-Sa a adresat căldurosul apel de unire a tutulor românilor împregiurul Coroanei Regatului, Regele a rădicat Coroana asupra capului său și urări entuziaste și nesfîrșite ale asistenților au salutat cuvintele Regale și mișcarea Regelui care însoțea aceste cuvinte.

După aceasta Corpurile cari au adus Coroanele s-au retras, rămîind în sala Tronului II.PP.SS.LL. mitropolii, d-nii miniștri și d-nii președinți ai Corpurilor Legiuitoare. Majestățile și Altețele Lor reluînd loc pe Tron a început defilarea delega-

²¹ C.A. Rosetti.

țiilor județiane și comunale, în număr de aproape 4 000 delegați, cari au trecut în ordinea următoare : Ilfov, Iași, Dolj, Argeș, Botoșani, Brăila, Bacău, Buzău, Covurlui, Constanța, Dîmbovița, Dorohoi, Fălciu, Gorj, Ialomița, Mehedinți, Muscel, Neamț, Olt, Putna, Prahova, Roman, Romanați, Rîmnicu-Sărat, Suceava, Tutova, Teleorman, Tecuci, Tulcea, Vilcea, Vlașca, Vaslui.²²

Fiecare județ era anunțat de d. ministru de Interne cînd ajungea în fața Tronului și fiecare delegațiune, avînd în frunte drapelele sale și cununele cari le depunea la picioarele Tronului izbucnea într-un entuziașt ura la vederea Augustilor și Iubiților Suverani, căror remitea adresele sale de felicitare.

Trecerea acestui impozant defileu înaintea Tronului, a reprezentanților veniți din toate comunele și din toate unghiurile țării a fost unul din momentele cele mai frumoase ale serbării și era o adevărată mîndrie a vedea bărbăteasca și vioaia populațiune rurală, în pitoreștile sale porturi de munte și de cîmp, amestecată cu costumele orientale ale populațiunelor Dobrogei, iar, pe fața tutulor, energia unită cu blîndețea și inteligenta pricepere a solemnului act național care se serba în acea zi.

Mai bine de o oră și jumătate a durat acest defileu, care n-a încetat a face să răsune sala Tronului de cele mai entuziaste aclamări.

După trecerea celei din urmă deputațiuni, Majestățile și Altețele-Lor s-au retras din sala Tronului, iar delegații s-au îndreptat spre Șosea, unde, lingă palatul monetei²³, le era pregătit un mare ospăț oferit de Capitală.

Pe la orele 5 M.S. Regele, însoțit de adjutantul de serviciu, a mers de a asistat citva timp la acest ospăț unde a fost, asemenea, primit cu indescriptibile urări și ovațiuni de către delegați, adînc mișcați de această neașteptată și Augustă vizită, și Regele a binevoit a se întreține în modul cel mai afabil cu mulți dintre acești reprezentanți și, mai ales, cu acei ai numeroasei și muncitoare clase agricole.

Seara, toată Capitala era splendid iluminată, astfel că stradele principale, fiînd dată și animațiunea nemaipomenită a lor, păreau un imens salon. La 9 ore două trăsuri à la Daumont în cari au luat loc, în cea dintîi, M.S. Regele cu principele Ferdinand, în cea d-a doua M.S. Regina cu A.S. principele de Hohenzollern și principele Carol, au pornit de la Palat, precedate de d. prefect al Poliției și urmate de trei alte trăsuri în cari erau Curtea Majestăților și Altețelor Lor și au parcurs Calea Victoriei, Bulevardul, strada Lipscani, pînă la Piața St. George ; apoi, întorcîndu-se, s-au îndreptat, prin calea Griviței, spre calea Tîrgoviștei, care prezenta un aspect feeric.

De aci Majestățile și Altețele-Lor s-au înapoiat la Palatul de la Cotroceni.

Tot timpul cît a durat preumblarea Augustilor Suverani la luminații, aclamațiunile entuziaste ale populațiunii înșesate pe strade n-au încetat. Serbarea acestei zile solemne a fost favorizată de timpul cel mai plăcut și norii de ploaie, ce păreau

²² Erau reprezentate toate cele 32 de județe care alcătuiau regatul român în 1881, cu două mai multe decît în 1877 (Constanța și Tulcea) și cu trei mai puține (cele din sudul Basarabiei : Cahul, Bolgrăd și Ismail).

²³ Vechiul local al Monetăriei Statului, situat pe Șoseaua Kiseleff, la începutul acesteia dinspre Piața Victoriei, aproximativ peste drum de clădirea Institutului Geologic de astăzi.

a amenința un moment, s-au împrăștiat. Ordinea cea mai perfectă a domnit pretutindenea cu toată imensa afluență de lume ce se adunase în acea zi în Capitală. N-a fost de înregistrat nici o neorînduială, nici un accident regretabil și exemplara bunăvoință și înțelepciune a publicului a înlesnit ea singură menținerea bunei reguli.²⁴[...]

14 martie și 10 mai 1881. Actele privitoare la proclamarea Regatului Român și ceremonia încoronării M.M.L.L. Regelui și Reginei, București, Tipografia Thiel & Weiss, Palatul Dacia-România, 1882, p. 1—9; 11—15 și 34—39; cota la Biblioteca Academiei Române : III 122 799.

²⁴ Ceremonia încoronării, 10 mai 1881, MOF., nr. 32, 14/26 mai 1881, p. 995—999. În volumul după care am reprodus textele de mai sus urmează două relatări oficiale privind „defilarea cortegiului istoric și carelor alegorice” de la 11/23 mai și „defilarea armatei” de la 13/25 mai 1881, momente despre care s-a amintit destul de amănunțit în cuprinsul acestei lucrări, în cap. „Anul 1881” (v. p. 94—97 și notele aferente, p. 116—117). Ziua de 10 Mai, care a fost sărbătorită ca zi națională a României pînă în anii instaurării dictaturii comuniste căpăta astfel, o dată cu ceremonia încoronării (stabilită nu întimplător la 10/22 mai 1881), o nouă semnificație, pe lângă cele două mai vechi : „aniversarea suirii pe tron a Măriei-Sale Domnului și a proclamării independenței” (TEL., nr. 2117, 10 mai 1879, p. 2). Acest din urmă eveniment petrecîndu-se însă la 9/21 mai 1877 și nu la 10 mai, cum se credea uneori; v. declarația lui Mihail Kogălniceanu în Parlamentul României : „Suntem independenți, suntem națiune de sine stătătoare. Avem Domn de sine stătător...” (Adunarea Deputaților. Ședința de la 9 mai 1877, MOF., nr. 118, 28 mai/8 iunie 1877, p. 3451).

INDICE DE NUME DE PERSOANE*

- Acseste, August O. : 198
Adam, Petre : 198
Adrian, Gheorghe : 202
Agarici, Ion : 138, 150, 161
Agioglu, A : 306
Albu (locotenent. 1884) : 179
Alcalay, Leon : 97
Alecsandri, Vasile : 12, 18, 39, 43, 56, 64, 68, 69, 71, 75, 79, 80, 84, 90, 92, 105, 111, 114, 117, 125, 154, 164, 167, 175, 178, 194, 202, 208, 216, 221, 234, 309, 310
Alexandrescu, G.S. : 199
Alexandrescu, Gr. (doamna) : 236
Alexandrescu, Ion : 52
Alexandrescu—Guranda, Mihai (Mișu) : 193
Alexandru I Pavlovici (țarul Rusiei) : 274
Alexandru al II-lea (țarul Rusiei) : 13, 17, 20, 27, 32, 35, 37, 38, 43, 50, 87, 91, 93, 112, 113, 115, 230, 294, 295, 296
Alexandru al III-lea (țarul Rusiei) : 112
Alexandru de Battenberg (Alexandru I, cneaz al Bulgariei) : 56, 67
Alexescu, I. : 198
Alexianu, G. : 40
Alexianu, George : 122
Alexiu, N : 199
Aman, Theodor : 96, 130, 131
Amărăscu, Ștefan : 198
Andrássy de Csik Szent-Kiraly, Gyula : 20, 39, 40, 43, 56, 67, 267, 268, 269, 272, 277, 278, 281, 284, 287, 289
Andreescu, G.N. : 198
Andreevici, Evsevie : 67
Andronescu, Gr. : 199
Anestin, Ion : 137, 147
Angelescu, C. : 75
Anghel, D : 166
Angheliescu, Al : 119
Angheliescu, George : 46, 131, 139, 142
Antonescu, G. : 198
Antoniescu, V : 199
Antonovici, Avedic : 137, 148
Arbure, Zamfir C : 49, 58, 70, 205, 224
Argetoianu, Constantin : 6, 111, 112, 126, 166, 218, 237
Arghiropolu, Em. : 201
Argus : v. Delavrancea, Barbu Ștefănescu
Aricescu, Apostol : 155, 169
Aricescu, C.D. : 155
Aricescu, Tudor : 155
Arion, C.C. (Costică) : 103, 125, 130, 139, 203, 206, 219, 222, 240
Arion, Eraclie : 14, 34

* Numele regelui Carol I și al reginei Elisabeta au fost înregistrate în indice și atunci cînd apăreau în text sub forma : Prințul, Prințesa, Regele, Regina, Măria-Sa, Măria-Ta etc. Constantin Bacalbașa nu a fost cuprins în acest indice decît atunci cînd el este personaj din epocă sau autor al unor articole publicate în perioada la care se referă însemnările sale memorialistice.